This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

AH 298.82

Harvard College Library.

FROM

THE LIBRARY OF

PROFESSOR E. W. GURNEY,

(Class of 1852).

Received 3 May, 1899.

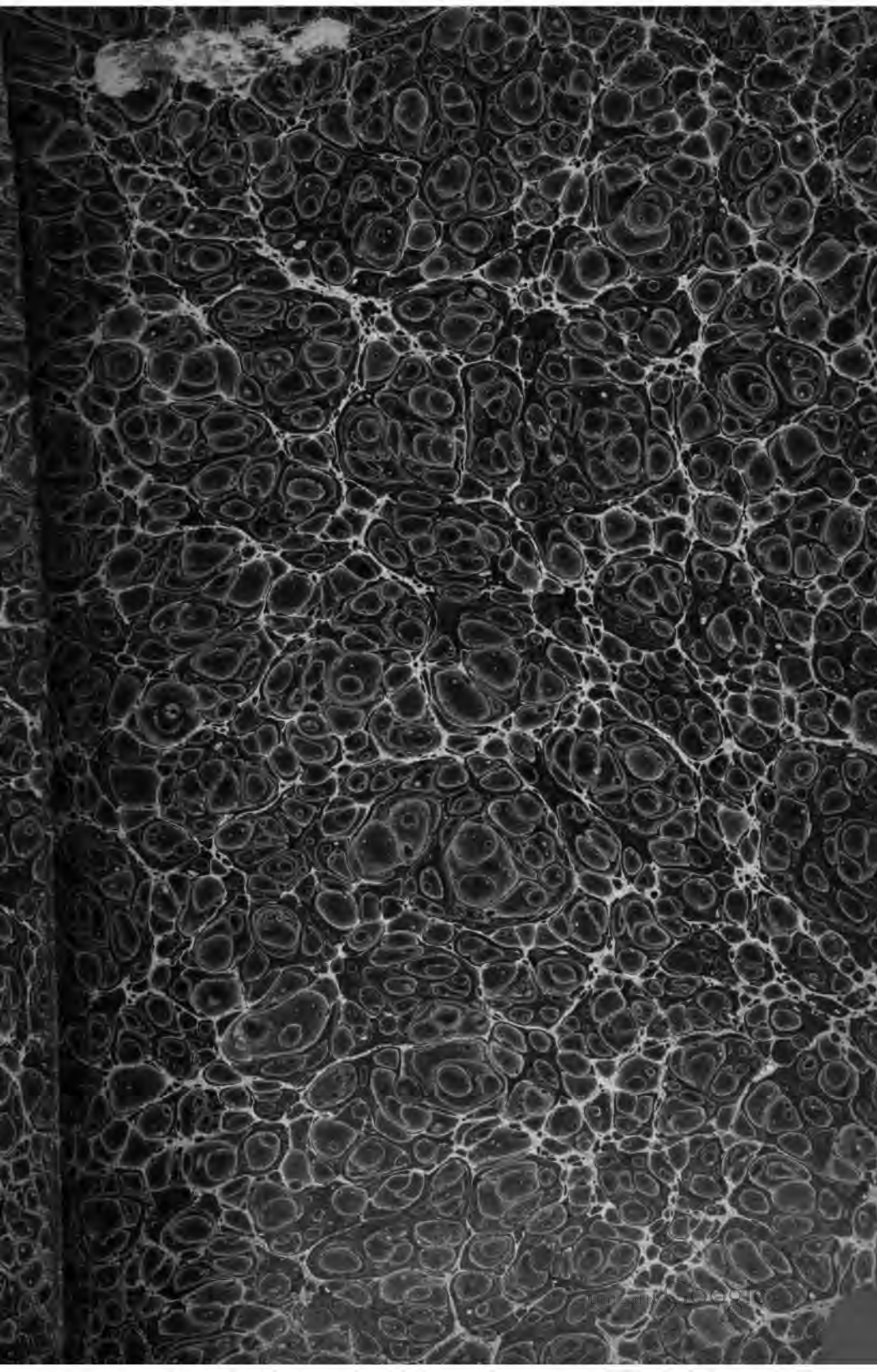

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ABRISZ DER QUELLENKUNDE

DER

GRIECHISCHEN UND RÖMISCHEN

GESCHICHTE

VON

ARNOLD SCHAEFER

ERSTE ABTEILUNG

GRIECHISCHE GESCHICHTE BIS AUF POLYBIOS

DRITTE AUFLAGE

LEIPZIG

DRUCK UND VERLAG VON B. G. TEUBNER

1882

Digitized by Google

AH 298.82

~~10282.12~~

Harvard College Library
From the Library of
PROF. S. W. GURNEY,
May 3, 1899.

Digitized by Google

VORWORT.

Diese blätter sind dazu bestimmt, in ihren beiden abteilungen, von denen die zweite 1881 zum ersten male erschienen ist, vorlesungen über quellenkunde der griechischen und römischen geschichte zur unterlage zu dienen und den zuhörern die wichtigsten nachweisungen und zeugnisse an die hand zu geben. dieser zweck bedingte möglichste beschränkung in der auswahl des stoffes: nur an wenigen stellen habe ich geglaubt über das in den vorlesungen zu behandelnde material hinausgehen zu dürfen um zu ferneren studien anregung zu geben. —

Die neuen auflagen der ersten abteilung sind sorgfältig durchgesehen und gemäsz den von mehreren seiten mir freundlich erteilten ratschlägen verbessert. Insbesondere habe ich die herstellung der aus Dionysios von Halikarnass ausgezogenen abschnitte, wesentlich auf grund von handschriften, meinem collegen Usener zu danken. Bei der zweiten abteilung hat mich Martin Hertz freundschaftlich beraten.

Bei dem drucke sowohl dieser neuen auflage als der jüngst erschienenen zweiten abteilung hat mich der gymnasiallehrer herr Dr. Julius Asbach mit hingebender sorgfalt auf das dankenswerteste unterstützt.

Bonn Mai 1867, Januar 1873 und December 1881.

A. S.

Digitized by Google

Berichtigungen.

S. 114, Z. 5 l. 1879 st. 1870.
„ 161, Z. 14 l. *τις σπουδὴ* st. *τίς που*.
„ 180, Z. 10 l. Sollius st. Lollius.

Digitized by Google

§ 1. Allgemeine bücherkunde.

Gerardi Ioa. Vossii de historicis Graecis l. III. (1623) auctiores et emendatiores ed. Ant. Westermann. Leipzig 1838.

Friedr. Creuzer, die historische kunst der Griechen in ihrer entstehung und fortbildung (1803). 2. aufl. Leipzig und Darmstadt 1845. Historicorum Gr. antiquissimorum fragmenta. Heidelberg 1806.

Fragmenta historicorum Graecorum collegit, disposuit, notis et prolegomenis illustravit Carolus Müllerus. IV Voll. Paris, Ambros. Firm. Didot 1841—1851. Vol. V. 1870.

Ctesiae Cnidii et chronographorum Castoris, Eratosthenis, etc. fragmenta — illustrata a C. Müllero, im anhange zu Herodotus rec. Guil. Dindorf. Paris, Didot 1858.

§ 2. Hilfswissenschaften.

a) Geographie und topographie.

Die reisen von Will. Martin Leake 1800—1810 († 1860); trigonometrische aufnahme des Peloponnes durch die französische wissenschaftliche expedition 1829—31; englische küstenaufnahmen; reisen von Nic. Ulrichs († 1843); Ludw. Ross († 1859); Phil. Le Bas, W. H. Waddington et P. Foucart, voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineure. Paris 1847 ss. (II. partie: inscriptions. III. p. explications.)

Heinr. Kiepert, atlas von Hellas u. d. hellenischen colonien unter mitwirkung des professors Karl Ritter bearbeitet. Berlin 1841—1846; neue bearb. 1867—72.

Ernst Curtius, Peloponnesos. 2 bde. Gotha 1851 f. Attische studien. Göttingen 1862—65.

Atlas von Athen hgg. v. E. Curtius u. J. A. Kaupert. Berl. 1878. Karten v. Attika. heft 1. eb. 1881.

Conrad Bursian, geographie von Griechenland. 2 bde. Leipzig 1862—72.

b) Chronologie.

Joseph Justus Scaliger: de emendatione temporum (Paris 1583). Ed. III. Colon. Allobr. (Genf) 1629. fol. Thesaurus temporum. Leiden 1606. Ed. II. Amsterd. 1658. fol. vgl. Jac. Bernays, J. J. Scaliger. 1855. s. 89—101.

Digitized by Google

§ 2. Eusebi chronicor. libri II. 2 vol. ed. Alfred Schöne. Berl. 1875. 1866. Alfr. v. Gutschmid, de temporum notis quibus Eusebius utitur. Kiel 1868.

Ludw. Ideler, handbuch der mathematischen und technischen chronologie. 2 bde. Berlin 1825 f.

Aug. Böckh, zur geschichte der mondcyklen der Hellenen. Leipzig 1855. epigraphisch-chronologische studien. Leipzig 1856.

Henry Fynes Clinton, fasti Hellenici. The civil and military chronology of Greece from the earliest accounts to the LVth olympiad. Oxford 1834. from the LVth to the CXXIVth olympiad. (1824. 1827. ex altera anglici exemplaris editione conversi a C. G. Krügero. Leipz. 1830). 3^{d} ed. 1841. from the CXXIVth ol. to the death of Augustus. (1830.) 2^{d} ed. 1851. 4.

E. W. Fischer, griechische zeittafeln. 1. lief. (—560). Altona 1840. 4.

c) Inschriftenkunde.

J. Franz, elementa epigraphices graecae. Berl. 1840.

Ad. Kirchhoff, studien zur geschichte des griechischen alphabets. (1863) 3. aufl. Berlin 1877.

Corpus inscriptionum graecarum. Auctoritate et impensis academiae litterarum regiae Borussicae ed. Aug. Boeckhius. Vol. I. II. Berol. 1828—43 fol. Vol. III. Ex materia collecta ab A. Boeckhio ed. Io. Franzius. 1853. Vol. IV. Ex materia ab A. Boeckhio et Io. Franzio collecta ediderunt Ern. Curtius et Ad. Kirchhoff. 1856—77.

Vol. I 1. tituli antiquissima scripturae forma insigniores. 2. inscriptiones Atticae. 3. Megaricae. 4. Peloponnesiacae. 5. Boeoticae. 6. Phocicae, Locricae, Thessalicae. — Vol. II 7. inscriptiones Acarnaniae, Epiri, Illyrici. 8. Corcyrae et vicinarum insularum. 9. tituli aliquot locorum in Graecia incertorum. 10. inscriptiones Macedoniae et Thraciae. 11. Sarmatiae cum Chersoneso Taurica et Bosporo Cimmerio. 12. insularum Aegaei maris cum Rhodo, Creta, Cypro. 13. Cariae. 14. Lydiae. 15. Mysiae. 16. Bithyniae. — Vol. III 17. inscriptiones Phrygiae. 18. Galatiae. 19. Paphlagoniae. 20. Ponticae. 21. Cappadociae. 22. Lyciae. 23. Pamphyliae. 24. Pisidiae et Isauriae. 25. Ciliciae. 26. Syriae. 27. Mesopotamiae et Assyriae. 28. Mediae et Persidis. 29. Aegypti. 30. Aethiopiae supra Aegyptum. 31. Cyrenaicae. 32. Siciliae cum Melita, Lipara, Sardinia. 33. Italiae. 34. Galliarum. 35. Hispaniae. 36. Britanniae. 37. Germaniae. 38. Pannoniae, Daciae, Illyrici. — Vol. IV 39. inscriptiones incertorum locorum. 40. inscriptiones Christianae. Indices, compos. Herm. Röhl.

Ergänzungen bilden: urkunden über das seewesen des attischen staates, hergestellt und erläutert von A. Böckh. Mit 18 tafeln, enthaltend die von hrn. Ludw. Ross gefertigten abschriften. Berlin 1840.

Die staatshaushaltung der Athener von A. Böckh. 2e ausg. zweiter band. 21 beilagen. mit 7 tafeln, enthaltend die grundtexte von inschriften. Berlin 1851. Ulrich Köhler, urkunden und untersuchungen zur geschichte des delisch-attischen bundes. Berlin 1870 (abhandl. der akademie 1869).

Digitized by Google

Corpus inscriptionum Atticarum cons. et auctor. acad. litt. reg. Borussicae. vol. I. Inscriptiones Atticae Euclidis anno vetustiores ed. Ad. Kirchhoff. Berl. 1873. II. I. A. aetatis quae est inter Euclidis annum et Augusti tempora ed. Ulr. Köhler. Pars prior. 1877. III. I. A. aetatis Romanae ed. Guil. Dittenberger. Pars prior. 1878. IV. 1. supplem. vol. primi partem prior. continens. 1877. fol. § 2.

Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς. Athen. 1837 ss.

Rangabé, A. R., antiquités helléniques ou répertoire d'inscriptions et d'autrés antiquités découvertes depuis l'affranchissement de la Grèce. II tomes. Athèn. 1842. 55. 4.

Phil. Le Bas, W. H. Waddington, Paul Foucart, voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineure. Paris 1847 f.

Die publicationen der griechischen archaeologischen gesellschaft, der französischen Ecole d'Athènes: bulletin de correspondance Hellénique seit 1877; mitteilungen des deutschen archaeologischen instituts zu Athen seit 1877.

Die abhandlungen von Karl Keil, Lud. Stephani, Ad. Kirchhoff, Ulrich Köhler, von Foucart und Wescher, von Kumanudes u. a.

d) Masze. gewichte. münzen.

August Böckh, metrologische untersuchungen über gewichte, münzfüsze und masze des altertums in ihrem zusammenhange. Berlin 1838.

Theod. Mommsen, geschichte des römischen münzwesens. Berlin 1860.

Fr. Hultsch, griechische und römische metrologie. Berlin 1862.

J. Brandis, das münz-, masz- und gewichtswesen in Vorderasien bis auf Alexander den groszen. Berlin 1866 (vgl. v. Gutschmid, hist. zeitschr. XVI 386. Hultsch in Fleckeisens jahrb. 1867 s. 513).

Jos. Hilar. v. Eckhel, doctrina numorum veterum. VIII voll. Wien 1792—98. addit. 1826. 4.

T. E. Mionnet, description de médailles antiques Grecques et Romaines 6 voll. Paris 1806—13. Supplément. 9 voll. 1819—37.

W. M. Leake, numismata Hellenica: a catalogue of Greek coins. London 1854. Supplement 1859. 4.

Jul. Friedländer u. Alfr. v. Sallet, das kön. münzkabinet. Berl. (1873) 1877.

L. Müller, numismatique d'Alexandre le Grand. Kopenhagen 1855.

II. Die ältere zeit bis zur geschichtschreibung Herodots.

§ 3. Das älteste zeugnis über ursprung und wesen des volkes ist seine sprache, nächst dieser mythos und sage. fernere zeugnisse geben die schrift, masze, gewichte, münzfüsze.

§ 4. Die vergleichende sprachwissenschaft, begründet von Franz Bopp seit 1816 (vergleichende grammatik des

Digitized by Google

§ 4. sanskrit, zend, griechischen, lateinischen, litthauischen, altslawischen, gothischen und deutschen. 4 abt. Berlin 1833—42. 2. aufl. 1857—61). die arbeiten von Christian Lassen (über die lykischen inschriften und die alten sprachen Kleinasiens. zeitschrift der deutschen morgenländ. gesellschaft X 329. 1856), Aug. Fr. Pott (etymologische forschungen. 2 bde. Lemgo 1833. 36. 2e aufl. 1859. 61), Georg Curtius (grundzüge der griechischen etymologie (1858. 62). 5. aufl. Leipzig 1880).

Die geschichte der griechischen sprache, insbesondere die verzweigung der dialekte, legt für die ganze geschichte des griechischen volks zeugnis ab.

§ 5. Mythologie.

[Fr. Creuzer, symbolik und mythologie der alten völker, besonders der Griechen. (1810). 3e aufl. Leipzig und Darmst. 4 bde. 1837—42.]

Frz. Karl Movers, die Phönizier. bd. I. II. 1841—1856.

Griechische mythologie von Ed. Gerhard. 2 tle. Berlin 1854 f. L. Preller. 2 bde. (1854) 4. aufl. (hgg. v. K. Robert) Berlin 1882. griechische götterlehre von F. G. Welcker. 3 bde. Göttingen 1857—63.

§ 6. Denkmäler.

Die geschichte der griechischen kunst, vorzüglich der baukunst, ist eine fortwährende illustration der geschichte des griechischen volks, in dem verhältnis wie die kunstschöpfungen zu den grössten thaten seiner geistigen und materiellen kraft gehören.

Zu den ältesten denkmälern griechischer cultur gehören die stadtmauern von Tiryns (τειχιόεσσα Iliad. II 559), von Mykenae, das löwenthor und die schatzhäuser zu Mykenae, die katabothren des Kopaïssees.

Heinr. Schliemanns ausgrabungen zu Ilion seit 1871, zu Mykenae seit 1876; Karl Humanns ausgrabungen zu Pergamon seit 1879; die deutschen ausgrabungen von Olympia 1875—1880.

Seit ol. 59 (544) wurden zu Olympia bildsäulen der sieger aufgestellt; bald nach ol. 68 (508) zu Athen auf dem markte bildsäulen des Harmodios und Aristogeiton.

§ 7. Die poetische litteratur der Griechen.

G. Bernhardy, grundrisz der griechischen litteratur. t. I u. II (1836—45) I[4]. Halle 1876. II[3]. 1872. 77.

K. Otfr. Müller, gesch. d. griech. litteratur. 2 bde. Breslau 1841.

Will. Mure, crit. history of the language and litterature of ancient Greece (1850). Vol. I—V. 2. ed. London 1854—60.

Theod. Bergk, griechische litteraturgeschichte. Bd. I. Berlin 1872.

Digitized by Google

§ 7.

a) Die epische poesie.

F. Aug. Wolf, prolegomena ad Homerum. Hal. 1795.
F. G. Welcker, der epische cyklus oder die Homerischen dichter. 2 bde. (1835. 49). 2e aufl. Bonn 1865.
F. Ritschl, die samlung der Homerischen gedichte durch Peisistratus (1838). Opusc. I 31.
K. Lachmann, betrachtungen über Homers Ilias. Berlin 1847.
Ad. Kirchhoff, die homer. Odyssee (1859. 69). 2. aufl. Berl. 1879.
G. W. Nitzsch, beiträge z. gesch. d. ep. poesie d. Griechen. Leipzig 1862 u. a.

Das heroische epos: Homer und die Homeriden.

Theogonien. Didaktische poesie: Hesiodos.

Das kunstepos: gelesene poesie; epopöen. die sogenannten kykliker. .— bearbeitung landschaftlicher mythen und genealogien in versen.

b) Die lyrik.

Th. Bergk, poetae lyrici graeci ed. IV. 3 voll. Leipz. (1843) 1878: 82.

Die lyrik als die kunst der gegenwart und des momentes gibt zeugnis von den gleichzeitigen zuständen und begebenheiten.

Kallinos von Ephesos (vor 700). Archilochos von Paros. Mimnermos von Kolophon.

Der chorgesang bei den Doriern, namentlich bei den Spartanern: Alkman von Sardes. Thaletas von Kreta. Terpandros von Lesbos. Tyrtaeos (von Aphidna) blüht zur zeit des zweiten messenischen kriegs (ol. 33, 4—38, 1. 645—628).

Pflege der Dionysosfeste durch die tyrannen. Arion's dithyramben (in der zeit des tyrannen Periandros von Korinth seit 625).

Die hymnen des mythensammelnden und mythenbildenden Stesichoros von Himera (632—556). tab. Iliaca in Otto Jahn's griech. bilderchroniken. 1873. tab. I s. 33 ff. 67 f.: *Ἰλίου πέρσις κατὰ Στησίχορον. — Αἰνήας σὺν τοῖς ἰδίοις ἀπαίρων εἰς τὴν Ἑσπερίαν. Μισηνός. Ἀγχίσης καὶ τὰ ἱερά.*

Die subjective lyrik bei den Aeoliern. Sappho und Alkaeos von Mytilene. die *στασιωτικά* von Alkaeos (um 590).

Die politische poesie zu Athen. Solon's dichtungen (ol. 46, 3. 594). — spruchdichtung des Theognis von Megara (um ol. 59. 544). — die hoflitteratur der Peisistratiden.

Digitized by Google

§ 7. Simonides von Iulis auf Keos (ὁ *Κεῖος* geb. 556 † 468) erfuhr die gunst der Peisistratiden und des thessalischen adels; feierte in seinen epigrammen, elegien und lobgesängen die thaten der Hellenen im Perserkriege und beschloss sein leben am hofe Hieron's von Syrakus.

Pindaros von Theben (geb. 518 † 452) ward als meister der poesie hochgehalten in der ganzen hellenischen welt, von fürsten sowol wie von freien staaten.

Pindari opera quae supersunt. textum — rec., annot. cr., scholia integra, interpr. lat., comment. perpet. et indices adi. A. Boeckhius. Tom. II (ptes IV). Leipz. 1811—21. 4.

Vgl. Tycho Mommsen, Pindaros. zur geschichte des dichters und der parteikämpfe seiner zeit. Kiel 1845. Leop. Schmidt, Pindars leben und dichtung. Bonn 1862.

Timokreon von Ialysos, als Perserfreund verbannt, feindete Simonides und Themistokles an. A. Boeckh de Timocreonte Rhodio. 1833 (kl. schriften IV 375). Ad. Kirchhoff Hermes XI 38.

c) Das drama.

Anfänge der tragödien unter Peisistratos. Thespis von Ikaria um 536. satyrdramen von Pratinas. nach dem einsturze der bretergerüste ol. 70, 1. 500 ward das Dionysische theater zu Athen erbaut.

Phrynichos: *Μιλήτου ἅλωσις. Φοίνισσαι* ol. 75, 4. 476: choregie des Themistokles.

Aeschylos (geb. 525 † 456 bei Gela). *Πέρσαι* ol. 76, 4. 472. die thebanische trilogie ol. 78, 1. 467. Die Orestie ol. 80, 2. 458.

Sophokles (geb. 495 † 406) gewann den ersten preis mit dem Triptolemos ol. 77, 4. 468. Antigone ol. 84, 3. 441.

Entwicklung der komödie in Sicilien. Epicharmos ol. 73, 3. 486. weitere ausbilduug derselben zu Athen.

§ 8. Die ältesten jahrbücher und urkunden.

Ordnung der heiligen zeiten und des kalenders durch die priester. aufzeichnung der sieger zu Olympia seit 776.

Euseb. chron. I p. 194 Schöne (Cramer anecd. Paris II p. 141) *ἱστοροῦσι δὲ οἱ περὶ Ἀριστόδημον τὸν Ἠλεῖον ὡς ἀπὸ εἰκοστῆς καὶ ἑβδόμης ὀλυμπιάδος .... ἤρξαντο οἱ ἀθληταὶ ἀναγράφεσθαι, ὅσοι δηλαδὴ νικηφόροι· πρὸ τοῦ γὰρ οὐδεὶς ἀνεγράφη, ἀμελησάντων τῶν πρότερον. τῇ δὲ εἰκοστῇ ὀγδόῃ τὸ στάδιον νικῶν Κόροιβος Ἠλεῖος ἀνεγράφη πρῶτος, καὶ ἡ*

Digitized by Google

ὀλυμπιὰς αὕτη πρώτη ἐτάχθη, ἀφ' ἧς Ἕλληνες ἀριθμοῦσι § 8.
τοὺς χρόνους. τὰ δ' αὐτὰ τῷ Ἀριστοδήμῳ καὶ Πολύβιος ἱστορεῖ.

Ὀλυμπιονικῶν ἀναγραφή herausgegeben von dem sophisten Hippias von Elis (um 400) Plut. Num. 1; von Aristoteles Diog. L. V 26; von Erastosthenes (um 220) Müller fragm. chronolog. p. 203 s.; von Phlegon von Tralles (bis ol. 229 = 137 n. Chr.) Müller III 602. Meineke zu Steph. B. p. 204; von Sex. Julius Africanus (bis ol. 249 = 217 n. Chr.); weitere notizen bis auf Theodosius s. Cramer anecd. Paris. II 153—155.

Sex. Iulii Africani *Ὀλυμπιάδων ἀναγραφή* rec. J. Rutgers. Leiden 1862.

(Scaligers Reconstruction: *ἱστοριῶν συναγωγή. ὀλυμπιάδων ἀναγραφή.* Thes. temp. 1658 p. 313—399. S. Ewald Scheibel, Jos. Scaligeri *Ὀλυμπιάδων Ἀναγραφή.* Berl. 1852. 4.)

Marmorfragment eines verzeichnisses preisgekrönter Athener (vor ol. 129. 264): Sauppe Gött. N. 1867 s. 146. —

Die Karneen zu Sparta (ol. 26. 676). verzeichnis der *Καρνεονῖκαι* von Hellanikos. Athen. XIV 635e.

Erneuerung der Pythien ol. 49, 3. 582, der Isthmien ol. 49, 4. 581, der Nemeen ol. 51, 4. 573, der Panathenäen ol. 53, 3. 566. *Πυθιονῖκαι* von Aristoteles (fr. 572).

Verzeichnisse der (lebenslänglichen) priester.

Die priesterinnen der Hera von Argos (Hellanikos *Ἱέρειαι αἱ ἐν Ἄργει*).

Copie eines älteren verzeichnisses der priester des Isthmischen Poseidons zu Halikarnass CIG. II nr. 2655. —

Verzeichnisse der könige und höchsten beamten (auszüge davon in Eusebios chronica).

J. Brandis, de temporum graecorum antiquissimorum rationibus. Bonn 1857. 4. vgl. Gutschmid, jhb. 1861 s. 21 ff.

Alfr. v. Gutschmid, die makedonische anagraphe. Symb. philol. Bonnens. 1864—67. I 102 ff.

Für die ältere Zeit genealogien und berechnung nach menschenaltern; chronologie seit dem 8. jh. v. Chr.

Zehnjährige archonten zu Athen ol. 7, 1. 752; einjährige ol. 24, 2. 683. eponyme ephoren zu Sparta um ol. 14. 724. Plutarch. Lyk. 7 *ἔτεσί που μάλιστα τριάκοντα καὶ ἑκατὸν μετὰ Λυκοῦργον πρώτων τῶν περὶ Ἕλατον ἐφόρων καταστα-θέντων ἐπὶ Θεοπόμπου βασιλεύοντος.* Euseb. ol. 5, 4. 757 *ἐν Λακεδαίμονι πρῶτος ἔφορος κατεστάθη.* Plut. Ages. 19 *Λακωνικαὶ ἀναγραφαί* d. h. stammtafeln.

Digitized by Google

§ 8. Ergänzung und redaction von geschlechtsregistern im zeitalter der Peisistratiden.

Priesterliche aufzeichnung zur tempelgeschichte; zum heiligen rechte (der diskos des Iphitos mit der *Ὀλυμπιακὴ ἐκεχειρία*. Aristot. fr. 490). sammlungen von orakelsprüchen zu Delphi Eurip. Plisth. fr. 629 Nauck. *εἰσὶν γάρ, εἰσὶ διφθέραι μελαγγραφεῖς | πολλῶν γέμουσαι Λοξίου γηρυμάτων.* vgl. Plut. Lysandr. 26 *ὡς ἐν γράμμασιν ἀπορρήτοις ὑπὸ τῶν ἱερέων φυλάττοιντο παμπάλαιοι δή τινες χρησμοί — τὰς δέλτους ἐν αἷς ἦσαν οἱ χρησμοί.* zu Sparta in verwahrung der könige und der *Πύθιοι* Herod. VI 57; vgl. Plutarch. gKolotes 17 p. 1116f *Λακεδαιμόνιοι τὸν περὶ Λυκούργου χρησμὸν ἐν ταῖς παλαιοτάταις ἀναγραφαῖς ἔχοντες*; andere sprüche „auf der haut des Epimenides" im amthause der ephoren. Diogen. spr. VIII 28 (I p. 309 Leutsch). Suid. u. *Ἐπιμενίδης*.

Schriftliche gesetzgebung zuerst in den colonien. Zaleukos in Lokri ol. 29, 3. 662. Strab. VI p. 259 *οἱ Λοκροὶ οἱ Ἐπιζεφύριοι — πρῶτοι δὲ νόμοις ἐγγράπτοις χρήσασθαι πεπιστευμένοι εἰσίν.* zu Athen Drakon's *θεσμοί* ol. 39, 4. 621 (inschriftliche copie seines gesetzes über mord, angeordnet ol. 92, 4. 409. C. I. A. I nr. 61: [τ]ὸ[ν] *Δράκοντος νόμον τὸμ περὶ τοῦ φ[όν]ου ἀν[α]γρα[ψ]ά[ν]τ[ων οἱ ἀ]ν[αγρ]αφῆς τῶν νόμων παραλαβόντες παρὰ* [τ]*οῦ* [*βασιλέως μετὰ τοῦ γραμμα-*] *τέως τῆς βουλῆς ἐ(ν) στήλῃ λιθίνῃ.* vgl. Ad. Philippi jhb. 1872, 577. Th. Bergk Philol. XXXII 669). Solons gesetze (*ἄξονες* od. *κύρβεις*) ol. 46, 3. 594.

Karl Curtius, de actorum publ. cura apud Graecos. I. Gött. 1865. das Metroon in Athen als staatsarchiv. Berlin 1868.

§ 9. Anfänge der geschichtschreibung.

In Ionien schrieb zuerst der philosoph Pherekydes von Syros in prosa (um ol. 59. 544). dort entstand auch die geschichtschreibung.

Litterarhistorische nachrichten über die schriftsteller, zum teil aus Alexandrinischer pinakographie, bei Diodor, den scholiasten und bei Suidas. *ΒΙΟΓΡΑΦΟΙ.* Vitarum scriptores graeci minores ed. Ant. Westermann. Braunschw. 1845 lib. V p. 187—229. vgl. Died. Volkmann, de Suidae biographicis. Bonn 1861. quaestiones alterae. Symb. phil. Bonn. p. 715. quaest. nov. Naumb. 1873. C. Wachsmuth, de fontibus ex quibus Suidas in scriptorum gr. vitis hauserit observationes. eb. p. 135. Alfr. Schöne, untersuchungen über d.

Digitized by Google

leb. d. Sappho eb. 731. Herm. Diels (berechnung der ἀκμή) Rh. Mus. XXXI § 9. 12ff. A. Daub, studien zu den biographika des Suidas. Freib. u. Tüb. 1882.

Allgemeine zeugnisse:

Strab. I p. 18 *πρώτιστα γὰρ ἡ ποιητικὴ κατασκευὴ παρῆλθεν εἰς τὸ μέσον καὶ εὐδοκίμησεν· εἶτα ἐκείνην μιμούμενοι, λύσαντες τὸ μέτρον τἆλλα δὲ φυλάξαντες τὰ ποιητικά, συνέγραψαν οἱ περὶ Κάδμον καὶ Φερεκύδη καὶ Ἑκαταῖον.*

Dionys H. *π. τ. Θουκυδ. χαρακτ.* 5 p. 818 s. *ἀρχαῖοι μὲν οὖν συγγραφεῖς πολλοὶ καὶ κατὰ πολλοὺς τόπους ἐγένοντο πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου· ἐν οἷς ἐστὶν Εὐγέων τε ὁ Σάμιος καὶ Δηίοχος ὁ Προκοννήσιος καὶ Εὔδημος ὁ Πάριος καὶ Δημοκλῆς ὁ Πυμελεὺς καὶ Ἑκαταῖος ὁ Μιλήσιος, ὅ τε Ἀργεῖος Ἀκουσίλαος καὶ ὁ Λαμψακηνὸς Χάρων καὶ ὁ Χαλκηδόνιος Μελησαγόρας· ὀλίγῳ δὲ πρεσβύτεροι τῶν Πελοποννησιακῶν καὶ μέχρι τῆς Θουκυδίδου παρεκτείναντες ἡλικίας Ἑλλάνικός τε ὁ Λέσβιος καὶ Δαμάστης ὁ Σιγεὺς καὶ Ξενομήδης ὁ Χῖος καὶ Ξάνθος ὁ Λυδὸς καὶ ἄλλοι συχνοί. οὗτοι προαιρέσει τε ὁμοίᾳ ἐχρήσαντο περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑποθέσεων καὶ δυνάμεις οὐ πολύ τι διαφερούσας ἔσχον ἀλλήλων, οἱ μὲν τὰς Ἑλληνικὰς ἀναγράφοντες ἱστορίας οἱ δὲ τὰς βαρβαρικάς, καὶ αὐτὰς δὲ ταύτας οὐ συνάπτοντες ἀλλήλαις ἀλλὰ κατ' ἔθνη τε καὶ κατὰ πόλεις διαιροῦντες καὶ χωρὶς ἀλλήλων ἐκφέροντες, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν φυλάττοντες σκοπόν, ὅσαι διεσώζοντο παρὰ τοῖς ἐπιχωρίοις μνῆμαι καὶ εἴτ' ἐν ἱεραῖς εἴτ' ἐν βεβήλοις ἀποκείμεναι γραφαί, ταύτας εἰς τὴν κοινὴν ἁπάντων γνῶσιν ἐξενεγκεῖν οἵας παρέλαβον, μήτε προστιθέντες αὐταῖς τι μήτ' ἀφαιροῦντες, ἐν αἷς καὶ μῦθοί τινες ἐνῆσαν ἀπὸ τοῦ πολλοῦ πεπιστευμένοι χρόνου καὶ θεατρικαί τινες περιπέτειαι πολὺ τὸ ἠλίθιον ἔχειν τοῖς νῦν δοκοῦσαι· λέξιν τε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν αὐτὴν ἅπαντες ἐπιτηδεύσαντες, ὅσοι τοὺς αὐτοὺς προείλοντο τῶν διαλέκτων χαρακτῆρας, τὴν σαφῆ καὶ κοινὴν καὶ καθαρὰν καὶ σύντομον καὶ τοῖς πράγμασι προσφυῆ καὶ μηδεμίαν σκευωρίαν ἐπιφαίνουσαν τεχνικήν. ἐπιτρέχει μέντοι τις ὥρα τοῖς ἔργοις αὐτῶν καὶ χάρις τοῖς μὲν πλείων τοῖς δὲ ἐλάττων, δι' ἣν ἔτι μένουσιν αὐτῶν αἱ γραφαί.*

Vgl. cap. 6. p. 822. 7 p. 823 — *πολλὴν ἔχων συγγνώμην εἰ καὶ τῶν μυθικῶν ἥψαντο πλασμάτων ἐθνικάς τε καὶ τοπικὰς ἐκφέροντες ἱστορίας. ἐν ἅπασι γὰρ ἀνθρώποις καὶ κοινῇ κατὰ τόπους καὶ κατὰ πόλεις ἰδίᾳ μνῆμαί τινες ἐσώ-*

Digitized by Google

§ 9. *ξοντο καὶ τῶν τοιούτων ἀκουσμάτων, ὥσπερ ἔφην· ἃς διαδεχόμενοι παῖδες παρὰ πατέρων ἐπιμελὲς ἐποιοῦντο παραδιδόναι τοῖς ἐκγόνοις κτέ.*

Cap. 23. p. 863 s. *οἱ μὲν οὖν ἀρχαῖοι πάνυ (συγγραφεῖς) καὶ ἀπ' αὐτῶν μόνον γινωσκόμενοι τῶν ὀνομάτων ποίαν τινὰ λέξιν ἐπετήδευσαν οὐκ ἔχω συμβαλεῖν —. οὔτε γὰρ διασώζονται τῶν πλειόνων αἱ γραφαὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων οὔθ' αἱ διασωζόμεναι παρὰ πᾶσιν ὡς ἐκείνων οὖσαι τῶν ἀνδρῶν πιστεύονται· ἐν αἷς εἰσὶν αἵ τε Κάδμου τοῦ Μιλησίου καὶ Ἀριστέου τοῦ Προκοννησίου καὶ τῶν παραπλησίων τούτοις. οἱ δὲ πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ γενόμενοι πολέμου καὶ μέχρι τῆς Θουκυδίδου παρεκτείναντες ἡλικίας ὁμοίας ἔσχον ἅπαντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰς προαιρέσεις, οἵ τε τὴν Ἰάδα προελόμενοι διάλεκτον, τὴν ἐν τοῖς τότε χρόνοις μάλιστ' ἀνθοῦσαν, καὶ οἱ τὴν ἀρχαίαν Ἀτθίδα, μικράς τινας ἔχουσαν διαφορὰς παρὰ τὴν Ἰάδα.*

Joseph. wider Apion I 2 p. 175, 17 Bk. später anfang der schriftstellerei bei den Hellenen: *οἱ — τὰς ἱστορίας ἐπιχειρήσαντες συγγράφειν παρ' αὐτοῖς, λέγω δὲ τοὺς περὶ Κάδμον τε τὸν Μιλήσιον καὶ τὸν Ἀργεῖον Ἀκουσίλαον, καὶ μετὰ τοῦτον εἴ τινες ἄλλοι λέγονται γενέσθαι, βραχὺ τῆς Περσῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας τῷ χρόνῳ προύλαβον· ἀλλὰ μὴν καὶ τοὺς περὶ τῶν οὐρανίων τε καὶ θείων πρώτους παρ' Ἕλλησι φιλοσοφήσαντας, οἷον Φερεκύδην τε τὸν Σύριον καὶ Πυθαγόραν καὶ Θάλητα, πάντες συμφώνως ὁμολογοῦσιν Αἰγυπτίων καὶ Χαλδαίων γενομένους μαθητὰς ὀλίγα συγγράψαι. καὶ ταῦτα τοῖς Ἕλλησιν εἶναι δοκεῖ πάντων ἀρχαιότατα, καὶ μόλις αὐτὰ πιστεύουσιν ὑπ' ἐκείνων γεγράφθαι.* Plin. N. H. VII 205 *prosam orationem condere Pherecydes Syrius instituit Cyri regis aetate, historiam Cadmus Milesius* (V 112 *Miletus Ioniae caput — nec fraudanda cive Cadmo, qui primus prosam orationem condere instituit*).

Der geschichtschreiber Kadmos (Müller FGH. II 2) ist eine mythische person. Suidas: *Κάδμος Πανδίονος Μιλήσιος ἱστορικός, ὃς πρῶτος κατά τινας συγγραφὴν ἔγραψε καταλογάδην, μικρῷ νεώτερος Ὀρφέως. συνέταξε δὲ κτίσιν Μιλήτου καὶ τῆς ὅλης Ἰωνίας ἐν βιβλίοις δ'.* vgl. u. *Φερεκύδης Σύριος — πρῶτον δὲ συγγραφὴν ἐξενεγκεῖν (Φερεκύδη) πεζῷ λόγῳ τινὲς ἱστοροῦσιν, ἑτέρων τοῦτο εἰς Κάδμον τὸν Μιλήσιον φερόντων.*

Digitized by Google

Inhalt der ältesten geschichtsbücher: § 9.

a) Mythen und sagen. *κτίσεις. γένη. γενεαλογίαι.*

b) Annalen. Diod. I 26 Wessel. . . *ἀφ' ἧς αἰτίας καὶ παρ' ἐνίοις τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἐνιαυτοὺς ὥρους καλεῖσθαι καὶ τὰς κατ' ἔτος ἀναγραφὰς ὡρογραφίας προσαγορεύεσθαι.* Censor. de die nat. 19, 6 *sunt qui tradunt — annum* horon *dici et graecos annales* horus *et eorum scriptores* horographos.

c) Länderbeschreibung, mit fremden sagen und geschichten. Milet centrum des weltverkehrs im 6. jh. v. Ch.

Über Skylax von Karyanda s. § 24.

§ 10. Hekataeos von Milet.

Fr. ed. R. H. Klausen. Berl. 1831. Müller FHG. I IX. 1. Gottl. Röper, üb. einige schriftsteller mit namen Hekataeos. Danzig 1877 f. 4.

Suidas: *Ἑκαταῖος Ἡγησάνδρου Μιλήσιος γέγονε κατὰ τοὺς Δαρείου χρόνους —, ὅτε καὶ Διονύσιος ἦν ὁ Μιλήσιος, ἐπὶ τῆς ξε' ὀλυμπιάδος* (520), *ἱστοριογράφος. — πρῶτος δὲ ἱστορίαν πεζῶς ἐξήνεγκε, συγγραφὴν δὲ Φερεκύδης. τὰ γὰρ Ἀκουσιλάου νοθεύεται.* vgl. u. *Ἑλλάνικος* u. s. 16.

Hekataeos war weitgereist und tritt zur zeit des Ionischen aufstandes als staatsmann hervor: Herod. V 36 (*Ἑ. ὁ λογοποιός*). 125 sq. Diod. X fr. 25, 2 Df..

Er schrieb: 1) *Γῆς περίοδος* 2 bb. (I. *Εὐρώπη.* II. *Ἀσία*) Strab. I p. 7 (*ὅτι Ὅμηρος τῆς γεωγραφίας ἦρξεν*) — *πρώτους μεθ' Ὅμηρον δύο φησὶν Ἐρατοσθένης, Ἀναξίμανδρόν τε Θαλοῦ γεγονότα γνώριμον καὶ πολίτην* (l. *ἀκουστὴν*) *καὶ Ἑκαταῖον τὸν Μιλήσιον· τὸν μὲν οὖν ἐκδοῦναι πρῶτον γεωγραφικὸν πίνακα, τὸν δὲ Ἑκαταῖον καταλιπεῖν γράμμα, πιστούμενον ἐκείνου εἶναι ἐκ τῆς ἄλλης αὐτοῦ γραφῆς.* Agathem. *γεωγρ. ὑποτύπ.* I 1 (Müller geogr. gr. m. II p. 471).

F. Aug. Ukert, über die geogr. des Hekataeus u. Damastes. Weim. 1814. dess. geogr. d. Griechen u. Römer I. 1816.

Zweifel an der echtheit der beschreibung von Aegypten: Arrian. V 6, 5 *Αἴγυπτόν τε Ἡρόδοτός τε καὶ Ἑκαταῖος οἱ λογοποιοί, ἢ εἰ δή του ἄλλου ἢ Ἑκαταίου ἐστὶ τὰ ἀμφὶ τῇ γῇ τῇ Αἰγυπτίᾳ ποιήματα, δῶρον — τοῦ ποταμοῦ ἀμφότεροι ὡσαύτως ὀνομάζουσιν.* vgl. A. v. Gutschmid Philol. X, 525. Herm. Hollander de Hecataei descr. terrae qu. cr. Bonn. 1861.

2) *Γενεαλογίαι.* fragmente aus 4 bb. der anfang lautete nach Demetr. *π. ἑρμην.* § 12 (IX p. 9 W.) *Ἑκαταῖος*

Digitized by Google

§ 10. *Μιλήσιος ὧδε μυθεῖται. τὰ δὲ γράφω ὥς μοι δοκεῖ ἀληθέα εἶναι. οἱ γὰρ Ἑλλήνων λόγοι πολλοί τε καὶ γελοῖοι, ὡς ἐμοὶ φαίνονται, εἰσίν.* Über seine redeweise und darstellung s. [Longin.] *π. ὕψ.* 27, 2. Hermog. *π. ἰδ.* II 12, 6 (III 399 W.) *Ἑκαταῖος δὲ ὁ Μιλήσιος, παρ' οὗ δὴ μάλιστα ὠφέληται ὁ Ἡρόδοτος, καθαρὸς μέν ἐστι καὶ σαφής, ἐν δέ τισι καὶ ἡδὺς οὐ μετρίως, τῇ διαλέκτῳ δὲ ἀκράτῳ Ἰάδι καὶ οὐ μεμιγμένῃ χρησάμενος οὐδὲ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ποικίλῃ ἧττόν ἐστι ἕνεκά γε τῆς λέξεως ποιητικός. καὶ ἡ ἐπιμέλεια δὲ αὐτῷ οὐ τοσαύτη, οὐδ' ὅμοιος ὁ κόσμος ὁ περὶ αὐτήν. διὸ καὶ ταῖς ἡδοναῖς ἐλαττοῦται· πολλῷ τοῦ Ἡροδότου, ἀλλὰ πάνυ πολλῷ, καίτοι γε μύθους τὰ πάντα σχεδὸν καὶ τοιαύτην* (l. *ποιητικήν*) *τινὰ ἱστορίαν συγγραψάμενος.*

Über Hekataeos vgl. Herod. VI 137. II 143. II 20 f.

§ 11. Der Lyder Xanthos. Dionysios von Milet.

Müller FHG I xx. 36. II 5. IV 628.

Solin. 40, 6 *ingenia Asiatica inclita per gentes fuere. — historiae conditores Xanthus Hecataeus Herodotus.*

Suidas: *Ξάνθος Κανδαύλου Λυδὸς ἐκ Σάρδεων, ἱστορικός, γεγονὼς ἐπὶ τῆς ἁλώσεως Σάρδεων· Λυδιακὰ βιβλία δ'.*

Strab. XIII p. 628 *Ξάνθος δὲ ὁ παλαιὸς συγγραφεὺς Λυδὸς μὲν λέγεται, εἰ δὲ ἐκ Σάρδεων οὐκ ἴσμεν.*

Strab. I p. 49 (*Ἐρατοσθένης*) *τὴν Στράτωνος ἐπαινεῖ δόξαν τοῦ φυσικοῦ, καὶ ἔτι Ξάνθου τοῦ Λυδοῦ· τοῦ μὲν Ξάνθου λέγοντος ἐπ' Ἀρταξέρξου γενέσθαι μέγαν αὐχμὸν ὥστ' ἐκλιπεῖν ποταμοὺς καὶ λίμνας καὶ φρέατα· αὐτόν τε εἰδέναι πολλαχῇ πρόσω ἀπὸ τῆς θαλάττης λίθον τε κογχυλιώδη καὶ τὰ κτενώδεα καὶ χηραμύδων τυπώματα καὶ λιμνοθάλατταν ἐν Ἀρμενίοις καὶ Ματιηνοῖς καὶ ἐν Φρυγίᾳ τῇ κάτω, ὧν ἕνεκα πείθεσθαι τὰ πεδία ποτὲ θάλατταν γενέσθαι.*

Dionys. H. *π. τ. Θουκυδ. χαρ.* 5 *ὀλίγῳ δὲ πρεσβύτεροι τῶν Πελοποννησιακῶν — Ἑλλάνικός τε — καὶ Ξάνθος ὁ Λυδός* (s. o. s. 9).

Dionys. archaeol. I 28 bemerkt gegen Herodot (I 94): *Ξάνθος δὲ ὁ Λυδός, ἱστορίας παλαιᾶς εἰ καί τις ἄλλος ἔμπειρος ὤν, τῆς δὲ πατρίου καὶ βεβαιωτὴς ἂν οὐδενὸς ὑποδεέστερος νομισθείς, οὔτε Τυρρηνὸν ὠνόμακεν οὐδαμοῦ τῆς γραφῆς δυνάστην Λυδῶν οὔτε ἀποικίαν Μῃόνων εἰς Ἰταλίαν κατασχοῦσαν ἐπίσταται, Τυρρηνίας τε μνήμην ὡς Λυδῶν*

Digitized by Google

ἀποικήσεως ταπεινοτέρων ἄλλων μεμνημένος οὐδεμίαν πε- § 11.
ποίηται· Ἄτυος δὲ παῖδας γενέσθαι λέγει Λυδὸν καὶ Τόρηβον, τούτους δὲ μερισαμένους τὴν πατρῴαν ἀρχὴν ἐν Ἀσίᾳ καταμεῖναι ἀμφοτέρους, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὧν ἦρξαν ἐπ' ἐκείνων φησὶ τεθῆναι τὰς ὀνομασίας, λέγων ὧδε· ἀπὸ Λυδοῦ μὲν γίνονται Λυδοί, ἀπὸ Τορήβου δὲ Τόρηβοι. τούτων ἡ γλῶσσα ὀλίγον παραφέρει, καὶ νῦν ἔτι συνοῦσιν ἀλλήλους (ξυνοῦσιν ἀλλήλοις Meineke) ῥήματα οὐκ ὀλίγα, ὥσπερ Ἴωνες καὶ Δωριεῖς'.

Die lydische Geschichte des Xanthos ward von Menippos ausgezogen (Diog. L. VI. 101 (*Μένιππος*) *α'*, *ὁ γράψας τὰ περὶ Λυδῶν καὶ Ξάνθον ἐπιτεμόμενος*) und von Nikolaos von Damaskos als quelle benutzt.

Über Dionysios Suidas: *Διονύσιος Μιλήσιος ἱστορικός. τὰ μετὰ Δαρεῖον ἐν βιβλίοις ε', περιήγησιν οἰκουμένης, Περσικὰ Ἰάδι διαλέκτῳ, Τρωικῶν βιβλία γ', μυθικά, κύκλον ἱστορικὸν ἐν βιβλίοις ζ'* (ς' Eudokia). vgl. Suid. u. *Ἑκαταῖος* (§ 10).

Nur die persische geschichte wird mit sicherheit anf Dionysios von Milet zurückgeführt. Als deren titel vermutet Müller IV 653 *τὰ μέχρι Δαρείου Περσικά.*

Eine Fälschung der Lydiaka von Xanthos ward vermuthet von Welcker (1830) kl. schriften I 431. d. epische cyklus I² 70, auf grund von Athen. XII p. 515ᵈᵉ *ὡς ἱστορεῖ Ξάνθος ὁ Λυδὸς ἢ ὁ τὰς εἰς αὐτὸν ἀναφερομένας ἱστορίας συγγεγραφώς, Διονύσιος ὁ Σκυτοβραχίων, ὡς Ἀρτέμων φησὶν ὁ Κασανδρεὺς ἐν τῷ περὶ ἀναγωγῆς βιβλίων, ἀγνοῶν ὅτι Ἔφορος ὁ συγγραφεὺς μνημονεύει αὐτοῦ ὡς παλαιοτέρου ὄντος καὶ Ἡροδότῳ τὰς ἀφορμὰς δεδωκότος.*

Dionysios von Mytilene *ὁ Σκυτοβραχίων* verfasste um 100 v. Chr. mythographische schriften, welche Diodor III. IV. zu grunde legte. seine schriften sind in den scholien zu Apollonios Rh. Argon. III 100 u. a. st. und bei Suidas irrtümlich Dionysios von Milet beigelegt. vgl. K. E. Hachtmann, de Dionysio Mytilenaeo s. Scytobrachione. Bonn 1865. Otto Siercka, die mythogr. quellen f. Diodors III u. IV buch. Lyck 1878. Ed. Schwartz, de Dionysio Scytobrachione. Bonn 1880.

Die *περιήγησις οἰκουμένης* schrieb Dionysios Periegeta vermuthlich im ersten jhdt. n. Chr. s. quellenk. II § 59.

§ 12. Charon von Lampsakos.

Müller FHG I xvi. 32. Fz. Jos. Neumann, de Ch. L. Bresl. 1880.

Strab. XIII p. 589 *ἐκ Λαμψάκου — Χάρων — ὁ συγγραφεὺς* (*μνήμης ἄξιος*). Paus. X 38, 11 *Χάρων — ὁ Πύθεω — Λαμψακηνός.*

Digitized by Google

§ 12. Suidas: *Χάρων Λαμψακηνός, υἱὸς Πυθοκλέους, γενόμενος κατὰ τὸν πρῶτον Δαρεῖον οθ'* (ξθ' Creuzer, οβ' Gutschmid) *ὀλυμπιάδι, μᾶλλον δὲ ἦν ἐπὶ τῶν Περσικῶν, κατὰ τὴν οε' ὀλυμπιάδα· ἱστορικός. ἔγραψεν Αἰθιοπικά, Περσικὰ ἐν βιβλίοις β', Ἑλληνικὰ ἐν βιβλίοις δ', περὶ Λαμψάκου β', Λιβυκά, ὥρους Λαμψακηνῶν ἐν βιβλίοις δ', πρυτάνεις ἢ ἄρχοντας τοὺς τῶν Λακεδαιμονίων*) (*ἐστὶ δὲ χρονικά*), *κτίσεις πόλεων ἐν βιβλίοις β', Κρητικὰ ἐν βιβλίοις γ'* (*λέγει δὲ καὶ τοὺς ὑπὸ Μίνωος τεθέντας νόμους*), *περίπλουν τῶν ἐκτὸς τῶν Ἡρακλείων στηλῶν.*

Mit sicherheit werden Charon zugeschrieben:

a) *Περσικά* 2 bb., bis auf seine zeit, verfaszt unter Artaxerxes (464—425), früher als Herodots geschichte. Dionys. schr. an Cn. Pompejus 3 p. 769. Tertullian. de anima 46. fr. 3 handelt von Mardonios' meerfahrt 492; fr. 5 von Themistokles' flucht zu den Persern.

b) *ὧροι Λαμψακηνῶν* oder einfach *ὧροι* in 4 bb. auf eben dieses hauptwerk Charons geht der titel *Ἑλληνικὰ ἐν βιβλίοις δ'* und andere anführungen.

Über andere horographen s. Dionys. o. s. 9 und dazu Müller FHG II 16—22. R. Stiehle Philol. VIII 295.

§ 13. Hippys von Rhegion.

Müller FHG II 12.

Suidas: *Ἵππυς Ῥηγῖνος, ἱστορικός, γεγονὼς ἐπὶ τῶν Περσικῶν, καὶ πρῶτος ἔγραψε τὰς Σικελικὰς πράξεις* (*ἃς ὕστερον Μύης ἐπετέμετο*), *κτίσιν Ἰταλίας, Σικελικῶν βιβλία ε', χρονικὰ ἐν βιβλίοις ε', Ἀργολικῶν βιβλία γ'.*

Die *Σικελικά* (= *χρονικά*, ein abschnitt davon *κτίσις Ἰταλίας*) citiert Zenob. III 42 über die gründung von Sybaris u. d. t. *Ἵππυς ἐν τῷ περὶ χρόνων.*

§ 14. Akusilaos.

Müller FHG I xxxvi. 100. A. Westermann in Paulys RE I 151.

Suidas: *Ἀκουσίλαος Κάβα* (Diog. L. I 41 *Κάβα ἢ Σκά-*

*) *ὧρους — Λακεδαιμονίων*] *ὧρους Λακεδαιμονίων ἐν βιβλίοις δ' πρυτάνεις* (*ἢ ἄρχοντας*) *τοὺς τῶν Λαμψακηνῶν* Gutschmid Philol. X. 523n. *ὧρους Λαμψακηνῶν ἐν βιβλίοις δ'. πρυτάνεις ἢ ἄ. τ. τ. Λαμψακηνῶν. ὧρους Λακεδαιμονίων* I. Brandis de temp. gr. ant. ration. p. 4n. ich lese *ὧρους Λαμψακηνῶν ἐν β. δ', πρυτάνεις ἢ ἄρχοντας τοὺς τῶν Λαμψακηνῶν*, vgl. Philol. xxvi 194.

Digitized by Google

βρα) υἱός, Ἀργεῖος ἀπὸ Κερκάδος πόλεως οὔσης Αὐλίδος § 14.
πλησίον, ἱστορικὸς πρεσβύτατος. ἔγραψε δὲ γενεαλογίας ἐκ δέλτων χαλκῶν, ἃς λόγος εὑρεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ ὀρύξαντά τινα τόπον τῆς οἰκίας αὐτοῦ (vgl. Suidas u. Ἑκαταῖος § 10).

Akusilaos von dem boeotischen Argos, der ebene südlich von Aulis, priester der Artemis *Κελκαία*? vgl. Unger Theb. paradoxa I 302. Hercher Suppl. d. Jhb. I 278[n].

Von den *Γενεαλογίαι* (*μυθικαί*, von göttern und heroen) werden b. 1—3 citiert. einen commentar dazu schrieb Sabinos in Hadrians zeit. Suid. *Σαβῖνος*.

Akusilaos nahm vielfach bezug auf Hesiod: Joseph. w. Apion I 3 p. 176 *ὅσα μὲν Ἑλλάνικος Ἀκουσιλάῳ περὶ τῶν γενεαλογιῶν διαπεφώνηκεν, ὅσα δὲ διορθοῦται τὸν Ἡσίοδον Ἀκουσίλαος*. vgl. Clem. Al. strom. VI 2 p. 752 P.

§ 15. Pherekydes von Leros.

Müller FHG I xxxiv. 70.

Suidas: *Φερεκύδης Ἀθηναῖος (πρεσβύτερος τοῦ Συρίου, ὃν λόγος τὰ Ὀρφέως συναγαγεῖν) ἔγραψεν Αὐτοχθόνας (ἔστι δὲ περὶ τῆς Ἀττικῆς ἀρχαιολογίας) ἐν βιβλίοις ι', παραινέσεις δι' ἐπῶν. Πορφύριος δὲ τοῦ προτέρου* [sc. *τοῦ Συρίου*] *οὐδένα δέχεται πρεσβύτερον, ἀλλ' ἐκεῖνον μόνον ἡγεῖται ἀρχηγὸν συγγραφῆς.*

Φερεκύδης Λέριος, ἱστορικός, γεγονὼς πρὸ ὀλίγου τῆς οε' ὀλυμπιάδος. περὶ Λέρου, περὶ Ἰφιγενείας, περὶ τῶν Διονύσου ἑορτῶν, καὶ ἄλλα.

Diog. L. I 119 *Ἐρατοσθένης — ἕνα μόνον (φησὶ γεγονέναι Φερεκύδη Σύριον), καὶ ἕτερον Ἀθηναῖον γενεαλόγον.* Strab. X p. 487 *Σῦρος — ἐξ ἧς Φερεκύδης ὁ Βάβυος ἦν· νεώτερος δ' ἐστὶν ὁ Ἀθηναῖος ἐκείνου.*

Euseb. ol. 81, 3 (454): *Φερεκύδης ὁ δεύτερος, ἱστοριογράφος, ἐγνωρίζετο.*

Dionys. Arch. I 13 p. 35 *φέρε δὴ καὶ τὸ γένος οἷον ἦν τὸ τῶν Οἰνωτρῶν ἀποδείξωμεν, ἕτερον ἄνδρα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παρασχόμενοι μάρτυρα, Φερεκύδην τὸν Ἀθηναῖον, γενεαλόγων οὐδενὸς δεύτερον κτέ.*

Pherekydes von Leros, öfters verwechselt mit dem älteren Ph. von Syros, schrieb zu Athen. sein hauptwerk: *Ἱστορίαι* in 10 bb. (*Θεογονία, αὐτοχθόνες, γενεαλογία*).

Digitized by Google

§ 16. Hellanikos von Mytilene.

Fr. coll. F. Guil. Sturz. Leipz. (1787) 1826. Müller FHG I xxiii. 45. IV 629. L. Preller de vita et scriptis Hellanici. Dorpat 1840. 4. in Pr.'s ausgew. aufsätzen. Berlin 1864. s. 23.

Suidas: *Ἑλλάνικος Μυτιληναῖος, ἱστορικός, υἱὸς Ἀνδρομένους, οἱ δὲ Ἀριστομένους, οἱ δὲ Σκάμωνος, ᾧ ὁμώνυμον ἔσχεν υἱόν. διέτριψε δὲ Ἑλλάνικος σὺν Ἡροδότῳ παρὰ Ἀμύντᾳ τῷ Μακεδόνων βασιλεῖ κατὰ τοὺς χρόνους Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους,*

καὶ Ἑκαταίῳ τῷ Μιλησίῳ ἐπέβαλε γεγονότι κατὰ τὰ Περσικὰ καὶ μικρῷ πρός (ἢ μικρῷ πρόσθεν?),

ἐξέτεινε δὲ καὶ μέχρι τῶν Περδίκκου χρόνων, καὶ ἐτελεύτησεν ἐν Περπερηνῇ τῇ καταντικρὺ Λέσβου. συνεγράψατο δὲ πλεῖστα πεζῶς τε καὶ ποιητικῶς.

Steph. B. *Παρπάρων, χωρίον ἐν Ἀσίᾳ Αἰολικόν, ἔνθα ἱστοροῦσι Θουκυδίδην* (imo *Ἑλλάνικον* Meineke) *ἀποθανεῖν, ὡς Ἀπολλόδωρος ἐν χρονικῶν δευτέρῳ. τινὲς δὲ Περπερηνὴν τοῦτο καλοῦσιν.*

Gell. XIV 23 *Hellanicus Herodotus Thucydides, historiae scriptores, in isdem fere temporibus laude ingenti floruerunt et non nimis longe distantibus fuerunt aetatibus. nam Hellanicus initio belli Peloponnesiaci fuisse quinque et sexaginta annos natus videtur, Herodotus tres et quinquaginta, Thucydides quadraginta. scriptum est hoc in libro undecimo Pamphilae* (zur zeit Neros).

[Lukian.] Makrob. 22 *Ἑλλάνικος ὁ Λέσβιος π' καὶ ε'* (*ἔτη ἔζησεν*).

Leb. d. Eurip. (Westerm. *βιογρ.* p. 134, 17) *γεννηθῆναι δὲ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ* (wie Euripides) *καὶ Ἑλλάνικον, ἐν ᾗ ἐνίκων τὴν περὶ Σαλαμῖνα ναυμαχίαν οἱ Ἕλληνες.*

Euseb. ol. 70, 1 (500) *Ἑλλάνικος ἱστορικὸς ἐγνωρίζετο.*

Hellanikos schrieb *Περσικά* früher als Herodot: (Dionys. schreiben an Cn. Pompejus 3 p. 769 *τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων γενομένων Ἑλλανίκου τε καὶ Χάρωνος τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν προεκδεδωκότων*), die *Ἀτθίς* früher als Thukydides. er bearbeitete localgeschichten, aber nicht blosz von einer landschaft, stellte gleichzeitigkeiten her und ergänzte die geschlechterfolge.

Dionys. *π. τ. Θουκυδ. χαρ.* 6 p. 821 *Θουκυδίδης οὔτ' ἐφ' ἑνὸς ἐβουλήθη τόπου καθιδρύσαι τὴν ἱστορίαν, ὡς οἱ περὶ τὸν Ἑλλάνικον ἐποίησαν* —. 9 p. 826 *οὔτε γὰρ τοῖς*

Digitized by Google

τόποις ἐν οἷς αἱ πράξεις ἐπετελέσθησαν ἀκολουθῶν ἐμέρισε τὰς διηγήσεις, ὡς Ἡρόδοτός τε καὶ Ἑλλάνικος καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων ἐποίησαν, οὔτε τοῖς χρόνοις, ὡς οἱ τὴν τοπικὴν ἐκδόντες ἱστορίαν προείλοντο. § 16.

Schriften von Hellanikos:

1) genealogische.

Φορωνίς 2 bb. *Δευκαλιωνεία* 2 bb. *Ἀτλαντιάς* 2 bb. *Τρωικά* 2 bb.

2) chorographische und chronologische.

Αἰολικά (*Δεσβιακά*) 2 bb. *Περσικά* 2 bb. *Καρνεονῖκαι*. *Ἱέρειαι* (*αἱ ἐν Ἄργει, Ἥρας*) 3 bb. *Ἀτθίς* 4 bb.

Zweifelhaft: *νόμιμα βαρβαρικά*, zu denen *Αἰγυπτιακά* gehörten: vgl. Gutschmid Philol. X 538.

Über die *Ἱέρειαι* vgl. Dionys. H. archaeol. I 22 p. 57 (fr. 53) *τὸ μὲν δὴ Σικελικὸν γένος οὕτως ἐξέλιπεν Ἰταλίαν, ὡς μὲν Ἑλλάνικος ὁ Λέσβιός φησι, τρίτῃ γενεᾷ πρότερον τῶν Τρωικῶν, Ἀλκυόνης ἱερωμένης ἐν Ἄργει κατὰ τὸ ἕκτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος.* c. 72 p. 181 *ὁ δὲ τὰς ἱερείας τὰς ἐν Ἄργει καὶ τὰ καθ' ἑκάστην πραχθέντα συναγαγὼν Αἰνείαν φησὶν ἐκ Μολοττῶν εἰς Ἰταλίαν ἐλθόντα μετ' Ὀδυσσέως οἰκιστὴν γενέσθαι τῆς πόλεως, ὀνομάσαι δ' αὐτὴν ἀπὸ μιᾶς τῶν Ἰλιάδων Ῥώμης κτέ.* O. Jahn, gr. bilderchron. s. 8 *Ἥ[ρας Ἀργείας ἱ]έρεια Ἀδμάτα Εὐρυσθέως καὶ Ἀδμάτας τᾶς Ἀμφιδάμαντος ἔτη νη'.*

Über die *Ἀτθίς* s. I. Brandis, de tempor. gr. antiq. rat. p. 7—20. die alte überlieferung (vgl. Iliad. II 547. Herodot. I 173. VIII 44) kennt vor Theseus vier könige:

I. Kekrops.

II. Erechtheus (= Erichthonios).
|
III. Pandion.
|
IV. Aegeus.

Hellanikos stellte die geschlechterfolge und die königsreihe folgendermaszen her (vgl. Karl Robert, de Apollod. bibl. Berl. 1873. s. 91. Kirchhoff Hermes VIII 184):

Digitized by Google

§ 16.

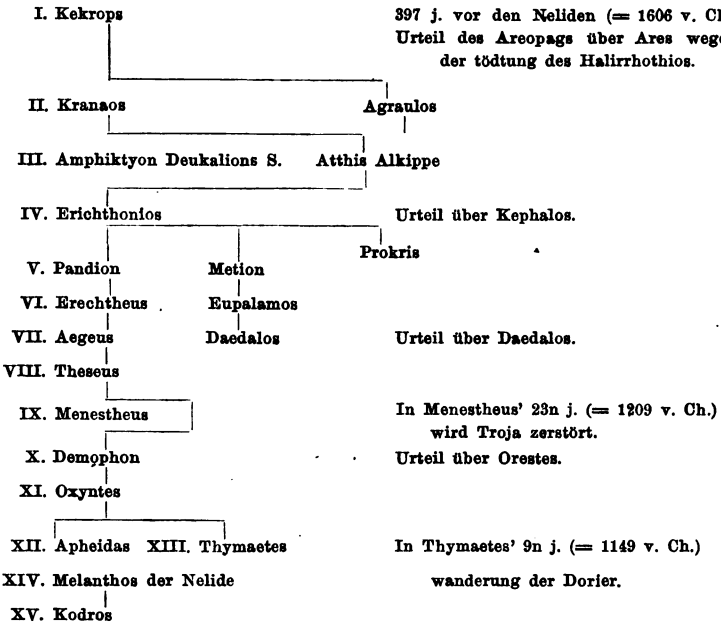

Seit 1149 v. Ch. stehen die Neliden als könige und als lebenslängliche archonten 397 jahre an der spitze Athens. die gleiche zahl von jahren wird den königen von Kekrops bis Menestheus zugeschrieben (also Kekrops = 1606 v. Ch.). dieses attische system der chronologie blieb in geltung bis auf Eratosthenes.

Ferner setzte Hellanikos Ogygos in Attika = Phoroneus in Argos 189 jahre vor Kekrops (= 1795 v. Ch.) und reihte die erforderlichen königsnamen (*Μούνιχος. Περίφας. Κόλαινος. Πορφυρίων. Ἀκταῖος*) zwischen Ogygos und Kekrops ein.

Ein späterer schriftsteller (Demon?) schob zwischen Erechtheus und Aegeus Kekrops II und Pandion II ein.

Hell. fr. 62 (= Philoch. fr. 8 — *τὸν γὰρ μετὰ Ὦγυγον Ἀκταῖον ἢ τὰ πλασσόμενα τῶν ὀνομάτων οὐδὲ γενέσθαι φησὶ Φιλόχορος*). 71.

Zur beurteilung: Thuk. I 97 (von den begebenheiten zwischen dem persischen und peloponnesischen kriege) *τούτων δ' ὅσπερ καὶ ἤψατο ἐν τῇ Ἀττικῇ ξυγγραφῇ Ἑλλάνικος βραχέως τε καὶ τοῖς χρόνοις οὐκ ἀκριβῶς ἐπεμνήσθη*. Joseph

Digitized by Google

w. Apion I 3 p. 176 *Ἔφορος — Ἑλλάνικον ἐν τοῖς πλείστοις ψευδόμενον ἐπιδείκνυσιν.* vgl. Strab. VIII p. 366. IX p. 426. X p. 451 *Ἑλλάνικος δ' οὐδὲ τὴν περὶ ταύτας (Ὤλενον καὶ Πυλήνην πόλεις Αἰτωλικὰς) ἱστορίαν οἶδεν, ἀλλ' ὡς ἔτι καὶ αὐτῶν οὐσῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κατασκάσει μέμνηται, τὰς δ' ὕστερον καὶ τῆς τῶν Ἡρακλειδῶν καθόδου κτισθείσας Μακυνίαν καὶ Μολύκρειαν ἐν ταῖς ἀρχαίαις καταλέγει, πλείστην εὐχέρειαν ἐπιδεικνύμενος ἐν πάσῃ σχεδόν τι τῇ γραφῇ.* § 16.

Um dieselbe zeit wie die attische königsliste wurde auch die spartanische von Eurysthenes und Prokles herab zeitgemäsz redigiert.

II. Von dem Perikleischen zeitalter bis zur begründung der makedonischen macht durch Philipp II.

1. Geschichtschreiber.

§ 17. Herodotos von Halikarnass.

F. C. Dahlmann, Herodot. aus seinem buche sein leben (forschungen auf dem gebiete der geschichte II 1). Altona 1823. K. Wilh. Ludw. Heyse, de Herodoti vita et itineribus. Berl. 1826. Ad. Schöll Philol. VIIII 193. X 25. 410. Ad. Kirchhoff, üb. die entstehungszeit des Herodotischen geschichtswerkes. (1868—1871) 2. a. Berl. 1878. Ad. Bauer, die entstehung des Herod. geschichtswerkes. Wien 1878. — ausgaben von P. Wesseling. Amsterd. 1763 fol. Io. Schweighäuser. VI tomi. Straszb. 1816. Fr. Creuzer und J. C. F. Bähr 4 voll. (1830—35) ed. II. Leipz. 1856—61. H. Stein 5 bde. 4. aufl. Berl. (1856) 1877 ff.

Cic. de legg. I 1, 5 *apud Herodotum patrem historiae.*

Dionys. H. *π. τ. Θουκ. χ.* 5 p. 820 *ὁ δ' Ἁλικαρνασσεὺς Ἡρόδοτος, γενόμενος ὀλίγῳ πρότερον τῶν Περσικῶν, παρεκτείνας δὲ μέχρι τῶν Πελοποννησιακῶν, τήν τε πραγματικὴν προαίρεσιν ἐπὶ τὸ μεῖζον ἐξήνεγκε καὶ λαμπρότερον, οὔτε πόλεως μιᾶς οὔτ' ἔθνους ἑνὸς ἱστορίαν προελόμενος ἀναγράψαι, πολλὰς δὲ καὶ διαφόρους πράξεις ἔκ τε τῆς Εὐρώπης ἔκ τε τῆς Ἀσίας ἐς μιᾶς περιγραφὴν πραγματείας ἀγαγεῖν. ἀρξάμενος γοῦν ἀπὸ τῆς τῶν Λυδῶν δυναστείας μέχρι τοῦ Περσικοῦ πολέμου κατεβίβασε τὴν ἱστορίαν, πάσας τὰς ἐν*

Digitized by Google

§ 17. τοῖς τεσσαράκοντα καὶ διακοσίοις ἔτεσι (ep. ad Cn. Pompeium 3, 15 p. 774 ἔτεσιν ὁμοῦ διακοσίοις καὶ εἴκοσι) γενομένας πράξεις ἐπιφανεῖς Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων μιᾷ συντάξει περιλαβών. καὶ τῇ λέξει προσεπέδωκε τὰς παραλειφθείσας ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων ἀρετάς. s. o. s. 9.

Suidas: Ἡρόδοτος Λύξου καὶ Δρυοῦς, Ἁλικαρνασσεὺς τῶν ἐπιφανῶν, καὶ ἀδελφὸν ἐσχηκὼς Θεόδωρον. μετέστη δ' ἐν Σάμῳ διὰ Λύγδαμιν τὸν ἀπὸ Ἀρτεμισίας τρίτον τύραννον γενόμενον Ἁλικαρνασσοῦ· Πισίνδηλις γὰρ ἦν υἱὸς Ἀρτεμισίας, τοῦ δὲ Πισινδήλιδος Λύγδαμις. ἐν οὖν τῇ Σάμῳ καὶ τὴν Ἰάδα ἠσκήθη διάλεκτον, καὶ ἔγραψεν ἱστορίαν ἐν βιβλίοις θ', ἀρξάμενος ἀπὸ Κύρου τοῦ Περσῶν καὶ Καυδαύλου τοῦ Λυδῶν βασιλέως. ⟨κατ⟩ελθὼν δὲ εἰς Ἁλικαρνασσὸν καὶ τόν τύραννον ἐξελάσας, ἐπειδὴ ὕστερον εἶδεν ἑαυτὸν φθονούμενον ὑπὸ τῶν πολιτῶν, εἰς τὸ Θούριον ἀποικιζόμενον ὑπὸ Ἀθηναίων ἐθελοντὴς ἦλθε, κἀκεῖ τελευτήσας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τέθαπται. τινὲς δὲ ἐν Πέλλῃ αὐτὸν τελευτῆσαί φασιν. ἐπιγράφονται δὲ οἱ λόγοι αὐτοῦ Μοῦσαι.

Suidas: Πανύασις Πολυάρχου Ἁλικαρνασσεύς, τερατοσκόπος καὶ ποιητὴς ἐπῶν, ὃς σβεσθεῖσαν τὸν ποιητικὴν ἐπανήγαγεν. Δοῦρις δὲ Διοκλέους τε παῖδα ἀνέγραψε καὶ Σάμιον, ὁμοίως δὲ καὶ Ἡρόδοτον Θούριον. ἱστόρηται δὲ Πανύασις Ἡροδότου τοῦ ἱστορικοῦ ἐξάδελφος· γέγονε γὰρ Πανύασις Πολυάρχου, ὁ δὲ Ἡρόδοτος Λύξου τοῦ Πολυάρχου ἀδελφοῦ. τινὲς δὲ οὐ Λύξην, ἀλλὰ Ῥοιὼ (l. ἀλλὰ Δρυὼ) τὴν μητέρα Ἡροδότου Πανυάσιδος ἀδελφὴν ἱστόρησαν. ὁ δὲ Πανύασις γέγονε κατὰ τὴν οη' ὀλυμπιάδα (468 v. Ch.), κατὰ δέ τινας ⟨οὐ⟩ πολλῷ πρεσβύτερος· καὶ γὰρ ἦν ἐπὶ τῶν Περσικῶν. ἀνηρέθη δὲ ὑπὸ Λυγδάμιδος τοῦ τρίτου τυραννήσαντος Ἁλικαρνασσοῦ. ἐν δὲ ποιηταῖς τάττεται μεθ' Ὅμηρον, κατὰ δέ τινας καὶ μεθ' Ἡσίοδον καὶ Ἀντίμαχον. ἔγραψε δὲ καὶ Ἡρακλειάδα ἐν βιβλίοις ιδ' εἰς ἔπη ,θ, Ἰωνικὰ ἐν πενταμέτρῳ (ἔστι δὲ τὰ περὶ Κόδρον καὶ Νηλέα καὶ τὰς Ἰωνικὰς ἀποικίας) εἰς ἔπη ,ξ.

Suid. u. Ἑλλάνικος und Pamphile bei Gellius XV 23 s. § 16.

Urkunde eines vertrags zwischen Lygdamis und der bürgerschaft von Halikarnass über die wiedereinsetzung der verbannten, in ionischer mundart, ca. ol. 81. 456. s. C. F. Newton, history of discoveries at Halicarnassus, Cnidus,

Digitized by Google

and Branchidae. London 1862 s. vol. I t. LXXXV. vol. II p. 671. Sauppe Götting. nachr. 1863 s. 303. Kirchhoff, gesch. d. gr. alphab. s. 4. § 17.

Attische colonie zu Thurii ol. 84, 1. 444/3. Dionys. Lys. 1 p. 453. vit. X orat. p. 835cd.

Strab. XIIII p. 65 *ἄνδρες δὲ γεγόνασιν ἐξ αὐτῆς (Ἁλικαρνασσοῦ) Ἡρόδοτός τε ὁ συγγραφεύς, ὃν ὕστερον Θούριον ἐκάλεσαν διὰ τὸ κοινωνῆσαι τῆς εἰς Θουρίους ἀποικίας* —. Plin. NH. XII 18 *tanta ebori auctoritas erat urbis nostrae cccx. anno; tunc enim auctor ille (Herodotus) historiam eam condidit Thuriis in Italia.* vgl. Aristot. rhet. III 9 p. 1409a *Ἡροδότου Θουρίου ἦδ' ἱστορίης ἀπόδεξις.*

Steph. Byz. u. *Θούριοι* (p. 315, 18 M.; Tzetz. in Cramer. An. Ox. III p. 350) *λέγεται — καὶ Θούριον, ὡς ἐν τῷ Ἡροδότου ἐπιγράμματι*

Ἡρόδοτον Λύξεω κρύπτει κόνις ἥδε θανόντα
Ἰάδος ἀρχαίης ἱστορίης πρύτανιν,
Δωρίδος ἐκ πάτρης βλαστόντ' ἄπο· τῶν γὰρ ἄτλητον
(*ἀστῶν γὰρ ἄτλητον sive malis ἄπλητον* Meineke)
μῶμον ὑπεκπροφυγὼν Θούριον ἔσχε πάτρην.

Herodot schrieb an seiner geschichte noch um das ende des j. 428 v. Chr. Er war nach dem kriege des Inaros gegen die Perser (also nach 454) in Aegypten III 12, sah die Propyläen (vollendet 431) V 77, und erlebte die ersten jahre des peloponnesischen kriegs. vgl. VI 98 *ἐπὶ γὰρ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπεος καὶ Ξέρξεω τοῦ Δαρείου καὶ Ἀρταξέρξεω τοῦ Ξέρξεω, τριῶν τούτων ἐπεξῆς γενεέων, ἐγένετο πλέω κακὰ τῇ Ἑλλάδι ἢ ἐπὶ εἴκοσι ἄλλας γενεὰς τὰς πρὸ Δαρείου γενομένας, τὰ μὲν ἀπὸ τῶν Περσέων αὐτῇ γενόμενα, τὰ δὲ ἀπ' αὐτῶν τῶν κορυφαίων περὶ τῆς ἀρχῆς πολεμεόντων.* Artaxerxes † 425/4. Andere vorgreifende beziehungen s. Schöll Philol. VIIII 196. Kirchhoff s. 22.

Vorlesungen Herodots:

Eine vorlesung zu Olympia beschreibt Lukians dichtung *Ἡρόδοτος ἢ Ἀετίων*; vgl. das sprichwort *εἰς τὴν Ἡροδότου σκιάν.* Corp. paroemiogr. Gr. ed. Leutsch et Schneidewin. Gött. 1839. I. app. cent. 2, 35. Suid. u. *Θουκυδίδης.*

Zu Korinth: [Dion Chrysost.] Korinth. p. 456 M. *ἦκε δὲ καὶ Ἡρόδοτος ὁ λογοποιὸς ὡς ὑμᾶς λόγους φέρων Ἑλληνικοὺς ἄλλους τε καὶ Κορινθίους οὐδέπω ψευδεῖς, ἀνθ' ὧν*

Digitized by Google

§ 17. ἠξίου παρὰ τῆς πόλεως μισθὸν ἄρνυσθαι. διαμαρτὼν δὲ καὶ τούτου, οὐ γὰρ ἠξίουν οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι δόξαν ἀγοράζειν, μετεσκεύασεν ἐκεῖνα ἃ πάντες ἐπιστάμεθα, τὰ περὶ τὴν Σαλαμῖνα καὶ τὸν Ἀδείμαντον. vgl. Marcellin. l. d. Thuk. α § 27 Ἡρόδοτος — ὑπεροφθεὶς ὑπὸ Κορινθίων ἀποδρᾶναί φησιν αὐτοὺς τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, und über Theben Plutarch. de Herod. mal. 31 p. 864[d]. (Müller FHG IV 338, 4) Ἀριστοφάνους δὲ τοῦ Βοιωτοῦ γράψαντος ὅτι χρήματα μὲν αἰτήσας οὐκ ἔλαβε παρὰ Θηβαίων κτέ.

Zu Athen: Euseb. ol. 83, 4 (445): Ἡρόδοτος ἱστορικὸς ἐτιμήθη παρὰ τῆς Ἀθηναίων βουλῆς ἐπαναγνοὺς αὐτοῖς τὰς βίβλους. Scaliger animadvers. p. 104. Plut. a. a. O. c. 26 p. 862[ab] τὴν διαβολὴν ἣν ἔχει κολακεῦσαι τοὺς Ἀθηναίους ἀργύριον πολὺ λαβὼν παρ' αὐτῶν. εἰ γὰρ ἀνέγνω ταῦτ' Ἀθηναίοις κτέ. — ὅτι μέντοι δέκα τάλαντα δωρεὰν ἔλαβεν ἐξ Ἀθηνῶν Ἀνύτου τὸ ψήφισμα γράψαντος ἀνὴρ Ἀθηναῖος οὐ τῶν παρημελημένων ἐν ἱστορίᾳ Ἰόλλος εἴρηκεν (§ 40). Die vorlesung ward später in das haus des Oloros verlegt: Phot. bibl. 60 p. 19[b] Bk. λέγεται δὲ ἀναγινωσκομένης αὐτῷ τῆς ἱστορίας κομιδῇ νέον ὄντα παρὰ τῷ πατρὶ Θουκυδίδην ἀκοῦσαι καὶ δακρῦσαι· τὸν δὲ Ἡρόδοτον ἀποφήνασθαι ὡς εἴη ὁ παῖς, ὦ Ὄλορε, ὁ σὸς ὀργῶσαν ἔχων τὴν φύσιν πρὸς μαθήματα. Marcellin. l. d. Thuk. γ § 54. Suid. u. ὀργᾶν u. Θουκυδίδης.

Herodots prooemion: Ἡροδότου Ἁλικαρνησέος ἱστορίης ἀπόδεξις ἥδε, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωυμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεέα γένηται, τά τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι. Darüber fabelte Ptolemaeos Chennos (Phot. bibl. 190 p. 148[b]) ὡς Πλησίρροος ὁ Θεσσαλὸς ὁ ὑμνογράφος, ἐρώμενος γεγονὼς Ἡροδότου καὶ κληρονόμος τῶν αὐτοῦ, οὗτος ποιήσειε τὸ προοίμιον τῆς πρώτης ἱστορίας Ἡροδότου Ἁλικαρνασσέως· τὴν γὰρ κατὰ φύσιν εἶναι τῶν Ἡροδότου ἱστοριῶν ἀρχὴν "Περσέων οἱ λόγιοι Φοίνικας αἰτίους γενέσθαι φασὶ τῆς διαφορῆς". s. R. Hercher, über die glaubwürdigkeit der neuen geschichte des Ptolemaeus Chennus. Leipzig 1856 (suppl. d. jhb. f. phil. I). O. Nitzsch, de prooemio Herodoteo. Greifsw. 1860. 4. Kirchhoff s. 2.

Schlusz des werkes mit der einnahme von Sestos im frühjahr ol. 75, 2. 478. IX 121 καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οὐδὲν πλέον τούτων ἐγένετο.

Einteilung (Lukian. Herod. 1 bei der vorlesung zu Olympia: κηλῶν τοὺς παρόντας ἄχρι τοῦ καὶ Μούσας κληθῆναι τὰς βίβλους αὐτοῦ, ἐννέα καὶ αὐτὰς οὔσας; vgl. de conscrib.

Digitized by Google

hist. c. 42): Herod. V 36 von den schätzen des Branchiden- § 17.
tempels: *ὡς δεδήλωταί μοι ἐν τῷ πρώτῳ τῶν λόγων* = I 92.

VII 93 *οὗτοι δὲ (Κᾶρες) οἵτινες πρότερον ἐκαλέοντο, ἐν τοῖσι πρώτοισι τῶν λόγων εἴρηται* = I 171.

I 75 *τοῦτον δὴ ὧν τὸν Ἀστυάγεα Κῦρος — καταστρεψάμενος ἔσχε δι' αἰτίην, τὴν ἐγὼ ἐν τοῖσι ὀπίσω λόγοισι σημανέω* = I 107 sqq.

II 161 *ἀπὸ προφάσιος τὴν ἐγὼ μεζόνως μὲν ἐν τοῖσι Λιβυκοῖσι λόγοισι ἀπηγήσομαι* = IV 159—200. s. auch II 38, vgl. m. III 28. VI 39, vgl. m. c. 103.

Auf spätere abschnitte verweist Herodot auch I 106 *καὶ τήν τε Νῖνον εἶλον (Μῆδοι)· ὡς δὲ εἶλον, ἐν ἑτέροισι λόγοισι δηλώσω.* c. 184 *τῆς δὲ Βαβυλῶνος ταύτης πολλοὶ μέν κου καὶ ἄλλοι ἐγένοντο βασιλέες, τῶν ἐν τοῖσι Ἀσσυρίοισι λόγοισι μνήμην ποιήσομαι* (vgl. hist. zeitschr. XXIII 426). VII 213 Ephialtes ward später getödtet *δι' ἄλλην αἰτίην, τὴν ἐγὼ ἐν τοῖσι ὄπισθε λόγοισι σημανέω.*

Herodot wird der parteilichkeit beschuldigt in Plutarchs schrift *περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας* (Moral. p. 854—874). vgl. Gust. Lahmeyer, *de libelli Plutarchei, qui de malignitate Herodoti inscribitur, et auctoritate et auctore.* Götting. 1848. 4.

Herodots darstellungsweise: Athen. III p. 78e *ὁ δὲ θαυμασιώτατος καὶ μελίγηρυς Ἡρόδοτος.* Cic. orat. 12, 39 *quo magis sunt Herodotus Thucydidesque mirabiles —. alter enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit, alter incitatior fertur et de bellicis rebus canit etiam quodam modo bellicum: primisque ab his, ut ait Theophrastus, historia commota est, ut auderet uberius quam superiores et ornatius dicere.* Quintil. X 1, 73 *historiam multi scripsere praeclare, sed nemo dubitat longe duos ceteris praeferendos, quorum diversa virtus laudem paene est parem consecuta. densus et brevis et semper instans sibi Thucydides, dulcis et candidus et fusus Herodotus: ille concitatis hic remissis affectibus melior, ille contionibus hic sermonibus, ille vi hic voluptate.* Dionys. schr. an Cn. Pompej. 3 p. 776 sq. — *Θουκυδίδης μὲν γὰρ τὰ πάθη δηλῶσαι κρείττων, Ἡρόδοτος δὲ τά γ' ἤθη παραστῆσαι δεινότερος — — ἵνα δὲ συνελὼν εἴπω, καλαὶ μὲν αἱ ποιήσεις ἀμφότεραι· οὐ γὰρ ἂν αἰσχυνθείην ποιήσεις αὐτὰς λέγων· διαφέρουσι δὲ κατὰ τοῦτο μάλιστ' ἀλλήλων, ὅτι τὸ μὲν Ἡροδότου κάλλος ἱλαρόν ἐστι, φοβερὸν δὲ τὸ Θουκυδίδου.* vgl. o. s. 19 f.

Digitized by Google

§ 18. Antiochos von Syrakus.

Müller FHG I XLV. 181. Ed. Wölfflin, Antiochos v. Syrakus (u. Coelius Antipater). Winterthur 1872.

Diod. XII 71. ol. 89, 1. 424. *τῶν δὲ συγγραφέων Ἀντίοχος ὁ Συρακόσιος τὴν τῶν Σικελικῶν ἱστορίαν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατέστρεψεν, ἀρξάμενος ἀπὸ Κωκάλου τοῦ Σικανῶν βασιλέως, ἐν βίβλοις ἐννέα.*

Paus. X 11, 3 *Ἀντίοχος ὁ Ξενοφάνους Συρακούσιος ἐν τῇ Σικελιώτιδι συγγραφῇ.*

Strab. VI p. 254 *Ἀντίοχος ἐν τῷ περὶ τῆς Ἰταλίας συγγράμματι.*

Dionys. archaeol. I 12 p. 34 *Ἀντίοχος δὲ ὁ Συρακούσιος, συγγραφεὺς πάνυ ἀρχαῖος, ἐν Ἰταλίας οἰκισμῷ τοὺς παλαιοτάτους οἰκήτορας διεξιών, ὡς ἕκαστοί τι μέρος αὐτῆς κατεῖχον, Οἰνώτρους λέγει πρώτους τῶν μνημονευομένων ἐν αὐτῇ κατοικῆσαι, εἰπὼν ὧδε· 'Ἀντίοχος Ξενοφάνεος τάδε συνέγραψε περὶ Ἰταλίης ἐκ τῶν ἀρχαίων λόγων τὰ πιστότατα καὶ σαφέστατα· τὴν γῆν ταύτην, ἥτις νῦν Ἰταλία καλεῖται, τὸ παλαιὸν εἶχον Οἰνωτροι'. ἔπειτα διεξελθὼν ὃν τρόπον ἐπολιτεύοντο, καὶ ὡς βασιλεὺς ἐν αὐτοῖς Ἰταλὸς ἀνὰ χρόνον ἐγένετο, ἀφ' οὗ μετωνομάσθησαν Ἰταλοί, τούτου δὲ τὴν ἀρχὴν Μόργης διεδέξατο, ἀφ' οὗ Μόργητες ἐκλήθησαν, καὶ ὡς Σικελὸς ἐπιξενωθεὶς Μόργητι ἰδίαν πράττων ἀρχὴν διέστησε τὸ ἔθνος, ἐπιφέρει ταυτί· 'οὕτω δὲ Σικελοὶ καὶ Μόργητες ἐγένοντο καὶ Ἰταλίητες, ἐόντες Οἰνωτροι'.* c. 73 p. 185s. — *ταῦτα δὲ οὐ τῶν ἐπιτυχόντων τις οὐδὲ νέων συγγραφεὺς ἱστόρηται, ἀλλ' Ἀντίοχος ὁ Συρακούσιος —. φησὶ δὲ Μόργητος ἐν Ἰταλίᾳ βασιλεύοντος (ἦν δὲ τότε Ἰταλία ἡ ἀπὸ Τάραντος ἄχρι Ποσειδωνίας παράλιος) ἐλθεῖν ὡς αὐτὸν ἄνδρα φυγάδα ἐκ Ῥώμης. λέγει δὲ ὧδε· 'ἐπεὶ δὲ Ἰταλὸς κατεγήρα Μόργης ἐβασίλευσεν. ἐπὶ τούτου δὲ ἀνὴρ ἀφίκετο ἐκ Ῥώμης φυγάς· Σικελὸς ὄνομα αὐτῷ'.* vgl. Aristot. pol. VII 9, 2 (p. 1329) *φασὶ γὰρ οἱ λόγιοι τῶν ἐκεῖ κατοικούντων Ἰταλόν τινα γενέσθαι βασιλέα τῆς Οἰνωτρίας, ἀφ' οὗ τό τε ὄνομα μεταβαλόντας Ἰταλοὺς ἀντ' Οἰνωτρῶν καλεῖσθαι κτέ.* Auch Thukydides scheint aus Antiochos geschöpft zu haben.

§ 19. Thukydides von Athen.

K. W. Krüger, leben des Thukydides (1832). epikritischer nachtrag (1839) in Krügers krit. Analecten I 1863. W. Roscher Klio. I. leben,

Digitized by Google

werke und zeitalter das Thukydides. Gött. 1842. Franz Wolfg. Ullrich beiträge etc. Hamburg 1846. 50. 51. 52. 62. Jul. Steup quaestiones Thucydideae. Bonn 1868. Ludw. Ćwikliński, quaestiones de tempore etc. Gnes. 1873. Hermes XII 54. Herm. Müller-Strübing thukyd. forschungen. Wien 1881. Abhandlungen v. Ad. Kirchhoff. Hermes XII 368. ber. d. ak. Berl. 1880. s. 853. Ulr. v. Wilamowitz, die Thukydideslegende. Hermes XII 326; vgl. R. Schöll eb. XIII 433. Ad. Michaelis, die bildnisse des Thukydides. Strassb. 1877. 4. § 19.

Ausgaben (mit den scholien) von Car. Andr. Duker. Amsterd. 1731 fol. I. Bekker IV Voll. Oxford 1821 (III Voll. Berl. 1821). Ernst Fr. Poppo. IV Ptes in 11 voll. Leipz. 1821 sqq. mit erklär. anmerk. (ohne scholien) von Krüger (1846) n. aufl. Berlin 1858 ff. Classen 1862 ff. text von J. Matth. Stahl. Leipz. 1873 f.

Dionysius von Halikarnass *ἐπιστολὴ πρὸς Γναῖον Πομπήιον. περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτῆρος καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ συγγραφέως ἰδιωμάτων. ἐπιστολὴ πρὸς Ἀμμαῖον δευτέρα περὶ τῶν Θουκυδίδου ἰδιωμάτων.* V 750—808 R. Dionysii historiographica ed. Car. Guil. Krüger. Subiectae sunt ei. comment. crit. et historicae de Thucydidis historiarum parte postrema. Halle 1823.

Μαρκελλίνου περὶ τοῦ Θουκυδίδου βίου καὶ τῆς ἰδέας αὐτοῦ (Westermann *βιογρ.* p. 186) aus wenigstens drei verschiedenen aufsätzen zusammengesetzt. vgl. Fz. Ritter n. Rh. mus. III 321. 1845.—Anon. biogr. (Westermann p. 200).

Suidas: *Θουκυδίδης Ὀλόρου Ἀθηναῖος, παῖδα δὲ ἔσχε Τιμόθεον. ἦν δὲ ἀπὸ μὲν πατρὸς Μιλτιάδου τοῦ στρατηγοῦ τὸ γένος ἕλκων, ἀπὸ δὲ μητρὸς Ὀλόρου τοῦ Θρᾳκῶν βασιλέως· μαθητὴς Ἀντιφῶντος. ἤκμαζε κατὰ τὴν πζ' ὀλυμπιάδα, ἔγραψε δὲ τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων.* —

Plutarch. Kimon 4 *Κίμων ὁ Μιλτιάδου μητρὸς ἦν Ἡγησιπύλης, γένος Θρᾴττης, θυγατρὸς Ὀλόρου τοῦ βασιλέως* —. *διὸ καὶ Θουκυδίδης ὁ ἱστορικὸς τοῖς περὶ Κίμωνα κατὰ γένος προσήκων Ὀλόρου τε πατρὸς ἦν εἰς τὸν πρόγονον ἀναφέροντος τὴν ὁμωνυμίαν καὶ τὰ χρυσεῖα περὶ τὴν Θρᾴκην ἐκέκτητο. καὶ τελευτῆσαι μὲν ἐν τῇ Σκαπτῇ ὕλῃ (τοῦτο δ' ἔστι τῆς Θρᾴκης χωρίον) λέγεται φονευθεὶς ἐκεῖ, μνῆμα δ' αὐτοῦ τῶν λειψάνων εἰς τὴν Ἀττικὴν κομισθέντων ἐν τοῖς Κιμωνείοις δείκνυται παρὰ τὸν Ἐλπινίκης τῆς Κίμωνος ἀδελφῆς τάφον. ἀλλὰ Θουκυδίδης μὲν Ἁλιμούσιος γέγονε τῶν δήμων, οἱ δὲ περὶ τὸν Μιλτιάδην Λακιάδαι.*

Über die verwandtschaft mit Miltiades und Oloros vgl. Marcellin. *α* § 2. 10—19. anon. § 1. über sein geburtsjahr Marc. § 34 *παύσασθαι δὲ τὸν βίον ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ἔτη, μὴ πληρώσαντα τῆς συγγραφῆς τὴν προθεσμίαν.* Pamphile s. o. § 16.

Digitized by Google

§ 19. Thuk. I 1 *Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀρξάμενος εὐθὺς καθισταμένου καὶ ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων.* V 26 von den begebenheiten nach dem frieden des Nikias: *γέγραφε δὲ καὶ ταῦτα ὁ αὐτὸς Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ἐξῆς, ὡς ἕκαστα ἐγένετο, κατὰ θέρη καὶ χειμῶνας, μέχρι οὗ τήν τε ἀρχὴν κατέπαυσαν τῶν Ἀθηναίων Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ ξύμμαχοι καὶ τὰ μακρὰ τείχη καὶ τὸν Πειραιᾶ κατέλαβον. ἔτη δὲ ἐς τοῦτο τὰ ξύμπαντα ἐγένετο τῷ πολέμῳ ἑπτὰ καὶ εἴκοσιν. — ξὺν τῷ πρώτῳ πολέμῳ τῷ δεκαετεῖ καὶ τῇ μετ' αὐτὸν ὑπόπτῳ ἀνακωχῇ καὶ τῷ ὕστερον ἐξ αὐτῆς πολέμῳ εὑρήσει τις τοσαῦτα ἔτη —. ἐπεβίων δὲ διὰ παντὸς αὐτοῦ, αἰσθανόμενός τε τῇ ἡλικίᾳ καὶ προσέχων τὴν γνώμην, ὅπως ἀκριβές τι εἴσομαι· καὶ ξυνέβη μοι φεύγειν τὴν ἐμαυτοῦ ἔτη εἴκοσι μετὰ τὴν ἐς Ἀμφίπολιν στρατηγίαν καὶ γενομένῳ παρ' ἀμφοτέροις τοῖς πράγμασι, καὶ οὐχ ἧσσον τοῖς Πελοποννησίων διὰ τὴν φυγήν, καθ' ἡσυχίαν τι αὐτῶν μᾶλλον αἴσθεσθαι.* andere beziehungen auf das ende des kriegs I 13, 4. 18, 1. II 65, 7—12.

II 48, 2 von der pest zu Athen: *ἐγὼ δὲ οἷόν τε ἐγίγνετο λέξω καὶ ἀφ' ὧν ἄν τις σκοπῶν, εἴ ποτε καὶ αὖθις ἐπιπέσοι, μάλιστ' ἂν ἔχοι τι προειδὼς μὴ ἀγνοεῖν, ταῦτα δηλώσω, αὐτός τε νοσήσας καὶ αὐτὸς ἰδὼν ἄλλους πάσχοντας.*

IV 104, 2—107, 1 über die capitulation von Amphipolis (424): *οἱ δ' ἐναντίοι τοῖς προδιδοῦσι (τὴν πόλιν) — πέμπουσι μετὰ Εὐκλέους τοῦ στρατηγοῦ — ἐπὶ τὸν ἕτερον στρατηγὸν τῶν ἐπὶ Θρᾴκης, Θουκυδίδην τὸν Ὀλόρου, ὃς τάδε ξυνέγραψεν, ὄντα περὶ Θάσον —, κελεύοντες σφίσι βοηθεῖν. καὶ ὁ μὲν ἀκούσας κατὰ τάχος ἑπτὰ ναυσὶν αἳ ἔτυχον παροῦσαι ἔπλει καὶ ἐβούλετο φθάσαι μάλιστα μὲν οὖν τὴν Ἀμφίπολιν πρίν τι ἐνδοῦναι, εἰ δὲ μή, τὴν Ἠιόνα προκαταλαβών. ἐν τούτῳ δὲ ὁ Βρασίδας δεδιὼς καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Θάσου τῶν νεῶν βοήθειαν καὶ πυνθανόμενος τὸν Θουκυδίδην κτῆσίν τε ἔχειν τῶν χρυσείων μετάλλων ἐργασίας ἐν τῇ περὶ ταῦτα Θρᾴκῃ καὶ ἀπ' αὐτοῦ δύνασθαι ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἠπειρωτῶν ἠπείγετο προκατασχεῖν, εἰ δύναιτο, τὴν πόλιν — καὶ τὴν ξύμβασιν μετρίαν ἐποιεῖτο κτέ. — — καὶ οἱ μὲν τὴν πόλιν τοιούτῳ τρόπῳ παρέδοσαν, ὁ δὲ Θουκυδίδης καὶ αἱ νῆες ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ ὀψὲ κατέπλεον ἐς τὴν Ἠιόνα. καὶ τὴν μὲν Ἀμφί-*

Digitized by Google

πολιν Βρασίδας ἅρτι εἶχεν, τὴν δὲ Ἰσιόνα παρὰ νύκτα ἐγέ- § 19.
νετο λαβεῖν· εἰ γὰρ μὴ ἐβοήθησαν αἱ νῆες διὰ τάχους, ἅμα ἕῳ ἂν εἶχετο. μετὰ δὲ τοῦτο ὁ μὲν τὰ ἐν τῇ Ἰσιόνι καθίστατο, ὅπως καὶ τὸ αὐτίκα, ἢν ἐπίῃ ὁ Βρασίδας, καὶ τὸ ἔπειτα ἀσφαλῶς ἕξει κτέ.

Marcell. α § 23 τὸ πρῶτον ἀτύχημα εἰς ἁμάρτημα μεταλαβόντες φυγαδεύουσιν αὐτόν. β § 46 ἰστέον δ' ὅτι στρατηγήσας ἐν Ἀμφιπόλει ὁ Θ. καὶ δόξας ἐκεῖ βραδέως ἀφικέσθαι καὶ προλαβόντος αὐτὸν τοῦ Βρασίδου ἐφυγαδεύθη ὑπ' Ἀθηναίων διαβάλλοντος αὐτὸν τοῦ Κλέωνος. γ § 55 ἐπὶ προδοσίᾳ φεύγοντα. anon. § 3 αἰτίαν ἔσχε προδοσίας ἐκ βραδυτῆτός τε καὶ ὀλιγωρίας.

Thukydides sprechen schuldig Grote hist. of Gr. VI 565. Oncken Athen u. Hellas II 319: dagegen E. Curtius gr. gesch. II[4] 487. 826. Herm. Hiecke, der hochverrath des geschichtschr. Th. Berlin 1869. Classen anh. zu Th. IV 106.

Thukydides hielt sich als verbannter in Thrakien auf. Plut. v. d. verbannung 14 p. 605[e] Θ. Ἀθ. συνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Π. κ. Ἀ. ἐν Θρᾴκῃ περὶ τὴν Σκαπτὴν ὕλην. Dion. π. τ. Θουκ. χ. 41 p. 918 m. Krügers anm. Marcell. α § 25 διατρίβων ἐν Σκαπτῇ ὕλῃ ὑπὸ πλατάνῳ ἔγραφεν. μὴ γὰρ δὴ πειθώμεθα Τιμαίῳ λέγοντι ὅτι φυγὼν ᾤκησεν ἐν Ἰταλίᾳ. β § 46. 47.

Cic. de orat. II 13, 56 *Thucydides — hos libros tum scripsisse dicitur, cum a republica remotus atque — in exilium pulsus esset.* Plin. NH. VII 111 *Thucydiden imperatorem Athenienses in exilium egere, rerum conditorem revocavere, eloquentiam mirati, cuius virtutem damnaverant.*

Paus. I 23, 9 Οἰνοβίῳ δὲ ἔργον ἐστὶν ἐς Θουκυδίδην τὸν Ὀλόρου χρηστόν· ψήφισμα γὰρ ἐνίκησεν Οἰνόβιος κατελθεῖν ἐς Ἀθήνας Θουκυδίδην. καί οἱ δολοφονηθέντι, ὡς κατῄει, μνῆμά ἐστιν οὐ πόρρω πυλῶν Μελιτίδων.

Marcellin. α § 16. 17 ὅτι γὰρ Ὄλορός ἐστι (πατὴρ αὐτῷ) δηλοῖ . . Θουκυδίδου τάφος. — καὶ Πολέμων . . προσιστορεῖ . . § 31—33 οἱ μὲν οὖν αὐτὸν ἐκεῖ λέγουσιν ἀποθανεῖν ἔνθα καὶ διέτριβε φυγὰς ὤν, καὶ φέρουσι μαρτύριον τοῦ μὴ κεῖσθαι τὸ σῶμα ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς· ἴκριον γὰρ ἐπὶ τοῦ τάφου κεῖσθαι, τοῦ κενοταφίου δὲ τοῦτο γνώρισμα εἶναι ἐπιχώριον καὶ νόμιμον Ἀττικὸν τῶν ἐπὶ τοιαύτῃ δυστυχίᾳ τετελευτηκότων καὶ μὴ ἐν Ἀθήναις ταφέντων. Δίδυμος δ' ἐν Ἀθή-

Digitized by Google

§ 19. ναις ἀπὸ τῆς φυγῆς ἐλθόντα βιαίῳ θανάτῳ· τοῦτο δέ φησι Ζώπυρον ἱστορεῖν. τοὺς γὰρ Ἀθηναίους κάθοδον δεδωκέναι τοῖς φυγάσι πλὴν τῶν Πεισιστρατιδῶν μετὰ τὴν ἧτταν [τὴν ἐν Σικελίᾳ]· ἥκοντα οὖν αὐτὸν ἀποθανεῖν βίᾳ καὶ τεθῆναι ἐν τοῖς Κιμωνίοις μνήμασιν. καὶ καταγινώσκειν εὐήθειαν ἔφη τῶν νομιζόντων αὐτὸν ἐκτὸς μὲν τετελευτηκέναι, ἐπὶ γῆς δὲ τῆς Ἀττικῆς τεθάφθαι. ἢ γὰρ οὐκ ἂν ἐτέθη ἐν τοῖς πατρῴοις μνήμασιν, ἢ κλέβδην τεθεὶς οὐκ ἂν ἔτυχεν οὔτε στήλης οὔτ' ἐπιγράμματος, ἢ τῷ τάφῳ προσκειμένη μηνύει τοῦ συγγραφέως τοὔνομα. ἀλλὰ δῆλον ὅτι κάθοδος ἐδόθη τοῖς φεύγουσιν, ὡς καὶ Φιλόχορος λέγει καὶ Δημήτριος ἐν τοῖς ἄρχουσιν. ἐγὼ δὲ Ζώπυρον ληρεῖν νομίζω λέγοντα τοῦτον ἐν Θρᾴκῃ (Ἀττικῇ Poppo) τετελευτηκέναι, κἂν ἀληθεύειν νομίζῃ Κράτιππος αὐτόν. τὸ δ' ἐν Ἰταλίᾳ Τίμαιον αὐτὸν καὶ ἄλλους λέγειν κεῖσθαι μὴ καὶ σφόδρα καταγέλαστον ᾖ. β § 45 ἀπέθανε δὲ μετὰ τὸν πόλεμον τ. Πελ. ἐν τῇ Θρᾴκῃ συγγράφων τὰ πράγματα τοῦ κα' ἐνιαυτοῦ. γ § 55 ἐτελεύτησε δὲ ἐν τῇ Θρᾴκῃ· καὶ οἱ μὲν λέγουσιν ὅτι ἐκεῖ ἐτάφη, ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι ἐν ταῖς Ἀθήναις ἠνέχθη αὐτοῦ τὰ ὀστᾶ κρύφα παρὰ τῶν συγγενῶν καὶ οὕτως ἐτάφη· οὐ γὰρ ἐξῆν φανερῶς θάπτειν ἐν Ἀθήναις τὸν ἐπὶ προδοσίᾳ φεύγοντα. ἔστι δὲ αὐτοῦ τάφος πλησίον τῶν (Μελιτίδων § 17. anon. § 10) πυλῶν, ἐν χωρίῳ τῆς Ἀττικῆς ὃ Κοίλη καλεῖται, καθά φησιν Ἄντυλλος, ἀξιόπιστος ἀνὴρ μαρτυρῆσαι καὶ ἱστορίαν γνῶναι καὶ διδάξαι δεινός. καὶ στήλη δέ, φησίν, ἔστηκεν ἐν τῇ Κοίλῃ "Θουκυδίδης Ὀλόρου Ἁλιμούσιος" ἔχουσα ἐπίγραμμα.

Thukydides † vor dem ausbruche des Ätna ol. 98, 1. 396 (Diod. XIV 59. Oros. II 18. vgl. m. Thuk. III 116).

Seine rhetorischen studien: L. d. X redner p. 832e Καικίλιος δὲ ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ (Ἀντιφῶντος) συντάγματι Θουκυδίδου τοῦ συγγραφέως μαθητὴν (καθηγητὴν Wyttenbach) τεκμαίρεται γεγονέναι, ἐξ ὧν ἐπαινεῖται παρ' αὐτῷ (VIII 68) ὁ Ἀντιφῶν. Marcell. α § 22 ἤκουσε δὲ διδασκάλων Ἀναξαγόρου μὲν ἐν φιλοσόφοις, ὅθεν, φησὶν ὁ Ἄντυλλος, καὶ ἄθεος ἠρέμα ἐνομίσθη τῆς ἐκεῖθεν θεωρίας ἐμφορηθείς, Ἀντιφῶντος δὲ ῥήτορος, δεινοῦ τὴν ῥητορικὴν ἀνδρός, οὗ καὶ μέμνηται κτέ. § 36 ἐξήλωσε δὲ ἐπ' ὀλίγον, ὥς φησιν Ἄντυλλος, καὶ τὰς Γοργίου τοῦ Λεοντίνου παρισώσεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν ὀνομάτων, εὐδοκιμούσας κατ' ἐκεῖνο καιροῦ παρὰ τοῖς Ἕλλησι, καὶ μέντοι καὶ Προδίκου τοῦ

Digitized by Google

Κείου τὴν ἐπὶ τοῖς ὀνόμασιν ἀκριβολογίαν. Über Gorgias auch Marc. *β* § 51. Philostr. vit. sophist. I 9 p. 492. epist. 13 p. 919 (73 p. 364 Kays.). § 19.

Verhältnis des Thukydides zu seinen vorgängern:

I 21, 1 schätzung der älteren begebenheiten: *οὔτε ὡς ποιηταὶ ὑμνήκασι περὶ αὐτῶν ἐπὶ τὸ μεῖζον κοσμοῦντες μᾶλλον πιστεύων, οὔτε ὡς λογογράφοι ξυνέθεσαν ἐπὶ τὸ προσαγωγότερον τῇ ἀκροάσει ἢ ἀληθέστερον, ὄντα ἀνεξέλεγκτα καὶ τὰ πολλὰ ὑπὸ χρόνου αὐτῶν ἀπίστως ἐπὶ τὸ μυθῶδες ἐκνενικηκότα.* Sein urteil über Hellanikos' Atthis s. o. § 16; abweichende chronologie I 12, 3 *Βοιῶτοί τε γὰρ οἱ νῦν ἑξηκοστῷ ἔτει μετὰ Ἴλιόν ἅλωσιν — τὴν νῦν μὲν Βοιωτίαν, πρότερον δὲ Καδμηίδα γῆν καλουμένην ᾤκισαν —, Δωριῆς τε ὀγδοηκοστῷ ἔτει ξὺν Ἡρακλείδαις Πελοπόννησον ἔσχον.*

Die episoden des Thukydides dienen dazu Herodot teils a) zu ergänzen: Thukyd. I 89—96 knüpft an mit der einnahme von Sestos und schildert den ursprung der attischen hegemonie; c. 97—118 behandelt die geschichte der herrschaft Athens (*πεντηκονταετία* oder *πεντηκονταετηρίς* Schol. zu I 18, 6. 42, 2. 75, 2. 97, 1. 2.); c. 128—138 das ende des Themistokles und Pausanias; oder b) zu erweitern: mit VI 54 sq. vgl. Herod. V 55 sq. 62 sq.; mit I 126 sq. Herod. V 72; oder c) zu berichtigen: Thuk. I, 20 vgl. m. Herod. VI 57. IX 53.

Treue darstellung der thatsachen; die motive in den reden: Thuk. I 22 *καὶ ὅσα μὲν λόγῳ εἶπον ἕκαστοι ἢ μέλλοντες πολεμήσειν ἢ ἐν αὐτῷ ἤδη ὄντες, χαλεπὸν τὴν ἀκρίβειαν αὐτὴν τῶν λεχθέντων διαμνημονεῦσαι ἦν ἐμοί τε ὧν αὐτὸς ἤκουσα καὶ τοῖς ἄλλοθέν ποθεν ἐμοὶ ἀπαγγέλλουσιν· ὡς δ' ἂν ἐδόκουν ἐμοὶ ἕκαστοι περὶ τῶν ἀεὶ παρόντων τὰ δέοντα μάλιστ' εἰπεῖν, ἐχομένῳ ὡς ἐγγύτατα τῆς ξυμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων, οὕτως εἴρηται. τὰ δ' ἔργα τῶν πραχθέντων ἐν τῷ πολέμῳ οὐκ ἐκ τοῦ παρατυχόντος πυνθανόμενος ἠξίωσα γράφειν οὐδ' ὡς ἐμοὶ ἐδόκει, ἀλλ' οἷς τε αὐτὸς παρῆν, καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ὅσον δυνατὸν ἀκριβείᾳ περὶ ἑκάστου ἐπεξελθών. ἐπιπόνως δὲ εὑρίσκετο, διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἑκάστοις οὐ ταὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἑκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχοι. καὶ ἐς μὲν ἀκρόασιν ἴσως τὸ μὴ μυθῶδες αὐτῶν ἀτερπέστερον φανεῖται· ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὖθις κατὰ τὸ ἀνθρώπειον*

Digitized by Google

§ 19. τοιούτων καὶ παραπλησίων ἔσεσθαι, ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ ἀρκούντως ἕξει. κτῆμά τε ἐς ἀεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ξύγκειται. vgl. W. Vischer, das historische in den reden des Thukydides (1839) kl. schr. I 415.

Schilderung der katastrophe in Sicilien. Plut. Nik. 1 ἐπὶ ταῖς διηγήσεσιν αἷς Θ., αὐτὸς αὐτοῦ περὶ ταῦτα παθητικώτατος ἐνεργέστατος ποικιλώτατος γενόμενος, ἀμιμήτως ἐξενήνοχεν.

Dionys. π. τ. Θουκυδ. χαρ. 8 p. 824 μαρτυρεῖται δὲ τῷ ἀνδρὶ τάχα μὲν ὑπὸ πάντων φιλοσόφων τε καὶ ῥητόρων, εἰ δὲ μή, τῶν γε πλείστων, ὅτι καὶ τῆς ἀληθείας, ἧς ἱέρειαν εἶναι τὴν ἱστορίαν βουλόμεθα, πλείστην ἐποιήσατο πρόνοιαν οὔτε προστιθεὶς τοῖς πράγμασιν οὐδὲν ὃ μὴ δίκαιον οὔτ' ἀφαιρῶν οὐδὲ ἐνεξουσιάζων τῇ γραφῇ, ἀνέγκλητον δὲ καὶ καθαρὰν τὴν προαίρεσιν ἀπὸ παντὸς φθόνου καὶ πάσης κολακείας φυλάττων, μάλιστα δ' ἐν ταῖς περὶ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν γνώμαις.

Einteilung des werkes in acht bücher: Marcell. γ § 57 ἱστέον δὲ ὅτι τὴν πραγματείαν αὐτοῦ οἱ μὲν κατέτεμον εἰς τρεῖς καὶ δέκα ἱστορίας (vgl. schol. zu Thuk. II 79. IV 1. 78. 114), ἄλλοι δὲ ἄλλως· ὅμως δὲ ἡ πλείστη καὶ κοινὴ κεκράτηκε, τὸ μέχρι τῶν ὀκτὼ διηρῆσθαι τὴν πραγματείαν, ὡς καὶ ἐπέκρινεν ὁ Ἀσκληπιάδης. über das VIII b. vgl. Th. Fellner. Forsch. z. AG II. Wien 1880.

Ende des werkes im 21n jahre des kriegs herbst 411 (ol. 92, 2). Diod. XIII 42 (vgl. XII 37) τῶν δὲ συγγραφέων Θουκυδίδης μὲν τὴν ἱστορίαν κατέστρεψε, περιλαβὼν χρόνον ἐτῶν εἴκοσι καὶ δυοῖν ἐν βίβλοις ὀκτὼ (τίνες δὲ διαιροῦσιν εἰς ἐννέα), Ξενοφῶν δὲ καὶ Θεόπομπος ἀφ' ὧν ἀπέλιπε Θουκυδίδης τὴν ἀρχὴν πεποίηνται. Marcell. β § 45 ἀπέθανε δὲ μετὰ τὸν πόλεμον τὸν Πελοποννησιακὸν ἐν τῇ Θράκῃ, συγγράφων τὰ πράγματα τοῦ εἰκοστοῦ καὶ πρώτου ἐνιαυτοῦ· κ' γὰρ ζ' κατέσχεν ὁ πόλεμος. τὰ δὲ τῶν ἄλλων ς' ἐτῶν πράγματα ἀναπληροῖ ὅ τε Θεόπομπος καὶ ὁ Ξενοφῶν, οἷς συνάπτει τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Marcell. β 43 sq. λέγουσι δέ τινες νοθεύεσθαι τὴν ὀγδόην ἱστορίαν. οὐ γὰρ εἶναι Θουκυδίδου. ἀλλ' οἱ μέν φασι τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ εἶναι, οἱ δὲ Ξενοφῶντος. πρὸς οὓς λέγομεν ὅτι τῆς μὲν θυγατρὸς ὡς οὐκ ἔστι δῆλον· οὐ γὰρ γυναικείας ἦν φύσεως τοιαύτην ἀρετήν τε καὶ τέχνην μιμήσασθαι —. ὅτι δὲ οὐδὲ Ξενοφῶντός ἐστιν, ὁ χαρακτὴρ μονονουχὶ βοᾷ· πολὺ

Digitized by Google

γὰρ τὸ μέσον ἰσχνοῦ χαρακτῆρος καὶ ὑψηλοῦ. οὐ μὴν οὐδὲ § 19.
Θεοπόμπου, καθά τινες ἠξίωσαν. τίσι δέ, καὶ μᾶλλον τοῖς χαριεστέροις, Θουκυδίδου μὲν εἶναι δοκεῖ, ἄλλως δ' ἀκαλλώπιστος, δι' ἐκτύπων γεγραμμένη καὶ πολλῶν πλήρης ἐν κεφαλαίῳ πραγμάτων καλλωπισθῆναι καὶ λαβεῖν ἔκτασιν δυναμένων. ἔνθεν καὶ λέγομεν ὅτι ἀσθενέστερον πέφρασται . . Diog. L. II 57 Xenophon: λέγεται δ' ὅτι καὶ τὰ Θουκυδίδου βιβλία λανθάνοντα ὑφελέσθαι δυνάμενος αὐτὸς εἰς δόξαν ἤγαγεν.

Kratippos verfaszte in unbekannter zeit ein werk zur ergänzung des Thukydides und tadelte dessen reden: Dionys. a. a. o. c. 16 p. 847 ὧν προνοούμενος (Θ.) ἔοικεν ἀτελῆ τὴν ἱστορίαν καταλιπεῖν, ὡς καὶ Κράτιππος ὁ συνακμάσας † αὐτῷ καὶ τὰ παραλειφθέντα ὑπ' αὐτοῦ συναγαγὼν γέγραφεν, οὐ μόνον ταῖς πράξεσιν αὐτὰς (τὰς ῥητορείας) ἐμποδὼν γεγενῆσθαι λέγων, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀκούουσιν ὀχληρὰς εἶναι. τοῦτό γέ τοι συνέντα αὐτὸν ἐν τοῖς τελευταίοις τῆς ἱστορίας φησὶ μηδεμίαν τάξαι ῥητορείαν, πολλῶν μὲν κατὰ τὴν Ἰωνίαν γενομένων, πολλῶν δ' ἐν Ἀθήναις, ὅσα διὰ λόγων καὶ δημηγοριῶν ἐπράχθη. Kratippos' geschichte wird vit. X or. p. 834[d] beim Hermokopidenprocess, Plut. de glor. Ath. 1 p. 345de von begebenheiten nach dem peloponnesischen kriege angeführt. Müller FHG II 75. vgl. Leutsch Philol. XXXIII 97. 127.

§. 20. Ktesias von Knidos.

Fragm. diss. et not. illustrata a Car. Müllero, anh. v. Herod. ed. Guil. Dindorf. Paris, Didot 1858.

Suidas: Κτησίας Κτησιάρχου ἢ Κτησιόχου (Κτησιόχου Lukian. ἀλ. ἱστ. I 3. Io. Tzetz. chil. I 82) Κνίδιος, ἰατρός, ὃς ἰάτρευσεν ἐν Πέρσαις Ἀρταξέρξην τὸν Μνήμονα κληθέντα καὶ συνέγραψε Περσικὰ ἐν βιβλίοις κ' καὶ γ'.

Galen. vol. XVIII 1 p. 731 Kühn — Κτησίας ὁ Κνίδιος συγγενὴς αὐτοῦ (Ἱπποκράτους)· καὶ γὰρ αὐτὸς ἦν Ἀσκληπιάδης τὸ γένος.

Strabo XIV p. 656 Knidos: ἐντεῦθεν δὲ καὶ Κτησίας ὁ ἰατρεύσας μὲν Ἀρταξέρξην, συγγράψας δὲ τὰ Ἀσσυρικὰ καὶ τὰ Περσικά. XI p. 508 ῥᾷον δ' ἄν τις Ἡσιόδῳ καὶ Ὁμήρῳ πιστεύσειεν ἡρωολογοῦσι καὶ τοῖς τραγικοῖς ποιηταῖς ἢ Κτησίᾳ τε καὶ Ἡροδότῳ καὶ Ἑλλανίκῳ καὶ ἄλλοις τοιούτοις.

Photios bibl. 72 p. 35 ἀνεγνώσθη βιβλίον Κτησίου τοῦ Κνιδίου τὰ Περσικά, ἐν βιβλίοις κγ'. ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς πρώ-

Digitized by Google

§ 20. τοις ς΄ τά τε Ἀσσύρια διαλαμβάνει καὶ ὅσα πρὸ τῶν Περσικῶν, ἀπὸ μέντοι τοῦ ζ΄ τὰ Περσικὰ διεξέρχεται. καὶ ἐν μὲν τῷ ζ΄ καὶ η΄ ⟨καὶ θ΄⟩ καὶ ι΄ καὶ ια΄ καὶ ιβ΄ καὶ ιγ΄ διέξεισι τὰ περὶ Κύρου καὶ Καμβύσου καὶ τοῦ μάγου Δαρείου τε καὶ τοῦ Ξέρξου, σχεδὸν ἐν ἅπασιν ἀντικείμενα Ἡροδότῳ ἱστορῶν, ἀλλὰ καὶ ψεύστην αὐτὸν ἀπελέγχων ἐν πολλοῖς καὶ λογοποιὸν ἀποκαλῶν· καὶ γὰρ νεώτερος μέν ἐστιν αὐτοῦ. φησὶ δὲ αὐτόν τῶν πλειόνων ἃ ἱστορεῖ αὐτόπτην γενόμενον ἢ παρ' αὐτῶν Περσῶν, ἔνθα τὸ ὁρᾶν μὴ ἐνεχώρει, αὐτήκοον κατασταντα, οὕτω τὴν ἱστορίαν συγγράψαι. οὐχ Ἡροδότῳ δὲ μόνῳ τἀναντία ἱστορεῖ, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ξενοφῶντα τὸν Γρύλλου ἐπ' ἐνίων διαφωνεῖ. ἤκμασε δὲ ἐν τοῖς χρόνοις Κύρου τοῦ ἐκ Δαρείου καὶ Παρυσάτιδος, ὃς ἀδελφὸς Ἀρταξέρξου, εἰς ὃν ἡ Περσικὴ βασιλεία κατῆλθεν, ἐτύγχανεν. Photios gibt einen auszug aus den Persika (VII—XXIII) und fügt hinzu (p. 45[a]) ἔστι δὲ οὗτος ὁ συγγραφεὺς σαφής τε καὶ ἀφελὴς λίαν, διὸ καὶ ἡδονῇ αὐτῷ σύγκρατός ἐστιν ὁ λόγος. κέχρηται δὲ τῇ Ἰωνικῇ διαλέκτῳ, εἰ καὶ μὴ δι' ὅλου καθάπερ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ κατ' ἐνίας τινὰς λέξεις. — ἀνεγνώσθη δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ Ἰνδικά, ἐν ἑνὶ βιβλίῳ, ἐν οἷς μᾶλλον ἰωνίζει κτέ. Aristot. hist. an. VIII 28 p. 606[a] ἐν δὲ τῇ Ἰνδικῇ, ὡς φησὶ Κτησίας οὐκ ὢν ἀξιόπιστος, οὔτ' ἄγριος οὔτε ἥμερος ὗς (ἐστίν).

Diodor. II 32 Κτησίας δὲ ὁ Κνίδιος τοῖς μὲν χρόνοις ὑπῆρξε κατὰ τὴν Κύρου στρατείαν ἐπὶ Ἀρταξέρξην τὸν ἀδελφόν, γενόμενος δὲ αἰχμάλωτος, καὶ διὰ τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην ἀναληφθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἑπτακαίδεκα ἔτη διετέλεσε τιμώμενος ὑπ' αὐτοῦ. οὗτος οὖν φησὶν ἐκ τῶν βασιλικῶν διφθερῶν, ἐν αἷς οἱ Πέρσαι τὰς παλαιὰς πράξεις κατά τινα νόμον εἶχον συντεταγμένας, πολυπραγμονῆσαι τὰ καθ' ἕκαστον καὶ συνταξάμενος τὴν ἱστορίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐξενεγκεῖν u. a. st. XIV 46. ol. 95, 3. 398 Κτησίας δ' ὁ συγγραφεὺς τὴν τῶν Περσικῶν ἱστορίαν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατέστροφεν, ἀρξάμενος ἀπὸ Νίνου καὶ Σεμιράμεως.

Über die assyrische und medische chronologie des Ktesias s. I. Brandis, rer. Assyr. temp. emendata. Bonn 1853 p. 12 f. 65. de tempor. gr. etc. 1857 p. 24. Gutschmid jhb. 1860 p. 444. Ktesias setzte den untergang des assyrischen reichs 108 jahre vor olymp. 1 (= 884/3, die zeit Lykurgs nach sparta-

Digitized by Google

nischer berechnung); 300 jahre früher in die zeit des troja- § 20.
nischen kriegs (= 1184/3) den 22n könig Teutamos.

Über den letzten abschnitt von Ktesias' geschichte s. Xen. Anab. I 8, 26 s. (*Κῦρος βασιλέα*) *παίει κατὰ τὸ στέρνον καὶ τιτρώσκει διὰ τοῦ θώρακος, ὥς φησι Κτησίας ὁ ἰατρὸς καὶ ἰᾶσθαι αὐτὸς τὸ τραῦμά φησιν. — ὁπόσοι μὲν τῶν ἀμφὶ βασιλέα ἀπέθνησκον Κτησίας λέγει· παρ' ἐκείνῳ γὰρ ἦν.*

Plutarch. Artax. 1 *ὁ δ' Ἀρταξέρξης Ἀρσίκας πρότερον ἐκαλεῖτο· καίτοι Δείνων φησίν, ὅτι Ὤαρσης. ἀλλὰ τὸν Κτησίαν, εἰ καὶ τἆλλα μύθων ἀπιθάνων καὶ παραφόρων ἐμβέβληκεν εἰς τὰ βιβλία παντοδαπὴν πυλαίαν, οὐκ εἰκός ἐστιν ἀγνοεῖν τοὔνομα τοῦ βασιλέως, παρ' ᾧ διέτριβε θεραπεύων αὐτὸν καὶ γυναῖκα καὶ μητέρα καὶ παῖδας.* c. 6 Parysatis stellte der Stateira nach dem leben: *ἐπεὶ δὲ Δείνων μὲν ἐν τῷ πολέμῳ συντελεσθῆναι τὴν ἐπιβουλὴν εἴρηκε, Κτησίας δὲ ὕστερον, ὃν οὔτε ἀγνοεῖν τὸν χρόνον εἰκός ἐστι παρόντα ταῖς πράξεσιν οὔτε ἑκὼν αἰτίαν εἶχεν ἐκ τοῦ χρόνου μεταστῆσαι τὸ ἔργον ὡς ἐπράχθη διηγούμενος, οἷα πάσχει πολλάκις ὁ λόγος αὐτοῦ πρὸς τὸ μυθῶδες καὶ δραματικὸν ἐκτρεπόμενος τῆς ἀληθείας, τοῦτο μὲν ἦν ἐκεῖνος ἀπέδωκε χώραν ἔξει.* c. 13 über verschiedene zahlangaben bei der schlacht von Kunaxa: *ταῦτα μὲν οὖν ἔχει διαμφισβήτησιν· ἐκεῖνο δὲ τοῦ Κτησίου λαμπρὸν ἤδη ψεῦσμα, τὸ πεμφθῆναι φάνια πρὸς τοὺς Ἕλληνας αὐτὸν μετὰ Φαλίνου τοῦ Ζακυθινίου καί τινων ἄλλων. ὁ γὰρ Ξενοφῶν ἠπίστατο συνδιατρίβοντα βασιλεῖ Κτησίαν· μέμνηται γὰρ αὐτοῦ, καὶ τοῖς βιβλίοις τούτοις ἐντετυχηκὼς δῆλός ἐστιν· οὐκ ἂν οὖν ἐλθόντα καὶ λόγων τοσούτων ἑρμηνέα γενόμενον παρῆκεν ἀνώνυμον, Φαλῖνον δὲ τὸν Ζακύνθιον ὠνόμαζεν. ἀλλὰ δαιμονίως ὁ Κτησίας ὡς ἔοικε φιλότιμος ὢν καὶ οὐχ ἧττον φιλολάκων καὶ φιλοκλέαρχος ἀεί τινας ἐν τῇ διηγήσει χώρας ἑαυτῷ δίδωσιν, ἐν αἷς γενόμενος πολλὰ καὶ καλὰ μεμνήσεται Κλεάρχου καὶ τῆς Λακεδαίμονος.* über die abfassungszeit der *Περσικά* vgl. W. Nitsche, üb. d. abfassung von Xenophon's Hellenika 1871 s. 44—46.

§ 21. Damastes von Sige.

Müller FHG II 64. IV 654.

Suidas: *Δαμάστης Σιγεύς, ἀπὸ Σίγης τῆς Τρωάδος, Διωξίππου υἱός, γεγονὼς πρὸ τῶν Πελοποννησιακῶν, σύγ-*

Digitized by Google

§ 21. χρονος Ἡροδότῳ, τῶν πλουσιωτάτων, ἱστορικός· γέγραφε περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι γενομένων (Ἡροδότῳ, ἱστορικός· γ. π. τ. ἑ. Ἑ. γ. πλουσιωτάτων A. Nauck), περὶ γονέων καὶ προγόνων τῶν εἰς Ἴλιον στρατευσαμένων βιβλία β', ἐθνῶν κατάλογον καὶ πόλεων, περὶ ποιητῶν καὶ σοφιστῶν, καὶ ἄλλα συχνά. γέγονε δὲ Ἑλλανίκου μαθητής. vgl. Πῶλος Ἀκραγαντῖνος ῥήτωρ, μᾶλλον δὲ σοφιστὴς τῶν πάλαι, διδάσκαλος Λικυμνίου, ἔγραψε γενεαλογίαν τῶν ἐπὶ Ἴλιον στρατευσάντων Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, καὶ πῶς ἕκαστος ἀπήλλαξε. τινὲς δὲ αὐτὸ Δαμάστου ἐπιγράφουσι. νεῶν κατάλογον. περὶ λέξεως.

Dionys. π. τ. Θουκ. χ. 5 p. 818 s. o. § 9.

Übereinstimmung von Damastes mit Hellanikos: Dionys. arch. I 72 p. 181. Val. M. VIII 13 ext. 6. Plin. NH. VII 154.

Damastes als geograph: Rufius Festus Avienus or. mar. 42 *quin et Damastes nobili natus Sige.*

Strab. I p. 47 οὐδὲ τοῦτ' εὖ Ἐρατοσθένης, ὅτι ἀνδρῶν οὐκ ἀξίων μνήμης ἐπὶ πλέον μέμνηται, τὰ μὲν ἐλέγχων τὰ δὲ πιστεύων καὶ μάρτυσι χρώμενος αὐτοῖς, οἷον Δαμάστῃ καὶ τοιούτοις ἄλλοις. καὶ γὰρ εἴ τι λέγουσιν ἀληθές, οὐ μάρτυσί γε ἐκείνοις χρηστέον περὶ αὐτοῦ, οὐδὲ πιστευτέον διὰ τοῦτο· ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀξιολόγων ἀνδρῶν μόνον τῷ τοιούτῳ τρόπῳ χρηστέον, οἳ πολλὰ μὲν εἰρήκασιν εὖ, πολλὰ δὲ καὶ παραλελοίπασιν ἢ οὐχ ἱκανῶς ἐξεῖπον, οὐδὲν δ' ἐψευσμένως. ὁ δὲ Δαμάστῃ χρώμενος μάρτυρι οὐδὲν διαφέρει τοῦ καλοῦντος μάρτυρα τὸν Βεργαῖον Εὐήμερον καὶ τοὺς ἄλλους, οὓς αὐτὸς εἴρηκε διαβάλλων τὴν φλυαρίαν. καὶ τούτου δ' ἕνα τῶν λήρων αὐτὸς λέγει, τὸν μὲν Ἀράβιον κόλπον λίμνην ὑπολαμβάνοντος εἶναι κτέ. vgl. XIV p. 683 s.

§ 22. Xenophon von Athen.

K. W. Krüger, de Xenophontis vita (1823) i. d. hist.-philol. studien II 262—286. kr. anal. II 42. 1867. Ferd. Ranke, de X. vita et scriptis. Berl. 1851. 4. C. G. Cobet nov. lect. 1858 p. 534. ausg. der werke v. J. Gottlob Schneider. VI voll., zuerst 1790—1815. v. L. Dindorf. Oxford 1853—1866.

Suidas: Ξενοφῶν Γρύλλου Ἀθηναῖος, φιλόσοφος Σωκρατικός, ὃς πρῶτος ἔγραψε βίους φιλοσόφων καὶ ἀπομνημονεύματα. παῖδας ἔσχεν ἀπὸ Φιλησίας Γρύλλον καὶ Διόδωρον, οἳ καὶ Διόσκουροι ἐκαλοῦντο· αὐτὸς δὲ Ἀττικὴ μέλιττα ἐπωνομάζετο. γέγονε δὲ συμφοιτητὴς Πλάτωνος, καὶ ἦκμαζε κατὰ τὴν ϙε' ὀλυμπιάδα (400). ἔγραψε βιβλία πλείονα τῶν μ', ὧν

Digitized by Google

καὶ ταῦτα· Κύρου παιδείας βιβλία η', Κύρου ἀναβάσεως § 22.
βιβλία ξ', Ἑλληνικῶν βιβλία ζ', συμπόσιον, καὶ ἄλλα πολλά.

Diogenes Laert. II c. 6 § 48 Ξενοφῶν Γρύλλου μὲν ἦν υἱός, Ἀθηναῖος, τῶν δήμων Ἐρχιεύς· αἰδήμων δὲ καὶ εὐειδέστατος εἰς ὑπερβολήν. — ἀκροατὴς Σωκράτους ἦν καὶ πρῶτος ὑποσημειωσάμενος τὰ λεγόμενα εἰς ἀνθρώπους ἤγαγεν, ἀπομνημονεύματα ἐπιγράψας. ἀλλὰ καὶ ἱστορίαν φιλοσόφων πρῶτος ἔγραψεν. § 55 sq. ἤκμαζε δὲ κατὰ τὸ δ' ἔτος τῆς δ' καὶ ς' ὀλυμπιάδος καὶ ἀναβέβηκε σὺν Κύρῳ, ἐπὶ ἄρχοντος Ξεναινέτου (401), ἑνὶ πρότερον ἔτει τῆς Σωκράτους τελευτῆς. κατέστρεψε δέ, καθά φησι Στησικλείδης ὁ Ἀθηναῖος ἐν τῇ τῶν ἀρχόντων καὶ Ὀλυμπιονικῶν ἀναγραφῇ, ἔτει πρώτῳ τῆς ε' καὶ ρ' ὀλυμπιάδος, ἐπὶ ἄρχοντος Καλλιμήδους (360/359), ἐφ' οὗ καὶ Φίλιππος ὁ Ἀμύντου Μακεδόνων ἦρξε. τέθνηκε δὲ ἐν Κορίνθῳ, ὥς φησι Δημήτριος ὁ Μάγνης, ἤδη δηλαδὴ γηραιὸς ἱκανῶς.

[Xenophon im attischen heere bei Delion ol. 89, 1. 424? Strab. IX p. 403 εἶτα Δήλιον τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκ Δήλου ἀφιδρυμένον — ὅπου μάχῃ λειφθέντες Ἀθηναῖοι προτροπάδην ἔφυγον· ἐν δὲ τῇ φυγῇ πεσόντα ἀφ' ἵππου Ξενοφῶντα ἰδὼν κείμενον τὸν Γρύλλου Σωκράτης ὁ φιλόσοφος στρατεύων πεζός, τοῦ ἵππου γεγονότος ἐκποδών, ἀνέλαβε τοῖς ὤμοις αὐτὸν καὶ ἔσωσεν ἐπὶ πολλοὺς σταδίους ἕως ἐπαύσατο ἡ φυγή. Diog. L. II 22 (Σωκράτης) Ξενοφῶντα ἀφ' ἵππου πεσόντα ἐν τῇ κατὰ Δήλιον μάχῃ διέσωσεν ὑπολαβών. Nach Plat. Sympos. 36 p. 220 sq. gab der berittene Alkibiades dem unter den hopliten dienenden Sokrates auf der flucht das geleit (ἔτυχον γὰρ παραγενόμενος ἵππον ἔχων, οὗτος δὲ ὅπλα). vgl. Plut. Alkib. 7.]

Zeitpunct und ursache von Xenophons verbannung aus Athen: Anab. VII 7, 57. 8, 2. V 3, 6. Dion Chrys. VIII p. 130 M. Ξενοφῶν δὲ ἔφευγε διὰ τὴν μετὰ Κύρου στρατείαν. Diog. L. II 51 während X. in Asien bei Agesilaos war ἐπὶ Λακωνισμῷ φυγὴν ὑπ' Ἀθηναίων κατεγνώσθη. Wegen seiner teilnahme an der schlacht bei Koroneia (Plut. Ages. 18)? Niebuhr kl. hist. schriften I 467. Grote hist. of Gr. IX 240.

Über Xenophons wohnsitz ἐν Σκιλλοῦντι ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων οἰκισθέντος παρὰ τὴν Ὀλυμπίαν Anab. V 3, 7—13. Paus. V 6, 5 sq. Λακεδαιμόνιοι δὲ ὕστερον Σκιλλοῦντα ἀπο-

Digitized by Google

§ 22. *τεμόμενοι τῆς Ἠλείας Ξενοφῶντι ἔδοσαν τῷ Γρύλλου, φυγάδι ἤδη γεγονότι ἐξ Ἀθηνῶν. ἐδιώχθη δὲ ὁ Ξενοφῶν ὑπὸ Ἀθηναίων ὡς ἐπὶ βασιλέα τῶν Περσῶν σφίσιν εὔνουν ὄντα στρατείας μετασχὼν Κύρῳ πολεμιωτάτῳ τοῦ δήμου· καθήμενος γὰρ ἐν Σάρδεσιν ὁ Κῦρος Λυσάνδρῳ τῷ Ἀριστοκρίτου καὶ Λακεδαιμονίοις χρήματα ἀνήλισκεν ἐς τὰς ναῦς. ἀντὶ τούτων μὲν Ξενοφῶντι ἐγένετο φυγή —. οἱ δὲ Ἠλείων ἐξηγηταὶ νομίσασθαί τε αὖθις Σκιλλοῦντα Ἠλείους ἔλεγον, καὶ Ξενοφῶντα, ὅτι ἔλαβε παρὰ Λακεδαιμονίων τὴν γῆν, κριθῆναι μὲν ἐν τῇ Ὀλυμπικῇ βουλῇ, τυχόντα δὲ παρὰ Ἠλείων συγγνώμης ἀδεῶς ἐν Σκιλλοῦντι οἰκῆσαι. καὶ δὴ καὶ ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ ἱεροῦ μνῆμά τε ἐδείκνυτο καὶ τῆς Πεντέλησίν ἐστι λιθοτομίας εἰκὼν ἐπὶ τῷ τάφῳ· εἶναι δὲ αὐτὸ Ξενοφῶντος λέγουσιν οἱ προσοικοῦντες.* Diog. L. II 52 sq. *ἐντεῦθεν ἐάσας τὸν Ἀγησίλαον ἦλθεν εἰς Σκιλλοῦντα χωρίον τῆς Ἠλείας, ὀλίγον τῆς πόλεως ἀπέχον. εἵπετο δὲ αὐτῷ καὶ γύναιον ὄνομα Φιλησία, καθά φησι Δημήτριος ὁ Μάγνης, καὶ δύο υἱεῖς, Γρύλλος καὶ Διόδωρος, ὥς φησι Δείναρχος ἐν τῷ πρὸς Ξενοφῶντα ἀποστασίου* (Sauppe OA II 338[a]) . . *— τοὐντεῦθεν διετέλει κυνηγετῶν καὶ τοὺς φίλους ἑστιῶν καὶ τὰς ἱστορίας συγγράφων. φησὶ δ' ὁ Δείναρχος ὅτι καὶ οἰκίαν καὶ ἀγρὸν αὐτῷ ἔδοσαν Λακεδαιμόνιοι. — Ἠλείους τε (φασὶ) στρατευσαμένους εἰς τὸν Σκιλλοῦντα καὶ βραδυνόντων Λακεδαιμονίων ἐξελεῖν τὸ χωρίον. ὅτε καὶ τοὺς υἱέας αὐτοῦ εἰς Λέπρεον ὑπεξελθεῖν μετ' ὀλίγων οἰκετῶν καὶ αὐτὸν Ξενοφῶντα εἰς τὴν Ἦλιν πρότερον, εἶτα καὶ εἰς Λέπρεον πρὸς τοὺς παῖδας, κἀκεῖθεν σὺν αὐτοῖς εἰς Κόρινθον διασωθῆναι καὶ αὐτόθι κατοικῆσαι. ἐν τούτῳ δὲ ψηφισαμένων Ἀθηναίων βοηθεῖν Λακεδαιμονίοις ἔπεμψε τοὺς παῖδας εἰς τὰς Ἀθήνας στρατευσομένους ὑπὲρ τῶν Λακεδαιμονίων* (Schaefer Demosth. u. s. zeit III[2] 10—17). § 56 sq. *συνέγραψε δὲ βιβλία πρὸς τὰ μ', ἄλλων ἄλλως διαιρούντων· τήν τε Ἀνάβασιν, ἧς κατὰ βιβλίον μὲν ἐποίησε προοίμιον, ὅλης δὲ οὔ· καὶ Κύρου παιδείαν καὶ Ἑλληνικὰ καὶ ἀπομνημονεύματα· συμπόσιόν τε καὶ οἰκονομικὸν καὶ περὶ ἱππικῆς καὶ κυνηγετικὸν καὶ ἱππαρχικόν, ἀπολογίαν τε Σωκράτους καὶ περὶ πόρων καὶ Ἱέρωνα ἢ τυραννικόν, Ἀγησίλαόν τε καὶ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων πολιτείαν, ἣν φησιν οὐκ εἶναι Ξενοφῶντος ὁ Μάγνης Δημήτριος. λέγεται δ' ὅτι καὶ τὰ Θουκυδίδου βιβλία λανθάνοντα ὑφελέσθαι δυνάμενος*

Digitized by Google

αὐτὸς εἰς δόξαν ἤγαγεν. ἐκαλεῖτο δὲ καὶ Ἀττικὴ μοῦσα § 22.
γλυκύτητι τῆς ἑρμηνείας (Cic. Orat. 19, 62 *Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt*) —. § 58 sq. *εἰ καί σε, Ξενοφῶν, Κραναοῦ Κέκροπός τε πολῖται ‖ φεύγειν κατέγνων τοῦ φίλου χάριν Κύρου, ‖ ἀλλὰ Κόρινθος ἔδεκτο φιλόξενος, ᾗ σὺ φιλη-δῶν ‖ οὕτως ἀρέσκῃ, κεῖθι καὶ μένειν ἔγνως. εὗρον δὲ ἀλλαχόθι ἀκμάσαι αὐτὸν περὶ τὴν θ΄ καὶ π΄* [?] *ὀλυμπιάδα* (424) *σὺν τοῖς ἄλλοις Σωκρατικοῖς. καὶ Ἴστρος φησὶν αὐτὸν φυγεῖν κατὰ ψήφισμα Εὐβούλου καὶ κατελθεῖν κατὰ ψήφισμα τοῦ αὐτοῦ.*

[Lukian.] Makrob. 21 *Ξενοφῶν δὲ ὁ Γρύλλου ὑπὲρ τὰ ἐννενήκοντα ἐβίωσεν ἔτη.*

Euseb. Hier. ol. 95, 1 (400) *Xenofon filius Grylli et Ctesias clari habentur.* ol. 95, 2 *Socrates uenenum bibit* (vielmehr 95, 1). ol. 95, 4 *Socratici clari habentur.* ol. 101, 3 (374) *Plato et Xenofon nec non et alii Socratici clari habentur.* vgl. Diod. XV 76 (ol. 103, 3. 366).

Historische schriften Xenophons:

Κύρου ἀνάβασις in sieben büchern. K. W. Krüger, de authentia et integritate Anabaseos Xenophonteae. Berl. 1834. Desselben ausgabe. Halle 1826. u. ö. Karl Koch, der zug der zehntausend nach Xenophon, geographisch erläutert. Leipz. 1850.

Xen. Hell. III 1, 2 *ὡς μὲν οὖν Κῦρος στράτευμά τε συνέλεξε καὶ τοῦτ' ἔχων ἀνέβη ἐπὶ τὸν ἀδελφόν, καὶ ὡς ἡ μάχη ἐγένετο, καὶ ὡς ἀπέθανε, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπεσώθη-σαν οἱ Ἕλληνες ἐπὶ θάλατταν, Θεμιστογένει τῷ Συρακοσίῳ γέγραπται* u. dazu die ausleger. Müller FHG II 74 (vgl. A. Schaefer Philol. XVIII 190).

Ἑλληνικά. Niebuhr kl. hist. schr. I 465; gegen N. Ferd. Delbrück, Xenophon. Bonn 1829; Krüger, studien I 244. G. R. Sievers, commentat. hist. de X. Hellenicis. I. Berol. 1833. Car. Peter, comm. crit. de X. Hellenicis. Halle 1837. Emil Müller, de X. hist. graecae parte priore (quae continet l. I et l. II capp. 1—3, s. 10) diss. chronolog. Leipz. 1856. B. Büchsenschütz Philol. XIV 508. 1859. W. Nitsche, üb. d. abfassung von X.'s Hellenika. Berlin 1871.

Die einteilung in sieben bücher rührt nicht von Xenophon her. Über eine andere einteilung s. jhb. 1870 s. 527.

Der anfang fehlt. Die abschnitte von I bis II 3, 10 bilden eine fortsetzung des Thukydides (von ol. 92, 2. herbst 411 bis zum ende des kriegs ol. 94, 1. herbst 404). Der nächste abschnitt, die geschichte der dreissig und die her-

Digitized by Google

§ 22. stellung der demokratie 404/3 schliesst (*Ἀθηναῖοι*) *ἔτι καὶ νῦν ὁμοῦ τε πολιτεύονται καὶ τοῖς ὅρκοις ἐμμένει ὁ δῆμος* (B. II z. e.). Daran reiht sich in mehreren absätzen die fernere geschichte bis zur schlacht bei Mantineia ol. 104, 2. 362. Vorgreifende episode über die ermordung Alexanders von Pherae ca. 359 VI 4, 35—37: *τοιοῦτος δ' ὢν καὶ αὐτὸς αὖ ἀποθνήσκει — τῶν δὲ ταῦτα πραξάντων ἄχρι οὗ ὅδε ὁ λόγος ἐγράφετο Τισίφονος πρεσβύτατος ὢν τῶν ἀδελφῶν τὴν ἀρχὴν εἶχεν.*

Diod. XIII 42 ol. 92, 2 *Ξενοφῶν δὲ καὶ Θεόπομπος ἀφ' ὧν ἀπέλιπε Θουκυδίδης τὴν ἀρχὴν πεποίηνται, καὶ Ξενοφῶν μὲν περιέλαβε χρόνον ἐτῶν μ' καὶ ή' . .* XV 89 ol. 104, 2 *τῶν δὲ συγγραφέων Ξ. μὲν ὁ Ἀθηναῖος τὴν τῶν Ἑλληνικῶν σύνταξιν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατέστροφεν ἐπὶ τὴν Ἐπαμεινώνδου τελευτήν.*

Über Xenophons geschichtschreibung urteilt Dionys. schr. an Cn. Pomp. 4 p. 777 s. *Ξενοφῶν δὲ καὶ Φίλιστος οἱ τούτοις (Ἡροδότῳ καὶ Θουκυδίδῃ) ἐπακμάσαντες οὔτε φύσεις ὁμοίας εἶχον οὔτε προαιρέσεις. Ξενοφῶν μὲν γὰρ Ἡροδότου ζηλωτὴς ἐγένετο κατ' ἀμφοτέρους τοὺς χαρακτῆρας, τόν τε πραγματικὸν καὶ τὸν λεκτικόν. πρῶτον μὲν γὰρ τὰς ὑποθέσεις τῶν ἱστοριῶν ἐξελέξατο καλὰς καὶ μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἀνδρὶ φιλοσόφῳ προσηκούσας, τήν τε Κύρου παιδείαν, εἰκόνα βασιλέως ἀγαθοῦ καὶ εὐδαίμονος, καὶ τὴν ἀνάβασιν τοῦ νεωτέρου Κύρου, ᾧ καὶ αὐτὸς συνανέβη, μέγιστον ἐγκώμιον ἔχουσαν τῶν συστρατευσαμένων Ἑλλήνων, καὶ τρίτην ἔτι τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν [καὶ] ἣν κατέλιπεν ἀτελῆ Θουκυδίδης, ἐν ᾗ καταλύονταί τε οἱ τριάκοντα καὶ τὰ τείχη τῶν Ἀθηναίων, ἃ Λακεδαιμόνιοι καθεῖλον, αὖθις ἀνίσταται. οὐ μόνον δὲ τῶν ὑποθέσεων χάριν ἄξιος ἐπαινεῖσθαι [ζηλωτὴς Ἡροδότου γενόμενος], ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκονομίας. ταῖς τε γὰρ ἀρχαῖς αὐτῶν ταῖς πρεπωδεστάταις κέχρηται καὶ τελευτὰς ἑκάστῃ τὰς ἐπιτηδειοτάτας ἀποδέδωκε, μεμέρικέ τε καλῶς καὶ τέταχε καὶ πεποίκιλκε τὴν γραφήν. ἦθός τ' ἐπιδείκνυται θεοσεβὲς καὶ δίκαιον καὶ καρτερικὸν καὶ εὐπετές, ἀπάσαις τε συλλήβδην κεκοσμημένον ἀρεταῖς. καὶ ὁ μὲν πραγματικὸς τύπος αὐτῷ τοιοῦτος. ὁ δὲ λεκτικὸς πῇ μὲν ὅμοιος Ἡροδότου, πῇ δ' ἐνδεέστερος. καθαρὸς μὲν γὰρ τοῖς ὀνόμασιν ἱκανῶς καὶ σαφὴς ⟨καὶ ἐναργής⟩, καθάπερ ἐκεῖνος, ἐκλέγει δ' ὀνόματα συνήθη τε καὶ προσφυῆ τοῖς πράγμασι*

Digitized by Google

καὶ συντίθησιν αὐτὰ ἡδέως πάνυ καὶ κεχαρισμένως, οὐχ § 22.
ἧττον Ἡροδότου. ὕψος δὲ καὶ κάλλος καὶ μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸ λεγόμενον ἰδίως πλάσμα ἱστορικὸν Ἡρόδοτος ἔχει· οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἴσχυσε τοῦτο παρ' αὐτοῦ λαβεῖν, ἀλλὰ κἂν ποτε διεγεῖραι βουληθῇ τὴν φράσιν, ὀλίγον ἐμπνεύσας, ὥσπερ ἀπόγειος αὔρα ταχέως σβέννυται. * μακρότερος γὰρ γίνεται τοῦ δέοντος ἐν πολλοῖς, καὶ τοῦ πρέποντος οὐχ ὡς Ἡρόδοτος ἐφάπτεται τοῖς προσώποις εὐτυχῶς, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ὀλίγωρός ἐστιν, ἄν τις ὀρθῶς σκοπῇ. vgl. vet. scr. cens. 3, 2 p. 426. Cic. de orat. II 14, 58 *denique etiam a philosophia profectus princeps Xenophon Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes comes Alexandri scripsit historiam, et hic quidem rhetorico paene more; ille autem superior leniore quodam sono est usus et qui illum impetum oratoris non habeat, vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior.*

[*Ἀγησίλαος*, zuerst von Valckenaer für untergeschoben erklärt: die echtheit der lobschrift vertheidigte K. Gust. Heiland in s. ausg. Leipz. 1841. Fr. Blass, gesch. d. att. beredsamkeit. II 455. 1874; vgl. Gust. Sauppe Xenoph. opera. Leipz. 1866. V 155. s. dagegen Ed. Cauer, quaest. de font. ad Ages. historiam pertinent. I. Bresl. 1847. Ferd. Ranke de vit. X. p. 19. Herm. Hagen, de Xenophonteo qui fertur Agesilao. Bern 1865.]

Λακεδαιμονίων πολιτεία (em. et ill. Fr. Haase. Berl. 1833): von Demetrios aus Magnesia Xenophon abgesprochen.

Über die *Ἀθηναίων πολιτεία* s. § 25 s. 46.

Πόροι, verfaszt ol. 106, 1. 355. J. G. Schneider VI p. 137 s. 151. Böckh. sth. I 777. Schaefer Dem. u. s. z. I 171. Cobet NL 755. Xenophon abgesprochen von W. Oncken (Isokrates u. Athen 1862 s. 96—100) und Herm. Hagen (Eos II 149 ff.), der die abfassung in ol. 108, 2. 346 setzt. s. dagegen die abhandlungen von Th. Gleiniger. Hall. 1874 und Herm. Zurborg. Berl. 1874. ausg. v. Zurborg Berl. 1876. Hubert Beckhaus, Xenophon der jüngere und Isokrates. Posen 1872 und Zeitschr. f. Gymnasialw. 1872 s. 225 schreibt den Agesilaos, die *Λακεδαιμονίων πολιτεία*, *περὶ πόρων* u. a. dem enkel Xenophons gl. n. zu.

§. 23. Philistos von Syrakus.

Müller FHG. I XLV. 185. IV, 624; vgl. 477.

Suidas vermengt mit dem Syrakusier Philistos Philiskos

Digitized by Google

§ 23. von Milet, schüler von Isokrates, und den jüngern Philistos von Naukratis:

Φιλίσκος ἢ Φίλιστος Συρακούσιος, ἱστορικός. ἦν δὲ συγγενὴς Διονυσίου τοῦ τυράννου Σικελίας καὶ ἐν τῇ πρὸς Καρχηδονίους ναυμαχίᾳ ἐτελεύτησε. μαθητὴς δὲ ἦν Εὐήνου τοῦ ἐλεγειοποιοῦ. ἔγραψε Σικελικὰ (ἔστι δὲ τὰ πρὸς Ἕλληνας αὐτοῖς πραχθέντα διαφόρως) καὶ γενεαλογίαν, περὶ Φτιώνικης, καὶ ἄλλα τινὰ περὶ τῆς νήσου Σικελίας.

Φίλιστος Ναυκρατίτης ἢ Συρακούσιος, Ἀρχωνίδου υἱός (*Φ. ὁ Ἀρχομενίδου* Paus. V 23, 6). *μαθητὴς δὲ ἦν Εὐήνου τοῦ ἐλεγειοποιοῦ. ὃς πρῶτος κατὰ τὴν ῥητορικὴν τέχνην ἱστορίαν ἔγραψε. συνέταξε δὲ τέχνην ῥητορικήν, Αἰγυπτιακὰ ἐν βιβλίοις ιβ΄, Σικελικὰ ἐν βιβλίοις ια΄, πρὸς τὸν τρικάρανον λόγον, περὶ Ναυκράτεως, περὶ Διονυσίου τοῦ τυράννου βιβλία ϛ΄, περὶ τῆς Αἰγυπτίων θεολογίας βιβλία γ΄, δημηγορίας καὶ ἄλλα τινά. περὶ Λιβύης καὶ Συρίας.*

Diod. XIII 103. ol. 93, 3. 406. *τῶν δὲ συγγραφέων Φίλιστος τὴν πρώτην σύνταξιν τῶν Σικελικῶν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν κατέστροφεν, εἰς τὴν Ἀκράγαντος ἅλωσιν, ἐν βίβλοις ἑπτὰ διελθὼν χρόνον ἐτῶν πλείω τῶν ὀκτακοσίων· τῆς δὲ δευτέρας συντάξεως τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς προτέρας τελευτῆς πεποίηται, γέγραφε δὲ βίβλους τέσσαρας.* XI 89. ol. 104, 2. 363/2. *Φίλιστος δὲ τὰ περὶ Διονύσιον τὸν νεώτερον ὧδε κατέστροφε, διελθὼν ἔτη πέντε ἐν βίβλοις δυσίν.*

Dionys. schr. an Cn. Pompeius 5 p. 779—782 (vgl. o. § 22 s. 38) *Φίλιστος δὲ Θουκυδίδῃ μᾶλλον ἂν δόξειεν ἐοικέναι καὶ κατ' ἐκεῖνον κοσμεῖσθαι τὸν χαρακτῆρα.* ** *οὔτε γὰρ ὑπόθεσιν εἴληφε πολυωφελῆ καὶ κοινήν,* [*ὥσπερ οὐδὲ Θουκυδίδης,*] *ἀλλ' ἰδίαν καὶ ταύτην τοπικήν· διῄρηκε δ' αὐτὴν εἰς γραφὰς δύο, 'περὶ Σικελίας' μὲν τὴν προτέραν ἐπιγράφων, 'περὶ Διονυσίου' δὲ τὴν ὑστέραν. ἔστι δὲ μία· καὶ τοῦτο γνοίης ἂν ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς Σικελικῆς. τάξιν δ' οὐ τὴν κρατίστην ἀποδέδωκε τοῖς δηλουμένοις, ἀλλὰ δυσπαρακολούθητον, χεῖρον τῆς Θουκυδίδου. καὶ πράγματ' ἔξωθεν οὐ βούλεται παραλαμβάνειν, ὥσπερ οὐδὲ Θουκυδίδης, ἀλλ' ἔστιν ὁμοειδής. ἦθος δὲ κολακικὸν καὶ φιλοτύραννον ἐμφαίνει καὶ ταπεινὸν καὶ μικρολόγον. τῆς δὲ λέξεως ᾗ Θουκυδίδης κέχρηται τὸ μὲν σημειῶδες καὶ περίεργον πέφευγε, τὸ δὲ στρογγύλον καὶ πυκνὸν καὶ ἐνθυμηματικὸν ἀπομέμακται. τῆς μέντοι καλλιλογίας τῆς ἐκείνου καὶ τοῦ πλούτου*

Digitized by Google

τῶν ἐνθυμημάτων παρὰ πολὺ ὑστερεῖ· οὐ μόνον δὲ τούτοις, § 23.
ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς σχηματισμούς. ἡ μὲν γὰρ πλήρης σχημάτων, ἡ δὲ Φιλίστου φράσις ὁμοειδὴς πᾶσα δεινῶς καὶ ἀσχημάτιστός ἐστι, καὶ πολλὰς εὕροι τις ἂν περιόδους ὁμοίως ἐφεξῆς ὑπ' αὐτοῦ σχηματιζομένας, οἷον ἐν ἀρχῇ τῆς δευτέρας τῶν περὶ Σικελίας· "Συρακούσιοι δὲ παραλαβόντες Μεγαρεῖς καὶ Ἐνναίους — Καμαριναῖοι δὲ Σικελοὺς καὶ τοὺς ἄλλους συμμάχους, πλὴν Γελῴων, ἀθροίσαντες — Γελῷοι δὲ Συρακουσίους οὐκ ἔφασαν πολεμήσειν — Συρακούσιοι δὲ πυνθανόμενοι Καμαριναίους τὸν Ἅρμινὸν διαβάντας". ταῦτα δ' ἀηδῆ πάνυ ὄντ' ἐμοὶ φαίνεται. μικρός τε περὶ πᾶσαν ἰδέαν ἐστὶ καὶ εὐτελής, ἐάν τε πολιορκίας διηγῆται ἐάν τ' οἰκισμοὺς ἐάν τ' ἐπαίνους ἐάν τε ψόγους διαπορεύηται· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς μεγέθεσι τῶν ἀνδρῶν συνεξισῶν τοὺς λόγους, ἀλλὰ ψοφώδεις τοὺς δημηγοροῦντας καὶ λειπομένους τῆς δυνάμεως καὶ τῆς προαιρέσεως ὁμοίως ἅπαντας ποιεῖ. εὐστομίαν δέ τινα φυσικὴν εἰσφέρεται κατὰ τὴν ἑρμηνείαν, καὶ σύνεσιν ἐπιτευκτικὴν τοῦ μετρίου, πρὸς δὲ (πρός τε?) τοὺς ἀληθινοὺς ἀγῶνας ἐπιτηδειότερος Θουκυδίδου. vgl. vet. scr. cens. III 2 p. 426 ss.

Über die herkunft der ältesten einwohner der insel, der Sikaner, aus Iberien, sagte Philistos dasselbe was Thukyd. VI 2, 2 (und so Ephoros b. Strab. VI 270). Fr. 3 b. Diod. V 6 *Φίλιστος μὲν γάρ φησιν ἐξ Ἰβηρίας αὐτοὺς (τοὺς Σικανοὺς) ἀποικισθέντας κατοικῆσαι τὴν νῆσον, ἀπό τινος Σικανοῦ ποταμοῦ κατ' Ἰβηρίαν ὄντος τετευχότας ταύτης τῆς προσηγορίας, Τίμαιος δὲ τὴν ἄγνοιαν τούτου τοῦ συγγραφέως ἐλέγξας ἀκριβῶς ἀποφαίνεται τούτους αὐτοχθόνας εἶναι.* Von der einwanderung der Sikeler aus Italien fr. 2 bei Dion. arch. I 22 p. 58 *ὡς δὲ Φίλιστος ὁ Συρακούσιος ἔγραψε, χρόνος μὲν τῆς διαβάσεως ἦν ἔτος ὀγδοηκοστὸν πρὸ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου.*

Euseb. a. Abr. 803 (32 j. vor der einnahme Trojas) *Καρχηδόνα φησὶ Φίλιστος κτισθῆναι ὑπὸ Ἄζώρου καὶ Καρχηδόνος τῶν Τυρίων κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον.* vgl. v. Gutschmid jhb. 1880 s. 294—297.

Theon. progymn. 1 p. 154 W. *ὁ Φίλιστος τὸν Ἀττικὸν ὅλον πόλεμον ἐν τοῖς Σικελικοῖς ἐκ τῶν Θουκυδίδου μετενήνοχεν.*

Plutarch. Nikias 19 *κἀκείνου (τοῦ Γυλίππου) τὸ πᾶν*

Digitized by Google

§ 23. *ἔργον γεγονέναι φησὶν οὐ Θουκυδίδης μόνον ἀλλὰ καὶ Φίλιστος, ἀνὴρ Συρακούσιος καὶ τῶν πραγμάτων ὁρατὴς γενόμενος.* vgl. c. 28.

Diod. XIII 91. ol. 93, 3. 406. *τῶν δ' ἀρχόντων ζημιούντων τὸν Διονύσιον κατὰ τοὺς νόμους ὡς θορυβοῦντα Φίλιστος ὁ τὰς ἱστορίας ὕστερον συγγράψας, οὐσίαν ἔχων μεγάλην, ἐξέτισε τὰ πρόστιμα, καὶ τῷ Διονυσίῳ παρεκελεύετο λέγειν ὅσα προῄρητο· καὶ προσέτι εἰπόντος ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, ἂν ζημιοῦν ἐθέλωσιν, ἐκτίσει τἀργύριον ὑπὲρ αὐτοῦ, τὸ λοιπὸν θαρρήσας ⟨Διονύσιος⟩ ἀνέσειε τὰ πλήθη, καὶ τὴν ἐκκλησίαν συνταράττων διέβαλλε τοὺς στρατηγούς, ὅτι χρήμασι πεισθέντες ἐγκατέλιπον τὴν τῶν Ἀκραγαντίνων σωτηρίαν.*

Um ol. 98, 3. 386 ward Philistos nebst seinem schwiegervater Leptines, dem bruder des tyrannen, verbannt. Philistos begab sich nach Thurii (Diod. XV 7) und von dort nach Hatria im Paduslande. In der verbannung schrieb er einen groszen teil seiner geschichte. Plutarch. v. d. verbannung 14 p. 605^{c} *Φίλιστος (συνέγραψεν) ἐν Ἠπείρῳ.* Timol. 15 *ὥστε μοι — τὰς Φιλίστου φωνάς, ἃς ἀφίησι περὶ τῶν Λεπτίνου θυγατέρων ὀλοφυρόμενος, ὡς ἐκ μεγάλων ἀγαθῶν τῶν τῆς τυραννίδος εἰς ταπεινὴν ἀφιγμένων δίαιταν, φαίνεσθαι θρήνους γυναικὸς ἀλαβάστρους καὶ πορφύρας καὶ χρυσία ποθούσης.* Paus. I 13, 9 *εἰ δὲ καὶ Φίλιστος αἰτίαν δικαίαν εἴληφεν ἐπελπίζων τὴν ἐς Συρακούσας κάθοδον ἀποκρύψασθαι τῶν Διονυσίου τὰ ἀνοσιώτατα, ἤ που πολλή γε Ἱερωνύμῳ συγγνώμη τὰ ἐς ἡδονὴν Ἀντιγόνου γράφειν.*

Theon progymn. 2 p. 163 *πολλὰ δὲ καὶ ἐκπέφρασται παρὰ τοῖς παλαιοῖς, ὥσπερ — καὶ παρὰ Φιλίστῳ ἐν μὲν τῇ η΄ τὰ περὶ τὴν παρασκευὴν τὴν ἐπὶ Καρχηδονίους Διονυσίου τοῦ τυράννου καὶ τῶν ὅπλων καὶ τῶν νεῶν καὶ τῶν ὀργάνων τὴν ποίησιν* (Diod. XIV 41—44. ol. 95, 2. 399), *ἐν δὲ τῇ ια΄ τὰ περὶ τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ καὶ τῆς πυρᾶς τὴν ποικιλίαν.* Plut. Pelop. 34 *ἐκείνων δὲ τῶν ταφῶν οὐ δοκοῦσιν ἕτεραι λαμπρότεραι γενέσθαι τοῖς τὸ λαμπρὸν οὐκ ἐν ἐλέφαντι καὶ χρυσῷ καὶ πορφύραις εἶναι νομίζουσιν, ὥσπερ Φίλιστος ὑμνῶν καὶ θαυμάζων τὴν Διονυσίου ταφήν, οἷον τραγῳδίας μεγάλης τῆς τυραννίδος ἐξόδιον θεατρικὸν γενομένην.*

Dionysios II rief Philistos zurück: Plutarch. Dion 11

Digitized by Google

οἱ δὲ τῷ Δίωνι πολεμοῦντες φοβούμενοι τὴν τοῦ Διονυσίου § 23.
μεταβολὴν ἔπεισαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς φυγῆς μεταπέμπεσθαι Φίλιστον, ἄνδρα καὶ πεπαιδευμένον περὶ λόγους καὶ τυραννικῶν ἠθῶν ἐμπειρότατον, ὡς ἀντίταγμα πρὸς Πλάτωνα καὶ φιλοσοφίαν ἐκεῖνον ἕξοντες. ὁ γὰρ δὴ Φίλιστος ἐξ ἀρχῆς τε τῇ τυραννίδι καθισταμένῃ προθυμότατον ἑαυτὸν παρέσχεν καὶ τὴν ἄκραν διεφύλαξε φρουραρχῶν ἐπὶ πολὺν χρόνον —. ἐπεὶ δὲ Λεπτίνης — γενομένων αὐτῷ δυεῖν θυγατέρων τὴν ἑτέραν ἔδωκε Φιλίστῳ μηδὲ φράσας πρὸς Διονύσιον, ὀργισθεὶς ἐκεῖνος — τὸν — Φίλιστον ἐξήλασε Σικελίας φυγόντα παρὰ ξένους τινὰς εἰς τὸν Ἀδρίαν, ὅπου καὶ δοκεῖ τὰ πλεῖστα συνθεῖναι τῆς ἱστορίας σχολάζων. οὐ γὰρ ἐπανῆλθε τοῦ πρεσβυτέρου ζῶντος, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτήν, ὥσπερ εἴρηται, κατήγαγεν αὐτὸν ὁ πρὸς Δίωνα τῶν ἄλλων φθόνος, ὡς αὐτοῖς τε μᾶλλον ἐπιτήδειον ὄντα καὶ τῇ τυραννίδι βεβαιότερον.

Corn. Nep. Dion 3, 2 *eodemque tempore* (mit Platons berufung) *Philistum historicum Syracusas reduxit, hominem amicum non magis tyranno quam tyrannis. sed de hoc in eo libro plura sunt exposita qui de historicis Graecis compositus est.*

Philistos fand ol. 105, 4. 357/6 in einem seegefecht mit Dions anhängern den tod. Diod. XVI 16 (ol. 106, 1) erzählt nach Ephoros: οἱ μὲν Συρακόσιοι πανταχόθεν κυκλώσαντες τὰς ναῦς ἐφιλοτιμοῦντο ζωγρίᾳ λαβεῖν τὸν στρατηγόν, ὁ δὲ Φίλιστος εὐλαβηθεὶς τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας αἰκίαν ἑαυτὸν ἀπέσφαξε, πλείστας μὲν καὶ μεγίστας χρείας παρεσχημένος τοῖς τυράννοις, πιστότατος δὲ τῶν φίλων τοῖς δυνάσταις γεγονώς. οἱ δὲ Συρακόσιοι νικήσαντες τῇ ναυμαχίᾳ τὸ μὲν σῶμα τοῦ Φιλίστου διαμερίσαντες καὶ δι' ὅλης τῆς πόλεως ἑλκύσαντες ἄταφον ἐξέρριψαν. Διονύσιος δὲ τὸν μὲν πρακτικώτατον τῶν φίλων ἀποβαλὼν — ἐξέπεμψε πρεσβευτὰς πρὸς τὸν Δίωνα. Plut. Dion 35 s. Ἔφορος μὲν οὖν φησίν, ὡς ἁλισκομένης τῆς νεὼς (Φίλιστος) ἑαυτὸν ἀνέλοι, Τιμωνίδης δὲ πραττομέναις ἐξ ἀρχῆς ταῖς πράξεσι ταύταις μετὰ Δίωνος παραγενόμενος καὶ γράφων πρὸς Σπεύσιππον τὸν φιλόσοφον ἱστορεῖ ζῶντα ληφθῆναι τῆς τριήρους εἰς τὴν γῆν ἐκπεσούσης τὸν Φίλιστον —. ἔτι δὲ μᾶλλον ἐφυβρίζων ὁ Τίμαιος κτέ. — ἀλλὰ Τίμαιος οὐκ ἄδικον λαβὼν πρόφασιν τὴν ὑπὲρ τῆς τυραννίδος τοῦ Φιλίστου σπουδὴν καὶ πίστιν ἐμπέπλατται τῶν κατ' αὐτοῦ βλασφημιῶν. — οὐ μὴν οὐδ' Ἔφορος

Digitized by Google

§ 23. *ὑγιαίνει τὸν Φίλιστον ἐγκωμιάζων, ὃς καίπερ ὢν δεινότατος ἀδίκοις πράγμασι καὶ πονηροῖς ἤθεσιν εὐσχήμονας αἰτίας περιβαλεῖν καὶ λόγους ἔχοντας κόσμον ἐξευρεῖν, αὐτὸς αὑτὸν οὐ δύναται πάντα μηχανώμενος ἐξελέσθαι τῆς γραφῆς, ὡς οὐ φιλοτυραννότατος ἀνθρώπων γένοιτο καὶ μάλιστα πάντων ἀεὶ ξηλώσας καὶ θαυμάσας τρυφὴν καὶ δύναμιν καὶ πλούτους καὶ γάμους τοὺς τῶν τυράννων. ἀλλὰ γὰρ Φιλίστου ὁ μήτε τὰς πράξεις ἐπαινῶν μήτε τὰς τύχας ὀνειδίζων ἐμμελέστατος.*

Cic. de divin. I 20, 39 *ut scriptum apud Philistum est, et doctum hominem et diligentem et aequalem temporum illorum.* de orat. II 13, 57 *hunc (Thucydidem) consecutus est Syracusius Philistus qui, cum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumpsit in historia scribenda maximeque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus.* Brut. 17, 66 *amatores huic (Catoni) desunt, sicuti multis iam ante saeclis et Philisto Syracusio et ipso Thucydidi. nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis cum brevitate tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis suae* sqq. ad Qu. fratr. II 11 (13), 4 *Siculus ille (Philistus) capitalis creber acutus brevis, paene pusillus Thucydides; sed utros eius habueris libros (duo enim sunt corpora) an utrosque nescio. me magis de Dionysio delectat. ipse est enim veterator magnus et perfamiliaris Philisto.*

Quint. X 1, 74 *Philistus quoque meretur qui turbae quamvis bonorum post eos (Thucydidem Herodotum Theopompum) auctorum eximatur, imitator Thucydidis et ut multo infirmior ita aliquatenus lucidior,*

Die fortsetzung der geschichte des Philistos von Athanis § 43.

§ 24. Der angebliche Skylax von Karyanda.

K. Müller geogr. gr. min. I XXXIII. 1—96. Niebuhr, üb. d. alter des küstenbeschreibers Skylax (1810) kl. hist. schriften I 105. Letronne, fragmens des poëmes géogr. de Scymnus. Paris 1830 p. 165. GF. Unger Philol. XXXIII 29.

Skylax von Karyanda bereiste im auftrage des königs Darius Hystaspis die Indusgegenden und gab seinen reisebericht heraus. vgl. Gutschmid Rh. mus. IX 141. den namen dieses berühmten geographen trägt ein *περίπλους τῆς οἰκουμένης*, welcher ol. 105 (360—356) verfaszt, lückenhaft und interpoliert auf uns gekommen ist.

Digitized by Google

2. Hilfszeugnisse aus der gleichzeitigen litteratur. § 25.

§ 25. Dichter und philosophen.

Sophokles † 406. Euripides geboren 480, † am hofe des königs Archelaos von Makedonien 406, brachte seit ol. 81, 1. 455 tragödien auf die bühne. ol. 87, 1. 431 gewann er mit der Medea den dritten preis.

Die komödie ward durch Kratinos († um 423), Eupolis und Aristophanes zur höchsten blüte und politischen bedeutung ausgebildet. Horat. Sat. I 4, 1 *Eupolis atque Cratinus Aristophanesque poetae* ‖ *atque alii quorum comoedia prisca virorum est,* ‖ *siquis erat dignus describi, quod malus ac fur,* ‖ *quod moechus foret aut sicarius aut alioqui* ‖ *famosus, multa cum libertate notabant.* ein verbot τοῦ μὴ κωμῳδεῖν ἐξ ὀνόματος ward ol. 85, 1. 440 erlassen, ol. 85, 4. 437 wieder aufgehoben, ol. 91, 1. 416 auf Alkibiades' betrieb erneuert.

Fragmenta comicorum Graecorum collegit et disposuit Aug. Meineke. voll. V. Berl. 1839—57. ed. Th. Kock. vol. I. Leipz. 1880. W. Vischer, üb. d. benutzung der alten komödie als geschichtl. quelle (1840). kl. schr. I 459. Herm. Müller-Strübing, Aristophanes u. d. hist. kritik. Leipz. 1873. O. Keck, qu. Aristoph. historicae. Halle 1876. J. Muhl, z. gesch. d. alten att. komödie. Augsb. 1881.

Aristophanes, geboren 452 † ca. 388, brachte seine ersten stücke (seit 427) durch seine chormeister Kallistratos und Philonides zur aufführung. erhalten sind: Ἀχαρνῆς ol. 88, 3. 425, Ἱππῆς ol. 88, 4. 424, Νεφέλαι ol. 89, 1. 423, Σφῆκες ol. 89, 2. 422, Εἰρήνη ol. 89, 3. 421, Ὄρνιθες ol. 91, 2. 414, Λυσιστράτη u. Θεσμοφοριάζουσαι ol. 92, 1. 411, Βάτραχοι ol. 93, 3. 405, Ἐκκλησιάζουσαι ol. 97, 3. 389?, Πλοῦτος ol. 97, 4. 388. überreste aus den commentaren der Alexandriner enthalten die scholien.

Mit dem wegfall des chors und der parabase änderte sich das wesen der komödie. die neue komödie hatte, mit der älteren verglichen, für das staatsleben geringe bedeutung.

Ion von Chios. Müller FHG II 44. Ern. Köpke, de Ionis Chii poetae vita. Berl. 1836. de hypomnematis graecis II. Brandenb. 1863. 4. p. 2—9. Ad. Kirchhoff Hermes V 58.

Ion verfaszte lyrische gedichte und tragödien und in prosa (ca. 440) Ἐπιδημίαι, erinnerungen von seinem aufenthalte in Athen, Sparta u. a., welche Plutarch im leben des Kimon und Perikles benutzt hat. Ion † vor 421.

Digitized by Google

§ 25. Die griechische litteratur ward bedingt durch die entwickelung der sophistik, deren hauptvertreter Protagoras von Abdera, Gorgias von Leontini, Prodikos von Keos längere oder kürzere zeit zu Athen lehrten.

Gorgias (geb. ol. 71, 1 † 98, 1, 496—388) kam ol. 88, 2. 427 als gesandter seiner vaterstadt nach Athen. in seinen prunkreden, z. b. dem *Ὀλυμπικός*, ermahnte er die Griechen zum nationalkriege gegen die barbaren. Philostratos leb. d. sophisten I 9 p. 493.

Stesimbrotos von Thasos (Müller FHG II 52) lebte in der Perikleischen zeit zu Athen und gab sich mit allegorischer mythendeutung ab. eine ihm beigelegte schrift *περὶ Θεμιστοκλέους καὶ Θουκυδίδου καὶ Περικλέους* Athen. XIII p. 580e hat Konr. Bursian centralbl. 1860 s. 620 für untergeschoben erklärt. ihre echtheit vertritt U. v. Wilamowitz Hermes XI 361. Ad. Schmidt, das Perikl. ZA. Jena 1877/79. I 183—278 und II s. 1 ff. erkennt in Stesimbrotos eine hauptquelle der geschichte seiner zeit.

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ unter Xenophons schriften. W. Roscher Thukydides s. 248—252, 526—539. Aug. Platen, de auctore libri Xenophontei qui est de rep. Ath. Bresl. 1843. Böckh sth. I 433n. Wolfg. Helbig Rh. mus. XVI 511. W. Herbst, der abfall Mytilenes von Athen. Köln 1861. s. 18. W. Roths leb. u. erstlingsschriften. Gött. 1862. s. 1—64. abh. v. Ad. Kirchhoff. Berl. ak. 1874 s. 1. 1878 s. 1; text Berl. (1874) 1881. C. Wachsmuth. Gött. 1874. Müller-Strübing Philol. suppl. IIII 1880.

Die schrift ist ein sendschreiben eines Atheners von der oligarchischen partei an einen Lakedämonier, während des peloponnesischen kriegs, spätestens zu anfang von ol. 91, 4. sommer 413 abgefaszt. als verfasser vermuteten W. Wachsmuth (hell. altertumsk. II 1, 441. 1829) Platen Böckh Kritias (vgl. die fragmente von dessen elegien Bergk poet. lyr. Gr. p. 602, von tragödien Nauck tragic. Gr. fr. p. 597—601; von *πολιτεῖαι* in prosa FHG II 68), Müller-Strübing Phrynichos.

Platons theorie des staates: *Πολιτεία* 16 bb. *Νόμοι* 12 bb.

Die Platon beigelegten briefe sind unecht; s. Herm. Th. Karsten, de Platonis quae feruntur epistolis. Utrecht. 1864. H. Sauppe Gött. gel. anz. 1866 s. 881.

Digitized by Google

Über die brieflitteratur überhaupt s. Rich. Bentley's dissertation upon the epistles of Phalaris, Themistocles, Socrates, and the fables of Aesop. London 1697. dissertation upon the epistles of Phalaris with an answer to the objections of the Hon. Carl. Boyle. 1699 (Bentley's works ed. by Alex. Dyce. London 1836. I. II. latein. v. Lennep. Groning. 1777. deutsch v. Wold. Ribbeck. Leipz. 1857). Ant. Westermann, de epistol. scriptoribus Graecis comm. partes VIII. Leipz. 1851—55. 4. ausg. d. epistolographi Graeci v. Rud. Hercher. Paris 1873. § 25.

§ 26. Redner.

Dionysios von Halikarnass *περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ὑπομνηματισμοί* (*Λυσίας. Ἰσοκράτης. Ἰσαῖος*) V p. 445—629 R. *Βίοι τῶν δέκα ῥητόρων* unter Plutarchs schriften (Moralia p. 832—852); von Photios überarbeitet bibl. cod. 259—268. vgl. A. Schaefer, commentatio de libro vitarum decem oratorum. Dresd. 1844. zeitschr. f. d. altertumswiss. s. 244—267. biographien bei den scholiasten gesammelt in Westermanns *Βιογρ.* l. VI.

Fragmenta oratorum Atticorum collegit, disposuit, adnotavit Herm. Sauppius: Oratores Attici. Zürich 1850. 4. II 127—355. Fr. Blass, die attische beredsamkeit. 3 abteil. in 4 bdn. Leipz. 1868—80.

Anaxim. rhet. c. 1 (I 174 Sp.) *δύο γένη τῶν πολιτικῶν εἰσὶ λόγων, τὸ μὲν δημηγορικὸν τὸ δὲ δικανικόν.* Aristoteles (Rhet. I 3 p. 1358^{b}, 7) unterscheidet *τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν, συμβουλευτικὸν δικανικὸν ἐπιδεικτικόν.* Vgl. Leonh. Spengel *συναγωγὴ τεχνῶν* s. 183 ff.

Antiphon, mitglied der 400, hingerichtet ol. 92, 2. 411 (von ihm erhalten *λόγοι φονικοί*).

Andokides, in den Hermokopidenprocess verwickelt. reden *περὶ τῆς ἑαυτοῦ καθόδου* ol. 93, 2. 407. *περὶ τῶν μυστηρίων* ol. 95, 1. 400. *περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης* ol. 97, 1. 392. untergeschoben die rede *κατὰ Ἀλκιβιάδου.*

Lysias, sohn des Syrakusiers Kephalos, zu Athen geboren, hielt ol. 94, 2. 403 die (12e) rede *κατὰ Ἐρατοσθένους τοῦ γενομένου τῶν τριάκοντα* und verfaszte seitdem processreden für andere (als *λογογράφος*). für die zeitgeschichte sind lehrreich u. a. 34. fragment der rede *περὶ τοῦ μὴ καταλῦσαι τὴν πάτριον πολιτείαν Ἀθήνησι* (403). 25. *δήμου καταλύσεως ἀπολογία* (aus derselben zeit). 13. *κατὰ Ἀγοράτου* (nach 400). 30. *κατὰ Νικομάχου* (399). 26. *περὶ τῆς Εὐάνδρου δοκιμασίας* (399). 16. *ἐν βουλῇ Μαντιθέῳ δοκιμαζομένῳ ἀπολογία* (ca. 393). 28. *κατὰ Ἐργοκλέους ἐπίλογος* und 29. *κατὰ Φιλοκλέους ἐπίλογος* (389). 19. *ὑπὲρ τῶν*

Digitized by Google

§ 26. *Ἀριστοφάνους χρημάτων πρὸς τὸ δημόσιον* (387). 33. fragment des *Ὀλυμπιακός* (ol. 98, 1. 388). die grabrede für die im korinthischen kriege gefallenen (2. *ἐπιτάφιος τοῖς Κορινθίων βοηθοῖς*) ist wahrscheinlich untergeschoben.

Isokrates, geboren 436 † 338, bildete sich nach Gorgias und wirkte als lehrer der redekunst und als schriftsteller durch *λόγοι ἐπιδεικτικοί* und *συμβουλευτικοί*. den kyprischen fürsten gewidmet: 2. *πρὸς Νικοκλέα*. 3. *Νικοκλῆς ἢ Κύπριοι*. 9. *Εὐαγόρας*.

4. *Πανηγυρικός* 380. 14. *Πλαταϊκός* 373. 6. *Ἀρχίδαμος* 365. 7. *Ἀρεοπαγιτικός* ca. 355. 8. *περὶ εἰρήνης ἢ συμμαχικός* 355. 15. *περὶ ἀντιδόσεως* 353.

5. *Φίλιππος* 346. 12. *Παναθηναϊκός* 339.

Briefe von Isokrates (echt 1—9).

§ 27. Schriftsteller über das kriegswesen.

Aeneas der taktiker (um 350).

Köchly und Rüstow griech. kriegsschriftsteller t. I. Leipzig 1853. Aeneae comment. poliorceticus. Rud. Hercher recens. Berl. 1870. Arn. Hug. Leipz. 1874. Ders. Aeneas v. Stymphalos. Zürich 1877.

Suidas: *Αἰνείας. οὗτος ἔγραψε περὶ πυρσῶν, ὡς φησι Πολύβιος* (X 44 *Αἰνείας — ὁ τὰ περὶ τῶν στρατηγικῶν συντεταγμένος*), *καὶ περὶ στρατηγημάτων ὑπόμνημα*. erhalten ist davon das *ὑπόμνημα περὶ τοῦ πῶς χρὴ πολιορκουμένους ἀντέχειν*. vgl. Aelian. tact. I 1.

III. Die zeiten der makedonischen herschaft.

1. Geschichtschreiber.

§ 28. Ephoros von Kyme.

Müller FHG I LVII. 234. fragmenta coll. Meier Marx. Karlsr. 1815. Ed. Cauer, de fontib. ad Agesilai historiam pertinentibus. I. Bresl. 1847. Io. Ad. Klügmann. Gött. 1860. Ch. Matthiessen, jhb. f. phil. suppl. III 877. Niebuhr vorles. üb. AG. II 409 f. Blass att. bereds. II 396.

Suidas: *Ἔφορος Κυμαῖος, υἱὸς Δημοφίλου* (*οἱ δὲ Ἀντιόχου*) *Ἰσοκράτους ἀκουστὴς τοῦ ῥήτορος, ἱστορικός· ἔσχε δὲ υἱὸν Δημόφιλον τὸν ἱστορικόν. ἦν δὲ ἐπὶ τῆς ϙγ′ ὀλυμπιάδος* (dieselbe zeitbestimmung u. *Θεόπομπος* s. u. s. 54),

Digitized by Google

ὡς καὶ πρὸ τῆς Φιλίππου βασιλείας εἶναι τοῦ Μακεδόνος. § 28. ἔγραψεν ἀπὸ τῆς Ἰλίου πορθήσεως καὶ τῶν Τρωικῶν μέχρι τῶν αὐτοῦ χρόνων βιβλία λ', περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν βιβλία κδ', παραδόξων τῶν ἑκασταχοῦ βιβλία ιε', εὑρημάτων ὧν ἕκαστος εὗρε βιβλία β', καὶ ⟨τὰ⟩ λοιπά.

Strab. XIII p. 622 ἀνὴρ δ' ἄξιος μνήμης ἐκ τῆσδε τῆς πόλεως (Κύμης) ἀναντιλέκτως μέν ἐστιν Ἔφορος, τῶν Ἰσοκράτους γνωρίμων τοῦ ῥήτορος, ὁ τὴν ἱστορίαν συγγράψας καὶ τὰ περὶ τῶν εὑρημάτων.

Cic. de orat. II 13, 57 *postea vero quasi ex clarissima rhetoris officina duo praestantes ingenio, Theopompus et Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi se ad historiam contulerunt; causas omnino numquam attigerunt.*

Vit. X or. Isocrat. p. 837c ἐμαθήτευσε δὲ αὐτῷ καὶ Θεόπομπος ὁ Χῖος καὶ Ἔφορος ὁ Κυμαῖος καὶ Ἀσκληπιάδης — καὶ Θεοδέκτης ὁ Φασηλίτης ... p. 839a τοῦ δὲ Κυμαίου Ἐφόρου ἀπράκτου τῆς σχολῆς ἐξελθόντος καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Δημοφίλου πεμφθέντος ἐπὶ δευτέρῳ μισθῷ παίζων Δίφορον αὐτὸν ἐκάλει. ἐσπούδασε μέντοι ἱκανῶς περὶ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς χρείας αὐτὸς ὑπεθήκατο.

Suidas u. Ἔφορος b: Ἔφορος Κυμαῖος καὶ Θεόπομπος Δαμασιστράτου Χῖος, ἄμφω Ἰσοκράτους μαθηταί, ἀπ' ἐναντίων τό τε ἦθος καὶ τοὺς λόγους ὁρμώμενοι. ὁ μὲν γὰρ Ἔφορος ἦν τὸ ἦθος ἁπλοῦς, τὴν δὲ ἑρμηνείαν τῆς ἱστορίας ὕπτιος καὶ νωθρὸς καὶ μηδεμίαν ἔχων ἐπίτασιν· ὁ δὲ Θεόπομπος τὸ ἦθος πικρὸς καὶ κακόηθης, τῇ δὲ φράσει πολὺς καὶ συνεχὴς καὶ φορᾶς μεστός· φιλαλήθης ἐν οἷς ἔγραψεν. ὁ γοῦν Ἰσοκράτης τὸν μὲν ἔφη χαλινοῦ δεῖσθαι, τὸν δὲ Ἔφορον κέντρου. vgl. Zosim. vit. Isocr. p. 257 W. Cic. ad Attic. VI 1, 12. Brut. 56, 204 *Isocratem in acerrumo ingenio Theopompi et lenissumo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere alteri frenos.* de orat. III 9, 36 *dicebat Isocrates — se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere. alterum enim exultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem et quasi verecundantem incitabat.* vgl. § 29.

Nach Plutarch π. στωικῶν ἐναντιωμ. 20 p. 1043d lehnte Ephoros es ab, Alexander auf seinem zuge zu begleiten.

Ephoros schrieb: 1. *Εὑρήματα* 2 bücher. Christoph Brusskern, de rer. inventar. scriptoribus Graecis. Bonn 1864. Paul Eichholtz, de scriptoribus περὶ εὑρημάτων. Hal. 1867.

Digitized by Google

§ 28. Gegen Ephoros schrieb Straton von Lampsakos, schüler und (287) nachfolger von Theophrastos, *εὑρημάτων ἔλεγχοι β'*. Plin. ind. auct. VII *Stratone qui contra Ephori εὑρήματα scripsit.* Polyb. XII 25c.

2. *Ἱστορίαι* 30 bücher, von der wanderung der Herakliden bis zur belagerung von Perinthos ol. 110, 1. 340.

Polyb. V 33 *Ἔφορον τὸν πρῶτον καὶ μόνον ἐπιβεβλημένον τὰ καθόλου γράφειν.*

Strab. VIII p. 332 *οἱ δ' ἐν τῇ κοινῇ τῆς ἱστορίας γραφῇ χωρὶς ἀποδείξαντες τὴν τῶν ἠπείρων τοπογραφίαν, καθάπερ Ἔφορός τε ἐποίησε καὶ Πολύβιος.*

X p. 465 *ὁ ἐσπουδασμένως οὕτως ἐπαινέσας αὐτὸν (Ἔφορον) Πολύβιος καὶ φήσας περὶ τῶν Ἑλληνικῶν καλῶς μὲν Εὔδοξον, κάλλιστα δ' Ἔφορον ἐξηγεῖσθαι περὶ κτίσεων συγγενειῶν μετανασταίσεων ἀρχηγετῶν* . . . vgl. Polyb. IX 1.

Diod. IV 1 *Ἔφορος μὲν γὰρ ὁ Κυμαῖος, Ἰσοκράτους ὢν μαθητής, ὑποστησάμενος γράφειν τὰς κοινὰς πράξεις, τὰς μὲν παλαιὰς μυθολογίας ὑπερέβη, τὰ δ' ἀπὸ τῆς Ἡρακλειδῶν καθόδου πραχθέντα συνταξάμενος ταύτην ἀρχὴν ἐποιήσατο τῆς ἱστορίας. ὁμοίως δὲ τούτῳ Καλλισθένης καὶ Θεόπομπος, κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν γεγονότες, ἀπέστησαν τῶν παλαιῶν μύθων.*

V 1 *Ἔφορος δὲ τὰς κοινὰς πράξεις ἀναγράφων οὐ μόνον κατὰ τὴν λέξιν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν οἰκονομίαν ἐπιτέτευχε· τῶν γὰρ βίβλων ἑκάστην πεποίηκε περιέχειν κατὰ γένος τὰς πράξεις.*

XVI 76 ol. 109, 4. 341 *τῶν δὲ συγγραφέων Ἔφορος μὲν ὁ Κυμαῖος τὴν ἱστορίαν ἐνθάδε κατέστροφεν εἰς τὴν Περίνθου πολιορκίαν, περιείληφε δὲ τῇ γραφῇ πράξεις τάς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς τῶν Ἡρακλειδῶν καθόδου. χρόνον δὲ περιέλαβε σχεδὸν ἐτῶν ἑπτακοσίων καὶ πεντήκοντα, καὶ βίβλους γέγραφε τριάκοντα, προοίμιον ἑκάστῃ προθείς.*

Clemens Al. strom. I 21 p. 403 P. *ἀπὸ τούτου* (der rückkehr der Herakliden) *ἐπὶ Εὐαίνετον ἄρχοντα ἐφ' οὗ φασὶν Ἀλέξανδρον εἰς τὴν Ἀσίαν διαβῆναι, ὡς μὲν Φανίας, ἔτη ἑπτακόσια δεκαπέντε· ὡς δὲ Ἔφορος, ἑπτακόσια τριάκοντα πέντε.* vgl. I. Brandis, de temp. gr. antiqu. rat. p. 25. Diels Rh. mus. XXXI 30. Unger Philol. XL 99.

Ephor. fr. 2 (bei Harpocration u. *ἀρχαίως*) *περὶ μὲν γὰρ τῶν καθ' ἡμᾶς γεγενημένων τοὺς ἀκριβέστατα λέγοντας*

Digitized by Google

πιστοτάτους ἡγούμεθα, περὶ δὲ τῶν παλαιῶν τοὺς οὕτω δι- § 28.
εξιόντας ἀπιθανωτάτους εἶναι νομίζομεν, ὑπολαμβάνοντες οὔτε τὰς πράξεις ἁπάσας οὔτε τῶν λόγων τοὺς πλείστους εἰκὸς εἶναι μνημονεύεσθαι διὰ τοσούτων ⟨ἐτῶν Cobet⟩.

Polyb. XII 27 ὁ μὲν γὰρ Ἔφορός φησιν, εἰ δυνατὸν ἦν αὐτοὺς (τοὺς συγγραφέας) παρεῖναι πᾶσι τοῖς πράγμασι, ταύτην ἂν διαφέρειν πολὺ τῶν ἐμπειριῶν. c. 28 ὁ γὰρ Ἔφορος, παρ' ὅλην τὴν πραγματείαν θαυμάσιος ὢν καὶ κατὰ τὴν φράσιν καὶ κατὰ τὸν χειρισμὸν καὶ κατὰ τὴν ἐπίνοιαν τῶν λημμάτων, δεινότατός ἐστιν ἐν ταῖς παρεκβάσεσι καὶ ταῖς ἀφ' αὑτοῦ γνωμολογίαις, καὶ συλλήβδην ὅταν που τὸν ἐπιμετροῦντα λόγον διατιθῆται, κατὰ δέ τινα συντυχίαν εὐχαριστότατα καὶ πιθανώτατα περὶ τῆς συγκρίσεως εἴρηκε τῆς τῶν ἱστοριογράφων καὶ λογογράφων.

Über seinen gegensatz zu Hellanikos s. § 16 s. 19.

Joseph. w. Apion I 12 p. 183 s. οἱ δοκοῦντες ἀκριβέστατοι συγγραφεῖς, ὧν ἐστὶν Ἔφορος.

Polyb. VI 45 (über die gesetze der Kreter) οἱ λογιώτατοι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, Ἔφορος Ξενοφῶν Καλλισθένης Πλάτων.

Strab. IX p. 422 s. (fr. 70) Ἔφορος δ' ᾧ τὸ πλεῖστον προσχρώμεθα διὰ τὴν περὶ ταῦτα ἐπιμέλειαν, καθάπερ καὶ Πολύβιος μαρτυρῶν τυγχάνει, ἀνὴρ ἀξιόλογος, δοκεῖ μοι τἀναντία ποιεῖν ἔσθ' ὅτε τῇ προαιρέσει καὶ ταῖς ἐξ ἀρχῆς ὑποσχέσεσιν. ἐπιτιμήσας γοῦν τοῖς φιλομυθοῦσιν ἐν τῇ τῆς ἱστορίας γραφῇ καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπαινέσας πρυστίθησι τῷ περὶ τοῦ μαντείου τούτου (τοῦ ἐν Δελφοῖς) λόγῳ σεμνήν τινα ὑπόσχεσιν, ὡς πανταχοῦ μὲν ἄριστον νομίζει τἀληθές, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. ἄτοπον γὰρ εἰ περὶ μὲν τῶν ἄλλων τὸν τοιοῦτον ἀεὶ τρόπον διώκομεν, φησί, περὶ δὲ τοῦ μαντείου λέγοντες ὃ πάντων ἐστὶν ἀψευδέστατον τοῖς οὕτως ἀπίστοις καὶ ψεύδεσι χρησόμεθα λόγοις. ταῦτα δ' εἰπὼν ἐπιφέρει παραχρῆμα, ὅτι ὑπολαμβάνουσι κατασκευάσαι τὸ μαντεῖον Ἀπόλλωνα μετὰ Θέμιδος ὠφελῆσαι βουλόμενον τὸ γένος ἡμῶν. εἶτα τὴν ὠφέλειαν εἰπὼν ὅτι εἰς ἡμερότητα προὐκαλεῖτο καὶ ἐσωφρόνιζε, τοῖς μὲν χρηστηριάζων καὶ τὰ μὲν προστάττων τὰ δ' ἀπαγορεύων, τοὺς δ' οὐδ' ὅλως προσιέμενος, ταῦτα διοικεῖν νομίζουσι, φησίν, αὐτὸν οἱ μὲν αὐτὸν τὸν θεὸν σωματοειδῆ γινόμενον, οἱ δ' ἀνθρώποις ἔννοιαν παραδιδόντα τῆς ἑαυτοῦ βουλήσεως. —

Digitized by Google

§ 28. ἐξ Ἀθηνῶν δ' ὁρμηθέντα ἐπὶ Δελφοὺς ταύτην εἶναι τὴν ὁδόν, ᾗ νῦν Ἀθηναῖοι τὴν Πυθαΐδα πέμπουσι γενόμενον δὲ κατὰ Πανοπέας Τιτυὸν καταλῦσαι ἔχοντα τὸν τόπον, βίαιον ἄνδρα καὶ παράνομον· τοὺς δὲ Παρνασίους συμμίξαντας αὐτῷ καὶ ἄλλον μηνῦσαι χαλεπὸν ἄνδρα Πύθωνα τοὔνομα, ἐπίκλησιν δὲ Δράκοντα, κατατοξεύοντος δ' ἐπικελεύειν ἴε παιάν. — τί δ' ἂν εἴη μυθωδέστερον ἢ Ἀπόλλων τοξεύων καὶ κολάζων Τιτυοὺς καὶ Πύθωνας καὶ ὀδεύων ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Δελφοὺς καὶ γῆν πᾶσαν ἐπιών; εἰ δὲ ταῦτα μὴ ὑπελάμβανε μύθους εἶναι, τί ἐχρῆν τὴν μυθευομένην Θέμιν γυναῖκα καλεῖν, τὸν δὲ μυθευόμενον δράκοντα ἄνθρωπον; πλὴν εἰ συγχεῖν ἐβούλετο τόν τε τῆς ἱστορίας καὶ τὸν τοῦ μύθου τύπον. παραπλήσια τούτοις καὶ τὰ περὶ τῶν Αἰτωλῶν εἰρημένα κτέ. vgl. X p. 463 s.

Theon. progymn. 6 p. 220 s. καὶ μέντοι καὶ Ἔφορος ἐν τῇ δ' χρῆται τούτῳ τῷ τρόπῳ, ὅτι ἄρα Τιτυὸς μὲν ἦν Πανοπέως δυνάστης, ἀνὴρ παράνομος καὶ βίαιος, Πύθων δὲ θηριώδης τὴν φύσιν, Δράκων ἐπικαλούμενος, οἱ δὲ περὶ τὴν πάλαι μὲν Φλέγραν νῦν δὲ Παλλήνην ὀνομαζομένην κατοικοῦντες ἦσαν ἄνθρωποι ὠμοὶ καὶ ἱερόσυλοι καὶ ἀνθρωποφάγοι, οἱ καλούμενοι Γίγαντες, οὓς Ἡρακλῆς λέγεται χειρώσασθαι τὴν Τροίαν ἑλών, καὶ διὰ τὸ κρατῆσαι τοὺς περὶ τὸν Ἡρακλέα ὀλίγους ὄντας τῶν Γιγάντων πολλῶν ὄντων καὶ ἀσεβῶν θεῶν ἔργον ἅπασιν ἐδόκει γεγονέναι τὸ περὶ τὴν μάχην, καὶ ὅσα ἄλλα ἐπιλύεται περὶ τοῦ Λυκούργου καὶ Μίνωος καὶ Ῥαδαμάνθυος καὶ Διὸς καὶ Κουρήτων καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐν τῇ Κρήτῃ μυθολογουμένων. vgl. Strab. X p. 476.

Strab. VIII p. 334 (fr. 56) Ἔφορος μὲν οὖν ἀρχὴν εἶναι τῆς Ἑλλάδος τὴν Ἀκαρνανίαν φησὶν ἀπὸ τῶν ἑσπερίων μερῶν· ταύτην γὰρ συνάπτειν πρώτην τοῖς Ἠπειρωτικοῖς ἔθνεσιν. ἀλλ' ὥσπερ οὗτος τῇ παραλίᾳ μέτρῳ χρώμενος ἐντεῦθεν ποιεῖται τὴν ἀρχήν, ἡγεμονικόν τι τὴν θάλατταν κρίνων πρὸς τὰς τοπογραφίας . . . VII p. 302 s. (fr. 76) Ἔφορος δ' ἐν τῇ τετάρτῃ μὲν τῆς ἱστορίας Εὐρώπῃ δ' ἐπιγραφομένῃ βίβλῳ, περιοδεύσας μέχρι Σκυθῶν . . .

Diod. I 9 (fr. 6) περὶ πρώτων δὲ τῶν βαρβάρων διέξιμεν, οὐκ ἀρχαιοτέρους αὐτοὺς ἡγούμενοι τῶν Ἑλλήνων, καθάπερ Ἔφορος εἴρηκεν, ἀλλὰ κτέ.

Ephoros führte in seiner darstellung alte zeugnisse an, denkmäler, dichter u. a.

Digitized by Google

Das um 90 v. Ch. verfaszte gedicht, welches fälschlich Skymnos von Chios beigelegt wird, ist ein auszug aus den geographischen abschnitten des Ephoros (Müller geogr. gr. m. I p. 196—237): vs. 470 *ἑξῆς διέξιμεν δὲ πάλι τὴν Ἑλλάδα, ‖ ἐπὶ κεφαλαίων τούς τε περὶ αὐτὴν τόπους ‖ ἐθνικῶς ἅπαντας κατ' Ἔφορον δηλώσομεν.* § 28. überhaupt diente die geschichte des Ephoros den späteren als handbuch und ward namentlich von Strabon und Diodor ausgeschrieben, auch von Trogus Plutarch Pausanias. vgl. R. Klüber, üb. d. quellen des D. im IX. b. Würzburg 1868. Ch. Aug. Volquardsen, üb. die qu. der gr. u. sicil. geschichten bei Diodor, b. XI—XVI. Kiel. 1868. Wilh. Collmann, de Diodori S. fontibus. Leipz. 1869. Hil. Wolffgarten, de Ephori et Dinonis historiis a Trogo Pompeio expressis. Bonn 1868. Al. Enmann, die qu. d. Pomp. Trogus. Dorpat 1880.

Diodor nennt u. a. XII 41 Ephoros als seinen gewährsmann für c. 38—40: *αἰτίαι μὲν οὖν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τοιαῦταί τινες ὑπῆρξαν, ὡς Ἔφορος ἀνέγραψε.*

Ephoros erzählte im 10. buche (fr. 107) die belagerung von Paros durch Miltiades 489; im 20. buche (fr. 138) den *διοικισμός* von Mantineia (385); im 25. (fr. 146[a]) die schlacht bei Mantineia (362).

Plutarch. *π. ἀδολεσχ.* 22 p. 514[c] *τῶν παρ' ἡμῖν τις κατὰ τύχην ἀνεγνωκὼς δύο τῶν Ἐφόρου βιβλίων ἢ τρία πάντας ἀνθρώπους κατέτριβε καὶ πᾶν ἀνάστατον ἐποίει συμπόσιον, ἀεὶ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην καὶ τὰ συνεχῆ διηγούμενος· ὅθεν Ἐπαμεινώνδας παρωνύμιον ἔσχεν.* vgl. fr. 67 (b. Strab. IX p. 400 s.). Wyttenbach zu Plut. apophth. p. 192[c].

Polyb. XII 25[f] *Ἔφορος .. ἐν τοῖς πολεμικοῖς τῶν μὲν κατὰ θάλατταν ἔργων ἐπὶ ποσὸν ὑπόνοιαν ἐσχηκέναι μοι δοκεῖ, τῶν δὲ κατὰ γῆν ἀγώνων ἄπειρος εἶναι τελέως. τοιγαροῦν ὅταν μὲν εἰς τὰς περὶ Κύπρον ναυμαχίας καὶ τὰς περὶ Κνίδον ἀτενίσῃ τις, αἷς ἐχρήσαντο οἱ βασιλέως στρατηγοὶ πρὸς Εὐαγόραν τὸν Σαλαμίνιον καὶ πάλιν πρὸς Λακεδαιμονίους, θαυμάσει τὸν συγγραφέα κατὰ τὴν δύναμιν καὶ κατὰ τὴν ἐμπειρίαν καὶ πολλὰ τῶν χρησίμων ἀπενέγκαιτ' ἂν πρὸς τὰς ὁμοίας περιστάσεις· ὅταν δὲ τὴν περὶ Λεῦκτρα μάχην ἐξηγῆται Θηβαίων τε καὶ Λακεδαιμονίων ἢ τὴν ἐν Μαντινείᾳ πάλιν τῶν αὐτῶν τούτων, ἐν ᾗ καὶ μετήλλαξε τὸν*

Digitized by Google

§ 28. *βίον Ἐπαμεινώνδας, ἐν τούτοις ἐὰν ἐπὶ τὰ κατὰ μέρος ἐπιστήσας τις θεωρῇ τὰς ἐκτάξεις καὶ μετατάξεις τὰς κατ' αὐτοὺς τοὺς κινδύνους, γελοῖος φανεῖται καὶ παντελῶς ἄπειρος καὶ ἀόρατος τῶν τοιούτων ὤν. ὁ μὲν οὖν ἐν τοῖς Λεύκτροις κίνδυνος ἁπλοῦς γεγονὼς καὶ καθ' ἕν τι μέρος τῆς δυνάμεως οὐ λίαν ἐκφανῆ ποιεῖ τὴν τοῦ συγγραφέως ἀπειρίαν· ὁ δὲ περὶ Μαντίνειαν τὴν μὲν ἔμφασιν ἔχει ποικίλην καὶ στρατηγικήν, ἔστι δ' ἀνυπόστατος καὶ τελέως ἀδιανόητος τῷ συγγραφεῖ. τοῦτο δ' ἔσται δῆλον, ἐάν τις τοὺς τόπους ὑποθέμενος ἀληθινῶς ἐπιμετρῇ τὰς κινήσεις τὰς ὑπ' αὐτοῦ δηλουμένας. τὸ δ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ Θεοπόμπῳ καὶ μάλιστα Τιμαίῳ.*

Das dreiszigste buch (über den phokischen krieg) verfaszte Demophilos, des Ephoros sohn (Müller FHG I LXI. 1. II 86[a]). vgl. Pack Hermes XI 189. Diod. XVI 14. ol. 105, 4. 357. *τῶν δὲ συγγραφέων Δημόφιλος μὲν ὁ Ἐφόρου τοῦ ἱστοριογράφου υἱὸς τὸν παραλειφθέντα πόλεμον ὑπὸ τοῦ πατρός, ὀνομασθέντα δὲ ἱερόν, συντεταγμένος, ἐντεῦθεν ἤρκται ἀπὸ τῆς καταλήψεως τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ καὶ τῆς συλήσεως τοῦ μαντείου ὑπὸ Φιλομήλου τοῦ Φωκέως. ἐγένετο δ' ὁ πόλεμος οὗτος ἔτη ἕνδεκα, ἕως τῆς φθορᾶς τῶν διανειμαμένων τὰ ἱερὰ χρήματα.*

Athen. VI, p. 232[d] *Ἔφορος δὲ ἢ Δημόφιλος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐν τῇ τριακοστῇ τῶν ἱστοριῶν περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ λέγων φησίν* (fr. 155).

Fortsetzungen der geschichte des Ephoros § 40.

§ 29. Theopompos von Chios.

Müller FHG I LXV. 258. Aug. Jul. Edm. Pflugk, de Theopompi Chii vita et scriptis. Berl. 1827. fragmenta coll. R. H. Eyssonius Wichers. Leiden 1829. Al. Riese jhb. 1870, 673. F. Blass att. bereds. II 370.

Suidas: *Θεόπομπος Χῖος, ῥήτωρ, υἱὸς Δαμασιστράτου, γεγονὼς τοῖς χρόνοις κατὰ τὴν ἀναρχίαν Ἀθηναίων, ἐπὶ τῆς ϙγ' ὀλυμπιάδος, ὅτε καὶ Ἔφορος· Ἰσοκράτους ἀκουστὴς ἅμα Ἐφόρῳ. ἔγραψεν ἐπιτομὴν τῶν Ἡροδότου ἱστοριῶν ἐν βιβλίοις β', Φιλιππικὰ ἐν βιβλίοις οβ', Ἑλληνικὰς ἱστορίας· ἔπονται δὲ ταῖς Θουκυδίδου καὶ (καθάπερ αἱ?) Ξενοφῶντος, καὶ εἰσὶν ἐν βιβλίοις ια', ἔχουσαι τὰ ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ λοιπά. ἔγραψε καὶ ἕτερα πλεῖστα.*

Suid. u. *Ἔφορος* b. (o. s. 49) *φυγὰς δὲ γενόμενος ὁ*

Digitized by Google

Θεόπομπος ἱκέτης ἐγένετο τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος. ἐπέ- § 29.
στελλέ τε πολλὰ κατὰ Χίων Ἀλεξάνδρῳ. καὶ μέντοι καὶ αὐτὸν Ἀλέξανδρον ἐγκωμιάσας πολλὰ λέγεται καὶ ψόγον αὐτοῦ γεγραφέναι, ὃς οὐ φέρεται.

Phot. bibl. cod. 176 p. 120 s. Bk. ἀνεγνώσθησαν Θεοπόμπου λόγοι ἱστορικοί. ν' δὲ καὶ γ' εἰσὶν οἱ σωζόμενοι αὐτοῦ τῶν ἱστορικῶν λόγοι. διαπεπτωκέναι δὲ καὶ τῶν παλαιῶν τινὲς ἔφησαν τήν τε ἕκτην καὶ ἑβδόμην, καὶ δὴ καὶ τὴν ἐνάτην καὶ εἰκοστὴν καὶ τὴν τριακοστήν. ἀλλὰ ταύτας μὲν οὐδ' ἡμεῖς εἴδομεν, Μηνοφάνης δέ τις τὰ περὶ Θεόπομπον διεξιών (ἀρχαῖος δὲ καὶ οὐκ εὐκαταφρόνητος ὁ ἀνὴρ) καὶ τὴν δωδεκάτην συνδιαπεπτωκέναι λέγει· καίτοι αὐτὴν ἡμεῖς ταῖς ἄλλαις συνανέγνωμεν. — —

Ἔστι δὲ Θεόπομπος Χῖος μὲν τὸ γένος, υἱὸς Δαμοστράτου (Δαμασιστράτου Suid. Paus. III 10, 3), φυγεῖν δὲ λέγεται τῆς πατρίδος ἅμα τῷ πατρί, ἐπὶ λακωνισκῷ τοῦ πατρὸς ἁλόντος, ἀνασωθῆναι δὲ τῇ πατρίδι τελευτήσαντος αὐτῷ τοῦ πατρός, τὴν δὲ κάθοδον Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνων βασιλέως δι' ἐπιστολῶν τῶν πρὸς τοὺς Χίους καταπραξαμένου· ἐτῶν δὲ εἶναι τότε τὸν Θεόπομπον ε' καὶ μ'. μετὰ δὲ τὸν Ἀλεξάνδρου θάνατον πανταχόθεν ἐκπεσόντα εἰς Αἴγυπτον ἀφικέσθαι, Πτολεμαῖον δὲ τὸν ταύτης βασιλέα οὐ προσίεσθαι τὸν ἄνδρα, ἀλλὰ καὶ ὡς πολυπράγμονα ἀνελεῖν ἐθελῆσαι, εἰ μή τινες τῶν φίλων παραιτησάμενοι διεσώσαντο.

Συνακμάσαι δὲ λέγει αὐτὸς ἑαυτὸν Ἰσοκράτει τε τῷ Ἀθηναίῳ (Ἀμύκλα oder Ἀπολλωνιάτῃ vgl. u. s. 58 f.) καὶ Θεοδέκτῃ τῷ Φασηλίτῃ καὶ Ναυκράτει τῷ Ἐρυθραίῳ, καὶ τούτους ἅμ' αὐτῷ τὰ πρωτεῖα τῆς ἐν λόγοις παιδείας ἔχειν ἐν τοῖς Ἕλλησιν· ἀλλ' Ἰσοκράτην μὲν δι' ἀπορίαν βίου καὶ Θεοδέκτην μισθοῦ λόγους γράφειν καὶ σοφιστεύειν, ἐκπαιδεύοντας τοὺς νέους κἀκεῖθεν καρπουμένους τὰς ὠφελείας, αὐτὸν δὲ καὶ Ναυκράτην αὐταρκῶς ἔχοντας ἐν τούτοις ἀεὶ τὴν διατριβὴν ἐν τῷ φιλοσοφεῖν καὶ φιλομαθεῖν ποιεῖσθαι. καὶ ὡς οὐκ ἂν εἴη αὐτῷ παράλογον ἀντιποιουμένῳ τῶν πρωτείων, οὐκ ἐλαττόνων μὲν ἢ δισμυρίων ἐπῶν τοὺς ἐπιδεικτικοὺς τῶν λόγων συγγραψαμένῳ, πλείους δ' ἢ ιε' μυριάδας, ἐν οἷς τάς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πράξεις μέχρι νῦν ἀπαγγελλομένας ἔστι λαβεῖν· ἔτι δὲ καὶ διότι οὐδείς ἐστι τόπος κοινὸς τῶν Ἑλλήνων οὐδὲ πόλις ἀξιόχρεως,

Digitized by Google

§ 29. *εἰς οὓς αὐτὸς οὐκ ἐπιδημῶν καὶ τὰς τῶν λόγων ἐπιδείξεις ποιούμενος οὐχὶ μέγα κλέος καὶ ὑπόμνημα τῆς ἐν λόγοις ἑαυτοῦ κατέλιπεν ἀρετῆς. ταῦτα αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λέγων τοὺς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις ἔχοντας ἐν λόγοις τὸ πρωτεύειν πολὺ καταδεεστέρους ἀποφαίνεται τῶν καθ' ἑαυτὸν οὐδὲ τῆς δευτέρας τάξεως ἀξιουμένων, καὶ τοῦτο δῆλον εἶναί φησι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν παρ' ἑκατέροις ἐκπεπονημένων καὶ καταλελειμμένων λόγων· πολλὴν γὰρ τὴν τοιαύτην παίδευσιν ἐπίδοσιν λαβεῖν κατὰ τὴν αὐτοῦ ἡλικίαν.*

— — Φασὶ δὲ αὐτόν τε καὶ Ἔφορον Ἰσοκράτους γενέσθαι μαθητάς — καὶ τὰς ἱστορικὰς δ' ὑποθέσεις τὸν διδάσκαλον αὐτοῖς προβαλεῖν, τὰς μὲν ἄνω τῶν χρόνων Ἐφόρῳ, Θεοπόμπῳ δὲ τὰς μετὰ Θουκυδίδην Ἑλληνικάς, πρὸς τὴν ἑκατέρου φύσιν καὶ τὸ ἔργον ἁρμοσάμενον. —

Πλείσταις μὲν οὖν παρεκβάσεσι παντοδαπῆς ἱστορίας τοὺς ἱστορικοὺς αὐτοῦ λόγους Θεόπομπος παρατείνει. διὸ καὶ Φίλιππος ὁ πρὸς Ῥωμαίους πολεμήσας, ἐξελὼν ταύτας καὶ τὰς Φιλίππου συνταξάμενος πράξεις, αἳ σκοπός εἰσι Θεοπόμπῳ, εἰς ις' βίβλους μόνας, μηδὲν παρ' ἑαυτοῦ προσθεὶς ἢ ἀφελὼν πλὴν — τῶν παρεκτροπῶν, τὰς πάσας ἀπήρτισεν. —

Dionys. H. schr. an Cn. Pompeius 6 p. 782—787 *Θεόπομπος δ' ὁ Χῖος, ἐπιφανέστατος πάντων τῶν Ἰσοκράτους μαθητῶν γενόμενος καὶ πολλοὺς μὲν πανηγυρικοὺς πολλοὺς δὲ συμβουλευτικοὺς συνταξάμενος λόγους ἐπιστολάς τε τὰς Χιακὰς ἐπιγραφομένας καὶ ὑποθήκας ἄλλας, λόγου δ' ἀξίαν ἱστορίαν πεπραγματευμένος ἄξιός ἐστιν ἐπαινεῖσθαι, πρῶτον μὲν τῆς ὑποθέσεως τῶν ἱστοριῶν· καλαὶ γὰρ ἀμφότεραι, ἡ μὲν τὰ λοιπὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου περιέχουσα ἡ δὲ τὰ Φιλίππῳ πεπραγμένα· ἔπειτα τῆς οἰκονομίας· ἀμφότεραι γάρ εἰσιν εὐπαρακολούθητοι καὶ σαφεῖς· μάλιστα δὲ τῆς ἐπιμελείας τε καὶ φιλοπονίας τῆς κατὰ τὴν συγγραφήν. δῆλος γάρ ἐστιν, εἰ καὶ μηδὲν ἔγραψε, πλείστην μὲν παρασκευὴν εἰς ταῦτα παρεσκευασμένος, μεγίστας δὲ δαπάνας εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν τετελεκώς, καὶ πρὸς τούτοις πολλῶν μὲν αὐτόπτης γεγενημένος, πολλοῖς δ' εἰς ὁμιλίαν ἐληλυθὼς ἀνδράσι τοῖς τότε πρωτεύουσι δημαγωγοῖς τε καὶ στρατηγοῖς καὶ φιλοσόφοις διὰ τὴν συγγραφήν· οὐ γὰρ ὥσπερ τινὲς πάρεργον τοῦ βίου τὴν ἀναγραφὴν τῆς ἱστορίας ἐποιήσατο, ἔργον δὲ τὸ πάντων ἀναγκαιότατον. γνοίη*

Digitized by Google

δ' ἄν τις αὐτοῦ τὸν πόνον ἐνθυμηθεὶς τὸ πολύμορφον τῆς γραφῆς. καὶ γὰρ ἐθνῶν εἴρηκεν οἰκισμοὺς καὶ πόλεων κτίσεις ἐπελήλυθε, βασιλέων τε βίους καὶ τόπων ἰδιώματα δεδήλωκε, καὶ εἴ τι θαυμαστὸν ἢ παράδοξον ἑκάστη γῇ καὶ θάλασσα φέρει συμπεριείληφε τῇ πραγματείᾳ. καὶ μηδεὶς ὑπολάβῃ ψυχαγωγίαν ταῦτ' εἶναι μόνον, οὐ γὰρ οὕτως ἔχει, ἀλλὰ πᾶσαν ὡς ἔπος εἰπεῖν ὠφέλειαν παρέχει. ἵνα δὲ πάντ' ἀφῶ τἄλλα, τίς οὐχ ὁμολογήσει τοῖς ἀσκοῦσι τὴν φιλόσοφον ῥητορικὴν ἀναγκαῖον εἶναι πολλὰ μὲν ἔθη καὶ βαρβάρων καὶ Ἑλλήνων ἐκμαθεῖν, πολλοὺς δὲ νόμους [ἀκοῦσαι] καὶ πολιτειῶν σχήματα καὶ βίους ἀνδρῶν καὶ πράξεις καὶ τέλη (ἤθη Herwerden) καὶ τύχας. τούτων τοίνυν ἅπασαν ἀφθονίαν δέδωκεν, οὐκ ἀπεσπασμένην τῶν πραγμάτων ἀλλὰ συμπαροῦσαν. πάντα δὴ ταῦτα ζηλωτὰ τοῦ συγγραφέως καὶ ἔτι πρὸς τούτοις ὅσα φιλοσοφεῖ παρ' ὅλην τὴν ἱστορίαν, περὶ δικαιοσύνης καὶ εὐσεβείας καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν πολλοὺς καὶ καλοὺς διεξερχόμενος λόγους. τελευταῖόν ἐστι τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ χαρακτηριστικώτατον, ὅπερ οὐδενὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων οὕτως ἀκριβῶς ἐξείργασται καὶ δυνατῶς οὔτε τῶν πρεσβυτέρων οὔτε τῶν νεωτέρων· τί δὲ τοῦτ' ἔστι; τὸ καθ' ἑκάστην πρᾶξιν μὴ μόνον τὰ φανερὰ τοῖς πολλοῖς ὁρᾶν καὶ λέγειν, ἀλλ' ἐξετάζειν καὶ τὰς ἀφανεῖς αἰτίας τῶν πράξεων καὶ τῶν πραξάντων τὰς διανοίας καὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, ἃ μὴ ῥᾴδια τοῖς πολλοῖς εἰδέναι, καὶ πάντ' ἐκκαλύπτειν τὰ μυστήρια τῆς τε δοκούσης ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγνοουμένης κακίας. καί μοι δοκεῖ οὐδ' ὁ μυθευόμενος ἐν ᾅδου τῶν ψυχῶν ἀπολυθεισῶν τοῦ σώματος ἐξετασμὸς ἐπὶ τῶν ἐκεῖ δικαστῶν οὕτως ἀκριβὴς εἶναι ὡς ὁ διὰ τῆς Θεοπόμπου γραφῆς γιγνόμενος. διὸ καὶ βάσκανος ἔδοξεν εἶναι προσλαμβάνων τοῖς ἀναγκαίοις ὀνειδισμοῖς καὶ ἅττα τῶν ἐνδόξων προσώπων οὐκ ἀναγκαῖα κατηγορήματα, ὁμοιόν τι ποιῶν τοῖς ἰατροῖς, οἳ τέμνουσι καὶ καίουσι τὰ διεφθαρμένα τοῦ σώματος ἕως βάθους τὰ καυτήρια καὶ τὰς τομὰς φέροντες οὐδὲ τῶν ὑγιαινόντων καὶ κατὰ φύσιν ἐχόντων στοχαζόμενοι. § 29.

Τοιοῦτος μὲν δή τις ὁ πραγματικὸς Θεοπόμπου χαρακτήρ· ὁ δὲ λεκτικὸς Ἰσοκράτει μάλιστα ἔοικε. καθαρά τε γὰρ ἡ λέξις καὶ κοινὴ καὶ σαφὴς ὑψηλή τε καὶ μεγαλοπρεπὴς καὶ τὸ πομπικὸν ἔχουσα πολύ, συγκειμένη τε κατὰ τὴν μέσην ἁρμονίαν, ἡδέως καὶ μαλακῶς ῥέουσα. διαλλάττει δὲ τῆς Ἰσοκρατείου κατὰ τὴν πικρότητα καὶ τὸν τόνον ἐπ' ἐνίων,

Digitized by Google

§ 29. *ὅταν ἐπιτρέψῃ τοῖς πάθεσι, μάλιστα δ' ὅταν ὀνειδίσῃ ἢ πόλεσιν ἢ στρατηγοῖς πονηρὰ βουλεύματα καὶ πράξεις ἀδίκους. πολὺς γὰρ ⟨ῥεῖ⟩ ἐν τούτοις καὶ τῆς Δημοσθένους δεινότητος οὐδὲ κατὰ μικρὸν διαφέρει, ὡς ἐξ ἄλλων πολλῶν ἄν τις ἴδοι κἀκ τῶν Χιακῶν ἐπιστολῶν ἃς τῷ ⟨ἐναγωνίῳ⟩ πνεύματι ἐπιτρέψας γέγραφεν. εἰ δ' ὑπερεῖδεν [ἐν τούτοις], ἐφ' οἷς μάλιστ' ἐσπούδακε, τῆς τε συμπλοκῆς τῶν φωνηέντων γραμμάτων καὶ τῆς κυκλικῆς εὐρυθμίας τῶν περιόδων καὶ τῆς ὁμοειδείας τῶν σχηματισμῶν, πολὺ ἀμείνων ἂν ἦν αὐτὸς ἑαυτοῦ κατὰ τὴν φράσιν. ἔστι δ' ἃ καὶ κατὰ τὸν πραγματικὸν τύπον ἁμαρτάνει καὶ μάλιστα κατὰ τὰς παρεκβολάς· οὔτε γὰρ ἀναγκαῖαί τινες αὐτῶν οὔτ' ἐν καιρῷ γενόμεναι πολὺ τὸ παιδιῶδες ἐμφαίνουσιν. ἐν αἷς ἐστὶ καὶ τὰ περὶ Σειληνοῦ τοῦ φανέντος ἐν Μακεδονίᾳ καὶ τὰ περὶ τοῦ δράκοντος τοῦ διαναυμαχήσαντος πρὸς τὴν τριήρη (πρὸς τῇ τριήρει* de vet. script. censura 3 p. 429) *καὶ ἄλλα οὐκ ὀλίγα ὅμοια τούτοις.*

Theopomp war 45 jahre alt, als er auf fürbitten Alexanders des groszen (ol. 111. 336—2) nach seiner vaterstadt Chios zurückberufen wurde: folglich ist er nicht früher als ol. 100. 380 geboren. um diese zeit bestand ein bündnis zwischen Chios und Athen: sobald dieses ol. 100, 3. 377 zu einem trutzbündnisse der griechischen seestaaten gegen Sparta erweitert wurde (Schaefer, Dem. u. s. z. I 23), werden die führer der demokratie die vertreibung der lakonischen partei bewirkt haben.

Quint. X 1, 74 *Theopompus his (Thucydidi et Herodoto) proximus ut in historia praedictis minor ita oratori magis similis, ut qui antequam est ad hoc opus sollicitatus diu fuerit orator.*

Theopompos verfaszte eine lobrede auf Maussolos von Karien († ol. 107, 2. 351) und gewann den von dessen wittwe Artemisia ausgesetzten preis. Gell. X 18, 6 *ad eas laudes decertandas venisse dicuntur viri nobiles ingenio atque lingua praestabili, Theopompus Theodectes Naucrates; sunt etiam qui Isocratem ipsum cum his certavisse memoriae mandaverint, sed eo certamine vicisse Theopompum iudicatum est: is fuit Isocratis discipulus. extat nunc quoque Theodecti tragoedia quae inscribitur Mausolus.* Vit. X or. 838[b]. Porphyr. b. Euseb. praep. ev. X 3, 5 p. 464[c] (*ὁ Θεόπομπος*) *ὑπερφρονεῖ τὸν Ἰσοκρά-*

Digitized by Google

την καὶ νενικῆσθαι ὑφ' ἑαυτοῦ λέγει κατὰ τὸν ἐπὶ Μαυσώλῳ ἀγῶνα τὸν διδάσκαλον. nicht der Athener Isokrates, sondern Isokrates von Apollonia bewarb sich um den preis nach Suidas u. *Θεοδέκτης — Φασηλίτης· — οὗτος καὶ ὁ Ἐρυθραῖος Ναυκράτης καὶ Ἰσοκράτης ὁ ῥήτωρ ὁ Ἀπολλωνιάτης καὶ Θεόπομπος ἐπὶ τῆς ρξ' ὀλυμπιάδος εἶπον ἐπιτάφιον ἐπὶ Μαυσώλῳ —, καὶ ἐνίκησε μάλιστα εὐδοκιμήσας ἐν ᾗ εἶπε τραγῳδίᾳ· ἄλλοι δέ φασι Θεόπομπον ἔχειν τὰ πρωτεῖα.* vgl. Suid. u. *Ἰσοκράτης Ἀμύκλα.* Sauppe z. f. d. AW. 1835 s. 411. Blass att. bereds. II 68. 378. 418. § 29.

Über die verhältnisse von Chios in der zeit Alexanders s. Demosth. u. s. z. III[a] 45, 3. 157. 162 — 4. 168—170 und die von Kirchhoff Ber. d. Berl. Ak. 1863 s. 265 ff. herausgegebene inschrift. ol. 112, 1. 332 ward Chios von den oligarchen und der anderthalb jahre früher eingelegten persischen besatzung befreit und von makedonischen truppen besetzt.

Zu Chios stand Theokritos im gegensatze zu den anhängern der makedonischen partei und persönlich zu Theopomp. vgl. a. a. o. III[a] 322. Müller FHG II 86. Strab. XIV p. 645 *ἄνδρες δὲ Χῖοι γεγόνασιν ἐλλόγιμοι Ἴων τε ὁ τραγικὸς καὶ Θεόπομπος ὁ συγγραφεὺς καὶ Θεόκριτος ὁ σοφιστής· οὗτοι δὲ καὶ ἀντεπολιτεύσαντο ἀλλήλοις.* Theopomp trug Alexander nach dessen rückkehr aus Indien brieflich seine beschwerden vor: fr. 276—278 *ἡ πρὸς Ἀλέξανδρον ἐπιστολή, αἱ περὶ τῆς Χίου* oder *αἱ Χιακαὶ ἐπιστολαί*; vgl. Dionys. a. a. O. (p. 782. 786). nach Alexanders tode muste Theopomp flüchten und fand schliesslich aufnahme bei Ptolemaeus von Ägypten, wenn Photios sich genau ausdrückt (*Πτολ. τὸν ταύτης βασιλέα*), nicht vor ol. 118, 2. 306.

Theopomps historische schriften:

Ἑλληνικά 12 bb.

Diod. XIII 42. ol. 92, 2. 411 — *Ξενοφῶν δὲ καὶ Θεόπομπος ἀφ' ὧν ἀπέλιπε Θουκυδίδης τὴν ἀρχὴν πεποίηνται, Θεόπομπος δὲ τὰς Ἑλληνικὰς πράξεις διελθὼν ἐπ' ἔτη ἑπτακαίδεκα καταλήγει τὴν ἱστορίαν εἰς τὴν περὶ Κνίδον ναυμαχίαν ἐν βίβλοις δυοκαίδεκα.* XIV 84, ol. 96, 2. 395/4. *Θεόπομπος δ' ὁ Χῖος τὴν τῶν Ἑλληνικῶν σύνταξιν κατέστροφεν εἰς τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν καὶ εἰς τὴν περὶ Κνίδον ναυμαχίαν* (ol. 96, 3. 394), *γράψας βίβλους δώδεκα. ὁ δὲ συγ-*

Digitized by Google

§ 29. γραφεὺς οὗτος ἤρκται μὲν ἀπὸ τῆς περὶ Κυνὸς σῆμα ναυμαχίας, εἰς ἣν Θουκυδίδης κατέληξε τὴν πραγματείαν, ἔγραψε δὲ χρόνον ἐτῶν δεκαεπτά. vgl. o. s. 30 f.

Die Hellenika sind benutzt von Plutarch im leben des Lysander und des Agesilaos.

Φιλιππικά 58 bb. (mit den Hellenika 70 bb.).

Diod. XVI 3. ol. 105, 1. 360/59 τῶν δὲ συγγραφέων Θεόπομπος ὁ Χῖος τὴν ἀρχὴν τῶν περὶ Φίλιππον ἱστοριῶν ἐντεῦθεν ποιησάμενος γέγραφε βίβλους ὀκτὼ πρὸς ταῖς πεντήκοντα, ἐξ ὧν πέντε διαφωνοῦσιν. vgl. Photios o. s. 55.

Polyb. VIII 11 μάλιστα δ' ἄν τις ἐπιτιμήσειε περὶ τοῦτο τὸ μέρος Θεοπόμπῳ· ὃς γ' ἐν ἀρχῇ τῆς περὶ Φιλίππου συντάξεως δι' αὐτὸ μάλιστα παρορμηθῆναι φήσας πρὸς τὴν ἐπιβολὴν τῆς πραγματείας διὰ τὸ μηδέποτε τὴν Εὐρώπην ἐνηνοχέναι τοιοῦτον ἄνδρα τὸ παράπαν οἷον τὸν Ἀμύντου Φίλιππον, μετὰ ταῦτα παρὰ πόδας ἔν τε τῷ προοιμίῳ καὶ παρ' ὅλην δὲ τὴν ἱστορίαν ἀκρατέστατον μὲν αὐτὸν ἀποδείκνυσι πρὸς γυναῖκας, ὥστε καὶ τὸν ἴδιον οἶκον ἐσφαλκέναι τὸ καθ' αὑτὸν διὰ τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὁρμὴν καὶ παράστασιν, ἀδικώτατον δὲ καὶ κακοπραγμονέστατον περὶ τὰς τῶν φίλων καὶ συμμάχων κατασκευάς, πλείστας δὲ πόλεις ἐξηνδραποδισμένον καὶ πεπραξικοπηκότα μετὰ δόλου καὶ βίας, ἐκπαθῆ δὲ γεγονότα καὶ πρὸς τὰς ἀκρατοποσίας, ὥστε καὶ μεθ' ἡμέραν πλεονάκις μεθύοντα καταφανῆ γενέσθαι τοῖς φίλοις. εἰ δέ τις ἀναγνῶναι βουληθείη τὴν ἀρχὴν τῆς ἑνάτης καὶ τετταρακοστῆς αὐτῷ βίβλου, παντάπασιν ἂν θαυμάσαι τὴν ἀτοπίαν τοῦ συγγραφέως κτέ. c. 12 s. — τὴν δὲ Θεοπόμπου (πικρίαν) μηδ' ὑπὸ λόγον πίπτειν. προθέμενος γὰρ ὡς περὶ βασιλέως εὐφυεστάτου πρὸς ἀρετὴν γεγονότος οὐκ ἔστι τῶν αἰσχρῶν καὶ δεινῶν ὃ παραλέλοιπε. λοιπὸν ἢ περὶ τὴν ἀρχὴν καὶ προέκθεσιν τῆς πραγματείας ἀνάγκη ψεύστην καὶ κόλακα φαίνεσθαι τὸν ἱστοριογράφον ἢ περὶ τὰς κατὰ μέρος ἀποφάσεις ἀνόητον καὶ μειρακιώδη τελέως, εἰ διὰ τῆς ἀλόγου καὶ ἐπικλήτου λοιδορίας ὑπέλαβε πιστότερος μὲν αὐτὸς φανήσεσθαι, παραδοχῆς δὲ μᾶλλον ἀξιωθήσεσθαι τὰς ἐγκωμιαστικὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ περὶ Φιλίππου.

Καὶ μὴν οὐδὲ περὶ τὰς ὁλοσχερεῖς διαλήψεις οὐδεὶς ἂν εὐδοκήσειε τῷ προειρημένῳ συγγραφεῖ, ὅς γε ἐπιβαλόμενος γράφειν τὰς Ἑλληνικὰς πράξεις ἀφ' ὧν Θουκυδίδης ἀπέλιπε, καὶ συνεγγίσας τοῖς Λευκτρικοῖς καιροῖς καὶ τοῖς ἐπιφανε-

Digitized by Google

στάτοις τῶν Ἑλληνικῶν ἔργων, τὴν μὲν Ἑλλάδα μεταξὺ καὶ τὰς ταύτης ἐπιβολὰς ἀπέρριψε, μεταλαβὼν δὲ τὴν ὑπόθεσιν τὰς Φιλίππου πράξεις προύθετο γράφειν. καίτοι γε πολλῷ σεμνότερον ἦν καὶ δικαιότερον τῇ περὶ τῆς Ἑλλάδος ὑποθέσει τὰ πεπραγμένα Φιλίππῳ συμπεριλαβεῖν ἥπερ ἐν τῇ Φιλίππου τὰ τῆς Ἑλλάδος κτέ. § 29.

Dionys. arch. I 1 οὔτ' ἐν τοῖς ἰδίοις μέλλων πλεονάζειν ἐπαίνοις — οὔτε διαβολὰς καθ' ἑτέρων ἐγνωκὼς ποιεῖσθαι συγγραφέων, ὥσπερ Ἀναξιμένης καὶ Θεόπομπος ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν ἱστοριῶν ἐποίησαν.

Strab. I p. 43 Θεόπομπος — φήσας ὅτι καὶ μύθους ἐν ταῖς ἱστορίαις ἐρεῖ, κρεῖττον ἢ ὡς Ἡρόδοτος καὶ Κτησίας καὶ Ἑλλάνικος καὶ οἱ τὰ Ἰνδικὰ συγγράψαντες.

Cic. de legg. I 1, 5 *et apud Herodotum patrem historiae et apud Theopompum sunt innumerabiles fabulae.*

Aelian. var. hist. III 18 (fr. 76) περιηγεῖταί τινα Θεόπομπος (ἐν τῇ ἡ τῶν Φιλιππικῶν Theon progymn. 2 p. 159) συνουσίαν Μίδου τοῦ Φρυγὸς καὶ Σειληνοῦ. — καὶ ταῦτα εἴ τῳ πιστὸς ὁ Χῖος λέγων, πεπιστεύσθω· ἐμοὶ δὲ δεινὸς εἶναι δοκεῖ μυθολόγος καὶ ἐν τούτοις καὶ ἐν ἄλλοις δέ.

Theon. progymn. 4 p. 185 παραιτητέον δὲ καὶ τὸ παρεκβάσεις ἐπεμβάλλεσθαι μεταξὺ διηγήσεως μακράς. οὐ γὰρ ἁπλῶς χρὴ πᾶσαν παραιτεῖσθαι, καθάπερ ὁ Φίλιστος· ἀναπαύει γὰρ τὴν διάνοιαν τῶν ἀκροατῶν· ἀλλὰ τὴν τηλικαύτην τὸ μῆκος ἥτις ἀπαλλοτριοῖ τὴν διάνοιαν τῶν ἀκροωμένων ὥστε δεῖσθαι πάλιν ὑπομνήσεως τῶν προειρημένων, ὡς Θεόπομπος ἐν ταῖς Φιλιππικαῖς. δύο γάρ που καὶ τρεῖς καὶ πλείους ἱστορίας ὅλας κατὰ παρέκβασιν εὑρίσκομεν, ἐν αἷς οὐχ ὅπως Φιλίππου, ἀλλ' οὐδὲ Μακεδόνος τινὸς ὄνομά ἐστιν.

Polyb. XXXIX 1[b] διὸ καὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων οἱ λογιώτατοι δοκοῦσί μοι προσαναπεπαῦσθαι τῷ τρόπῳ τούτῳ, τινὲς μὲν οὖν μυθικαῖς καὶ διηγηματικαῖς κεχρημένοι παρεκβάσεσι, τινὲς δὲ καὶ πραγματικαῖς, ὥστε μὴ μόνον ἐν αὐτοῖς τοῖς κατὰ τὴν Ἑλλάδα τόποις ποιεῖσθαι τὰς μεταβάσεις ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκτὸς περιλαμβάνειν. λέγω δὲ οἷον ἐπειδὰν τὰ κατὰ τὴν Θετταλίαν ἐξηγούμενοι καὶ τὰς Ἀλεξάνδρου τοῦ Φεραίου πράξεις μεταξὺ τὰς κατὰ Πελοπόννησον τῶν Λακεδαιμονίων ἐπιβολὰς διηγῶνται καὶ πάλιν τὰς [ἀπ'] Ἀθηναίων, ἔτι δὲ τὰς κατὰ Μακεδονίαν ἢ τὴν Ἰλλυρίδα, κἄπειτα

Digitized by Google

§ 29. *διατρίψαντες λέγωσι τὴν Ἰφικράτους εἰς Αἴγυπτον στρατείαν καὶ τὰ Κλεάρχῳ πραχθέντα παρανομήματα κατὰ τὸν Πόντον. ἐξ ὧν κεχρημένους μὲν ἅπαντας εὕροι τις ἂν τῷ τοιούτῳ χειρισμῷ, κεχρημένους γε μὴν ἀτάκτως . . . . ἐκεῖνοι μὲν γὰρ μνησθέντες, πῶς Βάρδυλις ὁ τῶν Ἰλλυριῶν βασιλεὺς καὶ Κερσοβλέπτης ὁ τῶν Θρᾳκῶν κατεκτήσαντο τὰς δυναστείας, οὐκέτι προστιθέασι τὸ συνεχὲς οὐδ' ἀνατρέχουσιν ἐπὶ τἀκόλουθον ἐκ διαστήματος, ἀλλὰ καθάπερ ἐν ποιήματι χρησάμενοι πάλιν ἐπανάγουσιν ἐπὶ τὰς ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσεις.*

Plutarch. reip. ger. praec. 6 p. 803[b] *ἐπὶ δὲ τῶν Ἐφόρου καὶ Θεοπόμπου καὶ Ἀναξιμένους ῥητορειῶν καὶ περιόδων, ἃς περαίνουσιν ἐξοπλίσαντες τὰ στρατεύματα καὶ παρατάξαντες, ἔστιν εἰπεῖν 'οὐδεὶς σιδήρου ταῦτα μωραίνει πέλας'.*

Abschnitte des 8n buchs werden u. d. t. *Θεόπομπος ἐν τοῖς θαυμασίοις* (fr. 70. 79), *Θ. ἐν ταῖς ἱστορίαις, ἐπιτρέχων τὰ κατὰ τόπους θαυμάσια* (fr. 69) angeführt, des 10n buchs u. d. t. *ἐν τῷ περὶ δημαγωγῶν* fr. 102. fr. 95 bei Athen. IV p. 166[d] *Θ. δ' ἐν τῇ ι' τῶν Φιλιππικῶν, ἀφ' ἧς τινὲς τὸ τελευταῖον μέρος χωρίσαντες ἐν ᾧ ἐστὶ τὰ (ἐπέγραψαν?) περὶ τῶν Ἀθήνησι δημαγωγῶν.* Einen späteren abschnitt citiert Athen. XII p. 532[d]. XIII p. 604[f] *Θ. ἐν τῷ περὶ τῶν συληθέντων ἐκ Δελφῶν χρημάτων* (fr. 182 s.). Theon progymn. 8 p. 229 citiert *Θ. ἐν τῷ Φιλίππου ἐγκωμίῳ.* 2 p. 164 *ἔχομεν δὲ — καὶ Θεοπόμπου τὸ Φιλίππου ἐγκώμιον καὶ Ἀλεξάνδρου.*

Diod. XVI 71 (ol. 109, 2. 343) *τῶν δὲ συγγραφέων Θεόπομπος ὁ Χῖος ἐν τῇ τῶν Φιλιππικῶν ἱστορίᾳ κατέταξε τρεῖς βίβλους περιεχούσας Σικελικὰς πράξεις· ἀρξάμενος δὲ ἀπὸ τῆς Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου τυραννίδος διῆλθε χρόνον ἐτῶν πεντήκοντα (?), καὶ κατέστρεψεν εἰς τὴν ἔκπτωσιν Διονυσίου τοῦ νεωτέρου. εἰσὶ δὲ αἱ βίβλοι τρεῖς, ἀπὸ τῆς πρώτης καὶ τεσσαρακοστῆς ἄχρι τῆς τρίτης καὶ τεσσαρακοστῆς* (vielmehr XXXIX—XLI).

Plin. NH III 57 *Theopompus, ante quem nemo mentionem habuit (Romanorum), urbem dumtaxat a Gallis captam dixit, Clitarchus ab eo proxumus legationem tantum ad Alexandrum missam.*

Aus fr. 334 u. 108 (Pollux V 42. Plut. Dem. 26) ergibt sich, dass Theopomp die Philippika nach 324 herausgab.

Athen. III p. 85[a] (fr. 200) *τούτοις εἴ τις ἀπιστεῖ, μαθέτω*

Digitized by Google

καὶ παρὰ Θεοπόμπου τοῦ Χίου, ἀνδρὸς φιλαλήθους καὶ πολλὰ χρήματα καταναλώσαντος εἰς τὴν περὶ τῆς ἱστορίας ἐξέτασιν ἀκριβῆ. § 29.

Plut. Lysandr. 30 Θεόπομπος, ᾧ μᾶλλον ἐπαινοῦντι πιστεύσειεν ἄν τις ἢ ψέγοντι· ψέγει γὰρ ἥδιον ἢ ἐπαινεῖ.

Lukian. πῶς δεῖ ἱστορ. συγγρ. 59 — τὴν αὐτὴν Θεοπόμπῳ αἰτίαν ἔξεις φιλαπεχθημόνως κατηγοροῦντι τῶν πλείστων, καὶ διατριβὴν ποιουμένῳ τὸ πρᾶγμα, ὡς κατηγορεῖν μᾶλλον ἢ ἱστορεῖν τὰ πεπραγμένα.

Nepos Alcib. 11 *Theopompus — et Timaeus — duo maledicentissimi.*

Fr. 297 bei Athen. VI 254ᵇ (ἡ Ἀθηναίων πόλις) ἣν ὁ μὲν Πύθιος ἑστίαν τῆς Ἑλλάδος ἀνεκήρυξε, πρυτανεῖον δὲ τῆς Ἑλλάδος ὁ δυσμενέστατος Θεόπομπος, ὁ φήσας ἐν ἄλλοις πλήρεις εἶναι τὰς Ἀθήνας διοννσοκολάκων καὶ ναυτῶν καὶ λωποδυτῶν, ἔτι δὲ ψευδομαρτύρων καὶ συκοφαντῶν καὶ ψευδοκλητήρων.

Theopomps Philippika wurden ausgeschrieben von Plutarch, Trogus Pompejus (der sein eigenes werk *historiae Philippicae* benannte) und als eine encyklopädie des wissenswerten von schriftstellern aller art ausgebeutet.

§ 30. Deinon von Kolophon.

Müller FHG II 88.

Περσικά, ein weitläufiges werk in mehreren abteilungen (fr. 8. Δείνων ἐν τῷ πρώτῳ τῆς τρίτης συντάξεως). Deinon schrieb um die zeit der züge Alexanders die geschichte der groszreiche Asiens und die wunder Indiens. sein werk gieng von der gründung des assyrischen reiches (fr. 1 über Semiramis) bis zur eroberung Ägyptens durch Artaxerxes III Ochos (fr. 30) herab, also bis ol. 110, 1. 340/39.

Corn. Nep. Conon 5 *Dinon historicus, cui nos plurimum de Persicis rebus credimus, effugisse (Cononem) scripsit; illud addubitat utrum Tiribazo sciente an imprudente sit factum.*

Cic. de divin. I 23, 46 *quid ego, quae magi Cyro illi principi interpretati sunt ex Dinonis Persicis proferam* ss.

Plin. NH X 136 *nec sirenes impetraverint fidem, adfirmet licet Dinon, Clitarchi celebrati auctoris pater, in India esse mulcerique earum cantu quos gravatos somno lacerent.* vgl. Kleitarch. fr. 18 (b. Aelian. hist. anim. XVII 22).

Digitized by Google

§ 30. Plinius führt unter seinen gewährsmännern auf: l. VIII. X. XIV. XV. XVII. XVIII. *Dinone Colophonio.* XII. XIII. *Dinone.* vgl. O. Schneider ind. zu Silligs ausgabe u. *Dion.*

Deinons persische geschichte war eine quelle für Trogus Pompejus (Hil. Wolffgarten s. o. s. 53), Plutarch (namentlich im leben des Artaxerxes), Athenaeos, Aelian.

Scriptores historiarum Alexandri M. aetate suppares ill. Rob. Geier. Leipz. 1844.

Scriptores rerum Alexandri M. fragmenta collegit Car. Müller. Paris, Didot. 1846 (anhang zu Arrian. ed. Dübner).

St. Croix, examen critique des historiens d'Alexandre le Grand. Paris 1804. 4. Alfr. Schöne, de rer. Al. M. scriptorum inprimis Arriani et Plutarchi fontibus. Leipz. 1870 u. dazu jahrb. 1870. 433.

J. G. Droysen, die materialien zur gesch. Alexanders. Hellenism. I, 2 s. 374. 1874.

Strab. XI p. 508 — *οὐδὲ τοῖς περὶ Ἀλεξάνδρου συγγράψασι ῥᾴδιον πιστεύειν τοῖς πολλοῖς· καὶ γὰρ οὗτοι ῥᾳδιουργοῦσι διά τε τὴν δόξαν τὴν Ἀλεξάνδρου καὶ διὰ τὸ τὴν στρατείαν πρὸς τὰς ἐσχατιὰς γεγονέναι τῆς Ἀσίας πόρρω ἀφ' ἡμῶν· τὸ δὲ πόρρω δυσέλεγκτον.*

§ 31. Marsyas von Pella.

Müller scr. r. Al. p. 41. F. Ritschl, de Marsyis rerum scriptoribus (1836) opusc. ph. I. 449.

Suidas: *Μαρσύας Περιάνδρου Πελλαῖος, ἱστορικός. οὗτος δὲ ἦν πρότερον γραμματοδιδάσκαλος, καὶ ἀδελφὸς Ἀντιγόνου τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος, σύντροφος δὲ Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως. ἔγραψε Μακεδονικὰ ἐν βιβλίοις ι', ἤρξατο δὲ ἀπὸ ⟨Καράνου?⟩ τοῦ πρώτου βασιλεύσαντος Μακεδόνων, καὶ ⟨προῆλθε R.⟩ μέχρι τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου ἐπὶ τὴν Συρίαν ἐφόδου ⟨τῆς R.⟩ μετὰ τὴν Ἀλεξανδρείας κτίσιν· (Ἀττικὰ ἐν βιβλίοις ιβ') καὶ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου ἀγωγήν. — Μαρσύας Κριτοφήμου Φιλιππεύς, ἱστορικός, ὁ νεώτερος. ἔγραψεν ἀρχαιολογίαν ἐν βιβλίοις ιβ', μυθικὰ ἐν βιβλίοις ζ', καὶ ἕτερά τινα περὶ τῆς ἰδίας πατρίδος.*

Ol. 118, 2. 306 befehligte *Μαρσύας ὁ τὰς Μακεδονικὰς πράξεις συνταξάμενος* unter Demetrios in der seeschlacht bei Cypern. Diod. XX 50.

§ 32. Anaximenes von Lampsakos.

Müller scr. r. Al. M. p. 34. (Anaximenis ars rhetorica rec. L. Spengel. Leipz. 1847. Herm. Usener, quaestiones Anaximeneae. Gött. 1856.)

Digitized by Google

Suidas: *Ἀναξιμένης Ἀριστοκλέους Λαμψακηνός, ῥήτωρ,* § 32. *μαθητὴς Διογένους τοῦ Κυνὸς καὶ Ζωίλου τοῦ Ἀμφιπολίτου γραμματικοῦ τοῦ κακίζοντος Ὅμηρον, διδάσκαλος δὲ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος. εἴπετο δὲ αὐτῷ ἐν τοῖς πολέμοις.*

Euseb. ol. 112, 4. 329 *Ἀναξιμένης καὶ Ἐπίκουρος ἐγνωρίζετο.* Diod. XV 76 erwähnt ol. 103, 3. 366 unter den damals lebenden *ἄνδρες κατὰ παιδείαν ἄξιοι μνήμης* Anaximenes neben Aristoteles und Platon.

Dion. H. Isaeos 19 p. 626 R. *Ἀναξιμένην δὲ τὸν Λαμψακηνόν, ἐν ἁπάσαις μὲν ταῖς ἰδέαις τῶν λόγων τετράγωνόν τινα εἶναι βουλόμενον· καὶ γὰρ ἱστορίας γέγραφε καὶ περὶ τοῦ ποιητοῦ συντάξεις καταλέλοιπε καὶ τέχνας ἐξενήνοχεν, ἥπται δὲ καὶ συμβουλευτικῶν καὶ δικανικῶν ἀγώνων· οὐ μέντοι τέλειόν γε ἐν οὐδεμιᾷ τούτων τῶν ἰδεῶν, ἀλλ' ἀσθενῆ καὶ ἀπίθανον ὄντα ἐν ἁπάσαις θεωρῶν.* archaeol. I 1 tadelt D. die schmähungen des Anaximenes gegen andere schriftsteller in der einleitung seiner geschichte.

Paus. VI 18, 2 zu Olympia: *ἐνταῦθα καὶ Ἀναξιμένους οἶδα εἰκόνα ἀνευρών, ὃς τὰ ἐν Ἕλλησιν ἀρχαῖα καὶ ὅσα Φίλιππος ὁ Ἀμύντου καὶ ὕστερον Ἀλέξανδρος εἰργάσαντο συνέγραψεν ὁμοίως ἅπαντα· ἡ δέ οἱ τιμὴ γέγονεν ἐν Ὀλυμπίᾳ παρὰ τῶν Λαμψακηνῶν τοῦ δήμου κτέ.* § 3 — *Ἀλεξάνδρῳ τε αὐτῷ καὶ ἔτι Φιλίππῳ πρότερον γεγονότα ἐν γνώσει.* über seinen zwist mit Theopomp § 5. Müller FHG I LXXIV.

Historische schriften: *Ἑλληνικά* 12 bb., *Φιλιππικά* (cit. b. I—VIII), *τὰ περὶ Ἀλέξανδρον* (cit. b. I. II).

Diod. XV 89. ol. 104, 3. 363/2 *Ἀναξιμένης δ' ὁ Λαμψακηνὸς τὴν πρώτην τῶν Ἑλληνικῶν ἀνέγραψεν ἀρξάμενος ἀπὸ θεογονίας καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου γένους τῶν ἀνθρώπων, κατέστροφε δ' εἰς τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην καὶ τὴν Ἐπαμεινώνδου τελευτήν, περιέλαβε δὲ πάσας σχεδὸν τὰς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πράξεις ἐν βίβλοις δώδεκα.*

Athen. VI p. 231[c] *Ἀ. δ' ὁ Λαμψακηνὸς ἐν ταῖς πρώταις ἐπιγραφομέναις ἱστορίαις τὸν Ἐριφύλης ὅρμον διαβόητον γενέσθαι (φησὶ) διὰ τὸ σπάνιον εἶναι τότε χρυσίον παρὰ τοῖς Ἕλλησιν κτέ.*

Fr. 17[b]. Harpokr. u. *Ἀλκίμαχος . . . Μακεδὼν . . .*

Digitized by Google

§ 32. *Ἀναξιμένης δὲ ἐν τῇ β' τῶν περὶ Ἀλέξανδρον ἀνέγραψεν αὐτοῦ δημηγορίαν, πρὸς ἣν ἀντειπεῖν φησὶ Δημοσθένην.*

Βασιλέων μεταλλαγαί von A. citieren Athen. XII p. 531[d] und Steph. B. u. *Πασαργάδαι.*

§ 33. Kallisthenes von Olynth.

Müller scr. r. Al. M. p. 1. Ant. Westermann, de Callisthene comm. p. I. II 1—3. Leipz. 1838—42. 4.

Suidas: *Καλλισθένης Δημοτίμου (οἱ δὲ Καλλισθένους) Ὀλύνθιος, μαθητὴς Ἀριστοτέλους καὶ ἀνεψιαδοῦς, ὃν ἔδωκεν ἕπεσθαι Ἀλεξάνδρῳ τῷ Μακεδόνι. ὁ δὲ ἐν γαλεάγρᾳ σιδηρᾷ βαλὼν ἀνεῖλε ἅμα Νεόφρονι τῷ τραγικῷ, διότι συνεβούλευε μὴ ἐπιζητεῖν ὑπὸ Ἀθηναίων καλεῖσθαι δεσπότης. τινὲς δὲ αὐτὸν ὡς ἐπιβουλεύοντα Ἀλεξάνδρῳ ἀνῃρῆσθαί φασιν ἅμα Νεόφρονι. —*

Plut. Alex. 55 *ἐτέθραπτο Καλλισθένης παρ' αὐτῷ (Ἀριστοτέλει) διὰ τὴν συγγένειαν, ἐξ Ἡροῦς γεγονὼς ἀνεψιᾶς Ἀριστοτέλους.* 53 *τοὺς δ' ἄλλους σοφιστὰς καὶ κόλακας ὁ Καλλισθένης ἐλύπει σπουδαζόμενος μὲν ὑπὸ τῶν νέων διὰ τὸν λόγον, οὐχ ἧττον δὲ τοῖς πρεσβυτέροις ἀρέσκων διὰ τὸν βίον εὔτακτον ὄντα καὶ σεμνὸν καὶ αὐτάρκη καὶ βεβαιοῦντα τὴν λεγομένην τῆς ἀποδημίας πρόφασιν, ὅτι τοὺς πολίτας καταγαγεῖν καὶ κατοικίσαι πάλιν τὴν πατρίδα φιλοτιμούμενος ἀνέβη πρὸς Ἀλέξανδρον· φθονούμενος δὲ διὰ τὴν δόξαν, ἔστιν ἃ καὶ καθ' αὐτοῦ τοῖς διαβάλλουσι παρεῖχεν τάς τε κλήσεις τὰ πολλὰ διωθούμενος, ἐν δὲ τῷ συνεῖναι βαρύτητι καὶ σιωπῇ δοκῶν οὐκ ἐπαινεῖν οὐδὲ ἀρέσκεσθαι τοῖς γινομένοις.* de stoic. repugn. 20 p. 1043[d] *Καλλισθένει τινὲς ἐγκαλοῦσιν ὅτι πρὸς Ἀλέξανδρον ἔπλευσεν ἐλπίζων ἀναστήσειν Ὄλυνθον, ὡς Στάγειρα Ἀριστοτέλης.*

Iustin. XII 6, 17 *multum profuere Callisthenis philosophi preces, condiscipulatu apud Aristotelem familiaris illi (Alexandro) et tunc ab ipso rege ad prodenda memoriae acta eius accitus.*

Diog. L. V 4 *ἐπειδὴ δὲ ἐδόκει (Ἀριστοτέλης) ἐπιεικῶς αὐτῷ συγγεγενῆσθαι Ἀλεξάνδρῳ, ἀπῆρεν εἰς Ἀθήνας, συστήσας αὐτῷ τὸν συγγενῆ Καλλισθένη τὸν Ὀλύνθιον.*

Historische schriften: *Ἑλληνικά* 10 bb.; geschichte des phokischen kriegs; Alexanders kriegszug in Asien.

Diod. XIV 117. ol. 98, 2. 387 *Καλλισθένης δ' ὁ ἱστο-*

Digitized by Google

ριογράφος τὴν τῶν Ἑλληνικῶν σύνταξιν ἀπὸ τῆς κατὰ τοῦ- § 33.
τον τὸν ἐνιαυτὸν γενομένης εἰρήνης τοῖς Ἕλλησι πρὸς Ἀρ-
ταξέρξην τὸν τῶν Περσῶν βασιλέα [τὴν ἱστορίαν] ἤρκται
γράφειν· διελθὼν δὲ τριακονταετῆ χρόνον ἔγραψε μὲν
βίβλους δέκα, τὴν δὲ τελευταίαν κατέπαυσε τῆς συντάξεως
εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλομήλου τοῦ Φωκέως κατάληψιν τοῦ ἐν
Δελφοῖς ἱεροῦ. XVI 145, ol. 105, 4. 357 — Καλλισθένης δὲ
τὴν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων ἱστορίαν γέγραφεν ἐν βί-
βλοις δέκα καὶ κατέστροφεν εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ ἱεροῦ καὶ
παρανομίαν Φιλομήλου τοῦ Φωκέως.

Cic. ad fam. V 12, 2 *uti multi Graeci fecerunt, Callisthenes Troicum* (*Phocicum* Westermann) *bellum, Timaeus Pyrrhi, Polybius Numantinum, qui omnes a perpetuis suis historiis ea quae dixi bella separaverunt.*

Athen. XIII 560^{bc} (fr. 18) καὶ ὁ Κρισαϊκὸς δὲ πόλεμος ὀνομαζόμενος, ὥς φησι Καλλισθένης ἐν τῷ περὶ τοῦ ἱεροῦ πολέμου, — δεκαετὴς ἦν.

Fr. 25 (Eustath. in Il. XIII 29) Καλλισθένης τὸ Παμφύλιον πέλαγος Ἀλεξάνδρου παριόντος .... ἐξυπαναστῆναι λέγει αἰσθόμενον οἷον τῆς ἐκείνου πορείας καὶ οὐδ' αὐτὸ ἀγνοῆσαν τὸν ἄνακτα, ἵνα ἐν τῷ ὑποκυρτοῦσθαί πως δοκῇ προσκυνεῖν. vgl. Plut. Alex. 17 ἡ δὲ τῆς Παμφυλίας παραδρομὴ πολλοῖς γέγονε τῶν ἱστορικῶν ὑπόθεσις γραφικὴ πρὸς ἔκπληξιν καὶ ὄγκον, ὡς θεία τινὶ τύχῃ παραχωρήσασαν Ἀλεξάνδρῳ τὴν θάλασσαν.

Timaeos schalt Kallisthenes wegen der verherlichung Alexanders (Polyb. XII 12^{a} δικαίως δ' αὐτὸν ὑπ' Ἀλεξάνδρου τετευχέναι τιμωρίας, διεφθαρκότα τὴν ἐκείνου ψυχὴν καθ' ὅσον οἷός τ' ἦν). Polybios nimmt ihn in schutz (c. 23: ἀποθεοῦν — ἄνδρα τοιοῦτον ὃν πάντες μεγαλοφυέστερον ἢ κατ' ἄνθρωπον γεγονέναι τῇ ψυχῇ συγχωροῦσιν).

Die ἀλογήματα in Kallisthenes' beschreibung der schlacht bei Issos kritisiert Polyb. XII 17—22.

Athen. π. μηχανημ. p. 7, 1 Wescher (fr. 19) ὁ μὲν γὰρ ἱστοριογράφος Καλλισθένης φησὶ δεῖν τὸν γράφειν τι πειρώμενον μὴ ἀστοχεῖν τοῦ προσώπου, ἀλλ' οἰκείως αὐτῷ τε καὶ τοῖς πράγμασι τοὺς λόγους θεῖναι.

Kallisthenes erzählte noch die zerstörung der stadt der Branchiden, zu welcher Bessos 329 als gefangener vor Alexander gebracht wurde.

Digitized by Google

§ 33. Über Kallisthenes' gefangenschaft und tod s. Müller a. a. o. p. 3—6. Arrian. IV 14, 3 *Καλλισθένην δὲ Ἀριστόβουλος μὲν λέγει δεδεμένον ἐν πέδαις ξυμπεριάγεσθαι τῇ στρατιᾷ, ἔπειτα νόσῳ τελευτῆσαι, Πτολεμαῖος δὲ ὁ Λάγου στρεβλωθέντα καὶ κρεμασθέντα ἀποθανεῖν. — πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ὑπὲρ τούτων αὐτῶν ἄλλοι ἄλλως ἀφηγήσαντο.*

Die citate aus angeblichen schriften von Kallisthenes in den pseudoplutarchischen schriften *περὶ ποταμῶν* und *περὶ παραλλήλων Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν* sind fälschungen. s. R. Hercher Plut. lib. de fluviis. Leipz. 1851. praef.

Den namen des Kallisthenes trägt das in Alexandria entstandene fabelbuch über die thaten Alexanders: *Καλλισθένης ἱστοριογράφος, ὁ τὰ περὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραψάμενος. οὗτος ἱστορεῖ Ἀλεξάνδρου πράξεις.*

Pseudo-Callisthenes primum ed. Car. Müller. Accedit itinerarium Alexandri. Paris, Didot. 1846; anhang zu Arrian. ed. Dübner. Ps.-C. nach der Leidener hdschr. hgg. v. H. Meusel. Jhb. Suppl. V. 1871. Jul. Zacher, Pseudocallisthenes. forschungen zur kritik und geschichte der ältesten aufzeichnung der Alexandersage. Halle 1867.

§ 34. Onesikritos von Astypalaea.

Müller scr. r. Al. M. p. 47.

Diog. L. VI 84 *Ὀνησίκριτος. τοῦτον οἱ μὲν Αἰγινήτην, Δημήτριος δὲ ὁ Μάγνης Ἀστυπαλαιέα φησί. καὶ οὗτος τῶν ἐλλογίμων Διογένους μαθητῶν.* Aelian. hist. anim. XVI 39 (fr. 7) *Ὀ. ὁ Ἀστυπαλαιεὺς λέγει ἐν Ἰνδοῖς κτέ.* Plut. Alex. 65 *ὁ δ' Ὀνησίκριτος ἦν φιλόσοφος τῶν Διογένει τῷ Κυνικῷ συνεσχολακότων.*

Onesikritos war in Alexanders gefolge und erhielt in Indien den posten des obersteuermanns des königlichen schiffes: Arrian. Ind. 18, 9 *τῆς δὲ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου νεὸς κυβερνήτης ἦν Ὀνησίκριτος Ἀστυπαλαιεύς.* Anab. VI 2, 3 *τοῦ μὲν δὴ ναυτικοῦ παντὸς Νέαρχος αὐτῷ ἐξηγεῖτο, τῆς δὲ αὐτοῦ νεὼς κυβερνήτης Ὀνησίκριτος, ὃς ἐν τῇ ξυγγραφῇ ἥντινα ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου ξυνέγραψε καὶ τοῦτο ἐψεύσατο, ναύαρχον ἑαυτὸν εἶναι γράψας κυβερνήτην ὄντα.*

Plut. Alex. 66 *ἡγεμόνα μὲν Νέαρχον καταστήσας, ἀρχικυβερνήτην δ' Ὀνησίκριτον.* de fort. Alex. I 10 p. 331[e].

Strab. XV p. 698 (fr. 7) "— *ὡς εἴρηκεν Ὀνησίκριτος, ὃν οὐκ Ἀλεξάνδρου μᾶλλον ἢ τῶν παραδόξων ἀρχικυβερνήτην προσείποι τις ἄν. πάντες μὲν γὰρ οἱ περὶ Ἀλέξανδρον τὸ θαυμαστὸν ἀντὶ τἀληθοῦς ἀπεδέχοντο μᾶλλον, ὑπερβάλ-*

Digitized by Google

λεσθαι δὲ δοκεῖ τοὺς τοιούτους ἐκεῖνος τῇ τερατολογίᾳ· λέγει δ' οὖν τινὰ καὶ πιθανὰ καὶ μνήμης ἄξια ὥστε καὶ ἀπιστοῦντα μὴ παρελθεῖν αὐτά. § 34.

Gellius IX 4, 3 nennt Onesikritos unter den verfassern von *libri Graeci miraculorum fabularumque pleni, res inauditae, incredulae.*

Plut. Alex. 36 *λέγεται δὲ πολλοῖς χρόνοις Ὀνησίκριτος ὕστερον ἤδη βασιλεύοντι Λυσιμάχῳ* (306—281) *τῶν βιβλίων τὸ τέταρτον ἀναγινώσκειν, ἐν ᾧ γέγραπται περὶ τῆς Ἀμαζόνος· τὸν οὖν Λυσίμαχον ἀτρέμα μειδιάσαντα 'καὶ ποῦ' φάναι 'τότε ἤμην ἐγώ;'*

Strab. II p. 70 *ἅπαντες μὲν τοίνυν οἱ περὶ τῆς Ἰνδικῆς γράψαντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ψευδολόγοι γεγόνασι, καθ' ὑπερβολὴν δὲ Δηίμαχος, τὰ δὲ δεύτερα λέγει Μεγασθένης, Ὀνησίκριτος δὲ καὶ Νέαρχος καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι παραψελλίζοντες ἤδη.* XV p. 689 *ἐκ δὲ τούτων πάρεστιν ὁρᾶν ὅσον διαφέρουσιν αἱ τῶν ἄλλων ἀποφάσεις, Κτησίου μὲν οὐκ ἐλάττω τῆς ἄλλης Ἀσίας τὴν Ἰνδικὴν λέγοντος, Ὀνησικρίτου δὲ τρίτον μέρος τῆς οἰκουμένης, Νεάρχου δὲ μηνῶν ὁδὸν τεττάρων τὴν διὰ τοῦ πεδίου, Μεγασθένους δὲ καὶ Δημάχου μετριασάντων μᾶλλον.*

§ 35. Berichte von befehlshabern Alexanders und seiner nachfolger.

Nearchos von Kreta. Müller scr. r. Al. M. p. 58.

Nearchos ward mit andern freunden Alexanders 337/6 von König Philipp verbannt. Alexander zeichnete ihn auf seinen kriegszügen aus und ernannte ihn zum admiral der indischen flotte. nach Alexanders tode hielt sich Nearchos zu Antigonos. zuletzt erwähnt ihn Diod. XIX 69. ol. 116, 3. 314: *Νέαρχον τὸν Κρῆτα.*

Arrian Ind. 18, 4 *ἐκ δὲ Ἀμφιπόλεως ἦγον οἵδε· Νέαρχος Ἀνδροτίμου, ὃς τὰ ἀμφὶ τῷ παράπλῳ ἀνέγραψε.* § 10 *ναύαρχος δὲ αὐτοῖσιν ἐπεστάθη Νέαρχος Ἀνδροτίμου· τὸ γένος μὲν Κρὴς ὁ Νέαρχος, ᾤκεε δὲ ἐν Ἀμφιπόλει τῇ ἐπὶ Στρυμόνι.* Steph. B. *Λητή, πόλις Μακεδονίας· — τὸ ἐθνικὸν Ληταῖος· ⟨ἔστι καὶ Λατὼ πόλις Κρήτης. τὸ ἐθνικὸν Λατῷος.* Meineke⟩ *οὕτως γὰρ ἱστορεῖται Νέαρχος Ληταῖος (Λατῷος* Meineke), *τῶν Ἀλεξάνδρῳ τῷ μεγάλῳ συστρατευσαμένων ὁ διασημότατος.*

Digitized by Google

§ 35. Den bericht von seiner seeexpedition (*παράπλους*) scheint Nearchos später als Onesikritos herausgegeben zu haben. manches teilt Strabo b. XV. XVI daraus mit, einen auszug gibt Arrian. Indik. c. 20 ss.

Androsthenes von Thasos. Müller scr. r. Al. M. p. 72.

Androsthenes war auf der indischen flotte Alexanders und unternahm eine fahrt an die küsten Arabiens. Arrian. Ind. 18, 4 *ἐκ δὲ Ἀμφιπόλεως ἦγον οἵδε· .... καὶ Ἀνδροσθένης Καλλιστράτου.* Anab. VII 20, 7 *Ἀνδροσθένης δὲ ξὺν ἄλλῃ τριακοντόρῳ σταλεὶς καὶ τῆς χερρονήσου τι τῶν Ἀράβων παρέπλευσεν.*

Athen. III p. 93^{b} *Ἀνδροσθένης δ' ἐν τῷ τῆς Ἰνδικῆς παράπλῳ γράφει οὕτως* (fr. 1). Strab. XVI p. 766 (fr. 2) *καθάπερ καὶ Ἀνδροσθένη λέγειν φησὶ (Ἐρατοσθένης) τὸν Θάσιον, τὸν καὶ Νεάρχῳ συμπλεύσαντα ...*

Patrokles. Müller FHG II 442.

Patrokles ward 312 von Seleukos mit dem commando zu Babylon betraut, war später statthalter der länder am kaspischen meere und behauptete sich im höchsten ansehen (Plutarch. Demetr. 47 *Π. ἀνὴρ συνετὸς εἶναι δοκῶν καὶ Σελεύκῳ φίλος πιστός . .*). Nach dem tode des Seleukos 280 sandte Antiochos I ihn mit einem heere nach Vorderasien: dort fiel er im Kampfe mit den Bithynern.

Patrokles beschrieb das kaspische meer. Strab. II p. 68 s. *Πατροκλῆς ὁ μάλιστα πιστεύεσθαι δίκαιος διά τε τὸ ἀξίωμα καὶ διὰ τὸ μὴ ἰδιώτης εἶναι τῶν γεωγραφικῶν. — καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τοῦ Πατροκλέους πίστις ἐκ πολλῶν μαρτυριῶν σύγκειται, τῶν βασιλέων τῶν πεπιστευκότων αὐτῷ τηλικαύτην ἀρχήν, τῶν ἐπακολουθησάντων αὐτῷ, τῶν ἀντιδοξούντων· ... οὐδὲ τοῦτο δὲ ἀπίθανον τοῦ Πατροκλέους ὅτι φησὶ τοὺς Ἀλεξάνδρῳ συστρατεύσαντας ἐπιδρομάδην ἱστορῆσαι ἕκαστα, αὐτὸν δὲ Ἀλέξανδρον ἀκριβῶσαι, ἀναγραψάντων τὴν ὅλην χώραν τῶν ἐμπειροτάτων αὐτῷ· τὴν δ' ἀναγραφὴν αὐτῷ δοθῆναί φησιν ὕστερον ὑπὸ Ξενοκλέους τοῦ γαζοφύλακος.*

Strab. XI p. 509 *φησὶ δὲ καὶ εὔπλουν εἶναι (τὸν Ὦξον Ἀριστόβουλος), καὶ οὗτος καὶ Ἐρατοσθένης παρὰ Πατροκλέους λαβών, καὶ πολλὰ τῶν Ἰνδικῶν φορτίων κατάγειν εἰς τὴν Ὑρκανίαν θάλατταν, ἐντεῦθεν δ' εἰς τὴν Ἀλβανίαν περαιοῦσθαι καὶ διὰ τοῦ Κύρου καὶ τῶν ἑξῆς τόπων εἰς τὸν Εὔξεινον καταφέρεσθαι.* vgl. Arrian. VII 16, 3 4.

Digitized by Google

Plin. VI 17 § 58 *(India) patefacta est non modo Alexandri magni armis regumque qui successere, circumvectis etiam in Hyrcanium mare et Caspium Seleuco et Antiocho praefectoque classis eorum Patrocle, verum et aliis auctoribus Graecis qui cum regibus Indicis morati, sicut Megasthenes et Dionysius a Philadelpho missus, ... prodidere.* § 35.

Über Megasthenes und seine Indika (aus der zeit von Seleukos Nikator um 300) s. E. A. Schwanbeck, Megasthenis Indica. Bonn 1846. Müller FHG II 397; über seinen jüngeren zeitgenossen Daimachos von Plataeae II 440.

§ 36. Ephemeriden.

Chares von Mytilene war kammerherr Alexanders (*εἰσαγγελεύς* Plut. Al. 46) und schrieb als solcher *περὶ Ἀλέξανδρον ἱστορίαι* in wenigstens 10 bb. Müller scr. r. Al. M. p. 114.

Βασίλειοι ἐφημερίδες — ἃς ἀνέγραψαν Εὐμένης ὁ Καρδιανὸς καὶ Διόδοτος ὁ Ἐρυθραῖος (Athen. X p. 434[b]). Müller scr. r. Al. M. 121. A. Schöne a. a. O. S. 33. E. Plew jhb. 1871, 533. Eumenes war Alexanders *ἀρχιγραμματεύς*. Plut. Eumen. 1. — *τὰ ὑπομνήματα τοῦ βασιλέως*. Diod. XVIII 4.

Über die *βηματισταί* vgl. Droysen a. a. o. I, 2 s. 383.

Die führung von hof- und reichsjournalen durch bestimmte beamte (vgl. Herod. VIII 90 die *γραμματισταί* bei der salaminischen schlacht) war bei den groszkönigen von Asien hergebracht: *γράμματα μνημόσυνα τῶν ἡμερῶν, βίβλος ὑπομνηματισμοῦ, τὰ τῶν βασιλέων ὑπομνήματα, τὰ τῶν προγόνων βιβλία.* s. Barn. Brissonius, de reg. Persar. princip. ed. Francof. 1595 p. 139. 142 s. dieselbe sitte wurde auf die makedonischen fürstenhöfe übertragen. auf die in den *ὑπομνήματα βασιλικά* enthaltenen offiziellen berichte aus Pyrrhos' feldlager beruft sich Hieronymos von Kardia fr. 8 bei Plut. Pyrrh. 21. vgl. Müller FHG II 461; über *ὑπομνήματα* des Antigonos Gonatas s. Polyaen. VI 6, 2.

§ 37. Kleitarchos.

Müller scr. r. Al. M. p. 74. Car. Raun, de Clitarcho Diodori Curtii Iustini auctore. Bonn 1868. R. Petersdorff, Diodorus, Curtius, Arrianus quibus ex fontibus expeditiones ab Al. in Asia usque ad Darii mortem factas hauserint. Danzig 1870.

Digitized by Google

§ 37. Kleitarch war Deinons sohn (§ 30), schüler Stilpons von Megara (lebte noch ol. 118, 2. 307), jünger als Theopomp Plin. NH III 57 (o. s. 62), und schrieb nach 304 (s. u. Arr. VI 11, 8) *περὶ Ἀλέξανδρον ἱστορίαι* (citate bis zum 12n b.).

Diod. II 7 (fr. 4) (die ringmauer von Babylon) — *ὡς δὲ Κλείταρχος καὶ τῶν ὕστερον μετ' Ἀλεξάνδρου διαβάντων εἰς τὴν Ἀσίαν τινὲς ἀνέγραψαν, τξ' καὶ ε' σταδίων.*

Plut. Alex. 46 *ἐνταῦθα δὲ πρὸς αὐτὸν (Ἀλέξανδρον) ἀφικέσθαι τὴν Ἀμαζόνα οἱ πολλοὶ λέγουσιν, ὧν καὶ Κλείταρχός ἐστι καὶ Πολύκλειτος καὶ Ὀνησίκριτος καὶ Ἀντιγένης καὶ Ἴστρος· Ἀριστόβουλος δὲ καὶ Χάρης ὁ εἰσαγγελεὺς καὶ Πτολεμαῖος καὶ Ἀντικλείδης καὶ Φίλων ὁ Θηβαῖος καὶ Φίλιππος ὁ Θεαγγελεύς, πρὸς δὲ τούτοις Ἑκαταῖος ὁ Ἐρετριεὺς καὶ Φίλιππος ὁ Χαλκιδεὺς καὶ Δοῦρις ὁ Σάμιος πλάσμα φασὶ γεγονέναι τοῦτο.* Strab. XI p. 505 (fr. 9) *ὅπου δὲ νῦν εἰσίν (αἱ Ἀμαζόνες), ὀλίγοι τε καὶ ἀναποδείκτως καὶ ἀπίστως ἀποφαίνονται· καθάπερ καὶ περὶ Θαληστρίας, ἣν Ἀλεξάνδρῳ συμμῖξαί φασιν ἐν τῇ Ὑρκανίᾳ καὶ συγγενέσθαι τεκνοποιίας χάριν, δυναστεύσαν τῶν Ἀμαζόνων. οὐ γὰρ ὁμολογεῖται τοῦτο· ἀλλὰ τῶν συγγραφέων τοσούτων ὄντων οἱ μάλιστα τῆς ἀληθείας φροντίσαντες οὐκ εἰρήκασιν, οὐδ' οἱ πιστευόμενοι μάλιστα οὐδενὸς μέμνηνται τοιούτου, οὐδ' οἱ εἰπόντες τὰ αὐτὰ εἰρήκασι. Κλείταρχος δέ φησι τὴν Θαληστρίαν ἀπὸ Κασπίων πυλῶν καὶ Θερμώδοντος ὁρμηθεῖσαν ἐλθεῖν πρὸς Ἀλέξανδρον. εἰσὶ δ' ἀπὸ Κασπίας εἰς Θερμώδοντα στάδιοι πλείους ἑξακισχιλίων.*

Athen XIII p. 576de (fr. 5) *ὁ δὲ μέγας Ἀλέξανδρος οὐ Θαΐδα εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ τὴν Ἀττικὴν ἑταίραν; περὶ ἧς φησὶ Κλείταρχος ὡς αἰτίας γενομένης τοῦ ἐμπρησθῆναι τὰ ἐν Περσεπόλει βασίλεια. αὕτη δὲ ἡ Θαΐς καὶ μετὰ τὸν Ἀλεξάνδρου θάνατον καὶ Πτολεμαίῳ ἐγαμήθη κτέ.*

Curt. IX 5, 21 (fr. 11) *Ptolemaeum, qui postea regnavit, huic pugnae (ad oppidum Oxydracarum) affuisse auctor est Clitarchus et Timagenes. sed ipse, scilicet gloriae suae non refragatus, afuisse se missum in expeditionem memoriae tradidit. tanta componentium vetusta rerum monumenta vel securitas vel, par huic vitium, credulitas fuit.* Arr. anab. VI 11, 8 *τὸ δὲ δὴ μέγιστον πλημμέλημα τῶν ξυγγραψάντων τὰ ἀμφὶ Ἀλέξανδρον ἐκεῖνο τίθεμαι ἔγωγε. Πτολεμαῖον γὰρ τὸν Λάγου ἔστιν οἳ ἀνέγραψαν ξυναναβῆναί τε Ἀλεξάνδρῳ κατὰ τὴν*

Digitized by Google

κλίμακα ὁμοῦ Πευκέστᾳ καὶ ὑπερασπίσαι κειμένου, καὶ ἐπὶ § 37.
τῷδε Σωτῆρα ἐπικληθῆναι τὸν Πτολεμαῖον· καίτοι αὐτὸς Πτολεμαῖος ἀναγέγραφεν οὐδὲ παραγενέσθαι τούτῳ τῷ ἔργῳ, ἀλλὰ στρατιᾶς γὰρ αὐτὸς ἡγούμενος ἄλλας μάχεσθαι μάχας καὶ πρὸς ἄλλους βαρβάρους.

Quint. X 1, 74 *Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur.*

Cic. Brut. 11, 42 s. *ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. nam quem Thucydides — tantum mortuum scripsit et in Attica clam humatum, addidit, fuisse suspicionem veneno sibi conscivisse mortem: hunc isti aiunt cum taurum immolavisset excepisse sanguinem patera et eo poto mortuum concidisse. hanc enim mortem rhetorice et tragice ornare potuerunt, illa mors volgaris nullam praebebat materiem ad ornatum.* de legg. I 2, 7 *Sisenna — in historia puerile quiddam consectatur, ut unum Clitarchum neque praeterea quemquam de Graecis legisse videatur, eum tamen velle dumtaxat imitari: quem si adsequi posset, aliquantum ab optimo tamen abesset.*

[Longin.] π. ὕψους 3, 2 *γελᾶται — καί τινα τῶν Καλλισθένους ὄντα οὐχ ὑψηλά, ἀλλὰ μετέωρα, καὶ ἔτι μᾶλλον τὰ Κλειτάρχου· φλοιώδης γὰρ ἀνὴρ καὶ φυσῶν κατὰ τὸν Σοφοκλέα 'μικροῖς μὲν αὐλίσκοισι, φορβειᾶς δ' ἄτερ'.*

Auf Kleitarch beruht im wesentlichen die erzählung der geschichte Alexanders bei Diodor Justin Q. Curtius Rufus; auch Plutarch hat ihn vielfach benutzt.

§ 38. Ptolemaeos und Aristobulos.

Müller scr. r. Al. M. p. 87. 94.

Arrian. anab. prooem. *Πτολεμαῖος ὁ Λάγου καὶ Ἀριστόβουλος ὁ Ἀριστοβούλου ὅσα μὲν ταὐτὰ ἄμφω περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου ξυνέγραψαν, ταῦτα ἐγὼ ὡς πάντη ἀληθῆ ἀναγράφω, ὅσα δὲ οὐ ταὐτά, τούτων τὰ πιστότερα ἐμοὶ φαινόμενα καὶ ἅμα ἀξιαφηγητότερα ἐπιλεξάμενος. ἄλλοι μὲν δὴ ἄλλα ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου ἀνέγραψαν, οὐδ' ἔστιν ὑπὲρ ὅτου πλείονες ἢ ἀξυμφωνότεροι ἐς ἀλλήλους· ἀλλ' ἐμοὶ Πτολεμαῖός τε καὶ Ἀριστόβουλος πιστότεροι ἔδοξαν ἐς τὴν ἀφήγησιν, ὁ μὲν ὅτι ξυνεστράτευσε βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ, Ἀριστόβουλος· Πτολεμαῖος δὲ πρὸς τῷ ξυστρατεῦσαι ὅτι καὶ αὐτῷ βασιλεῖ ὄντι αἰσχρότερον ἢ τῳ ἄλλῳ ψεύσασθαι ἦν· ἄμφω*

Digitized by Google

§ 38. δέ, ὅτι τετελευτηκότες ἤδη Ἀλεξάνδρου ξυγγράφουσιν αὐτοῖς ἥ τε ἀνάγκη καὶ ὁ μισθὸς τοῦ ἄλλως τι ἢ ὡς ξυνηνέχθη ξυγγράψαι ἀπῆν. ἔστι δὲ ἃ καὶ πρὸς ἄλλων ξυγγεγραμμένα, ὅτι καὶ αὐτὰ ἀξιαφήγητά τέ μοι ἔδοξε καὶ οὐ πάντη ἄπιστα, ὡς λεγόμενα μόνον ὑπὲρ Ἀλεξάνδρου ἀνέγραψα. vgl. VI 28, 2.

VII 26, 3 . . Ἀλεξάνδρου . . . ἀποθανεῖν . . . . . οὐ πόρρω δὲ τούτων οὔτε Ἀριστοβούλῳ οὔτε Πτολεμαίῳ ἀναγέγραπται.

Ptolemaeos I nahm 306 den königlichen titel an und † 283.

Ein wunder erzählte Ptolemaeos bei Alexanders zuge zum Ammonion: Arr. III 3, 5 (fr. 7) Πτολεμαῖος μὲν δὴ ὁ Λάγου λέγει δράκοντας δύο ἰέναι πρὸ τοῦ στρατεύματος φωνὴν ἱέντας, καὶ τούτοις Ἀλέξανδρον κελεῦσαι ἕπεσθαι τοὺς ἡγεμόνας πιστεύσαντας τῷ θείῳ. τοὺς δὲ ἡγήσασθαι τὴν ὁδὸν τήν τε ἐς τὸ μαντεῖον καὶ ὀπίσω αὖθις· Ἀριστόβουλος δὲ κτέ. vgl. dazu Diod. XX 100. ol. 119, 1 304/3 (οἱ Ῥόδιοι) θεωροὺς ἀπέστειλαν εἰς Λιβύην τοὺς ἐπερωτήσοντας τὸ παρ' Ἄμμωνι μαντεῖον εἰ συμβουλεύει Ῥοδίοις Πτολεμαῖον ὡς θεὸν τιμῆσαι. συγκατατιθεμένου δὲ τοῦ χρηστηρίου κτέ. Paus. I 8, 6 τὸν — τοῦ Λάγου Σωτῆρα (καλοῦσι) παραδόντων Ῥοδίων τὸ ὄνομα. vgl. o. s. 72 f.

Aristobulos von Kasandreia.

[Lukian.] Makrob. 22 Ἀριστόβουλος δ' ὁ Κασανδρεὺς ὑπὲρ τὰ ϙ' ἔτη λέγεται βεβιωκέναι, τὴν ἱστορίαν δὲ δ' καὶ π' ἔτος γεγονὼς ἤρξατο συγγράφειν, ὡς αὐτὸς ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας λέγει. Plutarch. Dem. 23. Athen. II p. 43[d]. VI p. 251[a] Ἀ. ὁ Κασανδρεύς. Kasandreia ward ol. 116, 1. 316 von Kasandros an der stelle der von Philipp II zerstörten stadt Potidaea erbaut. Aristobulos schrieb Alexanders geschichte nach der schlacht bei Ipsos 301. Arrian. VII 18, 5.

§ 39. Hieronymos von Kardia.

Müller FHG II 450. C. A. F. Brückner de vita et scriptis Hier. Card. z. f. d. aw. 1842 p. 253. Fr. Reuss, Hieronymos von Kardia. Berl. 1876.

Suidas: Ἱερώνυμος Καρδιανός, ὃς τὰ ἐπ' Ἀλεξάνδρῳ πραχθέντα συνέγραψεν.

Digitized by Google

[Lukian.] Makrob. 22 *Ἱερώνυμος δὲ ἐν πολέμοις γενόμενος καὶ πολλοὺς καμάτους ὑπομείνας καὶ τραύματα ἔζησεν ἔτη δ' καὶ ρ', ὡς Ἀγαθαρχίδης ἐν τῇ Θ' τῶν περὶ τῆς Ἀσίας ἱστοριῶν λέγει* (FHG III 196, 17), *καὶ θαυμάζει γε τὸν ἄνδρα ὡς μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας ἄρτιον ὄντα ἐν ταῖς συνουσίαις καὶ πᾶσι τοῖς αἰσθητηρίοις, μηδενὸς γενόμενον τῶν πρὸς ὑγίειαν ἐλλιπῆ.* § 39.

Diod. XVIII 42 ol. 114, 3. 322 *ὁ Εὐμένης πρὸς τὸν Ἀντίπατρον πρεσβευτὰς ἀπέστειλε περὶ τῶν ὁμολογιῶν, ὧν ἦν ἡγούμενος Ἱερώνυμος ὁ τὰς τῶν διαδόχων ἱστορίας γεγραφώς.* 50 ol. 115, 2. 319 (*Ἀντίγονος*) *Ἱερώνυμον — τὸν τὰς ἱστορίας γράψαντα μετεπέμψατο, φίλον ὄντα καὶ πολίτην Εὐμένους τοῦ Καρδιανοῦ.* XIX 44 ol. 116, 1. 315 *ἀνήχθη δ' ἐν τοῖς τραυματίαις αἰχμάλωτος καὶ ὁ τὰς ἱστορίας συνταξάμενος Ἱερώνυμος ὁ Καρδιανός, ὃς τὸν μὲν ἔμπροσθεν χρόνον ὑπ' Εὐμένους τιμώμενος διετέλεσε, μετὰ δὲ τὸν ἐκείνου θάνατον ὑπ' Ἀντιγόνου ἐτύγχανε φιλανθρωπίας καὶ πίστεως.*

Hieronymos war im heere des Antigonos bei Ipsos 301 (Makrob. 11) und hielt sich später zu dessen sohne Demetrios und zu Antigonos Gonatas. sein geschichtswerk wird citiert u. d. t. *αἱ τῶν διαδόχων ἱστορίαι*, der spätere teil desselben, in welchem Pyrrhos' krieg in Italien und sein tod (272) erzählt war, von Dionys. arch. I 6 p. 16: *πρώτου μὲν — τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐπιδραμόντος Ἱερωνύμου τοῦ Καρδιανοῦ συγγραφέως ἐν τῇ περὶ τῶν ἐπιγόνων πραγματείᾳ.* vgl. H. Usener Rh. mus. XXIX 36, 2. Plutarch im leben des Pyrrhos hat die zuverlässigsten berichte aus Hieronymos.

Paus. I 9, 8 *τὰ δὲ ἐντεῦθεν ἐμοὶ ἐστιν οὐ πιστά, Ἱερώνυμος δὲ ἔγραψε Καρδιανός, Λυσίμαχον τὰς θήκας τῶν νεκρῶν ἀνελόντα τὰ ὀστᾶ ἐκρῖψαι. ὁ δὲ Ἱερώνυμος οὗτος ἔχει μὲν καὶ ἄλλως δόξαν πρὸς ἀπέχθειαν γράψαι τῶν βασιλέων πλὴν Ἀντιγόνου, τούτῳ δὲ οὐ δικαίως χαρίζεσθαι· τὰ δὲ ἐπὶ τοῖς τάφοις τῶν Ἠπειρωτῶν παντάπασίν ἐστι φανερὸς ἐπηρείᾳ συνθείς, ἄνδρα Μακεδόνα θήκας νεκρῶν ἀνελεῖν. — τῷ δὲ Ἱερωνύμῳ τάχα μέν που καὶ ἄλλα ἦν ἐς Λυσίμαχον ἐγκλήματα, μέγιστον δέ, ὅτι τὴν Καρδιανῶν πόλιν ἀνελὼν Λυσιμάχειαν ἀντ' αὐτῆς ᾤκισεν ἐπὶ τῷ ἰσθμῷ τῆς Θρᾳκίας Χερρονήσου.* c. 13, 9 von Pyrrhos' tode *διάφορα δὲ ὅμως ἐστὶ καὶ ταῦτα ὧν Ἱερώνυμος ὁ Καρδιανὸς ἔγραψεν·*

Digitized by Google

§ 39. *ἀνδρὶ γὰρ βασιλεῖ συνόντα ἀνάγκη πᾶσα ἐς χάριν συγγράφειν. εἰ δὲ καὶ Φίλιστος αἰτίαν δικαίαν εἴληφεν — ἀποκρύψασθαι τῶν Διονυσίου τὰ ἀνοσιώτατα, ἢ που πολλή γε Ἱερωνύμῳ συγγνώμη τὰ ἐς ἡδονὴν Ἀντιγόνου γράφειν.*

Dionys. de compos. verb. 4 p. 29 s. *τοῖς μὲν οὖν ἀρχαίοις ὀλίγου δεῖν πᾶσι πολλὴ ἐπίδοσις ἦν αὐτοῦ (τοῦ συντιθέναι δεξιῶς τὰ ὀνόματα). παρ' ὃ καὶ καλά ἐστιν αὐτῶν τὰ μέτρα καὶ τὰ μέλη καὶ οἱ λόγοι· τοῖς δὲ μεταγενεστέροις οὐκέτι, πλὴν ὀλίγων· χρόνῳ δ' ὕστερον παντάπασιν ἠμελήθη, καὶ οὐδεὶς ᾤετο δεῖν ἀναγκαῖον αὐτὸ εἶναι οὐδὲ συμβάλλεσθαί τι τῷ κάλλει τῶν λόγων. τοιγάρτοι τοιαύτας συντάξεις κατέλιπον, οἵας οὐδεὶς ὑπομένει μέχρι κορωνίδος διελθεῖν· Φύλαρχον λέγω καὶ Δοῦριν καὶ Πολύβιον καὶ Ψάωνα καὶ τὸν Καλλατιανὸν Δημήτριον, Ἱερώνυμόν τε καὶ Ἀντίγονον καὶ Ἡρακλείδην καὶ Ἡγησιάνακτα* (cod. Paris.) *καὶ ἄλλους μυρίους.*

§ 40. Fortsetzungen der allgemeinen geschichte des Ephoros.

Demophilos s. § 28 s. 54.

Diyllos von Athen. Psaon von Plataeae.

Müller FHG II 360. III 198.

Diod. XVI 14 ol. 105, 4. 357/6. *Δίυλλος δ' ὁ Ἀθηναῖος ἤρκται τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς ἱεροσύλεως, καὶ γέγραφε βίβλους κ' καὶ ζ', συμπεριλαβὼν πάσας τὰς ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις γενομένας πράξεις περί τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Σικελίαν.*

XVI 76 ol. 109, 4. 341/0. *Δίυλλος δ' ὁ Ἀθηναῖος τῆς δευτέρας συντάξεως ἀρχὴν πεποίηται τῆς Ἐφόρου ἱστορίας τὴν τελευτήν, καὶ τὰς ἑξῆς πράξεις συνείρει τάς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων μέχρι τῆς Φιλίππου τελευτῆς.*

XXI fr. 5 p. 490 W. (ca. ol. 120, 2—121, 1. 299—295) *ὅτι Δίυλλος Ἀθηναῖος συγγραφεὺς τὰς κοινὰς πράξεις συντάξας ἔγραψε βιβλία κϛ', Ψάων δὲ Πλαταιεὺς τὰς ἀπὸ τούτου διαδεξάμενος πράξεις ἔγραψε βιβλία λ'.*

Plut. de Herod. mal. 26 p. 762[b] *ἀνὴρ Ἀθηναῖος οὐ τῶν παρημελημένων ἐν ἱστορίᾳ Δίυλλος.*

Diyllos schrieb éin buch zur ergänzung, 26 bb. zur fortsetzung der allgemeinen geschichte des Ephoros, bis zum tode Philippos IV, des sohnes von Kasandros, ol. 120, 4. 296. vgl. hist. zeitschr. XVIII 173.

Digitized by Google

Psaon wird wegen seiner gezierten schreibweise ge- § 40.
tadelt von Dionys. de compos. verb. 4 p. 30 u. Deinarch. 8 p. 646.

§ 41. ΑΤΘΙΔΕϹ.

Müller FHG I LXXXII—XCI. 359—427. Philochori fragm. a Lenzio coll. dig. C. Godofr. Siebelis. Acc. Androtionis *Ἀτθίδος* reliquiae. Leipz. 1811. Phanodemi Demonis Clitodemi atque Istri fr. coll. Lenzius, dig. Siebelis. 1812.

Dionys. Arch. I 8 p. 23 *σχῆμα δὲ ἀποδίδωμι τῇ πραγματείᾳ οὔτε .... οὔτε ταῖς χρονικαῖς παραπλήσιον, ἃς ἐξέδωκαν οἱ τὰς Ἀτθίδας πραγματευσάμενοι· μονοειδεῖς γὰρ ἐκεῖναί τε καὶ ταχὺ προσιστάμεναι τοῖς ἀκούουσιν.*

Über die Atthis des Hellanikos s. § 16 s. 17.

Kleidemos.

Paus. X 15, 5 *Κλει[τό]δημος δέ, ὁπόσοι τὰ Ἀθηναίων ἐπιχώρια ἔγραψαν ὁ ἀρχαιότατος, οὗτος ἐν τῷ λόγῳ φησὶ τῷ Ἀττικῷ, ὅτε Ἀθηναῖοι παρεσκευάζοντο ἐπὶ Σικελίᾳ τὸν στόλον ..... Ἀθηναίοις μὲν δὴ καὶ ἄλλα σημεῖα μὴ ἐκπλεῦσαι σφᾶς ἀπαγορεύοντα ἐς Σικελίαν διηγήσατο ὁ Κλει[τό]δημος.*

Plut. de glor. Athen. 1 p. 345e *Ξενοφῶν μὲν γὰρ αὐτὸς ἑαυτοῦ γέγονεν ἱστορία, γράψας ἃ ἐστρατήγησε καὶ κατώρθωσεν —· οἱ δ' ἄλλοι πάντες ἱστορικοί, Κλείδημοι Δίυλλοι Φιλόχοροι Φύλαρχοι, ἀλλοτρίων γεγόνασιν ἔργων ὥσπερ δραμάτων ὑποκριταί, τὰς τῶν στρατηγῶν καὶ βασιλέων πράξεις διατιθέμενοι.*

Kleidemos gieng von den ältesten zeiten aus. fr. 8. gedenkt der seit ol. 100, 3. 378/7 bestehenden *συμμορίαι*. vgl. Böckh seew. s. 182. Hesych. u. *Ἀγαμεμνόνια φρέατα* citiert *Κλείδημος ἐν τῇ ιβ΄ τῆς Ἀτθίδος.*

Neben der Atthis werden von Kleidemos *Πρωτογόνεια, ἐξηγητικός, νόστοι* angeführt.

Androtion von Athen.

vgl. Demosth. u. s. z. I 316. 351.

Suidas: *Ἀνδροτίων Ἀνδρωνος Ἀθηναῖος, ῥήτωρ καὶ δημαγωγός, μαθητὴς Ἰσοκράτους.*

Digitized by Google

§ 41. Zosim. l. des Isokr. p. 256 s. West. *ἔσχε δὲ μαθητὰς — Ἀνδροτίωνα τὸν τὴν Ἀτθίδα γράψαντα, καθ' οὗ καὶ ὁ Δημοσθένης ἔγραψε* (R. XXII. XXIV. 355. 352 v. Chr.).

Androtion verfaszte ol. 108, 2. 346 den volksbeschlusz zu ehren der söhne Leukons von Bosporos. Rhein. mus. XXXIII 418.

Plutarch. de exilio 14 p. 605^{c} *καὶ γὰρ τοῖς παλαιοῖς ὡς ἔοικεν αἱ Μοῦσαι τὰ κάλλιστα τῶν συνταγμάτων καὶ δοκιμώτατα φυγὴν λαβοῦσαι συνεργὸν ἐπετέλεσαν. — — — Ἀνδροτίων Ἀθηναῖος ἐν Μεγάροις —.*

Schol. Aristid. III s. 485 Df. u. v. Wilamowitz, de Rhesi scholiis disputatiuncula. Greifsw. 1877. 4. s. 13 *τῶν δέκα στρατηγῶν τῶν ἐν Σάμῳ τὰ ὀνόματα κατὰ Ἀνδροτίωνα· Σωκράτης Ἀναγυράσιος, Σοφοκλῆς ἐκ Κολωνοῦ ὁ ποιητής, Ἀνδοκίδης Κυδαθηναιεύς, Κρέων Σκαμβωνίδης, Περικλῆς Χολαργεύς, Γλαύκων ἐκ Κεραμέων, Καλλίστρατος Ἀχαρνεύς, Ξενοφῶν Μελιτεύς, Γλαυκέτης Ἀζηνιεύς, Κλειτοφῶν Θοραιεύς.*

Fragm. v. ol. 93, 1. 408 (aus dem III buche): *Εὐκτήμων Κυδαθήναιος. ἐπὶ τούτου πρέσβεις ἦλθον ἀπὸ Λακεδαίμονος κτέ.* Usener i. d. jhrb. 1871, 311.

Das 12. buch der Atthis citiert Harpokration u. *Ἀμφίπολις*. sie reichte wenigstens bis ol. 108, 3. 346: Harp. u. *διαψήφισις· — ἐντελέστατα δὲ διείλεκται περὶ τῶν διαψηφίσεων, ὡς γεγόνασιν ἐπὶ Ἀρχίου ἄρχοντος, Ἀνδροτίων ἐν τῇ Ἀτθίδι καὶ Φιλόχορος ἐν ς΄ τῆς Ἀτθίδος.* die ziffer des buchs von Androtions Atthis ist ausgefallen.

Phanodemos.

Steph. *Ἶκος, νῆσος τῶν Κυκλάδων προσεχὴς τῇ Εὐβοίᾳ — ἔγραψε δὲ Φανόδημος Ἰκιακά.*

Von der *Ἀτθίς* wird das 9. buch citiert (fr. 6). fr. 18 (Plut. Kim. 19) handelt vom tode Kimons.

Dionys. arch. I 61 p. 156 (fr. 8) *Φανόδημος ὁ τὴν Ἀττικὴν γράψας ἀρχαιολογίαν.*

Fr. 7 (Procl. schol. zu Plat. Tim. 11^{e} I p. 30) *τοὺς δὲ Ἀθηναίους Καλλισθένης μὲν καὶ Φανόδημος πατέρας τῶν Σαΐτων ἱστοροῦσι γενέσθαι.*

Athen. IV p. 168^{a} (fr. 15) *Φανόδημος καὶ Φιλόχορος.*

Digitized by Google

Demon.

Ob der neffe des Demosthenes oder ein jüngerer gl. n. aus derselben familie? vgl. Dem. u. s. z. III[b] 56 s. gegen ihn schrieb Philochoros. § 41.

Ἀτθίς. περὶ παροιμιῶν. περὶ θυσιῶν.

Philochoros von Athen.

Böckh, über den plan der Atthis des Philochoros. 1832. (kl. schr. V 397).
Jul. Strenge, quaestiones Philochoreae. Gött. 1868.

Suidas: *Φιλόχορος Κύκνου Ἀθηναῖος, μάντις καὶ ἱεροσκόπος. γυνὴ δὲ ἦν αὐτῷ Ἀρχεστράτη. κατὰ δὲ τοὺς χρόνους γέγονεν ὁ Φιλόχορος Ἐρατοσθένους, ὡς ἐπιβαλεῖν πρεσβύτῃ νέον ὄντα Ἐρατοσθένη. ἐτελεύτησε δὲ ἐνεδρευθεὶς ὑπὸ Ἀντιγόνου, ὅτι διεβλήθη προσκεκλικέναι τῇ Πτολεμαίου βασιλείᾳ. ἔγραψεν Ἀτθίδος βιβλία ιζ΄· περιέχει δὲ τὰς Ἀθηναίων πράξεις καὶ ⟨τοὺς⟩ βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας ἕως Ἀντιόχου τοῦ τελευταίου τοῦ προσαγορευθέντος Θεοῦ, ἔστι δὲ πρὸς Δήμωνα. περὶ μαντικῆς δ΄, περὶ θυσιῶν α΄, περὶ τῆς τετραπόλεως, Σαλαμῖνος κτίσιν, ἐπιγράμματα Ἀττικά, περὶ τῶν Ἀθήνησιν ἀγώνων [βιβλία ιζ΄], περὶ τῶν Ἀθήνησιν ἀρξάντων ἀπὸ Σωκρατίδου* (ol. 101, 3. 374) *καὶ μέχρι Ἀπολλοδώρου* (ol. 107, 3. 350 oder 115, 2. 319), *ὀλυμπιάδας ἐν βιβλίοις β΄, πρὸς τὴν Δήμωνος Ἀτθίδα, ἐπιτομὴν τῆς ἰδίας Ἀτθίδος, ἐπιτομὴν τῆς Διονυσίου πραγματείας περὶ ἱερῶν, περὶ τῶν Σοφοκλέους μύθων βιβλία ε΄, περὶ Εὐριπίδου, περὶ Ἀλκμᾶνος, περὶ μυστηρίων τῶν Ἀθήνησι, συναγωγὴν ἡρωίδων ἤτοι Πυθαγορείων γυναικῶν, Δηλιακὰ βιβλία β΄, περὶ εὑρημάτων, περὶ καθαρμῶν, περὶ συμβόλων.*

Ol. 118, 3. 306 bekleidete Philochoros schon das amt eines *ἱεροσκόπος*: fr. 146 b. Dionys. Dein. 3 p. 637. seine ermordung geschah, nachdem im chremonideischen kriege (ol. 129, 3. 261) Antigonos Gonatas Athen erobert hatte. mit demselben jahre begann die regierung des königs Antiochos II Theos von Syrien († 247).

Philochoros' hauptwerk war die *Ἀτθίς* in 17 bb.

Buch I—VI (von den ältesten zeiten, sicher bis ol. 110, 2. 338: wie weit über dieses jahr hinaus ist ungewis) scheint Philochoros als ein abgeschlossenes werk (*πρὸς Δήμωνα*)

Digitized by Google

§ 41. herausgegeben zu haben. in den folgenden büchern führte er die geschichte Athens bis zu seinem todesjahre fort.

VII enthielt noch die verwaltung des Demetrios von Phaleron (ol. 115, 4—118, 1. 317—308).

VIII schlosz mit ol. 118, 2. 307/6.

IX enthielt ol. 118, 3—119, 2. 306—302.

X—XVII ol. 119, 3—129, 3. 302—262/1.

Eine *ἐπιτομὴ τῆς Φιλοχόρου Ἀτθίδος* fertigte Asinius Pollio von Tralles an (Suidas u. *Πωλίων ὁ Ἀσίνιος*).

Auszer den titeln bei Suidas werden als schriften von Philochoros angeführt *ἡ πρὸς Ἄλυπον ἐπιστολή, περὶ ἑορτῶν, περὶ ἡμερῶν, περὶ τραγῳδιῶν.*

Krateros.

Müller FHG. II 617. Stephani Byzantii ethnicorum quae supersunt ex rec. Aug. Meinekii I. Berl. 1849. epim. I p. 714. vgl. Niebuhr kl. hist. schr. I 225[n]. Böckh sth. II 369. nachtr. VII. Cobet Mn. n. I 97.

Krateros, sohn des feldherrn Krateros und der Phila, halbbruder des königs Antigonos Gonatas, gab eine *συναγωγὴ ψηφισμάτων* heraus.

Das 9. buch enthielt auszüge aus den attischen tributlisten.

Plut. Arist. 26. *Κρατερὸς δ' ὁ Μακεδὼν τοιαῦτά τινα περὶ τῆς τελευτῆς τοῦ ἀνδρὸς εἴρηκε. — — καὶ Ἀριστείδην ἁλῶναι δωροδοκίας Λιοφάντου τοῦ Ἀμφιτροπῆθεν κατηγοροῦντος ὡς ὅτε τοὺς φόρους ἔταττε παρὰ τῶν Ἰώνων χρήματα λαβόντος, ἐκτῖσαι δ' οὐκ ἔχοντα τὴν καταδίκην ν' μνῶν οὖσαν ἐκπλεῦσαι καὶ περὶ τὴν Ἰωνίαν ἀποθανεῖν. τούτων δ' οὐδὲν ἔγγραφον ὁ Κρατερὸς τεκμήριον παρέσχηκεν, οὔτε δίκην οὔτε ψήφισμα, καίπερ εἰωθὼς ἐπιεικῶς γράφειν τὰ τοιαῦτα καὶ παρατίθεσθαι τοὺς ἱστοροῦντας.*

Plut. Kim. 13 von dem frieden des Kallias: *ἐν δὲ τοῖς ψηφίσμασιν ἃ συνήγαγε Κρατερὸς ἀντίγραφα συνθηκῶν ὡς γενομένων κατατέτακται.*

§ 42. Duris von Samos.

Müller FHG II 466. Duridis Samii quae supersunt ed. I. G. Hullemann. Utrecht 1841. Gdfr. Eckertz, de Duride Samio. Bonn 1842. Aug. Haake, de Duride S. Diodori auctore. Bonn 1874. A. F. Rösiger, de Duride S. Diod. S. et Plutarchi auctore. Gött. 1874. Ed. Rössler de Duride Diodori, Hieronymo Duridis auctore. Gött. 1876.

Digitized by Google

Diod. XV 60 ol. 102, 3. 370 *Δοῦρις δ' ὁ Σάμιος* [ὁ] *ἱστοριογράφος τῆς τῶν Ἑλληνικῶν ἱστορίας ἐντεῦθεν ἐποιήσατο τὴν ἀρχήν.* § 42.

Suidas: *Λυγκεὺς Σάμιος, γραμματικός, Θεοφράστου γνώριμος, ἀδελφὸς Δούριδος τοῦ ἱστοριογράφου τοῦ καὶ τυραννήσαντος Σάμου. σύγχρονος δὲ γέγονεν ὁ Λυγκεὺς Μενάνδρου τοῦ κωμικοῦ* († 292), *⟨ᾧ⟩ καὶ ἀντεπεδείξατο κωμῳδίας καὶ ἐνίκησεν.*

Athen. IV p. 128ᵃ *Ἱππόλοχος ὁ Μακεδὼν — τοῖς χρόνοις μὲν γέγονε κατὰ Λυγκέα καὶ Δοῦριν τοὺς Σαμίους, Θεοφράστου δὲ τοῦ Ἐφεσίου μαθητάς.* VIII p. 337ᵈ *Λυγκεὺς δ' ὁ Σάμιος, ὁ Θεοφράστου μὲν μαθητής, Δούριδος δὲ ἀδελφὸς τοῦ τὰς ἱστορίας γράψαντος καὶ τυραννήσαντος τῆς πατρίδος.*

Plut. Alkib. 32 (fr. 64) *ἃ δὲ Δοῦρις ὁ Σάμιος, Ἀλκιβιάδου φάσκων ἀπόγονος εἶναι, προστίθησι τούτοις . . . οὔτε Θεόπομπος οὔτ' Ἔφορος οὔτε Ξενοφῶν γέγραφεν· οὔτ' εἰκὸς ἦν κτέ.*

Ders. Perikl. 28 (fr. 60) *Δοῦρις δ' ὁ Σάμιος τούτοις ἐπιτραγῳδεῖ πολλὴν ὠμότητα τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Περικλέους κατηγορῶν, ἣν οὔτε Θουκυδίδης ἱστόρηκεν οὔτ' Ἔφορος οὔτ' Ἀριστοτέλης· ἀλλ' οὐδ' ἀληθεύειν ἔοικεν —. Δοῦρις μὲν οὖν, οὐδ' ὅπου μηδὲν αὐτῷ πρόσεστιν ἴδιον πάθος εἰωθὼς κρατεῖν τὴν διήγησιν ἐπὶ τῆς ἀληθείας, μᾶλλον ἔοικεν ἐνταῦθα δεινῶσαι τὰς τῆς πατρίδος συμφορὰς ἐπὶ διαβολῇ τῶν Ἀθηναίων.*

Phot. bibl. cod. 176 p. 121ᵃ, 41 *Δοῦρις μὲν οὖν ὁ Σάμιος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν αὐτοῦ ἱστοριῶν οὕτω φησίν Ἔφορος δὲ καὶ Θεόπομπος τῶν γενομένων (προγενομένων* Casaubonus) *πλεῖστον ἀπελείφθησαν. οὔτε γὰρ μιμήσεως μετέλαβον οὐδεμιᾶς οὔτε ἡδονῆς ἐν τῷ φράσαι, αὐτοῦ δὲ τοῦ γράφειν μόνον ⟨τὰ γενόμενα?⟩ ἐπεμελήθησαν'. καίτοι Δοῦρις καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς τούτοις οἰκονομίας, οἷς αἰτιᾶται, πολλὰ τῶν ἀνδρῶν λειπόμενος.*

Cic. ad Att. VI 1, 18 *Duris Samius, homo in historia diligens.* Dionys. de comp. verb. 4 p. 30 findet ihn unlesbar.

Die *Ἱστορίαι* (auch als *Ἑλληνικά* und als *Μακεδονικά* citiert) wurden von Diodor und Plutarch benutzt.

Fr. 40 b. Diod. XXI fr. 6 p. 490 W. handelt von der schlacht bei Sentinum 295 v. Chr.: *ὅτι ἐπὶ τοῦ πολέμου τῶν Τυρρηνῶν καὶ Γαλατῶν καὶ Σαμνιτῶν καὶ τῶν ἑτέρων*

Digitized by Google

§ 42. *συμμάχων ἀνῃρέθησαν ὑπὸ Ῥωμαίων Φαβίου ὑπατεύοντος δέκα μυριάδες, ὥς φησι Δοῦρις.*

Fr. 33 b. Plin. NH. VIII 143 betrifft den tod des königs Lysimachos 281.

Ferner schrieb Duris *Σαμίων ὧροι, τὰ περὶ Ἀγαθοκλέα* († 289), u. a. m.

§ 43. Sicilische geschichte.

Athanis von Syrakus.

Müller FHG II 81. I. Fr. Jul. Arnoldt, de Athana. Gumbinn. 1846. 4. Ders. Timoleon. G. 1850 p. 12.

Diod. XV 94 ol. 104, 3. 362 *τῶν δὲ συγγραφέων Ἀθάνας ὁ Συρακόσιος τῶν περὶ Δίωνα πράξεων ἐντεῦθεν ἀρξάμενος ἔγραψε μὲν βίβλους ιγ', προσανέλαβε δὲ τὸν ἄγραφον χρόνον ἐτῶν ζ' ἀπὸ τῆς Φιλίστου συντάξεως ἐν μιᾷ βίβλῳ καὶ διελθὼν τὰς πράξεις ἐν κεφαλαίοις συνεχῆ τὴν ἱστορίαν ἐποίησεν.*

Philistos' sicilische geschichte endete mit ol. 104, 2. 363/2 (§ 23 s. 40). das 1. buch von Athanis umfaszte die sieben ferneren jahre des jüngeren Dionysios bis zu dessen vertreibung durch Dion ol. 106, 1. 356.

Athen. III p. 98[d] citiert *Ἄθανις ἐν πρώτῳ Σικελικῶν* über Dionysios; Plutarch im leben Timoleons 23, 37 *Ἄθανις.*

Theopomp. XL fr. 212 *προστάται δὲ τῆς πόλεως ἦσαν τῶν μὲν Συρακοσίων Ἄθηνις καὶ Ἡρακλείδης, τῶν δὲ μισθοφόρων Ἀρχέλαος ὁ Δυμαῖος* (ol. 106, 1. 356).

Kallias und Antandros von Syrakus.

Müller FHG II 382.

Τὰ περὶ Ἀγαθοκλέα.

Diod. XXI fr. 16, 5 p. 492 W. *Ἀγαθοκλῆς — πρέπουσαν ἔσχε τῇ παρανομίᾳ τὴν τοῦ βίου καταστροφήν, δυναστεύσας μὲν ἔτη β' τῶν λ' λείποντα, βιώσας δὲ β' πρὸς τοῖς ο' ἔτη, καθὼς Τίμαιος ὁ Συρακόσιος συγγράφει, καὶ Καλλίας καὶ αὐτὸς Συρακόσιος κβ' βίβλους συγγράψας, καὶ Ἄνταν-δρος ὁ ἀδελφὸς Ἀγαθοκλέους καὶ αὐτὸς συγγραφεύς.*

Ebend. fr. 17, 4 p. 561 *ὅτι καὶ Καλλίας ὁ Συρακόσιος δικαίως καὶ προσηκόντως κατηγορίας ἀξιωθείη. ἀναληφθεὶς γὰρ ὑπ' Ἀγαθοκλέους καὶ δώρων μεγάλων ἀποδόμενος τὴν προφῆτιν τῆς ἀληθείας [ἱστορίαν], οὐ διαλέλοιπεν ἀδίκως*

Digitized by Google

ἐγκωμιάζων τὸν μισθοδότην. οὐκ ὀλίγων γὰρ αὐτῷ πεπραγμένων πρὸς ἀσεβείας θεῶν καὶ παρανομίας ἀνθρώπων φησὶν ὁ συγγραφεὺς αὐτὸν εὐσεβείᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ πολὺ τοὺς ἄλλους ὑπερβεβληκέναι. καθόλου δέ, καθάπερ Ἀγαθοκλῆς ἀφαιρούμενος τὰ τῶν πολιτῶν ἐδωρεῖτο τῷ συγγραφεῖ μηδὲν προσήκοντα παρὰ τὸ δίκαιον, οὕτως ὁ θαυμαστὸς ἱστοριογράφος ἐχαρίζετο διὰ τῆς γραφῆς ἅπαντα τἀγαθὰ τῷ δυνάστῃ. ῥᾴδιον δ' ἦν, οἶμαι, πρὸς ἄμειψιν χάριτος τῷ γραφεῖ τῶν ἐγκωμίων μὴ λειφθῆναι τῆς ἐκ τοῦ βασιλικου γένους δωροδοκίας. § 43.

Dionys. arch. I 72 p. 182 (fr. 5) Καλλίας δ' ὁ τὰς Ἀγαθοκλέους πράξεις ἀναγράψας Ῥώμην τινὰ Τρωάδα τῶν ἀφικνουμένων ἅμα τοῖς ἄλλοις Τρωσὶν εἰς Ἰταλίαν γήμασθαι Λατίνῳ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀβοριγίνων καὶ γεννῆσαι τρεῖς παῖδας, Ῥῶμον καὶ Ῥωμύλον καὶ Τηλέγονον· ⟨καὶ τοῦτον μὲν μεταναστῆναι, Ῥῶμον δὲ καὶ Ῥωμύλον ὑπομεῖναι,⟩ οἰκίσαντας δὲ πόλιν, ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτῇ θέσθαι τοὔνομα.

§ 44. Timaeos von Tauromenion.

Müller FHG I XLIX. 193. Jul. Arnoldt, de historiis Timaei opinionum ab editore Parisino conceptarum refutatio. Gumbinn. 1841. 4. Jul. Beloch, die Ökonomie der gesch. des Timaeos, jhb. 1881 s. 697.

Suidas: Τίμαιος Ἀνδρομάχου Ταυρομενίτης, ὃν Ἀθηναῖοι Ἐπιτίμαιον ὠνόμασαν· Φιλίσκου μαθητὴς τοῦ Μιλησίου. παρωνόμαστο δὲ τοῦτο διὰ τὸ πολλὰ ἐπιτιμᾶν, καὶ Γραοσυλλέκτρια δὲ διὰ τὸ τὰ τυχόντα ἀναγράφειν. ἔγραψεν Ἰταλικὰ καὶ Σικελικὰ ἐν βιβλίοις ἡ', Ἑλληνικὰ καὶ Σικελικά [συλλογὴν ῥητορικῶν ἀφορμῶν] βιβλία ξή', ὀλυμπιονίκας ἤτοι χρονικὰ πραξίδια. —

Athen. VI p. 272^{b} Τίμαιος δ' ὁ Ταυρομενίτης — ἔφη —· αὐτὸς εἰπὼν ὁ Ἐπιτίμαιος, οὕτως δ' αὐτὸν καλεῖ Ἴστρος ὁ Καλλιμάχειος ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν ἀντιγραφαῖς.

Diod. V 1 Τίμαιος μὲν οὖν μεγίστην πρόνοιαν πεποιημένος τῆς τῶν χρόνων ἀκριβείας καὶ τῆς πολυπειρίας πεφροντικώς, διὰ τὰς ἀκαίρους καὶ πικρὰς ἐπιτιμήσεις εὐλόγως διαβάλλεται, καὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἐπιτιμήσεως Ἐπιτίμαιος ὑπό τινων ὠνομάσθη.

Diod. XVI 7 ol. 105, 3. 357 Ἀνδρόμαχος ὁ Ταυρομενίτης, Τιμαίου μὲν τοῦ τὰς ἱστορίας συγγράψαντος πατὴρ ὤν, πλούτῳ δὲ καὶ ψυχῆς λαμπρότητι διαφέρων, ἤθροισε τοὺς

Digitized by Google

§ 44. *ἐκ τῆς Νάξου τῆς κατασκαφείσης ὑπὸ Διονυσίου περιλειφθέντας, οἰκίσας δὲ τὸν ὑπὲρ τῆς Νάξου λόφον τὸν ὀνομαζόμενον Ταῦρον . . . ὠνόμασε Ταυρομένιον.*

Plut. Timol. 10: Timoleon und die korinthischen trieren *κατήχθησαν εἰς Ταυρομένιον τῆς Σικελίας ὑποδεχομένου καὶ καλοῦντος αὐτοὺς ἔτι πάλαι προθύμως Ἀνδρομάχου τοῦ τὴν πόλιν ἔχοντος καὶ δυναστεύοντος. οὗτος ἦν πατὴρ Τιμαίου τοῦ ἱστορικοῦ καὶ πολὺ κράτιστος τῶν τότε δυναστευόντων ἐν Σικελίᾳ γενόμενος τῶν τε ἑαυτοῦ πολιτῶν ἡγεῖτο νομίμως καὶ δικαίως καὶ πρὸς τοὺς τυράννους φανερὸς ἦν ἀεὶ διακείμενος ἀπεχθῶς καὶ ἀλλοτρίως.* vgl. c. 11. Diod. XVI 68 (ol. 108, 4. 344).

Marcell. l. d. Thuk. *α* § 27 *Τίμαιος δὲ ὁ Ταυρομενίτης Τιμολέοντα ὑπερεπῄνεσε τοῦ μετρίου, καθότι Ἀνδρόμαχον τὸν αὐτοῦ πατέρα οὐ κατέλυσε τῆς μοναρχίας.*

Polyb. XII 23 *Τίμαιος δὲ μείζω ποιεῖ Τιμολέοντα τῶν ἐπιφανεστάτων θεῶν. . . . ἀλλά μοι δοκεῖ πεισθῆναι Τίμαιος, ὡς ἂν Τιμολέων, πεφιλοδοξηκὼς ἐν αὐτῇ Σικελίᾳ, καθάπερ ἐν ὀξυβάφῳ, σύγκριτος φανῇ τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν ἡρώων, κἂν αὐτὸς ὑπὲρ Ἰταλίας μόνον καὶ Σικελίας πραγματευόμενος εἰκότως παραβολῆς ἀξιωθῆναι τοῖς ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν καθόλου πράξεων πεποιημένοις τὰς συντάξεις.* vgl. c. 26[b].

Timaeos flüchtete vor Agathokles vermutlich ol. 115, 4. 317 (Diod. XIX 8; oder ol. 117, 3. 310 eb. XX 4) und kehrte erst nach fünfzig jahren nach Sicilien zurück. er erlebte noch die ersten zeiten des punischen kriegs der Römer.

Polyb. XII 25[h] *ὅτι Τίμαιός φησιν ἐν τῇ λ′ καὶ δ′ βίβλῳ „πεντήκοντα συνεχῶς ἔτη διατρίψας Ἀθήνησι ξενιτεύων“ καὶ πάσης ὁμολογουμένως ἄπειρος ἐγένετο πολεμικῆς χρείας, ἔτι δὲ καὶ τῆς τῶν τόπων θέας.* vgl. c. 25[d] *ἀποκαθίσας γὰρ Ἀθήνησι σχεδὸν ἔτη πεντήκοντα καὶ πρὸς τοῖς τῶν προγεγονότων ὑπομνήμασι γενόμενος, ὑπέλαβε τὰς μεγίστας ἀφορμὰς ἔχειν πρὸς τὴν ἱστορίαν, ἀγνοῶν, ὡς γ’ ἐμοὶ δοκεῖ.*

Plut. de exil. 14 p. 605[c] *Τίμαιος ὁ Ταυρομενίτης (συνέγραψεν) ἐν Ἀθήναις.*

[Lukian.] Makrob. 22 *Τίμαιος ὁ Ταυρομενίτης (ἔζησεν ἔτη) ϛ′ καὶ ϙ′.*

Timaeos’ hauptwerk *Ἱστορίαι (Ἰταλικὰ καὶ Σικελικά, Σικελικὰ καὶ Ἑλληνικά)* gieng von den ältesten zeiten bis

Digitized by Google

264 v. Ch. Polyb. I 5 *αὕτη (ἡ πρώτη διάβασις ἐξ Ἰταλίας* § 41.
Ῥωμαίων) δ' ἐστὶ συνεχὴς μὲν τοῖς ἀφ' ὧν Τίμαιος ἀπέλιπε, πίπτει δὲ κατὰ τὴν ἑνάτην καὶ εἰκοστὴν πρὸς ταῖς ἑκατὸν ὀλυμπιάδα.

Citiert werden von den *ἱστορίαι* 38 bb. und (daran anschlieszend) 5 bb. über Agathokles.

Polyb. XII 10 *διότι τοῦτ' ἴδιόν ἐστι Τιμαίου, καὶ ταύτῃ παρημίλληται τοὺς ἄλλους συγγραφέας καὶ καθόλου τῇδέ πῃ τῆς ἀποδοχῆς ἀντιποιεῖται (λέγω δὲ κατὰ τὴν ἐν τοῖς χρόνοις καὶ ταῖς ἀναγραφαῖς ἐπίφασιν τῆς ἀκριβείας καὶ τὴν περὶ τοῦτο τὸ μέρος ἐπιμέλειαν), δοκῶ, πάντες γινώσκομεν. —* 11 *ὁ γὰρ τὰς συγκρίσεις ποιούμενος ἀνέκαθεν τῶν ἐφόρων πρὸς τοὺς βασιλεῖς τοὺς ἐν Λακεδαίμονι, καὶ τοὺς ἄρχοντας τοὺς Ἀθήνῃσι καὶ τὰς ἱερείας τὰς ἐν Ἄργει παραβάλλων πρὸς τοὺς ὀλυμπιονίκας, καὶ τὰς ἁμαρτίας τῶν πόλεων περὶ τὰς ἀναγραφὰς τὰς τούτων ἐξελέγχων, παρὰ τρίμηνον ἐχούσας τὸ διαφέρον, οὗτος ἐστίν. καὶ μὴν ὁ τὰς ὀπισθοδόμους στήλας καὶ τὰς ἐν ταῖς φλιαῖς τῶν νεῶν προξενίας ἐξευρηκὼς Τίμαιός ἐστιν.* vgl. G. F. Unger Philol. XXXIII 245 ff. XL 79.

Joseph. w. Apion I 3 p. 176 Bk. — *τίνα τρόπον Ἔφορος μὲν Ἑλλάνικον ἐν τοῖς πλείστοις ψευδόμενον ἐπιδείκνυσιν, Ἔφορον δὲ Τίμαιος, καὶ Τίμαιον οἱ μετ' ἐκεῖνον γεγονότες, Ἡρόδοτον δὲ πάντες. ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν Σικελικῶν τοῖς περὶ Ἀντίοχον καὶ Φίλιστον ἢ Καλλίαν Τίμαιος συμφωνεῖν ἠξίωσεν, οὐδ' αὖ περὶ τῶν Ἀττικῶν οἱ τὰς Ἀτθίδας συγγεγραφότες ἢ περὶ τῶν Ἀργολικῶν οἱ τὰ περὶ Ἄργος ἱστοροῦντες ἀλλήλοις κατηκολουθήκασιν.* über Timaeos' invectiven gegen Philistos s. § 23 s. 41. 43.

Gegen Timaeos schrieben Istros und Polemon; vgl. u. § 53 s. 105. 108. Polybios XII 3—28 vertheidigt Aristoteles Theophrastos Kallisthenes, desgleichen Theopomp Ephoros Democharos gegen die schmähungen des Timaeos.

Polyb. XII 7 *ὅτι πολλὰ ἱστορεῖ ψευδῆ ὁ Τίμαιος, καὶ δοκεῖ τὸ παράπαν οὐκ ἄπειρος ὢν οὐδενὸς τῶν τοιούτων· ὑπὸ δὲ τῆς φιλονεικίας ἐπισκοτούμενος, ὅταν ἅπαξ ἢ ψέγειν ἢ τοὐναντίον ἐγκωμιάζειν τινὰ προθῆται, πάντων ἐπιλανθάνεται καὶ πολύ τι τοῦ καθήκοντος παρεκβαίνει.*

Eb. 24 *οὗτος γὰρ ἐν μὲν ταῖς τῶν πέλας κατηγορίαις πολλὴν ἐπιφαίνει δεινότητα καὶ τόλμαν, ἐν δὲ ταῖς ἰδίαις*

Digitized by Google

§ 44. ἀποφάσεσιν ἐνυπνίων καὶ τεράτων καὶ μύθων ἀπιθάνων καὶ συλλήβδην δεισιδαιμονίας ἀγεννοῦς καὶ τερατείας γυναικώδους ἐστὶ πλήρης.

Eb. 25c ἴσως δ' οὖν ἄν τις ἐναπορήσειε πῶς τοιοῦτος ὤν, οἷον ἡμεῖς ὑποδείκνυμεν, τοσαύτης παρ' ἐνίοις ἀποδοχῆς τέτευχε καὶ πίστεως. τούτου δ' ἐστὶν αἴτιον διότι πλεοναζούσης αὐτῷ κατὰ τὴν πραγματείαν τῆς κατὰ τῶν ἄλλων ἐπιτιμήσεως καὶ λοιδορίας οὐκ ἐκ τῆς αὐτοῦ θεωρεῖται πραγματείας οὐδ' ἐκ τῶν ἰδίων ἀποφάσεων, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν πέλας κατηγορίας, πρὸς ὃ γένος καὶ πολυπραγμοσύνην δοκεῖ μοι καὶ φύσιν προσενέγκασθαι διαφέρουσαν.

Eb. 26d καὶ μάλιστα ταύτην γ' ἐνείργασται τὴν δόξαν ἐκ τῶν περὶ τὰς ἀποικίας καὶ κτίσεις καὶ συγγενείας ἀποφάσεων· ἐν γὰρ τούτοις τηλικαύτην ἐπίφασιν ποιεῖται τῆς ἀκριβολογίας καὶ τῆς πικρίας τῆς ἐπὶ τῶν ἐλέγχων, οἷς χρῆται κατὰ τῶν πέλας, ὥστε δοκεῖν τοὺς ἄλλους συγγραφέας ἅπαντας συγκεκοιμῆσθαι τοῖς πράγμασι καὶ κατεσχεδιακέναι τῆς οἰκουμένης, αὐτὸν δὲ μόνον ἐξητακέναι τὴν ἀκρίβειαν καὶ διευκρινηκέναι τὰς ἐν ἑκάστοις ἱστορίας, ἐν οἷς πολλὰ μὲν ὑγιῶς λέγεται, πολλὰ δὲ καὶ ψευδῶς . . .

Eb. 28 . . κἀγὼ δ' ἂν εἴποιμι διότι τὰ τῆς ἱστορίας ἕξει τότε καλῶς, ὅταν ἢ οἱ πραγματικοὶ τῶν ἀνδρῶν γράφειν ἐπιχειρήσωσι τὰς ἱστορίας —, ἢ οἱ γράφειν ἐπιβαλλόμενοι τὴν ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἕξιν ἀναγκαίαν ἡγήσωνται πρὸς τὴν ἱστορίαν. πρότερον δ' οὐκ ἔσται παῦλα τῆς τῶν ἱστοριογράφων ἀγνοίας. ὧν ὁ Τίμαιος οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην πρόνοιαν θέμενος, ἀλλὰ καταβιώσας ἐν ἑνὶ τόπῳ ξενιτεύων, καὶ σχεδὸν ὡσανεὶ κατὰ πρόθεσιν ἀπειπάμενος καὶ τὴν ἐνεργητικὴν τὴν περὶ τὰς πολεμικὰς καὶ πολιτικὰς πράξεις καὶ τὴν ἐκ τῆς πλάνης καὶ θέας αὐτοπάθειαν, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐκφέρεται δόξαν ὡς ἔλκων τὴν τοῦ συγγραφέως προστασίαν.

Eb. 28a αὐτὸ τὸ συναθροῖσαί φησι τὴν παρασκευὴν τὴν πρὸς τὴν ἱστορίαν μεῖζον ἔργον εἶναι τῆς ὅλης πραγματείας τῆς περὶ τοὺς ἐπιδεικτικοὺς λόγους· αὐτὸς γοῦν τηλικαύτην ὑπομεμενηκέναι δαπάνην καὶ κακοπάθειαν τοῦ συναγαγεῖν τὰ παρ' Ἀσσυρίων ὑπομνήματα καὶ πολυπραγμονῆσαι τὰ Λιγύων ἔθη καὶ Κελτῶν, ἅμα δὲ τούτοις Ἰβήρων, ὥστε μήτ' ἂν αὐτὸς ἐλπίσαι μήτ' αὖ ἑτέροις ἐξηγουμένοις πεισθῆναι περὶ τούτων.

Diod. XXI fr. 17 p. 560 ὅτι οὗτος ὁ ἱστορικός, τὰς ἁμαρτίας τῶν πρὸ ἑαυτοῦ συγγραφέων πικρότατα ἐλέγξας,

Digitized by Google

κατὰ μὲν τἆλλα μέρη τῆς γραφῆς πλείστην πρόνοιαν εἶχε τῆς ἀληθείας, ἐν δὲ ταῖς Ἀγαθοκλέους πράξεσι τὰ πολλὰ κατέψευσται τοῦ δυνάστου διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἔχθραν. φυγαδευθεὶς γὰρ ὑπ' Ἀγαθοκλέους ἐκ τῆς Σικελίας ζῶντα μὲν ἀμύνασθαι τὸν δυνάστην οὐκ ἴσχυσε, τελευτήσαντα δὲ διὰ τῆς ἱστορίας ἐβλασφήμησεν εἰς τὸν αἰῶνα. καθόλου γὰρ ταῖς προϋπαρχούσαις τῷ βασιλεῖ τούτῳ κακίαις ἄλλα πολλὰ παρ' ἑαυτοῦ προσθεὶς ὁ συγγραφεύς, τὰς μὲν εὐημερίας ἀφαιρούμενος αὐτοῦ, τὰς δὲ ἀποτεύξεις, οὐ τὰς δι' αὐτὸν μόνον γενομένας ἀλλὰ καὶ τὰς διὰ τύχην, μεταφέρων εἰς τὸν μηδὲν ἐξαμαρτόντα ..... θαυμάσαι δ' ἄν τις τοῦ συγγραφέως τὴν εὐχέρειαν· παρ' ὅλην γὰρ τὴν γραφὴν ἐγκωμιάζων τὴν τῶν Συρακουσίων ἀνδρείαν, τὸν τούτων κρατήσαντα δειλίᾳ φησὶ διενηνοχέναι τοὺς ἅπαντας ἀνθρώπους. διὰ γὰρ τῶν ἐν ταῖς ἐναντιώσεσιν ἐλέγχων φανερός ἐστι τὸ φιλάληθες τῆς ἱστορικῆς παρρησίας προδεδωκὼς ἰδίας ἕνεκεν ἔχθρας καὶ φιλονεικίας. διόπερ τὰς ἐσχάτας τῆς συντάξεως πέντε βίβλους τοῦ συγγραφέως τούτου, καθ' ἃς περιείληφε τὰς Ἀγαθοκλέους πράξεις, οὐκ ἄν τις δικαίως ἀποδέξαιτο. vgl. Polyb. XII 15. § 44.

Gell. XI 1, 1 *Timaeus in historiis, quas oratione Graeca de rebus populi Romani composuit, et M. Varro in antiquitatibus rerum humanarum terram Italiam de Graeco vocabulo appellatam scripserunt, quoniam boves Graeca vetere lingua ἰταλοὶ vocitati sint.*

Dionys. arch. I 67 p. 170 von den Penaten: σχήματος δὲ καὶ μορφῆς αὐτῶν πέρι Τίμαιος μὲν ὁ συγγραφεὺς ὧδε ἀποφαίνεται· κηρύκια σιδηρᾶ καὶ χαλκᾶ καὶ κέραμον Τρωικὸν εἶναι τὰ ἐν τοῖς ἀδύτοις τοῖς ἐν Λαουϊνίῳ κείμενα ἱερά, πυθέσθαι δὲ αὐτὸς ταῦτα παρὰ τῶν ἐπιχωρίων.

Eb. 74 p. 187 τὸν δὲ τελευταῖον τῆς Ῥώμης γενόμενον οἰκισμὸν — Τίμαιος μὲν ὁ Σικελιώτης — ἅμα Καρχηδόνι κτιζομένῃ γενέσθαι φησὶν ἢ καὶ λ' πρότερον ἔτει τῆς πρώτης ὀλυμπιάδος.

[Skymnos] περιήγησις vs. 209 (Müller geogr. gr. m. I p. 204) *Μασσαλία δ' ἔστ' ἐχομένη, ‖ πόλις μεγίστη, Φωκαέων ἀποικία. ‖ ἐν τῇ Λιγυστικῇ δὲ ταύτην ἔκτισαν ‖ πρὸ τῆς μάχης τῆς ἐν Σαλαμῖνι γενομένης ‖ ἔτεσιν πρότερον, ὥς φασιν, ἑκατὸν εἴκοσι. ‖ Τίμαιος οὕτως ἱστορεῖ δὲ τὴν κτίσιν . .*

Plin. NH XXXIII 43 *Servius rex primus signavit aes; antea rudi usos Romae Timaeus tradit.*

Digitized by Google

§ 44. Den krieg des Pyrrhos mit den Römern behandelte Timaeos in einer besonderen schrift:

Dionys. arch. I 6 p. 17 *πρώτου μὲν — τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐπιδραμόντος Ἱερωνύμου τοῦ Καρδιανοῦ . . . . . ., ἔπειτα Τιμαίου τοῦ Σικελιώτου τὰ μὲν ἀρχαῖα τῶν ἱστοριῶν ἐν ταῖς κοιναῖς ἱστορίαις ἀφηγησαμένου, τοὺς δὲ πρὸς Πύρρον τὸν Ἠπειρώτην πολέμους εἰς ἰδίαν καταχωρίσαντος πραγματείαν.*

Cic. ep. ad fam. V 12, 2 *ut multi Graeci fecerunt, Callisthenes Phocicum bellum, Timaeus Pyrrhi, Polybius Numantinum, qui omnes a perpetuis suis historiis ea quae dixi bella separaverunt.*

Polyb. XII 4^{b} *ἐν τοῖς περὶ τοῦ Πύρρου πάλιν φησὶ* (*Τίμαιος*) . . .

Timaeos ward von Trogus Pompejus und für die geschichte Siciliens von Diodor benutzt.

Schreibweise des Timaeos:

Cicero de orat. II 14, 58 *minimus natu horum omnium Timaeus, quantum autem iudicare possum, longe eruditissimus et rerum copia et sententiarum varietate abundantissimus et ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem.* Brut. 95, 325 *genera autem Asiaticae dictionis duo sunt, unum sententiosum et argutum, sententiis non tam gravibus et severis quam concinnis et venustis; qualis in historia Timaeus — fuit.*

Dionys. Deinarch. 8 p. 646 *οἱ δ' Ἰσοκράτην καὶ τὰ Ἰσοκράτους ἀπυτυπώσασθαι θελήσαντες ὕπτιοι καὶ ψυχροὶ καὶ ἀναλήθεις* (*ἐγένοντο*)· *οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ περὶ Τίμαιον καὶ Φάωνα καὶ Σώσιλον* (*Σωσιγένην* v.).

[Longin.] *π. ὕψους* 4, 1 *τοῦ ψυχροῦ πλήρης ὁ Τίμαιος, ἀνὴρ τὰ μὲν ἄλλα ἱκανὸς καὶ πρὸς λόγων ἐνίοτε μέγεθος οὐκ ἄφορος, πολυΐστωρ, ἐπινοητικός, πλὴν ἀλλοτρίων μὲν ἐλεγκτικώτατος ἁμαρτημάτων, ἀνεπαίσθητος δὲ ἰδίων· ὑπὸ δ' ἔρωτος τοῦ ξένας νοήσεις ἀεὶ κινεῖν πολλάκις ἐκπίπτων εἰς τὸ παιδαριωδέστατον. παραθήσομαι δὲ τἀνδρὸς ἓν ἢ δύο, ἐπειδὴ τὰ πλείω προέλαβεν ὁ Καικίλιος κτέ.* vgl. Plut. Nikias 1.

Die parische marmorchronik beruht zum teil auf Timaeos (nicht auf Phanias, wie Böckh annahm). Sie wurde

Digitized by Google

zuerst herausgegeben von Io. Selden, Marmora Arundelliana Lond. 1628. 4; neuerdings von Böckh CIG II nr. 2374 p. 293—343. Müller FHG I 533—590. sie rechnet von ol. 129, 1. 264 v. Ch., der zeit ihrer abfassung, die jahre rückwärts. § 44.

Z. 1—3 . . . . . ου . . . . [ἐξ ἀναγραφῶ]ν παν[τοί]ων [περὶ τῶν προγεγενημέ]νων ἀνέγραψα τοὺς ἄν[ωθεν χρό‖νους] ἀρξάμ[εν]ος ἀπὸ Κέκροπος τοῦ πρώτου βασιλεύσαντος Ἀθηνῶν εἶως ἄρχοντος ἐμ Πάρῳ [μὲν] ‖ . . . νάνακτος, Ἀθήνησι δὲ Διογνήτου.

2. Öffentliche beredsamkeit. Staatswissenschaft. Biographien. Culturgeschichte. Rationalismus in der Mythologie.

§ 45. Demegorien und reden in staatsprocessen.

Dionysios erstes schr. an Ammaeos VI p. 719—749 R. Dess. Deinarchos V p. 629—668 R. Benj. Gotthold Weiske, de hyperbole errorum in historia Philippi Am. f. commissorum genitrice. Leipz. 1818 s. vgl. § 26.

Aeschines. *κατὰ Τιμάρχου* 345.
περὶ παραπρεσβείας 343.
κατὰ Κτησιφῶντος 330.

Lykurgos. *κατὰ Λεωκράτους* 330.

Demosthenes.

22. *κατὰ Ἀνδροτίωνος παρανόμων* 355.
20. *περὶ τῆς ἀτελείας πρὸς Λεπτίνην* 355/4.
14. *περὶ τῶν συμμοριῶν* 354.
24. *κατὰ Τιμοκράτους* 352.
16. *ὑπὲρ Μεγαλοπολιτῶν* 352.
23. *κατὰ Ἀριστοσράτους* 352.
4. *κατὰ Φιλίππου α'* 351.
15. *περὶ τῆς Ῥοδίων ἐλευθερίας* 351.
21. *κατὰ Μειδίου* 349.
1. 2. 3. *Ὀλυνθιακὸς α' β' γ'* 349/8.
5. *περὶ εἰρήνης* 346.
6. *κατὰ Φιλίππου β'* 344.
19. *κατ' Αἰσχίνου περὶ τῆς παραπρεσβείας* 343.
8. *περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ* 341.
9. *κατὰ Φιλίππου γ'* 341.
18. *ὑπὲρ Κτησιφῶντος περὶ τοῦ στεφάνου* 330.

Digitized by Google

§ 45. Hegesippos *περὶ Ἁλοννήσου* (oder *πρὸς τοὺς Φιλίππου πρέσβεις*) 342. von unbekannter hand *περὶ τῶν πρὸς Ἀλέξανδρον συνθηκῶν* 330.

Hypereides. in den ägyptischen katakomben aufgefundene fragmente der reden *κατὰ Δημοσθένους* 324, *ὑπὲρ Εὐξενίππου εἰσαγγελίας ἀπολογία*, *ὑπὲρ Λυκόφρονος*, *λόγος ἐπιτάφιος* 322, zuerst herausgegeben von Churchill Babington 1850. 53. 58.

Deinarchos (von Korinth). reden aus dem Harpalischen processe (324) *κατὰ Δημοσθένους*, *κατὰ Ἀριστογείτονος*, *κατὰ Φιλοκλέους*.

Demochares. Müller FHG II 445.

Cic. Brut. 83, 286 *Democharis autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, et orationes scripsit aliquot et earum rerum historiam, quae erant Athenis ipsius aetate gestae, non tam historico quam oratorio genere perscripsit.*

Von den *Ἱστορίαι* wird das 20. und 21. buch citiert. vgl. Polyb. XII 13 s.

§ 46. Aristoteles und die peripatetische schule.

Cic. de legg. III 6, 14 . . *veteres verbo tenus acute illi quidem, sed non ad hunc usum popularem atque civilem de re publica disserebant. ab hac familia magis ista manarunt Platone principe. post Aristoteles illustravit omnem hunc civilem in disputando locum Heraclidesque Ponticus profectus ab eodem Platone. Theophrastus vero institutus ab Aristotele habitavit, ut scitis, in eo genere rerum ab eodemque Aristotele doctus Dicaearchus huic rationi studioque non defuit. post a Theophrasto Phalereus ille Demetrius . . . . . mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum otioque non modo in solem atque in pulverem, sed in ipsum discrimen aciemque produxit.*

Aristoteles. † 322.

Opera ed. academia regia Borussica. v voll. Berl. 1831—1870. Zu den fragmenten vgl. Müller FHG II 102. Valent. Rose, Aristoteles pseudepigraphus. Leipz. 1863. Emil Heitz, die verlorenen schriften des Aristoteles. Leipz. 1865. Jac. Bernays, die dialoge des Ar. in ihrem verhältnis zu seinen übrigen werken. Berl. 1863.

Dialoge: *πολιτικός* 2 bb. *περὶ δικαιοσύνης* 4 bb. *περὶ βασιλείας*. *Ἀλέξανδρος ἢ περὶ ἀποικιῶν*.

Πολιτεῖαι πόλεων δυοῖν δεούσαιν ρξ΄, *κοιναὶ καὶ ἴδιαι*,

Digitized by Google

δημοκρατικαί, ὀλιγαρχικαί, ἀριστοκρατικαί, τυραννικαί (Diog. L V 27) — *κατὰ στοιχεῖον.* vgl. Th. Bergk Rh. mus. XXXVI 87. § 46.

Ἠθικὰ Νικομάχεια 10 bb. *Πολιτικά* 8 bb. *Δικαιώματα* (rechtsstreitigkeiten griechischer staaten, nach Bergk's vermuthung ol. 112, 3. 330 verfaszt).

Cic. de fin. V 4, 11 *omnium fere civitatum non Graeciae solum sed etiam barbariae ab Aristotele mores instituta disciplinas, a Theophrasto leges etiam cognovimus. cumque uterque eorum docuisset qualem in re publica principem ⟨esse⟩ conveniret, pluribus praeterea conscripsisset qui esset optimus rei publicae status, hoc amplius Theophrastus, quae essent in re publica rerum inclinationes et momenta temporum, quibus esset moderandum utcumque res postularet.*

Theophrastos von Eresos. † 287.

Herm. Usener, analecta Theophrastea. Leipz. 1858.

Νόμοι κατὰ στοιχεῖον 24 bb. *περὶ βασιλείας. περὶ βίων* 3 bb. *πολιτικά* 6 bb. *πολιτικὰ πρὸς τοὺς καιρούς* 4 bb. *πολιτικὰ ἔθη* 4 bb. *περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας. περὶ εὑρημάτων* 2 bb. *ἱστορικὰ ὑπομνήματα.*

Herakleides Pontikos.

(Suid. *Ἡρακλείας τῆς ἐν Πόντῳ.*)

Unter Herakleides' namen (*ἐκ τῶν Ἡρακλείδου περὶ πολιτειῶν*) sind excerpte von jüngerer hand erhalten, welche zum teil aus Aristoteles abgeleitet sind.

Ausg. v. F. W. Schneidewin. Gött. 1874. Müller FHG II 197.

Aristoxenos von Tarent.

Müller FHG II 269.

Suidas: *Ἀριστόξενος, υἱὸς Μνησίου τοῦ καὶ Σπινθάρου, μουσικοῦ, ἀπὸ Τάραντος τῆς Ἰταλίας. — — γέγονε δὲ ἐπὶ τῶν Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν μετέπειτα χρόνων· ὡς εἶναι ἀπὸ τῆς ρια΄ ὀλυμπιάδος* (336), *σύγχρονος Δικαιάρχῳ τῷ Μεσσηνίῳ. συνετάξατο δὲ μουσικά τε καὶ φιλόσοφα, καὶ ἱστορίας, καὶ παντὸς εἴδους παιδείας, καὶ ἀριθμοῦνται αὐτοῦ τὰ βιβλία εἰς υνγ΄.*

Cic. Tusc. I 18, 41 *Dicaearchum vero cum Aristoxeno aequali et condiscipulo suo, doctos sane homines.*

Digitized by Google

§ 46. Aristoxenos verfaszte u. a. *Βίοι ἀνδρῶν*, namentlich *Βίος Πυθαγόρου*.

Hieronym. de viris illustrib. II 822 Vallarsi: *hortaris me, Dexter, ut Tranquillum sequens ecclesiasticos scriptores in ordinem digeram, et quod ille in enumerandis gentilium litterarum viris fecit illustribus, ego in nostris faciam ... fecerunt quidem hoc idem apud Graecos Hermippus peripateticus, Antigonus Carystius, Satyrus doctus vir, et longe omnium doctissimus Aristoxenus musicus.*

Plutarch *ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον* 10 p. 1093[b] *ὅταν δὲ μηδὲν ἔχουσα λυπηρὸν ἢ βλαβερὸν ἱστορία καὶ διήγησις ἐπὶ πράξεσι καλαῖς καὶ μεγάλαις προσλάβῃ λόγον ἔχοντα δύναμιν καὶ χάριν, ὡς τὸν Ἡροδότου τὰ Περσικὰ καὶ Ἑλληνικὰ τὸν Ξενοφῶντος· ὅσσα δ' Ὅμηρος ἐθέσπισε θέσκελα εἰδώς, ἢ γῆς περιόδους Εὔδοξος, ἢ κτίσεις καὶ πολιτείας Ἀριστοτέλης, ἢ βίους ἀνδρῶν Ἀριστόξενος ἔγραψεν, οὐ μόνον μέγα καὶ πολὺ τὸ εὐφραῖνον, ἀλλὰ καὶ καθαρὸν καὶ ἀμεταμέλητόν ἐστιν.*

Gell. IV 11, 4 *Aristoxenus musicus, vir litterarum veterum diligentissimus, Aristotelis philosophi auditor, in libro quem de Pythagora reliquit.*

Diog. L. I 118 *Ἀριστόξενος δ' ἐν τῷ περὶ Πυθαγόρου καὶ τῶν γνωρίμων αὐτοῦ.*

Dikaearchos von Messana.

Müller FHG II 225.

Suidas: *Δικαίαρχος Φειδίου Σικελιώτης ἐκ πόλεως Μεσσήνης, Ἀριστοτέλους ἀκουστής, φιλόσοφος καὶ ῥήτωρ καὶ γεωμέτρης. καταμετρήσεις τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ὀρῶν· Ἑλλάδος βίον ἐν βιβλίοις γ'. οὗτος ἔγραψε τὴν πολιτείαν Σπαρτιατῶν· καὶ νόμος ἐτέθη ἐν Λακεδαίμονι, καθ' ἕκαστον ἔτος ἀναγινώσκεσθαι τὸν λόγον εἰς τὸ τῶν ἐφόρων ἀρχεῖον, τοὺς δὲ τὴν ἡβητικὴν ἔχοντας ἡλικίαν ἀκροᾶσθαι. καὶ τοῦτο ἐκράτησε μέχρι πολλοῦ.*

Dikaearch verfaszte u. a. *Γῆς περίοδος* und *Βίος τῆς Ἑλλάδος* 3 bb., sein berühmtestes werk.

Cic. ad. Att. XI 2, 3 (*Dicaearchus*) *erat ἱστορικώτατος et vixerat in Peloponneso.* II 12, 4 *Dicaearchum recte amas. luculentus homo est et civis haud paullo melior quam isti nostri ἀδικαίαρχοι.*

Digitized by Google

Plin. NH II 162 von der kugelgestalt der erde: *cui* § 46. *sententiae adest Dicaearchus, vir in primis eruditus, regum cura permensus montis, ex quibus altissimum prodidit Pelion ss.*

Strab. II p. 104 *Πολύβιος δὲ τὴν Εὐρώπην χωρογραφῶν τοὺς μὲν ἀρχαίους ἐᾶν φησί, τοὺς δ' ἐκείνους ἐλέγχοντας ἐξετάζειν, Δικαίαρχόν τε καὶ Ἐρατοσθένη, τὸν τελευταῖον πραγματευσάμενον περὶ γεωγραφίας.*

Porphyr. de abstin. IX 1, 2 (fr. 1) *τῶν τοίνυν συντόμως τε ὁμοῦ καὶ ἀκριβῶς τὰ Ἑλληνικὰ συναγαγόντων ἐστὶ καὶ ὁ περιπατητικὸς Δικαίαρχος, ὃς τὸν ἀρχαῖον βίον τῆς Ἑλλάδος ἀφηγούμενος κτέ.*

Varro de re rust. I 2 (fr. 5) *et quidem licet adicias, inquam, pastorum vitam esse incentivam, agricolarum succentivam, auctore doctissimo homine Dicaearcho, qui Graeciae vitam qualis fuerit ab initio nobis ita ostendit, ut superioribus temporibus fuisse doceat, cum homines pastoriciam vitam viverent, neque scirent etiam arare terram aut serere arbores aut putare; ab his inferiore gradu aetatis susceptam agriculturam.*

Athen. XIII p. 557^{b} (fr. 18) *Φίλιππος δὲ ὁ Μακεδὼν οὐ περιήγετο μὲν εἰς τοὺς πολέμους γυναῖκας, ὥσπερ Δαρεῖος ὁ ὑπ' Ἀλεξάνδρου καταλυθείς, ὃς περὶ τῶν ὅλων πολεμῶν τριακοσίας ἑξήκοντα περιήγετο παλλακάς, ὡς ἱστορεῖ Δικαίαρχος ἐν τρίτῳ περὶ τοῦ τῆς Ἑλλάδος βίου.*

Irrtümlich sind Dikaearch beigelegt fragmente aus einer nach 164 v. Ch. verfaszten schrift *περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων* s. Müller FHG II 229. 254. geogr. gr. min. I LI. 97. C. Wachsmuth Gerhards denkmäler 1860. nr. 141. s. 110.

Phanias von Eresos.

Müller FHG II 293. Böckh CIG II 304.

Suidas: *Φανίας (ἢ Φαινίας) Ἐρέσιος, φιλόσοφος περιπατητικός, Ἀριστοτέλους μαθητής. ἦν δὲ ἐπὶ τῆς ριά' ὀλυμπιάδος* (336) *καὶ μετέπειτα, ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος.*

Strab. XIII p. 618 *ἐξ Ἐρέσου δ' ἦσαν Θεόφραστός τε καὶ Φανίας οἱ ἐκ τῶν περιπάτων φιλόσοφοι, Ἀριστοτέλους γνώριμοι.*

Plut. Them. 13 *ἀνὴρ φιλόσοφος καὶ γραμμάτων οὐκ ἄπειρος ἱστορικῶν Φανίας ὁ Λέσβιος.*

Von Phanias' historischen schriften werden u. a. angeführt *περὶ πρυτάνεων Ἐρεσίων, περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ τυράννων, τυράννων ἀναίρεσις ἐκ τιμωρίας.*

Digitized by Google

Klearchos von Soloi.

§ 46. Müller FHG II 302. Max Weber, de Cl. S. vita et operib. Bresl. 1880.

Joseph. w. Apion I 22 p. 200 (fr. 69) *Κλέαρχος γὰρ ὁ Ἀριστοτέλους ὢν μαθητὴς καὶ τῶν ἐκ τοῦ περιπάτου φιλοσόφων οὐθενὸς δεύτερος, ἐν τῷ πρώτῳ περὶ ὕπνου βιβλίῳ φησὶν Ἀριστοτέλην τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ περί τινος ἀνδρὸς Ἰουδαίου ταῦτα ἱστορεῖν, αὐτῷ τε τὸν λόγον Ἀριστοτέλει ἀνατίθησιν κτέ.*

Athen. II 57e (fr. 41) „*ἐκάλουν δὲ καὶ τὰ νῦν τῶν οἰκιῶν παρ' ἡμῖν καλούμενα ὑπερῷα ᾠά*“ *φησὶ Κλέαρχος ἐν Ἐρωτικοῖς, τὴν Ἑλένην φάσκων ἐν τοιούτοις οἰκήμασι τρεφομένην δόξαν ἀπενέγκασθαι παρὰ πολλοῖς ὡς ἐξ ᾠοῦ εἴη γεγεννημένη.*

Demetrios von Phaleron.

Müller FHG II 362. Chr. Ostermann, de Demetrii Ph. vita, rebus gestis et scriptorum reliquiis l. II. Hersf. 1847. Fuld. 1857. 4.

Demetrios, schüler von Theophrast, betrat die politische laufbahn 324, ward von Kasandros an die spitze von Athen gestellt 317—307, und lebte nach Kasandros' tode († 296) in Aegypten, wo er nach 283 starb.

Diog. L. V 75 *Δημήτριος Φανοστράτου Φαληρεύς. οὗτος ἤκουσε μὲν Θεοφράστου, δημηγορῶν δὲ παρὰ Ἀθηναίοις τῆς πόλεως ἐξηγήσατο ἔτη δέκα καὶ εἰκόνων ἠξιώθη κτέ.* § 80 *πλήθει δὲ βιβλίων καὶ ἀριθμῷ στίχων σχεδὸν ἅπαντας παρελήλακε τοὺς κατ' αὐτὸν περιπατητικούς, εὐπαίδευτος ὢν καὶ πολύπειρος παρ' ὁντινοῦν. ὧν ἐστὶ τὰ μὲν ἱστορικά, τὰ δὲ πολιτικά, τὰ δὲ περὶ ποιητῶν, τὰ δὲ ῥητορικά, δημηγοριῶν τε καὶ πρεσβειῶν, ἀλλὰ μὴν καὶ λόγων Αἰσωπείων συναγωγαί, καὶ ἄλλα πλείω. ἔστι δὲ τὰ περὶ τῆς Ἀθήνησι νομοθεσίας α' β' γ' δ' ε'. περὶ τῶν Ἀθήνησι πολιτῶν* (*πολιτευσαμένων* oder *ἀρχόντων*? Diog. L. I 22. II 7 *Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἐν τῇ τῶν ἀρχόντων ἀναγραφῇ*. Marcell. l. d. Thuk. *α'* 32 *Δημήτριος ἐν τοῖς ἄρχουσιν*) *α' β'. περὶ δημαγωγίας α' β'. περὶ πολιτικῆς α' β'. περὶ νόμων α'. — — — περὶ τῆς δεκαετείας α'.*

Strab. VIII 398 . . *τὰ ὑπομνήματα ἃ συνέγραψε περὶ τῆς πολιτείας ταύτης ἐκεῖνος.* über seine archontentafel als quelle Apollodors vgl. Herm. Diels Rh. Mus. XXXI 28. 37.

Duris von Samos § 42.

Digitized by Google

§ 47. Euhemeros von Messene.

K. Hoeck Kreta III 326. Leop. Krahner, grundlinien zur geschichte des verfalls der römischen staatsreligion. Halle 1837. 4. s. 22—41.

Euseb. praep. ev. II 2, 52 ss. (Diod. VI 2) ὁ Διόδωρος καὶ ἐν τῇ ἕκτῃ ἀπὸ τῆς Εὐημέρου τοῦ Μεσσηνίου γραφῆς ἐπικυροῖ τὴν αὐτὴν θεολογίαν, ὧδε κατὰ λέξιν φάσκων· ... . περὶ δὲ τῶν ἐπιγείων θεῶν πολλοὶ καὶ ποικίλοι παραδέδονται λόγοι παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τε καὶ μυθογράφοις· καὶ τῶν μὲν ἱστορικῶν Εὐήμερος ὁ τὴν ἱερὰν ἀναγραφὴν ποιησάμενος ἰδίως ἀναγέγραφεν ..... Εὐήμερος μὲν οὖν, φίλος γεγονὼς Κασάνδρου τοῦ βασιλέως καὶ διὰ τοῦτον ἠναγκασμένος τελεῖν βασιλικάς τινας χρείας καὶ μεγάλας ἀποδημίας, φησὶν ἐκτοπισθῆναι κατὰ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὸν ὠκεανόν, ἐκπλεύσαντα δὲ αὐτὸν ἐκ τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας ποιήσασθαι τὸν πλοῦν δι' ὠκεανοῦ πλείους ἡμέρας καὶ προσενεχθῆναι νήσοις πελαγίαις· ὧν μίαν ὑπάρχειν τὴν ὀνομαζομένην Πάγχαιαν, ἐν ᾗ τεθεᾶσθαι τοὺς ἐνοικοῦντας Παγχαίους εὐσεβείᾳ διαφέροντας καὶ τοὺς θεοὺς τιμῶντας μεγαλοπρεπεστάταις θυσίαις καὶ ἀναθήμασιν ἀξιολόγοις ἀργυροῖς τε καὶ χρυσοῖς. εἶναι δὲ καὶ τὴν νῆσον ἱερὰν θεῶν, καὶ ἕτερα πλείω θαυμαζόμενα κατά τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν τῆς κατασκευῆς πολυτεχνίαν, περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος ἐν ταῖς πρὸ ταύτης βίβλοις ἀναγεγράφαμεν (V 41—46). εἶναι δ' ἐν αὐτῇ κατά τινα λόφον ὑψηλὸν καθ' ὑπερβολὴν ἱερὸν Διὸς Τριφυλίου, καθιδρυμένον ὑπ' αὐτοῦ καθ' ὃν καιρὸν ἐβασίλευσε τῆς οἰκουμένης ἁπάσης ἔτι κατ' ἀνθρώπους ὤν. ἐν τούτῳ τῷ ἱερῷ στήλην εἶναι χρυσῆν, ἐν ᾗ τοῖς Παγχαίοις γράμμασιν ὑπάρχειν γεγραμμένας τάς τε Οὐρανοῦ καὶ Κρόνου καὶ Διὸς πράξεις κεφαλαιωδῶς. μετὰ ταῦτά φησι πρῶτον Οὐρανὸν βασιλέα γεγονέναι, ἐπιεικῆ τινὰ ἄνδρα καὶ εὐεργετικὸν καὶ τῆς τῶν ἄστρων κινήσεως ἐπιστήμονα, ὃν καὶ πρῶτον θυσίαις τιμῆσαι τοὺς οὐρανίους θεούς· διὸ καὶ Οὐρανὸν προσαγορευθῆναι κτέ.

Diod. V 46 .. στήλη χρυσῆ μεγάλη, γράμματα ἔχουσα τὰ παρ' Αἰγυπτίοις ἱερὰ καλούμενα, δι' ὧν ἦσαν αἱ πράξεις Οὐρανοῦ τε καὶ Διὸς ἀναγεγραμμέναι, καὶ μετὰ ταύτας αἱ Ἀρτέμιδος καὶ Ἀπόλλωνος ὑφ' Ἑρμοῦ προσαναγεγραμμέναι.

Athen. XIV p. 658e Εὐήμερος — ὁ Κῷος ἐν τῷ γ' τῆς ἱερᾶς ἀναγραφῆς τοῦθ' ἱστορεῖ, ὡς Σιδωνίων λεγόντων τοῦτο,

Digitized by Google

§ 47. ὅτι Κάδμος μάγειρος ὢν τοῦ βασιλέως καὶ παραλαβὼν τὴν Ἁρμονίαν αὐλητρίδα καὶ αὐτὴν οὖσαν τοῦ βασιλέως ἔφυγε σὺν αὐτῇ.

Cic. de nat. deor. I 42, 119 *quid? qui aut fortes aut claros aut potentes viros tradunt post mortem ad deos pervenisse eosque esse ipsos quos nos colere precari venerarique soleamus, nonne expertes sunt religionum omnium? quae ratio maxime tractata ab Euhemero est, quem noster et interpretatus et secutus est praeter ceteros Ennius. ab Euhemero autem et mortes et sepulturae demonstrantur deorum.*

Die fragmente von Ennius' *Euhemerus s. sacra historia* s. *Ennianae poesis reliquiae* rec. I. Vahlen. Leipz. 1854 p. XCIII. 169. vgl. quellenk. II s. 18.

§ 48. Idomeneus von Lampsakos.

Müller FHG II 489.

Suidas: Ἰδομενεύς, ἱστορικός. ἔγραψεν ἱστορίαν τῶν κατὰ Σαμοθράκην (Σωκράτην Fr. Nietzsche Rh. mus. XXV 229).

Idomeneus war schüler und freund von Epikur († 270) und schrieb περὶ τῶν Σωκρατικῶν. περὶ δημαγωγῶν.

Strab. XIII p. 589 καὶ αὐτὸς δ' Ἐπίκουρος τρόπον τινὰ Λαμψακηνὸς ὑπῆρξε, διατρίψας ἐν Λαμψάκῳ καὶ φίλοις χρησάμενος τοῖς ἀρίστοις τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, τοῖς περὶ Ἰδομενέα καὶ Λεοντέα.

Plut. Perikl. 10 πῶς ἂν οὖν τις Ἰδομενεῖ πιστεύσειε κατηγοροῦντι τοῦ Περικλέους, ὡς τὸν δημαγωγὸν Ἐφιάλτην φίλον γενόμενον καὶ κοινωνὸν ὄντα τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ προαιρέσεως δολοφονήσαντος διὰ ζηλοτυπίαν καὶ φθόνον τῆς δόξης; ταῦτα γὰρ οὐκ οἶδ' ὅθεν συναγαγὼν ὥσπερ χολὴν τἀνδρὶ προσβέβληκεν.

Plut. Demosth. 23 nach der eroberung von Theben: εὐθὺς δ' ὁ Ἀλέξανδρος ἐξῄτει πέμπων τῶν δημαγωγῶν δέκα μέν, ὡς Ἰδομενεύς καὶ Δοῦρις εἰρήκασιν, ὀκτὼ δ', ὡς οἱ πλεῖστοι καὶ δοκιμώτατοι τῶν συγγραφέων.

Digitized by Google

IV. Die letzten zeiten des griechischen staatswesens. Alexandrinische gelehrsamkeit.

§ 49. Aratos von Sikyon († 213).

Müller FHG III 21. Ernst Köpke, de hypomnematis Graecis II. Brandenb. 1863. p. 9.

Biογρ. ed. Westermann p. 55 . . *καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ γεγόνασιν Ἄρατοι ἄνδρες ἐλλόγιμοι, ἱστοριογράφοι, ὥσπερ ὁ Κνίδιος, οὗ φέρονται Αἰγυπτιακὰ ἱστορικὰ συγγράμματα, καὶ τρίτος ἐπισημότατος Σικυώνιος, οὗ ἐστὶν ἡ πολύβιβλος ἱστορία ὑπὲρ τὰ λ΄ βιβλία ἔχουσα.*

Plut. Arat. 3 *γεγονέναι κομψότερον εἰπεῖν (Ἄρατον) ἢ δοκεῖ τισὶν ἐκ τῶν ὑπομνημάτων κρίνουσιν, ἃ παρέργως καὶ ὑπὸ χεῖρα διὰ τῶν ἐπιτυχόντων ὀνομάτων ἀμιλλησάμενος κατέλιπεν.*

Polyb. II 40 *τῶν μέντοι γε Ἀράτῳ διῳκημένων καὶ νῦν καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἐπικεφαλαιούμενοι μνησθησόμεθα διὰ τὸ καὶ λίαν ἀληθινοὺς καὶ σαφεῖς ἐκεῖνον περὶ τῶν ἰδίων συντεταχέναι πράξεων ὑπομνηματισμούς.* vgl. c. 56.

Eb. 47 Aratos in dem Kleomenischen kriege: *πολλὰ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἠναγκάζετο καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν πρὸς τοὺς ἐκτός, δι' ὧν ἔμελλε τὴν ἐναντίαν ἔμφασιν ὑποδεικνύων ταύτην ἐπικρύψεσθαι τὴν οἰκονομίαν· ὧν χάριν ἔνια τούτων οὐδ' ἐν τοῖς ὑπομνήμασι κατέταξεν.*

Polyb. I 3 *ἄρξει δὲ τῆς πραγματείας ἡμῖν τῶν μὲν χρόνων ὀλυμπιὰς ρ΄ καὶ μ΄ (220), τῶν δὲ πράξεων παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησιν ὁ προσαγορευθεὶς συμμαχικὸς πόλεμος — —· ταῦτα δ' ἐστὶ συνεχῆ τοῖς τελευταίοις τῆς Ἀράτου τοῦ Σικυωνίου συντάξεως.* IV 2 *καλλίστην ὑπόστασιν ὑπολαμβάνοντες εἶναι ταύτην διὰ τὸ πρῶτον μὲν τὴν Ἀράτου σύνταξιν ἐπὶ τούτους καταστρέφειν τοὺς καιρούς . . .*

§ 50. Phylarchos.

Müller FHG I LXXVII. 334. fr. coll. I. F. Lucht. Leipz. 1836. I. A. Brückner Bresl. 1839. vgl. Plutarchi Agis et Cleomenes rec. Schömann Greifsw. 1839. p. XXI.

Suidas: *Φύλαρχος Ἀθηναῖος ἢ Ναυκρατίτης (οἱ δὲ Σικυώνιον, ἄλλοι Αἰγύπτιον ἔγραψαν), ἱστορικός. τὴν ἐπὶ Πελοπόννησον Πύρρου τοῦ Ἠπειρώτου στρατείαν ἐν βιβλίοις*

Digitized by Google

§ 50. *κή· κατάγει δὲ καὶ μέχρι Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου κληθέντος καὶ τῆς Βερενίκης τελευτῆς, καὶ ἕως τοῦ θανάτου Κλεομένους τοῦ Λακεδαιμονίου, ἐπιστρατεύσαντος αὐτῷ Ἀντιγόνου. τὰ κατὰ Ἀντίοχον καὶ τὸν Περγαμηνὸν Εὐμένη. ἐπιτομὴν μυθικήν. περὶ τῆς τοῦ Διὸς ἐπιφανείας. περὶ εὑρημάτων. παρεμβάσεων βιβλία θ'.*

Athen. II p. 58c *Φύλαρχος ὁ Ἀθηναῖος ἢ Ναυκρατίτης. Ἱστορίαι* 28 bb., von 272—220 v. Ch.

Polyb. II 56 *ἐπεὶ δὲ τῶν κατὰ τοὺς αὐτοὺς καιροὺς Ἀράτῳ γεγραφότων παρ' ἐνίοις ἀποδοχῆς ἀξιοῦται Φύλαρχος, ἐν πολλοῖς ἀντιδοξῶν καὶ τἀναντία γράφων αὐτῷ, χρήσιμον ἂν εἴη, μᾶλλον δ' ἀναγκαῖον ἡμῖν, Ἀράτῳ προῃρημένοις κατακολουθεῖν περὶ τῶν Κλεομενικῶν, μὴ παραλιπεῖν ἄσκεπτον τοῦτο τὸ μέρος, ἵνα μὴ τὸ ψεῦδος ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἰσοδυναμοῦν ἀπολείπωμεν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. καθόλου μὲν οὖν ὁ συγγραφεὺς οὗτος πολλὰ παρ' ὅλην τὴν πραγματείαν εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν εἴρηκε. πλὴν περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἴσως οὐκ ἀναγκαῖον ἐπιτιμᾶν κατὰ τὸ παρὸν οὐδ'. ἐξακριβοῦν· ὅσα δὲ συνεπιβάλλει τοῖς ὑφ' ἡμῶν γραφομένοις καιροῖς, ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ περὶ τὸν Κλεομενικὸν πόλεμον, ὑπὲρ τούτων ἀναγκαῖόν ἐστιν ἡμῖν διευκρινεῖν. ἔσται δὲ πάντως ἀρκοῦντα ταῦτα πρὸς τὸ καὶ τὴν ὅλην αὐτοῦ προαίρεσιν καὶ δύναμιν ἐν τῇ πραγματείᾳ καταμαθεῖν* ss. bis cap. 63.

Plut. Arat. 38 *ὁμοίως δὲ καὶ Φύλαρχος ἱστόρηκε περὶ τούτων, ᾧ μὴ τοῦ Πολυβίου μαρτυροῦντος οὐ πάνυ τι πιστεύειν ἄξιον ἦν. ἐνθουσιᾷ γὰρ ὅταν ἅψηται τοῦ Κλεομένους ὑπ' εὐνοίας, καὶ καθάπερ ἐν δίκῃ [τῇ ἱστορίᾳ] τῷ μὲν (τῷ Ἀράτῳ) ἀντιδικῶν διατελεῖ τῷ δὲ συναγορεύων.*

Plut. Them. 32 . . *ἅ τε Φύλαρχος (περὶ τῶν λειψάνων τοῦ Θεμιστοκλέους λέγει), ὃς ὥσπερ ἐν τραγωδίᾳ τῇ ἱστορίᾳ μονονοὺ μηχανὴν ἄρας καὶ προαγαγὼν Νεοκλέα τινὰ καὶ Δημόπολιν υἱεῖς Θεμιστοκλέους ἀγῶνα βούλεται κινεῖν καὶ πάθος, οὐδ' ἂν ὁ τυχὼν ἀγνοήσειεν ὅτι πέπλασται.*

Dionysios (de comp. verb. 4 p. 30) zählt Phylarchos zu den unlesbaren historikern.

Phylarchos' geschichte benutzten Trogus Pompejus und Plutarch (leben des Pyrrhos Agis Kleomenes Aratos).

Digitized by Google

Menodotos von Perinthos § 50.

begann ungefähr wo Phylarchos aufhörte.

Diod. XXVI 4 p. 513 (ol. 140, 4. 217) *Μηνόδοτος δὲ ὁ Περίνθιος τὰς Ἑλληνικὰς πραγματείας ἔγραψεν ἐν βιβλίοις πεντεκαίδεκα.* vgl. § 40.

§ 51. Specialgeschichten.

Demetrios von Byzantion.

Müller FHG II 624. vgl. W. Ad. Schmidt, de fontibus veterum auctorum in enarrandis expeditionibus a Gallis in Macedoniam atque Graeciam susceptis. Berl. 1834.

Diog. L. V 83 *γεγόνασι δὲ Δημήτριοι ἀξιόλογοι εἴκοσι ... τρίτος Βυζάντιος περιπατητικός .... ἕβδομος Βυζάντιος, ἐν τρισκαίδεκα βιβλίοις γεγραφὼς τὴν Γαλατῶν διάβασιν ἐξ Εὐρώπης εἰς Ἀσίαν καὶ ἐν ἄλλοις ὀκτὼ τὰ περὶ Ἀντίοχον καὶ Πτολεμαῖον καὶ τὴν Λιβύης ὑπ' αὐτῶν διοίκησιν.*

Nymphis von Herakleia.

Müller FHG III 12.

Suidas: *Νύμφις Ξεναγόρου Ἡρακλεώτης ἐκ Πόντου, ἱστορικός. περὶ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων καὶ ἐπιγόνων βιβλία κδ', περὶ Ἡρακλείας βιβλία ιγ'. ἔχει δὲ μέχρι τῆς καθαιρέσεως τῶν τυράννων τὰ κατὰ τοὺς ἐπιγόνους καὶ μέχρι τοῦ τρίτου Πτολεμαίου* (246).

Memnon c. 11 (Phot. bibl. cod. 224 p. 226[a] 25 Bk. Müller FHG III 533) *οἱ δὲ περιλειπόμενοι τῶν ἀπὸ Ἡρακλείας φυγάδων, Νύμφιδος, καὶ αὐτοῦ ἑνὸς ὑπάρχοντος τούτων, κάθοδον βουλεύσαντος αὐτοῖς καὶ ῥᾳδίαν εἶναι ταύτην ἐπιδεικνύντος, εἰ μηδὲν ὧν οἱ πρόγονοι ἀπεστέρηντο αὐτοὶ φανεῖεν διοχλοῦντες ἀναλήψεσθαι, ἔπεισέ τε σὺν τῷ ῥᾴστῳ, καὶ τῆς καθόδου ὃν ἐβούλευσε τρόπον γεγενημένης οἵ τε καταχθέντες καὶ ἡ δεξαμένη πόλις ἐν ὁμοίαις ἡδοναῖς καὶ εὐφροσύναις ἀνεστρέφοντο, φιλοφρόνως τῶν τε ἐν τῇ πόλει τούτους δεξιωσαμένων καὶ μηδὲν ὧν εἰς αὐτάρκειαν αὐτοῖς συντελούντων παραλελοιπότων. καὶ οἱ Ἡρακλεῶται τὸν εἰρημένον τρόπον τῆς παλαιᾶς εὐγενείας καὶ πολιτείας ἐπελαμβάνοντο* (281).

Eb. c. 24 (p. 228[b] Bk. p. 538 M.) *διὰ ταῦτα πάλιν οἱ Γαλάται εἰς τὴν Ἡρακλεῶτιν ἔπεμψαν στράτευμα καὶ ταύτην*

Digitized by Google

§ 51. κατέτρεχον, μέχρις ἂν οἱ Ἡρακλεῶται διεπρεσβεύσαντο πρὸς αὐτούς. Νύμφις δὲ ἦν ὁ ἱστορικὸς ὁ κορυφαῖος τῶν πρέσβεων· ὃς τὸν μὲν στρατὸν ἐν τῷ κοινῷ χρυσοῖς πεντακισχιλίοις, τοὺς δὲ ἡγεμόνας ἰδίᾳ διακοσίοις ὑποθεραπεύσας τῆς χώρας ἀπαναστῆναι παρεσκεύασεν (c[a] 240).

Nymphis war für die früheren abschnitte Memnons quelle.

Neanthes von Kyzikos.

Müller FHG III 2.

Suidas: Νεάνθης Κυζικηνός, ῥήτωρ, μαθητὴς Φιλίσκου τοῦ Μιλησίου. ἔγραψε περὶ κακοζηλίας ῥητορικῆς καὶ λόγους πολλοὺς πανηγυρικούς.

N. schrieb u. a. Ἑλληνικά. ὧροι (Κυζικηνῶν). τὰ κατὰ πόλιν μυθικά. περὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν. αἱ περὶ Ἄτταλον ἱστορίαι. Attalos I regierte 241—197.

Ἐν τῇ γ′ καὶ δ′ τῶν Ἑλληνικῶν ἱστοριῶν handelte Neanthes von Themistokles (fr. 2. 3).

Fr. 32 b, Plut. Symp. I 10, 2 p. 628[b] Νεάνθη τὸν Κυζικηνὸν ἔφη λέγειν ἐν τοῖς κατὰ πόλιν μυθικοῖς, ὅτι τῇ Αἰαντίδι φυλῇ γέρας ὑπῆρχε τὸ μὴ κρίνεσθαι τὸν [αὐτῆς] χορὸν ἔσχατον † .... μηδὲ ἡμεῖς τὴν Νεάνθους ἐν ἐνίοις εὐχέρειαν ἀποδράσεως ποιησόμεθα πρόφασιν.

Zenon von Rhodos.

Müller FHG III 174.

Diog. L. VII 35 γεγόνασι δὲ Ζήνωνες ὀκτώ ..... τρίτος Ῥόδιος, (ὁ) τὴν ἐντόπιον γεγραφὼς ἱστορίαν ἐνιαίαν (ἐνιαυσιαίαν Müller).

Polyb. XVI 14 (201 v. Ch.) ἐπεὶ δέ τινες τῶν τὰς κατὰ μέρος γραφόντων πράξεις γεγράφασι καὶ περὶ τούτων τῶν καιρῶν ..., βούλομαι βραχέα περὶ αὐτῶν διαλεχθῆναι. ποιήσομαι δὲ τοὺς λόγους οὐ πρὸς ἅπαντας, ἀλλ' ὅσους ὑπολαμβάνω μνήμης ἀξίους εἶναι καὶ διαστολῆς· εἰσὶ δ' οὗτοι Ζήνων καὶ Ἀντισθένης οἱ Ῥόδιοι. τούτους δὲ ἀξίους εἶναι κρίνω διὰ πλείους αἰτίας. καὶ γὰρ κατὰ τοὺς καιροὺς γεγόνασι καὶ περι‹ττῶς ἐν τῇ σφετέρᾳ πατρίδι Hultsch› πεπολίτευνται, καὶ καθόλου πεποίηνται τὴν πραγματείαν οὐκ ὠφελείας χάριν ἀλλὰ δόξης καὶ τοῦ καθήκοντος ἀνδράσι πολιτικοῖς ss, bis c. 20.

Diod. V 56 περὶ μὲν οὖν τῶν ἀρχαιολογουμένων παρὰ Ῥοδίοις οὕτω τινὲς μυθολογοῦσιν· ἐν οἷς ἐστὶ καὶ Ζήνων ὁ τὰ περὶ ταύτης συνταξάμενος.

Digitized by Google

§ 52. Geschichtschreiber der römisch-punischen kriege.

Philinos von Akragas.

Müller FHG III 17.

Polyb. I 14 vom ersten punischen kriege: *οὐχ ἧττον δὲ τῶν προειρημένων παρωξύνθην ἐπιστῆσαι τούτῳ τῷ πολέμῳ καὶ διὰ τὸ τοὺς ἐμπειρότατα δοκοῦντας γράφειν ὑπὲρ αὐτοῦ, Φιλῖνον καὶ Φάβιον, μὴ δεόντως ἡμῖν ἀπηγγελκέναι τὴν ἀλήθειαν. ἐκόντας μὲν οὖν ἐψεῦσθαι τοὺς ἄνδρας οὐχ ὑπολαμβάνω, στοχαζόμενος ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν· δοκοῦσι δέ μοι πεπονθέναι τι παραπλήσιον τοῖς ἐρῶσι. διὰ γὰρ τὴν αἵρεσιν καὶ τὴν ὅλην εὔνοιαν Φιλίνῳ μὲν πάντα δοκοῦσιν οἱ Καρχηδόνιοι πεπρᾶχθαι φρονίμως, καλῶς, ἀνδρωδῶς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τἀναντία, Φαβίῳ δὲ τοὔμπαλιν τούτων* ss. bis c. 15 § 12.

III 26 nach mitteilung der älteren römisch-karthagischen verträge: *τίς οὐκ ἂν εἰκότως θαυμάσειε Φιλίνου τοῦ συγγραφέως, οὐ διότι ταῦτ' ἠγνόει (τοῦτο μὲν γὰρ οὐ θαυμαστόν, ἐπεὶ καθ' ἡμᾶς ἔτι καὶ Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων οἱ πρεσβύτατοι καὶ μάλιστα δυκοῦντες περὶ τὰ κοινὰ σπουδάζειν ἠγνόουν)· ἀλλὰ πόθεν ἢ πῶς ἐθάρρησε γράψαι τἀναντία τούτοις, διότι Ῥωμαίοις καὶ Καρχηδονίοις ὑπάρχοιεν συνθῆκαι, καθ' ἃς ἔδει Ῥωμαίους μὲν ἀπέχεσθαι Σικελίας ἁπάσης, Καρχηδονίους δ' Ἰταλίας, καὶ διότι ὑπερέβαινον Ῥωμαῖοι τὰς συνθήκας καὶ τοὺς ὅρκους, ἐπεὶ ἐποιήσαντο τὴν πρώτην εἰς Σικελίαν διάβασιν, μήτε γεγονότος μήθ' ὑπάρχοντος τὸ παράπαν ἐγγράφου τοιούτου μηδενός. ταῦτα γὰρ ἐν τῇ δευτέρᾳ λέγει βίβλῳ διαρρήδην. περὶ ὧν ἡμεῖς ἐν τῇ παρασκευῇ τῆς ἰδίας πραγματείας μνησθέντες, εἰς τοῦτον ὑπερεθέμεθα τὸν καιρὸν κατὰ μέρος περὶ αὐτῶν ἐξεργάσασθαι διὰ τὸ καὶ πλείους διεψεῦσθαι τῆς ἀληθείας ἐν τούτοις, πιστεύσαντας τῇ Φιλίνου γραφῇ.*

Philinos wird citiert Diod. XXIII 8 p. 502 (*ὅτι . . . Φιλῖνος ὁ Ἀκραγαντῖνος ἱστορικὸς ἀνεγράψατο*). XXIV 11, 1 p. 509 (XXIII 17 p. 505 *Φίλιστος δὲ ἱστορικὸς ἦν*?).

Digitized by Google

§ 52. Hannibalischer krieg:

Silenos von Kalakte.

Müller FHG III 100.

Corn. Nep. Hann. 13 *huius belli gesta multi memoriae prodiderunt, sed ex his duo qui cum eo (Hannibale) in castris fuerunt simulque vixerunt, quamdiu fortuna passa est, Silenus et Sosilus Lacedaemonius. atque hoc Sosilo Hannibal litterarum Graecarum usus est doctore.*

Silenos' geschichte des Hannibalischen krieges wurde ausgeschrieben von L. Coelius Antipater und daher von Cicero und Livius angeführt. vgl. quellenk. II § 12 s. 35.

Liv. XXVI 49 bei der einnahme von Neukarthago: *si auctorem Graecum sequar Silenum.*

Cic. de divin. I 24 *Hannibalem Coelius scribit ..... hoc item in Sileni, quem Coelius sequitur, Graeca historia est: is autem diligentissime res Hannibalis persecutus est: Hannibalem cum cepisset Saguntum visum esse in somnis a Iove in deorum concilium vocari ss.*

Silenos schrieb auch *Σικελικά*. Athen. XII p. 542ª *Σειληνὸς δ' ὁ Καλακτῖνος ἐν τρίτῳ Σικελικῶν.*

Sosilos.

Müller FHG III 99.

Diod. XXVI 4 p. 513 *Μηνόδοτος δὲ ὁ Περίνθιος τὰς Ἑλληνικὰς πραγματείας ἔγραψεν ἐν βιβλίοις ιε΄* (o. s. 98), *Σώσιλος δὲ ὁ Ἴλιος τὰ περὶ Ἀννίβαν ἔγραψεν ἐν βιβλίοις ζ΄.*

Polyb. III 20 *οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, προσπεπτωκυίας αὐτοῖς ἤδη τῆς Ζακανθαίων ἁλώσεως, οὐ μὰ Δία περὶ τοῦ πολέμου τότε διαβούλιον ἦγον, καθάπερ ἔνιοι τῶν συγγραφέων φασί, προσκατατάττοντες ἔτι καὶ τοὺς εἰς ἑκάτερα ῥηθέντας λόγους, πάντων ἀτοπώτατον πρᾶγμα ποιοῦντες ..... πρὸς μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα τῶν συγγραμμάτων, οἷα γράφει Χαιρέας καὶ Σώσιλος, οὐδὲν ἂν δέοι πλέον λέγειν· οὐ γὰρ ἱστορίας, ἀλλὰ κουρεακῆς καὶ πανδήμου λαλιᾶς ἔμοιγε δοκοῦσι τάξιν ἔχειν καὶ δύναμιν.* vgl. s. 88.

Diokles von Peparethos

(Müller FHG III 74. vgl. Schwegler RG I 411—415)

verfaszte etwa um den anfang des Hannibalischen kriegs

Digitized by Google

eine *κτίσις Ῥώμης*, welche Q. Fabius Pictor ausgeschrieben haben soll. § 52.

Plut. Romul. 3 *τοῦ δὲ πίστιν ἔχοντος λόγου μάλιστα καὶ πλείστους μάρτυρας τὰ μὲν κυριώτατα πρῶτος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐξέδωκε Διοκλῆς Πεπαρήθιος, ᾧ καὶ Φάβιος Πίκτωρ ἐν τοῖς πλείστοις ἐπηκολούθηκεν.*

Eb. 8 *ὧν τὰ πλεῖστα καὶ τοῦ Φαβίου λέγοντος καὶ τοῦ Πεπαρηθίου Διοκλέους, ὃς δοκεῖ πρῶτος ἐκδοῦναι Ῥώμης κτίσιν, ὕποπτον μὲν ἐνίοις ἐστὶ τὸ δραματικὸν καὶ πλασματῶδες κτέ.*

§ 53. Alexandrinische und Pergamenische gelehrsamkeit.

G. Parthey, das alexandrinische museum. Berl. 1838. F. Ritschl, die alex. bibliotheken. Berl. 1838 (opusc. ph. I 1).

Ptolemaeos Lagi reg. 323—285 † 283. Ptol. IV Philopator 221—204.
Ptol. II Philadelphos 285—246. Ptol. V Epiphanes 204—181.
Ptol. III Euergetes 246—221. Ptol. VI Philometor 181—146.

Ptolemaeos II Philadelphos stiftete im anfange seiner regierung die bibliothek des museums und ernannte Zenodotos zum bibliothekar. Die folgenden bibliothekare waren Kallimachos, Eratosthenes, Apollonios, Aristophanes, Aristarchos.

Sosibios von Lakedaemon.

Müller FHG II 625. fragm. chronogr. p. 133. Io. Brandis, de temp. gr. antiqu. rationib. p. 27.

Suidas: *Σωσίβιος Λάκων, γραμματικὸς τῶν ἐπιλυτικῶν καλουμένων. * * ἐν τούτοις δὲ ἱστορεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι εἰδός τι κωμῳδίας ἐστὶ καλούμενον δικηλιστῶν καὶ μιμηλῶν. περὶ τῶν [μιμηλῶν] ἐν Λακωνικῇ ἱστορουμένων παιδιῶν, καὶ ἄλλα.*

Athen. IV p. 144[e] *Θεόφραστος δ' ἐν τῷ πρὸς Κάσανδρον περὶ βασιλείας (εἰ γνήσιον τὸ σύγγραμμα· πολλοὶ γὰρ αὐτό φασιν εἶναι Σωσιβίου, εἰς ὃν Καλλίμαχος ὁ ποιητὴς ἐπίνικον ἐλεγειακὸν ἐποίησε) τοὺς Περσῶν φησὶ βασιλεῖς κτέ.*

Athen. XI p. 493[d]—494[b] erzählt von einem scherze, den Ptolemaeos Philadelphos sich mit Sosibios (*ὁ λυτικὸς*) bei der gehaltauszahlung machte.

Sosibios schrieb u. a. *ὁμοιότητες, περὶ τῶν ἐν Λακεδαίμονι θυσιῶν, περὶ Ἀλκμᾶνος* wenigstens 3 bb., *χρόνων ἀναγραφή.*

Digitized by Google

§ 53. Censor. de die nat. 21 *a priore scilicet cataclysmo, quem dicunt et Ogygii, ad Inachi regnum annos circiter CCCC ⟨computarunt, hinc ad excidium Troiae annos DCCC⟩, hinc ad olympiadem primam paulo plus CCCC. quos solos, quamvis mythici temporis postremos, tamen quia a memoria scriptorum proximos quidam certius definire voluerunt. et quidem Sosibius scripsit esse CCCXCV, Eratosthenes autem septem et quadringentos, Timaeus CCCCXVII, Crates DXIIII, et praeterea multi diverse, quorum etiam ipsa dissensio incertum esse declarat.*

Clem. Al. strom. I 21, 117 p. 389 P. *Σωσίβιος δὲ ὁ Λάκων ἐν χρόνων ἀναγραφῇ κατὰ τὸ ὄγδοον ἔτος τῆς Χαρίλλου τοῦ Πολυδέκτου βασιλείας Ὁμήρου φέρει. βασιλεύει μὲν οὖν Χάριλλος ἔτη ἑξήκοντα τέσσαρα, μεθ' ὃν υἱὸς Νίκανδρος ἔτη τριάκοντα ἐννέα· τούτου κατὰ τὸ τριακοστὸν τέταρτον ἔτος τεθῆναί φησι τὴν πρώτην ὀλυμπιάδα, ὡς εἶναι ἐννενήκοντά που ἐτῶν πρὸ τῆς τῶν Ὀλυμπίων θέσεως Ὁμήρου.*

Also rechnete Sosibios die zerstörung von Troja = 1171 v. Ch.; das königthum des Charilaos = 873—810; des Nikandros = 809—771; Nikandros' 34s jahr = ol. 1 = 776.

Athen. XIV p. 635e *ἐγένετο δὲ ἡ θέσις τῶν Καρνείων κατὰ τὴν ἕκτην καὶ εἰκοστὴν ὀλυμπιάδα* (676 v. Chr.), *ὡς Σωσίβιός φησιν ἐν τῷ περὶ χρόνων.* dasselbe datum hat Sex. Iulius Africanus *Ὀλυμπιάδων ἀναγραφή* p. 9 Rutgers.

Kallimachos

verfaszte um 247 die *πίνακες τῶν ἐν πάσῃ παιδείᾳ διαλαμψάντων καὶ ὧν συνέγραψαν ἐν βιβλίοις κ' καὶ ρ'.* vgl. C. Wachsmuth, die pinakographische thätigkeit des Kallimachos. Philol. XVI 653.

Hermippos von Smyrna.

Müller FHG III 35. fr. ed. Adalb. Łożyński. Bonn 1832.

Hermippos wird als peripatetiker bezeichnet und war schüler von Kallimachos. (Athen. II p. 58f. V p. 213f. XV p. 696f *Ἕρμιππος ὁ Καλλιμάχειος.*) er schrieb *βίοι*, insbesondere *νομοθετῶν*, wenigstens 6 bb., *τῶν ἑπτὰ σοφῶν*; von philosophen und rhetoren (Pythagoras, Aristoteles, Isokrates u. a.) und deren schülern, vgl. Hieronymus ob. § 46 s. 92.

Digitized by Google

Joseph. w. Apion I 22 p. 198 s. (fr. 21) *πολλοὶ δὲ τὰ περὶ αὐτὸν (Πυθαγόραν) ἱστορήκασι, καὶ τούτων ἐπισημότατός ἐστιν Ἕρμιππος, ἀνὴρ περὶ πᾶσαν ἱστορίαν ἐπιμελής.* § 53.

Academicor. philosophor. index Herculanensis (ed. Franc. Bücheler Greifsw. 1869) col. XI 4 *Ἕρμιππος ἐν τ⟨ῷ περὶ τῶν⟩ ἀπὸ φιλοσοφία⟨ς εἰς τυραννίδ⟩ας καὶ δυναστε⟨ίας μεθεσ⟩τηκότων.* Gompertz Jen. LZ. 1875, 603.

Dionys. Isaeos 1 p. 586 (fr. 58) *οὐδὲ γὰρ ὁ τοὺς Ἰσοκράτους μαθητὰς ἀναγράψας Ἕρμιππος, ἀκριβὴς ἐν τοῖς ἄλλοις γενόμενος, ὑπὲρ τοῦδε τοῦ ῥήτορος (Ἰσαίου) οὐδὲν εἰρηκεν ἔξω δυοῖν τούτων, ὅτι διήκουσε μὲν Ἰσοκράτους, καθηγήσατο δὲ Δημοσθένους, συνεγένετο δὲ τοῖς ἀρίστοις τῶν φιλοσόφων.* vgl. Harpokr. u. *Ἰσαῖος* (fr. 57).

Nicht zu verwechseln mit dem schüler des Kallimachos ist Hermippos von Berytos, ein freigelassener, der unter Hadrian lebte und *περὶ τῶν διαπρεψάντων ἐν παιδείᾳ δούλων* schrieb. vgl. C. Wachsmuth symb. phil. Bonn. p. 140. A. Daub jhb. suppl. XI 436[n].

Istros.

Müller FHG I LXXXV. XC. 418.

Suidas: *Ἴστρος Μενάνδρου ἢ Ἴστρου, Κυρηναῖος ἢ Μακεδών, συγγραφεύς, Καλλιμάχου δοῦλος καὶ γνώριμος. Ἕρμιππος δὲ αὐτόν φησι Πάφιον ἐν τῷ β′ τῶν διαπρεψάντων ἐν παιδείᾳ δούλων. ἔγραψε δὲ πολλὰ καὶ καταλογάδην καὶ ποιητικῶς.*

Istros schrieb unter andern ein sammelwerk u. d. t. *Συναγωγαί*, dessen teile als *Ἀττικά* (*Ἄτακτα* Wilamowitz) *Ἀργολικά Ἠλιακά* citiert werden, *ἀποικίαι Αἰγυπτίων, ὑπομνήματα, πρὸς Τίμαιον ἀντιγραφαί.*

Polemon fr. 54 b. Athen. IX p. 387[f] *Πολέμων ὁ περιηγητὴς Ἴστρον τὸν Καλλιμάχειον συγγραφέα εἰς τὸν ὁμώνυμον κατεπόντου ποταμόν.*

Eratosthenes von Kyrene.

G. Bernhardy Eratosthenica. Berl. 1822. Ders. in Ersch u. Gruber Encyklop. I 36 s. 221. Müller fragm. chronogr. p. 182. Die geograph. fragm. des E. hgg. von Hugo Berger. Leipz. 1880.

Suidas: *Ἐρατοσθένης Ἀγλαοῦ (οἱ δὲ Ἀμβροσίου) Κυρηναῖος, μαθητὴς φιλοσόφου Ἀρίστωνος τοῦ Χίου, γραμματικοῦ δὲ Λυσανίου τοῦ Κυρηναίου καὶ Καλλιμάχου τοῦ ποιη-*

Digitized by Google

§ 53. τοῦ. μετεπέμφθη δὲ ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ τρίτου Πτολεμαίου καὶ διέτριψε μέχρι τοῦ πέμπτου. διὰ δὲ τὸ δευτερεύειν ἐν παντὶ εἴδει παιδείας τοῖς ἄκροις ἐγγίσαντα Βῆτα ἐπεκλήθη· οἱ δὲ καὶ δεύτερον ἢ νέον Πλάτωνα, ἄλλοι Πένταθλον ἐκάλεσαν. ἐτέχθη δὲ ρκς' ὀλυμπιάδι, καὶ ἐτελεύτησεν π' ἐτῶν γεγονώς, ἀποσχόμενος τροφῆς διὰ τὸ ἀμβλυώττειν, μαθητὴν ἐπίσημον καταλιπὼν Ἀριστοφάνην τὸν Βυζάντιον, οὗ πάλιν Ἀρίσταρχος μαθητής. — μαθηταὶ δὲ αὐτοῦ Μνασέας καὶ Μένανδρος καὶ Ἄριστις. ἔγραψε δὲ φιλόσοφα καὶ ποιήματα καὶ ἱστορίας, ἀστρονομίαν ἢ καταστερισμούς, περὶ τῶν κατὰ φιλοσοφίαν αἱρέσεων, περὶ ἀληθείας, διαλόγους πολλούς, καὶ γραμματικὰ συχνά.

Vgl. Suidas u. Ἀπολλώνιος α': Ἀ. — μαθητὴς Καλλιμάχου, σύγχρονος Ἐρατοσθένους καὶ Εὐφορίωνος καὶ Τιμάρχου, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Εὐεργέτου ἐπικληθέντος, καὶ διάδοχος Ἐρατοσθένους γενόμενος ἐν τῇ προστασίᾳ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθήκης.

Sueton. de grammat. 10 *philologi appellationem assumpsisse videtur (L. Ateius), quia sic ut Eratosthenes, qui primus hoc cognomen sibi vindicavit, multiplici variaque doctrina censebatur.*

Strab. XVII p. 838 Κυρηναῖοι δ' εἰσὶ καὶ Καλλίμαχος καὶ Ἐρατοσθένης, ἀμφότεροι τετιμημένοι παρὰ τοῖς Αἰγυπτίων βασιλεῦσιν, ὁ μὲν ποιητὴς ἅμα καὶ περὶ γραμματικὴν ἐσπουδακώς, ὁ δὲ καὶ ταῦτα καὶ περὶ φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθήματα εἴ τις ἄλλος διαφέρων. vgl. I p. 15.

Eratosthenes war geboren ol. 126, 2. 275 und starb einundachtzig jahre alt ol. 146, 3. 194. seine berühmtesten werke waren: Γεωγραφικά 3 bb. Χρονογραφίαι (bis zum tode von Ptolemaeos III Euergetes ol. 139, 4. 221?); mit diesen verbunden Ὀλυμπιονῖκαι.

Plin. NH II 247 *universum autem circuitum (terrae) Eratosthenes, in omnium quidem litterarum subtilitate et in hac utique praeter ceteros sollers, quem cunctis probari video, ducentorum quinquaginta duorum milium stadiorum prodidit.*

Fr. 3 (Clem. Al. strom. I 21 § 138 p. 402 Pott) Ἐρατοσθένης δὲ τοὺς χρόνους ὧδε ἀναγράφει·

Digitized by Google

	jahre	vor ol. 1	v. Ch.	§ 53.
ἀπὸ μὲν Τροίας ἁλώσεως		407	1184/3	
ἐπὶ Ἡρακλειδῶν κάθοδον ἔτη ὀγδοήκοντα	80	327	1104/3	
ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Ἰωνίας κτίσιν ἔτη ἑξήκοντα	60	267	1044/3	
τὰ δὲ τούτοις ἑξῆς, ἐπὶ μὲν τὴν ἐπιτροπίαν τὴν Λυκούργου ἔτη ἑκατὸν πεντήκοντα ἐννέα	159	108	885/4	
ἐπὶ δὲ (τὸ) προηγούμενον ἔτος τῶν πρώτων Ὀλυμπίων ἔτη ἑκατὸν ὀκτώ	108	ol. 1,1	777/6	
ἀφ' ἧς ὀλυμπιάδος ἐπὶ τὴν Ξέρξου διάβασιν ἔτη διακόσια ἐνενήκοντα ἑπτά	297	ol. 75,1	480/79	
ἀφ' ἧς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἔτη τεσσαράκοντα ὀκτώ	48	ol. 87,1	432/1	
καὶ ἐπὶ τὴν κατάλυσιν καὶ Ἀθηναίων ἦτταν ἔτη εἴκοσιν ἑπτὰ	27	ol. 93,4	405/4	
καὶ ἐπὶ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην ἔτη τριάκοντα τέσσαρα	34	ol. 102,2	371/0	
μεθ' ἣν ἐπὶ τὴν Φιλίππου τελευτὴν ἔτη τριάκοντα πέντε	35	ol. 111,1	336/5	
μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου μεταλλαγὴν ἔτη δώδεκα	12	ol. 114,1	324/3	
	Summa 860 jahre.			

Plut. Lykurg. 1 οἱ δὲ ταῖς διαδοχαῖς τῶν ἐν Σπάρτῃ βεβασιλευκότων ἀναλεγόμενοι τὸν χρόνον, ὥσπερ Ἐρατοσθένης καὶ Ἀπολλόδωρος, οὐκ ὀλίγοις ἔτεσι πρεσβύτερον ἀποφαίνουσι τῆς πρώτης ὀλυμπιάδος (Λυκοῦργον).

Die troische aera des Eratosthenes legte Cato zu grunde. s. quellenk. II § 7 s. 21.

Polemon von Ilion.

Müller FHG III 108. Polemonis fragmenta coll. L. Preller. Leipz. 1838.

Suidas: Πολέμων Εὐηγέτου Ἰλιεύς, ⟨ἐκ⟩ κώμης Γλυκείας ὄνομα, Ἀθήνησι δὲ πολιτογραφηθείς [διὸ ἐπεγράφετο Ἑλλαδικός], ὁ κληθεὶς περιηγητής, ἱστορικός. γέγονε δὲ κατὰ Πτολεμαῖον τὸν ἐπιφανῆ· κατὰ δὲ Ἀσκληπιάδην τὸν Μυρλεανὸν συνεχρόνισεν Ἀριστοφάνει τῷ γραμματικῷ, οὗ καὶ διήκουσε, καὶ τῷ Ῥοδίῳ Παναιτίῳ. ἔγραψε περιήγησιν Ἰλίου ἐν βιβλίοις γ', κτίσεις τῶν ἐν Φωκίδι πόλεων καὶ περὶ τῆς πρὸς Ἀθηναίους συγγενείας αὐτῶν, κτίσεις τῶν ἐν Πόντῳ πόλεων, περὶ τῶν ἐν Λακεδαίμονι (π. τ. ἐ. Λ. ἀναθημάτων Athen. XIII p. 574c), καὶ ἄλλα πλεῖστα· ἐν οἷς καὶ κοσμικὴν περιήγησιν ἤτοι γεωγραφίαν.

Digitized by Google

§ 53. Athen. VI p. 234[d] *Πολέμων γοῦν ὁ εἴτε Σάμιος ἢ Σικυώνιος εἴτ' Ἀθηναῖος ὀνομαζόμενος χαίρει, ὡς ὁ Μοψεάτης Ἡρακλείδης λέγει καταριθμούμενος αὐτὸν καὶ ἀπ' ἄλλων πόλεων (ἐπεκαλεῖτο δὲ καὶ στηλοκόπας, ὡς Ἡρόδικος ὁ Κρατήτειος εἴρηκε), γράψας περὶ παρασίτων φησὶν οὕτως . .* (fr. 78.)

Plutarch. Symp. V 2 p. 675[b] (fr. 27) *τοῖς δὲ Πολέμωνος τοῦ Ἀθηναίου περὶ τῶν ἐν Δελφοῖς θησαυρῶν οἶμαι ὅτι πολλοῖς ὑμῶν ἐντυγχάνειν ἐπιμελές ἐστι, καὶ χρή, πολυμαθοῦς καὶ οὐ νυστάξοντος ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς πράγμασιν ἀνδρός.*

Steph. B. p. 249, 11 *Δωδώνη· — προσθετέον οὖν τῷ περιηγητῇ Πολέμωνι ἀκριβῶς τὴν Δωδώνην ἐπισταμένῳ* (fr. 30).

Polemon schrieb ferner *περὶ τῆς Ἀθήνησιν ἀκροπόλεως* 4 bb., *ἀναγραφὴ τῶν ἐπωνύμων τῶν δήμων καὶ φυλῶν, περὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, περὶ τῶν κατὰ πόλεις ἐπιγραμμάτων, περὶ Σαμοθράκης, πρὸς Νεάνθην ἀντιγραφαί, πρὸς Ἀδαῖον καὶ Ἀντίγονον* wenigstens 6 bb., *πρὸς Τίμαιον* wenigstens 12 bb., *περὶ τῆς Ἀθήνησιν Ἐρατοσθένους ἐπιδημίας* u. a.

Athen. XI p. 479[f] *Πολέμων γοῦν ἢ ὅστις ἐστὶν ὁ ποιήσας τὸν ἐπιγραφόμενον Ἑλλαδικόν, περὶ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ λέγων Μεταποντίνων νάου γράφει καὶ ταῦτα* (fr. 20). XIII p. 606[a] *Πολέμων δὲ ἢ ὁ ποιήσας τὸν ἐπιγραφόμενον Ἑλλαδικόν* (fr. 28).

Apollodoros von Athen.

Müller FHG I xxxviii. 428. Welker, der ep. cyklus I[2] 83. Th. Gompertz Jen. L.-Z. 1875 s. 605 ff. Herm. Diels, untersuchungen üb. Ap. chronika. Rh. mus. xxxi 1. 1875.

Auf dem chronologischen systeme des Eratosthenes beruht die chronik Apollodors.

Suidas: *Ἀπολλόδωρος Ἀσκληπιάδου γραμματικός, εἷς τῶν Παναιτίου τοῦ Ῥοδίου φιλοσόφου καὶ Ἀριστάρχου τοῦ γραμματικοῦ μαθητῶν, Ἀθηναῖος τὸ γένος. ἦρξε δὲ πρῶτος τῶν καλουμένων τραγιάμβων.*

[Skymnos] *Περιήγ.* 16 (Geogr. gr. min. I 196 s. Müller):

τοῖς ἐν Περγάμῳ
βασιλεῦσιν, ὧν ἡ δόξα καὶ τεθνηκότων
παρὰ πᾶσιν ἡμῖν ζῶσα διὰ παντὸς μένει,
τῶν Ἀττικῶν τις γνησίων τε φιλολόγων,
γεγονὼς ἀκουστὴς Διογένους τοῦ Στωικοῦ,

Digitized by Google

συνεσχολακὼς δὲ πολὺν Ἀριστάρχῳ χρόνον, § 53.
συνετάξατ' ἀπὸ τῆς Τρωικῆς ἁλώσεως
χρονογραφίαν στοιχοῦσαν ἄχρι τοῦ νῦν βίου.
ἔτη δὲ τετταράκοντα πρὸς τοῖς χιλίοις
ὡρισμένως ἐξέθετο, καταριθμούμενος
πόλεων ἁλώσεις, ἐκτοπισμοὺς στρατοπέδων,
μετανασταίσεις ἐθνῶν, στρατείας βαρβάρων,
ἐφόδους περαιώσεις τε ναυτικῶν στόλων,
θέσεις ἀγώνων, συμμαχίας, σπονδάς, μάχας,
πράξεις βασιλέων, ἐπιφανῶν ἀνδρῶν βίους,
φυγάς, στρατείας, καταλύσεις τυραννίδων,
πάντων ἐπιτομὴν τῶν χύδην εἰρημένων.
μέτρῳ δὲ ταύτην ἐκτιθέναι προείλετο,
τῷ κωμικῷ δέ, τῆς σαφηνίας χάριν,
εὐμνημόνευτον ἐσομένην οὕτως ὁρῶν. —
Κεῖνος μὲν οὖν κεφάλαια συναθροίσας χρόνων
εἰς βασιλέως ἀπέθετο φιλαδέλφου χάριν,
ἃ καὶ διὰ πάσης γέγονε τῆς οἰκουμένης,
ἀθάνατον ἀπονέμοντα δόξαν Ἀττάλῳ
τῆς πραγματείας ἐπιγραφὴν εἰληφότι.

Atalos II Philadelphos war könig von Pergamon 159—138. Apollodors chronik umfaszte die Jahre 1184—144 v. Ch. (— ol. 159, 1).

Diod. I 5 *τῶν δὲ χρόνων — τοὺς μὲν πρὸ τῶν Τρωικῶν οὐ διοριζόμεθα βεβαίως διὰ τὸ μηδὲν παράπηγμα παρειληφέναι περὶ τούτων πιστευόμενον, ἀπὸ δὲ τῶν Τρωικῶν ἀκολούθως Ἀπολλοδώρῳ τῷ Ἀθηναίῳ τίθεμεν ὀγδοήκοντ' ἔτη πρὸς τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, ἀπὸ δὲ ταύτης ἐπὶ τὴν πρώτην ὀλυμπιάδα δυσὶ λείποντα τῶν τριακοσίων καὶ τριάκοντα, συλλογιζόμενοι τοὺς χρόνους ἀπὸ τῶν ἐν Λακεδαίμονι βασιλευσάντων.*

Diodor citiert Apollodor bei litterarhistorischen daten: XIII 103 *Ἀ. ὁ τὴν χρονικὴν σύνταξιν πραγματευσάμενος.* 108 *Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος.*

Strab. XIV p. 677 (fr. 125) *ὁ γὰρ Ἀπολλόδωρος ἐν τοῖς περὶ νεῶν* (den Homerischen schiffskatalog) *ἔτι καὶ τοιαῦτα λέγει* (von der dreiseitigen gestalt Kleinasiens) . . . *ἀμαθία τὸ λέγειν τριγωνοειδὲς τὸ τοιοῦτον τετράπλευρον, οὐδὲ χωρογραφικόν. ὁ δὲ καὶ χωρογραφίαν ἐξέδωκεν ἐν κωμικῷ μέτρῳ γῆς περίοδον ἐπιγράψας.*

Digitized by Google

§ 53. Bei Steph. B. wird öfters (z. b. p. 648, 5 u. Ὑλλεῖς) angeführt Ἀπολλόδωρος ἐν τῷ περὶ γῆς δευτέρῳ; p. 241, 11 citiert Stephanos: Ἀπολλόδωρος ἢ ὁ τὰ τούτου ἐπιτεμνόμενος τὴν δὲ χώραν ἔχουσι Δυμᾶνες.

Apollodor schrieb ferner u. a. περὶ θεῶν 24 bb.

Die unvollständig erhaltene βιβλιοθήκη 3 bb. ist von jüngerer hand, im 2. jhdt. v. Ch. verfaszt.

K. Robert, de Apollod. bibl. Berl. 1873. ausg. v. Chr. G. Heyne. Gött. (1782) 1803. K. Müller fr. hist. gr. I 104. Rud. Hercher. Berl. 1874.

Satyros.

Müller FHG III 159. Westermann quaest. Demosth. IV 32. Bernays, Theophr. schr. üb. frömmigkeit s. 32. 161.

Satyros ὁ περιπατητικός, schüler von Aristarch, schrieb (unter Ptolemaeos Philometor um 160) βίοι ἐνδόξων ἀνδρῶν.

Phot. bibl. cod. 190 p. 151[b] 21 (aus Ptolem. Chennos) Σάτυρος δ' ὁ Ἀριστάρχου γνώριμος ζῆτα ἐκαλεῖτο διὰ τὸ ζητητικὸν αὐτοῦ.

Hieronym. adv. Iovinian. II 14 *refert Satyrus, qui illustrium virorum scribit historias* . . . vgl. o. s. 92.

Darin waren enthalten biographien von feldherren wie Alkibiades, könig Philipp II, von rednern, philosophen und dichtern.

Athen. VI p. 248[d] . . . Σάτυρος ὁ περιπατητικὸς ἐν τῷ Φιλίππου βίῳ u. ö.

Vit. X or. p. 847[a] vom tode des Demosthenes: Σάτυρος ὁ συγγραφεύς . . .

Diog. Laert. VIII 40. IX 26 citiert Ἡρακλείδης ἐν τῇ τῶν Σατύρου βίων ἐπιτομῇ.

§ 54. Polybios von Megalopolis.

(geb. ca. 208 † ca. 127 v. Ch.) schrieb über Philopoemen in 3 bb. bald nach dessen tode (ol. 149, 1/2. 183).

Polyb. X 21 εἰ μὲν οὖν μὴ κατ' ἰδίαν ἐπεποιήμεθα τὴν περὶ αὐτοῦ (Φιλοποίμενος) σύνταξιν, ἐν ᾗ διεσαφοῦμεν καὶ τίς ἦν καὶ τίνων, καὶ τίσιν ἀγωγαῖς ἐχρήσατο νέος ὤν, ἀναγκαῖον ἦν ὑπὲρ ἑκάστου τῶν προειρημένων φέρειν ἀπολογισμόν. ἐπεὶ δὲ πρότερον ἐν τρισὶ βιβλίοις ἐκτὸς ταύτης τῆς συντάξεως τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποιήμεθα λόγον, τήν τε παιδικὴν ἀγωγὴν διασαφοῦντες καὶ τὰς ἐπιφανεστάτας

Digitized by Google

πράξεις, δῆλον ὡς ἐν τῇ νῦν ἐξηγήσει πρέπον ἂν εἴη τῆς § 54.
μὲν νεωτερικῆς ἀγωγῆς καὶ τῶν νεωτερικῶν ζήλων κατὰ μέρος ἀφελεῖν, τοῖς δὲ κατὰ τὴν ἀκμὴν αὐτοῦ κεφαλαιωδῶς ἐκεῖ δεδηλωμένοις ἔργοις προσθεῖναι καὶ κατὰ μέρος, ἵνα τὸ πρέπον ἑκατέρᾳ τῶν συντάξεων τηρῶμεν. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ὁ τόπος ὑπάρχων ἐγκωμιαστικὸς ἀπῄτει τὸν κεφαλαιώδη καὶ μετ' αὐξήσεως τῶν πράξεων ἀπολογισμόν, οὕτως ὁ τῆς ἱστορίας, κοινὸς ὢν ἐπαίνου καὶ ψόγου, ζητεῖ τὸν ἀληθῆ καὶ τὸν μετ' ἀποδείξεως καὶ τῶν ἑκάστοις παρεπομένων συλλογισμῶν.

Diese schrift hat Plutarch im leben Philopoemens benutzt: s. Heinr. Nissen krit. untersuch. üb. d. quellen der IVn u. Vn dekade des Livius s. 280.

Nachdem Polybios im jahre 166 nach Italien abgeführt war, entwarf er den plan zu seiner pragmatischen geschichte (ἱστορία πραγματική). s. quellenk. II § 8.

Digitized by Google

Register.

	Seite
Aeneas	48
Aeschines	89
Akusilaos	14
Anaximenes	64
Andokides	47
Androsthenes	70
Androtion	77
Antandros	82
Antiochos	24
Apollodoros	108
Aratos	97
Aristobulos	73. 74
Aristoteles	90
Aristoxenos	91
Athanis	82
Ἀθηναίων πολιτεία	46
Ἀτθίδες	77
Chares	71
Charon	13
Daïmachos	71
Damastes	33
Deinarchos	89
Deinon	63
Demetrios von Byzanz	99
Demetrios von Phaleron	94
Demochares	90
Demon	79
Demophilos	54
Demosthenes	89
Dikaearchos	92
Diodotos	71
Diokles	102
Dionysios von Milet	13
Dionysios Skytobrachion	13
Diyllos	76
Duris	80
Ἐφημερίδες	71
Ephoros	48
Eratosthenes	105
Euhemeros	96
Eumenes	71
Hegesippos	90
Hekataeos	11
Hellanikos	16
Herakleides	91
Hermippos	104
Herodotos	19
Hieronymos	74
Hippias von Elis	6
Hippys	14
Hypereides	90
Ὑπομνήματα βασιλικά	71
Idomeneus	96
Ion	45
Isokrates	48
Istros	105
Kadmos	10
Kallias	82
Kallimachos	104
Kallisthenes	66
Klearchos	94
Kleidemos	77
Kleitarchos	71
Krateros	80
Kratippos	31
Ktesias	31
Lykurgos	89
Lysias	47
Marsyas	64
Megasthenes	71
Menodotos	99
Neanthes	100
Nearchos	69
Nymphis	99
Onesikritos	68
Parische chronik	88
Patrokles	70
Phanias	93
Phanodemos	78
Pherekydes von Leros	15
Philinos	101
Philistos	39
Philochoros	79
Phylarchos	97
Platon	46
Polemon	107
Polybios	110
Psaon	76
Ptolemaeos	73
Satyros	110
Silenos	102
Skylax	44
Sosibios	103
Sosilos	102
Stesimbrotos	46
Theophrastos	91
Theopompos	54
Thukydides	24
Timaeos	83
Xanthos	12
Xenophon	34
Zenon	100

Digitized by Google

ABRISZ DER QUELLENKUNDE

DER

GRIECHISCHEN UND RÖMISCHEN

GESCHICHTE

VON

ARNOLD SCHAEFER.

ZWEITE ABTEILUNG

DIE PERIODE DES RÖMISCHEN REICHES.

LEIPZIG

DRUCK UND VERLAG VON B. G. TEUBNER

1881

Digitized by Google

Digitized by Google

MEINEM FREUNDE

MARTIN HERTZ

GEWIDMET

Digitized by Google

Digitized by Google

§ 1. Allgemeine bücherkunde.

Jo. Chr. Fel. Bähr, gesch. d. römischen litteratur (1828. 32). 4. aufl. 3 bde. Karlsruhe 1868--70. Suppl. I die christlichen dichter u. geschichtschreiber Roms (1836). 2. a. 1872. II die chr.-röm. theologie 1837. die röm. litt. des karol. ZA 1840.

Gottfr. Bernhardy, grundrisz der röm. litteratur (1830). 5. bearbeitung. Halle 1872.

Emil Hübner, grundrisz zu vorlesungen üb. d. römische litteraturgeschichte (1869). 4. a. Berlin 1878.

W. S. Teuffel, gesch. d. röm. litteratur (1870). 3. a. Leipz. 1875.

Ad. Ebert, gesch. d. christl.-latein. litteratur von ihren anfängen bis zum ZA Karls des groszen. Leipz. 1874.

Ger. Io. Vossii de historicis Latinis l. III (1627). ed. II. Leiden 1651. 4.

Sir Geo. Cornewall Lewis, enquiry into the credibility of the early Roman history. 2 vols. London 1855. deutsch von Fel. Liebrecht. Hann. 1858.

K. W. Nitzsch, die römische annalistik von ihren ersten anfängen bis auf Valerius Antias. Berlin 1873.

Karl Peter, zur kritik der quellen der älteren röm. geschichte. Halle 1879.

Historicorum Romanor. relliquiae dispos. rec. praefatus est Herm. Peter. I. Leipz. 1870.

Fragmenta hist. Graecorum s. I § 1.

§ 2. Hilfswissenschaften.

a) Geographie und topographie.

Phil. Cluver, Sicilia antiqua, item Sardinia et Corsica. Leiden 1619. Italia antiqua 1624. fol.

W. Abeken, Mittel-Italien vor den zeiten röm. herrschaft nach s. denkmalen dargestellt. Stuttg. u. Tüb. 1843.

H. Nissen, das templum. Berl. 1869. pompejanische studien zur städtekunde des altertums. Leipz. 1877.

Beschreibung der stadt Rom v. E. Platner, C. Bunsen, Ed. Gerhard, L. Urlichs. 3 bde in 6 abteil. Stuttg. u. Tüb. 1830–42.

W. Ad. Becker, handb. d. röm. altertümer. I. topographie der stadt. Leipz. 1843.

L. Urlichs, codex urbis Romae topographicus. Würzb. 1871.

H Jordan, topogr. der stadt Rom im altertum. bd. I, 1. II. Berlin 1878. 71.

Digitized by Google

b) Chronologie.

§ 2. Th. Mommsen, die röm. chronologie bis auf Caesar (1858). 2. a. Berl. 1859.
H. Fynes Clinton, fasti Romani. The civil and literary chronology of Rome and Constantinople, from the death of Augustus to the death of Heraclius. 2 vols. Oxford 1845. 50. 4. Dess. fasti Hellenici s. o. I § 2.
E. W. Fischer, röm. zeittafeln von Roms gründung bis auf Augustus' tod. Altona 1846. 4.

c) Sprache und schrift. mundarten. mythologie.

Th. Mommsen, die unteritalischen dialekte. Leipz. 1850. 4.
Th. Aufrecht u. Ad. Kirchhoff, die umbrischen sprachdenkmäler. 2 tle. Berl. 1849. 51. 4.
Michel Bréal, les tables Eugubines. Paris 1875 (mit facsimile).
Fz. Bücheler, interpretatio tabularum Iguvinarum. Fleckeisens jhb. 1875. s. 127. 313. progr. Bonn. 1876 m. Aug. 1878 m. Mart. 1880 m. Mart.
W. Corssen, de Volscor. lingua. Naumb. 1858.
Jo. Zvetaieff, sylloge inscr. Oscarum. Petersb. 1878 (mit facsimile).
Th. Mommsen, ber. d. Berl. akad. 1860. s. 451 über archaische inschriften in dem alten Falerii.
W. Corssen, üb. d. sprache der Etrusker. 2 bde. Leipz. 1874f. kritik v. W. Deecke. Stuttg. 1875.
K. Otfr. Müller, die Etrusker. 2 bde. (1828), neu bearb. v. W. Deecke. Stuttg. 1877 (II 328: die etrusk. sprache von W. D.).
W. Deecke, etrusk. forschungen. heft 1—4. St. 1875—80.
A. Fabretti, glossarium Italicum. Aug. Taur. 1858. 4. c. suppl. 1872—78.
Ad. Kirchhoff, stud. z. gesch. d. gr. alphabets. 3. a. Berl. 1877. s. 107. 115—129. vgl. Mommsen, RG I[6] 211—218.
L. Preller, röm. mythologie. Berl. 1858 (4. a. 1881).
Joach. Marquardt, das röm. sacralwesen (1856), der röm. staatsverwaltung bd. III. Leipz. 1878.

d) Urkunden. archive.

Es gab in Rom kein allgemeines staatsarchiv.

Cic. de leg. III 20, 46 *legum custodiam nullam habemus . . publicis litteris consignatam memoriam publicam nullam habemus.*

Bei den schriftstellern erwähnte urkunden der ältesten zeit s. Alb. Schwegler RG I 18. vgl. Th. Mommsen RG I[6] 216.

Verträge wurden aufgestellt im tempel der Fides publica auf dem Capitol, dessen erste gründung dem könige Numa zugeschrieben wurde; er war erbaut von A. Atilius Calatinus cos. 496. 500. dict. 505. cens. 507/247. vgl. Becker A. I 403. Mommsen, ann. dell' inst. 1858, 181. forsch. I 339. staatsr. II[2] 480, 4.

Digitized by Google

Die senatsbeschlüsse wurden seit 305/449 unter Aufsicht § 2.
der aediles plebis im tempel der Ceres verwahrt; später im aerarium Saturni unter mitaufsicht der quaestoren, denen 743/11 die aufsicht allein übertragen wurde. Mommsen staatsr. II² 468. 479 f. 532.

Nach dem brande des Capitoliums (671/83) leitete Q. Lutatius Catullus (cos. 676/78) den neubau und stellte hiebei das tabularium her, welches seitdem als reichsarchiv diente.

CIL I 592 *Q · Lvtativs · Q · F. Q.* n. *Catvlvs cos | svbstrvctionem · et · tabvlarium | de s*(enatus). *s*(ententia). *facivndvm · coeravit* || ei*demqve · pro*bavit.

Nach dem abermaligen brande des Capitols (69 n. Ch.) stellte Vespasian das reichsarchiv nach möglichkeit wieder her: Suet. Vesp. 8 .. *aerearumque tabularum tria milia, quae simul conflagraverant, restituenda suscepit, undique investigatis exemplaribus: instrumentum imperii pulcherrimum ac vetustissimum, quo continebantur paene ab exordio urbis senatus consulta, plebi scita de societate et foedere ac privilegio cuicumque concessis.*

Das kaiserliche hausarchiv (*τὰ γράμματα τὰ τῇ ἀρχῇ προσήκοντα*) auf dem Palatin brannte unter Commodus groszenteils ab. C. Dion. ep. LXXII 24, 2.

Gesetze, senatsbeschlüsse, edicta.

K. G. Bruns, fontes iuris Romani antiqui (1860). ed. IV. Tüb. 1879.

H. Ed. Dirksen, versuche z. kritik u. auslegung der quellen des röm. rechts. Leipz. 1823. übersicht der bisher. versuche zur kritik und herstellung des textes der zwölftafel-fragmente. eb. 1824.

Rud. Schöll, legis XII tabularum reliquiae. Leipz. 1866.

Acta senatus. acta diurna populi Romani.

Emil Hübner, de senatus populique Romani actis. Lips. 1859 (jhb. suppl. III).

Caesar ordnete als consul 695/59 die herausgabe der senatsprotokolle und der stadtzeitung an. Suet. Caes. 20 *inito honore primus omnium instituit ut tam senatus quam populi diurna acta conferent et publicarentur.*

Augustus untersagte die veröffentlichung der senatsprotokolle: Suet. Aug. 36 *ne acta senatus publicarentur.*

Angebliche acta diurna a. d. j. 586. 692. 699 sind als

Digitized by Google

§ 2. gefälscht erwiesen von P. Wesseling probab. Franeker 1731 II 39. p. 354 ff. Herm. Heinze, de spuriis actorum diurnorum fragmentis. Greifsw. 1860.

Inschriften.

Jan. Gruter, inscriptiones antiquae totius orbis Romani. Heidelb. 1603. Inscription. Romanarum corpus absolutissimum. Ib. 1616. N. e. cur. J. G. Graevii. Tom. II in 4 part. Amstelod. 1707. fol.

Jo. Casp. Orelli, inscription. Lat. select. amplissima collectio. 2 voll. Zürich 1828. vol. III ed. Guil. Henzen. 1856.

Bartol. Borghesi (1781—1860), oeuvres complètes. tom. I—IX. 1 (oeuvres numism. I. II. épigraph. I—IV. 1. lettres I—III). Paris 1862—79.

Léon Renier, inscriptions Romaines de l'Algérie. Paris 1855 s. fol.

Th. Mommsen, inscriptiones regni Neapolitani Latinae. Leipz. 1862. fol.

Corpus inscriptionum Latinarum consilio et auctoritate Academiae litterarum Regiae Berolinensis editum. Vol. I. Inscriptiones Lat. antiquissimae ad C. Caesaris mortem ed. Th. Mommsen. Accedunt Elogia clar. viror. Fasti anni Iuliani. Fasti consulares ad a. u. c. DCCLXVI (ed. a. G. Henzeno). 1863. — Tabulae lithographae. Priscae Latinitatis monumenta epigraphica ad archetyporum fidem exemplis lithographis repraesentata ed. Fr. Ritschl. 1863. — Vol. II. Inscriptiones Hispaniae Lat. ed. Aem. Hübner. 1869. — Vol. III. Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici Lat. ed. Th. Mommsen. 1873 (Pars I inscr. Aegypti et Asiae, inscriptiones prov. Eur. Graec., inscr. Illyrici ptes I—V comprehendens. Pars II inscr. Illyr. ptes VI VII, res gestas D. Augusti, edictum Diocletiani de pretiis rerum, privilegia militum veteranorumque, instrumenta Dacica comprehendens). — Vol. IV. Inscr. parietariae Pompeianae Herculanenses Stabianae ed. C. Zangemeister. Accedunt vasorum fictilium ex eisdem oppidis erutorum inscr. ed. a Rich. Schoene. 1871. — Vol. V. Inscr. Galliae Cisalpinae Lat. ed. Th. Mommsen. ptes II. 1872. 77. — Vol. VI. Inscr. Urbis Romae Lat. colleger. Guil. Henzen et Joh. Bapt. de Rossi, ed. Eug. Bormann et Guil. Henzen. pars I. 1876. — Vol. VII. Inscr. Britannicae Lat. ed. Aem. Hübner. 1873. fol.

Ephemeris epigraphica corporis inscript. Latinarum supplementum edita iussu instituti archaeologici Romani cura G. Henzeni J. B. Rossii Th. Mommseni G. Wilmannsii. Vol. I—IV 1. 2. Romae et Berol. 1872—79.

Exempla inscr. Latinarum comp. Gust. Wilmanns. 2 voll. Berlin 1873.

Garrucci, sylloge inscriptionum Latinarum usque ad C. Iulium Caesarem. 2 ptes. Aug. Taur. 1875. 77.

e) Münzen und masze. vgl. I § 2.

Th. Mommsen, gesch. d. röm. münzwesens. Berl. 1860.

P. Ph. Bourlier, baron d'Ailly, recherches s. l. monnaie Romaine depuis son origine jusqu'à la mort d'Auguste. tom. I. II. Lyon 1865—69. 4.

Digitized by Google

L. Sambon, recherches sur les monnaies de la presqu'île Italique depuis leur origine jusqu'à la bataille d'Actium. Napl. 1870. 4. § 2.

H. Cohen, description générale des monnaies de la république Romaine. Par. et Londr. 1857. 4.

Dess. description hist. des monnaies frappées sous l'empire Romain. 6 vols. Par. 1859—62. VII. suppl. 1868.

Marquardt, röm. staatsverwaltung. Bd. II 1—74. Leipz. 1876.

Als zahlmittel diente den Römern in ältester zeit das vieh (*pecus — pecunia*). später zahlte man mit rohem kupfer (*aes rude*) oder mit gemarkten kupferbarren. Plin. NH XVIII 11. 12. XXXIII 43 *Servius rex primus signavit aes. antea rudi usos Romae Timaeus tradit.* Aur. Vict. de vir. ill. 7, 8 *Servius Tullius . . mensuras pondera . . constituit.* kupfermünzen zu schlagen (*aes grave, as libralis, librarius*) scheint von den Decemvirn eingeführt zu sein.

Silbergeld schlugen die Römer seit 485/269 (prägstätte im tempel der Juno Moneta) auf den trientalfusz, und untersagten die silberprägung in dem von Rom abhängigen Italien.

537/218 ward der unzialfusz eingeführt und das kupfer scheidemünze.

Seit Augustus ist dem kaiser die gold- und silberprägung vorbehalten; dem senate verbleibt die kupferprägung bis zu den zeiten Aurelians († 275).

I. Die älteste zeit bis zum Hannibalischen kriege 218 v. Ch.

§ 3. Berichte griechischer schriftsteller von Italien.

a) Wandersagen und gründungsgeschichten (*κτίσεις*) fanden sich bei dem dichter Stesichoros (I § 7[b]), bei Hippys und Hellanikos (I § 13. 16) und bei den sikeliotischen geschichtschreibern, namentlich Antiochos (I § 18) und Philistos (§ 23), Kallias (§ 43) und Timaeos (§ 44).

b) Historische zeugnisse über römische geschichte gaben griechische schriftsteller erst seit dem ZA Alexanders des groszen.

Plut. Camill. 22 *Ἀριστοτέλης δ' ὁ φιλόσοφος τὸ μὲν ἁλῶναι τὴν πόλιν ὑπὸ Κελτῶν ἀκριβῶς δῆλός ἐστιν ἀκηκοώς·*

Digitized by Google

§ 3. *τὸν δὲ σώσαντα Λεύκιον εἶναί φησιν* (L. Furius Camillus cos. 405/349).

Plin. NH III 57 *Theophrastus, qui primus externorum aliqua de Romanis diligentius scripsit (nam Theopompus, ante quem nemo mentionem habuit, urbem duntaxat a Gallis captam dixit, Clitarchus ab eo proxumus legationem tantum ad Alexandrum missam)* . . .

Dionys. arch. I 5 f. *οὐδεμία γὰρ ἀκριβὴς ἐξελήλυθε περὶ αὐτῶν Ἑλληνὶς ἱστορία μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὅτι μὴ κεφαλαιώδεις ἐπιτομαὶ πάνυ βραχεῖαι· πρώτου μέν, ὅσα κἀμὲ εἰδέναι, τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐπιδραμόντος Ἱερωνύμου τοῦ Καρδιανοῦ συγγραφέως ἐν τῇ περὶ τῶν Ἐπιγόνων πραγματείᾳ* (I § 39), *ἔπειτα Τιμαίου τοῦ Σικελιώτου* . . .

An Timaeos knüpft die römische geschichtschreibung an.

Den sicilischen krieg der Punier und Römer schrieb Philinos von Akragas, den hannibalischen krieg Silenos u. a. (I § 52).

§ 4. Von italischen stadtgeschichten finden sich geringe spuren:

Κυμαϊκά des Hyperochos (Müller FHG IV 434). Die geschichte des tyrannen Aristodemos (seit ol. 64. 524) bei Dionys. VII 2—11 ist aus Timaeos entlehnt.

Annales Patavini Liv. X 2; vergl. V 34. 35.

Auctores Tusci (über Mastarna und Caeles Vivenna): Rede des kaisers Claudius v. j. 48. Bruns fontes p. 157, 18.

§ 5. Die ältesten jahrbücher der Römer. beamtenverzeichnisse. ahnenlieder. grabreden und grabschriften.

1) Die ordnung der zeiten (jahre, monate und tage) gehörte zum geistlichen rechte, für welches die *pontifices* die staatsbehörde bildeten. Über das archiv der pontifices in ihrem amtshause (der *Regia* am Forum) vgl. Marquardt staatsverw. III 287.

a) Die Pontifices regelten den kalender (*kalare* von dem ausrufen des neumondes: *kalendae*, daher *kalendarium*) und verkündeten die *dies fasti* (spruchtage) und *dies nefasti* (daher *fasti* so viel als kalender).

Die Decemvirn trafen gesetzliche bestimmungen über

Digitized by Google

die einschaltungen (*de intercalando*) (Leg. XII tabul. t. XI. § 5. Schöll p. 156—159. Bruns s. 35).

Cn. Flavius machte als aedilis curulis 450/304 die spruchtage ('den klagspiegel') bekannt: Liv. IX 46 *Cn. Flavius . . civile ius, repositum in penetralibus pontificum, evulgavit fastosque circa forum in albo proposuit, ut, quando lege agi posset, sciretur.* vgl. Mommsen chron. 210. CIL I p. 361.

b) Einen anhang des kalenders bildeten die jahresverzeichnisse der eponymen beamten (daher ebenfalls *fasti* genannt).

Die *fasti magistratuum* wurden nach dem brande der *Regia* 718/36 in deren neubau wiederum auf marmortafeln verzeichnet (zwischen 718—723) und durch die pontifices fortgeführt bis 742/12, später bis 766/13 n. Ch.

Die hievon erhaltenen bruchstücke (auf dem Capitol aufgestellt, daher *fasti Capitolini*) sind herausgegeben von Wilh. Henzen CIL I 412 ff. nachträge Ephem. I 154. II 210. 285. III 11.

Aus den amtlichen verzeichnissen entnommen sind die fasti in dem chronographen vom j. 354 (u. § 108), in den lateinischen fasten des Idatius und den griechischen des chronicon Paschale (u. § 137[b]. 162).

Mit den angaben der historiker zusammengestellt von Mommsen CIL I 481—551. vgl. forsch. II 58. J. Klein, fasti consulares inde a Caesaris nece usque ad imp. Diocletianum. Leipz. 1881.

Die capitolinischen marmortafeln enthalten ferner bruchstücke der *acta triumphorum* bis z. j. 735 d. st. (19 v. Ch.) hgg. v. W. Henzen CIL I 453 ff. Ephem. I 157. III 16.

Andere fragmente von consularfasten und triumphaltafeln aus republikanischer zeit s. CIL I 465 ff.

c) Mit der liste der jahresbeamten (den *fasti magistratuum*) verband sich die aufzeichnung merkwürdiger ereignisse — *annalis*. Daraus erwuchs die Stadtchronik — *annales maximi* —, welche bis in die zeit der Gracchen herabgeführt wurde. Sie wurde abgeschlossen von P. Mucius Scaevola (cos. 133. pontifex maximus um 123 v. Ch.) und in 80 büchern herausgegeben.

Em. Hübner, jhb. 1859, 401. HPeter s. IV. 3.

Dürftige nachrichten von der ältesten zeit: Liv. VI 1

Digitized by Google

§ 5. *quae ab condita urbe Roma ad captam urbem eandem Romani . . gessere . ., quinque libris exposui, res cum vetustate nimia obscuras . . tum quod parvae et rarae per eadem tempora litterae fuere, una custodia fidelis memoriae rerum gestarum, et quod, etiam si quae in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa urbe pleraeque interiere.*

Die älteren finsternisse wurden von der sonnenfinsternisz des 21 Juni 400 v. Ch. (gleich gesetzt dem j. d. st. 351) zurückgerechnet:

Cic. de rep. I 16, 25 *Ennius . . . scribit anno quinquagesimo CCC fere post Romam conditam*

Nonis Iunis soli luna obstitit et nox.

atque hac in re tanta inest ratio atque sollertia, ut ex hoc die, quem apud Ennium et in maximis annalibus consignatum videmus, superiores solis defectiones reputatae sint usque ad illam, quae Nonis Quinctilibus fuit regnante Romulo.

Andere zeugnisse:

Cic. de orat. II 12, 52 *erat enim historia nihil aliud nisi annalium confectio: cuius rei memoriaeque publicae retinendae causa ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium pontificem maximum res omnes singulorum annorum mandabat litteris pontifex maximus efferebatque in album et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi; ei qui etiam nunc annales maximi nominantur. hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum gestarumque rerum reliquerunt.* de legg. I 2, 6 *post annales pontificum maximorum, quibus nihil potest esse ieiunius* (Ursinus; *iucundius* codd.). Serv. in Verg. Aen. I 373 *ita autem annales conficiebantur: tabulam dealbatam quotannis pontifex maximus habuit, in qua praescriptis consulum nominibus et aliorum magistratuum digna memoratu notare consueverat domi militiaeque terra marique gesta per singulos dies. cuius diligentiae annuos commentarios in octoginta libros veteres retulerunt eosque a pontificibus maximis, a quibus fiebant, annales maximos appellarunt.* Paul. Diac. ep. Festi p. 126, 16 M.

M. Cato orig. IV b. Gell. II 28, 6 *non lubet scribere, quod in tabula apud pontificem maximum est, quotiens annona cara, quotiens lunae aut solis lumine caligo aut quid obstiterit.* vgl. H. Nissen krit. untersuch. üb. d. quellen der IV. u. V. dekade des Livius s. 86 ff.

Digitized by Google

Dionys. arch. I 74 von dem jahre der gründung Roms: § 5.
οὐ γὰρ ἠξίουν ὡς Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης τοσοῦτον μόνον εἰπεῖν, ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος (751 v. Ch.) *τὴν Ῥώμην ἐκτίσθαι πείθομαι, οὐδ' ἐπὶ τοῦ παρὰ τοῖς ἀρχιερεῦσι κειμένου πίνακος ἑνὸς καὶ μόνου τὴν πίστιν ἀβασάνιστον καταλιπεῖν.*

d) Die *libri pontificum* (*pontificii, pontificales*) enthielten vorschriften des gottesdienstes und geistlichen rechtes, die *commentarii pontificum* eine beispielsammlung von rechtsfällen aus dem sacralrechte. vgl. Schwegler RG I 31 ff. HPeter s. IV. V.

Über verzeichnisse und protokolle priesterlicher genossenschaften vgl. Marquardt staatsverw. III 224.

Acta fratrum Arvalium ed. Guil. Henzen. Berlin 1874. nachträge Ephem. ep. II 211.

e) Magistratsverzeichnisse auf leinwand geschrieben sollen in dem tempel der Juno Moneta (erbaut 408/346, neugebaut 580/174) auf dem Capitol aufbewahrt worden sein. auf sie beriefen sich C. Licinius Macer und Q. Aelius Tubèro. Liv. IV 20, 8 *magistratuum libri, quos linteos in aede repositos Monetae Macer Licinius citat identidem auctores.* c. 7, 12. 13, 7. 23, 2. vgl. Mommsen chr. 94 ff.

f) Neben den trockenen jahrbüchern erwuchs die tradition aus einheimischen und zugetragenen mythen, aus der deutung der städtischen einrichtungen von ungewissem ursprunge oder der älteren denkmäler (ätiologische mythen Schwegler RG I 66 ff.), aus liedern von den thaten der vorfahren, aus grabreden und aufschriften der ahnenbilder.

Die Aedilen Cn. und Q. Ogulnius errichteten 458/296 das eherne standbild der wölfin, welche die zwillinge Romulus und Remus säugt. Liv. X 23, 12. L. Urlichs NRhein. Mus. IV 519. Ältere römische denkmäler zählt Plin. NH XXXIIII 20—32 auf. vgl. Detlefsen, de arte Romanor. antiquissima. Glückst. 1867. 68. 80.

Ahnenlieder: Cato b. Cic. Tusc. IIII 2, 3 *gravissimus auctor in originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epularum fuisse, ut deinceps qui accubarent canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes.* Varro b. Non. p. 77 *in conviviis pueri modesti ut cantarent carmina antiqua, in quibus laudis erant maiorum, et assa voce et cum tubicine.* Schwegler I 54.

Digitized by Google

§ 5. Grabreden, familienchroniken, ahnenbilder: Herm. Graff, de Romanor. laudationibus funebribus. Dorpat 1862. Em. Hübner, Hermes I 440. H. Peter XXVIIII ff. vgl. die schilderung der feierlichen bestattung bei Polyb. VI 53 f. Zwei sepulcralreden a. d. zeit Augusts u. Hadrians, v. Mommsen, ak. abh. Berlin 1863.

Cic. Brut. 16, 61 *nec vero habeo quemquam (Catone) antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appi Caeci oratio haec ipsa de Pyrrho et nonnullae mortuorum laudationes forte delectant. et hercules hae quidem exstant: ipsae enim familiae sua quasi ornamenta ac monumenta servabant et ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, et ad memoriam laudum domesticarum et ad illustrandam nobilitatem suam. quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. multa enim scripta sunt in eis, quae facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa et ad plebem transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus.*

Liv. VIII 40, 4 *vitiatam memoriam funebribus laudibus reor falsisque imaginum titulis, dum familia ad se quaeque famam rerum gestarum honorumque fallenti mendacio trahunt. inde certe et singulorum gesta et publica monumenta rerum confusa.*

Gell. XIII 20, 17 *quae . . ita esse . . cognovimus, cum et laudationes funebres et commentarium de familia Porcia legeremus.*

Appius Claudius Caecus (Mommsen CIL I p. 277. forsch. I 310) stellte die bilder seiner ahnen in dem von ihm 458/296 gestifteten tempel der Bellona auf. Plin. NH XXXV 12 *posuit in Bellonae aede maiores suos placuitque in excelso spectari et titulos honorum legi.* Der übliche standort der ahnenbilder und stammbäume der geschlechter war das atrium des hauses. Becker A. II 1, 220 ff.

Ed. Lübbert, prolusio de gentium Romanarum commentariis domesticis. Gieszen 1873. Dess. dissert. de gentis Serviliae commentariis domesticis. Kiel 1875. de gentis Quintiae c. d. 1876. de gentis Furiae c. d. 1877. de gentis Claudiae c. d. 1878.

Die ältesten grabschriften sind auf den grabmälern des L. Cornelius Scipio (cos. 495/259) und der (jüngeren) seines vaters L. Cornelius Scipio Barbatus (cos. 456/298) erhalten. CIL I nr. 32. 30. vgl. Ritschl (1853) op. IV 213. pr. Lat. mon. ep. p. 31. Mommsen a. a. O. p. 16. Bücheler jhb. 1863 s. 328. 331.

Elogia clarorum virorum (von weiheinschriften der familien) gesammelt CIL I p. 277—280. Eph. ep. III 1. vgl. O. Hirschfeld Phil. XXXIV 85.

Digitized by Google

II. Vom Hannibalischen kriege bis zu dem tribunat des Ti. Sempronius Gracchus 218—133 v. Chr.

§ 6. Anfänge römischer geschichtschreibung in griechischer sprache.

1. Q. Fabius Pictor.

Wold. Harless, de Fabiis et Aufidiis rerum Romanarum scriptoribus. Bonn 1853. Guil. Nic. du Rieu, disputatio de gente Fabia. Lugd. B. 1856 p. 152. HPeter p. LXIX. 5.

Die römische geschichte des Q. Fabius Pictor und der älteren annalisten überhaupt bestand aus drei teilen: der erzählung von der gründung Roms, dem abrisz der älteren geschichte, der ausführlichen darstellung der jüngsten zeit.

Dionys. I 5 *οὐδεμία γὰρ ἀκριβὴς ἐξελήλυθε περὶ αὐτῶν (Ῥωμαίων) Ἕλλησὶ ἱστορία μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὅτι μὴ κεφαλαιώδεις ἐπιτομαὶ πάνυ βραχεῖαι.*

c. 6 nach aufzählung griechischer schriftsteller, welche die ältere römische geschichte kurz berührt hatten: *ὁμοίας δὲ τούτοις καὶ οὐδὲν διαφόρους ἐξέδωκαν ἱστορίας καὶ Ῥωμαίων ὅσοι τὰ παλαιὰ ἔργα τῆς πόλεως Ἑλληνικῇ διαλέκτῳ συνέγραψαν, ὧν εἰσι πρεσβύτατοι Κόιντός τε Φάβιος καὶ Λεύκιος Κίγκιος, ἀμφότεροι κατὰ τοὺς Φοινικικοὺς ἀκμάσαντες πολέμους. τούτων δὲ τῶν ἀνδρῶν ἑκάτερος, οἷς μὲν αὐτὸς ἔργοις παρεγένετο, διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἀκριβῶς ἀνέγραψε, τὰ δὲ ἀρχαῖα τὰ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως γενόμενα κεφαλαιωδῶς ἐπέδραμεν.*

c. 7 *ἐκ τῶν ἱστοριῶν . . ἃς οἱ πρὸς αὐτῶν ἐπαινούμενοι Ῥωμαίων συνέγραψαν Πόρκιός τε Κάτων καὶ Φάβιος Μάξιμος κτέ. . . . ἐκείνων . . τῶν πραγματειῶν — εἰσὶ δὲ ταῖς Ἑλληνικαῖς χρονογραφίαις ἐοικυῖαι.*

Cic. de divin. I 21, 43 *sint haec, ut dixi, somnia fabularum, hisque adiungatur etiam Aeneae somnium, quod in nostri* (M. Hertz; *numerum* codd.) *Fabi Pictoris Graecis annalibus eius modi est, ut omnia, quae ab Aenea gesta sunt quaeque illi acciderunt, ea fuerint, quae ei secundum quietem visa sunt.*

Diod. VII fr. 3 b. Geo. Syncell. I 366 u. Euseb. Arm. I p. 286 Schoene von der benennung der stadt Alba: *περὶ δὲ τῆς προσηγορίας ταύτης Φάβιος ὁ τὰς Ῥωμαίων πράξεις ἀνα-*

Digitized by Google

§ 6. *γράψας ἄλλως μεμυθολόγηκε· φησὶ γὰρ Αἰνεί̣α γενέσθαι λόγιον κτέ.*

Dionys. I 79 *περὶ δὲ τῶν ἐκ τῆς Ἰλίας γενομένων Κόιντος μὲν Φάβ̣ρ̣ς ὁ Πίκτωρ λεγόμενος, ᾧ Λεύκιός τε Κίγκιος καὶ Κάτων Πόρκιος καὶ Πίσων Καλπούρνιος καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων οἱ πλείους ἠκολούθησαν, γέγραφεν ὡς κελεύσαντος Ἀμολίου τὰ βρέφη λαβόντες ἐν σκάφῃ κείμενα κτέ.* bis c. 83 *ἀποσφάττουσιν εὐπετῶς Ἀμόλιον καὶ μετὰ τοῦτο τὴν ἄκραν καταλαμβάνονται. ταῦτα μὲν οὖν τοῖς περὶ Φάβιον εἴρηται.* vgl. Mommsen, Acca Larentia. forsch. II 9.

Ed. Heydenreich, Fabius Pictor u. Livius. Freiberg 1878.

In der erzählung von den Tarquiniern tadelt Dionys. IIII 30 *τὸ ῥᾳθυμον αὐτοῦ περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν χρόνων.* vgl. c. 6 f.

Fabius setzte das jahr der gründung Roms = ol. 8, 1 (748 v. Chr.), das erste jahr der republik = ol. 68, 1 (508), die einnahme der stadt durch die Kelten ol. 98, 1 (388): Dion. I 74 *ἡ Κελτῶν ἔφοδος, καθ' ἣν ἡ Ῥωμαίων πόλις ἑάλω, συμφωνεῖται σχεδὸν ὑπὸ πάντων ἄρχοντος Ἀθήνησι Πυργίωνος γενέσθαι κατὰ τὸ α' ἔτος τῆς η' καὶ ϛ' ὀλυμπιάδος.* Die entsprechende berechnung des ersten jahres der republik (der einweihung des capitolinischen tempels) Polyb. III 22. Vgl. Mommsen, chron. 128. 134. Solin. I 27 *Romam . . olympiade placet conditam Pictori octava.* Dion. a. a. O. *Κόιντος δὲ Φάβιος κατὰ τὸ α' ἔτος τῆς η' ὀλυμπιάδος (τὸν τῆς Ῥώμης οἰκισμὸν γενέσθαι φησίν) . . .*

Dionys. VII 71 in der beschreibung der *ludi Romani Κοΐντῳ Φαβίῳ βεβαιωτῇ χρώμενος καὶ οὐδεμιᾶς ἔτι δεόμενος πίστεως ἑτέρας· παλαιότατος γὰρ ἀνὴρ τῶν τὰ Ῥωμαϊκὰ συνταξαμένων, καὶ πίστιν οὐκ ἐξ ὧν ἤκουσε μόνον ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ἔγνω παρεχόμενος.*

Liv. I 44, 2 *scriptorum antiquissimus Fabius Pictor.* II 40, 10 *apud Fabium, longe antiquissimum auctorem, usque ad senectutem vixisse eundem (Coriolanum) invenio; refert certe hanc saepe eum exacta aetate usurpasse vocem, multo miserius seni exilium esse.*

Von dem zwiespalte des dictators L. Papirius Cursor und des magister equitum Q. Fabius Rullianus (429/325) Liv. VIII 30, 8 *magister equitum, ut ex tanta caede, multis*

Digitized by Google

potitus spoliis congesta in ingentem acervum hostilia arma subdito igne concremavit, seu votum id deorum cuipiam fuit, seu credere libet Fabio auctori, eo factum, ne suae gloriae fructum dictator caperet nomenque ibi scriberet aut spolia in triumpho ferret. § 6.

Strab. V p. 228 von der besiegung der Sabiner (464/290): *φησὶ δ' ὁ συγγραφεὺς Φάβιος Ῥωμαίους αἰσθέσθαι τοῦ πλούτου τότε πρῶτον, ὅτε τοῦ ἔθνους τούτου κατέστησαν κύριοι.*

Auf Fabius beruhen Diodors nachrichten aus den ersten jahrhunderten der republik, namentlich von der gallischen katastrophe und dem zweiten Samniterkriege; vgl. Niebuhr RG II 192ⁿ. 629 ff. Mommsen, chr. 125—128. forsch. II 221. 297 (dagegen K. Peter, kritik der quellen 118 ff.).

Aus Fabius entnahm Polybios den abschnitt über die Keltenzüge II 18 ff.

Polyb. I 14, 1 vom ersten punischen kriege der Römer: *οὐχ ἧττον δὲ τῶν προειρημένων παρωξύνθην ἐπιστῆσαι τούτῳ τῷ πολέμῳ καὶ διὰ τὸ τοὺς ἐμπειρότατα δοκοῦντας γράφειν ὑπὲρ αὐτοῦ, Φιλῖνον καὶ Φάβιον, μὴ δεόντως ἡμῖν ἀπηγγελκέναι τὴν ἀλήθειαν. ἑκόντας μὲν οὖν ἐψεῦσθαι τοὺς ἄνδρας οὐχ ὑπολαμβάνω, στοχαζόμενος ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν· δοκοῦσι δέ μοι πεπονθέναι τι παραπλήσιον τοῖς ἐρῶσι. διὰ γὰρ τὴν αἵρεσιν καὶ τὴν ὅλην εὔνοιαν Φιλίνῳ μὲν πάντα δοκοῦσιν οἱ Καρχηδόνιοι πεπρᾶχθαι φρονίμως καλῶς ἀνδρωδῶς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι τἀναντία· Φαβίῳ δὲ τοὔμπαλιν τούτων.* — 15, 12 *Φιλῖνον μὲν οὖν παρ' ὅλην ἄν τις τὴν πραγματείαν εὕροι τοιοῦτον ὄντα, παραπλησίως δὲ καὶ Φάβιον.*

Über das verzeichnisz der italischen wehrfähigen aus dem jahre 529/225 s. Mommsen, forsch. II 382: Liv. per. XX *eo bello populum Romanum sui Latinique nominis DCCC armatorum habuisse ⟨Fabius⟩ dicit.* Eutrop. III 5 *Aemilio consule ingentes Gallorum copiae Alpes transierunt. sed pro Romanis tota Italia consensit, traditumque est a Fabio historico, qui ei bello interfuit, DCCC milia hominum parata ad id bellum fuisse.*

Oros. IIII 13 p. 248 . . . *consules totius Italiae . . contraxere vires. quo facto in utriusque consulis exercitu octingenta milia armatorum fuisse referuntur, sicut Fabius historicus, qui eidem bello interfuit, scripsit. ex quibus Romanorum et Campanorum fuerunt peditum trecenta quadraginta octo milia ducenti*

Digitized by Google

§ 6. (CCXCVIIICC Gutschmid, CCLXXXXVIIIICC Mommsen), *equitum vero viginti sex milia sescenti; cetera multitudo sociorum fuit.* Die genauen zahlen gibt Polyb. II 24.

Plin. NH X 71 *tradit et Fabius Pictor in annalibus suis, cum obsideretur praesidium Romanum a Ligustinis hirundinem a pullis ad se adlatam, ut lino ad pedem eius adligato nodis significaret, quoto die adveniente auxilio eruptio fieri deberet.* XIIII 89 *Fabius Pictor in annalibus suis scripsit . .*

Q. Fabius galt als gewährsmann für den zweiten punischen krieg. Wahrscheinlich gab er bald nach dessen ende seine geschichte heraus.

Polyb. III 8 *Φάβιος δέ φησιν, ὁ Ῥωμαϊκὸς συγγραφεύς, ἅμα τῷ κατὰ Ζακανθαίους ἀδικήματι καὶ τὴν Ἀσδρούβου πλεονεξίαν καὶ φιλαρχίαν αἰτίαν γίνεσθαι τοῦ κατ' Ἀννίβαν πολέμου. ἐκεῖνον γὰρ μεγάλην ἀνειληφότα τὴν δυναστείαν ἐν τοῖς κατ' Ἰβηρίαν τόποις, μετὰ ταῦτα παραγενόμενον ἐπὶ Λιβύην ἐπιβαλέσθαι καταλύσαντα τοὺς νόμους εἰς μοναρχίαν περιστῆσαι τὸ πολίτευμα τῶν Καρχηδονίων κτἑ. . . . διὸ καὶ νῦν τὸν πόλεμον τοῦτον ἐξενηνοχέναι κατὰ τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν Ῥωμαίοις παρὰ τὴν Καρχηδονίων γνώμην. οὐδένα γὰρ εὐδοκεῖν τῶν ἀξιολόγων ἀνδρῶν ἐν Καρχηδόνι τοῖς ὑπ' Ἀννίβου περὶ τὴν Ζακανθαίων πόλιν πραχθεῖσι. ταῦτα δ' εἰπών φησι μετὰ τὴν τῆς προειρημένης πόλεως ἅλωσιν παραγενέσθαι τοὺς Ῥωμαίους οἰομένους δεῖν ἢ τὸν Ἀννίβαν ἐκδιδόναι σφίσι τοὺς Καρχηδονίους ἢ τὸν πόλεμον ἀναλαμβάνειν.*

c. 9 *τίνος δὴ χάριν ἐμνήσθην Φαβίου καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνου γεγραμμένων; οὐχ ἕνεκα τῆς πιθανότητος τῶν εἰρημένων . . ., ἀλλὰ τῆς τῶν ἀναλαμβανόντων τὰς ἐκείνου βίβλους ὑπομνήσεως, ἵνα μὴ πρὸς τὴν ἐπιγραφήν, ἀλλὰ πρὸς τὰ πράγματα βλέπωσιν. ἔνιοι γὰρ οὐκ ἐπὶ τὰ λεγόμενα συνεπιστήσαντες ἀλλ' ἐπ' αὐτὸν τὸν λέγοντα καὶ λαβόντες ἐν νῷ, διότι κατὰ τοὺς καιροὺς ὁ γράφων γέγονε καὶ τοῦ συνεδρίου μετεῖχε τῶν Ῥωμαίων, πᾶν εὐθέως ἡγοῦνται τὸ λεγόμενον ὑπὸ τούτου πιστόν. ἐγὼ δέ φημι μὲν δεῖν οὐκ ἐν μικρῷ προσλαμβάνεσθαι τὴν τοῦ συγγραφέως πίστιν, οὐκ αὐτοτελῆ δὲ κρίνειν . .*

Liv. XXII 7, 1 *haec est nobilis ad Trasumennum pugna atque inter paucas memorata populi Romani clades. quindecim milia Romanorum in acie caesa; decem milia sparsa fuga per*

Digitized by Google

omnem Etruriam aversis itineribus urbem petiere. duo milia § 6.
quingenti hostium in acie, multi postea [*utrimque*] *ex vulneribus periere. multiplex caedes utrimque facta traditur ab aliis: ego, praeterquam quod nihil haustum ex vano velim, quo nimis inclinant ferme scribentium animi, Fabium aequalem temporibus huiusce belli potissimum auctorem habui.* vgl. Polyb. III 84. Plut. Fab. 3.

Q. Fabius ward 538/216 zum delphischen orakel abgesandt. Appian. Hann. 27 *ἡ δὲ βουλὴ Κόιντον μὲν Φάβιον, τὸν συγγραφέα τῶνδε τῶν ἔργων, ἐς Δελφοὺς ἔπεμπε χρησόμενον περὶ τῶν παρόντων.*. vgl. Liv. XXII 57, 5. XXIII 11, 1—6. Plutarch. Fab. 18.

Von der geschichte des Q. Fabius Pictor gab es eine lateinische übertragung oder überarbeitung von jüngerer hand. Peter LXXVI ff.

Front. ep. ad Verum I p. 114 N.: *historiam quoque scripsere Sallustius structe, Pictor incondite, Claudius lepide, Antias invenuste, Sisenna longinque; verbis Cato multiiugis, Coelius singulis.*

Über die schriftstellerische thätigkeit anderer Fabier vgl. M. Hertz jhb. 1862 p. 46 ff.

2. L. Cincius Alimentus.

Mart. Hertz, de Luciis Cinciis. Berl. 1842. Th. Pluess, de Cinciis rerum Romanarum scriptoribus. Bonn 1865. Ders. n. Schweiz. Mus. VI 36. 1866. jhb. 1871 s. 385. HPeter CI. 40.

L. Cincius war praetor 544/210 und befehligte in diesem und dem nächsten jahre in Sicilien Liv. XXVI 23, 1. 28, 3. 11. XXVII 7, 12. 8, 16.

Dionys. I 6 . . *Ῥωμαίων ὅσοι τὰ παλαιὰ ἔργα τῆς πόλεως Ἑλληνικῇ διαλέκτῳ συνέγραψαν, ὧν εἰσὶ πρεσβύτατοι Κόιντός τε Φάβιος καὶ Λεύκιος Κίγκιος, ἀμφότεροι κατὰ τοὺς Φοινικικοὺς ἀκμάσαντες χρόνους.* s. o. s. 11. Fabius und Cincius Dion. I 79. II 38.

Dionys. I 74 *τὸν δὲ τελευταῖον τῆς Ῥώμης οἰκισμὸν . . . γενέσθαι φησὶν . . Λεύκιος δὲ Κίγκιος, ἀνὴρ τῶν ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ συνεδρίου, περὶ τὸ δ' ἔτος τῆς ιβ' ὀλυμπιάδος* (729 v. Chr.).

Liv. XXI 38, 2 *quantae copiae transgresso in Italiam Hannibali fuerint, nequaquam inter auctores constat. — L. Cin-*

Digitized by Google

§ 6. *cius Alimentus, qui captum se ab Hannibale scribit, maxime auctor moveret, nisi confunderet numerum Gallis Liguribusque additis: cum his octoginta milia peditum, decem equitum adducta (in Italia magis adfluxisse veri simile est, et ita quidam auctores sunt); ex ipso autem audisse Hannibale, postquam Rhodanum transierit, triginta sex milia hominum ingentemque numerum equorum et aliorum iumentorum amisisse.*

Zweifelhaft ist die herstellung des fragmentes von Dionysios (XII 4) über das ende des Sp. Maelius: *λεγέσθω δὲ καὶ ὁ δοκῶν ἧττον εἶναί μοι πιθανὸς λόγος, ᾧ κέχρηται Κίρκειος καὶ Καλπουρνίνος ἐπιχώριοι συγγραφεῖς.* Kiessling: *ᾧ κέχρηνται Κίγκιος καὶ Καλπούρνιος ⟨καὶ ἄλλοι⟩ ἑ. σ.* Mommsen (forsch. II 199[n]) *ᾧ κέχρηται Λεύκιός τε Καλπούρνιος καὶ ἄλλοι συχνοὶ συγγραφεῖς.*

Zahlreiche anführungen gehen auf antiquarische schriften des L. Cincius, aus dem Augusteischen zeitalter M. Hertz a. a. o. s. 61 ff. HPeter CIIII sqq. Diesem schrieb Mommsen chron. s. 315ff. die erste benutzung (und fälschung) der annalen seines vorfahren zu, Pluess die abfassung eigener annalen.

3. P. Cornelius Scipio Africanus

(um 574/180).

Mommsen, CIL I p. 19. HPeter CXVIII.

Cic. Brut. 19, 77 *filius . . eius* (des älteren Africanus), *is qui hunc minorem Scipionem a Paulo adoptavit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus. indicant cum oratiunculae tum historia quaedam Graeca, scripta dulcissume.* Geschichte des krieges mit Antiochos? Mommsen, forsch. II 513.

4. A. Postumius Albinus

praetor 599/155, consul 603/151.

HPeter CXXIII. 49.

Cic. Brut. 21, 81 *A. Albinus, is qui Graece scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, et litteratus et disertus fuit.* Acad. pr. II 45, 137.

Gell. XI 8, 2 (aus Corn. Nep.) *Albinus, qui cum L. Lucullo consul fuit, res Romanas oratione Graeca scriptitavit. in*

Digitized by Google

eius historiae principio scriptum est ad hanc sententiam: neminem suscensere sibi convenire, si quid in his libris parum composite aut minus eleganter scriptum foret. 'nam sum', inquit, 'homo Romanus, natus in Latio. Graeca oratio a nobis alienissima est'; ideoque veniam gratiamque malae existimationis, si quid esset erratum, postulavit. Macrob. saturn. I praef. 15. Polyb. XXXVIIII 12 (XL 6) *Αὖλος Ποστόμιος ... τέλος δὲ καὶ ποίημα γράφειν καὶ πραγματικὴν ἱστορίαν ἐνεχείρησεν κτέ.* § 6.

Serv. in Aen. VIIII 710 *Postumius de adventu Aeneae ...*

5. C. Acilius.

HPeter CXVIIII. 44.

C. Acilius diente 599/155 den gesandten der Athener im römischen senate als dolmetscher: Gell. VI 14, 9 *erant isti philosophi Carneades ex Academia, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus; et in senatum quidem introducti interprete usi sunt C. Acilio senatore.*

Plut. Cat. mai. 22 *πρέσβεις Ἀθήνηθεν ἦλθον εἰς Ῥώμην οἱ περὶ Καρνεάδην τὸν Ἀκαδημαϊκὸν καὶ Διογένη τὸν Στωϊκὸν φιλόσοφον ... καὶ τοὺς πρώτους λόγους αὐτῶν πρὸς τὴν σύγκλητον ἀνὴρ ἐπιφανής, σπουδάσας αὐτὸς καὶ δεηθείς, ἡρμήνευσε, Γάιος Ἀκίλιος.*

Liv. per. LIII (612/142). *Acilius* (M. Hertz; *c. iulius* codd.) *senator Graece res Romanas scribit.*

Cic. de off. III 32, 115 *Acilius .. qui Graece scripsit historiam...*

Plut. Rom. 21 von den Lupercalien: *Γάιος δ' Ἀκίλιος ἱστορεῖ πρὸ τῆς κτίσεως τὰ θρέμματα τῶν περὶ τὸν Ῥωμύλον ἀφανῆ γενέσθαι ...*

Liv. XXV 39, 12 (542/212) von den thaten des L. Marcius in Hispanien: *auctor est Claudius qui annales Acilianos ex Graeco in Latinum sermonem vertit.*

Liv. XXXV 14, 5 (561/193) *Claudius, secutus Graecos Acilianos libros, P. Africanum in ea fuisse legatione* (zum könige Antiochos) *tradit, eumque Ephesi collocutum cum Hannibale, et sermonem unum etiam refert ss.*

Über Claudius vgl. u. § 16.

Digitized by Google

§ 7. Römische geschichte in lateinischer sprache.

1) Römische geschichte behandelten in lateinischen versen Cn. Naevius und Q. Ennius.

a) Cn. Naevius aus Campanien diente im ersten und starb um das ende des zweiten punischen krieges.

I. Vahlen, Cn. Naevi de bello Punico reliquiae. Lips. 1854. 4.

Cic. Brut. 19, 75f. *Naevi . . bellum Punicum quasi Myronis opus delectat. sit Ennius sane, ut est certe, perfectior; qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens primum illud Punicum acerrumum bellum reliquisset. sed ipse dicit, cur id faciat. 'scripsere', inquit, 'alii rem vorsibus (quos olim Fauni vatesque canebant . . .)' — et luculente quidem scripserunt, etiamsi minus quam tu polite.*

Suet. de gramm. 2 *C. Octavius Lampadio Naevii Punicum bellum . . uno volumine et continenti scriptura expositum divisit in septem libros.*

Naevius handelte in den ersten abschnitten seines gedichtes von Aeneas und Dido und der gründung Roms.

Serv. in Aen. I 273 *Naevius et Ennius Aeneae ex filia nepotem Romulum conditorem urbis tradunt.*

III fr. 3: — *Márcu Valériu' cónsul* (491/263)
partém exérciti in éxpe - ditiónem ducit.

IIII fr. 1: *transit Melitám Románus - insulam integram ómnem*
urit populátur vástat - rem hóstium concinnat (497/257).

VII fr. 2: *id quóque paciscunt, moénia - sint quae Lutáti.*
recónciliat captivos - plurimós idem,
Siciliensés paciscit - óbsidés ut réddant (513/241).

Fabulae praetextatae des Naevius: *Alimonium Romuli et Remi* (*Romulus s. Lupus*). *Clastidium* (zur verherrlichung des von M. Claudius Marcellus 532/222 erfochtenen sieges). Fragmente mit den übrigen derselben dichtgattung Ribbeck, scaenicae Rom. poes. fr. I² p. 277—286.

b) Q. Ennius, geboren 515/239 zu Rudiae in Apulien, erhielt 570/184 durch Q. Fulvius Nobilior das römische bürgerrecht und starb 585/169.

Ennianae poesis reliquiae, rec. I. Vahlen. Lips. 1854.

Diomed. L. III, I p. 484K. (Reifferscheid jhb. 1859, 157) *epos latinum primus digne scripsit Ennius, qui res Romanorum decem et octo complexus est libris, qui vel Annales (in)scribun-*

Digitized by Google

tur, quod singulorum fere annorum actus contineant, sicut publici annales quos pontifices scribaeque conficiunt, vel Romais, quod Romanorum res gestas declarant. § 7.

Ennius schilderte im I. buche die ursprünge Roms von der flucht des Aeneas aus Troja bis zur apotheose des Romulus, im II. und III. buche die übrigen könige.

fr. inc. sed. 42 b. Varr. de re rust. III 1, 2:

septingenti sunt paulo plus aut minus anni,
augusto augurio postquam inclita condita Roma est.

Buch VI handelte von dem kriege mit Pyrrhus:

fr. 7 das orakel: *aio te, Aeacida, Romanos vincere posse.*

fr. 14 aus der rede des Appius Claudius Caecus:

quo vobis mentes, rectae quae stare solebant
antehac, dementes sese flexere viai?

VII—VIIII umfaszten die zeit vom ausbruch des ersten bis zum ende des zweiten punischen krieges.

Cic. Brut. 15, 57 ss. *M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiae est auctor, et idoneus quidem mea sententia, Q. Ennius . . . est igitur sic apud illum in nono ut opinor annali* (fr. 4):

'additur orator Cornelius suaviloquenti
ore Cethegus Marcus Tuditano conlega (coss. 548/206)
Marci filius' — —
— — 'is dictust ollis popularibus olim,
qui tum vivebant homines atque aevum agitabant,
flos delibatus populi — Suadaeque medulla.

Buch VIIII fr. 8 von Q. Fabius Maximus Verrucossus:

unus homo nobis cunctando restituit rem.
non enim rumores ponebat ante salutem.
ergo plusque magisque viri nunc gloria claret.

Buch X—XV schilderten den zweiten makedonischen krieg, den krieg mit Antiochos und die folgenden ereignisse, insbesondere die besiegung der Aetoler durch M. Fulvius Nobilior (cos. 565/189).

Cic. pro Archia 11, 27 *ille, qui cum Aetolis Ennio comite bellavit, Fulvius.* Brut. 20, 79. Aur. Vict. de vir. illustr. 52 *quam victoriam . . Q. Ennius amicus eius insigni laude celebravit.*

Plin. NH VII 101 *Q. Ennius T. Caecilium Teucrum (L. Caecilium Dentrem?) fratremque eius praecipue miratus propter eos sextum decumum adiecit annalem.*

Digitized by Google

§ 7. Gell. XVII 21, 43 *Claudium et Tuditanum consules secuntur Q. Valerius et C. Mamilius* (515/239), *quibus natum esse Q. Ennium poetam M. Varro in primo de poetis libro scripsit eumque, cum septimum et sexagesimum annum haberet, duodecimum (XIIX?) annalem scripsisse, idque ipsum Ennium in eodem libro dicere.*

Von der übersetzung des Euhemeros s. o. I § 47.

2) M. Porcius Cato war der erste schriftsteller und geschichtschreiber in römischer prosa; geb. 520/234 cos. 549/195, censor 570/184, † 605/149. Erhalten sind biographien Catos von Cornelius Nepos und Plutarch.

M. Catonis praeter librum de re rustica quae extant Henr. Jordan recensuit et prolegomena scripsit. Lips. 1860; vgl. H. Jordan jhb. 1859, 424. Vahlen z. f. d. öst. Gymn. 1859, 480. HPeter CXXVII. 51.

Quint. XII 11, 23 *M. igitur Cato idem summus imperator, idem sapiens, idem orator, idem historiae conditor, idem iuris, idem rerum rusticarum peritissimus fuit.*

Cic. pro Planc. 27, 66 *M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum et praeclarum putavi, clarorum hominum atque magnorum non minus otii quam negotii rationem exstare oportere.*

Corn. Nep. Cat. 3 *senex historias scribere instituit. earum sunt libri septem. primus continet res gestas regum populi Romani, secundus et tertius, unde quaeque civitas orta sit Italica; ob quam rem omnes ORIGINES videtur appellasse. in quarto autem bellum Poenicum est primum, in quinto secundum. atque haec omnia capitulatim sunt dicta. reliquaque bella pari modo persecutus est usque ad praeturam Servii Galbae, qui diripuit Lusitanos. atque horum bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus res notavit. in isdem exposuit, quae in Italia Hispaniaque aut fierent aut viderentur admiranda. in quibus multa industria et diligentia comparet, nulla doctrina.*

Cato gab wahrscheinlich buch I. II. III der Origines bald nach 582/172 heraus und fügte später IV und V, endlich VI und VII hinzu. vgl. Th. Bergk progr. Hal. Juli 1865 p. 7 f.

Victorinus in Cic. rh. I p. 57 Or. *Sallustius — tribuit — in libro I. Historiarum Catoni brevitatem: 'Romani generis disertissumus paucis absolvit'* (fr. I 2 p. 3 Kr.).

Digitized by Google

Cic. de orat. III 33, 135 *quid enim M. Catoni praeter* § 7. *hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventiciam defuit? ... denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discive potuit, quod ille non cum investigarit et scierit, tum etiam conscripserit.*

Plin. NH III 114 *Ameriam — Cato ante Persei bellum conditam annis DCCCCLXIIII prodit.*

Festus p. 198 M. *Originum libros quod inscripsit Cato, non satis plenum titulum propositi sui videtur amplexus, quando praegravant ea, quae sunt rerum gestarum P. R.*

Dionys. I 74 *Κάτων δὲ Πόρκιος Ἑλληνικὸν μὲν οὐχ ὁρίζει χρόνον, ἐπιμελὴς δὲ γενόμενος, εἰ καί τις ἄλλος, περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἀρχαιολογουμένης ἱστορίας, ἔτεσιν ἀποφαίνει δυσὶ καὶ τριάκοντα καὶ τετρακοσίοις ὑστεροῦσαν (τὴν τῆς Ῥώμης κτίσιν) τῶν Ἰλιακῶν. ὁ δὲ χρόνος οὗτος ἀναμετρηθεὶς ταῖς Ἐρατοσθένους χρονογραφίαις* (o. I § 53 s. 106) *κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος πίπτει τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος* (752/1). vgl. I 71. II 2. Solin. 1, 27.

Serv. in Aen. I 6 *Cato in Originibus hoc dicit ... primo Italiam tenuisse quosdam qui appellabantur Aborigines. hos postea adventu Aeneae Phrygibus iunctos Latinos uno nomine nuncupatos.*

Dion. I 11 *οἱ δὲ λογιώτατοι τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων, ἐν οἷς ἐστι Πόρκιός τε Κάτων, ὁ τὰς γενεαλογίας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων ἐπιμελέστατα συναγαγών, καὶ Γάιος Σεμπρώνιος καὶ ἄλλοι συχνοί, Ἕλληνας αὐτοὺς (τοὺς Ἀβοριγῖνας) εἶναι λέγουσι τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ ποτὲ οἰκησάντων, πολλαῖς γενεαῖς πρότερον τοῦ πολέμου τοῦ Τρωικοῦ μεταναστάντας.*

Serv. in Aen. XI 715 *Cato Originum, cum de Liguribus loqueretur: Sedis ipsis unde oriundi sunt exacta memoria. inliterati mendacesque sunt et vera minus meminere* (*Sedis* Mo. *ipsae* M. Hertz. *sed ipsi* codd.) vgl. Dion. I 10.

Charis. II p. 202 K. *M. Cato originum II: Pleraque Gallia duas res industriosissime persequitur, rem militarem et argute loqui.*

Plin. NH III 130 *Venetos Troiana stirpe ortos auctor est Cato; Cenomanos iuxta Massiliam habitasse in Volcis.*

Serv. in Aen. X 179 *Cato Originum, qui Pisas tenuerint ante adventum Etruscorum negat sibi compertum, sed inveniri Tarchonem Tyrrheno oriundum, postquam † eurundem sermonum*

Digitized by Google

§ 7. *ceperit, Pisas condidisse, cum ante regionem eandem Teutanes quidam Graece loquentes possederint.*

Plin. NH III 51 ... *coloniae Falisca Argis orta, ut auctor est Cato* ...

Serv. in Aen. V 564 (*Polites*) *de quo Cato in Originibus dicit, quod ad Italiam venerit et segregatus ab Aenea condiderit oppidum Politorium a suo nomine.*

Solin. 2, 7 (*conditum*) *Tibur, sicut Cato facit testimonium, a Catillo Arcade, praefecto classis Evandri.*

Schol. Veron. ad Verg. Aen. VII 681 ⟨*Ca*⟩*to in Originibus ait, Caeculum virgines aquam petentes in foco invenisse ideoque Vulcani* ⟨*filium ex*⟩*istimasse; et quod oculos exiguos haberet, Caeculum appellatum. hic colle*⟨*cticiis*⟩ *pastoribus* ⟨*urbem Praene*⟩*ste fundavit.*

Serv. in Aen. VII 682 *Cato dicit: quia is locus montibus praestet, Praeneste oppido nomen dedit.*

Gell. III 7 *pulcrum ... facinus ... M. Cato libris Originum de Q. Caedicio, tribuno militum, scriptum reliquit. id profecto est ad hanc ferme sententiam: Imperator Poenus in terra Sicilia, bello Karthaginiensi primo* (496/258), *obviam Romano exercitu progreditur .... hanc Q. Caedici tribuni virtutem M. Cato tali suo testimonio decoravit.*

Non. s. v. duodeuicesimo p. 100 *Cato in quarto Originum: deinde duoetvicesimo anno post dimissum bellum, quod quattuor et viginti annos fuit, Carthaginienses sextum de foedere decessere.* vgl. Gell. V 4.

Gell. X 24, 7 *et historiam autem et verbum hoc sumpsit Coelius ex Origine* ⟨*IV*⟩ *M. Catonis, in qua ita scriptum est: Igitur dictatorem Karthaginiensium magister equitum monuit: 'mitte mecum Romam equitatum: diequinti in Capitolio tibi cena cocta erit'.* II 19, 9 *M. Cato in quarto Originum: Deinde dictator iubet postridie magistrum equitum arcessi: 'mittam te, si vis, cum equitibus'. 'sero est', inquit magister equitum, 'iam rescivere'.*

Plin. NH VIII 11 *Cato, cum imperatorum nomina annalibus detraxerit, eum (elephantum), qui fortissime proeliatus esset in Punica acie, Surum tradidit vocatum altero dente mutilato.*

Liv. XXXIIII 15, 9 von dem treffen bei Emporiae 559/195: *Valerius Antias supra quadraginta milia hostium caesa*

Digitized by Google

eo die scribit: Cato ipse, haud sane detractator laudum suarum, § 7.
multos caesos ait, numerum non adscribit.

Plut. Cat. 14 von dem gefechte an den Thermopylen 563/191 *ὁ δὲ Κάτων ἀεὶ μέν τις ἦν, ὡς ἔοικε, τῶν ἰδίων ἐγκωμίων ἀφειδὴς καὶ τὴν ἄντικρυς μεγαλαυχίαν ὡς ἐπακολούθημα τῆς μεγαλουργίας οὐκ ἔφευγε, πλεῖστον δὲ ταῖς πράξεσι ταύταις ὄγκον περιτέθεικε . . .*

Gell. VI, 3, 7 (587/167) *M. Cato . . orationem . . inclutam dicit, quae et seorsum fertur inscriptaque est pro Rhodiensibus et in quintae Originis libro scripta est.*

Cic. Cat. 11, 38 (604/150) *septimus mihi Originum liber est in manibus.* Brut. 23, 89 *M. Cato . . in Galbam multa dixit* (605/149): *quam orationem in Origines suas rettulit, paucis antequam mortuus est diebus an mensibus.* Liv. per. XLVIIII *extat oratio et in annalibus ipsius inclusa.*

3) L. Cassius Hemina verfaszte *annales.*

HPeter CLXVIII. 95.

Solin. 2, 10 *notum est — constitutam — Ariciam ab Archilocho Siculo, unde et nomen, ut Heminae placet, tractum.*

Serv. in Aen. VII 631 *Cassius Hemina tradidit, Siculum quendam nomine uxoris suae Clytemestrae condidisse Clytemestrum, mox corrupto nomine Crustumerium dictum.*

Solin. 2, 14 *nec omissum sit Aenean aestate ab Ilio capto secunda Italicis litoribus adpulsum, ut Hemina tradit, sociis non amplius sexcentis, in agro Laurenti posuisse castra. ubi dum simulacrum, quod secum ex Sicilia advexerat, dedicat Veneri matri, quae Frutis dicitur, a Diomede Palladium suscepit . . .*

Macrob. sat. I 16, 33 *Cassius Servium Tullium fecisse nundinas dicit, ut in urbem ex agris convenirent urbanas rusticasque res ordinaturi.*

Ebend. I 13, 21 *quando autem primum intercalatum sit, varie refertur. . . Tuditanus refert libro tertio Magistratuum, decemviros, qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. Cassius eosdem scribit auctores.*

Non. s. v. pleuitatem p. 149 *Hemina in ann.: Quicumque propter pleuitatem agro publico eiecti sunt.*

Plin. NH XXVIIII 12 *Cassius Hemina ex antiquissimis auctor est, primum e medicis venisse Romam Peloponneso Archagathum Lysaniae filium, L. Aemilio M. Livio coss. anno ur-*

Digitized by Google

§ 8. *bis DXXXV, eique ius Quiritium datum et tabernam in conpito Acilio emptam ob id publice. . . .*

Priscian. VII p. 347 H. *Cassius Emina annalem suum quartum hoc titulo inscripsit: Bellum Punicum posterior.*

Plin. NH XIII 84 *Cassius Hemina, vetustissimus auctor annalium, quarto eorum libro prodidit Cn. Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem effodisse arcam, in qua Numa, qui Romae regnavit, situs fuisset. in eadem libros eius repertos P. Cornelio L. F. Cethego, M. Baebio Q. F. Tamphilo cos* (573/181), *ad quos a regno Numae colliguntur anni DXXXV. . .*

Censorin. de die nat. 17, 11 von den vierten säcularspielen: *at Piso Censorius et Cn. Gellius, sed et Cassius Hemina, qui illo tempore vivebat, post annum factos tertium adfirmant, Cn. Cornelio Lentulo Lucio Mummio Achaico cons., id est anno DCVIII* (146).

Non. s. v. moliri p. 346 Cassius Hemina de Censoribus lib. II: *et in area in Capitolio signa quae erant demolivit.*

§ 8. Die pragmatische geschichtschreibung des Polybios

Ausgaben von Is. Casaubonus. Paris 1609. fol. Io. Schweighäuser. 8 voll. Leipz. 1789—95. I. Bekker. 2 tom. Berl. 1844. Ludw. Dindorf. 4 voll. Leipz. 1866—68. Fr. Hultsch. 4 vol. Berl. 1867—72.

Wilh. Henzen, quaestionum Polybianarum specimen, continens vitam. Berl. 1840. K. W. Nitzsch, Polybius. zur geschichte antiker politik u. historiographie. Kiel 1842. Mommsen RG. II^{6} 448. W. Markhauser, der geschichtschreiber Polybius. München 1858. Heinr. Nissen, krit. untersuchungen über die quellen der IIII. u. V. dekade des Livius. Berlin 1863. Ders., die ökonomie der geschichte des Polybios. Rh. Mus. XXVI. 241. 1871. Aug. Metzung, de Polybii librorum XXX—XXXIII fragmentis ordine collocandis. Marburg 1871. I. M. J. Valeton, de Polybii fontibus et auctoritate. Utrecht 1879.

Suidas: *Πολύβιος, Λυκόρτου υἱός, ἀπὸ Μεγάλης πόλεως τῆς Ἀρκαδίας, καθηγησάμενος Σκηπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ, ὅτε καὶ Παναίτιος ὁ φιλόσοφος, γεγονὼς κατὰ Πτολεμαῖον τὸν ἐπικληθέντα Εὐεργέτην. οὗτος ἔγραψε τὴν μακρὰν ἱστορίαν Ῥωμαϊκὴν ἐν βιβλίοις μ΄. ἄρχεται δὲ ἀπὸ τῆς φυγῆς Κλεομένους τοῦ Σπαρτιάτου, καὶ τῆς Φιλίππου, τοῦ Περσέως* ⟨*μὲν πατρός, Δημητρίου δὲ* Schweighäuser zu Polyb. I 3, 1⟩. *υἱοῦ διαδοχῆς τῶν Μακεδόνων, τὰ ἑξῆς ἐπισυνάπτων Ῥωμαίων.*

Polybios, geboren um 210 v. Chr., ward 181 als jüngling mit seinem vater Lykortas für eine gesandtschaft der

Digitized by Google

Achäer zum Könige Ptolemaeos V Epiphanes von Ägypten § 8.
ausersehen, Polyb. XXIIII 6, 3 (XXV 7). Er war in Ägypten zur zeit von Ptolemaeos VII Physkon (Euergetes II), welcher von 146—117 regierte: XXXIIII 14 b. Strab. XVII p. 797 s. 169 ward P. zum hipparchen des achäischen bundes erwählt. 166 unter den 1000 Achäern nach Italien abgeführt, lebte er zu Rom im hause des L. Aemilius Paulus als väterlicher freund seiner söhne P. Scipio Aemilianus und Q. Fabius Aemilianus, XXXII 9. im j. 151, im celtiberischen kriege, begleitete er Scipio nach Hispania und Africa. 150 ward ihm und den übrigen Achäern die rückkehr in die heimat gestattet. im 3. punischen kriege ward Polybius ins römische hauptquartier berufen und stand Scipio zur seite, namentlich 147/6 bei der belagerung und einnahme von Karthago. im herbst 146 war er zeuge der plünderung und zerstörung von Korinth und vermochte die Römer zu einer schonenden behandlung der achäischen gemeinden. nochmals begleitete Polybios Scipio zum numantinischen kriege und † um 127.

Polybios schrieb über Philopoemen 3 bb. (s. I § 54); *ὑπομνήματα περὶ τὰς τάξεις* (VIIII 20); schlieszlich eine besondere schrift über den numantinischen krieg (Cic. ad fam. V 12, 2).

Arrian. tact. 1: (*συγγράμματα ὑπὲρ τακτικῶν*)· *εὕροις δ' ἂν . . καὶ Πολυβίου τοῦ Ἀρκάδος, ὃς καὶ Σκιπίωνι τῷ Ῥωμαίῳ ξυνεγένετο πολλοὺς καὶ μεγάλους πολέμους διαπολεμοῦντι ἄλλους τε καὶ ἐν ᾧ Καρχηδόνα τὴν ἐν Λιβύῃ εἷλέ τε καὶ ἠνδραπόδισεν.*

Sein hauptwerk *Ἱστορίαι* in 40 bb. Hievon bilden I und II die einleitung (*προπαρασκευή*) von 264—221; XXXV —XXXX den abschlusz (151—144. ol. 157 u. 158).

Polyb. I 1, 5 *τίς γὰρ οὕτως ὑπάρχει φαῦλος ἢ ῥᾴθυμος ἀνθρώπων ὃς οὐκ ἂν βούλοιτο γνῶναι, πῶς καὶ τίνι γένει πολιτείας ἐπικρατηθέντα σχεδὸν ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐν οὐχ ὅλοις πεντήκοντα καὶ τρισὶν ἔτεσιν* (220—168) *ὑπὸ μίαν ἀρχὴν ἔπεσε τὴν Ῥωμαίων.*

c. 3 *ἄρξει δὲ τῆς πραγματείας ἡμῖν τῶν μὲν χρόνων ὀλυμπιὰς ἑκατοστὴ καὶ τετταρακοστή, τῶν δὲ πράξεων παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησιν ὁ προσαγορευθεὶς Συμμαχικὸς πόλεμος, ὃν πρῶτον ἐξήνεγκε μετ' Ἀχαιῶν πρὸς Αἰτωλοὺς Φίλιππος . . ., παρὰ δὲ τοῖς τὴν Ἀσίαν κατοικοῦσιν ὁ περὶ Κοίλης Συρίας, ὃν Ἀντίοχος καὶ Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ ἐπολέμησαν πρὸς*

Digitized by Google

§ 8. ἀλλήλους, ἐν δὲ τοῖς κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Λιβύην τόποις ὁ συστὰς Ῥωμαίοις καὶ Καρχηδονίοις, ὃν οἱ πλεῖστοι προσαγορεύουσιν Ἀννιβαϊκόν. ταῦτα δ' ἐστὶ συνεχῆ τοῖς τελευταίοις τῆς Ἀράτου τοῦ Σικυωνίου συντάξεως (vgl. IIII 1, 9—2, 11). . . ἀπὸ δὲ τούτων τῶν καιρῶν οἷον εἰ σωματοειδῆ συμβαίνει γίγνεσθαι τὴν ἱστορίαν, συμπλέκεσθαί τε τὰς Ἰταλικὰς καὶ Λιβυκὰς πράξεις ταῖς τε κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ ταῖς Ἑλληνικαῖς, καὶ πρὸς ἓν γίγνεσθαι τέλος τὴν ἀναφορὰν ἁπάντων (vgl. IIII 28. V 105). διὸ καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτῶν πραγματείας ἀπὸ τούτων πεποιήμεθα τῶν καιρῶν. — § 8. ἀναγκαῖον ὑπελάβομεν εἶναι συντάξασθαι ταύτην καὶ τὴν ἑξῆς βίβλον πρὸ τῆς ἱστορίας, ἵνα μηδεὶς ἐπιστὰς ἐπ' αὐτὴν τὴν τῶν πραγμάτων ἐξήγησιν τότε διαπορῇ καὶ ζητῇ, ποίοις διαβουλίοις ἢ ποίαις δυνάμεσι καὶ χορηγίαις χρησάμενοι Ῥωμαῖοι πρὸς ταύτας ὥρμησαν τὰς ἐπιβολάς, δι' ὧν καὶ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάττης τῆς καθ' ἡμᾶς ἐγένοντο πάσης ἐγκρατεῖς, ἀλλ' ἐκ τούτων τῶν βίβλων καὶ τῆς ἐν ταύταις προκατασκευῆς δῆλον ἦ . . .

c. 5, 1 ὑποθησόμεθα δὲ ταύτης ἀρχὴν τῆς βίβλου τὴν πρώτην διάβασιν ἐξ Ἰταλίας Ῥωμαίων. αὕτη δ' ἐστὶ συνεχὴς μὲν τοῖς ἀφ' ὧν Τίμαιος ἀπέλιπε, πίπτει δὲ κατὰ τὴν θ' καὶ κ' πρὸς ταῖς ρ' ὀλυμπιάδα (264). vgl. c. 12, 5 ff. 13, 1 — λέγειν ὥρα περὶ τῶν προκειμένων, ἐπὶ βραχὺ καὶ κεφαλαιωδῶς προεκθεμένους τὰς ἐν τῇ προκατασκευῇ πράξεις . . . II, 71, 7 ff. III, 1 9 τῶν δὲ κατὰ μέρος ἐν αὐτῇ (τῇ πραγματείᾳ) γεγονότων ἀρχὰς μὲν εἶναι συμβαίνει τοὺς προειρημένους πολέμους (τόν τε συμμαχικὸν καὶ τὸν Ἀννιβαϊκόν, πρὸς δὲ τούτοις τὸν περὶ Κοίλης Συρίας πόλεμον), καταστροφὴν δὲ καὶ συντέλειαν τὴν κατάλυσιν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ βασιλείας, χρόνον δὲ τὸν μεταξὺ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους ἔτη νγ'. — περὶ ὧν ἀπὸ τῆς ρ' καὶ μ' ὀλυμπιάδος (220) ἀρξάμενοι τοιάνδε τινὰ ποιησόμεθα τὴν ἔφοδον τῆς ἐξηγήσεως. Es folgt c. 2. 3 die inhaltsangabe bis auf τὸν Περσικὸν πόλεμον καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ βασιλείας. c. 4 entwickelt, weshalb P. über dies sein ursprüngliches ziel hinausgegangen sei, bis zur zerstörung von Karthago und dem schlieszlichen misgeschicke von ganz Griechenland (c. 5, 6 τὸ κοινὸν ἀτύχημα πάσης τῆς Ἑλλάδος): § 13 ὑπὲρ ἧς (τῆς μετὰ ταῦτα πάλιν ἐπιγενομένης ταραχῆς καὶ κινήσεως) διὰ τὸ μέγεθος τῶν ἐν αὐτῇ πράξεων καὶ τὸ παρά-

Digitized by Google

δοξον τῶν συμβαινόντων, τὸ δὲ μέγιστον διὰ τὸ τῶν πλεί- § 8.
στων μὴ μόνον αὐτόπτης, ἀλλ' ὧν μὲν συνεργός, ὧν δὲ καὶ χειριστὴς γεγονέναι προήχθην οἷον ἀρχὴν ποιησάμενος ἄλλην γράφειν.

Aus dem epilog XXXVIIII 19 (XL 14) ἐξεθέμεθα . . ἐν ἀρχαῖς ὅτι τῆς μὲν προκατασκευῆς ποιησόμεθα τὴν ἀρχήν, ἀφ' ὧν Τίμαιος ἀπέλιπεν . . . ἐπηγγειλάμεθα διότι πάλιν ἀπὸ τούτων τῶν καιρῶν ἀρξάμενοι, καθ' οὓς ἦν ὀλυμπιὰς ἑνάτη καὶ τριακοστὴ πρὸς ταῖς ἑκατόν (224), διέξιμεν τὰς κοινὰς τῆς οἰκουμένης πράξεις, περιγράφοντες κατ' ὀλυμπιάδας καὶ διαιροῦντες κατ' ἔτος καὶ συγκρίνοντες ἐκ παραβολῆς τὰς καταλλήλους ἕως τῆς Καρχηδόνος ἁλώσεως καὶ τῆς Ἀχαιῶν καὶ Ῥωμαίων περὶ τὸν Ἰσθμὸν μάχης, ἔτι δὲ τῆς ἐπιγενομένης ἐκ τούτων ἀποκαταστάσεως περὶ τοὺς Ἕλληνας.

ἱστορία καθολικὴ καὶ κοινή VIII 4, 11. ἀποδεικτική: III 1, 3 πειρασόμεθα τοὺς προειρημένους πολέμους καὶ τὰς αἰτίας ἐξ ὧν ἐγένοντο . . . μετ' ἀποδείξεως ἐξαγγέλλειν. II 37, 3.

ἱστορία πραγματική. IX 1. 2; c. 1, 6: τἆλλα μέρη τῆς ἱστορίας ἀποδοκιμάσαντες αὐτὰ τὰ κατὰ τὰς πράξεις (§ 4 τῶν ἐθνῶν καὶ πόλεων καὶ δυναστῶν) προειλόμεθα γράφειν.

Polybios will das walten der τύχη an der geschichte seiner und der väter zeit darstellen: I, 4, 2. 58, 1. VIII 4, 3. XV 20, 5—8.

I 63, 9 von der geschichte des ersten punischen kriegs: ἐξ ὧν δῆλον τὸ προτεθὲν ἡμῖν ἐξ ἀρχῆς, ὡς οὐ τύχῃ Ῥωμαῖοι . . οὐδ' αὐτομάτως, ἀλλὰ καὶ λίαν εἰκότως ἐν τοιούτοις καὶ τηλικούτοις πράγμασιν ἐνασκήσαντες οὐ μόνον ἐπεβάλοντο τῇ τῶν ὅλων ἡγεμονίᾳ καὶ δυναστείᾳ τολμηρῶς, ἀλλὰ καὶ καθίκοντο τῆς προθέσεως.

Cic. de rep. II 14, 27 *sequamur enim potissimum Polybium nostrum, quo nemo fuit in exquirendis temporibus diligentior.*

Polybios benutzte urkunden, z. b. die römisch-karthagischen verträge III 22—28; Hannibals bericht im tempel der Hera am lakinischen vorgebirge bei Kroton c. 33, 18. 56, 4.

Polybios urteilt herbe über frühere geschichtschreiber — Ephoros, Kallisthenes, Timaeos — namentlich im XII. buche.

Digitized by Google

§ 8. über Philinos und Fabius als geschichtschreiber des ersten punischen krieges I 14. 15; über Fabius darstellung des hannibalischen krieges III 8—9, 5. über andere schriftsteller des hannibalischen krieges (Chaereas und Sosilos) s. III 20.

III 47 *ἔνιοι δὲ τῶν γεγραφότων περὶ τῆς ὑπερβολῆς ταύτης* (Hannibals alpenübergang) . . *καταστροφὴν οὐ δυνάμενοι λαμβάνειν οὐδ' ἔξοδον τοῦ ψεύδους θεοὺς καὶ θεῶν παῖδας εἰς πραγματικὴν ἱστορίαν παρεισάγουσιν.* vgl. XVI 12. Xiphilinos p. 41 St. (Dio Cassius ed. L. Dindorf V 51, 9) *τῷ Πολυβίῳ —, ὅστις . . . οὐδαμοῦ τερατολογῶν φαίνεται οὐδὲ σημεῖα ταῖς λοιπαῖς πόλεσι πρὸ τῶν συμφορῶν γενόμενα διηγούμενος.*

Polyb. III 48, 12 *ἡμεῖς δὲ περὶ τούτων εὐθαρσῶς ἀποφαινόμεθα διὰ τὸ περὶ τῶν πράξεων παρ' αὐτῶν ἱστορηκέναι τῶν παρατετευχότων τοῖς καιροῖς, τοὺς δὲ τόπους κατωπτευκέναι καὶ τῇ διὰ τῶν Ἄλπεων αὐτοὶ κεχρῆσθαι πορείᾳ γνώσεως ἕνεκα καὶ θέας.*

IV 2, 2 von den hellenischen begebenheiten . . *διὰ τὸ καὶ τοὺς χρόνους οὕτω συντρέχειν τοὺς ἑξῆς καὶ τοὺς πίπτοντας ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἱστορίαν ὥστε τοὺς μὲν καθ' ἡμᾶς εἶναι, τοὺς δὲ κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν· ἐξ οὗ συμβαίνει τοῖς μὲν αὐτοὺς ἡμᾶς παραγεγονέναι, τὰ δὲ παρὰ τῶν ἑορακότων ἀκηκοέναι.*

Über die reisen des Polybios vgl. II 14 ff. IIII 40, 1—3. III 59, 7 *τὸ πλεῖον τούτου χάριν ὑπεδεξάμεθα τὰς κακοπαθείας καὶ τοὺς κινδύνους τοὺς συμβάντας ἡμῖν ἐν πλάνῃ τῇ κατὰ Λιβύην καὶ κατ' Ἰβηρίαν, ἔτι δὲ Γαλατίαν καὶ τὴν ἔξωθεν ταύταις ταῖς χώραις συγκυροῦσαν θάλατταν, ἵνα διορθωσάμενοι τὴν τῶν προγεγονότων ἄγνοιαν ἐν τούτοις γνώριμα ποιήσωμεν τοῖς Ἕλλησι καὶ ταῦτα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης.*

Ausschlieszlich geographischen und chorographischen inhaltes war b. XXXIIII.

Plin. NH V 9 *Scipione Aemiliano res in Africa gerenti Polybius annalium conditor ab eo accepta classe scrutandi illius orbis gratia circumvectus prodidit . . .*

Paus. VIII 30, 8 *Μεγαλοπολίταις δὲ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐστὶν ὄπισθεν τοῦ περιβόλου τοῦ ἀνειμένου τῷ Λυκαίῳ Διὶ ἀνὴρ ἐπειργασμένος ἐπὶ στήλῃ, Πολύβιος Λυκόρτα· γέγραπται δὲ καὶ ἐλεγεῖα ἐπ' αὐτῷ λέγοντα, ὡς ἐπὶ γῆν καὶ θά-*

Digitized by Google

λασσαν πᾶσαν πλανηθείη, καὶ ὅτι σύμμαχος γένοιτο Ῥωμαίων § 8.
καὶ παύσειεν αὐτοὺς ὀργῆς ἐς τὸ Ἑλληνικόν . . . Ἑλλήνων δὲ ὁπόσαι πόλεις ἐς τὸ Ἀχαϊκὸν συνετέλουν, παρὰ Ῥωμαίων εὕραντο αὗται Πολύβιόν σφισι πολιτείας τε καταστήσασθαι καὶ νόμους θεῖναι. vgl. c. 37, 2. 9, 1. 44, 5. 48, 8. Polyb. XXXVIIII 14 ff. (XL 8 ff.).

Basis zu Olympia mit der inschrift (nr. 112. arch. zeit. 1878 s. 37): *ἡ πόλις ἡ Ἠλείων Πολύβιον Λυκόρτα Μεγαλοπολείτην.*

[Lukian.] makrob. 22 *Πολύβιος δὲ ὁ Λυκόρτα Μεγαλοπολίτης ἀγρόθεν ἀνελθὼν ἀφ' ἵππου κατέπεσε καὶ ἐκ τούτου νοσήσας ἀπέθανεν ἐτῶν δύο καὶ ὀγδοήκοντα.*

Erhalten ist b. I—V, die geschichte von 264—216, und der erste teil des VI. buches, von der römischen verfassung; aus den übrigen büchern nur bruchstücke. vgl. u. § 162.

Cic. de off. III 32, 113 *Polybius, bonus auctor in primis.* Liv. XXX 45, 5 *hunc regem (Syphacem) in triumpho ductum Polybius, haudquaquam spernendus auctor, tradit.* XXXIII 10, 10 *Polybium secuti sumus, non incertum auctorem cum omnium Romanarum rerum tum praecipue in Graecia gestarum.*

Für die zeit vom ausgange des hannibalischen krieges bis zur auflösung des achäischen bundes ist Polybios sowohl von den späteren griechischen schriftstellern als von Livius als gewährsmann angesehen und ausgeschrieben worden, namentlich für die begebenheiten in Griechenland und den hellenisierten ländern. Livius benutzt vom 31. buche an abschnittweise Polybios und die römischen annalen. Auch in der zeit des hannibalischen krieges schildert Livius nach Polybios die kämpfe um Tarent und Syrakus und die vorgänge in Griechenland, vgl. W. Michael, de ratione qua Livius in III. decade opere Polybiano usus sit. Bonn 1867.

Streitig ist ob Livius auch für den punisch-römischen krieg in Italien Polybios benutzte. Dies ist behauptet von F. Lachmann, de fontib. hist. T. Livii. II 7—14. Gött. 1828. K. Peter, üb. d. qu. d. XXI. und XXII. buchs des L. Naumb. 1863. kr. d. qu. der RG. s. 82. Ed. Wölfflin, Antiochus u. Coelius Antipater. Winterthur 1872 (s. 81 f.) u. a.; in abrede gestellt von B. G. Niebuhr, vorträge üb. RG hgg. v. Isler I 49. K. W. Nitzsch, Kieler monatsschr.

Digitized by Google

§ 8. 1854 s. 67. rh. mus. XXIII 601. 1868. annal. s. 13. H. Nissen, qu. d. IV u. V dekade des L. s. 84. K. Böttcher, qu. d. L. im XXI u. XXII b. Leipz. 1869 (jhb. suppl. V 351) u. a. O. Hirschfeld (zeitschr. f. österr. gymn. 1878 s. 1) vermuthete dasz Livius eine epitome aus Polybios benutzte.

Suid.: *Βροῦτος — ἔγραψεν ἐπιστολὰς καὶ τῶν Πολυβίου τοῦ ἱστορικοῦ βίβλων ἐπιτομήν.* vgl. Plut. Brut. 4.

Suid.: *Σκύλαξ Καρυανδεύς . . . . . ἀντιγραφὴν πρὸς τὴν Πολυβίου ἱστορίαν.*

Fortsetzungen der Polybianischen geschichte von Poseidonios und Strabon s. u. § 24. 40.

III. Von dem tribunat des Ti. Sempronius Gracchus bis zum ende der bürgerkriege 133—30 v. Ch.

a) Römische geschichtschreiber.

§ 9. 1. L. Calpurnius Piso Frugi.

trib. pl. 605/149. cos. 621/133. censor 634/120.

Herm. Liebaldt, de L. Pisone annalium scriptore. Naumburg 1836. 4. M. Hertz, phil.-klin. streifzug s. 13 ff. Niebuhr, RG. I 261. 263. II 10 f. HPeter CLXXXVIII. 118.

Cic. Brut. 27, 106 *L. enim Piso tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis Censorino et Manilio consulibus tulit . . . Piso et causas egit et multarum legum aut auctor aut dissuasor fuit; isque et orationes reliquit, quae iam evanuerunt, et annales sane exiliter scriptos.* vgl. de leg. I 2, 6. de orat. II 12, 51—53.

Piso bekämpfte die gesetzesanträge des C. Gracchus (631/123).

Nach seiner censur schrieb er *annales* in sieben büchern vom ursprunge Roms bis zu seiner zeit.

Auf Piso (*Πείσων Καλπούρνιος, Πείσων Λεύκιος ὁ τιμητικός*) beruft sich Dionys. I 79 (o. s. 12, von den söhnen der Ilia). II 38—40 (zum ehrengedächtnisz der Tarpeja). IV 7 (bei den zeitverhältnissen der Tarquinier): *ἔχει δὲ καὶ ἄλλας τινὰς τὸ πρᾶγμα* (die ansetzung von Aruns und Lucius als söhnen des Tarquinius Priscus) *ἀτοπίας, ἃς*

Digitized by Google

ἅπαντες ἠγνόησαν οἱ τὰ Ῥωμαϊκὰ συνταξάμενοι πλὴν ἑνός, § 9. οὗ μετὰ μικρὸν ἐρῶ τοὔνομα. . . τούτων δὴ τῶν ἀδυνάτων τε καὶ ἀτόπων ἕκαστα ἐπιλογιζόμενος οὐχ υἱοὺς εἶναι Ταρκυνίου γράφω τοὺς παῖδας ἀλλ' υἱωνούς, Λευκίῳ Πείσωνι τῷ Φρυγὶ συγκαταθέμενος. ἐκεῖνος γὰρ ἐν ταῖς ἐνιαυσίοις πραγματείαις τοῦτο ἱστόρηκε μόνος. 15 ὡς δὲ Πείσων Λεύκιος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἐνιαυσίων ἀναγραφῶν ἱστορεῖ . . . (von der statistik des Servius Tullius). XII 4 (dasz C. Servilius nicht als magister equitum, sondern als Privatmann den Sp. Maelius getödtet habe). XII 9 in der erzählung von den sühnungen bei der pest 355/399.

Varro. de ling. lat. V 149 *Piso in annalibus scribit, Sabino bello, quod fuit Romulo et Tatio, virum fortissimum Mettium Curtium Sabinum, cum Romulus cum suis ex superiore parte impressionem fecisset, in locum palustrem, qui tum fuit in foro antequam cloacae sunt factae, secessisse atque ad suos in Capitolium ⟨se⟩ recepisse. ab eo lacum invenisse nomen.* vgl. Dion. II 42. Liv. I 12.

Gell. N. A. XI 14 *simplicissima suavitate et rei et orationis L. Piso Frugi usus est in primo annali, cum de Romuli regis vita atque victu scriberet. ea verba, quae scripsit, haec sunt: 'Eundem Romulum dicunt ad cenam vocatum ibi non multum bibisse, quia postridie negotium haberet. ei dicunt: Romule, si istud omnes homines faciant, vinum vilius sit. his respondit: immo vero carum, si quantum quisque volet, bibat; nam ego bibi quantum volui'.*

Plin. NH II 140 *vetus fama Etruriae est . . evocatum (fulmen) et a Porsino suo rege. et ante eum a Numa saepius hoc factitatum in primo annalium suorum tradidit L. Piso, gravis auctor, quod imitatum parum rite Tullum Hostilium ictum fulmine.* XXVIII 14 *L. Piso primo annalium auctor est, Tullum Hostilium regem ex Numae libris eodem quo illum sacrificio Iovem caelo devocare conatum, quoniam parum rite quaedam fecisset, fulmine ictum.* XIII 84—87 (von den im j. 573/181 angeblich aufgefundenen und öffentlich verbrannten büchern des Numa): *hoc idem tradit Piso Censorius primo commentariorum, sed libros septem iuris pontificii, totidem Pythagoricos fuisse; Tuditanus quattuordecim Numae decretorum fuisse.*

Liv. I 55, 8 von der zu den substructionen des Capitols verwandten pometinischen beute: *eo magis Fabio, praeter-*

Digitized by Google

§ 9. *quam quod antiquior est, crediderim, quadraginta ea sola talenta fuisse quam Pisoni, qui quadraginta milia pondo argenti sepositа in eam rem scribit.* Dem letzteren folgt Dion. IV 50.

Liv. II 58, 1 (283/471) *tum primum tributis comitiis creati tribuni sunt. numero etiam additos tres, perinde ac duo antea fuerint, Piso auctor est. nominat quoque tribunos, Cn. Siccium, L. Numitorium, M. Duellium, Sp. Icilium, L. Mecilium.*

Gell. VII 9 (450/304) *quod res videbatur memoratu digna, quam fecisse Cn. Flavium, Anni filium, aedilem curulem, L. Piso in tertio annali scripsit, eaque res perquam pure et venuste narrata a Pisone, locum istum totum huc ex Pisonis annali transposuimus . . .* vgl. Liv. IX 46. Plin. XXXIII 17—19.

Censor. de die nat. 17, 13 *testis est Piso, in cuius annali septimo scriptum est sic: Roma condita anno DC septimum occipit saeculum his consulibus, qui proximi sunt: consules M. Aemilius M. filius Lepidus C. Popilius II absens* (596/158).

Plin. XVII 244 *nec non et Romae in Capitolio in ara Iovis bello Persei enata palma victoriam triumphosque portendit. hac tempestatibus prostrata eodem loco ficus enata est M. Messalae C. Cassi censorum lustro* (600/154), *a quo tempore pudicitiam subversam Piso gravis auctor prodidit.* Fest. p. 285, 25.

Cic. ad fam. IX 22, 2 *at vero Piso ille Frugi in annalibus suis queritur adulescentes peni deditos esse.*

§ 10. 2. C. Sempronius Tuditanus.

praetor 622/132. cos. 625/129. triumph. de Iapudibus.

HPeter CCX. 142.

Cic. Brut. 25, 95 *Gaius Tuditanus cum omni vita atque victu excultus atque expolitus, tum eius elegans est habitum etiam orationis genus.*

Dionys. I 11 von den Aborigines: *οἱ δὲ λογιώτατοι τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων, ἐν οἷς ἐστὶ Πόρκιός τε Κάτων . . καὶ Γάιος Σεμπρώνιος καὶ ἄλλοι συχνοί, Ἕλληνας αὐτοὺς εἶναι λέγουσι τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ ποτὲ οἰκησάντων, πολλαῖς γενεαῖς πρότερον τοῦ πολέμου τοῦ Τρωικοῦ μεταναστάντας κτέ.*

Ascon. in Cic. Cornel. p. 68, 13 K. *ceterum quidam non duo tribunos plebis, ut Cicero dicit, sed quinque tradunt creatos tum* (260/494) *esse, singulos ex singulis classibus. sunt tamen, qui eundem illum duorum numerum quem Cicero ponant: inter quos Tuditanus et Pomponius Atticus, Livius quoque noster*

Digitized by Google

(II 33, 2). *idem hic et Tuditanus adiciunt tres praeterea ab illis duobus sibi collegas creatos esse. nomina duorum, qui primi creati sunt, haec traduntur: L. Sicinius L. f. Velutus* (Βελλοῦτος Dion. H.), *L. Albinius C. f. Paterculus.* § 10.

Gell. N. A. VII 4, 1 *quod satis celebre est de Atilio Regulo, id nuperrime legimus in Tuditani libris* . . . von den qualen des Regulus.

Plut. Flamin. 14 *ἀναγράφουσιν οἱ περὶ Τουδιτανόν* von dem triumphe des T. Quinctius Flamininus 560/194.

Macrob. sat. I 13, 21 *quando autem primum intercalatum sit, varie refertur . . . Tuditanus refert libro tertio magistratuum, decemviros, qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse.*

§ 11. 3. C. Fannius M. f. Strabo.

Th. Mommsen CIL I p. 158. HPeter CCII. 138.

Fannius, jugendfreund des Ti. Gracchus, schwiegersohn des C. Laelius, zuhörer des stoikers Panaetios, ward auf betrieb des C. Gracchus zum consul erwählt, trat aber in seinem consulate (632/122) zu der partei der optimaten über.

Cic. Brut. 26, 99—102 will irrtümlich zwei schriftsteller d. n. unterscheiden: *horum aetatibus adiuncti duo C. Fannii, C. et M. filii, fuerunt; quorum Gai filius, qui consul cum Domitio fuit* (632/122), *unam orationem de sociis et nomine Latino contra C. Gracchum reliquit, sane et bonam et nobilem* (Jul. Victor in d. Rhet. lat. min. ed. Halm p. 402): . . . *praesertim cum Fannius numquam sit habitus elinguis. nam et causas defensitavit et tribunatus eius* (c^{a} 612/142) *arbitrio et auctoritate P. Africani gestus non obscurus fuit. alter autem C. Fannius, M. filius, C. Laelii gener, et moribus et ipso genere dicendi durior. is soceri instituto . . . Panaetium audiverat. eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest, quae neque nimis est infans neque perfecte diserta.* vgl. ad Att. XII 5, 3.

Cic. de legg. I 2, 6 *post annales pontificum maximorum . . si aut ad Fabium aut ad . . Catonem aut ad Pisonem aut ad Fannium aut ad Vennonium* (schrieb nach Dionys. IV 15 dem Servius Tullius die eintheilung des römischen gebietes in 31 tribus zu) *venias, quamquam ex his alius alio plus habet virium, tamen quid tam exile quam isti omnes?*

Digitized by Google

§ 12. *fama, alteram scriptam laudatione filii, qui rei gestae interfuerit, tertiam, quam ipse pro inquisita ac sibi conperta adfert.*

Träume, zeichen und wunder:

Cic. de divin. I 24 *redeamus ad somnia. Hannibalem Caelius scribit, cum columnam auream, quae esset in fano Iunonis Laciniae, auferre vellet ..., ei secundum quietem visam esse Iunonem praedicere, ne id faceret, minarique, si fecisset, se curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene videret, amitteret; idque ab homine acuto non esse neglectum. ... hoc item in Sileni, quem Caelius sequitur, Graeca historia est; is autem diligentissime res Hannibalis persecutus est: Hannibalem, cum cepisset Saguntum, visum esse in somnis a Iove in deorum concilium vocari. quo cum venisset, Iovem imperavisse, ut Italiae bellum inferret ducemque ei unum e concilio datum, quo illum utentem cum exercitu progredi coepisse. tum ei ducem illum praecepisse, ne respiceret, illum autem id diutius facere non potuisse elatumque cupiditate respexisse: tum visam beluam vastam et immanem, circumplicatam serpentibus, quacunque incederet, omnia arbusta virgulta tecta pervertere. et eum admiratum quaesisse de deo, quodnam illud esset tale monstrum: et deum respondisse, vastitatem esse Italiae, praecepisseque ut pergeret protinus; quid retro atque a tergo fieret, ne laboraret.* vgl. Liv. XXI 22, 5—9. Sil. It. III 168—214. Zonar. VIII 22 p. 408d.

Ebendas. I 26 beispiele von traumgesichten: *omnes hoc historici, Fabii, Gellii, sed proxume Caelius; cum bello Latino ludi votivi maximi primum fierent* (264/490) *... itaque somnio comprobato a senatu ludos illos iterum instauratos memoriae proditum est. C. vero Gracchus multis dixit, ut scriptum apud eundem Caelium est, sibi in somnis quaesturam pete⟨re nol⟩enti Tiberium fratrem visum esse dicere, quam vellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto, quo ipse interisset, esse pereundum. hoc, ante quam tribunus plebi C. Gracchus factus esset, et se audisse scribit Caelius et dixisse multis.* vgl. Val. M. I 7, 6 .... *Caelius etiam, certus Romanae historiae auctor, sermonem de ea re ad suas aures illo adhuc vivo pervenisse scribit.*

Cic. de nat. deor. II 3, 8 *C. Flaminium Caelius religione neglecta cecidisse apud Trasumennum scribit cum magno rei publicae volnere.* de divin. I 35 *quid? bello Punico secundo nonne C. Flaminius consul iterum* (537/217) *neglexit signa rerum futurarum magna cum clade rei publicae? ... itaque tribus iis*

Digitized by Google

horis concisus exercitus atque ipse interfectus est. magnum illud § 12.
etiam quod addidit Caelius, eo tempore ipso, cum hoc calamitosum proelium fieret, tantos terrae motus in Liguribus, Gallia compluribusque insulis totaque in Italia factos esse, ut multa oppida corruerint, multis locis labes factae sint terraeque desiderint fluminaque in contrarias partes fluxerint atque in amnes mare influxerit. vgl. Liv. XXII 3, 11. 5, 8. Plut. Fab. 3. Zonar. VIII 25 p. 413ª.

Im I. buche erzählte Coelius die hispanischen kriege der Punier und die einnahme von Sagunt (fr. 3—10 Peter), ferner die ersten beiden feldzüge Hannibals in Italien; im II. die schlacht bei Cannae; III begann mit dem jahre 540/204; im VI. ward die landung Scipios in Afrika geschildert 550/204; VII umfaszte die drei letzten jahre des krieges 551/203—553/201.

Phantastische schilderung der überfahrt und landung des P. Scipio: Liv. XXIX 25, 3. 27, 14.

Das geschichtswerk des Coelius bildet die grundlage der späteren darstellungen des zweiten punischen krieges. Livius nennt ihn eilfmal (XXI 38, 7. 46, 10. 47, 4. XXII 31, 8. XXIII 6, 8. XXVI 11, 10. XXVII 27, 13. XXVIII 46, 14. XXIX 25, 3. 27, 14. 35, 2) und einmal Silenos (bei der einnahme von Neu-Karthago) XXVI 49, 3. Über Plutarch vgl. Wilh. Soltau, de fontibus Plutarchi in secundo bello Punico enarrando. Bonn 1870, über Dio Max Posner, quibus auctoribus in bello Hannibalico enarrando usus sit Dio Cassius. Bonn 1874.

M. Brutus fertigte eine *epitome Caelianorum* an, Cic. ad Att. XIII 8.

Spartian. Hadr. 16, 6 *Hadrianus amavit . . genus vetustum dicendi . . Sallustio Coelium praetulit.*

§ 13. Sempronius Asellio.

Nipperdey Philol. VI 134 (opusc. 403). W. Stelkens, der röm. geschichtschreiber S. A. Crefeld 1867. 4. HPeter CCXXXXVIII. 178.

Asellio, trib. mil. im numantinischen kriege 620/134, schrieb *historiae* (oder *rerum gestarum libri*), wenigstens 14 bücher.

Cic. de legg. I 2, 6 *ecce autem succęssere huic* (*Caelio*) *Gellii* (codd. *belli*), *Clodius, Asellio: nihil ad Caelium, sed potius ad antiquorum languorem et inscitiam.*

Digitized by Google

§ 13. Gell. V 18, 7—9 — *scriptum est in libro Semproni Asellionis primo —: 'verum inter eos', inquit, 'qui annales relinquere voluissent, et eos, qui res gestas a Romanis perscribere conati essent, omnium rerum hoc interfuit: annales libri tantum modo quod factum quoque anno gestum sit, ea demonstrabant ita, quasi qui diarium scribunt, quam Graeci ἐφημερίδα vocant. nobis non modo satis esse video, quod factum esset, id pronuntiare, sed etiam, quo consilio quaque ratione gesta essent, demonstrare'. Paulo post idem Asellio in eodem libro: 'nam neque alacriores', inquit, 'ad rempublicam defendundam neque segniores ad rem perperam faciundam annales libri commovere quicquam possunt. scribere autem bellum initum quo consule et quo confectum sit et quis triumphans introierit ex eo, et eo libro quae in bello gesta sint non praedicare aut interea quid senatus decreverit aut quae lex rogatiove lata sit, neque quibus consiliis ea gesta sint iterare: id fabulas pueris est narrare, non historias scribere'.*

Ders. XIII 3, 6 ... *cum legerem Sempronii Asellionis, veteris scriptoris, quartum ex historia librum, in quo de P. Africano Pauli filio ita scriptum est: 'nam se patrem suum audisse dicere L. Aemilium Paulum, neminem bonum imperatorem signis conlatis decertare, nisi summa necessitudo aut summa occasio data esset'.*

Ders. II 13 ... *in libro Sempronii Asellionis rerum gestarum quinto ... is Asellio sub P. Scipione Africano tribunus militum ad Numantiam fuit resque eas, quibus gerendis ipse interfuit, conscripsit. eius verba de Ti. Graccho tribuno pl., quo in tempore interfectus in Capitolio est, haec sunt: 'nam Gracchus domo cum proficiscebatur, numquam minus terna aut quaterna milia hominum sequebantur'. atque inde infra de eodem Graccho sic scripsit: 'orare coepit id quidem, ut se defenderent liberosque suos; eum, quem virile secus tum in eo tempore habebat, produci iussit populoque commendavit prope flens'.* vgl. App. b. c. I 14.

Ders. I 13, 10 von P. Crassus Mucianus (cos. 623/131): *is Crassus a Sempronio Asellione et plerisque aliis historiae Romanae scriptoribus traditur habuisse quinque rerum bonarum maxima et praecipua: quod esset ditissimus, quod nobilissimus, quod eloquentissimus, quod iuris consultissimus, quod pontifex maximus ....*

Ders. XIII 22, 8 *Sempronius Asellio in libro rerum gestarum XIIII: 'crepidarium', inquit, 'cultellum rogavit a crepi-*

Digitized by Google

dario sutore'. vgl. App. b. c. I 36 von der ermordung des volkstribunen M. Livius Drusus 663/91. § 13.

§ 14. 6. Cn. Gellius.

Nipperdey Philol. VI 131 (opusc. 399). H. Peter CCXXXVIII. 165.

Cn. Gellius schrieb *annales* von den ältesten zeiten an, deren 97. buch citiert wird.

M. Cato hielt eine rede pro L. Turio contra Cn. Gellium. Gell. XIV 2, 21.

Cic. de legg. I 2, 6 *ecce autem successere huic* (*Antipatro*) *Gellii* (codd. *belli*), *Clodius, Asellio: nihil ad Caelium, sed potius ad antiquorum languorem et inscitiam.*

Cic. de divin. I 26, 55 von den *ludi votivi* 490/264: *omnes hoc historici, Fabii, Gellii, sed proxime Caelius: cum bello Latino ludi votivi maximi primum fierent sqq.*

Censor. de die nat. 17, 11 von den vierten *ludi saeculares: at Piso Censorius et Cn. Gellius, sed et Cassius Hemina, qui illo tempore vivebat, post annum factos tertium adfirmant, Cn. Cornelio Lentulo L. Mummio Achaico consulibus, id est anno DCVIII* (146).

Mar. Victor. VI p. 23 K. *repertores litterarum Cadmus ex Phoenice in Graeciam et Evander ad nos transtulerunt a b c d e* [*h*] *i k l m n o p* [*q*] *r s t u litteras, numero XVI. postea quasdam a Palamede et alias a Simonide adiectas implesse numerum XXIIII grammatici, praeterea Demetrius Phalereus, Hermocrates, ex nostris autem Cincius, Fabius, Gellius tradiderunt.*

Plin. NH VII 198 *mensuras et pondera* (*invenit*) *Phidon Argivus aut Palamedes, ut maluit Gellius.* Plin. ind. auct. l. VII p. 26 S. *Gnaeo Gellio.*

Serv. in Aen. VIII 638 *Cato autem et Gellius a Sabo Lacedaemonio trahere eos* (*Sabinos*) *originem referunt.*

Dionys. II 31 vom raube der Sabinerinnen: *ταῦτα δὲ γενέσθαι τινὲς μὲν γράφουσι κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τῆς Ῥωμύλου ἀρχῆς, Γναῖος δὲ Γέλλιος κατὰ τὸν τέταρτον· ὃ καὶ μᾶλλον εἰκός.*

Gell. XIII 23, 13 .. *Cn. Gellii annalem tertium, in quo scriptum est, Hersiliam, cum apud T. Tatium verba faceret pacemque oraret, ita precatam esse: Neria Martis, te obsecro sqq.*

Dion. II 76 *ἐτελεύτησε* (*Νόμας*), — *γενεὰν* — *καταλιπών, ὡς* — *Γέλλιος Γναῖος ἱστορεῖ θυγατέρα μόνην, ἐξ ἧς*

Digitized by Google

§ 14. *ἐγένετο Ἄγκος Μάρκιος ὁ τρίτος ἀπ' ἐκείνου γενόμενος Ῥωμαίων βασιλεύς.*

Gellius und C. Licinius Macer: Dionys. IV 6 *παραγίνεται δ' εἰς Ῥώμην (Ταρκύνιος) Ἄγκου Μαρκίου βασιλεύοντος, ὡς μὲν Γέλλιος ἱστορεῖ κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τῆς βασιλείας, ὡς δὲ Λικίννιος γράφει κατὰ τὸν ὄγδοον. ἔστω δὴ κατὰ τοῦτον ἐληλυθὼς τὸν ἐνιαυτὸν καθ' ὃν γράφει Λικίννιος, καὶ μὴ πρότερον· ἐν ὑστέρῳ μὲν γὰρ οὐκ ἂν εἴη χρόνῳ παραγεγονώς, εἴγε δὴ κατὰ τὸν ἕνατον ἐνιαυτὸν τῆς Ἄγκου δυναστείας ἱππέων ἡγούμενος ἐπὶ τὸν πρὸς Λατίνους πόλεμον ὑπὸ τοῦ βασιλέως πέμπεται, ὡς ἀμφότεροι λέγουσιν οἱ συγγραφεῖς.* VI 11 von der schlacht am See Regillus 258/496: *Λικίννιος μὲν γὰρ καὶ οἱ περὶ Γέλλιον οὐδὲν ἐξητακότες οὔτε τῶν εἰκότων οὔτε τῶν δυνατῶν αὐτὸν εἰσάγουσι τὸν βασιλέα Ταρκύνιον ἀγωνιζόμενον ἐφ' ἵππου καὶ τιτρωσκόμενον, ἄνδρα ἐνενήκοντα ἔτεσι προσάγοντα.* VII 1 von der gesandtschaft nach Sicilien 262/492: *τύραννοι δὲ τότε κατὰ πόλεις μὲν ἦσαν, — οὐχὶ Διονύσιος ὁ Συρακούσιος, ὡς Λικίννιος γέγραφε καὶ Γέλλιος καὶ ἄλλοι συχνοὶ τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων, οὐθὲν ἐξητακότες τῶν περὶ τοὺς χρόνους ἀκριβῶς, ὡς αὐτὸ δηλοῖ τοὔργον, ἀλλ' εἰκῇ τὸ προστυχὸν ἀποφαινόμενοι.*

Geht auf ihn Gell. II 11 (*scriptum est in libris annalibus*) und Plin. VII 101 die geschichte von dem Achilles Romanus L. Sicinius (oder Siccius) Dentatus?

Livius hat auf Cn. Gellius nirgends bezug genommen.

§ 15. 7. L. Cornelius Sisenna.

L. Cornelii Sisennae vitam conscripsit C. Lud. Roth. Basel 1834. H. Peter CCCXXIII. 277.

Sisenna war praetor 676/78 (CIL I nr. 203. Ascon. in Cic. Cornelian. p. 66, 7 .. *L. Sisennam qui res Romanas scripsit*). 684/70 war er unter den anwälten des C. Verres. Er starb als legat des Pompeius während des seeräuberkrieges 687/67.

Vell. II 9, 5 (um die zeit des Cimbernkrieges) *historiarum* (*Milesiarum* O. Jahn) *auctor iam tum Sisenna erat iuvenis; sed opus belli civilis Sullanique post aliquot annos ab eo seniore editum est.* Plut. Luc. 1 nennt ihn als genossen von Hortensius und Lucullus: *Σισένναν τὸν ἱστορικόν.*

Digitized by Google

Sisenna übersetzte die schlüpfrigen erzählungen des Aristeides von Milet (*Μιλησιακά*). Ovid. Trist. II 443 *vertit Aristiden Sisenna, nec obfuit illi | historiae turpes inseruisse iocos.* § 15.

Seine *historiae* galten als das hauptwerk für die sullanische zeit.

Cic. Brut. 64, 228 *L. Sisenna, doctus vir et studiis optimis deditus, gnarus reipublicae, bene Latine loquens, non sine facetiis ... huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quae cum facile omnis vincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis litteris illustratum.* de legg. I 2, 7 *Sisenna .. omnes adhuc nostros scriptores ... facile superavit. is tamen ... in historia puerile quiddam consectatur, ut unum Clitarchum neque praeterea quemquam de Graecis legisse videatur, eum tamen velle dumtaxat imitari: quem si adsequi posset, aliquantum ab optimo tamen abesset.*

Front. ep. ad Ver. I, 1 p. 114 N. *historiam — scripsere — Sisenna longinque ..*

Sall. Jug. 95 *neque enim alio loco de Sullae rebus dicturi sumus, et L. Sisenna, optume et diligentissume omnium qui eas res dixere persecutus, parum mihi libero ore locutus videtur.*

Cic. de divin. I 44, 99 *Caeciliae Q. filiae somnio modo Marsico bello templum est a senatu Iunoni Sospitae restitutum. quod quidem somnium Sisenna cum disputavisset mirifice ad verbum cum re convenisse, tum insolenter, credo ab Epicureo aliquo inductus, disputat somniis credi non oportere. idem contra ostenta nihil disputat exponitque initio belli Marsici et deorum simulacra sudavisse et sanguinem fluxisse ...* II 25, 54 (*ostenta*) *multa ante Marsicum bellum a Sisenna collecta attulisti.*

Gell. XII 15 aus dem VI. buche der historiae: *nos una aestate in Asia et Graecia gesta literis idcirco continentia mandavimus, ne vellicatim aut saltuatim scribendo lectorum animos impediremus.*

Tacit. hist. III 51 *proelio, quo aput Ianiculum adversus Cinnam pugnatum est* (667/87), *Pompeianus miles fratrem suum, dein cognito facinore se ipsum interfecit, ut Sisenna memorat.* vgl. Liv. per. 79 *in quo bello duo fratres, alter ex Pompei exercitu, alter ex Cinnae, ignorantes concurrerunt, et cum victor spoliaret occisum, agnito fratre, ingenti lamentatione edita, rogo*

Digitized by Google

§ 15. *ei extructo, ipse se supra rogum transfodit et eodem igne consumptus est.*

Non. p. 468 *Sisenna histor. lib. XXIII: multi populi, plurimae contionis dictaturam omnibus animis et studiis suffragaverunt* (672/82).

§ 16. 8. Q. Claudius Quadrigarius.

Lud. Giesebrecht, Q. Claudius Quadrigarius. Prenzlau 1831. H. Peter CCLXXXVII. 205. Th. Mommsen, forsch. II 426n. G. F. Unger Philol. Suppl. III 2, 3 ff.

Vell. II 9, 6 *vetustior Sisenna fuit Caelius, aequalis Sisennae Rutilius Claudiusque Quadrigarius et Valerius Antias.*

Q. Claudius schrieb *annales,* mindestens 23 bb., bis in die sullanischen zeiten. Das I. buch handelte von dem gallischen brande und enthielt noch den zweiten Samnitenkrieg; V. und VI. betrafen den hannibalischen krieg; im XIII. war die rückkehr des Q. Metellus Numidicus 655/99 erzählt; im XIX. die bestürmung des Piraeeus durch Sulla und das siebente consulat des C. Marius 667/87.

Livius hat vom VI. buche ab Claudius benutzt, desgleichen Dionysios.

Gell. XVII 2, 2—26 *haec verba ex Q. Claudi primo annali — notavi . . .* darin § 13. 14 von M. Manlius: *simul forma factis eloquentia dignitate acrimonia confidentia pariter praecellebat, ut facile intellegeretur magnum viaticum ex se atque in se ad rem publicam evertendam habere. . . . nam Marcus Manlius, quem Capitolium servasse a Gallis supra ostendi, cuiusque operam cum M. Furio dictatore apud Gallos cumprime fortem atque exuperabilem respublica sensit, is et genere et vi et virtute bellica nemini concedebat.*

Liv. VI 42, 5 (387/367) *bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen auctor est Claudius, inclitamque in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum, cum quo provocatus manus conseruit, in conspectu duorum exercituum caesum torque spoliavit, tum pugnatam.*

Gell. IX 13 *Titus Manlius summo loco natus adprimeque nobilis fuit. ei Manlio cognomentum factum est Torquatus. causam cognomenti fuisse accepimus torquis ex auro induvies, quam ex hoste quem occiderat detractam induit. sed quis hostis et quid genus, quam formidandae vastitatis et quantum insolens*

Digitized by Google

provocator et cuimodi fuerit pugna decertatum, Q. Claudius primo annalium purissime atque inlustrissime simplicique et incompta orationis antiquae suavitate descripsit . . . — § 19 *quo ex facto ipse posterique eius Torquati sunt cognominati.* § 16.

Liv. IX 5, 2 (433/321) *itaque non, ut vulgo credunt Claudiusque etiam scribit, foedere pax Caudina, sed per sponsionem facta est.*

Gell. II 19, 7. 8 *Claudius Quadrigarius in primo annali: . . . id ubi rescierunt propinqui obsidum, quos Pontio traditos supra demonstravimus, eorum parentes cum propinquis capillo passo in viam provolarunt.* XVII 2, 21 (*verba ex Q. Claudi primo annali*): *'cum tantus' — 'arrabo penes Samnites populi Romani esset'. arrabonem dixit sescentos obsides.* vgl. Liv. IX 5, 5. 14, 14.

Gell. III 8 schreibt nach Valerius Antias von dem anschlage des Timochares, den könig Pyrrhus zu vergiften. *Quadrigarius autem in libro tertio non Timocharem sed Niciam adisse ad consulem scripsit, neque legatos a senatu missos, sed a consulibus, et ⟨Pyrrum⟩ populo Romano laudes atque gratias scripsisse captivosque omnes, quos tum habuit, vestivisse et reddidisse. consules tum fuerunt C. Fabricius et Q. Aemilius. Litteras, quas ad regem Pyrrum super ea causa miserunt, Claudius Quadrigarius scripsit fuisse hoc exemplo:*

'Consules Romani salutem dicunt Pyrro regi' . . .

vgl. Mommsen, forsch. II 499[n].

Gell. V 17, 5 *Q. Claudius annalium quinto cladem illam pugnae Cannensis vastissimam factam dicit ante diem quartum nonas Sextiles.*

Liv. XXXIII 10, 7—9 (557/197 in der schlacht bei Kynoskephalae, nach Polybios) *caesa eo die octo hostium milia, quinque capta. ex victoribus septingenti ferme ceciderunt. si Valerio quis credat, — XL milia hostium eo die sunt caesa, capta — V milia DCC . . . Claudius quoque duo et XXX milia hostium caesa scribit, capta IV milia et CCC.* Ähnliche übertreibungen des Claudius s. Liv. XXXVIII 23, 8. Oros V 3 p. 290 (*Claudius historicus refert*).

Oros. V 20 p. 348 (672/82) *Sullae etiam et Marii adulescentis maximum tunc proelium apud Sacriportum fuit, in quo de exercitu Marii caesa sunt XXV milia, sicut Claudius scribit.*

Digitized by Google

§ 16. Mommsen und G. F. Unger a. a. o. halten Q. Claudius Quadrigarius und den bearbeiter der annalen des C. Acilius (o. s. 17) für denselben schriftsteller.

Plut. Num. I sagt von den alten stammbäumen: *Κλώδιός τις ἐν ἐλέγχῳ χρόνων (οὕτω γάρ πως ἐπιγέγραπται τὸ βιβλίον) ἰσχυρίζεται τὰς μὲν ἀρχαίας ἐκείνας ἀναγραφὰς ἐν τοῖς Κελτικοῖς πάθεσι τῆς πόλεως ἠφανίσθαι* (vgl. Liv. VI 1). Niebuhr RG II 2 f. bezog dies auf Q. Claudius.

Appian. Kelt. 1, 3 citiert für die niederlage des consuls L. Cassius vor den Tigurinern (647/107): *ὡς ἐν χρονικαῖς συντάξεσι δοκεῖ Παύλῳ τῷ Κλαυδίῳ.* Auf diesen hat HPeter s. CCC f. das citat Plutarchs zurückgeführt.

Über Clodius Licinus s. § 33.

§ 17. 9. Valerius Antias.

Herm. Liebaldt, de Valerio Antiate. Naumburg 1840. 4. Nissen s. 43 ff. Nitzsch, annalistik s. 346. Unger a. a. o. s. 13. HPeter CCCV. 237.

Valerius Antias (nachkomme des befehlshabers L. Valerius Antias bei Liv. XXIII 34, 9 im j. 539/215?) schrieb *historiae* seit der gründung Roms, von denen das 75. buch citiert wird.

Gell. VII 7, 6 *Acca Larentia — testamento, ut in Antiatis historia scriptum est, Romulum regem. . . . bonis suis heredem fecit.*

Plut. Rom. 14 vom raube der Sabinerinnen: *ἁρπασθῆναι δέ φασιν οἱ μὲν τριάκοντα μόνας, ἀφ' ὧν καὶ τὰς φρατρίας ὀνομασθῆναι, Οὐαλέριος δὲ Ἀντίας ἑπτὰ καὶ εἴκοσι καὶ πεντακοσίας* (= Varro b. Dionys. II 47), *Ἰόβας δὲ τρεῖς καὶ ὀγδοήκοντα καὶ ἑξακοσίας παρθένους* (= Dionys. II 30). vgl. Ad. Kiessling rh. Mus. XXIII 672. 1868.

Plin. NH XIII 87 *Antias secundo (libro tradit Numae) libros fuisse XII pontificales Latinos, totidem Graecos praecepta philosophiae continentes; idem tertio et senatus consultum ponit, quo comburi eos placuerit.* Plut. Num. 22.

Liv. XXXX 29, 8 *adicit Antias Valerius, Pythagoricos (libros Numae) fuisse, volgatae opinioni, qua creditur Pythagorae auditorem fuisse Numam, mendacio probabili adcommodata fide.*

Ascon. in Cic. Pis. § 52 p. 12 K. *nam ⟨M.⟩ Valerio Maximo, ut Antias tradidit, inter alios honores domus quoque publice aedificata est in Palatio, cuius exitus, quo magis insignis esset, in*

Digitized by Google

publicum versus declinaretur, hoc est extra privatum aperiretur. § 17. Dion. V 39. Plut. Popl. 20. vgl. das elogium des Manius Valerius Maximus (dict. 260/494) CIL I p. 284 Mommsen und O. Hirschfeld Philol. XXXIV 85. 1876.

Dionysios benutzte Valerius Antias vielfältig. Livius hat ihn an 35 stellen namentlich angeführt. Plutarch schrieb ihn vornehmlich im leben des P. Valerius Poplicola aus. s. Ad. Kiessling, de Dionysi Hal. antiquitatum auctorib. latinis s. 20 ss. H. Peter, die quellen Plutarchs s. 172. 45—50.

Liv. III 5, 12 (290/464) von der schlacht gegen die Aequer: *difficile ad fidem est in tam antiqua re, quot pugnaverint ceciderintve, exacto adfirmare numero. audet tamen Antias Valerius concipere summas . . .*

Die gefälschten Censuszählungen vor dem gallischen brande scheinen von Valerius herzurühren. Schwegler RG II 689.

Gell. III 8 erzählt von Timochares als verräter des königs Pyrrhus: *hoc ita, uti diximus, in Valeri Antiatis historia scriptum est. Quadrigarius autem . . .* s. o. s. 43.

Liv. XXVI 49 (544/210) nach der einnahme von Neu-Karthago: *tum obsides civitatium Hispaniae vocari iussit (Scipio): quorum quantus numerus fuerit piget scribere, quippe cum alibi trecentos ferme, alibi tria milia septingentos viginti quattuor fuisse inveniam. aeque et alia inter auctores discrepant. praesidium Punicum alius decem, alius septem, alius haut plus quam duum milium fuisse scribit. capta alibi . . . . . supra quinque et viginti invenias. scorpiones maiores minoresque ad sexaginta captos scripserim, si auctorem Graecum sequar Silenum; si Valerium Antiatem, maiorum scorpionum sex millia, minorum decem tria millia: adeo nullus mentiendi modus est. ne de ducibus quidem convenit. plerique Laelium praefuisse classi, sunt qui M. Iunium Silanum dicant. Arinen praefuisse Punico praesidio deditumque Romanis Antias Valerius, Magonem alii scriptores tradunt. non de numero navium captarum, non de pondere auri atque argenti et reductae pecuniae convenit. si aliquis adsentiri necesse est, media simillima veris sunt.*

Liv. XXX 19, 11 (551/203) *idem consul (Cn. Servilius) cum Hannibale in agro Crotoniensi acie conflixit. obscura eius pugnae fama est. Valerius Antias quinque milia hostium caesa ait. quae tanta res est, ut aut impudenter ficta sit aut neglegenter praetermissa.*

Digitized by Google

§ 17. Liv. XXXIII 10, 8 (557/197) von der schlacht bei Kynoskephalae: *si Valerio qui credat omnium rerum inmodice numerum augenti, quadraginta milia hostium eo die sunt caesa, capta (ibi modestius mendacium est) quinque milia septingenti, signa militaria ducenta undequinquaginta.*

Liv. XXXIV 15, 9 (559/195) von dem siege des consuls M. Cato bei Emporiae: *Valerius Antias supra quadraginta milia hostium caesa eo die scribit. Cato ipse, haud sane detractator laudum suarum, multos caesos ait, numerum non adscribit.* ähnlich übertrieben XXXVI 19, 12 *quid si Antiati Valerio credamus — quadraginta inde milia cecidisse . . .* 38, 6 *duodetriginta milia hostium occisa Antias Valerius scribit . . . . ubi ut in numero scriptori parum fidei sit, quia in augendo eo non alius intemperantior est . . .* XXXVIII 23, 8 *Claudius . . . Valerius Antias, qui magis inmodicus in numero augendo esse solet . .* Oros. V 3 p. 290. 16 p. 327. vgl. Nissen s. 93 ff.

Ascon. in Cic. Corn. p. 61 von der anweisung der *subsellia senatoria* bei den schauspielen im zweiten consulate des P. Scipio Africanus 560/194: *videtur in hac quidem oratione hunc auctorem (Antiatem) secutus Cicero dixisse . .*

Über die gefälschte schilderung der Scipionenprozesse (seit 567/187) bei Valerius Antias (Liv. XXXVIII 50—55. 58—60; Gell. VI 19, 8 *Valerius autem Antias contra hanc decretorum memoriam contraque auctoritates veterum annalium — dixit — —*) s. Mommsen, forsch. II 417—510.

Liv. XXXIX 43 von der nota censoria des M. Cato gegen L. Quinctius Flamininus 570/184: *Valerius Antias, ut qui nec orationem Catonis legisset et fabulae tantum sine auctore editae credidisset, aliud argumentum, simile tamen et libidine et crudelitate peragit . . .*

Liv. XLV 40, 1 (587/167) von dem makedonischen triumphe des L. Aemilius Paulus: *summam omnis captivi auri argentique translati ⟨sestertium⟩ miliens ducentiens fuisse Valerius Antias tradit, qua haut dubie maior aliquanto summa ex numero plaustrorum ponderibusque auri argenti generatim ab ipso scriptis efficitur . . .* c. 43, 8 von dem illyrischen triumphe des L. Anicius: *sestertium ducentiens ex ea praeda reductum esse auctor est Antias, praeter aurum argentumque, quod in aerarium sit latum. quod quia unde redigi potuerit, non apparebat, auctorem pro re posui.*

Digitized by Google

Gell. VI 9, 12 *Probus Valerium Antiatem libro historiarum XXII 'speponderant' scripsisse adnotavit verbaque eius haec posuit: 'Tiberius Gracchus, qui quaestor C. Mancino in Hispania fuerat* (618/138), *et ceteri qui pacem speponderant'.* § 17.

§ 18. 10. C. Licinius Macer (Calvus).

H. Liebaldt, C. Licinius Macer. Naumburg 1848. 4. Mommsen chronol. s. 93. Nitzsch, annalistik s. 351. HPeter CCCXXXVIII. 300.

Trib. pl. 681/73; nach seiner praetur repetundarum angeklagt, entleibte er sich selbst 688/66. sein sohn war der redner und dichter C. Licinius (Macer) Calvus.

Cic. de legg. I 2, 7 *nam quid Macrum numerem, cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamen ex illa erudita Graecorum copia sed ex librariolis Latinis, in orationibus autem multa sed inepta elatio, summa inpudentia* (em. Mommsen).

Brut. 67, 238 von seinen reden: *C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissumus. huius si vita, si mores, si voltus denique non omnem commendationem ingeni everteret, maius nomen in patronis fuisset. non erat abundans, non inops tamen, non valde nitens, non plane horrida oratio; vox, gestus et omnis actio sine lepore; at in inveniendis componendisque rebus mira accuratio, ut non facile in ullo diligentiorem maioremque cognoverim, sed eam, ut citius veteratoriam quam oratoriam diceres. his etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum.*

Eine tribunicische rede Macers aus Sallusts *historiae* s. Sallust. ed. Kritz III p. 272. (fr. III 82.)

Licinius schrieb *annales ab urbe condita*, von denen das XXI. buch angeführt wird.

Gellius und Licinius bei Dionysios s. o. s. 40.

Dionys. V 47 von der ovatio des P. Postumius Tubertus cos. 251/503: *τότε δὲ πρῶτον, ὡς Λικίννιος ἱστορεῖ, τοῦτον ἐξευρούσης τὸν θρίαμβον τῆς βουλῆς.*

Liv. IV 7, 10 (310/444): *T. Quinctius Barbatus interrex consules creat L. Papirium Mugilanum L. Sempronium Atratinum. his consulibus cum Ardeatibus foedus renovatum est. idque monumenti est consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis neque in libris magistratuum inveniuntur. credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectorum iis consulum praetermissa*

Digitized by Google

§ 18. *nomina. Licinius Macer auctor est et in foedere Ardeatino et in linteis libris ad Monetae inventa.* vgl. Dionys. XI 62 von den consulartribunen und consuln jenes jahres: *αὗται δύο κατὰ τὸν αὐτὸν ἐνιαυτὸν ἀρχαὶ Ῥωμαίων αἱ τὸ μέγιστον ἔχουσαι κράτος ἐγένοντο. πλὴν οὐκ ἐν ἁπάσαις ταῖς Ῥωμαϊκαῖς χρονογραφίαις ἀμφότεραι φέρονται, ἀλλ' ἐν αἷς μὲν οἱ χιλίαρχοι μόνον, ἐν αἷς δ' οἱ ὕπατοι, ἐν οὐ πολλαῖς δ' ἀμφότεροι, αἷς ἡμεῖς οὐκ ἄνευ λογισμοῦ συγκατατιθέμεθα, πιστεύοντες δὲ ταῖς ἐκ τῶν ἱερῶν τε καὶ ἀποθέτων βίβλων μαρτυρίαις. ἄλλο μὲν οὖν οὐδὲν ἐπὶ τῆς τούτων ἀρχῆς οὔτε πολεμικὸν οὔτε πολιτικὸν ἔργον ἱστορίας ἄξιον ἐπράχθη, συνθῆκαι δὲ πρὸς τὴν Ἀρδεατῶν πόλιν ἐγένοντο περὶ φιλίας τε καὶ συμμαχίας κτέ.* s. Mommsen chron.[2] 93 ff.

Liv. IV 13, 7 (315/439) — *et Lucius Minucius praefectus annonae seu refectus, seu, quoad res posceret, in incertum creatus: nihil enim constat nisi in libros linteos utroque anno* (c. 12, 8) *relatum inter magistratus praefecti nomen.*

Liv. IV 20, 5—8 (317/437) *omnis ante me auctores secutus A. Cornelium Cossum tribunum militum secunda spolia opima Iovis Feretrii templo intulisse exposui. ceterum . . . titulus ipse spoliis inscriptus illos meque arguit consulem ea Cossum cepisse. . . . qui si ea in re sit error, quod tam veteres annales quodque magistratuum libri, quos linteos in aede repositos Monetae Macer Licinius citat identidem auctores, septimo post demum anno* (vielmehr 326/428) *cum T. Quinctio Penno A. Cornelium Cossum consulem habeant, existimatio communis omnibus est.*

Liv. IV 23, 1 (320/434) *eosdem consules insequenti anno refectos Iulium tertium Verginium iterum apud Licinium Macrum invenio. Valerius Antias et Q. Tubero M. Manlium et Q. Sulpicium consules in eum annum edunt. ceterum in tam discrepanti editione et Tubero et Macer libros linteos auctores profitentur; neuter tribunos militum eo anno fuisse traditum a scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placuit, Tubero incertus veri est. sed inter cetera vetustate cooperta hoc quoque in incerto positum.*

Liv. VII 9, 3 (393/361) *dictatorem T. Quinctium Pennum eo anno fuisse satis constat et magistrum equitum Ser. Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comitiorum habendorum causa et ab Licinio consule dictum scribit, quia collega comitia bello praeferre festinante, ut continuaret consulatum, obviam eundum*

Digitized by Google

pravae cupiditati fuerit. quaesita ea propria familiae laus le- § 18.
viorem auctorem Licinium facit. cum mentionem eius rei in vetustioribus annalibus nullam inveniam, magis ut belli Gallici causa dictatorem creatum arbitrer inclinat animus.

Liv. IX 46, 3 (450/304) von Cn. Flavius vor dessen curulischer aedilität: .. *quem aliquanto ante desisse scriptum facere arguit Macer Licinius tribunatu ante gesto triumviratibusque, nocturno altero, altero coloniae deducendae.*

Liv. X 9, 10 (455/299) *in eum annum cum Q. Fabium consulem non petentem omnes dicerent centuriae, ipsum auctorem fuisse Macer Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi consulatus in bellicosiorem annum: eo anno maiori se usui rei publicae fore urbano gesto magistratu. ita nec dissimulantem quid mallet nec petentem tamen aedilem curulem cum L. Papirio Cursore factum. id ne pro certo ponerem, vetustior annalium auctor Piso effecit, qui eo anno aediles curules fuisse tradit Cn. Domitium Cn. f. Calvinum et Sp. Carvilium Q. f. Maximum. id credo cognomen errorem in aedilibus fecisse, secutamque fabulam mixtam ex aediliciis et consularibus comitiis convenientem errori.*

§ 19. 11. L. Voltacilius Plotus.

Suet. de rhet. 3 p. 124 Rf. *L. Voltacilius Plotus servisse dicitur ... donec ob ingenium et studium litterarum manu missus accusanti patrono subscripsit. deinde rhetoricam professus Cn. Pompeium Magnum docuit patrisque eius* (Cn. Pompeius Strabo cos. 665/89) *res gestas nec minus ipsius compluribus libris exposuit, primus omnium libertinorum, ut Cornelius Nepos opinatur, scribere historiam orsus, nonnisi ab honestissimo quoque scribi solitam ad id tempus.*

Hieron. a. 1936 (= 81 v. Ch.) *Vultacilius Plotus latinus rhetor ... scholam Romae aperuit.*

12. Q. Aelius Tubero.

Nipperdey, Philol. VI 137 (opusc. 406). HPeter CCCLV. 311.

Pompon. de or. iur. Dig. I 2, 2, 46 *post hos* (*Ofilium Trebatium Cascellium*) *Q.* (Mommsen, *quoque* cod.) *Tubero fuit... transiit a causis agendis ad ius civile, maxime postquam Quintum Ligarium accusavit nec optinuit apud Gaium Caesarem* (708/46) ... *Tubero doctissimus quidem habitus est iuris publici*

Digitized by Google

§ 19. *et privati et complures utriusque operis libros reliquit: sermone etiam* (*tamen* Mommsen) *antiquo usus affectavit scribere et ideo parum libri eius grati habentur.*

Tubero schrieb historiae von den ältesten zeiten, von denen das XIV. buch citiert wird.

Dionys. I 80 von der jugend des Romulus und Remus: *ὡς δὲ Τουβέρων Αἴλιος, δεινὸς ἀνὴρ καὶ περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἱστορίας ἐπιμελής, γράφει, προειδότες οἱ τοῦ Νεμέτορος . . .*

Livius nennt ihn einmal mit Antias, zweimal mit C. Licinius Macer zusammen; s. o. s. 48. vgl. Dionys. I 7.

Gell. VII 3 *Tubero in historiis scriptum reliquit, bello primo Poenico Atilium Regulum consulem in Africa castris apud Bagradam flumen positis, proelium grande atque acre fecisse adversus unum serpentem in illis locis stabulantem invisitatae inmanitatis . . .* (vgl. Liv. XVIII b. Val. Max. I 8 ext. 19). c. 4, 2 *eundem Regulum Tubero in historiis redisse Cathaginem novisque exemplorum modis excruciatum a Poenis dicit: 'in atras', inquit, 'et profundas tenebras eum claudebant . . .'*

Suet. Caes. 83 *Quintus Tubero tradit heredem ab eo* (*Caesare*) *scribi solitum ex consulatu ipsius primo usque ad initium civilis belli Cn. Pompeium, idque militibus pro contione recitatum.* c. 56 *feruntur, ut ait Tubero, et ab adulescentulo quaedam scripta . . .* (Reifferscheid ind. schol. hib. Vratisl. 1870 p. 5).

§ 20. 7. Denkwürdigkeiten und autobiographien.

Ludw. Wiese, comm. de vitar. scriptoribus Romanis. Berl. 1840. 4.
W. H. D. Suringar, de Romanis autobiographis. Leiden 1864. 4.

Cic. ad fam. V 12, 8 *scribam ipse de me, multorum tamen exemplo et clarorum virorum.* Tac. Agric. 1 *sed apud priores ut agere digna memoratu pronum magisque in aperto erat, ita celeberrimus quisque ingenio ad prodendam virtutis memoriam sine gratia aut ambitione bonae tantum conscientiae pretio ducebatur. ac plerique suam ipsi vitam narrare fiduciam potius morum quam adrogantiam arbitrati sunt, nec id Rutilio et Scauro citra fidem aut obtrectationi fuit. adeo virtutes isdem temporibus optime aestimantur, quibus facillime gignuntur.*

Digitized by Google

1. M. Aemilius Scaurus, geb. 592/162, cos. 639/115 § 20. und princeps senatus, tr. de Galleis Karneis. censor 645/109. † gegen 666/88.

HPeter CCLII. 185.

Cic. pro Sest. 47, 101 *propugnatores .. reipublicae .. tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui a C. Graccho usque ad Q. Varium seditiosis omnibus restitit, quem numquam ulla vis, ullae minae, ulla invidia labefecit.*

Sall. Iug. 15, 4 ⟨*M.*⟩ *Aemilius Scaurus, homo nobilis impiger factiosus, avidus potentiae honoris divitiarum, ceterum vitia sua callide occultans.*

Cic. Brut. 29, 112 .. *in Scauri oratione, sapientis hominis et recti, gravitas summa et naturalis quaedam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret .. huius et orationes sunt et tres ad L. Fufidium libri scripti de vita ipsius, lectu sane utiles, quos nemo legit.* Plin. XXXIII 21.

Valer. Max. IV 4, 11 *M. autem Scaurus quantulam a patre hereditatem acceperit, in primo libro eorum, quos de vita sua tres scripsit, refert. ait enim sibi sex sola mancipia totumque censum quinque atque triginta milium nummum relictum.* vgl. (Aur. Vict.) de vir. illustr. 72.

2. P. Rutilius Rufus, cos. 649/105.

H. Nissen qu. des Liv. s. 43[n]. HPeter CCLXI. 187.

P. Rutilius diente 620/134 als tribunus militum im numantinischen, 645/109 als legat des Q. Metellus im jugurthinischen kriege und stand 656/98 als legat dem proconsul Q. Mucius Scaevola in der provinz Asia zur seite. Auf die anklage der publicani ca. 662/92 verurteilt lebte er seitdem als verbannter in Mytilene, später in Smyrna, wo Cicero ihn noch 676/78 sah.

Rutilius schrieb *de vita sua* wenigstens fünf bücher und in griechischer sprache eine Ῥωμαϊκὴ ἱστορία.

Cic. Brut. 30, 113 *Rutilius autem in quodam tristi et severo genere dicendi versatus est ... multaque opera multaque industria Rutilius fuit; quae erat propterea gratior, quod idem magnum munus de iure respondendi sustinebat ... doctus vir et Graecis litteris eruditus, Panaeti auditor, prope perfectus in stoicis.* de orat. I 53, 229 *cum esset ille vir exemplum .. innocentiae cumque illo nemo neque integrior esset in civitate ne-*

Digitized by Google

§ 20. *que sanctior* . . . Vell. II 13, 2 *P. Rutilium, virum non saeculi sui, sed omnis aevi optimum.* Oros. V 17 p. 334 *Rutilius quoque, vir integerrimus . . periurio iudicum condemnatus est: qui Smyrnam commigrans litterarum studiis intentus consenuit.*

Charis. II 195 K. *P. Rutilius Rufus de vita sua libro I: Pompeius elaboravit, uti populum Romanum nosset eumque artificiose salutaret* (Q. Pompeius cos. 613/141. cens. 623/131).

Athen. IV p. 168[d], aus Poseidonios, von dem schwelger Apicius: *οὗτος δ' ἐστὶν Ἀπίκιος ὁ καὶ τῆς φυγῆς αἴτιος γενόμενος Ῥουτιλίῳ τῷ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἐκδεδωκότι τῇ Ἑλλήνων φωνῇ.* VI p. 274[c]: *Ῥουτίλιος Ῥοῦφος ὁ τὴν πάτριον ἱστορίαν γεγραφώς.* XII p. 543[a]: *διαβόητος δ' ἦν παρὰ Ῥωμαίοις καὶ Σίττιος ἐπὶ τρυφῇ καὶ μαλακίᾳ, ὥς φησι Ῥουτίλιος. περὶ γὰρ Ἀπικίου προειρήκαμεν.*

Liv. XXXIX 52, 1 (571/183) *Scipionem et Polybius et Rutilius hoc anno mortuum scribunt.*

Gell. VI 14, 8 sqq. von der gesandtschaft der drei philosophen aus Athen (599/155): *tum admirationi fuisse aiunt Rutilius et Polybius philosophorum trium sui cuiusque generis facundiam. violenta, inquiunt, et rapida Carneades (ex academia) dicebat, scita et teretia Critolaus (peripateticus), modesta Diogenes (stoicus) et sobria.*

Appian. Iber. 88 von dem numantinischen kriege: *ὁ δὲ (Σκιπίων) Ῥουτίλιον Ῥοῦφον, συγγραφέα τῶνδε τῶν ἔργων, τότε χιλιαρχοῦντα ἐκέλευσε τέσσαρας ἱππέων ἴλας λαβόντα ἀναστεῖλαι τοὺς ἐνοχλοῦντας . . .*

Plut. Mar. 28 *ὡς δὲ Ῥουτίλιος ἱστορεῖ, τὰ μὲν ἄλλα φιλαλήθης ἀνὴρ καὶ χρηστός, ἰδίᾳ δὲ τῷ Μαρίῳ προσκεκρουκώς*, von dem stimmenkauf des Marius für das sechste consulat (654/100).

Plut. Pomp. 37 von den geheimen papieren des königs Mithridates: *Θεοφάνης δὲ* (u. § 26) *καὶ Ῥουτιλίου λόγον εὑρεθῆναί φησι παροξυντικὸν ἐπὶ τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίων. ὃ καλῶς εἰκάζουσιν οἱ πλεῖστοι κακοήθευμα τοῦ Θεοφάνους εἶναι, τάχα μὲν οὐδὲν αὐτῷ τὸν Ῥουτίλιον ἐοικότα μισοῦντος, εἰκὸς δὲ καὶ διὰ Πομπήιον, οὗ τὸν πατέρα* (Cn. Pompeius Strabo cos. 665/89) *παμπόνηρον ἀπέδειξεν ὁ Ῥουτίλιος ἐν ταῖς ἱστορίαις.*

Digitized by Google

§ 21. 3. Q. Lutatius Catulus.

cos. 652/102 mit C. Marius: † im Marianischen bürgerkriege 667/87.

HPeter CCLXX. 191.

Cic. Brut. 35, 132 *iam Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest perfectius, eruditus. multae litterae, summa non vitae solum atque naturae, sed orationis etiam comitas, incorrupta quaedam Latini sermonis integritas; quae perspici cum ex orationibus eius potest, tum facillume ex eo libro, quem de consulatu et de rebus gestis suis conscriptum molli et Xenophonteo genere sermonis misit ad A. Furium poetam, familiarem suum: qui liber nihilo notior est quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri.* In Form eines sendschreibens: Front. ad Ver. imp. II p. 126 N. . . . *extant Catuli literae* . . . H. Jordan Hermes VI 68.

Auf den bericht des Catulus wird in Plut. Mar. 25. 26 (ὡς τὸν Κάτλον αὐτὸν ἱστορεῖν λέγουσιν). 27 bezug genommen.

Über die *communes historiae* des Q. Catulus vgl. Al. Riese rh. mus. XVIII 448. HPeter jhb. 1877 s. 749.

4. L. Cornelius Sulla Felix. L. Licinius Lucullus.

HPeter CCLXXVI. 195.

Sulla (cos. 666/88. 674/80. dict. 672—675/82—79. † 676/78) schrieb kurz vor seinem ende seine denkwürdigkeiten: *rerum gestarum libri,* welche er dem L. Lucullus widmete. Aus diesen hat Plutarch in den biographien von Sulla und Marius vielfach geschöpft.

Gell. I 12, 16 *L. Sulla rerum gestarum libro secundo ita scripsit: P. Cornelius, cui primum cognomen Sullae impositum, est flamen Dialis captus* (praetor 542/212).

Priscian. IX p. 476 H. *Sulla in vicesimo primo rerum suarum: ad summam perniciem rem publicam perventurum esse.*

Plut. Sull. 6 Σύλλας δὲ οὐ μόνον ἡδέως προσιέμενος τὸν τοιοῦτον εὐδαιμονισμὸν καὶ ζῆλον, ἀλλὰ καὶ συναύξων καὶ συνεπιθειάζων τὰ πραττόμενα τῆς τύχης ἐξῆπτεν, εἴτε κόμπῳ χρώμενος εἴθ' οὕτως ἔχων τῇ δόξῃ πρὸς τὸ θεῖον. καὶ γὰρ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι γέγραφεν, ὅτι τῶν καλῶς αὐτῷ βεβουλεῦσθαι δοκούντων αἱ μὴ κατὰ γνώμην ἀλλὰ πρὸς καιρὸν ἀποτολμώμεναι πράξεις ἔπιπτον εἰς ἄμεινον. ἔτι δὲ

Digitized by Google

§ 21. *καὶ δι' ὧν φησὶ πρὸς τύχην εὖ πεφυκέναι μᾶλλον ἢ πρὸς πόλεμον τῇ τύχῃ τῆς ἀρετῆς πλέον ἔοικε νέμειν καὶ ὅλως ἑαυτὸν τοῦ δαίμονος ποιεῖν ... ἔτι δὲ Λευκόλλῳ μὲν ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν, ὧν ἐκείνῳ τὴν γραφὴν ἀνατέθεικε, παραινεῖ μηδὲν οὕτως ἡγεῖσθαι βέβαιον, ὡς ὅ τι ἂν αὐτῷ προστάξῃ νύκτωρ τὸ δαιμόνιον.* vgl. Plut. Luc. 23.

Ders. Sull. 19 von der schlacht bei Chaeroneia 668/86: *ὁ δὲ Σύλλας λέγει τέσσαρας καὶ δέκα ἐπιζητῆσαι τῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν, εἶτα καὶ τούτων δύο πρὸς τὴν ἑσπέραν παραγενέσθαι. διὸ καὶ τοῖς τροπαίοις ἐπέγραψεν Ἄρη καὶ Νίκην καὶ Ἀφροδίτην, ὡς οὐχ ἧττον εὐτυχίᾳ κατορθώσας ἢ δεινότητι καὶ δυνάμει τὸν πόλεμον* (vgl. App. Mithr. 45. Eutrop. V 6).

Ebend. 28 von der schlacht bei Sacriportus 672/82: *ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ Σύλλας φησὶν εἰκοσιτρεῖς μόνους ἀποβαλεῖν, ἀποκτεῖναι δὲ τῶν πολεμίων δισμυρίους καὶ λαβεῖν ζῶντας ὀκτακισχιλίους.*

Ebend. 37 *ὁ δὲ Σύλλας οὐ μόνον προέγνω τὴν ἑαυτοῦ τελευτήν, ἀλλὰ τρόπον τινὰ καὶ γέγραφε περὶ αὐτῆς· τὸ γὰρ εἰκοστὸν καὶ δεύτερον τῶν ὑπομνημάτων πρὸ δυεῖν ἡμερῶν ἢ ἐτελεύτα γράφων ἐπαύσατο. καί φησι τοὺς Χαλδαίους αὐτῷ προειπεῖν, ὡς δέοι βεβιωκότα καλῶς αὐτὸν ἐν ἀκμῇ τῶν εὐτυχημάτων καταστρέψαι· λέγει δὲ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ τεθνηκότα μικρὸν ἔμπροσθεν τῆς Μετέλλης φανῆναι κατὰ τοὺς ὕπνους ἐν ἐσθῆτι φαύλῃ παρεστῶτα καὶ δεόμενον τοῦ πατρὸς παύσασθαι τῶν φροντίδων, ἰόντα δὲ σὺν αὐτῷ παρὰ τὴν μητέρα Μετέλλαν ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἀπραγμόνως ζῆν μετ' αὐτῆς.*

Sueton. de gramm. 12 *Cornelius Epicadus L. Cornelii Syllae libertus .. librum .., quem Sylla novissimum de rebus suis imperfectum reliquerat, ipse supplevit.*

Plut. Lucull. 1 *ὁ δὲ Λούκουλλος ἤσκητο καὶ λέγειν ἱκανῶς ἑκατέραν γλῶτταν, ὥστε καὶ Σύλλας τὰς αὐτοῦ πράξεις ἀναγράφων ἐκείνῳ προσεφώνησεν, ὡς συνταξομένῳ καὶ διαθήσοντι τὴν ἱστορίαν ἄμεινον.*

Einer von L. Licinius Lucullus (cos. 680/74. † 697/57) in jüngeren jahren in griechischer sprache verfassten geschichte des marsischen krieges gedenken Cic. ad Att. I 19, 10. Plut. Luc. a. a. o. *διασώζεται — Ἑλληνική τις ἱστορία τοῦ Μαρσικοῦ πολέμου.*

Digitized by Google

§ 22. 5. M. Tullius Cicero. s. u. s. 72.

6. C. Iulius Caesar.

Ausgaben v. F. Oudendorp. Lugd. B. 1737. 4. Karl Nipperdey. Leipz. 1847. B. Dinter, ed. 3. Leipz. 1876. Fr. Kraner (1853—56), de bello Gallico 11. Aufl. besorgt v. W. Dittenberger, Berl. 1879. de bello civili 7. Aufl. besorgt v. Fr. Hofmann. Berl. 1878.

1. *commentarii de bello Gallico*, VII bücher von den feldzügen der j. 696/58—702/52, herausgegeben 703/51. buch VIII (üb. d. j. 704 und 705) fügte A. Hirtius hinzu.

2. *commentarii de bello civili*, III bücher, von d. j. 705 und 706 (49/48); geschrieben *confecto bello* (709/710, 45/44 v. Ch.). III 18, 5. 57, 5. 60, 4.

Nach Caesars tode schrieb wahrscheinlich A. Hirtius das *bellum Alexandrinum*; von anderer hand ist das *bellum Africanum*, wieder von anderer das *bellum Hispaniense* verfaszt.

Suet. Caes. 56 *reliquit et rerum suarum commentarios Gallici civilisque belli Pompeiani. nam Alexandrini Africique et Hispaniensis incertus auctor est: alii Oppium putant, alii Hirtium, qui etiam Gallici belli novissimum imperfectumque librum suppleverit.*

Cic. Brut. 75, 262 (*Caesar*) *etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum, valde .. probandos; nudi enim sunt, recti et venusti, omni ornatu orationis tamquam veste detracta.*

Hirtius praef. comm. VIII de b. g. *Caesaris nostri commentarios rerum gestarum Galliae, non cohaerentibus superioribus atque insequentibus eius scriptis, contexui novissimumque inperfectum ab rebus gestis Alexandriae confeci ... constat enim inter omnes nihil tam operose ab aliis esse perfectum, quod non horum elegantia commentariorum superetur. qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum scriptoribus desit; adeoque probantur omnium iudicio, ut praerepta, non praebita facultas scriptoribus videatur. cuius tamen rei maior nostra quam reliquorum est admiratio: ceteri enim, quam bene atque emendate, nos etiam quam facile atque celeriter eos perfecerit scimus.*

Suet. a. a. o. *Pollio Asinius parum diligenter parumque integra veritate compositos putat, cum Caesar pleraque et quae per alios erant gesta temere crediderit, et quae per se, vel consulto vel etiam memoria lapsus perperam ediderit; existimatque rescripturum et correcturum fuisse.*

Digitized by Google

§ 23. App. Kelt. 18 von den Usipetern und Tencterern: *Κάτωνα . . τῶν τις συγγραφέων φησὶ . . . ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν ταῖς ἰδίαις ἀναγραφαῖς τῶν ἐφημέρων ἔργων . . .*

Vgl. K. E. Chr. Schneider in Wachler's Philomathie I 180 ff. Eyssenhardt jhb. 1862, 755. H. Glöde, üb. d. hist. glaubwürdigkeit C.'s in den comm. v. bürgerkriege. Kiel 1871.

Fz. Fröhlich, das bellum Africanum, sprachlich u. historisch behandelt. Brugg. 1872. Jos. Degenhardt, de auctoris belli Hispaniensis elocutione et fide historica. Würzb. 1877.

A. v. Göler, Caesar's gallischer krieg und teile seines bürgerkriegs. (1854—61.) 2. Aufl. 2 teile. Heidelb. 1880. Napoléon III, hist. de Jules César. Tom. II. Paris 1866.

§ 23. 8. C. Sallustius Crispus.

Ausgaben von Gottl. Corte. Lips. 1724. 4. Sig. Haverkamp. Amstelod. 1742. 4. Fr. Kritz. Voll. III. Leipz. 1828. 34. 53. R. Dietsch. Voll. II. Leipz. 1859. R. Jacobs u. H. Wirtz (1852) 7. Aufl. Berlin 1878. W. Jordan (1866) ed. II 1876.

Sallustius war geboren 668/86 und starb 720/34.

Hieronym. chron. ad a. Abr. 1930 (87 v. Ch.) *Sallustius Crispus scriptor historicus in Sabinis Amiterni nascitur.* ad a. 1981 (36 v. Ch.) *Sallustius diem obiit quadriennio ante Actiacum bellum.*

Chronic. Pasch. I p. 347 . . *ὑπάτων Μαρίου τὸ ζ΄ καὶ Κίννα τὸ β΄* (668/86) *Σαλούστιος ἐγεννήθη καλάνδαις Ὀκτωβρίαις.* p. 359 *ὑπάτων Κενσωρίνου καὶ Σαβίνου* (715/39) *Σαλούστιος ἀπέθανε πρὸ τριῶν ἰδῶν Μαΐων.*

Gell. XVII 18 *M. Varro . . . in libro quem* inscripsit *'Pius aut de pace', C. Sallustium scriptorem seriae illius et severae orationis, in cuius historia notiones censorias fieri atque exerceri videmus, in adulterio deprehensum ab Annio Milone loris bene caesum dicit, et, cum dedisset pecuniam, dimissum.*

Sallust war volkstribun 702/52, Ascon. in Milon. § 45 p. 43 K. (. . *tribuno plebis* . .): *sunt autem contionati eo die (quo Clodius occisus est), ut ex Actis apparet, C. Sallustius et Q. Pompeius (Rufus), utrique et inimici Milonis et satis inquieti.* vgl. zu § 14 p. 39, 16. § 47 p. 44, 7. § 67 p. 45, 12. argum. p. 33 *inter primos et Q. Pompeius et C. Sallustius et T. Munatius Plancus tribuni plebis inimicissimas contiones de Milone habebant, invidiosas etiam de Cicerone, quod Milonem tanto studio defenderet . . . postea Pompeius et Sallustius in suspicione fuerunt redisse in gratiam cum Milone ac Cicerone,*

Dio XL 63 (704/50) von dem censor Appius Claudius

Digitized by Google

Pulcher: *συχνοὺς δὲ καὶ τῶν πάνυ γενναίων, ἄλλους τε καὶ* § 23.
τὸν Κρίσπον τὸν Σαλούστιον τὸν τὴν ἱστορίαν γράψαντα, ἀπελάσαντι ἐκ τοῦ συνεδρίου.

Caesar führte Sallust wieder in den senat ein, indem er ihn zum quaestor ernannte.

Sallustius befehligte in Illyrien 705/49. Oros. VI 52 p. 416; suchte als praetor 707/47 vergebens die meuterischen legionen in Campanien zum gehorsam zurückzuführen (Dio XLII 52. App. bürgerkr. II 92); befehligte unter Caesar in Afrika (bell. Afric. 8. 34) und ward 708/46 *pro consule cum imperio* in der provinz belassen (c. 97). Dio XLIII 9 (*Καῖσαρ*) *τοὺς Νομάδας λαβὼν ἔς τε τὸ ὑπήκοον ἐπήγαγε καὶ τῷ Σαλουστίῳ λόγῳ μὲν ἄρχειν, ἔργῳ δὲ ἄγειν καὶ φέρειν ἐπέτρεψεν. ἀμέλει καὶ ἐδωροδόκησε πολλὰ καὶ ἥρπασεν, ὥστε καὶ κατηγορηθῆναι καὶ αἰσχύνην αἰσχίστην ὀφλῆσαι, ὅτι τοιαῦτα συγγράμματα συγγράψας καὶ πολλὰ καὶ πικρὰ περὶ τῶν ἐκκαρπουμένων τινὰς εἰπὼν οὐκ ἐμιμήσατο τῷ ἔργῳ τοὺς λόγους. ὅθεν εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἀφείθη ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' αὐτός γε ἑαυτὸν καὶ πάνυ τῇ συγγραφῇ ἐστηλοκόπησεν.*

Vgl. [Cic.] in Sallust. invectiva c. 5—7.

Nach seiner rückkehr hielt Sallust sich von staatsgeschäften fern. Er kaufte Caesars tiburtinische villa und legte die *horti Sallustiani* auf dem Quirinal an.

Sein adoptivsohn Sallustius Crispus († 20 n. Ch.): Tac. Ann. III 30 *Crispum equestri ortum loco C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor, sororis nepotem in nomen adscivit. atque ille . . . incolumi Maecenate proximus, mox praecipuus, cui secreta imperatorum inniterentur* . . . Horat. Carm. II 2. Sat. I 2, 48.

Seine historischen schriften verfaszte Sallust nach Caesars tode: Cat. 4. 53, 6. 54, 1—4.

Suet. de gramm. 10 *L. Ateius Philologus libertinus Athenis est natus . . . De eodem Asinius Pollio in libro, quo Sallustii scripta reprehendit ut nimia priscorum verborum affectatione oblita, ita tradit: 'in eam rem adiutorium ei fecit maxime quidam Ateius Praetextatus, nobilis grammaticus Latinus . . . .' . . . coluit postea familiarissime C. Sallustium et eo defuncto Asinium Pollionem, quos historiam componere aggressos alterum breviario rerum omnium Romanarum, ex quibus quas vellet eligeret, instruxit, alterum praeceptis de ratione scribendi . . .*

Digitized by Google

1. De coniuratione Catilinae.

§ 23. R. Dietsch, quo tempore quoque consilio Sallustius Catilinam scripserit. Grimma 1856. W. Ihne, verhandl. der Würzburger Philologenversammlung. Leipz. 1869. s. 105.

Cap. 3 *sed ego adulescentulus initio sicuti plerique studio ad rem publicam latus sum, ibique mihi multa advorsa fuere .... igitur ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit et mihi reliquam aetatem a re publica procul habendam decrevi ...: a quo incepto studioque me ambitio mala detinuerat, eodem regressus statui res gestas populi Romani carptim, ut quaeque memoria digna videbantur, perscribere; eo magis, quod mihi a spe, metu, partibus rei publicae animus liber erat. igitur de Catilinae coniuratione quam verissume potero paucis absolvam.*

Cap. 11 *sed postquam L. Sulla armis recepta re publica bonis initiis malos eventus habuit, rapere omnes, trahere, domum alius alius agros cupere, neque modum neque modestiam victores habere, foeda crudeliaque in civis facinora facere ...*

Quint. III 8, 9 *C. Sallustius in bello Iugurthino et Catilinae nihil ad historiam pertinentibus principiis orsus est.*

2. Bellum Iugurthinum.

Mommsen RG. II 146b. 155b. Herm. I 427 ff.

Sallust tadelt bitter die dermaligen zustände c. 3. 4.

c. 5 *bellum scripturus sum, quod populus Romanus cum Iugurtha rege Numidiae gessit, primum quia magnum et atrox variaque victoria fuit, dehinc quia tunc primum superbiae nobilitatis obviam itum est ...*

Benutzung punischer schriften c. 17: *ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, interpretatum nobis est.*

3. Historiae, fünf bücher, von 676/78—687/67.

In der sammlung von reden und briefen Sallusts sind aus den historien vier reden und zwei briefe erhalten, vgl. H. Jordan Rh. Mus. XVIII 585. über die *Reliquiae Berolinenses* aus buch II, *Vaticanae* aus buch III (in Jordans ausgabe p. 124—128) vgl. dens. Hermes II 81. V 396. XIV 634. sämtliche fragmente bei Kritz vol. III. Dietsch vol. II).

Die historien sind benutzt von Livius, Valerius Maximus u. a., von Plutarch im leben des Sertorius, Pompeius, Crassus, von Dio. Um 400 schrieb Iulius Exuperantius sein

Digitized by Google

opusculum von den bürgerkriegen des Marius, Sulla, Sertorius aus Sallust zusammen. § 23.

RKöpke, die anfänge des königtums b. d. Gothen 1859 s. 208. HPeter qu. Plutarchs s. 61 ff. 106 ff. 109. 112 ff. Th. Wiedemann, forsch. z. deutschen gesch. IV 171. Philol. XXI 473. XXII 495. Max. Grashof, de fontib. Dionis. Bonn 1867 p. 3—10. F. W. Lauer, de scriptor. belli Mithrid. tertii. Wetzlar 1871. G. Linker, de Sallustii historiar. prooemio. Marb. 1850. ders. üb. Exuperantius. ak. ber. Wien 1854. XIII 286. ausg. d. Exuperantius von Konr. Bursian. Zürich 1868. 4.

Auson. Idyll. IV 61:

Iam facinus, Catilina, tuum Lepidique tumultum,
Ab Lepido et Catulo iam res et tempora Romae
Orsus bis senos seriem connecto per annos;
Iam lego civili mistum Mavorte duellum,
Movit quod socio Sertorius exul Ibero.

Der eingang der Historiae lautete: fr. I 1 Kr.: *Res populi Romani M. Lepido Q. Catulo consulibus ac deinde militiae et domi gestas composui.*

I 6 p. 5 *neque me divorsa pars in civilibus armis movit a vero.*

I 9 p. 7 *res Romana plurumum imperio valuit Scr. Sulpicio et M. Marcello consulibus* (703/51), *omni Gallia cis Rhenum atque inter mare nostrum atque Oceanum, nisi qua a paludibus invia fuit, perdomita. optumis autem moribus et maxuma concordia egit res publica inter secundum et postremum bellum Carthaginiense.*

I 19 p. 20 *quippe vasta Italia rapinis fuga caedibus.* 39 p. 33 *quo patefactum est rem publicam praedae, non libertati repetitam.*

III 6 p. 205 *sed Pompeius a prima adulescentia sermone fautorum similem fore se credens Alexandro regi facta consultaque eius quidem aemulator erat.*

III 16 p. 211 (von Lucullus) *laudat Sallustius duces qui victoriam incruento exercitu reportarunt.*

III 65 p. 242 von dem vater des triumvirn M. Antonius: *M. Antonius perdundae pecuniae genitus et vacuus curis, nisi instantibus.*

Suet. de gramm. 15 *Lenaeus, Magni Pompei libertus, — tanto amore erga patroni memoriam extitit, ut Sallustium historicum, quod eum 'oris probi, animo inverecundo' scripsisset, acer-*

Digitized by Google

§ 23. *bissima satura laceraverit, lastaurum et lurconem et nebulonem popinonemque appellans, et vita scriptisque monstrosum, praeterea priscorum Catonisque verborum ineruditissimum furem.*

Gell. IV 15, 1 *elegantia orationis verborumque fingendi et novandi studium cum multa prorsus invidia fuit, multique non mediocri ingenio viri conati sunt reprehendere pleraque et obtrectare. in quibus plura inscite aut maligne vellicant . . .*

Front. ep. IV 3 p. 62 N. *M. Porcius eiusque frequens sectator C. Sallustius.*

Senec. controv. III pr. 8 *orationes Sallustii in honorem historiarum leguntur.* Trogus Pompei. b. Iust. XXXVIII 3, 11 tadelt die einschaltung directer reden.

Gran. Licin. p. 43 Bonn. *Sallustii opus nobis occurrit, sed nos ut instituimus moras et non urgentia omittemus . . nam et tempora reprehendit sua et delicta carpit et contiones inserit et dat in censum loca montes flumina et hoc genus amoena et culte comparat disserendo* (vgl. H. Jordan Hermes VI 210).

Vell. II 36, 2 *aemulumque Thucydidis Sallustium.*

Quint. X 1, 101 *nec opponere Thucydidi Sallustium verear* (vgl. c. 2, 17). § 32 *illa Sallustiana brevitas, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas potest esse perfectius.* § 102 *immortalem illam Sallustii velocitatem.*

II 5, 19 *Livium a pueris magis* (*legi velim*) *quam Sallustium, etsi hic historiae maior est auctor, ad quem tamen intellegendum iam profectu opus sit.*

Martial. XIV 191 *hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum, | primus Romana Crispus in historia.*

Hieron. op. III p. 202. Isid. Orig. XIII 21, 10 *auctor certissimus.* August. de civ. dei I 5 *Sallustius, nobilitate veritatis historicus.*

In Hadrians zeit übersetzte Zenobios (Suid. u. d. n.) Sallusts schriften ins griechische.

Untergeschoben sind dem Sallust die beiden reden *ad Caesarem senem de republica* (vgl. H. Jordan, de suasoriis ad Caes. comm. Berlin 1868. Schenkl z. f. d. öst. gymn. 1871 s. 668) und die *invectiva in Ciceronem* (eben so die Cicero beigelegte *invectiva in Sallustium*).

§ 24. 9. Historische Compendien.

1) T. Pomponius Atticus (als adoptivsohn seines mütterlichen oheims: Q. Caecilius Q. f. Pomponianus Atticus)

Digitized by Google

geb. 645/109 † 722/32) verfaszte einen *Annalis*, eine jahrtafel § 24.
der römischen geschichte bis 700/54 (mit geschlechtsregistern), welche er kurz vor 708/46 seinem Freunde Cicero widmete. vgl. Fr. Schneider z. f. d. AW 1839 s. 33.

Nep. Att. c. 18 *summus — fuit antiquitatis amator; quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit quo magistratus ordinavit. nulla enim lex neque pax neque bellum neque res illustris est populi Romani, quae non in eo suo tempore sit notata, et quod difficillimum fuit, sic familiarum originem subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines possimus cognoscere. fecit hoc idem separatim in aliis libris . . .*

Cic. orat. 34, 120 *cognoscat etiam (orator) rerum gestarum et memoriae veteris ordinem, maxume scilicet nostrae civitatis, sed etiam imperiosorum populorum et regum illustrium; quem laborem nobis Attici nostri levavit labor, qui conservatis notatisque temporibus, nihil cum illustre praetermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit.* Brut. 3, 11—4, 15 . . . *illius libri . . . quo iste (Atticus) omnem rerum memoriam breviter et . . perdiligenter complexus est . . . ille vero . . . eam utilitatem (habuit), ut explicatis ordinibus temporum uno in conspectu omnia viderem.* Ebend. 5, 19 *ad veterum rerum nostrarum memoriam comprehendendam.* 10 sq., 42—44 (über das ende Coriolans) — *quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissumum.* 18 sq., 72. 74.

Nep. Hann. 13 (*Hannibalem*) *Atticus M. Claudio Marcello Q. Fabio Labeone consulibus* (571/183) *mortuum in annali suo reliquit.*

Ascon. in Pison. § 52 p. 12, 9 K. *tradunt et Antiochi regis filio obsidi domum publice aedificatam, inter quos Atticus in annali, quae postea dicitur Lucili poetae fuisse.*

Cic. ad Att. XII 23, 2 *quibus consulibus Carneades et ea legatio Romam venerit scriptum est in tuo annali.*

Solin. 1, 27 *Romam . . placet conditam . . . Pomponio Attico et M. Tullio olympiadis sextae anno tertio* (= 753 v. Chr.). Diese berechnung nahm M. Varro an (*aera Varroniana*). vgl. Mommsen, chron. 145 ff.

2) Cornelius Nepos.

Ausg. v. Karl Ludw. Roth (Aemilius Probus de excell. ducib. exterar. gentium et Cornelii Nepotis quae supersunt ed. Car. Lud. Roth.

Digitized by Google

§ 24. Praemissa sunt Guil. Fr. Rinckii Prolegomena in Aemilium Probum. Basil. 1841). K. Nipperdey. Leipz. 1849 (n. a. v. B. Lupus. Berl. 1879). K. Halm. Leipz. 1871. R. H. Eijss. Wichers, de fontib. et auctoritate Corn. Nepotis. Groning. 1828. Rud. Hanow, de C. N. Züllichau 1840. 4.

Plin. NH III 127 *Nepos — Padi accola* (aus Ticinum? Mommsen Hermes III 62). N. war befreundet mit Catullus, Cicero, Atticus, den er überlebte (Nep. Att. 19, 1. Hannib. 13, 1).

Hier. ad Euseb. a. Abr. 1977 (40 v. Chr.) *Cornelius Nepos scriptor historiarum clarus habetur.*

Schriften: 1. *Chronica* 3 bücher, vor 700/54 herausgegeben: Catull. 1 *quoi dono lepidum novum libellum | . . .? Corneli, tibi: namque tu solebas | meas esse aliquid putare nugas | iam tum, cum ausus es unus Italorum | omne aevum tribus explicare chartis, | doctis, Iuppiter, et laboriosis.*

Auson. ep. 16 *apologos Titiani et Nepotis chronica, quasi alios apologos (nam et ipsa instar sunt fabularum) . . misi . . ad institutionem tuorum.*

Tertullian. apolog. 10 *Saturnus . . neque Diodorus Graecus aut Thallus neque Cassius Severus (?) aut Cornelius Nepos . . aliud quam hominem promulgarunt.* vgl. Lactant. instit. I 13, 8 (*Latini Nepos et Cassius et Varro*).

Solin. 1, 27 *Romam . . placet conditam . . Nepoti et Lutatio, opiniones Eratosthenis et Apollodori comprobantibus, olympiadis septimae anno secundo* (750 v. Chr.) vgl. s. 21.

Hier. ad Euseb. a. Abr. 1104 (= 913 v. Chr.) *Homerus poeta in Graecia claruit . . . ut ait Cornelius Nepos ante Olympiadem primam ann. C.* vgl. Fischer, gr. zeittafeln 46—48. Mommsen, abh. d. Leipz. ges. d. wiss. I 690, 10. chr. 143[n].

Gell. XVII 21, 1 *excerpebamus ex libris, qui chronici appellantur, quibus temporibus floruissent Graeci simul atque Romani viri . . .* § 3 *Homerum . . vixisse — annis post bellum Troianum, ut Cassius in primo annalium de Homero atque Hesiodo scriptum reliquit, plus centum atque sexaginta, ante Romam autem conditam, ut Cornelius Nepos in primo chronico de Homero dicit, annis circiter centum et sexaginta.*

Gell. XVII 21, 8 *Archilochum autem Nepos Cornelius tradit, Tullo Hostilio Romae regnante, iam tum fuisse poematis clarum et nobilem.* vgl. § 24 f.

Plin. NH III 125 *Melpum . ., quod ab Insubribus et Boiis*

Digitized by Google

et Senonibus deletum esse eo die, quo Camillus Veios ceperit, § 24. *Nepos Cornelius tradidit.*

Interpol. Solin. 40, 4 p. 237 M. (*Alexander magnus*) *oritur, ut Nepos edit, M. Fabio Ambusto T. Quintio Capitolino cos., post Romam conditam anno trecentesimo octogensimo quinto* (vielmehr 400/354). vgl. Mommsen praefat. p. LXIV.

2) *Exempla*, zur sittengeschichte. Gell. VI 18, 11 *Cornelius .. Nepos in libro exemplorum quinto .. litteris mandavit ...*

Plin. XXXIII 146 *Cornelius Nepos tradit ante Sullae victoriam duo tantum triclinia Romae fuisse argentea, repositoriis argentum addi sua memoria coeptum.* XXXVI 48 *primum Romae parietes crusta marmoris operuisse totos domus suae in Caelio monte Cornelius Nepos tradit Mamurram ... praefectum fabrum C. Caesaris in Gallia ...*

Verloren sind ferner (auszer einer geographischen schrift): 3) eine ausführliche lebensbeschreibung des älteren Cato (Nep. Cat. 3, 5). 4) Leben Ciceros. Gell. XV 28 *Cornelius Nepos et rerum memoriae non indiligens et M. Ciceronis ut qui maxime amicus familiaris fuit. atque is tamen in librorum primo, quos de vita illius composuit, errasse videtur ...*

5) Das hauptwerk des Cornelius Nepos handelte *De viris illustribus*, wenigstens in 16 büchern. Hieraus sind erhalten u. d. t. *de excellentibus ducibus exterarum gentium* 20 biographien griechischer feldherrn (darunter XIV. der Karier Datames), dem Atticus gewidmet: s. die praefatio § 3 .. *nos in Graiorum virtutibus exponendis mores eorum secutos.* 8 *in hoc exponemus libro de vita excellentium imperatorum.* de regib. I, 1 *hi fere fuerunt Graecae gentis duces qui memoria digni videantur praeter reges. namque eos attingere noluimus, quod omnium res gestae separatim sunt relatae.*

An die skizze königlicher feldherrn schlieszen sich lebensbeschreibungen des Hamilkar Barkas und Hannibal, nach dem tode des Atticus (722/32) verfaszt: Hann. 13, 1. vgl. Jul. Asbach, analecta hist. et epigraph. Lat. Bonn 1878 p. 34.

Hann. 13, 4 *sed nos tempus est huius libri facere finem et Romanorum explicare imperatores, quo facilius collatis utrorumque factis qui viri praeferendi sint possit iudicari.*

Den schlusz bilden die biographien des M. Cato (ein

Digitized by Google

§ 24. auszug aus der gröszeren biographie) und des T. Pomponius Atticus, beide dem buche *de historicis latinis* entnommen, die letztere nach dem tode des Atticus mit einem nachtrage versehen. Att. 19, 1 *hactenus Attico vivo edita a nobis sunt. nunc quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur . . .*

Aus demselben buche entlehnt: *verba ex epistola Corneliae Gracchorum matris ex libro Cornelii Nepotis de Latinis historicis excerpta* p. 175 sq. Roth. Diese bruchstücke sprechen der Cornelia ab Heeren WW. III 91ⁿ. A. G. Lange, verm. schriften 108 ff. L. Mercklin, de Corn. Gr. m. Dorpat 1844. Bernhardy RLG. s. 229. Sörgel bl. f. d. bayr. gymn. 1866 III 101. 144. Die echtheit verteidigt Nipperdey, spicil. crit. in Corn. Nep. Leipz. 1850 p. 84 (op. s. 95); desgleichen Mommsen Bergk Nissen Teuffel.

Das buch *de historicis Graecis* citiert Nep. Dion. 3, 2 *de hoc (Philisto historico) in eo libro plura sunt exposita, qui de historicis Graecis conscriptus est.*

B. Griechische schriftsteller.

§ 25. 1. Poseidonios von Rhodos.

Jan. Bake, Posidonii Rhodii reliquiae doctrinae. Lugd. Bat. 1810. Paul Töpelmann, de P. Rh. rerum scriptore. Bonn 1867. R. Scheppig, de P. Ap. rerum gentium terrar. scriptore. Berl. 1869. Müller FHG III 245.

Suidas: *Ποσειδώνιος Ἀπαμεὺς ἐκ Συρίας ἢ Ῥόδιος, φιλόσοφος στωικός, ὃς ἐπεκλήθη Ἀθλητής· σχολὴν δ' ἔσχεν ἐν Ῥόδῳ, διάδοχος γεγονὼς καὶ μαθητὴς Παναιτίου. ἦλθε δὲ καὶ εἰς Ῥώμην ἐπὶ Μάρκου Μαρκέλλου* (cos. 703/51). *ἔγραψε πολλά.*

(*Ποσειδώνιος Ἀλεξανδρεύς, φιλόσοφος στωικός, μαθητὴς Ζήνωνος τοῦ Κιτιέως.*) *ἔγραψεν Ἱστορίαν τῶν μετὰ Πολύβιον ἐν βιβλίοις νβ', ἕως τοῦ πολέμου τοῦ Κυρηναϊκοῦ καὶ Πτολεμαίου.* CMüller vermuthet: *ἕως Ἀπίωνος τοῦ Κυρηναϊκοῦ τοῦ καὶ Πτολεμαίου* († 658/96).

Poseidonios geboren zu Apameia in Syrien, schüler des stoikers Panaetios, lehrte zu Rhodos, ein hochangesehener mann, 668/86 gesandter zu Rom. 676/78 war Cicero sein zuhörer, Pompeius besuchte ihn 687/67 und 692/62.

Digitized by Google

Von seinen Ἱστορίαι führt Athen. IV p. 168d das 49. buch an. Sie reichten wenigstens bis zum j. 668/86 und enthielten viel länder- und völkerbeschreibung. § 25.

Athen. VI p. 252e *Ποσειδώνιος . . ὁ Ἀπαμεύς, ὕστερον δὲ Ῥόδιος χρηματίσας.* Strab. XIV p. 655 *Ποσειδώνιος δ' ἐπολιτεύσατο μὲν ἐν Ῥόδῳ καὶ ἐσοφίστευσεν, ἦν δ' Ἀπαμεὺς ἐκ τῆς Συρίας.* XVI p. 753 *ἐντεῦθεν (ἐκ τῆς Ἀπαμείας) δ' ἐστὶ Ποσειδώνιος ὁ στωικός, ἀνὴρ τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων πολυμαθέστατος.*

[Lukian.] Makrob. 20 *Ποσειδώνιος ὁ Ἀπαμεὺς τῆς Συρίας, νόμῳ δὲ Ῥόδιος, φιλόσοφός τε ἅμα καὶ ἱστορίας συγγραφεὺς δ' καὶ π' (ἔτη ἐβίωσεν).*

Strab. III p. 147 (von Turdetania fr. 48) *Ποσειδώνιος δέ, τὸ πλῆθος τῶν μετάλλων ἐπαινῶν καὶ τὴν ἀρετήν, οὐκ ἀπέχεται τῆς συνήθους ῥητορείας, ἀλλὰ συνενθουσιᾷ ταῖς ὑπερβολαῖς . . . .* Über seine darstellung des lusitanischen und celtiberischen krieges vgl. Max. Hoffmann, de Viriathi Numantinorumque bello. Greifswald 1865 p. 9 s.

Geschichte des sklavenkrieges auf Sicilien (619/135): Athen. XII p. 542b *Ποσειδώνιος δὲ ἐν τῇ η' τῶν ἱστοριῶν περὶ Δαμοφίλου λέγων τοῦ Σικελιώτου, δι' ὃν ὁ δουλικὸς ἐκινήθη πόλεμος . . . .* Aus Poseidonios Diodor XXXIV fr. 1. 2 (2—20 Bk.).

Fr. 25 b. Athen. IV 36 s. p. 151e—152f *Ποσειδώνιος δὲ ὁ ἀπὸ τῆς στοᾶς ἐν ταῖς ἱστορίαις ἃς συνέθηκεν οὐκ ἀλλοτρίως ἧς προῄρητο φιλοσοφίας πολλὰ παρὰ πολλοῖς ἔθιμα καὶ νόμιμα ἀναγράφων 'Κελτοί', φησί, 'τὰς τροφὰς προτίθενται . . . . . καὶ τοὺς θεοὺς προσκυνοῦσιν ἐπὶ τὰ δεξιὰ στρεφόμενοι. ἔτι δὲ ὁ Ποσειδώνιος διηγούμενος καὶ τὸν Λουερνίου τοῦ Βιτύιτος πατρὸς πλοῦτον τοῦ ὑπὸ Ῥωμαίων καθαιρεθέντος φησὶ . . . . . εὐεργεσίας ἀνθρώποις φέρει'. ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῇ γ' καὶ κ' ἱστόρησεν.* Strab. IV p. 185. 191. *Βιτυίτου . . . ὁ πατὴρ Λουέρνιος . . .* Betuitus, König der Arverner, wurde von dem cos. Q. Fabius Maximus Aemilianus 633/121 geschlagen. Vgl. fr. 26. 28.

Strab. IV p. 188 (fr. 27) über die von Q. Servilius Caepio cos. 648/106 zu Tolosa geraubten gold- und silberschätze: *πιθανώτερος* (als die erzählung des Timagenes) *δ' ἐστὶν ὁ Ποσειδωνίου λόγος· τὰ μὲν γὰρ εὑρεθέντα ἐν τῇ*

Digitized by Google

§ 25. *Τολώσσῃ χρήματα μυρίων που καὶ πεντακισχιλίων ταλάντων γενέσθαι φησί . . .*

Athen. IV p. 153e (fr. 32) *Γερμανοὶ δέ, ὡς ἱστορεῖ Ποσειδώνιος ἐν τῇ λ', ἄριστον προσφέρονται κρέα μεληδὸν ὠπτημένα καὶ ἐπιπίνουσι γάλα καὶ τὸν οἶνον ἄκρατον.*

Poseidonios bestritt die meinung, dasz die Kimbern durch eine sturmflut (*θαλάττης ἔφοδον ἀθρόαν συμβᾶσαν*) aus ihrer heimat vertrieben seien. Strab. II p. 102. VII 2 p. 292—294 (*λῃστρικοὶ ὄντες καὶ πλάνητες*).

Athen. IV p. 168d (fr. 38) *παρὰ δὲ Ῥωμαίοις μνημονεύεται, ὥς φησι Ποσειδώνιος ἐν τῇ θ' καὶ μ' τῶν ἱστοριῶν, Ἀπίκιόν τινα ἐπὶ ἀσωτίᾳ πάντας ἀνθρώπους ὑπερηκοντικέναι. οὗτος δ' ἐστὶν Ἀπίκιος ὁ καὶ τῆς φυγῆς αἴτιος γενόμενος Ῥουτιλίῳ . .* (ca. 662/92).

Plut. Mar. 45 (fr. 40) von dem tode des C. Marius 668/86: *εἰς νόσον κατηνέχθη πλευρῖτιν, ὡς ἱστορεῖ Ποσειδώνιος ὁ φιλόσοφος, αὐτὸς εἰσελθεῖν καὶ διαλεχθῆναι περὶ ὧν ἐπρέσβευεν ἤδη νοσοῦντι φάσκων αὐτῷ.*

Aus dem ersten mithridatischen kriege die gewaltherrschaft des peripatetikers Athenion (= Aristion) zu Athen: *περὶ οὗ καθ' ἕκαστα ἱστορεῖ Ποσειδώνιος ὁ Ἀπαμεύς.* Athen. V 47—53 p. 211d—215b (fr. 41).

Plut. Marc. 9 *ὁ δὲ Ποσειδωνιός φησι τὸν μὲν Φάβιον θυρεὸν καλεῖσθαι, τὸν δὲ Μάρκελλον ξίφος* (Fab. 19), und mehr über M. Marcellus c. 1. 19 f. 30 (fr. 43—46).

Plut. Brut. 1 (fr. 47) von dem geschlechte der Iunii Bruti: *Ποσειδώνιος δ' ὁ φιλόσοφος τοὺς μὲν ἐνηλίκους φησὶν ἀπολέσθαι τοῦ Βρούτου* (cos. 245/509) *παῖδας, . . τρίτον δὲ ὑπολειφθῆναι νήπιον, ἀφ' οὗ τὸ γένος ὡρμῆσθαι· καὶ τῶν γε καθ' αὐτὸν ἐκ τῆς οἰκίας γεγονότων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἀναφέρειν ἐνίους πρὸς τὸν ἀνδριάντα τοῦ Βρούτου τὴν ὁμοιότητα τῆς ἰδέας.*

Strab. II p. 94 (fr. 68) *ἴδωμεν δὲ καὶ Ποσειδώνιον, ἃ φησιν ἐν τοῖς περὶ ὠκεανοῦ. δοκεῖ γὰρ ἐν αὐτοῖς τὰ πολλὰ γεωγραφεῖν, τὰ μὲν οἰκείως, τὰ δὲ μαθηματικώτερον κτέ.*

Ders. XI p. 491 s. (fr. 89) von dem isthmos zwischen dem Pontos und dem kaspischen meere: *Ποσειδώνιος δὲ* (*σταδίων*) *χιλίων καὶ πεντακοσίων εἰρηκε τὸν ἰσθμόν, ὅσον καὶ τὸν ἀπὸ Πηλουσίου ἰσθμὸν ἐς τὴν Ἐρυθράν· 'δοκῶ δέ', φησί, 'μὴ*

Digitized by Google

πολὺ διαφέρειν μηδὲ τὸν ἀπὸ τῆς Μαιώτιδος εἰς τὸν Ὠκεανόν'. § 25. οὐκ οἶδα δὲ πῶς ἄν τις περὶ τῶν ἀδήλων αὐτῷ πιστεύσειε μηδὲν εἰκὸς ἔχοντι εἰπεῖν περὶ αὐτῶν, ὅταν περὶ τῶν φανερῶν οὕτω παραλόγως λέγῃ· καὶ ταῦτα φίλος Πομπηίῳ γεγονὼς τῷ στρατεύσαντι ἐπὶ τοὺς Ἴβηρας καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς μέχρι τῆς ἑφ' ἑκάτερα θαλάττης τῆς τε Κασπίας καὶ τῆς Κολχικῆς. φασὶ γοῦν ἐν Ῥόδῳ γενόμενον τὸν Πομπήιον, ἡνίκα ἐπὶ τὸν λῃστρικὸν πόλεμον ἐξῆλθεν (εὐθὺς δ' ἔμελλε καὶ ἐπὶ Μιθριδάτην ὁρμήσειν καὶ τὰ μέχρι τῆς Κασπίας ἔθνη) παρατυχεῖν διαλεγομένῳ τῷ Ποσειδωνίῳ· ἀπιόντα δ' ἐρέσθαι, εἴ τι προστάττει· τὸν δ' εἰπεῖν 'αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων'. προστίθει δὲ τούτοις, ὅτι καὶ τὴν ἱστορίαν συνέγραψε τὴν περὶ αὐτόν. διὰ δὴ ταῦτα ἐχρῆν φροντίσαι τἀληθοῦς πλέον τι.

Aelian. takt. I (u. Arr. takt. I) ὁ δὲ στωικὸς Ποσειδώνιος καὶ τέχνην τακτικὴν ἔγραψεν. Köchly, gr. kriegsschriftst. II 1, 74 ff.

Auszer von Diodor Strabon Plutarch Athenaeos ist die geschichte des Poseidonios benutzt von Livius und Trogus, von Josephos und Appian.

Ein anderer Poseidonios schrieb bald nach 168 v. Ch. eine geschichte des königs Perseus. Plut. Aemil. 19 Ποσειδώνιός τις ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις καὶ ταῖς πράξεσι γεγονέναι λέγων (ob der von Suidas genannte Ποσειδώνιος Ὀλβιοπολίτης, σοφιστὴς καὶ ἱστορικός?).

§ 26. 2. Theophanes von Mytilene.

Müller FGH III 312.

Strab. XIII p. 617 sq. von berühmten Mytilenäern: καθ' ἡμᾶς δὲ (ἐγένετο . .) ὁ συγγραφεὺς Θεοφάνης. οὗτος δὲ καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ ὑπῆρξε καὶ Πομπηίῳ τῷ Μάγνῳ κατέστη φίλος μάλιστα διὰ τὴν ἀρετὴν ταύτην καὶ πάσας συγκατώρθωσεν αὐτῷ τὰς πράξεις. ἀφ' ὧν . . . ἑαυτὸν πάντων τῶν Ἑλλήνων ἐπιφανέστατον ἀνέδειξεν· υἱόν τε ἀπέλιπεν Μάρκον Πομπήιον, ὃν τῆς Ἀσίας ἐπίτροπον κατέστησέ ποτε Καῖσαρ ὁ Σεβαστός, καὶ νῦν ἐν τοῖς πρώτοις ἐξετάζεται τῶν Τιβερίου φίλων. Über die katastrophe der familie im j. 33 n. Chr. s. Tac. ann. VI 18 Nipperdey. Vgl. G. Kaibel eph. epigr. II 19 f.

Theophanes schrieb die geschichte des mithridatischen krieges und wurde von Cn. Pompeius mit dem römischen bürgerrecht beschenkt.

Digitized by Google

§ 26. Cic. pro Archia 10, 24 *quid? noster hic Magnus ... nonne Theophanem Mytilenaeum, scriptorem rerum suarum, in contione militum civitate donavit?*

Plut. Pomp. 37 über ein κακοήθευμα τοῦ Θεοφάνους gegen P. Rutilius s. o. s. 52.

Strab. XI p. 503 ἐν δὲ τοῖς ὑπὲρ τῆς Ἀλβανίας ὄρεσι καὶ τὰς Ἀμαζόνας οἰκεῖν φασί. Θεοφάνης μὲν οὖν, ὁ συστρατεύσας τῷ Πομπηίῳ καὶ γενόμενος ἐν τοῖς Ἀλβανοῖς, μεταξὺ τῶν Ἀμαζόνων καὶ τῶν Ἀλβανῶν φησὶ Γήλας οἰκεῖν καὶ Λήγας Σκύθας ...

Caes. b. c. III 18 (706/48) *Libone et L. Lucceio et Theophane, quibuscum communicare de maximis rebus Pompeius consueverat.* Theophanes war beim tode Caesars noch am leben.

Über Memnon von Herakleia s. u. § 46.

§ 27. 3. Cornelius Alexander Polyhistor.

Müller FHG III 206. J. G. Hulleman, comm. de Corn. Al. Polyhistore. Utrecht 1849. Westermann in Pauly's Real-Encykl. I² 734.

Suidas: Ἀλέξανδρος ὁ Μιλήσιος (Μύνδιος?), ὃς Πολυίστωρ ἐπεκλήθη καὶ Κορνήλιος, διότι Κορνηλίῳ Λεντούλῳ αἰχμαλωτισθεὶς ἐπράθη καὶ αὐτῷ παιδαγωγὸς ἐγένετο, εἶτα ἠλευθεριώθη. ἦν δὲ ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τῶν Σύλλα χρόνων καὶ ἐπὶ τάδε. ἀνῃρέθη δὲ ἐν Λαυρεντῖς ὑπὸ πυρὸς τῆς οἰκίας φθαρείσης ... ἦν δὲ γραμματικὸς τῶν Κράτητος μαθητῶν. οὗτος συνέγραψε βιβλία ἀριθμοῦ κρείττω, καὶ περὶ Ῥώμης βιβλία ε'....

Serv. ad Verg. Aen. X 388 *Alexander Polyhistor quem Lucilius Sylla* (Hulleman: *Lentulus Sura*) *civitate donavit.*

Suet. de gramm. 20 *Hyginus* (u. § 60) ... *studiose et audiit et imitatus est Cornelium Alexandrum grammaticum Graecum, quem propter antiquitatis notitiam Polyhistorem multi, quidam Historiam vocabant.*

Alexander verfaszte grammatische, historische und periegetische werke u. a. über Chaldäer und Juden (vgl. J. Freudenthal, hellen. studien. I. II. Bresl. 1875) und über Rom in fünf büchern. Er erfand die namen der albanischen könige:

Servius ad Aen. VIII 330 (fr. 27) *quod Livius* (I 3, 8) *dicit ab Albano rege Tyberino Tybrin dictum, non procedit, ideo quod etiam ante Albam Tybris dictus invenitur. sed hic Alexandrum sequitur, qui dixit Tyberinum Capeti filium venan-*

Digitized by Google

tem in hunc fluvium incidisse. vgl. Niebuhr RG I 226. Mommsen chr. 156. § 27.

Plut. qu. Rom. 104 p. 289ª (fr. 150) *διὰ τί τὸν Διόνυσον Λίβερουμ πάτρεμ καλοῦσιν; . . . ἢ, ὡς Ἀλέξανδρός φησιν, ἀπὸ τοῦ παρ' Ἐλευθερὰς τῆς Βοιωτίας Ἐλευθερέως Διονύσου προσαγορευομένου;*

Glosse zu Isid. or. IV 7, 34 (M. Haupt op. III 330) *Alexander historiographus ait 'Vulscos quidam appellatos aiunt a Vulsco Antiphatae Laestrygonis filio'. Fabius quoque a Siculis profectos corrupto nomine Vulscos ait dictos.*

§ 28. 4. Kastor.

C. Müller, Ctesiae et chronographorum fragmenta p. 153. Jo. Brandis, de tempor. gr. antiqu. rationibus. Bonn 1857 p. 32 sqq. Clinton, FH. III² 566. L. Bornemann, de Castoris chronicis Diodori Siculi fonte ac norma. Lübeck 1878.

Suidas: *Κάστωρ Ῥόδιος, ἢ ὥς τινες Γαλάτης, ὡς δὲ ἄλλοι ἐπλανήθησαν Μασσαλιώτης, ῥήτωρ, ὃς ἐκλήθη Φιλορώμαιος. γήμας δὲ οὗτος Δηιοτάρου τοῦ συγκλητικοῦ (?) θυγατέρα ἀνῃρέθη ὑπ' αὐτοῦ ἅμα τῇ γαμετῇ, διότι αὐτὸν Καίσαρι διέβαλεν. ἔγραψε δὲ ἀναγραφὴν Βαβυλῶνος καὶ τῶν θαλασσοκρατησάντων ἐν βιβλίοις β', χρονικὰ ἀγνοήματα κτέ.*

Appian. Mithrid. 108. 114 (*Πομπήιος*) *ἀπέφηνε . . . τὸν Φαναγορέα Κάστορα Ῥωμαίων φίλον.*

Strab. XII p. 568 *Γορβεοῦς, τὸ τοῦ Κάστορος βασίλειον τοῦ Σαωκονδάρου, ἐν ᾧ γαμβρὸν ὄντα τοῦτον ἀπέσφαξε Δηιόταρος καὶ τὴν θυγατέρα τὴν ἑαυτοῦ.*

Kastor verfaszte *χρονικά* in 6 büchern ol. 181 (= 56—53 v. Chr.), welche bis 693/61 herabgingen; s. A. v. Gutschmid z. Euseb. chron. ed. A. Schöne I app. p. 241ᵇ. Diese benutzten M. Varro (b. August. de civ. dei XXI 8, 2), Diodor, Josephos, Eusebios u. a.

Wahrscheinlich entnahmen daher Diodor (VII) und Dionysios I 70 f. die regierungsjahre der könige von Alba Longa (zusammen 433 jahre). Euseb. chron. arm. I p. 295 Sch.: *Kastoris de Romanorum regno: Romanorum reges singillatim exposuimus, initium facientes ab Aenea Anchisae filio secundum tempus, quo Latinis imperavit, et in Amolium Silvium deduximus, quem Romulus . . occidit.* Mommsen chr. 156 ff.

Digitized by Google

C. Hilfszeugnisse aus der gleichzeitigen Litteratur.

§ 29. 1. Die saturae des C. Lucilius, geboren wahrscheinlich 574/180, † 651/103.

Fragm. em. et adn. Luc. Müller. Leipz. 1872. C. Lachmann. Berl. 1876. Is. Casaubonus, de satyrica Graecor. poesi et Romanor. satira. Paris 1605. 4.

Horat. sat. II 1, 69 *Lucilius . . . primores populi arripuit populumque tributim, | scilicet uni aequus virtuti atque eius amicis.* I 4, 1—8.

Lucilius, freund des Scipio Aemilianus und Laelius, widmete seine satiren dem L. Aelius Stilo.

§ 30. 2. Grammatiker und antiquare.

1) L. Aelius Praeconinus Stilo.

J. A. C. van Heusde, disquisitio de L. Aelio Stilone. Utrecht 1839.

Suet. de gramm. 2 sq. *instruxerunt auxeruntque ab omni parte grammaticam L. Aelius Lanuvinus generque Aelii Ser. Clodius, uterque eques Rom. multique ac varii et in doctrina et in rep. usus. Aelius cognomine duplici fuit; nam et Praeconinus, quod pater eius praeconium fecerat, vocabatur et Stilo, quod orationes nobilissimo cuique scribere solebat; tantus optimatium fautor ut Metellum Numidicum in exilium comitatus sit* (654/100).

Cic. Brut. 56, 205 *fuit is (L. Aelius) omnino vir egregius et eques Romanus cum primis honestus, idemque eruditissumus et Graecis litteris et Latinis, antiquitatisque nostrae et in inventis rebus et in actis scriptorumque veterum litterate peritus. quam scientiam Varro noster acceptam ab illo auctamque per sese, vir ingenio praestans omnique doctrina, pluribus et illustrioribus litteris explicavit.*

L. Aelius verfaszte u. a. eine erklärung der zwölftafelgesetze: s. Rud. Schöll, legis XII tabular. reliquiae. s. 26 ff.

2) M. Iunius Gracchanus.

L. Mercklin, de Iunio Gracchano I. II. Dorpat 1840 sq. M. Hertz, de Cinciis p. 88.

De potestatibus libri.

Ulpian. Digest. I 13, 1 *Gracchanus denique Iunius libro septimo de potestatibus etiam ipsum Romulum et Numam Pompilium binos quaestores habuisse, quos ipsi non sua voce, sed populi suffragio crearent, refert.* vgl. Ioa. Lydus, de mag. I 24.

Digitized by Google

Cic. de legg. III 20, 49 *de potestatum iure . . scripsit ad* § 30. *patrem tuum* (*Pomponium*) *M. Iunius sodalis, perite meo quidem iudicio et diligenter.*

Plin. XXXIII 2, 35 s. von *trossuli* als benennung der römischen ritter: *idque duravit ultra C. Gracchum. Iunius certe, qui ab amicitia eius Gracchanus appellatus est, scriptum reliquit . . .*

Varr. de l. l. VI 95 . . *inlicium scriptum inveni in M. Iunii commentariis.*

§ 31. 3) M. Terentius Varro, geb. 638/116 zu Reate, legat des Pompeius im seeräuberkriege 687/67, in Hispania ulterior 705/49, † 727/27.

K. L. Roth, über das leben des M. Terentius Varro. Basel 1857. Fr. Ritschl, die schriftstellerei des M. T. V. Rhein. mus. VI 481. 1848. G. Boissier, étude sur la vie et les ouvrages de . . . Varron. Paris 1861.

Cic. Brut. 15, 60 *Varro noster diligentissumus investigator antiquitatis.* Acad. post. (ad M. Varronem) I 3, 9 *nos in nostra urbe peregrinantes errantesque tamquam hospites tui libri quasi domum reduxerunt . . . tu aetatem patriae, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum, locorum, tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina genera officia causas aperuisti . . .* Über die *aera Varroniana* s. o. s. 61.

Plut. Rom. 12 *Οὐάρρωνα τὸν φιλόσοφον, ἄνδρα Ῥωμαίων ἐν ἱστορίᾳ βιβλιακώτατον.* Gell. III 10, 1 *M. Varro in primo librorum qui inscribuntur hebdomades vel de imaginibus . . .* § 17 *addit se quoque iam duodecimam annorum hebdomadam ingressum esse et ad eum diem septuaginta hebdomadas librorum conscripsisse.*

Erhalten sind von den 25 büchern *de lingua latina ll. V—X* (nicht vollständig) und *rerum rusticarum ll. III.* unter den verlorenen schriften betrafen die zeitgeschichte: *legationum ll. III; de Pompeio ll. III; Tricaranus; de sua vita ll. III.*

Die ältere geschichte (namentlich die culturgeschichte) behandelten:

Antiquitatum ll. XLI, und zwar *rerum humanarum ll. XXV, rerum divinarum ll. XVI.* Augustin de civ. dei VI 3 sq. *Annalium ll. III. De vita populi Romani ll. IV. De gente*

Digitized by Google

§ 32. *populi Romani ll. IV. de familiis Troianis. Aetia. Rerum urbanarum ll. III* (O. Jahn, Hermes II 235). *Tribuum liber. Imaginum ll. XV* oder *hebdomades,* 700 bildnisse berühmter Griechen und Römer mit metrischen elogien. vgl. Ritschl op. III 508.

§ 32. 3. Reden, briefe, gedichte.

A. Westermann, geschichte der röm. beredsamkeit. Leipz. 1835. Oratorum romanorum fragmenta, coll. H. Meyer. Turici (1832) 1842.

Aufschwung der politischen beredsamkeit seit der zeit des M. Cato. Hervorragend Ti. und C. Gracchus. M. Antonius cos. 655/99. L. Licinius Crassus cos. 659/95. Q. Hortensius cos. 685/69. C. Julius Caesar.

M. Tullius Cicero, geb. 648/106. cos. 691/63. †711/43.

Von Ciceros Reden sind 57 erhalten, unter ihnen die vier reden gegen L. Catilina (691/63), die 14 Philippicae gegen M. Antonius (710 u. 711/44. 43).

Cicero schrieb 694/60 die geschichte seines consulates: ad Att. I 19, 10 *commentarium consulatus mei Graece compositum misi ad te ... Latinum si perfecero ad te mittam. tertium poema expectato, ne quod genus a me ipso laudis meae praetermittatur ... quamquam non ἐγκωμιαστικὰ sunt haec, sed ἱστορικά, quae scribimus.* vgl. II 1, 1. Plut. Caes. 8. Dio XLVI 21.

Im *Brutus de claris oratoribus* (708/46) gibt C. eine geschichte der römischen beredsamkeit.

Theoretischen inhalts sind die bücher *de republica* (VI bb.; gröszere bruchstücke derselben entdeckt und zuerst herausgegeben von Angelo Mai. Rom 1822); von der schrift *de legibus* sind erhalten ll. I—III (unvollständig).

Sammlungen der Briefe sind nach Ciceros tode herausgegeben.

Bernh. Rud. Abeken, Cicero in seinen briefen. Hannov. 1825. Gast. Boissier, C. et ses amis (1865). 2. éd. Paris 1874. Br. Nake, historia critica M. Tullii epistolarum. Bonn 1861; de M. Caeli Rufi epistul. i. d. symb. philol. Bonn. s. 373; de Planci et Cic. ep. Berl. 1866. der briefwechsel zw. C. u. D. Brutus. jhb. suppl. VIII 647. O. E. Schmidt, de ep. et a Cassio et ad Cassium datis. Leipz. 1877. K. F. Hermann, vindiciae Latinitatis epistolar. C. ad M. Brutum et Bruti ad C. Gött. 1844. 45. abh. d. ges. d. wiss. eb. 1845 s. 189. 1846 s. 143. Ferd. Becher, de C. quae feruntur ad Br. ep. Har-

Digitized by Google

burg 1876. Cobet Mnem. n. s. VII 1879 s. 262. L. Gurlitt, de C. epistulis earumque pristina collectione. Göttingen 1879. Ders., der briefwechsel zw. C. u. D. Brutus. jhb. 1880, 609. § 32.

Erhalten sind:

Epistolarum ad familiares ll. XVI (von 691—711. 63—43); *ad Atticum ll. XVI* (686—710. 68—44). *ad Quintum fratrem ll. III* (694—700. 60—54). *ad M. Brutum ll. II* (711/43).

Corn. Nep. Att. 16, 3 *volumina epistolarum ab consulatu eius ad extremum tempus ad Atticum missarum: quae qui legat non multum desideret historiam contextam eorum temporum.*

M. Tullius Tiro, Cicero's freigelassener, verfaszte ein leben Cicero's und gab eine sammlung von *ioci Ciceronis* heraus.

Drumann, RG. VI 405. HPeter, qu. Plutarchs s. 129.

Ascon. in Milon. (§ 38) p. 43, 10 *ut legimus apud Tironem libertum Ciceronis in libro IIII de vita eius . . .*

Gell. IV 10, 6 aus Caesars consulate: . . *Tiro Tullius, M. Ciceronis libertus, refert itaque se ex patrono suo audisse scribit.*

Quint. VI 3, 5 . . *utinamque libertus eius Tiro aut alius quisquis fuit, qui tris de hac re (de iocis Ciceronis) libros edidit, parcius dictorum numero indulsissent et plus iudicii in elegendis quam in congerendis studii adhibuissent.*

C. Valerius Catullus aus Verona, geb. ca. 667/87, † ca. 700/54: poetische invectiven gegen Caesar und Caesarianer.

IV. Griechische und römische schriftsteller, von dem principate des Augustus bis zum ausgange Trajans 724/30 v. Ch. — 870/117 n. Ch.

A. Römische geschichte seit den ältesten zeiten.

§ 33. 1. Dionysios von Halikarnass.

Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία in 20 büchern.

Sylburg. Frankf. 1586. fol. Jo. Jac. Reiske. vol. 1774 s. Ad. Kiessling. 4 voll. Leipz. 1860—70. onysii H. vita et ingenio. Berl. 1841. 4. F. Kuschel, uctoritate D. H. I (in primo antiqu. rom. libro).

Digitized by Google

§ 33. Bresl. 1846. A. Kiessling, de D. H. antiquitatum auctoribus latinis. Leipz. 1858. K. Peter, quellen s. 25. Über die rhetorischen schriften vgl. o. I § 26. 45.

Einleitung I 1—8. cap. 5 .. *ταύτῃ .. τῇ γραφῇ, δι' ἧς Ἕλληνάς τε αὐτοὺς (Ῥωμαίους) ὄντας ἐπιδείξειν ὑπισχνοῦμαι καὶ οὐκ ἐκ τῶν ἐλαχίστων ἢ φαυλοτάτων ἐθνῶν συνεληλυθότας . . . μαθοῦσί γε δὴ παρὰ τῆς ἱστορίας, ὅτι μυρίας ἤνεγκεν ἀνδρῶν ἀρετὰς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὸν οἰκισμόν. . . οἱ δὲ σύμπαντες οἱ τοσοῦτο περιθέντες αὐτῇ δυναστείας μέγεθος ἀγνοοῦνται πρὸς Ἑλλήνων, οὐ τυχόντες ἀξιολόγου συγγραφέως. οὐδεμία γὰρ ἀκριβὴς ἐξελήλυθε περὶ αὐτῶν Ἑλληνὶς ἱστορία μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὅτι μὴ κεφαλαιώδεις ἐπιτομαὶ πάνυ βραχεῖαι . .* c. 6 *διὰ ταύτας .. τὰς αἰτίας ἔδοξέ μοι μὴ παρελθεῖν καλὴν ἱστορίαν ἐγκαταλειφθεῖσαν ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἀμνημόνευτον, ἐξ ἧς ἀκριβῶς γραφείσης συμβήσεται τὰ κράτιστα καὶ δικαιότατα τῶν ἔργων. . . . . ἐμοὶ δέ, ὃς οὐχὶ κολακείας χάριν ἐπὶ ταύτην ἀπέκλινα τὴν πραγματείαν, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου προνοούμενος . . . χαριστηρίους ἀμοιβάς, ἃς ἐμοὶ δύναμις, ἀνταποδοῦναι τῇ πόλει παιδείας τε μεμνημένῳ καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ὅσων ἀπέλαυσα διατρίψας ἐν αὐτῇ.*

c. 7 *ἐγὼ καταπλεύσας εἰς Ἰταλίαν ἅμα τῷ καταλυθῆναι τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος, ἑβδόμης καὶ ὀγδοηκοστῆς καὶ ἑκατοστῆς ὀλυμπιάδος μεσούσης* (ol. 187 2/3. 30 v. Chr.), *καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου χρόνον ἐτῶν δύο καὶ εἴκοσι μέχρι τοῦ παρόντος γενόμενον ἐν Ῥώμῃ διατρίψας, διάλεκτόν τε τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκμαθὼν καὶ γραμμάτων τῶν ἐπιχωρίων λαβὼν ἐπιστήμην, ἐν παντὶ τούτῳ τῷ χρόνῳ τὰ συντείνοντα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην διετέλουν πραγματευόμενος. καὶ τὰ μὲν παρὰ τῶν λογιωτάτων ἀνδρῶν, οἷς εἰς ὁμιλίαν ἦλθον, διδαχῇ παραλαβών, τὰ δ' ἐκ τῶν ἱστοριῶν ἀναλεξάμενος, ἃς οἱ πρὸς αὐτῶν ἐπαινούμενοι Ῥωμαίων συνέγραψαν, Πόρκιός τε Κάτων καὶ Φάβιος Μάξιμος καὶ Οὐαλέριος ὁ Ἀντιεὺς καὶ Λικίννιος Μάκερ, Αἴλιοί τε καὶ Γέλλιοι καὶ Καλπούρνιοι καὶ ἕτεροι συχνοὶ πρὸς τούτοις ἄνδρες οὐκ ἀφανεῖς· ἀπ' ἐκείνων ὁρμώμενος τῶν πραγματειῶν (εἰσὶ δὲ ταῖς Ἑλληνικαῖς χρονογραφίαις ἐοικυῖαι) τότε ἐπεχείρησα τῇ γραφῇ.* vgl. c. 3 von der Entwickelung des römischen reiches: *ταῦτα δὲ πέντε καὶ τετταράκοντα ἤδη πρὸς ἑπτακοσίοις ἔτεσίν ἐστιν εἰς ὑπάτους Κλαύδιον Νέρωνα*

Digitized by Google

τὸ δεύτερον ὑπατεύοντα καὶ Πίσωνα Καλπούρνιον, οἳ κατὰ § 33.
τὴν τρίτην ἐπὶ ταῖς ἐνενήκοντα καὶ ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν ἀπεδείχθησαν (747 Varr. = 7 v. Ch.).

c. 8 ἄρχομαι μὲν οὖν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων μύθων . . . καταβιβάζω δὲ τὴν διήγησιν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου Φοινικικοῦ πολέμου τὴν γενομένην ἐνιαυτῷ τρίτῳ τῆς ὀγδόης καὶ εἰκοστῆς ἐπὶ ταῖς ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν (= 266/5 v. Chr.) . . . . ὁ δὲ συντάξας αὐτὴν Διονύσιός εἰμι Ἀλεξάνδρου Ἁλικαρνασεύς.

Photios bibl. cod. 83 p. 64 Bk. ἀνεγνώσθη Διονυσίου Ἁλικαρνασσέως βιβλία ἱστορικῶν λόγων εἴκοσιν. ἄρχεται ἀπὸ τῆς Αἰνείου μετὰ Τροίας ἅλωσιν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἀφίξεως καὶ διέξεισιν ἐν πολλῇ λεπτολογίᾳ τήν τε τῆς Ῥώμης οἴκισιν καὶ τὴν Ῥέμου καὶ Ῥωμύλου γέννησιν καὶ ἁπλῶς ἐφεξῆς ἅπαντα, μέχρις ὅτου Ῥωμαίοις ὁ πρὸς Πύρρον τὸν Ἠπειρώτην πόλεμος συνέστη. διέρχεται δὲ καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον καὶ τελευτᾷ εἰς τὴν ρ΄ καὶ κη΄ ὀλυμπιάδα, ἔτους αὐτῆς ἐνεστηκότος τρίτου (266/5 v. Chr.)· ἀφ' ἧς καί φησιν ἀπάρξασθαι τὸν Μεγαλοπολίτην Πολύβιον τῆς ἱστορίας. cod. 84 p. 65 ἀνεγνώσθη τοῦ αὐτοῦ σύνοψις τῶν τῆς ἱστορίας κ΄ βιβλίων ἐν ε΄ βιβλίοις.

Von der archaeologie sind vollständig erhalten b. I—X; b. XI hat eine lücke c. 51 b. j. 307/447 und bricht ab 311/443 vor der erzählung von der einsetzung der censur.

Die erhaltenen bücher benutzte Plutarch im leben des Romulus und Numa und Coriolan, die verlorenen im leben des Camillus und Pyrrhos: ferner benutzten ihn Juba Appian Dio.

Als vorzügliche gewährsmänner galten dem Dionysios Piso, Valerius Antias, Licinius Macer und Varro.

Zur beurteilung s. K. G. Krüger, Dionysii H. historiographica. Halle 1823 p. XI sqq. Niebuhr, vorträge üb. RG. I 44: „ich bin überzeugt dasz D. auszer in den demegorien und pragmatischen reflexionen durchaus nichts erfunden und nichts absichtlich versäumt hat; er verarbeitete seine quellen, freilich ohne auswahl, und sah nur darauf, wie reichlich die materialien waren die ihm geboten wurden".

Verloren ist eine schrift des Dionysios περὶ χρόνων, welche Clemens Al. str. I p. 320 und Suidas u. Εὐριπίδης β΄

Digitized by Google

§ 34. anführen. Vgl. arch. I 74 *ὅτι δέ εἰσιν οἱ κανόνες ὑγιεῖς, οἷς Ἐρατοσθένης κέχρηται, καὶ πῶς ἄν τις ἀπευθύνοι τοὺς Ῥωμαίων χρόνους πρὸς τοὺς Ἑλληνικούς, ἐν ἑτέρῳ δεδήλωται μοι λόγῳ .... ἡ μὲν οὖν ἀκρίβεια ἐν ἐκείνῳ δηλοῦται τῷ λόγῳ, λεχθήσεται δὲ διὰ τῆσδε τῆς πραγματείας αὐτὰ τἀναγκαιότατα ...*

§ 34. 2. C. Clodius Licinus cos. suff. 757/4 n. Ch.

HPeter CCLXXXVIII. 176. M. Hertz, ind. schol. aest. Bresl. 1871. p. 3—9.

Clodius Licinus schrieb *rerum Romanarum libri*, von denen das III. XII. u. XXI. buch citiert wird.

Suet. de gramm. 20 *Hyginus fuit . . familiarissimus Ovidio poetae et Clodio Licino consulari historico.*

Liv. XXIX 22, 10 (550/204) *hunc Pleminium Clodius Licinus in libro tertio rerum Romanarum refert ludis votivis, quos Romae Africanus iterum consul* (560/194) *faciebat, conatum per quosdam, quos pretio corruperat, aliquot locis urbem incendere, ut effringendi carceris fugiendique haberet occasionem; patefacto dein scelere delegatum* (*deiectum* Madvig; *deligatum . . et deiectum* M. Hertz) *in Tullianum ex senatus consulto.* vgl. XXXIV 44, 6. 7.

§ 35. 3. T. Livius.

Ab urbe condita libri CXLII (*historiae ab urbe condita* Plin. NH. praef.).

Ed. princeps Romae 1469. fol. B. XLI—XLV zuerst in der ausg. v. Simon Grynaeus. Basil. 1531. fol.

Ausg. c. scholiis C. Sigonii. Venet. 1555. fol. Io. Fr. Gronovius. 3 voll. Lugd. Bat. 1645. 1679. Arnold Drakenborch. 7 voll. Lugd. Bat. et Amstelod. 1738—1746. 4. 15 voll. Stuttg. 1820—1828. Wilh. Weissenborn. 6 voll. Leipz. (1850) 1860 ff. erklärt v. dems. zuerst Berlin 1853—66 (n. a. v. Herm. J. Müller). Mart. Hertz. 4 voll. Leipz. 1857 ff. J. N. Madvig u. J. L. Ussing. 4 voll. 3. a. Kopenh. (1861) 1873 ff. (Madvigii emendationes Livianae. Kopenh. (1860) 1877).

Fr. Lachmann, de fontib. historiarum T. Livii comm. II. Gott. 1821 f. Heinr. Nissen, krit. untersuchungen über die quellen der IV. und V. dekade des L. Berl. 1863. C. Peter, L. u. Polybius; über die quellen des XXI. u. XXII. b. des Livius. Halle 1863. 4. Ders. zur kritik der quellen der älteren RG. Halle 1879. K. W. Nitzsch, die röm. annalistik. Berlin 1873. K. Böttcher, üb. d. quellen des L. im XXI. u. XXII. b. Leipz. 1869 (jhb. suppl V). Ed. Wölfflin,

Digitized by Google

(Antiochus von Syrakus und) Coelius Antipater. Leipz. 1872. G. F. Unger, die röm. quellen des L. in der IV. u. V. dekade. Götting. 1878 (Philol. suppl. III 2). vgl. § 1. 8 s. 29. § 35.

Hieron. a. 1958 (= 695/59): *Messala Corvinus orator nascitur et Titus Livius Patavinus scriptor historicus.* a. 2033 (770/17 n. Ch.) *Livius historiographus Patavi moritur.*

Livius begann seine litterarische laufbahn mit philosophischen und rhetorischen schriften (in dialog- und briefform). Die römische geschichte gab er nach und nach in einzelnen teilen heraus.

I 19, 3 *Ianus . . bis deinde post Numae regnum clausus fuit, semel T. Manlio consule post Punicum primum perfectum bellum* (519/235), *iterum . . post bellum Actiacum ab imperatore Caesare Augusto pace terra marique parta:* 725/29. Der name Augustus ward dem Octavian erteilt 727/27; der Janustempel ward von ihm abermals 729/25 geschlossen.

Buch VI beginnt mit einer neuen einleitung; wiederum b. XXI.

XXVIII 12, 12 *Hispania . . prima Romanis inita provinciarum, quae quidem continentis sint, postrema omnium nostra demum aetate ductu* (727—729/27—25) *auspicioque* (730/24) *Augusti Caesaris perdomita est;* noch ein feldzug des M. Agrippa 735/19.

Perioch. LIX *extat oratio eius* (*Q. Metelli censoris a.* 623/131), *quam Augustus Caesar, cum de maritandis ordinibus ageret* (736/18), *velut in haec tempora scriptam in senatu recitavit.*

Perioch. p. 102 J.: *ex lib. CXXI qui editus post excessum Augusti dicitur.*

Plin. NH. praef. 16 *T. Livium auctorem celeberrimum in historiarum suarum, quas repetit ab origine urbis, quodam volumine sic orsum: satis iam sibi gloriae quaesitum, et potuisse se desidere, ni animus in quiete pasceretur opere.* Die erzählung von dem Gaditaner Plin. ep. II 3, 8.

Einteilung des werkes (vgl. H. Nissen rh. mus. XXVII 539. Ed. Wölfflin, Philol. XXXIII 139):

I—V die königszeit und die republik bis zu der gallischen katastrophe 364/390.
VI—XV bis zur unterwerfung Italiens 489/265.
XVI—XX bis zum ausbruche des zweiten punischen krieges 535/219.

Digitized by Google

§ 35. XXI—XXX der zweite punische krieg — 553/201.
XXXI—XLV bis zum ende des dritten makedonischen krieges 587/167.
XLVI—XC bis zu Sulla's tode 676/78.
XCI—CXX bis zu den proscriptionen der triumvirn 721/43.
CXXI—CXLII bis zum tode des Drusus 745/9.

CVIIII—CXVI (vom beginn des Caesarischen bürgerkrieges bis zur ermordung Caesars) werden als civilis belli libri VIII bezeichnet (cod. Nazarianus).

Die bezeichnung *decades* gibt zuerst Pabst Gelasius (492—496) ep. adv. Andromachum senatorem Mansi concil. VII 197d *Lupercalia autem propter quid instituta sunt .. Livius secunda decade loquitur ...*

Erhalten sind 35 bücher:

I—X bis in den 3. Samnitenkrieg 461/293.
XXI—XLV 536/587 = 218/167, vom beginn des zweiten punischen krieges bis zum makedonischen triumphe des L. Aemilius Paulus; b. XLI/XLV, mehrfach lückenhaft, in einer einzigen handschrift aus dem VI. jhdt., früher zu Lorsch, jetzt zu Wien.

Die fragmente sind gesammelt in den textausgaben von Weissenborn, MHertz, Madvig.

Jo. Freinsheim († 1660) verfaszte supplemente zu den verlorenen büchern: supplementor. Liv. decas (b. XI—XX). Stockholm 1649, 12. supplementor. libri LX. Argent. 1654. 4, vollständig von 105 bb., zuerst gedruckt in Doujatius ed. in usum delphini. Paris 1679—82. 4. wiederholt u. a. von Drakenborch.

Revision des livianischen textes:

Subscription der bb. I—X *Victorianus v. c. emendabam domnis Symmachis.* l. III. IV. V *Nicomachus Dexter v. c. emendavi ad exemplum parentis mei Clementiani.* l. VI. VII. VIII *Nicomachus Flavianus* (vermuthlich oheim des Nic. Dexter) *v. c. III praefect. urbis emendavi apud Hennam* (vor dem j. 431). vgl. O. Jahn, ber. d. ges. d. wiss. Leipz. 1851, 335 J. B. de Rossi und Borghesi, annali del instituto arch. XXI 283—363. Reifferscheid rh. mus. XVI 22.

Unabhängig von dieser revision sind die zu Verona gefundenen fragmente: *T. Livii ab urbe condita lib. III—VI*

Digitized by Google

quae supersunt in codice rescripto Veronensi, descripsit et edidit § 35. Th. Mommsen. Berlin 1858 (Abh. d. Berl. Ak.), vermutlich aus dem IV. jhdt.

Zweck des schriftstellers:

Liv. praef. 1 *facturusne operae pretium sim, si a primordio urbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio, nec si sciam dicere ausim ... utcumque erit, iuvabit tamen rerum gestarum memoriae principis terrarum populi pro virili parte et ipsum consuluisse ... ego contra hoc quoque laboris praemium petam, ut me a conspectu malorum, quae nostra tot per annos vidit aetas, tantisper certe, dum prisca illa tota mente repeto, avertam. ... quae ante conditam condendamve urbem poeticis magis decora fabulis quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec adfirmare nec refellere in animo est ... ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quae vita, qui mores fuerint, per quos viros quibusque artibus domi militiaeque et partum et auctum imperium sit; labente deinde paulatim disciplina velut desidentis primo mores sequatur animo, deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire coeperint praecipites, donec ad haec tempora, quibus nec vitia nostra nec remedia pati possumus, perventum est. hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in inlustri posita monumento intueri ...*

XXXI 1 *me quoque iuvat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici pervenisse. nam etsi profiteri ausum perscripturum res omnis Romanas in partibus singulis tanti operis fatigari minime conveniat, tamen, cum in mentem venit tres et sexaginta annos — tot enim sunt a primo Punico ad secundum bellum finitum — aeque multa volumina occupasse mihi, quam occupaverint CCCCLXXXVII anni a condita urbe ad Ap Claudium consulem* (Mommsen chr. s. 119—121), *qui primum bellum Carthaginiensibns intulit, iam provideo animo, velut qui proximis littori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur, quidquid progredior, in vastiorem me altitudinem ac velut profundum invehi, et crescere paene opus, quod prima quaeque perficiendo minui videbatur.* vgl. X 31, 10.

XLIII 13, 2 von der aufzeichnung von prodigien: *et mihi vetustas res scribenti nescio quo pacto antiquus fit animus et quaedam religio tenet, quae illi prudentissimi viri publice sus-*

Digitized by Google

§ 35. *cipienda censuerint, ea pro indignis habere quae in meos annales referam.*

IV 20 . . . *titulus ipse spoliis inscriptus illos (omnes ante me auctores) meque arguit consulem ea (spolia opima:* cos. 326/428 A. Cornelium) *Cossum cepisse. hoc ego cum Augustum Caesarem, templorum omnium conditorem ac restitutorem, ingressum aedem Feretrii Iovis, quam vetustate dilapsam refecit* (mon. Ancyr. c. 19. 20), *se ipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem, prope sacrilegium ratus sum Cosso spoliorum suorum Caesarem . . subtrahere testem.*

V 21, 9 *in rebus tam antiquis si, quae similia veri sint, pro veris accipiantur satis habeam.*

VII 40, 2 *nondum erant tam fortes ad sanguinem civilem, nec praeter externa noverant bella, ultimaque rabies secessio ab suis habebatur.*

Tac. Ann. IV 34 *T. Livius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus tulit, ut Pompeianum eum Augustus appellaret; neque id amicitiae eorum offecit.*

Senec. nat. quaest. V 18, 3 *quod de Caesare maiori volgo dictatum est et a T. Livio positum, in incerto esse, utrum illum magis nasci reipublicae profuerit an non nasci . .*

Senec. suas. VI 17 die schilderung von Ciceros tode aus Livius. ebend. c. 21 s. *quoties magni alicuius ⟨viri⟩ mors ab historicis narrata est, toties fere consummatio totius vitae et quasi funebris laudatio redditur. hoc . . . T. Livius benignius omnibus magnis viris praestitit: sequentes historici multo id effusius fecerunt. Ciceroni hoc, ut Graeco verbo utar, ἐπιτάφιον Livius reddit. T. LIVI. 'Vixit tres et sexaginta annos . . . . . si quis tamen virtutibus vitia pensaret, vir magnus ac memorabilis fuit et in cuius laudes exequendas Cicerone laudatore opus fuerit'. ut est natura candidissimus omnium magnorum ingeniorum aestimator T. Livius plenissimum Ciceroni testimonium reddidit.*

Senec. de ira I 20, 68 *apud disertissimum virum Livium.*

Tac. Agric. 10 *formam totius Britanniae Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores oblongae scutulae vel bipenni adsimulavere.*

Quint. X 1, 101 *at non historia cesserit Graecis, nec opponere Thucydidi Sallustium verear. neque indignetur sibi Herodotus aequari T. Livium, cum in narrando mirae iucunditatis clarissimique candoris tum in contionibus supra quam enarrari*

Digitized by Google

potest eloquentem; ita quae dicuntur omnia cum rebus tum per- § 35.
sonis accommodata sunt. affectus quidem, praecipueque eos qui sunt dulciores, nemo historicorum commendavit magis. ideoque immortalem illam Sallustii velocitatem diversis virtutibus consecutus est. nam mihi egregie dixisse videtur Servilius Nonianus, pares eos magis quam similes. § 32 *illa Livii lactea ubertas.*

Quint. VIII 1, 2. 3 *ut sint (verba) quam minime peregrina et externa . . . in T. Livio, mirae facundiae viro, putat inesse Pollio Asinius quandam Patavinitatem.* vgl. I 5, 56.

Livius erzählt die ältere geschichte nach römischen annalisten, vornehmlich nach Claudius Quadrigarius, Valerius Antias, Licinius Macer, Aelius Tubero. Von der dritten dekade an benutzt er, zunächst für griechische angelegenheiten, Polybios (vgl. o. s. 29), später auch dessen fortsetzer Poseidonios.

Livius galt den nachfolgenden als vollgiltiger gewährsmann, sein werk als 'historia'. Ulr. Köhler, qua ratione T. Livii annalibus usi sint historici latini atque graeci. Götting. 1861.

Von auszügen aus Livius sind erhalten die periochae (verloren von b. 136 u. 137; vgl. Mommsen ad mon. Ancyr. p. 84), Iulii Obsequentis prodigiorum liber (hiervon verloren die prodigia von 505/249 bis 564/190), Cassiodorius' chronicon (s. u. § 137[d]): darin die fasten des Livius.

T. Livi ab urbe condita librorum CXLII periochae. Iulii Obsequentis ab a. u. c. DV prodigiorum liber, rec. et em. O. Jahn. Lips. 1853. E. Wölfflin, die periochae des L. comm. Momms. Berl. 1877 s. 337.

§ 36. 4. C. Velleius Paterculus.

Historiae Romanae ad M. Vinicium cos. l. II.

Ed. pr. von Beatus Rhenanus. Basil. 1520 fol. (nach der einzigen, seitdem verlorenen handschrift des klosters Murbach im Elsass). Dav. Ruhnken. Lugd. 1779. Fr. Kritz. Lips. 1840. F. Haase. ib. 1851. K. Halm. ib. 1876. H. Dodwell, annales Velleiani. Oxon. 1698. H. Sauppe in d. Schweizerischen Museum f. hist. Wiss. Frauenfeld 1837. I 133. Alfr. Pernice; de V. P. fide historica. Lips. 1862.

Velleius diente unter dem oberbefehle des Tiberius in Germanien und Pannonien und verdankte demselben im j. 14 die beförderung zur praetur. Seinen vornamen bezeugt eine inschrift in der provinz Africa: C. VELLEIO PATERCVLO.

Digitized by Google

§ 36. LEG. AVG. LEG. III. AVG. (Renier, Rev. arch. 1875 p. 388 ff.) Velleius schrieb unter dem consulate des M. Vinicius 30 n. Chr.

Velleius gab einen kurzen flüchtigen abrisz der geschichte, mit rücksicht auf die cultur- und litteraturgeschichte.

Buch I (vorn, in der mitte — c. 8. 9., und am schlusse verstümmelt) handelt von den Griechen und Morgenländern und führt die römische geschichte bis zur zerstörung von Karthago; buch II geht von 146 v. Chr. — 30 n. Chr.

I 14 *statui — huic loco inserere, quae quoque tempore post Romam a Gallis captam deducta sit colonia iussu senatus* — c. 15 *ext. . . in Bagiennis Eporedia Mario VI Valerio Flacco coss.* (654/100). *neque facile memoriae mandaverim, quae nisi militaris post hoc tempus deducta sit.* c. 16 *cum haec particula operis velut formam excesserit, quamquam intellego mihi in hac tam praecipiti festinatione . . . paene magis necessaria praetereunda quam supervacanea amplectenda . . .* — II 55 *admonet promissae brevitatis fides, quanto omnia transcursu dicenda sint.*

Das zweite buch (an mehreren stellen lückenhaft) behandelt c. 1—40 die zeit bis zu Pompeius' rückkehr aus Asien und triumph; c. 41—88 von Caesars erstem consulate bis zum ende der bürgerkriege; c. 89—131 von der rückkehr des Augustus bis zum consulate des M. Vinicius.

c. 127 sq. *Ti. Caesar Seianum Aelium . . . singularem principalium onerum adiutorem in omnia habuit atque habet . . . . in huius virtutum aestimatione iam pridem iudicia civitatis cum iudiciis principis certant.*

B. Allgemeine geschichte und geographie.

§ 37. 1. Diodor.

Ausg. v. P. Wesseling. 2 voll. Amstelod. 1746 fol. Ludw. Dindorf (c. annotat. interpr.). 5 voll. Lips. 1828/31. K. Müller. 2 voll. Paris. 1842. 44. I. Bekker. 4 voll. Lips. 1853 s. L. Dindorf. 4 voll. Lips. 1867 s.

Ch. Gottl. Heyne, de fontib. et auctoribus historiarum Diodori. Gotting. 1782 sqq., wiederholt in L. Dindorfs Ausgaben 1827. 1867.

F. R. C. Krebs, lectiones Diodoreae partim historicae partim criticae. Weilb. 1832. Ders., comm. de post. parte reliquiar. libri octavi bibl. hist. Diod. ebend. 1856. reliq. l. XXXVII. de bello Marsico. Weilb. 1862.

Digitized by Google

Chr. Aug. Volquardsen, untersuchungen üb. d. quellen der griech. u. sicil. geschichten bei D. b. XI—XVI. Kiel 1868. vgl. Ad. Holm, gesch. Sicil. II 367. R. Klüber, üb. d. quellen des D. im 9. buch. Würzb. 1868. Wilh. Collmann, de Diodori S. fontibus comm. crit. Lips. 1869. G. Jul. Schneider, de D. fontib. l. I—IV. Berl. 1880. § 37.

G. F. Unger, die jahrepoche des D., Phil. XXXIX 305. D.'s quellen im XI. b. ebend. XL 48.

Aug. Haake, de Duride Samio Diodori auctore. Bonn 1874. A. F. Rösiger, de Duride Samio D. S. et Plutarchi auctore. Gott. 1874. Ed. Rössler, de Duride Diodori, Hieronymo Duridis auctore. Gött. 1876. G. F. Unger, die quellen D.'s f. d. diadochengeschichte. Ak. ber. München 1878. I 368 ff. L. O. Bröcker, untersuchungen über Diodor. Gütersloh 1879.

Diodoros aus Agyrion in Sicilien schrieb unter Augustus (nicht vor 733/21 Mommsen, forsch. II 549[n]) die allgemeine geschichte in 40 büchern bis zu Caesars gallischem kriege. Erhalten sind b. I—V. XI—XX (480—301 v. Chr.).

Der text ist mehrfach lückenhaft. Insbesondere fehlen XIII 113 (sicil. geschichten), XVII 84 Wess. (begebenheiten von anderthalb jahren, mit dem archon Hegemon ol. 113, 2. 327): vor XVIII 44 (39?) fehlen die italischen und sicilischen geschichten unter den archonten und consuln von ol. 114, 3. 4. 422. 423 d. St. 322. 321 v. Chr. vgl. XIX 3. 10. Wesseling zu d. St. Niebuhr RG. II 109[n]. Mommsen chr. 127. Droysen Hellen. I[2] 2, 358 ff. (über den als *δεύτερον τμῆμα* des XVII. buches bezeichneten abschnitt s. 373 f.). L. O. Bröcker a. a. o. s. 7 ff.

Die den erhaltenen büchern vorgesetzten inhaltsangaben beruhen auf dem vollständigen texte.

XXI—XXX umfaszte die geschichte bis zur schlacht bei Pydna 168, XXXI—XL bis nach der rückkehr des Pompeius aus Asien.

Hieron. a. 1968 (49 v. Chr.) *Diodorus Siculus Graecae scriptor historiae clarus habetur.*

Plin. NH praef. § 25 *apud Graecos desiit nugari Diodorus et βιβλιοθήκης historiam suam inscripsit.*

Euseb. praep. ev. I 6, 8 *ὁ Σικελιώτης Διόδωρος, γνωριμώτατος ἀνὴρ τοῖς Ἑλλήνων λογιωτάτοις, ὡς ἂν ὑπὸ μίαν συναγηοχὼς ἅπασαν τὴν ἱστορικὴν βιβλιοθήκην.*

Phot. bibl. cod. 70 p. 35 Bk. *ἀνεγνώσθη μοι Διωδώρου Σικελιώτου βιβλίον ἱστορικὸν (βιβλιοθήκη ἱστορική?) ἐν*

Digitized by Google

§ 35. *cipienda censuerint, ea pro indignis habere quae in meos annales referam.*

IV 20 . . . *titulus ipse spoliis inscriptus illos* (*omnes ante me auctores*) *meque arguit consulem ea* (*spolia opima*: cos. 326/428 A. Cornelium) *Cossum cepisse. hoc ego cum Augustum Caesarem, templorum omnium conditorem ac restitutorem, ingressum aedem Feretrii Iovis, quam vetustate dilapsam refecit* (mon. Ancyr. c. 19. 20), *se ipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem, prope sacrilegium ratus sum Cosso spoliorum suorum Caesarem . . subtrahere testem.*

V 21, 9 *in rebus tam antiquis si, quae similia veri sint, pro veris accipiantur satis habeam.*

VII 40, 2 *nondum erant tam fortes ad sanguinem civilem, nec praeter externa noverant bella, ultimaque rabies secessio ab suis habebatur.*

Tac. Ann. IV 34 *T. Livius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus tulit, ut Pompeianum eum Augustus appellaret; neque id amicitiae eorum offecit.*

Senec. nat. quaest. V 18, 3 *quod de Caesare maiori volgo dictatum est et a T. Livio positum, in incerto esse, utrum illum magis nasci reipublicae profuerit an non nasci . .*

Senec. suas. VI 17 die schilderung von Ciceros tode aus Livius. ebend. c. 21 s. *quoties magni alicuius* ⟨*viri*⟩ *mors ab historicis narrata est, toties fere consummatio totius vitae et quasi funebris laudatio redditur. hoc . . . T. Livius benignius omnibus magnis viris praestitit: sequentes historici multo id effusius fecerunt. Ciceroni hoc, ut Graeco verbo utar, ἐπιτάφιον Livius reddit. T. LIVI. 'Vixit tres et sexaginta annos . . . . . si quis tamen virtutibus vitia pensaret, vir magnus ac memorabilis fuit et in cuius laudes exequendas Cicerone laudatore opus fuerit'. ut est natura candidissimus omnium magnorum ingeniorum aestimator T. Livius plenissimum Ciceroni testimonium reddidit.*

Senec. de ira I 20, 68 *apud disertissimum virum Livium.*

Tac. Agric. 10 *formam totius Britanniae Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores oblongae scutulae vel bipenni adsimulavere.*

Quint. X 1, 101 *at non historia cesserit Graecis, nec opponere Thucydidi Sallustium verear. neque indignetur sibi Herodotus aequari T. Livium, cum in narrando mirae iucunditatis clarissimique candoris tum in contionibus supra quam enarrari*

Digitized by Google

potest eloquentem; ita quae dicuntur omnia cum rebus tum per- § 35.
sonis accommodata sunt. affectus quidem, praecipueque eos qui sunt dulciores, nemo historicorum commendavit magis. ideoque immortalem illam Sallustii velocitatem diversis virtutibus consecutus est. nam mihi egregie dixisse videtur Servilius Nonianus, pares eos magis quam similes. § 32 *illa Livii lactea ubertas.*

Quint. VIII 1, 2. 3 *ut sint (verba) quam minime peregrina et externa . . . in T. Livio, mirae facundiae viro, putat inesse Pollio Asinius quandam Patavinitatem.* vgl. I 5, 56.

Livius erzählt die ältere geschichte nach römischen annalisten, vornehmlich nach Claudius Quadrigarius, Valerius Antias, Licinius Macer, Aelius Tubero. Von der dritten dekade an benutzt er, zunächst für griechische angelegenheiten, Polybios (vgl. o. s. 29), später auch dessen fortsetzer Poseidonios.

Livius galt den nachfolgenden als vollgiltiger gewährsmann, sein werk als 'historia'. Ulr. Köhler, qua ratione T. Livii annalibus usi sint historici latini atque graeci. Götting. 1861.

Von auszügen aus Livius sind erhalten die periochae (verloren von b. 136 u. 137; vgl. Mommsen ad mon. Ancyr. p. 84), Iulii Obsequentis prodigiorum liber (hiervon verloren die prodigia von 505/249 bis 564/190), Cassiodorius' chronicon (s. u. § 137[d]): darin die fasten des Livius.

T. Livi ab urbe condita librorum CXLII periochae. Iulii Obsequentis ab a. u. c. DV prodigiorum liber, rec. et em. O. Jahn. Lips. 1853. E. Wölfflin, die periochae des L. comm. Momms. Berl. 1877 s. 337.

§ 36. 4. C. Velleius Paterculus.

Historiae Romanae ad M. Vinicium cos. l. II.

Ed. pr. von Beatus Rhenanus. Basil. 1520 fol. (nach der einzigen, seitdem verlorenen handschrift des klosters Murbach im Elsass). Dav. Ruhnken. Lugd. 1779. Fr. Kritz. Lips. 1840. F. Haase. ib. 1851. K. Halm. ib. 1876. H. Dodwell, annales Velleiani. Oxon. 1698. H. Sauppe in d. Schweizerischen Museum f. hist. Wiss. Frauenfeld 1837. I 133. Alfr. Pernice; de V. P. fide historica. Lips. 1862.

Velleius diente unter dem oberbefehle des Tiberius in Germanien und Pannonien und verdankte demselben im j. 14 die beförderung zur praetur. Seinen vornamen bezeugt eine inschrift in der provinz Africa: C. VELLEIO PATERCVLO.

Digitized by Google

§ 36. LEG. AVG. LEG. III. AVG. (Renier, Rev. arch. 1875 p. 388 ff.) Velleius schrieb unter dem consulate des M. Vinicius 30 n. Chr.

Velleius gab einen kurzen flüchtigen abrisz der geschichte, mit rücksicht auf die cultur- und litteraturgeschichte.

Buch I (vorn, in der mitte — c. 8. 9., und am schlusse verstümmelt) handelt von den Griechen und Morgenländern und führt die römische geschichte bis zur zerstörung von Karthago; buch II geht von 146 v. Chr. — 30 n. Chr.

I 14 *statui — huic loco inserere, quae quoque tempore post Romam a Gallis captam deducta sit colonia iussu senatus* — c. 15 *ext. . . in Bagiennis Eporedia Mario VI Valerio Flacco coss.* (654/100). *neque facile memoriae mandaverim, quae nisi militaris post hoc tempus deducta sit.* c. 16 *cum haec particula operis velut formam excesserit, quamquam intellego mihi in hac tam praecipiti festinatione . . . paene magis necessaria praetereunda quam supervacanea amplectenda . . .* — II 55 *admonet promissae brevitatis fides, quanto omnia transcursu dicenda sint.*

Das zweite buch (an mehreren stellen lückenhaft) behandelt c. 1—40 die zeit bis zu Pompeius' rückkehr aus Asien und triumph; c. 41—88 von Caesars erstem consulate bis zum ende der bürgerkriege; c. 89—131 von der rückkehr des Augustus bis zum consulate des M. Vinicius.

c. 127 sq. *Ti. Caesar Seianum Aelium . . . singularem principalium onerum adiutorem in omnia habuit atque habet . . . . in huius virtutum aestimatione iam pridem iudicia civitatis cum iudiciis principis certant.*

B. Allgemeine geschichte und geographie.

§ 37. 1. Diodor.

Ausg. v. P. Wesseling. 2 voll. Amstelod. 1746 fol. Ludw. Dindorf (c. annotat. interpr.). 5 voll. Lips. 1828/31. K. Müller. 2 voll. Paris. 1842. 44. I. Bekker. 4 voll. Lips. 1853 s. L. Dindorf. 4 voll. Lips. 1867 s.

Ch. Gottl. Heyne, de fontib. et auctoribus historiarum Diodori. Gotting. 1782 sqq., wiederholt in L. Dindorfs Ausgaben 1827. 1867.

F. R. C. Krebs, lectiones Diodoreae partim historicae partim criticae. Weilb. 1832. Ders., comm. de post. parte reliquiar. libri octavi bibl. hist. Diod. ebend. 1856. reliq. l. XXXVII. de bello Marsico. Weilb. 1862.

Digitized by Google

Chr. Aug. Volquardsen, untersuchungen üb. d. quellen der griech. u. sicil. geschichten bei D. b. XI—XVI. Kiel 1868. vgl. Ad. Holm, gesch. Sicil. II 367. R. Klüber, üb. d. quellen des D. im 9. buch. Würzb. 1868. Wilh. Collmann, de Diodori S. fontibus comm. crit. Lips. 1869. G. Jul. Schneider, de D. fontib. l. I—IV. Berl. 1880. § 37.

G. F. Unger, die jahrepoche des D., Phil. XXXIX 305. D.'s quellen im XI. b. ebend. XL 48.

Aug. Haake, de Duride Samio Diodori auctore. Bonn 1874. A. F. Rösiger, de Duride Samio D. S. et Plutarchi auctore. Gott. 1874. Ed. Rössler, de Duride Diodori, Hieronymo Duridis auctore. Gött. 1876. G. F. Unger, die quellen D.'s f. d. diadochengeschichte. Ak. ber. München 1878. I 368 ff. L. O. Bröcker, untersuchungen über Diodor. Gütersloh 1879.

Diodoros aus Agyrion in Sicilien schrieb unter Augustus (nicht vor 733/21 Mommsen, forsch. II 549[n]) die allgemeine geschichte in 40 büchern bis zu Caesars gallischem kriege. Erhalten sind b. I—V. XI—XX (480—301 v. Chr.).

Der text ist mehrfach lückenhaft. Insbesondere fehlen XIII 113 (sicil. geschichten), XVII 84 Wess. (begebenheiten von anderthalb jahren, mit dem archon Hegemon ol. 113, 2. 327): vor XVIII 44 (39?) fehlen die italischen und sicilischen geschichten unter den archonten und consuln von ol. 114, 3. 4. 422. 423 d. St. 322. 321 v. Chr. vgl. XIX 3. 10. Wesseling zu d. St. Niebuhr RG. II 109[n]. Mommsen chr. 127. Droysen Hellen. I[2] 2, 358 ff. (über den als *δεύτερον τμῆμα* des XVII. buches bezeichneten abschnitt s. 373 f.). L. O. Bröcker a. a. o. s. 7 ff.

Die den erhaltenen büchern vorgesetzten inhaltsangaben beruhen auf dem vollständigen texte.

XXI—XXX umfaszte die geschichte bis zur schlacht bei Pydna 168, XXXI—XL bis nach der rückkehr des Pompeius aus Asien.

Hieron. a. 1968 (49 v. Chr.) *Diodorus Siculus Graecae scriptor historiae clarus habetur.*

Plin. NH praef. § 25 *apud Graecos desiit nugari Diodorus et βιβλιοθήκης historiam suam inscripsit.*

Euseb. praep. ev. I 6, 8 *ὁ Σικελιώτης Διόδωρος, γνωριμώτατος ἀνὴρ τοῖς Ἑλλήνων λογιωτάτοις, ὡς ἂν ὑπὸ μίαν συναγηοχὼς ἅπασαν τὴν ἱστορικὴν βιβλιοθήκην.*

Phot. bibl. cod. 70 p. 35 Bk. *ἀνεγνώσθη μοι Διωδώρου Σικελιώτου βιβλίον ἱστορικὸν (βιβλιοθήκη ἱστορική?) ἐν*

Digitized by Google

§ 37. λόγοις μ', οἰκουμενικὴν περιέχουσιν ἱστορίαν κτέ. Cod. 244 p. 377—393 gibt Photios auszüge aus dem XXXI. und den folgenden büchern der bibliothek.

Suidas: Διόδωρος Σικελιώτης ἱστορικὸς ἔγραψε βιβλιοθήκην. ἔστι δὲ ἱστορία Ῥωμαϊκή τε καὶ ποικίλη ἐν βιβλίοις μ'. γέγονε δὲ ἐπὶ τῶν χρόνων Αὐγούστου Καίσαρος καὶ ἐπάνω.

Diod. I 3 . . εἰ γάρ τις τὰς εἰς μνήμην παραδεδομένας τοῦ σύμπαντος κόσμου πράξεις ὥσπερ τινὸς μιᾶς πόλεως, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀναγράψαι . . μέχρι τῶν καθ' αὐτὸν καιρῶν . . . πραγματείαν . . πασῶν εὐχρηστοτάτην συντάξαιτο τοῖς φιλαναγνωστοῦσιν . , . cap. 4 διόπερ ἡμεῖς ὁρῶντες ταύτην τὴν ὑπόθεσιν χρησιμωτάτην μὲν οὖσαν, πολλοῦ δὲ πόνου καὶ χρόνου προσδεομένην, λ' μὲν ἔτη περὶ αὐτὴν ἐπραγματεύθημεν, μετὰ δὲ πολλῆς κακοπαθείας καὶ κινδύνων ἐπήλθομεν πολλὴν τῆς τε Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, ἵνα τῶν ἀναγκαιοτάτων καὶ πλείστων μερῶν αὐτόπται γενηθῶμεν· πολλὰ γὰρ παρὰ τὰς ἀγνοίας τῶν τόπων διήμαρτον οὐχ οἱ τυχόντες μόνον τῶν συγγραφέων, ἀλλά τινες καὶ τῶν τῇ δόξῃ πεπρωτευκότων. ἀφορμῇ δὲ πρὸς τὴν ἐπιβολὴν ταύτην ἐχρησάμεθα μάλιστα μὲν τῇ πρὸς τὴν πραγματείαν ἐπιθυμίᾳ, δι' ἣν πᾶσιν ἀνθρώποις τὸ δοκοῦν ἄπορον εἶναι τυγχάνει συντελείας, ἔπειτα καὶ διὰ τὴν ἐν τῇ Ῥώμῃ χορηγίαν τῶν πρὸς τὴν ὑποκειμένην ὑπόθεσιν ἀνηκόντων. ἡ γὰρ ταύτης τῆς πόλεως ὑπεροχὴ διατείνουσα τῇ δυνάμει πρὸς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἑτοιμοτάτας καὶ πλείστας ἡμῖν ἀφορμὰς παρέσχετο παρεπιδημήσασιν ἐν αὐτῇ πλείω χρόνον. ἡμεῖς γὰρ ἐξ Ἀγυρίου τὸ γένος τῆς Σικελίας ὄντες, καὶ διὰ τὴν ἐπιμιξίαν τοῖς ἐν τῇ νήσῳ πολλὴν ἐμπειρίαν τῆς Ῥωμαίων διαλέκτου περιπεποιημένοι, πάσας τὰς τῆς ἡγεμονίας ταύτης πράξεις ἀκριβῶς ἀνελάβομεν ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ὑπομνημάτων ἐκ πολλῶν χρόνων τετηρημένων. πεποιήμεθα δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν μυθολογουμένων παρ' Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, ἐξετάσαντες τὰ παρ' ἑκάστοις ἱστορούμενα κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐφ' ὅσον ἡμῖν δύναμις.

ἐπεὶ δ' ἡ μὲν ὑπόθεσις ἔχει τέλος, αἱ βίβλοι δὲ μέχρι τοῦ νῦν ἀνέκδοτοι τυγχάνουσιν οὖσαι, βούλομαι βραχέα προδιορίσαι περὶ ὅλης τῆς πραγματείας. τῶν γὰρ βίβλων ἡμῖν ξ' αἱ πρῶται περιέχουσι τὰς πρὸ τῶν Τρωικῶν πράξεις καὶ

Digitized by Google

μυθολογίας, καὶ τούτων αἱ μὲν προηγούμεναι τρεῖς βαρ- § 37.
βαρικάς, αἱ δ' ἑξῆς σχεδὸν τὰς τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολογίας. ἐν δὲ ταῖς μετὰ ταύτας ια' τὰς ἀπὸ τῶν Τρωικῶν κοινὰς πράξεις ἀναγεγράφαμεν ἕως τῆς Ἀλεξάνδρου τελευτῆς. ἐν δὲ ταῖς ἑξῆς κ' καὶ γ' βίβλοις τὰς λοιπὰς ἁπάσας κατετάξαμεν μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ συστάντος πολέμου Ῥωμαίοις πρὸς Κελτούς, καθ' ὃν ἡγούμενος Γάιος Ἰούλιος Καῖσαρ ὁ διὰ τὰς πράξεις προσαγορευθεὶς θεὸς κατεπολέμησε μὲν τὰ πλεῖστα καὶ μαχιμώτατα τῶν Κελτῶν ἔθνη, προεβίβασε δὲ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ῥώμης μέχρι τῶν Βρεττανικῶν νήσων. τούτου δ' αἱ πρῶται πράξεις ἐπετελέσθησαν ὀλυμπιάδος τῆς ρ' καὶ π' κατὰ τὸ α' ἔτος ἐπ' ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἡρώδου (60/59 v. Chr.).

Aus dem epilog XL fr. 8 [Exc. Vatic. 21. III 142 Df.] ὅτι τῶν βίβλων τινὲς πρὸ τοῦ διορθωθῆναι καὶ τὴν ἀκριβῆ συντέλειαν λαβεῖν κλαπεῖσαι προεξεδόθησαν, οὕπω συνεναρεστουμένων ἡμῶν τῇ γραφῇ, ἃς ἡμεῖς ἀποποιούμεθα . . .

Die griechische geschichte bearbeitete Diodor hauptsächlich nach Ephoros und seinen fortsetzern, die sicilische nach Timaeos. In der geschichte Alexanders liegt Kleitarch zu grunde. Neben jenen schriftstellern sind Kallisthenes und Duris benutzt.

Diodors nachrichten über die ersten jahrhunderte der römischen republik beruhen auf Fabius (vgl. o. s. 13).

Für den 1. punischen krieg hat D. Philinos benutzt, für die begebenheiten nach dem hannibalischen kriege vornehmlich Polybios und Poseidonios. vgl. Nissen s. 110 ff. Über Kastor vgl. o. s. 69.

§ 38. 2. Timagenes von Alexandria.

Müller FHG III 317.

Suidas: Τιμαγένης, βασιλικοῦ ἀργυραμοιβοῦ υἱός, Ἀλεξανδρεύς, ῥήτωρ (ὡς δέ τινες, Αἰγύπτιος), ὃς ἐπὶ Πομπηίου τοῦ μεγάλου αἰχμάλωτος ἀχθεὶς ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ Γαβινίου (699/55) ἐξωνήθη ὑπὸ Φαύστου, τοῦ υἱοῦ Σύλλου, καὶ ἐσοφίστευσεν ἐν Ῥώμῃ ἐπί τε αὐτοῦ Πομπηίου καὶ μετ' αὐτόν, ἐπί τε Καίσαρος τοῦ Αὐγούστου καὶ μετέπειτα ἅμα Κεκιλίῳ. ἐκπεσὼν δὲ τῆς σχολῆς διὰ τὸ παρρησιαστὴς εἶναι ἐν ἀγορᾷ διῆγε Τουσκλάνῳ λεγομένῳ. ἐτελεύτησε δὲ ἐν Ἀλβάνῳ ἐμέσαι βουληθεὶς μετὰ δεῖπνον καὶ σφηνωθείς. βιβλία δὲ ἔγραψε πολλά. vgl. u. Πωλίων ὁ Ἀσίνιος χρη-

Digitized by Google

§ 38. *ματίσας, Τραλλιανὸς . . διαδεξάμενος τὴν σχολὴν Τιμαγένους.*

Quint. X 1, 75 *longo post intervallo temporis natus* (nach Kleitarchos) *Timagenes vel hoc est ipso probabilis, quod intermissam historias scribendi industriam nova laude reparavit.*

Senec. controv. X 5, 22 *Timagene . . homine acidae linguae et qui nimis liber erat. . . . disertus homo et dicax, a quo multa improbe sed venuste dicta.* vgl. Horat. ep. I 19, 15.

Senec. de ira III 23 *Timagenes historiarum scriptor quaedam in ipsum (Augustum), quaedam in uxorem eius et in totam domum dixerat, nec perdiderat dicta: magis enim circumfertur et in ore hominum est temeraria urbanitas. saepe illum Caesar monuit ut moderatius lingua uteretur: perseveranti domo sua interdixit. postea Timagenes in contubernio Pollionis Asinii consenuit . . . historias postea quas scripserat recitavit [et combussit] et libros Caesaris acta continentes in ignem posuit . . .*

Ders. ep. 91, 13 *Timagenes . . aiebat Romae sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod sciret meliora surrectura quam arsissent.*

Liv. IX 18, 6 *periculum erat, quod levissimi ex Graecis, qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriae favent, dictitare solent, ne maiestatem nominis Alexandri sustinere non potuerit populus Romanus.*

Gust. Schwab, de Livio et Timagene. Stuttg. 1831.

Steph. Byz. *Μιλύαι, οἱ πρότερον Σόλυμοι, ὡς Τιμαγένης πρώτῳ βασιλέων.*

Quint. I 10, 10 *Timagenes auctor est, omnium in litteris studiorum antiquissimam musicen extitisse.*

Timagenes diente Q. Curtius als eine quelle für die geschichte Alexanders des groszen: Curt. IX 5, 21 *Ptolemaeum, qui postea regnavit, huic pugnae* (gegen die Maller) *adfuisse auctor est Clitarchus et Timagenes: sed ipse . . afuisse se missum in expeditionem memoriae tradidit.* vgl. A. Eussner philol. XXXII 160.

Strabon, Josephus und Plutarch entnehmen aus Timagenes nachrichten über syrische und ägyptische fürsten.

Amm. Marc. XV 9, 2 *ambigentes super origine prima Gallorum scriptores veteres notitiam reliquere negotii semiplenam, sed postea Timagenes, et diligentia Graecus et lingua, haec quae diu sunt ignorata collegit ex multiplicibus libris. cuius fidem secuti . . .*

Über die plünderung der tolosanischen schätze durch

Digitized by Google

Q. Servilius Caepio (648/106) aus Timagenes Strab. IV § 38. p. 188.

Timagenes quelle für Trogus Pompeius? vgl. u. § 42.

§. 39. 3. Nikolaos von Damascus.

Müller FHG III 343. L. Dindorf, historici graeci minores. Lips. 1870 p. I. jbh. 1869 S. 107. H. Ewald, gesch. v. Israel IV³ 544. K. Jacoby, comm. sem. phil. Lips. 1874 p. 191.

Suidas: *Νικόλαος Δαμασκηνός, γνώριμος Ἡρώδου τοῦ τῶν Ἰουδαίων βασιλέως καὶ Αὐγούστου Καίσαρος, φιλόσοφος περιπατητικὸς [ἢ Πλατωνικός]. ἔγραψεν ἱστορίαν καθολικὴν ἐν βιβλίοις π' †, καὶ [τοῦ βίου] Καίσαρος ἀγωγήν. . . ἔγραψε καὶ περὶ τοῦ ἰδίου βίου καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀγωγῆς.*

Nikolaos, sohn des Antipater, war um 64 v. Chr. geboren, und stand in diensten Herodes des groszen († 4 v. Chr.). Er begleitete Herodes auf mehreren reisen, auch nach Rom, und begab sich 4 n. Chr. wiederum als sachwalter von Herodes' sohn Archelaos an den hof des Augustus.

Nikolaos verfaszte auf anregung des Herodes eine allgemeine geschichte — *ἀρχαιολογία* — in 144 büchern; ferner schrieb er *παραδόξων ἐθῶν συναγωγή; βίος Καίσαρος; περὶ τοῦ ἰδίου βίου.*

Ioseph. XVI 7, 1 *Νικόλαος ὁ κατ' αὐτὸν (Ἡρώδην) ἱστοριογράφος . . . ζῶν τε γὰρ ἐν τῇ βασιλείᾳ καὶ συνὼν αὐτῷ, κεχαρισμένως ἐκείνῳ καὶ καθ' ὑπηρεσίαν ἀνέγραφεν, μόνων ἁπτόμενος τῶν εὔκλειαν αὐτῷ φερόντων, πολλὰ δὲ καὶ τῶν ἐμφανῶς ἀδίκων ἀντικατασκευάζων καὶ μετὰ πάσης σπουδῆς ἐπικρυπτόμενος.* XVII 5, 4 *N. ὁ Δαμασκηνὸς φίλος τε ὢν τοῦ βασιλέως καὶ τὰ πάντα συνδιαιτώμενος αὐτῷ.*

Constant. Porphyr. de them. I 3 p. 22 Bk. *N. ὁ Δ. ὁ γεγονὼς ὑπογραφεὺς τοῦ βασιλέως Ἡρώδου.*

Athen. VI p. 249ª *Νικόλαος δ' ὁ Δαμασκηνός, εἷς δ' ἦν τῶν ἐκ τοῦ περιπάτου (N. ὁ Περιπατητικός* Ath. VI 252 f. u. ö.), *ἐν τῇ πολυβίβλῳ ἱστορίᾳ, ᾗ γὰρ καὶ μ' εἰσὶ πρὸς ταῖς τέσσαρσι . . .*

1. Die geschichte hob an von den ältesten zeiten und gieng bis auf die gegenwart herab. Die namentlich in den Constantinianischen auszügen erhaltenen bruchstücke des

Digitized by Google

§ 39. I—VII buches betreffen die geschichte der Assyrier und Meder, der Lyder und Griechen. B. XCVI ff. handelte vornehmlich von Mithridates dem groszen und von syrischen begebenheiten, für welche er Strabon und Josephus als quelle diente. B. CXXIII. CXXIV betrafen d. j. 16 v. Ch.

2. Phot. bibl. cod. 189 p. 145 s. . . *συνανεγνώσθη καὶ Νικολάου λόγος, Ἡρώδῃ τῷ Ἰουδαίων βασιλεῖ προσπεφωνημένος, ἐν ᾧ παραδόξων ἐθῶν ἐστὶ συναγωγή . . . ὁ ἐκ Δαμασκοῦ δ' ἐστὶν οὗτος οἶμαι Νικόλαος, ὁ ἐπὶ τῶν Αὐγούστου χρόνων ἀκμάσας καὶ φίλος αὐτῷ χρηματίσας . . . οὗτος καὶ Ἀσσυριακὴν ἱστορίαν ἐν πολυστίχῳ βιβλίῳ . . . καταλέλοιπεν.*

Auszüge aus der *ἐθῶν συναγωγή* gibt nur Io. Stobaeos in der Anthologia: deren echtheit bezweifelt Konr. Trieber, quaest. Laconicae I. Berl. 1867.

3. Von dem leben des Caesar Octavianus (*βίος Καίσαρος*) sind erhalten die abschnitte über Octavians jugenderziehung (*περὶ τῆς Καίσαρος ἀγωγῆς*): von seinem aufenthalte in Apollonia bis zu seiner rückkehr nach Rom; die verschwörung des Cassius und Brutus und die ermordung Caesars; Octavians verhalten bis zum aufgebot der veteranen in Campanien im October 711/43. Fr. Bürger, de N. D. fragmento Escorialensi quod inscribitur *βίος Καίσαρος*. Bonn 1869.

4. *περὶ τοῦ ἰδίου βίου*. die fragmente dieser lobschrift sind von Orelli, Koraïs, Ewald Nikolaos abgesprochen und einem freunde oder bruder beigelegt.

§ 40. 4. Iuba, König von Mauretanien.

Müller FHG. III 465. Ant. Görlitz, de Iubae II regis Mauretaniae fragmentis. I. II. Bresl. 1848. 62. HPeter, üb. d. wert der hist. schriftstellerei von könig Iuba II v. Mauretanien. Meiszen 1879.

Iuba (sohn des königs Iuba von Numidien, welcher sich nach der schlacht bei Thapsus 708/46 entleibte) ward als kind in Caesars triumph aufgeführt und in Rom erzogen. Augustus setzte ihn 729/25 als könig von Mauretanien ein (mit der hauptstadt Iol = Caesarea, jetzt Scherschel) und vermälte ihn mit Kleopatra Selene, der tochter des Antonius und der Kleopatra. Iuba † 23 n. Chr. (vgl. Fz. Rühl jhb. 1878 s. 117). Seinen stammbaum (von Masinissa) s. C. I. L. II 3417. vgl. Avien. or. marit. 276 ss.

Digitized by Google

App. bürgerkr. II 101 von Caesars afrikanischem triumphe: § 40. *ἔνθα καὶ Ἰόβα παῖς, Ἰόβας ὁ συγγραφεύς, βρέφος ὢν ἔτι, παρήγετο.* Plut. Caes. 55 *τότε καὶ Ἰόβας υἱὸς ὢν ἐκείνου κομιδῇ νήπιος ἐν τῷ θριάμβῳ παρήχθη, μακαριωτάτην ἁλοὺς ἅλωσιν, ἐκ βαρβάρου καὶ νομάδος Ἑλλήνων τοῖς πολυμαθεστάτοις ἐναρίθμιος γενέσθαι συγγραφεῦσιν.* Ders. Anton. 87 (*Ὀκταβία*) *Κλεοπάτραν τὴν ἐκ Κλεοπάτρας Ἰόβᾳ τῷ χαριεστάτῳ βασιλέων συνῴκισεν.* vgl. Dio LI 15. LIII 26. v. Gutschmid Rh. Mus. XIX 178[n].

Suidas: *Ἰόβας, Λιβύης καὶ Μαυρουσίας βασιλεὺς . . . ἔγραψε πολλὰ πάνυ.*

Historische, geographische, antiquarische schriften Iubas:

1. *Λιβυκά.*

Plin. NH V 1, 16 *Iuba Ptolemaei pater, qui primus utrique Mauretaniae imperitavit, studiorum claritate memorabilior etiam quam regno, similia prodidit de Atlante . . .* vgl. Solin. 24, 15.

Ders. V 9, 51 *Nilus . . originem, ut Iuba rex potuit exquirere, in monte inferioris Mauretaniae non procul Oceano habet, lacu protinus stagnante, quem vocant Nilidem.* Ammian. XXII 15, 8 *rex autem Iuba Punicorum confisus textu librorum a monte quodam oriri eum (Nilum) exponit, qui situs in Mauritania despectat oceanum . . .* vgl. Solin. 32, 2.

Athen. III p. 83[b] . . *Ἰόβαν τὸν Μαυρουσίων βασιλέα, ἄνδρα πολυμαθέστατον, ἐν τοῖς περὶ Λιβύης συγγράμμασι μνημονεύοντα τοῦ κιτρίου καλεῖσθαι φάσκειν αὐτὸ παρὰ τοῖς Λίβυσι μῆλον ἑσπερικόν· ἀφ' ὧν καὶ Ἡρακλέα κομίσαι εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ χρύσεα διὰ τὴν ἰδέαν λεγόμενα μῆλα.*

Plut. Sertor. 9 *Τιγγῖται δὲ μυθολογοῦσι Ἀνταίου τελευτήσαντος τὴν γυναῖκα Τίγγην Ἡρακλεῖ συνελθεῖν, Σόφακα δ' ἐξ αὐτῶν γενόμενον βασιλεῦσαι τῆς χώρας καὶ πόλιν ἐπώνυμον τῆς μητρὸς ἀποδεῖξαι· Σόφακος δὲ παῖδα γενέσθαι Διόδωρον, ᾧ πολλὰ τῶν Λιβυκῶν ἐθνῶν ὑπήκουσεν, Ἑλληνικὸν ἔχοντι στράτευμα τῶν αὐτόθι κατῳκισμένων ὑφ' Ἡρακλέους Ὀλβιανῶν καὶ Μυκηναίων. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀνακείσθω τῇ Ἰόβα χάριτι τοῦ πάντων ἱστορικωτάτου βασιλέων· ἐκείνου γὰρ ἱστοροῦσι τοὺς προγόνους Διοδώρου καὶ Σόφακος ἀπογόνους εἶναι.*

2. über Arabien und das arabische meer.

Plin. XII 14, 56 *Iuba rex iis voluminibus quae scripsit ad C. Caesarem Augusti filium ardentem fama Arabiae.* XXXII

Digitized by Google

§ 40. 1, 10 *Iuba in iis voluminibus quae scripsit ad C. Caesarem Augusti filium de Arabia.* VI 27, 141 und öfter angeführt. Augustus sandte seinen adoptivsohn C. Caesar 753/1 nach dem orient; er starb 757/4 n. Ch.

3. *περὶ Ἀσσυρίων.*

Tatian. or. ad Graecos c. 58 *Βηρωσὸς δέ ἐστιν ἀνὴρ ἱκανώτατος, καὶ τούτου τεκμήριον Ἰόβας, ὃς περὶ Ἀσσυρίων γράφων παρὰ Βηρωσσοῦ φησὶ μεμαθηκέναι τὴν ἱστορίαν. εἰσὶ δὲ αὐτῷ βίβλοι περὶ Ἀσσυρίων δύο.*

4. *Ὁμοιότητες*, mindestens XV bücher, zusammenstellung römischer sitten und einrichtungen mit denen anderer völker, namentlich nach Varro.

5. *Ῥωμαϊκὴ ἱστορία.*

Steph.: *Ἀβοριγῖνες, ἔθνος Ἰταλικόν, ὡς Ἰόβας ἐν Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας πρώτῳ. μέχρι μὲν οὖν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου . . .* aus Dionys. arch. I 9. vgl. Ad. Kieszling Rh. Mus. XXIII 672.

Steph. *Νομαντία, πόλις Ἰβηρίας. Ἰόβας ἐν δευτέρῳ Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας.*

Plutarch beruft sich auf Iuba im leben des Romulus, Numa, Marcellus (vgl. v. Pelopidas und Marcellus c. 1), Sulla (c. 16), Sertorius; auszerdem öfters in den *αἰτίαι Ῥωμαϊκαί* c. 4 (*ταῦτα καὶ ὁ Ἰόβας ἱστόρηκε καὶ Βάρρων*) 24. 59. 78. 89.

Herm. Klapp, de vitar. Plutarchi auctoribus Romanis. Bonn 1862. Fz. Leo, de Plutarchi quaestionum Romanarum auctoribus. Halle 1864. Alb. Barth, de Iubae *Ὁμοιότησιν* a Plutarcho expressis in quaestionibus Romanis et in Romulo Numaque. Göttingen 1876. W. Soltau, de fontibus Plutarchi in II. bello Punico enarrando. Bonn 1870 p. 59 ff.

Iuba ward von Appian und von Dio für die punischen und hispanischen kriege benutzt. L. Keller, de Iuba Appiani Cassiique Dionis auctore. Marburg 1872. Ders., der 2. punische krieg und seine quellen. Marburg 1875.

§ 41. 5. Strabon von Amaseia.

Ausg. der *Γεωγραφικά* von Is. Casaubonus. Paris 1620. fol. Th. Jansson van Almeloveen. Amsterd. 1707. fol. Koraïs. 4 voll. Paris 1815—19. G. Kramer, 3 voll. Berl. 1844—52. Aug. Meincke. 3 voll. Leipz. 1852 f. (1866). Karl Müller u. Fr. Dübner, 2 ptes. Paris 1853. 57. Fragm. der *ὑπομνήματα.* Müller FHG. III 490.

Digitized by Google

Heeren, de fontibus geograph. Strabonis. Göttingen 1823 (comment. soc. Gott. nov. tom. V). G. Siebelis, disputatio de Strabonis patria, genere, aetate, op. geographici instituto. Bauzen 1828. Clinton, FH. III 553 (581) u. z. j. 14 n. Ch. Bened. Niese Hermes XIII 33. § 41.

Steph. *Ἀμάσεια, πόλις Ποντική, ἀφ' ἧς Στράβων ὁ στωικὸς φιλόσοφος.* Strab. XII p. 561 (*Ἀμάσεια*) *ἡ ἡμετέρα πόλις.*

Suidas: *Στράβων Ἀμασεύς, φιλόσοφος, γέγονεν ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος. ἔγραψε Γεωγραφίαν ἐν βιβλίοις ιζ'.* Zusatz zu Suid. *Πολύβιος . . . ἔγραψε δὲ καὶ Στράβων Ἀμασεὺς τὰ μετὰ Πολύβιον ἐν λόγοις μγ'.*

Strabon, geboren zu Amaseia im Pontos um 60 v. Chr., begab sich 725/29 über Delos und Korinth (X 485. VIII 377. 379) nach Rom. Er verweilte in Alexandria und bereiste Aegypten um 729/25 in der *cohors amicorum* des praefecten C. Aelius Gallus (II 118. XVII 806. 816. 818. vgl. I 58. 101. XI 518. XV 706).

II 117 *ἐπήλθομεν . . ἐπὶ δύσιν μὲν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας μέχρι τῶν κατὰ Σαρδόνα τόπων τῆς Τυρρηνίας, ἐπὶ μεσημβρίαν δὲ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῶν τῆς Αἰθιοπίας ὅρων.* V 224. VIII 377. 379.

Strabon verfaszte 1. *Ὑπομνήματα ἱστορικά*, und zwar behandelte er in 4 büchern die frühere zeit, in 43 (?) büchern die zeit nach Polybios.

Strab. II p. 70 *ἅπαντες μὲν τοίνυν οἱ περὶ τῆς Ἰνδικῆς γράψαντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ψευδολόγοι γεγόνασι . . . . καὶ ἡμῖν δ' ὑπῆρξεν ἐπὶ πλέον κατιδεῖν ταῦτα ὑπομνηματιζομένοις τὰς Ἀλεξάνδρου πράξεις.*

Ders. XI p. 515 *εἰρηκότες δὲ πολλὰ περὶ τῶν Παρθικῶν νομίμων ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἱστορικῶν ὑπομνημάτων βίβλῳ, δευτέρᾳ δὲ τῶν μετὰ Πολύβιον —.*

Josephus beruft sich auf Strabon (*Στράβων ὁ Καππάδοξ*) für begebenheiten von 168 v. Ch., aus den mithridatischen kriegen und den folgenden zeiten bis 716/38 v. Chr., Plutarch im leben des Sulla, Lucullus, Caesar.

2. *Γεωγραφικά* in 17 büchern.

Strab. I beginnt: *τῆς τοῦ φιλοσόφου πραγματείας εἶναι νομίζομεν, εἴπερ ἄλλην τινά, καὶ τὴν γεωγραφικήν* . . p. 13 *διόπερ ἡμεῖς πεποιηκότες ὑπομνήματα ἱστορικὰ χρήσιμα, ὡς ὑπολαμβάνομεν, εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν φιλοσοφίαν,*

Digitized by Google

§ 41. *ἔγνωμεν προσθεῖναι καὶ τήνδε τὴν σύνταξιν .. ἔτι δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅνπερ ἐκεῖ τὰ περὶ τοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας καὶ βίους τυγχάνει μνήμης, τὰ δὲ μικρὰ καὶ ἄδοξα παραλείπεται, κἀνταῦθα δεῖ τὰ μικρὰ καὶ τὰ ἀφανῆ παραπέμπειν, ἐν δὲ τοῖς ἐνδόξοις καὶ μεγάλοις καὶ ἐν οἷς τὸ πραγματικὸν καὶ εὐμνημόνευτον καὶ ἡδὺ διατρίβειν.* XVII 809 *τὸ τῆς φύσεως ἅμα καὶ τὸ τῆς προνοίας ἔργον εἰς ἓν συμφέροντας ..*

Strabon schrieb die geographica unter Tiberius und zwar IV 206 im dreiunddreiszigsten jahre nach der unterwerfung der alpenvölker durch Tiberius und Drusus (739/15), also 18 n. Ch.; VI 288 z. e. vor dem tode des Germanicus 19; VII 291 s. nach dem triumphe des Germanicus und vor dem tode des Arminius (17—21 n. Ch.); XIII 627 nach dem erdbeben vom j. 17 und den von Tiberius gewährten unterstützungen; VI 288 bei lebzeiten, XVII 831. 840 nach dem tode des königs Iuba von Mauretanien († 23).

Einteilung des werkes: I. II. allgemeine geographie. III—X Europa (nicht vollständig erhalten VII: von Makedonien und Thrakien nur fragmente); XI—XVI Asien; XVII Aegypten und Libyen.

§ 42. 6. Pompeius Trogus.

Nipperdey, opusc. p. 441. J. Becker Phil. VII 389.

Iust. XLIII 5, 11 *in postremo libro Trogus maiores suos a Vocontiis originem ducere, avum suum Trogum Pompeium Sertoriano bello civitatem a Cn. Pompeio percepisse dicit, patruum Mithridatico bello turmas equitum sub eodem Pompeio duxisse, patrem quoque sub C. Caesare militasse epistularumque et legationum, simul et anuli curam habuisse.*

Trogus schrieb unter Augustus u. a. *de animalibus* (nach Aristoteles), woraus Plin. NH XI 274 ff. eine stelle anführt: *apud nos Trogus, et ipse auctor e severissimis.*

Sein hauptwerk waren die *historiae Philippicae* in XLIV büchern. Hieraus ist erhalten die von Justinus vermutlich unter den Antoninen angefertigte *epitoma* und die *prologi* (aus dem VII jhdt.?).

Ausgaben des Justinus von K. H. Frotscher (m. d. commentarii doctor. hominum). Voll. III. Leipz. 1827—30. Just. Jeep. Lips. 1859. A. v. Gutschmid, üb. die fragmente des Trogus Pompeius und die

Digitized by Google

glaubwürdigkeit ihrer gewährsmänner. jhb. suppl. II s. 202. 1856. Fz. Rühl, die verbreitung des Justinus im mittelalter. Leipz. 1871. Ders., die textesquellen des J. jhb. suppl. VI, 1. 1872. § 42.

Iust. praef. *vir priscae eloquentiae, Trogus Pompeius, Graecas et totius historias orbis Latino sermone composuit . . . quae historici Graecorum . . inter se segregati occupaverunt, ea omnia Pompeius divisa temporibus et serie rerum digesta composuit, horum igitur quattuor et quadraginta voluminum (nam totidem edidit) per otium, quo in urbe versabamur, cognitione quaeque dignissima excerpsi, et omissis his, quae nec cognoscendi voluptate iucunda nec exemplo erant necessaria, breve velut florum corpusculum feci . .*

Trogus ging von osten nach westen und verweilte namentlich bei dem zeitalter der diadochen.

Iustin. XLIII 1, 1 *Parthicis orientalibusque ac totius propemodum orbis rebus explicitis ad initia Romanae urbis Trogus . . . revertitur . . . breviter igitur initia Romani imperii perstringit.* Prolog. *Tertio et quadragesimo volumine continentur origines priscorum Latinorum, situs urbis Romae et res usque ad Priscum Tarquinium. origines deinde Liguriae et Massiliensium res gestae. Quarto et quadragesimo volumine continentur res Hispaniae et Punicae.*

Trogus erwähnte die rückgabe der römischen feldzeichen von seiten des Phraates 734/20. Iust. XLII 5, 11.

Keine directen reden: Iust. XXXVIII 3, 11 *Pompeius Trogus . . . in Livio et in Sallustio reprehendit, quod contiones directas pro sua oratione operi suo inserendo historiae modum excesserint.*

Trogus Pompeius legte seinen „Philippischen geschichten", deren titel er von Theopomp entlehnte, das werk eines sehr belesenen griechischen schriftstellers zu grunde (des Timagenes, nach v. Gutschmids vermutung in Zarnckes centralbl. 1872 s. 658), welcher aus einer groszen reihe älterer geschichtswerke geschöpft hatte, darunter Ephoros, Theopompos, Deinon, Timaeos, Phylarchos, Polybios, Poseidonios.

Über die quellen vgl. Heeren, comm. de Trogi Pompeii fontib. et auctoritate. comm. soc. Gott. XV 1804 (in Frotschers Ausg. I). Hilar. Wolffgarten, de Ephori et Dinonis historiis a Trogo Pompeio expressis. Bonn 1868. C. Raun, de Clitarcho Diodori Curtii Iustini auctore. Bonn 1868. Al. Enmann, untersuchungen üb. d. qu. d. P. Tr. für die gr. u. sicil. geschichte. Dorpat 1880.

Digitized by Google

§ 43. 7. Valerius Maximus.

Factorum et dictorum memorabilium l. I—IX.

Ausg. v. Car. Kempf. Berl. 1854. C. Halm (Iulii Paridis et Ianuarii Nepotiani epitomis adiectis). Leipz. 1865. H. E. Dirksen, die historische beispielsammlung des V. M. (1845) Schr. I 109. F. Zschech, de Cicerone et Livio V. M. fontibus. Berl. 1865. Bergk Rhein. Mus. IV 720 ff. 1846.

Valerius war im gefolge seines gönners Sext. Pompeius (des freundes von Ovid, cos. 14 n. Chr., proconsul v. Asia ca. 27) in Asien. II 6, 8 *in insula Cea . . animadverti, quo tempore Asiam cum Sext. Pompeio petens Iulidem oppidum intravi.* vgl. IV 7 ext. 2.

I prooem. *Urbis Romae exterarumque gentium facta simul ac dicta memoratu digna . . . ab inlustribus electa auctoribus digerere constitui, ut documenta sumere volentibus longae inquisitionis labor absit.*

Die beispiele sind vornehmlich aus Livius Trogus Sallustius Cicero entnommen.

Buch I ist lückenhaft (c. 1 ext. 4 — c. 4 ext. 1).

VI c. 1 prooem. ist noch bei lebzeiten der Livia († 29) geschrieben; IX 11 ext. 4 nach Sejans tode (32): . . . *omni cum stirpe sua populi Romani viribus obtritus etiam apud inferos, si tamen illuc receptus est, quae meretur supplicia pendit.*

Auszug des Iulius Paris (um 500): prooem. *decem Valerii Maximi libros dictorum et factorum memorabilium ad unum volumen epitomae redegi*; des Ianuarius Nepotianus (um 600): *recidam . . eius redundantia et pleraque transgrediar, nonnulla praetermissa conectam* (erhalten bis Val. M. III 2, 7).

§ 44. 8. Q. Curtius Rufus.

Historiarum Alexandri Magni Macedonis libri III—X.

Ausgaben von Jo. Freinsheim mit supplementen. Strassburg 1639 u. 1670. C. G. Zumpt. Berlin 1826. Braunschweig 1846. Jul. Mützell. Berlin 1841. E. Hedicke. Berlin 1867. Th. Vogel. Leipz. (1870) 1880.

Über die quellen des Curtius: vgl. o. I § 33. Jul. Kaerst, beiträge z. quellenkritik des Q. Curtius Rufus. Im allgemeinen: Ad. Eussner jahresbericht. Philol. XXXII 155. 541.

Curtius bearbeitete unter Claudius nach einem griechischen schriftsteller die geschichte Alexanders des groszen.

Verloren ist b. I und II (bis zum anfange des j. 333), lückenhaft b. X. Der darstellung liegt Kleitarchos zu grunde,

Digitized by Google

vermutlich im wesentlichen vermittelt durch Timagenes § 44. (vgl. Eussner a. a. o. s. 160—162).

Curt. X 9, 2—6 *quod imperium sub uno stare potuisset, dum a pluribus sustinetur ruit. proinde iure meritoque populus Romanus salutem se principi suo debere profitetur, qui noctis quam paene supremam habuimus novum sidus inluxit. huius hercule, non solis ortus lucem caliganti reddidit mundo, cum sine suo capite discordia membra trepidarent. quot ille tum extinxit faces, quot condidit gladios, quantam tempestatem subita serenitate discussit! non ergo revirescit solum, sed etiam floret imperium. absit modo invidia, excipiet huius saeculi tempora eiusdem domus utinam perpetua, certe diuturna posteritas.*

Hiernach bestimmten als zeit der abfassung (von Ald. Manutius, A. Hirt Berlin 1820, Zumpt unter Augustus, von Perizonius unter Tiberius, von Rutgers, Freinsheim, Ph. Buttmann Berl. 1820 unter Vespasian, von Niebuhr, kl. schr. I 305 unter Septimius Severus angesetzt) die regierung des kaisers Claudius Just. Lipsius zu Tac. Ann. XI 21 (Antverp. Plantin. 1585 p. 114). Barn. Brissonius de regio Persarum principatu. Paris 1591 p. 51. Mützell I XLVII ff. Th. Wiedemann Philol. XXX 241. 441. XXXI 342. 551. 756. Fr. Schulthess, Hermes VIII 572.

Von dem (vermutlich mit dem geschichtschreiber identischen) rhetor Q. Curtius Rufus hatte Sueton gehandelt. Suetonii reliquiae, ed. Reifferscheid p. 99. 128.

§ 45. 9. Cornelius Bocchus.

Th. Mommsen ed. Solin. p. XVI sq.

Plinius citiert C. B. unter den lateinischen schriftstellern in dem index auctorum für B. XVI. XXXIII. XXXIV. XXXVII und entnimmt seinen schriften (de admirandis Hispaniae?) merkwürdigkeiten von Hispanien.

XVI 216 *Sagunti templum Dianae a Zacyntho advectae cum conditoribus anno CC ante excidium Troiae, ut auctor erat Bocchus.*.

Solinus benutzte ein unter Claudius abgefasztes chronologisches werk des Bocchus, den er 1, 97. 2, 11. 18 mit namen citiert.

Eine lusitanische dedicationsinschrift L. CORNELIO C. F. BOCCHO, von Em. Hübner herausgegeben Hermes I 397. C. I. L. II 35; eine zweite Eph. epigr. I 182 nr. 291.

Digitized by Google

§ 46. 10. Pomponius Mela

de chorographia l. III.

Ausg. v. C. H. Tzschucke. VII voll. Lipz. 1807. Gust. Parthey. Berl. 1867. Karl Frick. Leipz. 1880. vgl. K. Bursian jhb. 1869. s. 629.

I 1, 1 *orbis situm dicere aggredior, impeditum opus et facundiae minime capax . .*

II 6, 96 *Carteia — atque unde nos sumus Tingentera.*

III 6, 49 *Britannia — tamdiu clausam aperit ecce principum maximus, nec indomitarum modo ante se, verum ignotarum quoque gentium victor propriarum rerum fidem ut bello adfectavit ita triumpho declaraturus portat.* Seit Caesars zügen ging Claudius zuerst wieder im j. 43 nach Britannien hinüber und triumphierte 44.

Plinius nennt Mela unter seinen gewährsmännern für die naturalis historia; auch Solinus hat ihn benutzt.

§ 47. 11. Sex. Iulius Frontinus.

Ausg. der strategemata v. Fz. Oudendorp. Leiden (1731) 1779. de aquis urbis Romae l. II von Fz. Bücheler. Leipz. 1858. Fr. strateg. l. IV. eiusd. de aquae duct. U. R. l. rec. Andr. Dederich. Leipz. 1855. vgl. Z. f. d. Altertumsw. 1839 s. 834. 1077. Köchly, gr. kriegsschriftst. II 1, 95. Em. Hübner Rh. M. XII 52. Nipperdey op. 520. W. Henzen eph. epigr. I 193.

Frontinus war praetor urbanus, unter Domitian consul, als legat befehlshaber in Britannien (ca. 76—78) und gegen die Chatten, nach Nervas tode 98 an dessen statt cos. II mit Trajan, mit demselben cos. III 100, † 103.

Tac. Agric. 17 . . *sustinuitque molem Iulius Frontinus, vir magnus quantum licebat, validamque et pugnacem Silurum gentem armis subegit . .*

Plin. ep. IV 8, 3 *Iulio Frontino, principi viro.* vgl. V 1, 5. Aelian. tact. praef. 3: *ἐπεὶ δὲ ἐπὶ τοῦ θεοῦ πατρός σου Νέρουας παρὰ Φροντίνῳ τῷ ἐπισήμῳ ὑπατικῷ ἐν Φορμίαις ἡμέρας τινὰς διέτριψα* (vgl. Martial. X 58), *δόξαν ἀπενεγκαμένῳ περὶ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις ἐμπειρίαν . . . .*

Frontinus verfaszte unter Domitian eine nur teilweise erhaltene schrift, de agrorum qualitate (C. Lachmann, röm. Feldmesser I 1—58. II 101—131) und *strategematon* l. IV.

Digitized by Google

Strateg. praef. *cum ad instruendam rei militaris scientiam* § 47. *unus ex numero studiosorum eius accesserim eique destinato, quantum nostra cura valuit, satisfecisse visus sim* (vgl. Veget. I 8. II 9), *deberi adhuc institutae arbitror operae, ut sollertia ducum facta, quae a Graecis una στρατηγηματικῶν adpellatione comprehensa sunt, expeditis amplectar commentariis . . . . . in tres libros ea diduximus. in primo erunt exempla, quae competant proelio nondum commisso; in secundo, quae ad proelium et confectam pacationem pertineant; tertius inferendae solvendaeque obsidionis habebit strategemata: quibus deinceps generibus suas species adtribui.*

L. IV praef. *multa lectione conquisitis strategematibus et non exiguo scrupulo digestis, ut promissum trium librorum implerem, . . . in hoc exhibebo ea, quae . . . erant exempla potius strategematicon quam strategemata.* B. IV erklärt für unecht C. Wachsmuth Rh. Mus. XV 574. 1860. Wölfflin Hermes IX 72. 1874.

Frontinus benutzte u. a. Sallustius Livius Trogus.

Als curator aquarum unter Nerva 97 schrieb Frontinus *de aquis urbis Romae l. II*, vollendet und herausgegeben nach Nervas tode 98 unter Trajan (c. 93 ext.; vgl. 87. 118).

c. 1 *cum omnis res ab Imperatore delegata intentiorem exigat cu[r]am . . sitque nunc mihi ab Nerva Augusto . . aquarum iniunctum officium . ., primum ac potissimum existimo, sicut in ceteris negotiis institueram, nosse quod suscepi.* 2 *. . quapropter ea, quae ad universam rem pertinentia contrahere potui . . in hunc commentarium contuli, quem pro formula administrationis respicere possem . . . . . cum inter initia administrationis meae scriptus sit, in primis ad meam institutionem regulamque proficiet.* 3 *ac ne quid ad totius rei pertinens notitiam praetermisisse videar, nomina primum aquarum, quae in urbem Romam influunt, ponam; tum per quos quaeque earum et quibus consulibus, quoto post urbem conditam anno perductae sint; deinde . . . .*

§ 48. Memnon von Herakleia.

Memnonis excerpta rec. Io. Casp. Orellius. Leipz. 1816. Müller FHG III 525: 'vixerit Memno primo vel ineunte secundo post Christum saeculo'.

Photios bibl. cod. 224 p. 222 *ἀνεγνώσθη βιβλίον Μέ-*

Digitized by Google

§ 48. *μνονος ἱστορικόν, ἀπὸ τοῦ Θ΄ λόγου ἕως ις΄· ἡ δὲ πραγματεία, ὅσα περὶ τὴν Ποντικὴν Ἡράκλειαν συνηνέχθη, σκοπὸν ἀναγράψαι προτίθεται, τοὺς ἐν αὐτῇ τυραννήσαντας ἀναλεγομένη καὶ πράξεις αὐτῶν καὶ ἤθη, καὶ τοὺς ἄλλων βίους καὶ τὰ τέλη οἷς ἐχρήσαντο, καὶ ὅσα τῶν εἰρημένων ἐξήρτηται.*

Die bücher VIIII—XVI enthielten die geschichte von der tyrannis des Klearchos (ol. 104, 1. 363) bis zum tode des Brithagoras (46 v. Chr.). Auszer dem auszuge des Photios ist von Memnon nichts erhalten.

Über Nymphis als gewährsmann für die ältere zeit s. o. I § 51 sqq.

C. 30 ff. (p. 230—240 Bk.) enthalten auszüge aus Memnons berichten von dem kriege der Römer mit Mithridates.

Phot. a. a. o. p. 240 *ἔστι δὲ ἡ συγγραφὴ νουνεχὴς μὲν καὶ τὸν ἰσχνὸν μεταδιώκουσα χαρακτῆρα, οὐ μὴν οὐδὲ τοῦ σαφοῦς ἀμελοῦσα, εὐλαβουμένη δὲ τὰς ἐκβολάς, πλὴν εἰ μή πού τις ἀνάγκη συνυφαίνειν καὶ τὰ ἔξωθεν ἐγκελεύεται τῆς προθέσεως . . . τὰς δὲ πρώτας ἡ ἱστορίας καὶ τὰς μετὰ τὴν ις΄ οὔπω εἰπεῖν εἰς θέαν ἡμῶν ἀφιγμένας ἔχομεν.*

C. Zeitgeschichte.

Tac. ann. I 1 *veteris populi Romani prospera vel adversa claris scriptoribus memorata sunt; temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii Gaique et Claudii ac Neronis res, florentibus ipsis ob metum falsae, postquam occiderant, recentibus odiis compositae sunt.*

Aug. Weichert, imp. Caesaris Augusti operum reliquiae I. Grimma 1846.
A. E. Egger, examen critique des historiens anciens de la vie et du règne d'Auguste. Paris 1844.

a. Selbstbiographien und denkwürdigkeiten.

§ 49. 1. Augustus.

De vita sua l. XIII.

Suet. Aug. 85 . . . *aliqua de vita sua, quam tredecim libris, Cantabrico tenus bello, nec ultra, exposuit.*

Plut. comp. Dem. c. Cic. 3 — *τοὺς τῶν ὅπλων καὶ στρατοπέδων κυρίους δεῖσθαι . . Κικέρωνος . . . Καίσαρα τὸν νέον, ὡς αὐτὸς ὁ Καῖσαρ ἐν τοῖς πρὸς Ἀγρίππαν καὶ Μαικήναν ὑπομνήμασιν εἴρηκεν.*

Digitized by Google

Suet. Aug. 101 (nach Augusts tode) *testamentum . . .* § 49. *depositum . . apud se virgines Vestales cum tribus signatis aeque voluminibus protulerunt: quae omnia in senatu aperta atque recitata sunt . . . tribus voluminibus, uno* MANDATA DE FUNERE SUO *complexus est, altero* INDICEM RERUM A SE GESTARUM, *quem vellet incidi in aeneis tabulis, quae ante Mausoleum statuerentur, tertio* BREVIARIUM TOTIUS IMPERII, *quantum militum sub signis ubique esset, quantum pecuniae in aerario et fiscis et vectigaliorum residuis . . .*

Xiphil. p. 94 St. (Dio LVI 33) ἐσεκομίσθη δὲ καὶ βιβλία τέσσαρα· καὶ αὐτὰ ὁ Δροῦσος ἀνέγνω. ἐγέγραπτο δὲ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ὅσα τῆς ταφῆς εἶχετο, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τὰ ἔργα ἃ ἔπραξε πάντα, ἃ καὶ ἐς χαλκᾶς στήλας πρὸς τῷ ἡρῴῳ αὐτοῦ σταθείσας ἀναγραφῆναι ἐκέλευσε· τὸ τρίτον τά τε τῶν στρατιωτῶν .... εἶχε, καὶ τὸ τέταρτον ἐντολὰς καὶ ἐπισκήψεις τῷ Τιβερίῳ καὶ τῷ κοινῷ κτέ. vgl. Zonar. X 38 p. 544[a].

Erhalten ist von dem *index rerum ab Augusto gestarum* eine — freilich lückenhafte — copie in dem tempel des Augustus und der Roma zu Ankyra in Galatia mit einer griechischen übersetzung; entdeckt von Augerius Gislenius Busbeq und Antonius Wrantzius 1555. die vollständigste und genaueste copie nahmen Geo. Perrot und Edm. Guillaume 1861 (exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie, Paris 1862 fol.). Bruchstücke der griechischen übersetzung sind auch zu Apollonia in Pisidia erhalten: veröffentlicht von Arundell. London 1834, am besten von W. H. Waddington in Lebas, voyage scient. en Asie mineure III nr. 1194.

Ausg. v. Andr. Schott (z. Aurel. Vict. de Caesaribus). Antwerp. 1579. v. Jo. Franz u. Aug. Wilh. Zumpt. Berlin 1854. Th. Mommsen. Berlin 1865 u. im C. I. L. III p. 769—799. 1873. Th. Bergk. Göttingen 1873.

Überschrift: *Rerum gestarum divi Augusti, quibus orbem terra⟨rum⟩ imperio populi Rom. subiecit, et impensarum, quas in rem publicam populumque Ro⟨ma⟩num fecit, incisarum in duabus aheneis pilis, quae sunt Romae positae, exemplar sub⟨i⟩ectum.*

Anfang c. 1. *Annos undeviginti natus exercitum privato consilio et privata impensa comparavi, per quem rem publicam ⟨do⟩minatione factionis oppressam in libertatem vindic⟨avi⟩.*

Digitized by Google

§ 49. c. 35 *⟨cum scri⟩psi haec, annum age⟨b⟩am septuagens⟨imum sextum⟩* = ὅτε ἔγραφον ταῦτα ἦγον ἔτος ἑβδομηκοστὸν ἕκτον.

§ 50. 2. M. Vipsanius Agrippa, geb. 691/63 † 741/13.

P. S. Frandsen, M. V. A. Altona 1836. Fr. Ritschl, die vermessung des röm. reichs unter Augustus, die weltkarte des Agrippa u. die kosmographie des Aethicus. Rh. Mus. N. F. I 481. 1842 (op. III 743 ff.). Chr. Petersen Rh. Mus. VIII 378. IX 85. 1853 f. Alfr. v. Gutschmid eb. XII 619. 1857. K. Müllenhoff, üb. d. weltkarte u. chorographie des k. Augustus. Kiel 1856. Hermes IX 183. J. Partsch, die darstellung Europas in dem geogr. werk des Agrippa. Bresl. 1875. F. Philippi, de tabula Peutingeriana. accedunt fragm. Agrippae geographica. Bonn 1876. Ders. zur reconstruction der weltkarte des Agrippa. Marb. 1880. E. Schweder, beiträge zur kritik der chorographie des Augustus. 2 theile. Kiel 1876. 78. Marquardt, röm. staatsverw. II 200.

Philargyr. zu Verg. Georg. II 162 *Agrippa in secundo vitae suae dicit excogitasse se ut ex Lucrino lacu portum faceret.*

Plin. NH III 16 s. *longitudinem universam eius (Baeticae) prodidit M. Agrippa CCCCLXXV M passuum, latitudinem CCLVIII M . . . Agrippam quidem in tanta viri diligentia praeterque in hoc opere cura, orbem cum terrarum orbi spectandum propositurus esset, errasse quis credat et cum eo divom Augustum? is namque complexam eum porticum ex destinatione et commentariis M. Agrippae a sorore eius inchoatam peregit.*

§ 51. 3. M. Valerius Messalla Corvinus, geb. um 689/65 † 761/8 n. Ch.

Ludw. Wiese, de M. V. M. vita et studiis doctrinae. Berl. 1829. K. Nipperdey. op. s. 289. HPeter, quellen Plutarchs s. 137 ff. K. Wichmann, de Plut. in vit. Bruti fontib. Bonn 1874. s. 36 ff.

Auf denkwürdigkeiten des Messalla bezieht sich Plut. Brut. 40. 42. 45 (über die schlachten bei Philippi).

Tac. Ann. IV 34 *Messalla Corvinus imperatorem suum Cassium praedicabat.*

Als greis schrieb Messalla *de familiis.*

Plin. XXXV 8 *extat Messallae oratoris indignatio quae prohibuit inseri genti suae Laevinorum alienam imaginem. similis causa Messallae seni expressit volumina, quae de familiis condidit . . .* § 137 *verba ipsa . . Messallae senis ponam: 'Serviliorum familia . . .'.*

Digitized by Google

Senec. controv. II 4, 8 *fuit autem Messalla exactissimi* § 51. *ingenii quidem in omnis studiorum partes, Latini utique sermonis observator diligentissimus.*

4. Von M. Brutus handelten schriften seines stiefsohnes L. Calpurnius Bibulus und des P. Volumnius. Q. Dellius (*quem Messalla Corvinus desultorem bellorum civilium vocat, quia* . . . Senec. Suas. 1, 7. vgl. Vell. II 84) beschrieb den Partherkrieg des M. Antonius. Strab. XI p. 523. vgl. HPeter a. a. o. 137—139. 144. Wichmann a. a. o. s. 33—47. 59 ff. Drumann GR II 106.

§ 52. 5. Tiberius, geb. 42 v. Ch. † 37 n. Ch.

Suet. Tib. 61 *commentario, quem DE VITA SVA summatim breviterque composuit, ausus est scribere Seianum se punisse, quod comperisset furere adversus liberos Germanici filii sui.* vgl. Domit. 20.

6. Claudius, geb. 10 v. Ch. † 54 n. Ch.

Herm. Lehmann, Claudius u. s. zeit. Gotha 1858. Herm. Schiller, gesch. d. röm. kaiserreichs u. d. regierung des Nero. Berlin 1872. Fz. Bücheler, de Tib. Cl. Caesare grammatico. Elberfeld 1856.

Suet. Claud. 41 *historiam in adulescentia, hortante T. Livio, Sulpicio vero Flavo etiam adiuvante, scribere adgressus est . . . in principatu quoque et scripsit plurimum et assidue recitavit per lectorem. initium autem sumpsit historiae post caedem Caesaris dictatoris, sed et transiit ad inferiora tempora coepitque a pace civili, cum sentiret neque libere neque vere sibi de superioribus tradendi potestatem relictam, correptus saepe et a matre et ab avia. prioris materiae duo volumina, posterioris XLI reliquit. composuit et DE VITA SVA octo volumina, magis inepte quam inerudite . . .* c. 42 . . *denique et Graecas scripsit historias, Τυρρηνικῶν XX, Καρχηδονιακῶν VIII . . .*

Aus der rede des Claudius über das ius honorum der Gallier (v. j. 48. Tac. Ann. XI 24) ist ein teil auf zwei erztafeln zu Lyon erhalten. J. B. Monfalcon, monographie de la table de Claude. Paris 1853. abdruck zu Tac. ann. v. Nipperdey, in Bruns font. iur. Rom. p. 156 (s. Revue crit. N.S. X 125. 1880). vgl. B. G. Niebuhr (1811) kl. schr. II 26.

7. Agrippina die jüngere, geb. 14 † 59.

Tac. Ann. IV 53 (von der unterredung ihrer mutter Agrippina mit Tiberius) *id ego, a scriptoribus annalium non*

Digitized by Google

§ 52. *traditum, repperi in commentariis Agrippinae filiae, quae, Neronis principis mater, vitam suam et casus suorum posteris memoravit.* Plin. VII 46 von der geburt Neros (im j. 37): unter den quellen des VII. b. (p. 26 Sillig): *Agrippina Claudi.*

8. Denkwürdigkeiten verfaszten u. a. die feldherrn Domitius Corbulo († 67) und L. Antistius Vetus unter Nero, Suetonius Paullinus, C. Licinius Mucianus (vornehmlich über seine reisen: Leop. Brunn, de C. L. M. Lips. 1870) und Petilius Cerealis unter Vespasian.

Denkwürdigkeiten des Vespasianus und des Titus werden in bezug auf den jüdischen krieg angeführt von Joseph. vit. 65 p. 340, 18 Bk. *καὶ ἐν τοῖς Οὐεσπασιανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ὑπομνήμασιν οὕτω γέγραπται* (vgl. p. 343, 9). g. Apion I 10 *τοῖς τῶν αὐτοκρατόρων ὑπομνήμασιν.*

Vipstanus Messala (von Tacitus im dialog de oratoribus u. d. j. 75 redend eingeführt), stand im heere Vespasians gegen die Vitellianer. vgl. Nissen Rh. mus. XXVI 529 ff.

Tac. hist. III 25 (von den kämpfen um Cremona) *rem nominaque auctore Vipstano Messalla tradam.* vgl. 28 (51).

b. Geschichtswerke.

§ 53. 1. C. Asinius Pollio.

I. R. Thorbecke, disput. historico-critica de C. A. P. Lugd. Bat. 1820. P. Bailleu, quomodo Appianus ... usus sit A. P. historiis. Gött. 1874. G. Thouret, de Cicerone, Asinio Pollione, Gaio Oppio. Leipz. Studien z. cl. philol. I. 303. 1878.

C. Asinius Pollio, geb. 678/76, stand seit beginn des bürgerkrieges in diensten Caesars, trat später auf die seite des M. Antonius und war consul 714/40; nach dem dalmatischen feldzuge triumphierte er 715/39 *ex Parthineis.* Hierauf zog er sich ins privatleben zurück und starb 759/6 n. Ch.

Hier. a. 2020: *Asinius Pollio orator et consularis, qui de Dalmatis triumphaverat, LXXX aetatis suae anno in villa Tiburtina moritur.*

Pollio schrieb *historiae,* geschichte der bürgerkriege von 694/60 an. Er verfaszte sie bald nach dem ende derselben 724/30 und führte sie vermutlich nicht über die schlachten bei Philippi hinaus.

Suid. *Ἀσίνιος Πωλίων Ῥωμαῖος ἱστορίας Ῥωμαϊκὰς συνέταξεν ἐν βιβλίοις ιζ'* (?).

Digitized by Google

Πωλίων ὁ Ἀσίνιος .. περὶ τοῦ ἐμφυλίου τῆς Ῥώμης § 53.
πολέμου, ὃν ἐπολέμησαν Καίσάρ τε καὶ Πομπήϊος.

Horat. Carm. II 1 *Motum ex Metello consule civicum | bellique causas et vitia et modos | ludumque Fortunae gravesque | principum amicitias et arma*

nondum expiatis uncta cruoribus, | periculosae plenum opus aleae, | tractas, et incedis per ignes | suppositos cineri doloso.

Appian. v. bürgerkr. II 82 (von der schlacht bei Pharsalos) *Ἀσίνιος δὲ Πωλίων, ὑπὸ Καίσαρι τῆς μάχης ἐκείνης στρατηγῶν, ἑξακισχιλίους ἀναγράφει νεκροὺς εὑρεθῆναι τῶν Πομπηίου.*

Seine charakteristik Cicero's bei der erzählung von dessen tode s. Senec. Suas. 6, 24 (§ 25 *adfirmare vobis possum nihil esse in historiis eius hoc quem retuli loco disertius*).

Tac. ann. IV 34 *Asinii Pollionis scripta egregiam eorundem (Bruti et Cassii) memoriam tradunt.*

Pollio's geschichte ist von Livius, Suetonius, Plutarch und namentlich von Appian benutzt.

§ 54. 2. A. Cremutius Cordus.

Abhandlungen v. Jul. Held. Schweidnitz 1841. Karl Rathlef. Dorpat 1860. Nipperdey Philol. VI 139 f. (op. 409 ff.). Fz. Ritter eb. 752.

Cremutius Cordus schrieb noch bei Augusts lebzeiten eine geschichte der bürgerkriege (seit Caesars tode?) und des principates des Augustus.

Tac. Ann. IV 34 (25 n. Ch.) *Cornelio Cosso Asinio Agrippa consulibus Cremutius Cordus postulatur, novo ac tum primum audito crimine, quod editis annalibus laudatoque M. Bruto C. Cassium Romanorum ultimum dixisset .... 35 egressus dein senatu vitam abstinentia finivit. libros per aediles cremandos censuere patres; sed manserunt occultati * et editi.*

Cass. Dio LVII 24 *Κρεμούτιος δὲ δὴ Κόρδος αὐτόχειρ ἑαυτοῦ γενέσθαι, ὅτι τῷ Σηϊανῷ προσέκρουσεν, ἠναγκάσθη* (vgl. Senec. cons. ad Marc. I 22). *οὕτω γὰρ οὐδὲν ἔγκλημα ἐπαίτιον λαβεῖν ἠδυνήθη (καὶ γὰρ ἐν πύλαις ἤδη γήρως ἦν καὶ ἐπιεικέστατα ἐβεβιώκει) ὥστε ἐπὶ τῇ ἱστορίᾳ, ἣν πάλαι ποτὲ περὶ τῶν τῷ Αὐγούστῳ πραχθέντων συνετεθείκει καὶ ἣν αὐτὸς ἐκεῖνος ἀνεγνώκει, κριθῆναι, ὅτι τόν τε Κάσσιον καὶ τὸν Βροῦτον ἐπῄνεσε, καὶ τοῦ δήμου τῆς τε βουλῆς καθήψατο, τόν τε Καίσαρα καὶ τὸν Αὔγουστον εἶπε μὲν*

Digitized by Google

§ 54. κακὸν οὐδέν, οὐ μέντοι καὶ ὑπερεσέμνυνε. ταῦτά τε γὰρ ἠτιάθη, καὶ διὰ ταῦτα αὐτός τε ἀπέθανε καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ τότε μὲν ἐν τῇ πόλει εὑρεθέντα πρὸς τῶν ἀγορανόμων καὶ τὰ ἔξω ὑπὸ τῶν ἑκασταχόθι ἀρχόντων ἐκαύθη· ὕστερον δὲ ἐξεδόθη τε αὖθις, ἄλλοι τε γὰρ καὶ μάλιστα ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Μαρκία συνέκρυψεν αὐτά, καὶ πολὺ ἀξιοσπουδαστότερα ὑπ' αὐτῆς τῆς τοῦ Κόρδου συμφορᾶς ἐγένετο.

Sueton. Calig. 16 (*C. Caesar*) *Titi Labieni, Cordi Cremuti, Cassi Severi scripta, senatus consultis abolita, requiri et esse in manibus lectitarique permisit.*

Senec. consol. ad Marciam (die tochter des Cremutius) c. 1 *mortem A. Cremutii Cordi parentis tui quantum poteras inhibuisti . . ut vero aliquam occasionem mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo sumtum erat supplicium, in visum hominum reduxisti et a vera illum vindicasti morte, ac restituisti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat.* vgl. c. 22. 26 *patrem tuum . . illo ingenio, quo civilia bella deflevit, quo proscribentes in aeternum ipse proscripsit . .* § 5 *iuvabat unius me saeculi facta componere.*

Quint. X 1, 104 *habet amatores, nec immerito, Cremuti libertas, quamquam circumcisis quae dixisse ei nocuerat. sed elatum abunde spiritum et audaces sententias deprehendas etiam in his quae manent.*

Senec. suas. 6, 19. 23 führt aus Cr. C. stellen über Cicero's ende an; Suet. Aug. 35 über die von Augustus vorgenommene lectio senatus (726/28).

§ 55. 3. Aufidius Bassus. Servilius Nonianus.

Quint. X 1, 102 *mihi egregie dixisse videtur Servilius Nonianus, pares eos (Sallustium et Livium) magis quam similes. qui et ipse a nobis auditus est, clari vir ingenii et sententiis creber, sed minus pressus quam historiae auctoritas postulat. quam paulum aetate praecedens eum Aufidius Bassus egregie, utique in libris belli Germanici, praestitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdam suis ipse viribus minor.* Tac. dial. 23 *vobis utique versantur ante oculos, quibus eloquentia Aufidi Bassi aut Servilii Noniani ex comparatione Sisennae aut Varronis sordet.*

Proben aus Aufidius Bassus (über Cicero's ende) gibt Senec. Suas. 6, 18. 23. Aufidius Bassus schrieb a fine

Digitized by Google

T. Livi die geschichte der zeit des Augustus, Tiberius (und Caligula?) und darin die germanischen kriege. Mommsen, Cassiodor. s. 558 f. chronol. 118ⁿ. Reifferscheid, Suet. reliq. p. 382. Wold. Harless, de Fabiis et Aufidiis. Bonn 1853 s. 49. § 55.

M. Servilius Nonianus. cos. 35 † 59.

Tac. ann. XIV 19 *sequuntur virorum illustrium mortes, Domitii Afri et M. Servilii, qui summis honoribus et multa eloquentia viguerant, ille orando causas, Servilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris et elegantia vitae; quam clariorem effecit, ut par ingenio ita morum diversus.*

Servilius schrieb unter Claudius. Plin. ep. I 13, 3.

Vit. Pers.: *A. Persius Flaccus* (34—62) . . *coluit ut patrem Servilium Nonianum.*

§ 56. 4. Römische geschichtschreiber aus der zeit der Flavier.

K. Ed. Peter, de fontib. hist. imp. Flavianorum. Hal. 1866.

Tac. hist. II 101 von der verrätherei des Caecina gegen Vitellius: *scriptores temporum, qui potiente rerum Flavia domo monimenta belli huiusce composuerunt, curam pacis et amorem reipublicae, corruptas in adulationem causas, tradidere . .*

1) M. Cluvius Rufus.

Mommsen Hermes IV 318.

Cl. consul vor 41, augenzeuge von Caligula's ermordung, begleitete Nero in Griechenland 67; wurde von Galba 68 zum statthalter von Hispania Tarraconensis ernannt; ging mit Vitellius nach Rom und vermittelte für diesen einen geheimen vertrag mit Vespasians bruder.

Tac. hist. IV 43 *Helvidius . . a laude Cluvii Rufi orsus, qui perinde dives et eloquentia clarus nulli unquam sub Nerone periculum facessisset.* I 8 *vir facundus et pacis artibus, bellis inexpertus.*

Cluvius Rufus schilderte in seinen *historiae* Caligula's tod und schrieb die folgenden begebenheiten bis zum ende des Vitellius. Tac. ann. XIII 20. XIV 2 citiert Cluvius für die neronische zeit; Plutarch Otho 3 über Otho; quaest. rom. 107 über die ableitung von *histrio;* Plin. ep. IX, 19, 5. 6 erwähnt seine schilderung des L. Verginius Rufus.

2) Fabius Rusticus.

Tac. Agric. 10 *formam totius Britanniae Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores oblongae scutulae vel bipenni adsimulavere.*

Digitized by Google

§ 56. Tac. ann. XIII 20 *Fabius Rusticus auctor est scriptos esse ad Caecinam Tuscum codicillos, mandata ei praetoriarum cohortium cura, sed ope Senecae dignationem Burro retentam. Plinius et Cluvius nihil dubitatum de fide praefecti referunt. sane Fabius inclinat ad laudes Senecae, cuius amicitia floruit.* XIV 2. XV 61 (von Seneca's tode).

Quint. X 1, 104 scheint F. R. im sinne zu haben: *superest adhuc et exornat aetatis nostrae gloriam vir saeculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intellegitur.*

3) C. Plinius Secundus.

Ausgaben der Naturalis historia von Jul. Sillig. Gotha 1853—55 (voll. VII. VIII indices comp. Otto Schneider. 1857 sq.). L. v. Jan und C. Mayhoff. 6 voll. Leipzig (1854) 1870 ff. D. Detlefsen. 5 voll. Berl. 1866 sqq.

Heinr. Brunn, de auctor. indicibus Plinianis. Bonn 1856. L. Urlichs, die quellenregister zu Pl. letzten büchern. Würzburg 1878. H. E. Dirksen, die quellen der N. H. des Pl., insbesondere die römisch-rechtlichen schriften I 133. Gust. Oehmichen, de M. Varrone et Isidoro Characeno, C. Plinii in libris chorographicis auctoribus primariis. Acta soc. ph. Lips. III 399. 1873. Ders. Plinian. studien, Erlangen 1880.

Plinius geb. 23 † 79 Aug. 24 beim ausbruche des Vesuvs. Plin. ep. VI 16. 20.

Suet. reliq. ed. Reifferscheid p. 92: *Plinius Secundus Novocomensis equestribus militiis industrie functus procurationes quoque splendidissimas et continuas summa industria administravit, et tamen liberalibus studiis tantam operam dedit, ut non temere quis pluria in otio scripserit . . . periit clade Campaniae.*

Gell. IX 16 *Plinius Secundus existimatus est esse aetatis suae doctissimus.*

Plin. ep. III 5, 3 zählt die schriften seines oheims nach der zeitfolge auf; darunter *de vita Pomponii Secundi l. II; bellorum Germaniae XX, quibus omnia quae cum Germanis gessimus bella collegit. inchoavit, cum in Germania militaret, somnio monitus . . .; a fine Aufidii Bassi XXXI* (41—71 n. Ch.?), *naturae historiarum XXXVII, opus diffusum, eruditum, nec minus varium quam ipsa natura.* V 8, 5 *avunculus meus idemque per adoptionem pater historias et quidem religiosissime scripsit.*

Tac. ann. I 69 (15 n. Chr.) *tradit C. Plinius, Germanicorum bellorum scriptor, stetisse (Agrippinam) apud principium pontis, laudes et grates reversis legionibus habentem.* vgl. R.

Digitized by Google

Köpke, die anfänge des königtums b. d. Gothen. Berlin 1859. s. 223 f. Suet. Calig. 8. § 56.

Plin. N. H. praef. (an Titus) 19 s. *vos quidem omnes, patrem, te fratremque diximus opere iusto, temporum nostrorum historiam orsi a fine Aufidii Bassi. ubi sit ea quaeres? iam pridem per acta sancitum et alioqui statutum erat heredi mandare, ne quid ambitioni dedisse vita iudicaretur . .*

Beziehung auf seine erzählung von wunderzeichen vor Nero's ende II 199. 232.

Tac. ann. XIII 20 (im j. 55) *Plinius et Cluvius.* XV 53 (im j. 53) . . . *quod C. Plinius memorat, nobis quoquo modo traditum non occultare in animo fuit, quamvis absurdum videretur . .* hist. III 28 *Hormine id ingenium, ut Messalla tradit, ac potior auctor sit C. Plinius, qui Antonium incusat, haud facile discreverim* (von der erstürmung Cremona's durch die truppen Vespasians 69).

Auf die historien des Plinius führt H. Nissen die übereinstimmende darstellung der begebenheiten der jahre 68 und 69 bei Plutarch (leb. des Galba und Otho), Tacitus, Sueton zurück Rh. Mus. XXVI 497 ff. vgl. Detlefsen Philol. XXXIV 40.

§ 57. 5. Die jüdischen schriftsteller Flavius Josephus und Justus von Tiberias.

1) Flavius Josephus.

Ausg. v. Sigb. Havercamp. II voll. Amstelod. 1726. fol. Wilh. Dindorf. II voll. Paris 1845. 47. Imm. Bekker. VI voll. Leipz. 1855 s.

Suidas: *Ἰώσηπος Ἰουδαῖος . . . . . Ματθίου παῖς ἱερέως ἐξ Ἱεροσολύμων, ὁ γράψας τὴν Ἰουδαϊκὴν Ἀρχαιολογίαν ἐν βιβλίοις κ'. οὗτος ἁλοὺς παρὰ Οὐεσπασιανοῦ μετὰ Τίτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ τῶν Ἱεροσολύμων ἁλώσει κατελείφθη, καὶ σὺν αὐτοῖς εἰς Ῥώμην ἐλθὼν ζ' λόγους τῆς Ἱεροσολύμων ἁλώσεως τοῖς βασιλεῦσι προσήνεγκεν, οἵτινες τῇ δημοσίᾳ βιβλιοθήκῃ παρεδόθησαν, καὶ διὰ τὴν δόξαν τῆς συγγραφῆς ἀνδριάντος ἠξιώθη. ἔγραψε δὲ καὶ . . . .*

Josephus, geb. 37, pharisäer, kam 63 nach Rom und erreichte seinen zweck durch Poppaea Sabina: 67 befehligte er zu Iopata in Galilaea und prophezeite Vespasian das kaisertum; war im lager des Titus zeuge der einnahme von Jerusalem und lebte seitdem am hofe der Flavier in Rom.

Digitized by Google

§ 57. Bell. jud. III 8, 9 *Νέρωνί με πέμπεις; τί γάρ; οἱ μετὰ Νέρωνα μέχρι σοῦ διάδοχοι μενοῦσι; σὺ Καῖσαρ, Οὐεσπασιανέ, καὶ αὐτοκράτωρ σὺ καὶ παῖς ὁ σὸς οὗτος . . . δεσπότης μὲν γὰρ οὐ μόνον ἐμοῦ σύ, Καῖσαρ, ἀλλὰ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης καὶ παντὸς ἀνθρώπων γένους*: vgl. VI 5, 4.

Tac. hist. II 1. 78. Suet. Vesp. 4. 5. Appian. XXII b. Zonar. XI 16 p. 575 u. a.

Josephus schrieb 1. *περὶ τοῦ Ἰουδαικοῦ πολέμου* (*ἢ Ἰουδαικῆς ἱστορίας περὶ ἁλώσεως*) 7 bb., bald nach der vollendung des *templum pacis* 75 herausgegeben (VII 5, 7). praef. I 1 . . . *προυθέμην ἐγὼ τοῖς κατὰ τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν Ἕλλάδι γλώσσῃ μεταβαλών, ἃ τοῖς ἄνω βαρβάροις τῇ πατρίῳ συντάξας ἀνέπεμψα πρότερον, ἀφηγήσασθαι* . . . § 12 *ταῦτα πάντα περιλαβὼν ἐν ἑπτὰ βιβλίοις καὶ μηδεμίαν τοῖς ἐπισταμένοις τὰ πράγματα καὶ παρατυχοῦσι τῷ πολέμῳ καταλιπὼν ἢ μέμψεως ἀφορμὴν ἢ κατηγορίας, τοῖς γε τὴν ἀλήθειαν ἀγαπῶσιν, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἡδονὴν ἀνέγραψα.* vgl. g. Apion. I 9 f. Photios bibl. cod. 47. Eine quelle für Tacitus s. Lehmann Claudius s. 33—37.

Lateinische bearbeitung aus dem ende des vierten jahrhunderts (von Ambrosius?). ausg. von C. F. Weber (mit der verderbnis des namens in Hegesippus) u. C. Jul. Caesar. Marb. 1864. Fr. Vogel de Hegesippo qui dicitur I. interprete. Erlang. 1880.

2. *Ἰουδαικὴ ἀρχαιολογία* 20 b., bis zum 12. regierungsjahre Nero's (65/66), verfaszt im 13. regierungsjahre Domitians (93/94) und Nero's freigelassenem Epaphroditos gewidmet mit der rechtfertigungsschrift über sein leben. arch. XX 11, 2. vit. 76.

Ludw. Mendelssohn, senatus consulta Romanorum quae sunt in I. A. disposuit et enarravit. Acta philol. Lips. V p. 87. 1875. vgl. B. Niese, Hermes XI 466 ff. Ferd. Bloch, die quellen des Fl. I. in seiner archaeologie. Leipz. 1879.

Ferner sind von Josephus erhalten: *περὶ ἀρχαιότητος Ἰουδαίων πρὸς τοὺς Ἕλληνας* (*κατὰ Ἀπίωνος*) 2 b.: s. Jac. Bernays Theophrastos' schr. üb. frömmigkeit s. 23. 154; *εἰς Μακκαβαίους λόγος ἢ περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ.*

2) Justus von Tiberias.

Müller, FHG III 523[a]. A†Gutschmid jhb. 1860, 703—708.

Photios bibl. cod. 33 p. 6 *ἀνεγνώσθη Ἰούστου Τιβεριέως χρονικόν, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ Ἰούστου Τιβεριέως Ἰουδαίων βασι-*

Digitized by Google

λέων τῶν ἐν τοῖς στέμμασιν. οὗτος ἀπὸ πόλεως τῆς ἐν § 57
Γαλιλαίᾳ Τιβεριάδος ὡρμᾶτο. ἄρχεται δὲ τῆς ἱστορίας ἀπὸ Μωϋσέως, καταλήγει δὲ ἕως τελευτῆς Ἀγρίππα τοῦ ἑβδόμου μὲν τῶν ἀπὸ τῆς οἰκίας Ἡρῴδου, ὑστάτου δὲ ἐν τοῖς Ἰουδαίων βασιλεῦσιν, ὃς .... τελευτᾷ .. ἔτει τρίτῳ Τραϊανοῦ, οὗ καὶ ἡ ἱστορία κατέληξεν .... ἀντεπολιτεύσατο δὲ Ἰωσήπῳ... καὶ τὴν ἱστορίαν δέ, ἣν ἐκεῖνος ἔγραψε, πεπλασμένην τὰ πλεῖστά φησι (Bk.; cod. *φασι*) *τυγχάνειν, καὶ μάλιστα οἷς τὸν Ῥωμαϊκὸν πρὸς Ἰουδαίους διέξεισι πόλεμον καὶ τὴν Ἱεροσολύμων ἅλωσιν.*

Steph. u. *Τιβεριάς· ἐκ ταύτης ἦν Ἰοῦστος ὁ τὸν Ἰουδαϊκὸν πόλεμον τὸν κατὰ Οὐεσπασιανοῦ ἱστορήσας.*

Gegen Justus Joseph. vit. c. 65 f.

Das *χρονικὸν* des Justus war die älteste weltchronik.

§ 58. 6. Cornelius Tacitus,

geb. ca. 55/56 praetor 88, cos. 98 † nach 117.

Ausg. der werke zuerst vollständig von Phil. Beroaldus. Rom. 1515. fol. Just. Lipsius, zuerst Antverp. 1574. Io. Fr. Gronovius. Amstelod. 1672. 1685. Imm. Bekker. Leipz. 1831. Franz Ritter. (1834) eb. 1864. J. C. Orelli u. J. G. Baiter. Zürich 1846. 8. Karl Halm. Leipz. (1850) 1874. Fr. Haase. eb. 1855. Karl Nipperdey. 4 partes. Berl. 1871/76. C. Lud. Urlichs, de vita et honoribus Taciti. Würzb. 1879. Ed. Wölfflin in Bursian's jahresber. XVIII 215.

Hist. I 1 *mihi Galba Otho Vitellius nec beneficio nec iniuria cogniti. dignitatem nostram a Vespasiano inchoatam a Tito auctam, a Domitiano longius provectam non abnuerim; sed incorruptam fidem professis neque amore quisquam et sine odio dicendus est.*

Agric. 9 von dem consulate des Agricola 77: *consul egregiae tum spei filiam iuveni mihi despondit, ac post consulatum collocavit, et statim Britanniae praepositus est.*

Ann. XI 11 *is quoque* (*Domitianus*) *edidit ludos saeculares, isque intentius affui sacerdotio quindecimvirali praeditus ac tunc praetor* (88).

Nach mehrjähriger abwesenheit (als statthalter von Belgica?) kehrte Tacitus im herbste 93 nach Rom zurück.

Plin. ep. II 1, 6 *Verginius Rufus . . laudatus est a consule Cornelio Tacito* (98): *nam hic supremus felicitati eius cumulus accessit, laudator eloquentissimus.*

Digitized by Google

§ 58. Ebend. VII 20, 4 *equidem adulescentulus, cum iam tu fama gloriaque floreres, te sequi, tibi 'longo sed proximus intervallo' et esse et haberi concupiscebam.* vgl. VIIII, 23.

Ebend. II 11, 2 (100) *Marius Priscus accusantibus Afris, quibus pro consule praefuit, omissa defensione iudices petiit. ego et Cornelius Tacitus adesse provincialibus iussi . . . .* 17 *respondit Cornelius Tacitus eloquentissime et, quod eximium orationi eius inest,* σεμνῶς. . . . 19 *Cornutus Tertullus, consul designatus . . . censuit . . . . quod ego et Tacitus iniuncta advocatione diligenter et fortiter functi essemus, arbitrari senatum ita nos fecisse, ut dignum mandatis partibus fuerit . . .*

Schriften: 1) *Dialogus de oratoribus.* A. G. Lange, dialogus de or. T. vindicatus (1811), verm. schr. 1832, s. 3 ff. Franz Weinkauff, de T. dialogi — auctore. Köln (1857. 59) 1880. H. Sauppe Philol. XVIIII 256 ff. ausg. v. Ad. Michaelis. Lips. 1868.

2) *De vita et moribus Cn. Iulii Agricolae* († 93), geschrieben nach Nerva's tode im ersten jahre Trajans 98.

Ausg. v. Geo. Ludw. Walch (mit einer abhandlung üb. d. kunstform der antiken biographie). Berlin 1828. K. L. Roth. Nürnb. 1838. Fr. C. Wex. Braunschw. 1852. L. Urlichs. Würzb. 1875. K. Peter. Jena 1876. Vgl. Em. Hübner, zu T. Agr. Hermes I 438 ff. (1866). G. Andresen, die entstehungstendenz des Tac. Agricola. Berlin 1874. L. Urlichs, de vita et honoribus Agricolae. Würzb. 1868 u. de vita Taciti 1879. p. 18 sqq.

Agric. c. 1 *Clarorum virorum facta moresque posteris tradere, antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus quamquam incuriosa suorum aetas omisit . . at nunc narraturo mihi vitam defuncti hominis venia opus fuerit, quam non petissem incusaturus tam saeva et infesta virtutibus tempora . . .* c. 3 *non tamen pigebit vel incondita ac rudi voce memoriam prioris servitutis ac testimonium praesentium bonorum composuisse. hic interim liber, honori Agricolae soceri mei destinatus, professione pietatis aut laudatus erit aut excusatus.*

c. 42 *sciant, quibus moris est inlicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse, obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis escendere, quo plerique per abrupta, sed in nullum reipublicae usum, ambitiosa morte inclaruerunt.*

3) *De origine ac situ Germanorum,* herausgegeben 98.

Ausg. v. M. Haupt. Berl. 1855. K. Müllenhoff (cum aliorum veterum auctorum locis de Germania praecipuis). 1873. erläut. v. A. Baumstark. Leipz. 1875/80.

Digitized by Google

c. 37 *sescentesimum et quadragesimum annum* (= 641 Varr.) *urbs nostra agebat, cum primum Cimbrorum audita sunt arma, Caecilio Metello et Papirio Carbone consulibus. ex quo si ad alterum imperatoris Traiani consulatum computemus, ducenti ferme et decem anni colliguntur. tamdiu Germania vincitur.* § 58.

Trajan trat sein II. consulat Jan. 1. 98 zu Köln an, als college von Nerva, welcher am 25. Januar starb.

c. 4 *ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniae populos nullis aliarum nationum conubiis infectos propriam et sinceram et tantum sui similem gentem arbitrantur.* c. 19 *nemo enim illic vitia ridet, nec corrumpere aut corrumpi saeculum vocatur.*

c. 33 nach der meldung von der vernichtung der Bructerer durch innere fehde (vgl. Jul. Asbach, jhb. des vereins v. altertumsfr. d. Rheinlande 1880. LXIX 1): *maneat, quaeso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui, quando urguentibus imperii fatis nihil iam praestare fortuna maius potest quam hostium discordiam.*

Allgemeiner teil c. 1—27: *haec in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus: nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, quaeque nationes e Germania in Gallias commigraverint expediam* bis zum schlusz c. 46 *quod ego ut incompertum in medio relinquam.*

4) *Historiarum* l. I—V (erhalten in dem cod. Medic. II von Monte Cassino aus dem XII jhdt., mit Ann. XI—XVI als l. XVII—XXI).

Ausg. m. deutschen Anmerkungen von K. Heraeus. Leipz. (1864) 1877 f.

Hieronym. ad Zachar. III 14 (VI 2 p. 913 Vall.) *Cornelius Tacitus, qui post Augustum usque ad mortem Domitiani vitas Caesarum triginta voluminibus exaravit.* O. Hirschfeld zeitschr. f. d. österr. gymn. 1877 s. 811. (mit Fz. Ritter): *Annales* 18 bb., *Historiae* 12 bb.

Tertullian. apol. 16 *Cornelius Tacitus in quinta Historiarum suarum.*

Hist. I 1 *initium mihi operis Servius Galba iterum Titus Vinius consules erunt* (822/69). *nam post conditam urbem octingentos et viginti prioris aevi annos multi auctores rettulerunt: dum res populi Romani memorabantur, pari eloquentia ac libertate; postquam bellatum apud Actium atque omnen potentiam ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessere; simul veritas pluribus modis infracta, primum inscitia rei publicae ut*

Digitized by Google

§ 58. *alienae, mox libidine adsentandi aut rursus odio adversus dominantes: ita neutris cura posteritatis inter infensos vel obnoxios ... quod si vita suppeditet, principatum divi Nervae et imperium Traiani, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposui, rara temporum felicitate, ubi sentire quae velis et quae sentias dicere licet.*

Der erhaltene teil bricht ab in den verhandlungen zwischen Petilius Cerealis und Civilis im j. 70. Benutzt sind die historien von Sulpicius Severus (u. a. für die geschichte der zerstörung von Jerusalem): s. Jac. Bernays, die chronik des Sulpicius Severus. Berlin 1861 s. 57 ff. v. Gutschmid jhb. 1863 s. 711 ff.; ferner von Paulus Orosius s. Th. von Mörner, de Orosii vita. 1844 s. 155.

Sein zweck I 4 *ut non modo casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam causaeque noscantur.*

Plin. ep. VI 16 *petis et tibi avunculi mei exitum* (beim ausbruche des Vesuvs Aug. 24. 79) *scribam, quo verius tradere posteris possis.* 20 *ais te adductum litteris, quas exigenti tibi de morte avunculi mei scripsi, cupere cognoscere, quos ego Miseni relictus casus pertulerim.* VII 33 *auguror, nec me fallit augurium, historias tuas immortales futuras; quo magis illis, ingenue fatebor, inseri cupio.*

Die Historiae scheinen nach und nach herausgegeben und etwa 109 vollendet zu sein. Nissen Rh. Mus. XXVI 535 ff. Urlichs, de vita Taciti p. 16.

5) *Ab excessu divi Augusti libri (XVIII?).*

Buch I—VI sind allein erhalten in dem cod. Medic. I (aus dem XI. jhdt., früher in Corvey). Es fehlt der gröszte theil des V. und der anfang des VI. buches: die fortsetzung der geschichte des j. 29 bis gegen ende des j. 31. s. Fr. Haase Philol. III 153. Buch XI—XVI, am anfange und ende verstümmelt, die geschichte der j. 47—61, sind (mit den Historien) erhalten im cod. Medic. II (und dessen abschriften). vgl. s. 111.

Erklärt v. K. Nipperdey u. G. Andresen. Berlin (1851 f.) 7. u. 4. A. 1879. G. R. Sievers, Tacitus und Tiberius (1850 f.) i. d. stud. z. gesch. d. röm. kaiser. Berlin 1870. H. T. Karsten, de T. fide in sex priorib. annalium libris. Traj. ad Rh. 1878. J. Froitzheim, de T. fontib. in c. I annalium. Bonn 1873. Ders. z. quellenanalyse des T. jahrb. 1874 s. 201 ff.

Digitized by Google

I 1 *consilium mihi pauca de Augusto et extrema tradere,* § 58. *mox Tiberii principatum et cetera, sine ira et studio, quorum causas procul habeo.*

II 61 geschrieben um 115, während Trajans Partherkrieg: *Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperii, quod nunc rubrum ad mare patescit.*

Herausgegeben nach vollendung der historien: XI 11 (von den säcularspielen des j. 47) *utriusque principis (Augusti et Claudii) rationes praetermitto, satis narratas libris quibus res imperatoris Domitiani composui.*

III 65 *exequi sententias haud institui nisi insignes per honestum aut notabili dedecore; quod praecipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit.*

IIII 32 s. *nemo annales nostros cum scriptura eorum contenderit, qui veteres populi Romani res conposuere . . . cunctas nationes et urbes populus aut primores aut singuli regunt: delecta ex iis et consociata rei publicae forma laudari facilius quam evenire, vel si evenit, haud diuturna esse potest.*

IIII 71 *ni mihi destinatum foret suum quaeque in annum referre, avebat animus antire statimque memorare exitus . . . . verum has atque alias sontium poenas in tempore trademus.* Zusammenfassender bericht von auswärtigen begebenheiten mehrerer jahre oder vorgreifende erzählung II 88. VI 38. XI 8. XII 40. 44 ff. XIII 9. 53. XIV 23.

III 55 . . *nisi forte rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur; nec omnia aput priores meliora sed nostra quoque aetas multa laudis et artium imitanda posteris tulit.*

XIV 12 *Thrasea Paetus silentio vel brevi adsensu priores adulationes transmittere solitus exiit tum senatu, ac sibi causam periculi fecit, ceteris libertatis initium non praebuit.*

Flav. Vopisc. Tac. 10 (*Tacitus*) *Cornelium Tacitum, scriptorem historiae Augustae, quod parentem suum eundem diceret, in omnibus bibliothecis conlocari iussit et, ne lectorum incuria deperiret, librum per annos singulos decies scribi publicitus . . . . iussit et in bibliothecis poni.*

Digitized by Google

§ 59. Griechische geographen.

a) *Περίπλους τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης.*

Ausg. in K. Müller, geogr. Gr. min. 1855 I 257—305. prolegg. XCV ff. E. A. Schwanbeck Rh. Mus. VII 321. 480. 1850. A. Dillmann ak. ber. Berlin 1870 s. 413.

Die küstenbeschreibung, fälschlich Arrian beigelegt, ist von einem kauffahrer in Ägypten verfaszt, wahrscheinlich zu Berenike, etwa zw. 70—75.

b) Dionysios ὁ *περιηγητής.*

Οἰκουμένης περιήγησις in 1187 hexametern.

Ausg. m. d. paraphrasen und commentaren in K. Müller geogr. Gr. min. 1861. II 103—457. prolegg. XV ff.

H. Usener Rh. mus. XXV 613. Tycho Mommsen progr. Frankf. a. M. 1879 s. 59.

K. Müller setzt die abfassung zwischen 86—96 n. Ch., T. Mommsen in das erste jahrhundert vor Christus, etwa in Sulla's zeit.

Die periegese ist lateinisch bearbeitet von Avienus im 4. jhdt. (§ 84), um 500 von Priscianus (§ 116), commentiert von verschiedenen grammatikern, namentlich von Eustathios erzbischof von Thessalonich 1160—1198.

§ 60. Plutarch von Chaironeia.

Ausgaben der Werke von Xylander. 2 voll. Frankf. 1599. 1620. fol. J. J. Reiske. 12 voll. Leipz. 1774—82. J. G. Hutten. 14 voll. Tübing. 1791—1805. Th. Döhner u. Fr. Dübner. 4 voll. Paris 1841—55. vitae ex rec. K. Sintenis. 4 voll. Leipz. 1839—46. 5 voll. L. 1852 ff. (1874). I. Bekker. Lips. 1855 f. Moralia, i. e. opera exceptis vitis reliqua. Graeca emendavit . . animadversiones explicandis rebus ac verbis, item indices cop. adi. Dan. Wyttenbach. Oxon. 1795—1830. (9 voll. 4. oder 15 voll. 8. abg. Leipz. 1796—1834, 5 tomi in 10 partes.) ex rec. Rud. Hercheri. vol. 1. Leipz. 1872. verzeichnisse Plutarchischer schriften: A. Schaefer, commentatio de libro vitar. X oratorum. Dresd. 1844. Der sogen. Lampriascatalog der Plutarchschriften von M. Treu. Waldenb. 1873. R. Volkmann, leb., schriften u. philosophie d. Pl. 2 tle. Berl. 1869.

Plutarch war geboren unter Claudius (ca. 46), hörte in Nero's zeit den peripatetiker Ammonios zu Athen, war unter den Flaviern lehrer der philosophie in Rom, befreundet mit Q. Sosius Senecio (cos. ord. 99. 107), welchem er u. a. die *βίοι παράλληλοι* widmete, lebte später hochangesehen in seiner vaterstadt und † ca. 120.

Digitized by Google

Suidas: *Πλούταρχος Χαιρωνεὺς τῆς Βοιωτίας, γεγονὼς* § 60. *ἐπὶ τῶν Τραϊανοῦ τοῦ Καίσαρος χρόνων καὶ ἔτι πρόσθεν.* — vgl. Clinton's F. R. u. d. j. 120.

Euseb. a. 2135, 3. j. Hadrians (119/120) *Plutarchus Chaeronaeus — philosophi cognoscebantur.*

Plutarch schrieb biographien der römischen kaiser von Augustus bis Vitellius. Hiervon sind erhalten Galba und Otho.

Ferner schrieb er das leben von Artaxerxes II., von Aratos und dem älteren Scipio.

Später verfaszte er in seiner heimat die *βίοι παράλληλοι*:

der Griechen: Theseus, Lykurg, Solon, Themistokles, Aristeides, Kimon, Perikles, Nikias, Alkibiades, Lysander, Agesilaos, Pelopidas, Dion, Timoleon, Demosthenes, Phokion, Alexander d. gr., Eumenes, Demetrios, Pyrrhos, Agis und Kleomenes, Philopoemen;

und der Römer: Romulus, Numa, Poplicola, Coriolanus, Camillus, Fabius Maximus, Marcellus, T. Quinctius Flamininus, Cato Censorius, L. Aemilius Paulus, Ti. u. C. Gracchus, Marius, Sulla, Sertorius, Lucullus, Crassus, Pompeius, Caesar, Cicero, Cato Uticensis, Brutus, Antonius.

Verloren sind die parallelbiographien von Epameinondas und dem jüngern Scipio, jene angeführt Ages. 28, diese Ti. Gracch. 21. C. Gracch. 10.

Plutarch gab die biographien paarweise in einzelnen büchern heraus:

Dem. 3 *γράφοντες ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, τῶν παραλλήλων βίων ὄντι πέμπτῳ, περὶ Δημοσθένους καὶ Κικέρωνος.* Perikl. 2 *ἔδοξεν οὖν καὶ ἡμῖν ἐνδιατρῖψαι τῇ περὶ τοὺς βίους ἀναγραφῇ, καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον δέκατον συντετάχαμεν τὸν Περικλέους βίον καὶ τὸν Φαβίου . .* Dion und Brutus bildeten das 12. buch. Dion 2. Drei bücher in handschriften R. Schöll Hermes V 114.

A. Lion, comm. de ordine quo Pl. vitas scripserit. Gött. (1819) 1837.
C. Th. Michaelis, de ordine vit. parall. Pl. Berl. 1875.

Demosth. 2 . . *ἡμεῖς δὲ μικρὰν οἰκοῦντες πόλιν καὶ ἵνα μὴ μικροτέρα γένηται φιλοχωροῦντες, ἐν δὲ Ῥώμῃ καὶ ταῖς περὶ τὴν Ἰταλίαν διατριβαῖς οὐ σχολῆς οὔσης γυμνά-*

Digitized by Google

§ 60. *ξεσθαι περὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν διάλεκτον ὑπὸ χρειῶν πολιτικῶν καὶ τῶν διὰ φιλοσοφίαν πλησιαζόντων, ὀψέ ποτε καὶ πόρρω τῆς ἡλικίας ἠρξάμεθα Ῥωμαϊκοῖς γράμμασιν ἐντυγχάνειν. καὶ πρᾶγμα θαυμαστὸν μέν, ἀλλ' ἀληθὲς ἐπάσχομεν. οὐ γὰρ οὕτως ἐκ τῶν ὀνομάτων τὰ πράγματα συνιέναι καὶ γνωρίζειν συνέβαινεν ἡμῖν, ὡς ἐκ τῶν πραγμάτων, ὧν ἀμωσγέπως εἴχομεν ἐμπειρίας, ἐπακολουθεῖν [διὰ ταῦτα] καὶ τοῖς ὀνόμασιν.*

Zweck der lebensbeschreibungen: einleit. z. leb. des Timoleon u. L. Aemilius Paulus 1: *ἐμοὶ μὲν τῆς τῶν βίων ἅψασθαι μὲν γραφῆς συνέβη δι' ἑτέρους, ἐπιμένειν δὲ καὶ φιλοχωρεῖν ἤδη καὶ δι' ἐμαυτόν, ὥσπερ ἐν ἐσόπτρῳ τῇ ἱστορίᾳ πειρώμενον ἀμωσγέπως κοσμεῖν καὶ ἀφομοιοῦν πρὸς τὰς ἐκείνων ἀρετὰς τὸν βίον* .. Per. c. 1. 2.

Alex. 1 *τὸν Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως βίον καὶ τοῦ Καίσαρος, ὑφ' οὗ κατελύθη Πομπήϊος, ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ γράφοντες .. παραιτησόμεθα τοὺς ἀναγινώσκοντας, ἐὰν μὴ πάντα μηδὲ καθ' ἕκαστον ἐξειργασμένως τι τῶν περιβοήτων ἀπαγγέλλωμεν, ἀλλ' ἐπιτέμνοντες τὰ πλεῖστα, μὴ συκοφαντεῖν. οὔτε γὰρ ἱστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους, οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δήλωσις ἀρετῆς ἢ κακίας, ἀλλὰ πρᾶγμα βραχὺ πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παιδιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησε μᾶλλον ἢ μάχαι μυριόνεκροι .... ἡμῖν δοτέον εἰς τὰ τῆς ψυχῆς σημεῖα μᾶλλον ἐνδύεσθαι καὶ διὰ τούτων εἰδοποιεῖν τὸν ἑκάστου βίον, ἐάσαντας ἑτέροις τὰ μεγέθη καὶ τοὺς ἀγῶνας.*

Nik. 1 *ἃς γοῦν Θουκυδίδης ἐξήνεγκε πράξεις ... ἐπιδραμὼν βραχέως καὶ διὰ τῶν ἀναγκαίων ..., τὰ διαφεύγοντα τοὺς πολλούς, ὑφ' ἑτέρων δ' εἰρημένα σποράδην ἢ πρὸς ἀναθήμασιν ἢ ψηφίσμασιν εὑρημένα παλαιοῖς πεπείραμαι συναγαγεῖν, οὐ τὴν ἄχρηστον ἀθροίζων ἱστορίαν, ἀλλὰ τὴν πρὸς κατανόησιν ἤθους καὶ τρόπου παραδιδούς.*

Vgl. Sympos. V 3, 3 p. 677[a] *ἐγὼ γοῦν ἀνεπειθόμην καὶ προσεῖχον, ὥστε καὶ τῶν μαρτυρίων ἐκμαθεῖν πολλὰ καὶ μνημονεύειν.* coniug. praec. 48 p. 145[e] *σὺ δ', ὦ Εὐρυδίκη, μάλιστα πειρῶ τοῖς τῶν σοφῶν καὶ ἀγαθῶν γυναικῶν ἀποφθέγμασιν ὁμιλεῖν καὶ διὰ στόματος ἀεὶ τὰς φωνὰς ἔχειν ἐκείνας ὧν καὶ παρθένος οὖσα παρ' ἡμῖν ἀνελάμβανες.* de tranq. an. 1 p. 464[f] *ἀνελεξάμην περὶ εὐθυμίας ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ὧν ἐμαυτῷ πεποιημένος ἐτύγχανον.* de cohib. ira 9

Digitized by Google

p. 457e . . *συνάγειν ἀεὶ πειρῶμαι καὶ ἀναγινώσκειν οὐ ταῦτα δὴ μόνον τὰ τῶν φιλοσόφων (παραδείγματα) . ., ἀλλὰ μᾶλλον τὰ τῶν βασιλέων καὶ τυράννων.* § 60.

πολιτ. παραγγ. 17 p. 814b *πολλὰ γάρ ἐστιν ἄλλα τῶν πρότερον Ἑλλήνων διεξιόντα τοῖς νῦν ἠθοποιεῖν καὶ σωφρονίζειν· ὡς Ἀθήνησιν ὑπομιμνήσκοντα μὴ τῶν πολεμικῶν, ἀλλ' οἷόν ἐστι τὸ ψήφισμα τὸ τῆς ἀμνηστίας ἐπὶ τῶν τριάκοντα κτἑ.*

Eunap. vit. Soph. prooem. p. 4 Boiss. *τὸ κάλλιστον αὐτοῦ (Πλουτάρχου) τῶν συγγραμμάτων εἰσὶν οἱ καλούμενοι παράλληλοι βίοι τῶν ἀρίστων κατὰ ἔργα καὶ πράξεις ἀνδρῶν.*

Plutarchs quellen: A. H. L. Heeren, de fontibus et auctoritate vitarum parallelarum Pl. Gött. 1820. Mart. Haug, die quellen Pl.'s in den lebensbeschreib. der Griechen. Tübing. 1854. Herm. Klapp, de vitar. Plut. auctorib. Romanis. I. Bonn 1862. HPeter, die quellen Pl.'s in den biographien der Römer. Halle 1865. Ad. Schmidt, das Perikl. ZA. Jena 1879 II 46ff.

Die *ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν* und die *ἀποφθέγματα Λακωνικά* sind von jüngerer hand groszenteils aus schriften Plutarchs ausgezogen.

Wyttenbachs commentar. K. Schmidt, de apophthegm. quae sub Plutarchi nomine feruntur collectionibus part. I. Greifswald 1879.

Historischen inhalts sind unter Plutarchs schriften u. a.: *γυναικῶν ἀρεταί. αἰτίαι Ἑλλήνων. αἰτίαι Ῥωμαϊκαί.* vgl. o. s. 90.

Rhetorische schulübungen sind die schriften: *πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι. περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς λόγοι β'. περὶ τῆς Ῥωμαίων τύχης ἢ ἀρετῆς.* Die geschichte der befreiung Thebens 379 v. Chr. ist verwebt in den dialog *Καφεισίας* [*ἢ περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου*].

Die *βίοι τῶν δέκα ῥητόρων* rühren nicht von Plutarch her. Unecht sind die *παράλληλα Ἑλληνικὰ καὶ Ῥωμαϊκά* und die schrift *περὶ ποταμῶν*, beide von demselben verfasser. s. R. Hercher, Pl. libellus de fluviis. Leipz. 1851.

Digitized by Google

4. Hilfszeugnisse. Grammatiker. Rhetoren. Dichter.

§ 61. Fenestella. Verrius Flaccus. Hyginus.

Fenestella nahm in seinen antiquarischen studien Varro zum vorbilde und schrieb auch *annales*.

Hieronym. a. Abr. 2035 (19 n. Chr.) *Fenestella historiarum scriptor et carminum septuagenarius moritur sepeliturque Cumis.*

Plin. NH XXXIII 146 *Fenestella .. qui obiit novissimo Tiberii Caesaris principatu, ait ...*

Diomed. I p. 365, 7 K. *apud Fenestellam in libro epitomarum secundo.* vgl. H. Jordan Hermes III 403.

L. Mercklin, de Fenestella historico et poeta. Dorpat 1844. 4.

Verrius Flaccus.

Suet. de gramm. 17 *M. Verrius Flaccus libertinus docendi genere maxime inclaruit ... quare ab Augusto quoque nepotibus eius praeceptor electus, transiit in Palatium cum tota schola ... decessit aetatis exactae sub Tiberio. statuam habet Praeneste, in superiore fori parte circa hemicyclium, in quo fastos a se ordinatos et marmoreo parieti incisos publicarat.*

Bruchstücke der Fasti Praenestini (Ian. Febr. Mart. Apr. Dec.) geschrieben zwischen 752—763 C. I. L. I. p. 295. 311—319. 363. Vahlen ind. lect. hib. Berl. 1877.

De verborum significatu. Daraus gezogen *Sex. Pompeius Festus de verborum significatione* l. XX, um 150. Hiervon ist (in dem cod. Farnesianus saec. XI zu Neapel) ein teil erhalten (von B. XII—XIX, M—V).

Fest. v. porriciam p. 218^{b}, 3 .. *cum propositum habeam ex tanto librorum eius numero intermortua iam et sepulta verba ... praeterire et reliqua quam brevissime redigere in libros admodum paucos ...*

Hiervon fertigte wiederum Paulus Diaconus gegen ende des 8. jhdts. einen auszug an. vgl. GWaitz MGH. Script. rer. Langob. p. 19 f. Mommsen n. Archiv V 55.

Pauli ep. ad Carolum regem p. 1 *Sextus .. Pompeius ... tam sermonum abditorum quam etiam quarundam causarum origines aperiens, opus suum ad XX usque prolixa volumina extendit: ex qua ego prolixitate superflua quaeque et minus necessaria praetergrediens et quaedam abstrusa penitus stilo proprio enucleans, nonnulla ita ut erant posita relinquens, hoc*

Digitized by Google

vestrae celsitudini legendum conpendium obtuli; in cuius serie . . § 61. *quaedam secundum artem quaedam iuxta ethimologiam posita non inconvenienter invenietis, et praecipue civitatis vestrae Romuleae portarum viarum montium locorum tribuumque vocabula diserta repperietis, ritus praeterea gentilium et consuetudines varias, dictiones quoque poematis et historiographis familiares, quas in suis opusculis frequentius posuere . . .*

Ausg. v. Fulvius Ursinus. Rom. 1581. K. Otfr. Müller. Leipz. 1839. 4. Festi cod. quaternionem XVI. denuo ed. Th. Mommsen, ak. abh. Berl. 1864 s. 57 ff. vgl. Bruns, fontes i. R.[4] p. 261.

C. Iulius Hyginus.

Chr. B. Bunte, de H. vita et scriptis. I Marb. 1846. Ausg. d. fabulae in A. van Staveren auct. mythogr. Latini. Leid. 1742. 4. B. Bunte. Leipz. 1857. M. Schmidt Jen. 1872. astronom., rec. Bunte. Leipz. 1875. Ex Hyg. geneal. excerpta a C. Bursian restituta. Zürich 1868.

Suet. de gramm. 20 *C. Iulius Hyginus, Augusti libertus, natione Hispanus . . . studiose et audiit et imitatus est Cornelium Alexandrum* (s. o. § 27) . . . . *praefuit Palatinae bibliothecae, nec eo secius plurimos docuit; fuitque familiarissimus Ovidio poetae et Clodio Licino consulari historico* (o. § 33[a] s. 76) . . . .

Hieron. ad a. Abr. 2008 (= 8 v. Chr.) *C. Iulius Hyginus . . grammaticus habetur inlustris.*

Ascon. in Pis. (§ 52) p. 12, 6 *Varronem autem tradere M. Valerio, quia Sabinos vicerat, aedes in Palatio tributas Iulius Hyginus dicit in libro priore* DE VIRIS CLARIS ⟨*et*⟩ *P. Valerio Volesi filio Publicolae . . .*

Gell. I 14, 1 *Iulius Hyginus in libro* DE VITA REBUSQUE INLUSTRIUM VIRORUM *sexto legatos dicit a Samnitibus ad C. Fabricium . . venisse . . .* VI 1, 2. vgl. u.

Ders. X 18, 7 *Hyginus in Exemplis refert.*

Ders. I 21, 2 *Hyginus autem, non hercle ignobilis grammaticus, in Commentariis, quae in Vergilium fecit, . . .* XVI 6, 14 *Hyginus autem Iulius, qui ius pontificum non videtur ignorasse, in IV librorum, quos de Vergilio fecit . . .*

Serv. ad Aen. V 389 . . *secundum Hyginum, qui de Familiis Troianis scripsit;* III 553 *secundum Hyginum qui scripsit De situ urbium Italicarum.* u. a. schr.

Die *fabulae* (*genealogiae*) und die bücher *de astronomia* sind von späterer hand überarbeitet, verschieden ist der gromatiker Hyginus (unter Trajan).

Digitized by Google

§ 62. Q. Asconius Pedianus.

Hieron. chron. a. 2092 (= 76) *Q. Asconius Pedianus scriptor historicus clarus habetur, qui LXXIII aetatis suae anno captus luminibus XII postea annis in summo omnium honore consenescit.* Reifferscheid Suet. rel. p. 91.

Erhalten sind die commentare zu Cicero's reden contra L. Pisonem, pro M. Scauro, pro Milone, pro Cornelio de maiestate, in toga candida.

Q. A. P. orationum Ciceronis quinque enarratio rec. A. Kiessling et R. Schoell. Berl. 1865. Nic. Madvig, de Q. Asconii Pediani et aliorum veterum interpretum in Ciceronis or. commentariis disp. crit. Kopenh. 1828.

Asconius, geboren im j. 3 n.Chr. zu Patavium (in Cornel. p. 68, 17 *Livius noster*), schrieb unter Claudius und Nero und † 88.

Auszer den commentaren zu Cicero's reden verfaszte Asconius eine *vita Sallustii* und eine schrift *contra obtrectatores Vergilii.*

Aus Asconius' commentaren sind teilweise geschöpft die erklärungen ciceronischer reden von späteren grammatikern: scholia Bobiensia (zuerst von A. Mai hgg. Mediol. 1814), scholia Gronoviana (vgl. Mommsen Rh. Mus. XVI 140. 1861) und die pseudo-asconischen scholien zu Cicero's Verrinen.

Ciceronis opera ed. Orelli et Baiter. vol. V: Ciceronis scholiastae. Zürich 1833—35.

§ 63. M. Fabius Quintilianus, lehrer der redekunst (auch des Tacitus und des jüngern Plinius), verfaszte unter Domitian (um d. j. 90) *institutionis oratoriae l. XII.*

C. Plinius Caecilius Secundus, geb. 62 zu Comum, cos. 100, legat in Bithynien 111—112 oder 112—113, † ca. 113.

Jo. Masson, C. P. S. iunioris vita ordine chronologico digesta. Amsterdam 1709. Th. Mommsen, zur lebensgeschichte des jüngeren Pl. Hermes III 31 ff. 139. 1869. H. F. Stobbe, zur chronologie der briefe des Pl. Philol. XXX 347. 1870. C. Peter, eb. XXXII 698. 1873. Jul. Asbach Rh. Mus. XXXVI 1. 1881.

Ausg. v. Heinr. Keil (accedit index nominum cum rerum enarratione auct. Th. Mommsen). Leipz. 1870.

Panegyricus (*dictus Traiano Augusto* 100). *Epistularum libri IX* (aus den jahren 97—109), in gruppen herausgegeben.

Digitized by Google

Plinii ad Traianum imperatorem, Traiani imperatoris ad Plinium epistularum liber (98—113). § 63.

C. I. L. V 2, 5262 C. PLINIVS. L. F. OVF. CAECILIVS. secundus. cos. AVGVR. LEGAT. PRO PR. PROVINCIAE PONti et bithyniae CONSVLARI. POTESTAte IN. EAM. PROVINCIAM. Ex sc. missus ab IMP. CAESAR. NERVA. TrAIANO. AVG. GERMANico dacico sqq.

§ 64. Pamphila.

Müller FHG III 520.

Suidas: *Παμφίλη Ἐπιδαυρία σοφή, θυγάτηρ Σωτηρίδου, οὗ λέγεται εἶναι καὶ τὰ συντάγματα, ὡς Διονύσιος ἐν τῷ λ΄ τῆς μουσικῆς ἱστορίας· ὡς δὲ ἕτεροι γεγράφασι, Σωκρατίδα τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς. Ἱστορικὰ ὑπομνήματα ἐν βιβλίοις λγ΄, Ἐπιτομὴν τῶν Κτησίου ἐν βιβλίοις γ΄, Ἐπιτομὰς ἱστοριῶν τε καὶ ἑτέρων βιβλίων παμπλείστας, Περὶ ἀμφισβητήσεων, Περὶ ἀφροδισίων, καὶ ἄλλων πολλῶν.* vgl. u. *Σωτηρίδας γραμματικός, ἀνὴρ Παμφίλης, ᾗ καὶ τὰς ἱστορίας περιῆψεν ...— Σωτηρίδας Ἐπιδαύριος, πατὴρ Παμφίλης, ᾗ τὰ ὑπομνήματα ἐπέγραψεν, ὡς Διονύσιος ἐν λ΄ τῆς μουσικῆς ἱστορίας, βιβλία γ΄* (l. *λγ΄*).

Phot. bibl. cod. 175 p. 119 *ἀνεγνώσθησαν Παμφίλης συμμίκτων ἱστορικῶν ὑπομνημάτων λόγοι η΄. αὕτη ἀνδρὶ μὲν συνῴκει, ὡς καὶ αὐτὴ τῶν ὑπομνημάτων προοιμιαζομένη ἐπισημαίνεται· ᾧ καὶ ιγ΄ ἔτη ἐκ παιδὸς συμβιοῦσα ἤδη τῆς ὑπομνηματικῆς ταύτης συγγραφῆς λέγει ἀπάρξασθαι, συγγράψαι δὲ ἃ τε παρὰ τοῦ ἀνδρὸς μάθοι, τὰ ιγ΄ ἔτη συνεχῶς αὐτῷ συνοῦσα καὶ μηδ' ἡμέραν μηδ' ὥραν ἀπολειπομένη, καὶ ἃ παρ' ἄλλου τινὸς ἀκοῦσαι συνέβη τῶν παρ' αὐτὸν ἀφικνουμένων (πολλοὺς δὲ φοιτᾶν ὄνομα καὶ δόξαν ἔχοντας ἐπὶ παιδείᾳ) καὶ δὴ καὶ ὅσα βιβλίων αὐτὴ ἀνελέξατο. ταῦτα δὲ πάντα, ὅσα λόγου καὶ μνήμης αὐτῇ ἄξια ἐδόκει, εἰς ὑπομνήματα συμμιγῆ καὶ οὐ πρὸς τὰς ἰδίας ὑποθέσεις διακεκριμένον ἕκαστον διελεῖν, ἀλλ' οὕτως εἰκῇ καὶ ὡς ἕκαστον ἐπῆλθεν ἀναγράψαι, ὡς οὐχὶ καλεπὸν ἔχουσα, φησί, τὸ κατ' εἶδος αὐτὰ διελεῖν, ἐπιτερπέστερον δὲ καὶ χαριέστερον τὸ ἀναμεμιγμένον καὶ τὴν ποικιλίαν τοῦ μονοειδοῦς νομίζουσα. χρήσιμον δὲ τὸ βιβλίον εἰς πολυμαθίαν. εὕροι γὰρ ἄν τις καὶ τῶν ἱστορικῶν οὐκ ὀλίγα ἀναγκαῖα, καὶ δὴ καὶ ἀποφθεγ-*

Digitized by Google

§ 64. *μάτων καὶ ῥητορικῆς διατριβῆς ἔνια καὶ φιλοσόφου θεωρίας καὶ ποιητικῆς ἰδέας, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἐμπέσοι. Αἰγυπτία δὲ τὸ γένος ἡ Παμφίλη, ἤκμασε δὲ καθ' οὓς χρόνους Νέρων ὁ Ῥωμαίων ἤκμαζεν αὐτοκράτωρ. ἡ δὲ φράσις, ὡς ἔστιν ἐκ τῶν προοιμίων συλλαβεῖν καὶ ἐν οἷς ἄλλοθί που ἰδιόν τι λέγει, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν διάνοιαν, οἷα δὴ καὶ γυναικὸς ἔκγονον οὖσα, τῆς ἀφελοῦς ἐστὶν ἰδέας, οὐδὲ τῇ λέξει πρὸς τὴν ἰδέαν ἀλλοτριουμένη, ἐν οἷς δὲ τὰ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀπομνημονεύουσα λέγει, ποικιλώτερον αὐτῇ καὶ οὐ καθ' ἓν εἶδος σύγκειται ὁ λόγος.*

Ebend. cod. 161 p. 103ª .. *ἐκλογαὶ Σωπάτρου .. ὁ δὲ δεύτερος (λόγος) ἔκ τε τῶν Σωτηρίδα Παμφίλης ἐπιτομῶν πρώτου λόγου καὶ καθεξῆς μέχρι τοῦ δεκάτου ...*

Gellius XV 17 *Alcibiades Atheniensis, cum apud avunculum Periclen .... scriptum hoc in Commentario Pamphilae nono et vicesimo.*

ib. 23 *Hellanicus Herodotus Thucydides* (o. I 16) ... *scriptum est hoc in libro undecimo Pamphilae.*

Diogenes Laërtios citiert das II. V. VII. XXV. XXXII. buch der *ὑπομνήματα.*

§ 65. Dion Chrysostomos.

Dion aus Prusa in Bithynien, von angesehener familie, widmete sich dem studium der rhetorik und philosophie nach dem vorbilde von Platon, Xenophon, Hypereides, Aeschines, Demosthenes. Nach Rom kam er in der zeit der Flavier, wurde durch Domitian verbannt und wanderte in dieser zeit am nordgestade des Pontus und bei den Geten. Mit Nerva befreundet (daher *Cocceianus.* Plin. et Trai. ep. 81. 82), von Trajanus geehrt, lebte er später in Prusa und vornehmlich in Rom als hochangesehener mann: seine beredsamkeit trug ihm den beinamen *ὁ χρυσόστομος* ein.

Mit Dion hebt eine neue periode der griechischen schriftstellerei nach den alten mustern an, namentlich auch der geschichtschreibung.

Über Dions leben Philostr. leb. d. sophisten I 7. Synes. *Δίων ἢ περὶ τῆς κατ' αὐτὸν διαγωγῆς.*

Dion. or. XIII p. 219 M. *ὅτε φεύγειν συνέβη με φιλίας ἕνεκεν λεγομένης ἀνδρὸς οὐ πονηροῦ, τῶν δὲ τότε εὐδαιμόνων τε καὶ ἀρχόντων ἐγγύτατα ὄντος, διὰ ταῦτα δὲ καὶ*

Digitized by Google

ἀποθανόντος, δι' ἃ πολλοῖς καὶ σχεδὸν πᾶσιν ἐδόκει μακάριος, § 65. *διὰ τὴν ἐκείνων οἰκειότητα καὶ συγγένειαν, ταύτης ἐνεχθείσης ἐπ' ἐμὲ τῆς αἰτίας, ὡς δὴ τἀνδρὶ φίλον ὄντα καὶ σύμβουλον.*

Unter Dions namen sind erhalten 80 reden, von denen XXXVII. *Κορινθιακός* unecht ist.

Vgl. A. Westermann, gesch. d. beredsamkeit I 189. 317. Jak. Burckhardt, üb. den wert des D. Ch. f. d. kenntniss seiner zeit. NSchweiz. Mus. IV 97. 1864.

Ausg. von F. Morell. Paris 1604. fol. J. J. Reiske. 2 voll. Leipz. 1784. Ad. Emperius. 2 ptes. Braunschw. 1844. L. Dindorf. 2 voll. Leipz. 1857.

Verloren sind Dions *Γετικά*, geschichte der Geten.

Philostr. a. a. o. I 7, 1 *ὡς δὲ καὶ ἱστορίαν ἱκανὸς ἦν ξυγγράφειν δηλοῖ τὰ Γετικά. καὶ γὰρ δὴ καὶ ἐς Γέτας ἦλθεν, ὁπότε ἠλᾶτο.* vgl. Dion. or. XXXVI *Βορυσθενιτικός* p. 437. XII p. 198 *καὶ γὰρ δὴ τυγχάνω μακράν τινα ὁδὸν τὰ νῦν πεπορευμένος, εὐθὺ τοῦ Ἴστρου καὶ τῆς Γετῶν χώρας.*

Iordanis de or. Getar. c. 5 .. *ut refert Dio, qui historias eorum (Gothorum) annalesque Graeco stilo composuit* ... c. 9 *Dio historicus et antiquitatum diligentissimus inquisitor, qui operi suo GETICA titulum dedit* ... c. 10 (über den feldzug Philipps II von Makedonien) *Dione historico dicente* ..

Trajan überreicht vor dem dakischen kriege? v. Gutschmid jhb. 1862, 145[a].

§ 66. Römische dichter.

P. Vergilius Maro, geb. zu Andes bei Mantua am 15 Oct. 684/70, † zu Brundisium am 21 Sept. 735/19.

Bucolica (eclogae X) 713/41—715/39. *Georgica* l. IV 717/37—724/30. *Aeneis* l. XII. 725/29—735/19.

Vgl. Schwegler RG. I 289. Kuschel, üb. d. quellen von V.'s Aeneis. Bresl. 1858. 4.

Commentar zu Vergils gedichten von Servius Honoratus (aus dem 4. jhdt.) s. u. § 105.

Q. Horatius Flaccus, geb. zu Venusia am 8 Dec. 689/65, † am 27 November 746/8.

Satirae l. II; I 713/41—719/35; II 719/35—727/27; *Iambi: epodon liber* 713/41—724/30; *Carmina* l. I—III 724/30—731/23; *carmen saeculare* 737/17; *carm.* l. IV nach 737/17;

Digitized by Google

§ 66. *epistulae* l. I 733/21—734/20; in den nächstfolgenden jahren die *epistula ad Pisones de arte poetica* und *epistul.* l. II.

Acronis et Porphyrionis qui circumferuntur commentarii in Q. H. Fl. ed. Ferd. Hauthal. 2 ptes. Berl. 1864. 66. W. Meyer, Pomponii Porphyrionis comm. Leipz. 1874. Karl Franke, fasti Horatiani. Berl. 1839.

Die Elegiker Albius Tibullus († 735/19) und Sex. Propertius († ca. 739/15).

P. Ovidius Naso, geb. am 20. März 711/43 zu Sulmo im lande der Paeligner, verbannt nach Tomi 8 n. Chr., † daselbst 770/17. verfaszte u. a. *Metamorphoseon* l. XV, *Fastorum* l. I—VI, als verbannter *Tristium* l. V, *Epistularum ex Ponto* l. IV.

Io. Masson, Ovidii vita ordine chronologico — delineata . . Amsterd. 1708. Gust. Gräber, qu. Ovid. I. Elberf. 1881. 4.

L. Annaeus Seneca, der philosoph († 65), schrieb nach dem tode des kaisers Claudius (54) die satire *ἀποκολοκύντωσις divi Claudi.*

Petronius Arbiter schrieb unter Nero. Von seinen Satirae sind erhalten *excerpta ex ll. XV et XVI* (darunter *cena Trimalchionis*).

A. Persius Flaccus, geb. 34, † 62: *satirae.*

M. Annaeus Lucanus, geb. 39, † 65, Seneca's neffe. *Pharsaliae* l. I—X.

Scholia in Lucani bellum civile ed. Herm. Usener. Pars prior Commenta Bernensia. Leipz. 1869. Andere scholien in der ausg. von C. F. Weber. vol. III. Leipz. 1831.

Herm. Genthe, de Lucani vita et scriptis. Berl. 1859. Gust. Baier, de Livii L. in bello civili auctore. Bresl. (Schweidnitz) 1874.

Ti. Catius Silius Italicus, geb. 25, cos. 68 † um 101, schrieb unter Domitian *Punicorum* l. XVII.

E. Wezel, de C. S. I. cum fontibus tum exemplis. Leipz. 1873. M. Heynacher, üb. die quellen des S. I. (Jen.) Ilfeld 1874. 1877. H. Blass, jhb. 1874, 471. Jo. Schlichteisen, de fide historica S. I. Königsb. 1881.

P. Papinius Statius, † ca. 96.

Thebaidos l. XII. *Achilleidos* l. II. *Silvarum* l. V.

L. Friedländer, darstellungen a. d. sittengeschichte Roms III 390.

M. Valerius Martialis, † um 102.

Liber spectaculorum. Epigrammatum l. XIV.

Digitized by Google

L. Friedländer, de temporibus libror. M. Königsb. 1862. 1865. sitten- § 66.
geschichte III 372. H. F. Stobbe das. s. 657.

D. Iunius Iuvenalis (ca. 57—138).

Satirarum l. V.

Cum scholiis veteribus recensuit O. Jahn. Berl. 1851. Friedländer, de nominib. personarum in I. satiris. Königsb. 1872. Ders., de I. vitae temporibus. eb. 1875.

V. Von Hadrian bis zur teilung des reiches durch Theodosius 117—395.

1. Römische geschichtschreiber, altertümler und geographen.

§ 67. 1) C. Suetonius Tranquillus (ca. 70 — ca. 150).

Ausg. der vitae von Franz Oudendorp, Lugd. 1751. J. A. Ernesti, Lips. (1748) 1775. F. A. Wolf, 4 voll. Lips. 1802. D. K. W. Baumgarten-Crusius. 3 tomi. Lips. 1816 ff. S. quae supersunt omnia rec. K. Lud. Roth. Lips. 1858. Suetonii praeter Caesarum libros reliquiae ed. Aug. Reifferscheid. Lips. 1860.

Suet. Oth. 10 *interfuit huic bello (Othoniano) pater meus Suetonius Laetus, XIII legionis tribunus angusticlavius.*

Plin. ep. I 24 *Tranquillus, contubernalis meus, vult emere agellum .... scholasticis porro dominis, ut hic est, sufficit abunde tantum soli, ut relevare caput, reficere oculos ... possint.*

Ebend. I 18 *Suetonio Tranquillo suo S. Scribis te perterritum somnio vereri ne quid adversi in actione patiaris, rogas ut dilationem petam ...*

Ebend. V 10 *scripta tua .. appellantur cotidie et flagitantur .... perfectum opus absolutumque est .... patere me videre titulum tuum, patere audire describi legi venire volumina Tranquilli ...*

Plin. ad Trai. 94 *S. Tr., probissimum honestissimum eruditissimum virum, et mores eius secutus et studia iam pridem, domine, in contubernium adsumpsi ...*

Spart. Hadrian. 11, 3 *Septicio Claro praefecto praetorii et Suetonio Tranquillo epistularum magistro multisque aliis, quod apud Sabinam uxorem iniussu eius familiarius se tunc egerant*

Digitized by Google

§ 67. *quam reverentia domus aulicae postulabat, successores dedit* (im j. 121).

Von Suetons werke *de viris illustribus* sind auszüge erhalten bei Diomedes und in der chronik des Hieronymus (u. § 102), ferner bruchstücke der biographien von dichtern und historikern und ein teil des abschnittes *de grammaticis et rhetoribus* s. Reifferscheid a. a. o. s. 363 ff.

De vita Caesarum l. VIII. Verloren ist der anfang mit der widmung an den praefectus praetorio (119—121) C. Septicius Clarus (Io. Laur. Lyd. de magistr. II 6 p. 171).

I. Divus Iulius. II. Divus Augustus. III. Tiberius. IV. C. Caesar. V. Divus Claudius. VI. Nero. VII. Galba Otho Vitellius. VIII. Divus Vespasianus. Divus Titus. Domitianus.

Suet. Aug. 9 *proposita vitae eius velut summa partes singillatim, neque per tempora sed per species, exsequar, quo distinctius demonstrari cognoscique possint. bella civilia* ..... 20 *externa bella* .... 26 *magistratus atque honores* .... 61 *quoniam, qualis in imperio ac magistratibus regendaque per terrarum orbem pace belloque re p. fuerit exposui, referam nunc interiorem ac familiarem eius vitam, quibusque moribus atque fortuna domi et inter suos egerit a iuventa usque ad supremum vitae diem.* 97 *mors quoque eius, de qua hinc dicam, divinitasque post mortem evidentissimis ostentis praecognita est* ... 100 — *funus* — 101 *testamentum.*

Vopisc. Firm. 1 *Suetonius Tranquillus, emendatissimus et candidissimus scriptor .... cui familiare fuit amare brevitatem.*

F. A. L. Schweiger, de fontib. et auctoritate vitarum XII imperatorum S. Gött. 1830. 4. Aug. Krause. Berl. 1831. H. Lehmann, Claudius. Gotha 1858. s. 39 ff. K. L. Roth, praef. p. IX—XVII.

2) Hadrianus

geb. 76, kaiser 117 † 138.

Herm. Jänicke, de vitae Hadrianeae scriptoribus. Halle 1875.

Spartian. Hadr. 16 *famae celebris Hadrianus tam cupidus fuit, ut LIBROS VITAE SUAE scriptos a se libertis suis litteratis dederit, iubens ut eos suis nominibus publicarent. nam et Phlegontis Tralliani libri Hadriani esse dicuntur ... Ciceroni Catonem, Vergilio Ennium, Sallustio Coelium praetulit.*

Ebend. 1 *Hadria ortos maiores suos apud Italicam Scipio-*

Digitized by Google

num temporibus resedisse in libris vitae suae Hadrianus ipse commemorat. c. 7 *ut ipse in vita sua dicit.* vgl. c. 3, 3. 5. § 67.

Dio LXIX 3 *ἦν δὲ Ἁδριανὸς φύσει .. φιλόλογος ἐν ἑκατέρᾳ τῇ γλώσσῃ, καί τινα καὶ πεζὰ καὶ ἐν ἔπεσι ποιήματα παντοδαπὰ καταλέλοιπεν.* eb. 11.

Inschriftlich erhalten ist Hadrians grabrede auf seine schwiegermutter Matidia. Mommsen abh. d. Berl. Ak. 1863 s. 483.

§ 68. 3) M. Cornelius Fronto.

Ausg. a. d. palimpsest der Ambrosiana (Mailand 1815) und Vaticana von A. Mai. M. Cornelii Frontonis et M. Aurelii imperatoris epistolae. L. Veri et T. Antonini Pii et Appiani epistolarum reliquiae. Rom 1823. 1846. Die Mailänder fragm. hgg. v. B. G. Niebuhr. Berl. 1816; vgl. N.'s kl. schr. II 52. sämtl. fragm. neu hgg. v. Sam. Adr. Naber. Leipz. 1867. Th. Mommsen, die chronologie der briefe Frontos. Hermes VIII 198. 1874.

Der rhetor Fronto, geboren zu Cirta ca. 100, cos. 143, † gegen 180, war in der rhetorik lehrer des M. Aurelius und L. Verus. Auf die geschichte der Partherkriege beziehen sich die *principia historiae* p. 202 N. und *de bello Parthico* p. 217. vgl. Verus an Front. II 3 p. 131 ..... *mandavi Cassio Avidio Martioque Vero commentarios quosdam mihi facerent, quos tibi mittam ...*

§ 69. 4) Iulius Florus.

Historia bellorum omnium annorum DCC l. II.

Ausg. v. O. Jahn (epitomae de T. Livio — libri II). Leipz. 1852. K. Halm. Leipz. 1854. Der titel in den interpolierten handschriften: L. Annaei Flori epitomae de T. Livio l. IV. L. Spengel, üb. d. geschichtswerk des Florus. Abhandl. der Münchner Akad. IX 2, 319 ff. 1861. K. Heyn, de Floro historico. Bonn 1866. Ad. Eussner. Philol. XXXIV 166. XXXVII 130.

Buch I schildert die auswärtigen kriege bis zum Partherkriege des M. Crassus, Buch II die bürgerkriege von den Gracchischen unruhen an und die auswärtigen kriege unter Antonius und Augustus bis zu dessen friedensschlusz mit den Parthern 734/20. Der stoff ist hauptsächlich aus Livius entnommen, die rhetorische bearbeitung fällt nicht viel später als Trajan.

I praef. — *in brevi quasi tabella totam eius (populi Romani) imaginem amplectar, non nihil, ut spero, ad admirationem principis*

Digitized by Google

§ 69. *populi conlaturus, si pariter atque insemel universam magnitudinem eius ostendero . . a Caesare Augusto in saeculum nostrum haut multo minus anni ducenti, quibus inertia Caesarum quasi consenuit atque decoxit, nisi quod sub Traiano principe movit lacertos et praeter spem omnium senectus imperii quasi reddita iuventute reviruit.*

§ 70. 5) Granius Licinianus.

Fragmente von annalen der j. 591/163. 676/78 aus b. XXVI. XXVIII. XXXVI, aufgefunden im britischen museum zu London von Paul de Lagarde 1853 (Philol. IX 394).

Ausgaben: Grani Liciniani annalium quae supersunt ex codice ter rescripto — nunc primum edidit C. A. F. Pertz. Berl. 1857. Grani Liciniani quae supersunt emendatiora edidit philologorum Bonnensium heptas. Leipz. 1858.

Pag. 8 ed. Lips. *aedes nobilissima Olympii Iovis Atheniensis diu imperfecta remansit*, ist nicht vor Hadrian geschrieben, vgl. Mommsen Solin. p. XXVIII. Madvig setzte (1857) die abfassung in das 3. oder 4. jhdt. kl. phil. schr. Leipz. 1875. s. 391.

§ 71. 6) L. Ampelius.

Liber memorialis.

Zuerst herausgegeben von Claud. Salmasius. Leid. 1638. rec. Ed. Wölfflin. Leipz. 1854. Ad. Eussner Philol. XXXVII 146.

Praef.: *Lucius Ampelius Macrino suo salutem. Volenti tibi omnia nosse scripsi hunc librum memorialem, ut noris quid sit mundus, quid elementa, quid orbis terrarum ferat, vel quid genus humanum peregerit.*

L. Ampelius schrieb nach Trajan in unbekannter zeit. den anfang des 3. jhdts. nahm an C. E. Gläser Rh. Mus. N. F. II 145. 1843, die zweite hälfte des 2. jhdts. Ed. Wölfflin de L. A. libro mem. quaestiones criticae et historicae. Gött. 1854. und in Pauly's Real-Ency kl. I[1] 882, eine spätere abfassung Herm. v. Rohden, de mundi miraculis. Bonn 1875 p. 3—29.

§ 72. 7) A. Gellius
(ca. 125—175).

Noctium atticarum l. XX.

Ausg. v. M. Hertz. 2 voll. Leipz. 1853. Th. Vogel, de A. Gellii vita. Zittau 1860. L. Friedländer, de A. Gellii vitae temporibus,

Digitized by Google

Königsb. 1869. Ders., sittengesch. III 414 ff. L. Mercklin, die citiermethode u. quellenbenützung des A. G. Jhb. suppl. III 635. 1860. § 72.

Gellius schrieb unter M. Aurelius, um 169. Fz. Rühl, die verbreitung des Justin im MA. Leipz. 1871 s. 35.

Buch VIII ist verloren (bis auf den *index capitulorum*). Der text ist mehrfach lückenhaft; der anfang der vorrede und der schlusz des XX. buches fehlt.

Praef. 2—4 *usi autem sumus ordine rerum fortuito, quem antea in excerpendo feceramus. nam proinde ut librum quemque in manus ceperam seu Graecum seu Latinum vel quid memoratu dignum audieram, ita quae libitum erat, cuius generis cumque erant, indistincte atque promiscue annotabam .... facta igitur est in his quoque commentariis eadem rerum disparilitas, quae fuit in illis annotationibus pristinis, quas breviter et indigeste et incondite eruditionibus lectionibusque variis feceramus. sed quoniam longinquis per hiemem noctibus in agro terrae Atticae commentationes hasce ludere ac facere exorsi sumus, idcirco eas inscripsimus NOCTIUM esse ATTICARUM.* 22 *volumina commentariorum ad hunc diem viginti iam facta sunt . .*

I 2, 1 *Herodes Atticus, vir et Graeca facundia et consulari honore praeditus* (im jahre 143), *accersebat saepe nos, cum apud magistros Athenis essemus, in villas ei urbi proximas, me et clarissimum virum Servilianum compluresque alios nostrates, qui Roma in Graeciam ad capiendum ingenii cultum concesserant.*

§ 73. 8) Septimius Severus, kaiser 193—211.

Müller FHG III 657. M. J. Höfner, untersuch. z. gesch. d. kaisers Severus. I. Giessen 1875; vgl. J. J. Müller centralbl. 1875, 568. A. de Ceuleneer, essai sur la vie et le règne de S. S. Brüss. 1880. 4.

Aur. Vict. epit. 20, 8 *Latinis litteris sufficienter instructus, Graecis sermonibus eruditus, Punica eloquentia promtior, quippe genitus apud Leptim provinciae Africae.*

Spartian. Sev. 1, 4 *Latinis Graecisque litteris . . eruditissimus fuit.*

Severus schrieb über sein leben, vermutlich in lateinischer sprache.

Spart. Sev. 3, 2 *uxorem tunc* (unter M. Aurelius) *Marciam duxit, de qua tacuit in historia vitae privatae.* 18, 5 *philosophiae*

Digitized by Google

§ 73. *ac dicendi studiis satis deditus, doctrinae quoque nimis cupidus, vitam suam privatam publicamque ipse composuit ad fidem, solum tamen vitium crudelitatis excusans.*

Ders. Pescenn. 4, 7 *in vita sua Severus dicit.* Capitol. Clod. Alb. 7, 1. 10, 1. 11, 5.

Herodian. II 9 von den träumen des Severus über seine künftige grösze: *τὰ μὲν οὖν πολλὰ ἱστόρησεν αὐτός τε συγγράψας ἐν τῷ καθ' αὑτὸν βίῳ.*

Dion. epit. LXXV 7, 3 vom tode des Clodius Albinus: *λέγω γὰρ οὐχ ὅσα ὁ Σεουῆρος ἔγραψεν, ἀλλ' ὅσα ἀληθῶς ἐγένετο.*

§ 74. 9) C. Iulius Solinus.

Collectanea rerum memorabilium.

Ausg. v. Th. Mommsen. Berl. 1864. Claudii Salmasii Plinianae exercitationes in Solini Polyhistora. 2 voll. Paris 1629. Utrecht 1689 fol.

Solinus widmete sein vornehmlich aus Plinius naturalis historia, Pomponius Mela, Bocchus ausgezogenes sammelwerk (praef. § 2 p. 3, 9 *liber est ad compendium praeparatus*) dem Oclatinius Adventus, cos. 218; daher das Gloss. Monac.:

Iulius Solinus sub Octiuiano (l. *Oclatinio*) *fuit.* Herm. Usener, Rh. Mus. XXII 446. 1867.

§ 75. 10) Censorinus.

De die natali liber ad Q. Caerellium, verfaszt ol. 254, 2 991/238 c. 18, 12. 21, 6. Der schlusz fehlt.

Ausg. v. S. Haverkamp. Leid. 1743. O. Jahn. Berlin 1845. F. Hultsch. Leipz. 1867.

Cap. 1, 6 *ex philologis commentariis quasdam quaestiunculas delegi, quae congestae possint aliquantum volumen efficere.*

Priscian. I 17 p. 13 H. *Censorino, doctissimo artis grammaticae.*

§ 76. 11) Marius Maximus.

Borghesi (1856) Oeuvres V 455 ff. J. Jac. Müller in Büdingers untersuch. z. röm. kaisergeschichte 1870. III 17 ff. 194 ff. J. Dändliker eb. 706 ff. Karl Czwalina, de epistular. actorumque, quae a scriptorib. hist. Aug. proferuntur, fide atque auctoritate. Bonn 1870. Karl Rübel, de fontib. IV prior. hist. Aug. scriptor. Bonn 1872. J. Plew, M. M. als directe u. indirecte quelle der scriptores hist. Augustae. Straszb. 1878.

Marius Maximus cos. 207?, praefectus urbi durch Macrinus 217 (Dio LXXVIII 14, 3); cos. II 223 (CIL VI 1450—1453),

Digitized by Google

schrieb (als fortsetzer Suetons) lebensbeschreibungen der kaiser von Nerva bis Elagabalus. § 76.

Lamprid. Comm. 13 *versus in eum multi scripti sunt, de quibus etiam in opere suo Marius Maximus gloriatur.*

Vopisc. Firm. 1 *Marius Maximus Avidium Marci temporibus, Albinum et Nigrum Severi non suis propriis libris, sed alienis innexuit . . Marius Maximus, homo omnium verbosissimus, qui et mythistoricis se voluminibus implicavit . .*

Vopisc. Prob. 2, 7 *et mihi quidem id animi fuit, ut non Sallustios Livios Tacitos Trogos atque omnes disertissimos imitarer viros in vita principum et temporibus disserendis, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, Fabium Marcellinum, Gargilium Martialem ceterosque, qui haec et talia non tam diserte quam vere memoriae tradiderunt.*

Amm. M. XXVIII 4, 14 *quidam, detestantes ut venena doctrinas, Iuvenalem et Marium Maximum curatiore studio legunt . . .*

§ 77. 12) Iunius Aelius Cordus.

Rübel a. a. O. 9 f.

Capit. Macr. 1, 3 *Iunio . . Cordo studium fuit eorum imperatorum vitas edere quos obscuriores videbat; qui non multum profecit. nam et pauca repperit et indigna memoratu, adserens, se minima quaeque persecuturum, quasi vel de Traiano aut Pio aut Marco sciendum sit, quotiens processerit, quando cibos variaverit et quando vestem mutaverit et quos quando promoverit. quae ille omnia exsequendo libros mythistoriis replevit . .* Gord. 21, 3 *non enim nobis talia dicenda sunt quae Iunius Cordus ridicule ac stulte composuit de voluptatibus domesticis ceterisque infimis rebus sqq.* Maxim. 31, 4 *longum est omnia (omina) persequi, quae qui scire desiderat, is velim — legat Cordum, qui haec omnia usque ad fabellam scripsit.*

§ 78. 13) Scriptores historiae Augustae.

Ausg. v. Is. Casaubonus. Paris (1603) 1620. Cl. Salmasius (1620) Lond. 1652 fol. H. Jordan u. Franz Eyssenhardt. 2 voll. Berl. 1864. Herm. Peter. 2 voll. Leipz. 1865. Ders., hist. crit. scr. h. A. Bonn 1860. Jul. Brunner, Vopiscus lebensbeschreibungen in Büdingers unters. z. röm. Kaisergesch. II 1. 1868. A. Dreinhofer, de fontib. et auctorib. vitar. quae feruntur Spartiani, Capitolini, Gallicani, Lampridii. Halle 1875. vgl. o. § 76. 77.

Digitized by Google

§ 78. *Vitae diversorum principum et tyrannorum a divo Hadriano usque ad Numerianum a diversis compositae* (117—284). vgl. Mommsen Hermes XIII 300.

Von wem die auswahl und zusammenstellung der biographien herrührt, ist nicht bekannt.

Ausgefallen sind Philippus, Decius, Gallus, Aemilianus (a. d. j. 244—253) und der erste teil von Valerianus.

Ein teil dieser biographien ist Diocletian gewidmet. Als deren verfasser werden genannt Aelius Spartianus (Hadrian u. and. frühere kaiser), Vulcatius Gallicanus (nur das leben des Avidius Cassius), Trebellius Pollio (Valeriani, Gallieni, XXX tyranni, Claudius. vgl. Vopisc. Aurel. 2 *Trebellio Pollione, qui a duobus Philippis usque ad divum Claudium et eius fratrem Quintillum imperatores tam claros quam obscuros memoriae prodidit*), Flavius Vopiscus aus Syracus (Aurelianus und die folgenden kaiser bis Numerianus). Unter Constantin schrieben Aelius Lampridius und Iulius Capitolinus (Elagabal bis zu den Gordiani).

§ 79. 14) Der chronograph vom jahre 354.

Th. Mommsen, üb. d. chronogr. v. j. 354. Abh. d. Leipz. Ges. d. Wiss. II 547 ff. 1850: der text s. 611 ff.; des kalenders auch CIL I 332 ff., der consularfasten p. 483 ff.

Die sammlung enthält folgende stücke:

I. den kalender, bearbeitet von Furius Philocalus.

III. *fasti consulares*, vom anfange des consulats bis 354 n. Ch.

IV. Ostertafel, regelmäszig fortgeführt bis 358, mit späteren schlechten ergänzungen bis 410/1.

V. verzeichnis der stadtpraefecten von 258—354: *ex temporibus Gallieni quis quantum temporis praefecturam urbis administraverit.*

VI. *depositio episcoporum. item depositio martyrum;* verzeichnis der gedächtnistage der römischen bischöfe und märtyrer von 255 (235) an, entworfen 336, fortgeführt bis 352.

VII. verzeichnis der römischen bischöfe: *quis episcopus quot annis praefuit vel quo imperante*, bis zum antritte des Liberius 352; von 231 an auf kirchlichen aufzeichnungen beruhend, älteste grundlage des *liber pontificalis.*

Hiemit sind in der Wiener handschrift verbunden drei im j. 334 geschriebene abschnitte:

Digitized by Google

IX. eine weltchronik. § 79.
X. eine stadtchronik.
XI. verzeichnis der regionen der stadt Rom.
Über die Annalen II und VIII s. § 108.

§ 80. 15) Sex. Aurelius Victor.

Ausg. v. Andr. Schott. Douay 1577. Antwerp. 1579. H. J. Arntzen. Amsterd. 1733. 4. Fr. Schröter. 2 voll. (or. g. R. und vir. ill.) Leipz. 1829. 31. J. Mähly, Jahns Archiv XVIII 132. XIX 315. 1852 f. H. Jordan, üb. d. buch origo gentis Romanae. Hermes III 389 ff. Th. Opitz, qu. de S. Aur. V. Act. soc. ph. Lips. 1872 II 197. Ed. Wölfflin Rh. Mus. XXIX 282. 1874. H. Haupt, de auctoris de vir. ill. libro quaestiones hist. Würzb. (Fkf.) 1876.

Amm. M. XXI 10, 6 b. j. 361 (*Iulianus imperator Naessi*) *Victorem apud Sirmium visum scriptorem historicum exindeque venire praeceptum, Pannoniae secundae consularem praefecit et honoravit aenea statua, virum sobrietatis gratia aemulandum, multo post* (a. 389) *urbi praefectum.*

Inschriften Orelli II 3715: *Aurelio Victori XVviro. sacr. fac. leg. Augg. pro pr. prov. Pann. inf. patron. R. P. H. V. D. D.* CIL VI 1186: *Theodosio Pio Victori semper Augusto Sex. Aur. Victor v. c., urbi praef., iudex sacrarum cognitionum.*

Hieron. ep. 10, 3 (I p. 24 V.) *Aurelii Victoris historiam.*

Vict. de Caes. 20, 5 *mihi . . qui rure ortus tenuique et indocto patre in haec tempora vitam praestiti, studiis tantum honestiorem. quod equidem gentis nostrae reor, quae, fato quodam bonorum parum fecunda, quos eduxit tamen quemque ad celsa suos* (*subvectos* Opitz) *habet: velut Severum ipsum, quo praeclarior in re publica fuit nemo.*

Nur in einer Brüsseler handschrift des XV jahrhunderts (von Th. Mommsen 1850 wieder aufgefunden) sind erhalten die *origo gentis Romanae* und die *Caesares.*

1) *Caesares* in der Brüsseler handschrift überschrieben: *Aurelii Victoris historiae abbreviatae, ab Augusto Octaviano, id est a fine T. Livi usque ad consulatum Constantii Augusti et Iuliani Caesaris III* (360).

Die *historiae* sind von Sex. Aurelius Victor im j. 360 abgefaszt: vgl. c. 42, 19: der uns erhaltene text ist ein auszug seiner schrift.

2) *Epitome.* überschrift der codd. Gudiani zu Wolfen-

Digitized by Google

§ 80. büttel: *libellus de vita et moribus imperatorum breviatus ex libris Sex. Aurelii Victoris, a Caesare Aug. usque ad Theodosium.*

Cap. 1—11 (Augustus bis Domitianus) entsprechen den *Caesares,* jedoch zum teil in ausführlicherer fassung. Von Nerva ab ist die epitome selbständig; von c. 41 ab liegt ein auszug aus Ammianus zu grunde, herabgeführt bis zum tode des kaisers Theodosius 395.

3) *de viris illustribus urbis Romae,* von Procas, Amulius und Numitor bis M. Antonius, nebst den gegnern Pyrrhus, Hannibal, Hasdrubal, Antiochus, Viriatus, Mithridates, Cleopatra. Der verfasser dieser schrift ist unbekannt; seine quelle war nicht Livius: ob Valerius Antias oder L. Piso? C. Aldenhoven Hermes V 150. Hyginus (o. § 61) nimmt als quelle an H. Hildesheimer, de libro qui inscribitur de v. i. u. R. quaestiones historicae. Berl. 1880.

5) die *origo gentis Romanae* ist von einem grammatiker des V. oder VI. jahrhunderts verfaszt.

Aus der *origo* und den schriften *de viris illustribus* und *de Caesaribus* ward von einer noch jüngeren hand (mit kürzungen) das handbuch römischer geschichte zusammengestellt, welches unter dem Namen des Sex. Aurelius Victor geht. vgl. Mommsen Hermes XII 401. n. Arch. V 59.

§ 81. 16) Eutropius.

Breviarium ab urbe condita, X bücher bis zum tode des kaisers Jovianus 364, herausgegeben ca. 369.

Ausg. v. Henr. Verheyk. Leiden 1762 (1793). W. Hartel. Berl. 1872. Hans Droysen (Monum. Germ. histor. Auct. antiq. tom. II: Eutropi breviar. a. u. c. cum versionibus Graecis et Pauli Landolfique additamentis rec. et. adnot.). Berlin 1879. W. Pirogoff, de E. breviario ab u. c. indole ac fontibus. I. Berl. 1873.

Widmung: *Domino Valenti Maximo Perpetuo Augusto. Res Romanas ex voluntate mansuetudinis tuae ab urbe condita ad nostram memoriam, quae in negotiis vel bellicis vel civilibus eminebant, per ordinem temporum brevi narratione collegi strictim, additis etiam his quae in principum vita egregia extiterunt . . .*

X 16 *Iulianus . . Parthis intulit bellum, cui expeditioni ego quoque interfui.*

Suidas: *Εὐτρόπιος Ἰταλὸς σοφιστὴς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἐπιτομικῶς τῇ Ἰταλῶν φωνῇ ἔγραψε, καὶ ἄλλα.* Ders. *Καπίτων Λύκιος, ἱστορικός. οὗτος ἔγραψεν Ἰσαυρικὰ βιβλία*

Digitized by Google

η', μετάφρασιν τῆς ἐπιτομῆς Εὐτροπίου, Ῥωμαϊστὶ ἐπι- § 81.
τεμόντος Λίβιον τὸν Ῥωμαῖον, καὶ περὶ Λυκίας καὶ Παμ-
φυλίας.

Paeanios übersetzte Eutropius ins griechische um das j. 380. vgl. E. Schulze, Philol. XXIX 285. 1869. Mommsen, Hermes VI 82 ff. 1871. von einer zweiten übersetzung (des Kapito) sind bei Joannes Antiochenus und Suidas bruchstücke erhalten. vgl. Ad. Köcher, de Ioa. Ant. aetate. Bonn 1871. p. 17 ff.

Nikeph. Gregor. (Lambec. comm. de bibl. Vindob. VIII p. 136): *ὁ σοφὸς Εὐτρόπιος, ὃς Οὐάλεντι μὲν σύγχρονος γεγονώς, Ἕλλην δ' ὢν τὴν θρησκείαν .... Εὐτροπίου ... ἀπεχθῶς ἔχοντος πρὸς Κωνσταντῖνον διά τε τὸ τῆς θρησκείας ἀκοινώνητον καὶ πρός γε διὰ τὸ ἡλικιώτην ὁμοῦ καὶ αἱρεσιώτην Ἰουλιανοῦ γεγενῆσθαι.*

§ 82. 17) Rufus Festus.

Breviarium rerum gestarum populi Romani, 369 verfaszt.

Ausg. v. Wendelin Förster (praemittitur dissertatio de R. breviario eiusque codicibus). Wien 1874. R. Jacobi, de Festi breviarii fontibus. Bonn 1874. vgl. A. Eussner, Phil. XXXVII 154. 1877.

Widmung: *Pio perp. dom. Valentiniano Imp. et semper Augusto. brevem fieri clementia tua praecepit .... res gestas signabo, non eloquar.*

Schlusz: *maneat modo .... felicitas, ut ad hanc ingentem de Gothis etiam Babylonicae tibi palma pacis accedat, gloriosissime principum, Valentiniane Auguste.*

§ 83. 18) Itinerarien.

Tabula Peutingeriana.

Eine reisekarte, welche auf ein original von ca. 136—150 n. Ch. zurückgeht, erhalten in einer 1265 zu Colmar gemalten copie, von Konrad Celtes 1508 an Konrad Peutinger von Augsburg vermacht, jetzt zu Wien.

Ausg. v. Fz. Chr. von Scheyb .Wien 1753. fol. Konr. Mannert. Leipz. 1824. fol. Ern. Desjardins. Paris 1860—1878. fol. vgl. Fr. Philippi, de tabula Peutingeriana. Bonn 1876.

Itinerarium provinciarum Antonini Augusti und *Imp. Antonini Aug. itinerarium maritimum*, in Caracalla's zeit entworfen, unter Diocletian überarbeitet.

Digitized by Google

§ 83. *Itinerarium Burdigala Hierosolymum* vom j. 333.

Ausg. v. P. Wesseling (vetera Romanor. itineraria). Amstelod. 1735. 4. Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum ed. G. Parthey et M. Pinder. Berlin 1848. Palaestinae descriptiones e saeculo IV, V et VI ed. Tit. Tobler. St. Gallen 1869. Itinera Latina bellis sacris anteriora I. sumptib. societ. illustr. orientis Latini monumentis ed. T. Tobler et Aug. Molinier. Genf 1879.

Itinerarium Alexandri, um 340 dem kaiser Constantius gewidmet. Der schlusz fehlt. Erste ausg. v. A. Mai. Mailand 1817. 4. ausg. v. Diedr. Volkmann. Naumb. 1871. 4.

§ 84. 19) Rufius Festus Avienus.

Proconsul von Achaja und (366) von Africa.

CIA III 635: *τὸν λαμπρότατον ἀ[νθ]ύπατον τῆς Ἑλλάδος Ῥούφιον Φῆστον καὶ Ἀρεοπαγείτην* . . . . . CIL VI 537.

Übersetzung der *Phaenomena* des Aratos und der *periegesis* des Dionysios; über die letztere s. § 59[b]. *Ora maritima* in sechsfüszigen Jamben: erhalten 703 verse des ersten buches.

Ausg. von J. K. Wernsdorf, poetae Lat. min. V 1, 165 ff. 1788. s. Ukert, geogr. d. Griechen u. Römer II 1, 473. L. F. de Saulcy, Rev. arch. XV p. 54. 81. 1867. K. Müllenhoff, deutsche altertumsk. I 73. 1870. A. v. Gutschmid Centralbl. 1871, 523. K. Müller Philol. XXXII 106. 1873.

Serv. ad Aen. X 388 *Abienus tamen, qui totum Vergilium et Livium iambis scripsit* . .

§ 85. 20) Auszüge aus Livius und recensionen des textes der geschichte des Livius.

Die *periochae* der bücher des T. Livius und des *Julius Obsequens prodigiorum liber* gehören wahrscheinlich dem vierten jahrhundert an. vgl. o. s. 81. Die historischen studien, insbesondere im anschlusz an Livius, wurden gepflegt von den *Nicomachi*.

Virius Nicomachus Flavianus wurde cos. 394 durch Eugenius und in demselben jahre auf befehl des kaisers Theodosius getödtet.

Orelli I 1188: *Virio Nicomacho Flaviano v. c. . . . . historico disertissimo, Q. Fab. Memmius Symmachus v. c. prosocero optimo.* Das ehrengedächtnis des Nicomachus wurde her-

Digitized by Google

gestellt durch Theodosius II und Valentinian III 431. Or. § 85. Henzen III 5593.

Z. 19 heiszt es von Theodosius I: *cuius in eum effusa benevolentia et usque ad annalium quos consecrari sibi a quaestore et praefecto suo voluit provecta.*

Über die Nicomachi und ihre verschwägerung mit den Symmachi vgl. de Rossi ann. dell' inst. arch. XXI 285. 1849. Herm. Usener anecd. Holderi 1877. s. 29.

Nicomachus Flavianus der sohn und dessen neffe Appius Nicomachus Dexter recensiertén ca. 427—431 den Text des Livius. vgl. o. s. 78.

§ 86. 21) Ammianus Marcellinus.

Rerum gestarum libri XXXI. Hiervon erhalten buch XIV —XXXI (353—378).

Handschr. cod. Fuldensis saec. IX in der Vaticana; cod. Hersfeld. s. X; benutzt von S. Gelenius, hiervon bruchstücke in Marburg: H. Nissen, A. M. fragm. Marburgensia. Berl. 1876. 4. vgl. M. Haupt op. II 371. Mommsen Hermes VI 331. 1872. XV 244. 1880.

Ausg. von A. Sabinus (l. XIV—XXVI). Rom. 1474. fol. M. Accursius. Augsb. 1533. fol. Sig. Gelenius. Basel 1533. fol. cum notis integris Frid. Lindenbrogii (1609), Henrici et Hadriani Valesiorum (Paris 1636. 4. 1681. fol.) et Jac. Gronovii (Leiden 1693) ed. Io. Augustin. Wagner. Editionem absolvit K. Gottlob Aug. Erfurdt. Lips. 1808. V. Gardthausen. 2 voll. Leipz. 1874 f.

J. J. Chifflet, de A. M. vita. Löwen 1627. C. G. Heyne, prolusio censuram et ingenium historiarum A. M. continens. Gott. 1802 (op. VI 35), beide abgedruckt in Wagners ausgabe I LXXV u. CXXVI. G. R. Sievers, leben des Libanius, Berl. 1868 s. 271. Will. Ad. Cart, quaestiones Ammianeae. Berl. 1868. M. Hertz Herm. VIII 257. 1874.

Vict. Gardthausen, die geogr. quellen Ammians (jhb. suppl. VI 507). Leipz. 1873. H. Sudhaus, de ratione quae intercedat inter Zosimi et Ammiani de bello a Iuliano imp. cum Persis gesto relationes. Bonn 1870 (vgl. Phil. XXXI 184). Hugo Michael, die verlorenen bücher des Ammianus Marcellinus. Bresl. 1880.

Ammian war geboren ca. 333 zu Antiochia, ward 353 von Constantius dem Mag. eq. per orientem Ursicinus beigegeben, begleitete diesen nach Italien und Gallien und nahm teil an Julians Feldzügen in Mesopotamien. Späterhin lebte A. in Rom und schrieb dort seine geschichte, b. XIV—XXV in den j. 389—391, die folgenden bücher später.

Digitized by Google

§ 86. Amm. XXXI 16, 9 *haec ut miles quondam et Graecus a principatu Caesaris Nervae exorsus ad usque Valentis interitum pro virium explicavi mensura: opus veritatem professum numquam, ut arbitror, sciens silentio ausus corrumpere vel mendacio. scribant reliqua potiores, aetate doctrinisque florentes . .* vgl. XXVI 1, 1. 2.

XV 1, 1 (b. j. 354) *utcumque potuimus veritatem scrutari, ea quae videre licuit per aetatem vel perplexe interrogando versatos in medio scire narravimus ordine casuum exposito diversorum: residua . . . pro virium captu limatius absolvemus.*

Liban. ep. 983 *καί σε ζηλῶ τοῦ Ῥώμην ἔχειν κἀκείνην τοῦ σέ . . . αὐτὸς ἡμῖν ἐν ἐπιδείξεσι ταῖς μὲν γέγονας ταῖς δ' ἔσῃ, τῆς συγγραφῆς εἰς πολλὰ τετμημένης καὶ τοῦ φανέντος ἐπαινεθέντος μέρους ἕτερον εἰσκαλοῦντος. ἀκούω δὲ τὴν Ῥώμην αὐτὴν στεφανοῦν σοι τὸν πόνον καὶ κεῖσθαι ψῆφον αὐτῇ τῶν μέν σε κεκρατηκέναι, τῶν δ' οὐχ ἡττῆσθαι. ταυτὶ δ' οὐ τὸν συγγραφέα κοσμεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς, ὧν ἐστιν ὁ συγγραφεὺς . . . τοσοῦτον γὰρ πολίτης εὐδοκιμῶν κοσμεῖ τοῖς αὑτοῦ τὴν πόλιν τὴν ἑαυτοῦ* (*ἐπαίνοις*?).

Ders. 235 *ὃς ὑπὸ μὲν τοῦ σχήματος εἰς στρατιώτας, ὑπὸ δὲ τῶν ἔργων εἰς φιλοσόφους ἐγγέγραπται . . . . ὁ καλὸς Ἀμμιανός.*

XXII Über Ammians heidentum s. W. Cart s. 23.

Ammians urteil über die Christen XXII 11, 5 von Georgios dem bischof von Alexandria: *professionisque suae oblitus, quae nihil nisi iustum suadet et lene . .* und von den märtyrern § 10 *qui deviare a religione compulsi pertulere cruciabiles poenas, ad usque gloriosam mortem intemerata fide progressi, et nunc martyres appellantur.* XXI 16, 18 (Constantius) *christianam religionem absolutam et simplicem anili superstitione confundens . . . excitavit discidia plurima.*

2. Griechische geschichtschreiber und geographen.

§ 87. 1) Flavius Arrianus von Nikomedien.

Ausgaben der historischen schriften von Jac. Gronovius. Leid. 1704. fol. Geo. Raphelius. Amst. 1757. Fr. Dübner. Paris 1846. der Anabasis von F. Schmieder. Leipz. 1798. Jo. Ernst Ellendt. 2 voll. Königsb. 1832. K. W. Krüger. Berl. 1835 (vol. II.

Digitized by Google

Raphelii annotationes integras . . alior. electas .. cont. 1848) u. 1851. § 87. erklärt von K. Sintenis. Berlin (1849) 1860. 63. Scripta minora rec. R. Hercher. Leipz. 1854. Indica et Ponti periplus in K. Müller, geogr. Gr. min. I 306—401. Paris 1855. Fragmenta K. Müller FHG. III 586. Ellendt, de Arrianeorum librorum reliquiis. Königsb. 1836. 4. vgl. A. Westermann in Pauly's RE. I² 1762.

Suidas: *Ἀρριανὸς Νικομηδεύς, φιλόσοφος Ἐπικτήτειος, ὁ ἐπικληθεὶς νέος Ξενοφῶν. ἦν δὲ ἐν Ῥώμῃ ἐπ' Ἀδριανοῦ* [*καὶ Μάρκου*] *καὶ Ἀντωνίνου τῶν βασιλέων καὶ ἀξιωμάτων μεταλαβὼν καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ ὑπατεῦσαι, καθά φησιν Ἑλικώνιος, διὰ τὴν τῆς παιδείας δεξιότητα. ἔγραψε δὲ βιβλία παμπλήθη.* Ders. u. *Δίων ὁ Κάσσιος — ἔγραψε . . βίον Ἀρριανοῦ τοῦ φιλοσόφου.*

Photios bibl. cod. 58 p. 17 Bk.: *ἀνεγνώσθη Ἀρριανοῦ Παρθικὰ ἐν βιβλίοις ιζ'. οὗτος δὲ συντάττει πάντων ἄμεινον καὶ τὰ κατὰ Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα, ἔτι δὲ καὶ ἄλλην πραγματείαν, τὰ πάτρια τῆς Βιθυνίας, ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς ἦφυ, ἐπιγράψας τὸ βιβλίον Βιθυνιακά· συγγράφεται δὲ καὶ τὰ κατὰ Ἀλανούς, ἣν ἐπέγραψεν Ἀλανικήν. διέρχεται δὲ ἐν ταύτῃ τῇ πραγματείᾳ τοὺς πολέμους οὓς ἐπολέμησαν Ῥωμαῖοι καὶ Πάρθοι Ῥωμαίων αὐτοκράτορος ὄντος Τραϊανοῦ. . . . . Πάρθους . . . οὓς ὁ Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς κατὰ κράτος ταπεινώσας ὑποσπόνδους ἀφῆκεν, αὐτὸς αὐτοῖς τὸν βασιλέα καταστησάμενος.*

οὗτος ὁ Ἀρριανὸς φιλόσοφος μὲν ἦν τὴν ἐπιστήμην, εἷς τῶν ὁμιλητῶν Ἐπικτήτου, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους Ἀδριανοῦ καὶ Ἀντωνίνου τοῦ Πίου καὶ Μάρκου τοῦ Ἀντωνίνου ἐγνωρίζετο· ἐπωνόμαζον δὲ αὐτὸν Ξενοφῶντα νέον. διὰ δὲ τὸ τῆς παιδείας ἐπίσημον ἄλλας τε πολιτικὰς ἀρχὰς ἐπιστεύθη καὶ εἰς τὸ τῶν ὑπάτων ἀνέβη τέλος. ἔγραψε δὲ βιβλία καὶ ἕτερα, τῶν μὲν διατριβῶν Ἐπικτήτου τοῦ διδασκάλου ὅσα ἴσμεν βιβλία η', τῶν δὲ ὁμιλιῶν τοῦ αὐτοῦ Ἐπικτήτου βιβλία ιβ'. ἰσχνὸς δὲ τὴν φράσιν ἐστὶ καὶ μιμητὴς ὡς ἀληθῶς Ξενοφῶντος. φασὶ δὲ αὐτὸν καὶ ἕτερα γράψαι, ἃ οὔπω εἰς ἡμετέραν ἀφίκετο γνῶσιν. δῆλον δὲ ὡς οὐδὲ ῥητορικῆς σοφίας τε καὶ δυνάμεως ἀπελείπετο.

Ders. cod. 91 p. 67 *ἀνεγνώσθη Ἀρριανοῦ τὰ κατὰ Ἀλέξανδρον ἐν λόγοις ζ'* . . . p. 68, 41 *καὶ διαλαμβάνει τὸν τοῦ Νεάρχου περίπλουν Ἰωνικῇ φράσει ἡ ἐπιγραφομένη αὐτῷ ἰδίως Ἰνδική* . . . cod. 92 p. 69 *συνεγράφη δὲ αὐτῷ καὶ τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον ἐν λόγοις ι'* . . . (bis 321 v. Chr.). cod. 93

Digitized by Google

§ 87. p. 73 *ἀνεγνώσθη τοῦ αὐτοῦ τὰ Βιθυνιακὰ ἐν βιβλίοις ἡ', ἐν οἷς τά τε μυθικὰ τὰ περὶ Βιθυνίας καὶ τἆλλα, ὅσα συνέστη περὶ αὐτὴν, εἰς λεπτὸν ἀναγράφει, τῇ πατρίδι δῶρον ἀναφέρων τὰ πάτρια· Νικομήδειον γὰρ τι τὸ γένος αὐτοῦ ἐν ταύτῃ τῇ συγγραφῇ διορίζει, ἐν αὐτῇ τε γεννηθῆναι καὶ τραφῆναι καὶ παιδευθῆναι καὶ ἱερέα τῆς Δήμητρος καὶ τῆς παιδὸς αὐτῆς, αἷς καὶ τὴν πόλιν ἀνακεῖσθαί φησι, χρηματίσαι. μέμνηται δὲ ἐν ταύτῃ τῇ συγγραφῇ καὶ ἑτέρων πραγματειῶν, ὧν ἡ μὲν ὅσα Τιμολέοντι τῷ Κορινθίῳ κατὰ Σικελίαν ἐπράχθη διαλαμβάνει, ἡ δὲ τὰ Δίωνι ὅσα ἀξιαφήγητα ἔργα ἐπετελέσθη .... φαίνεται δὲ τετάρτην γράφων τὴν τῆς πατρίδος ἀφήγησιν· μετὰ γὰρ τὰ περὶ Ἀλέξανδρον καὶ Τιμολέοντα καὶ Δίωνα ἥδε αὐτῷ ἡ συγγραφὴ ἐξεπονήθη ... ἄρχεται μὲν οὖν .. ἀπὸ τῶν μυθικῶν τῆς ἱστορίας, κάτεισι δὲ μέχρι τελευτῆς τοῦ ἐσχάτου Νικομήδους, ὃς τελευτῶν τὴν βασιλείαν Ῥωμαίοις κατὰ διαθήκας ἀπέλιπεν* (680/74).

Lukian Alex. 2 p. 209 R. *Ἀρριανὸς γὰρ ὁ τοῦ Ἐπικτήτου μαθητής, ἀνὴρ Ῥωμαίων ἐν τοῖς πρώτοις, καὶ παιδείᾳ παρ' ὅλον τὸν βίον συγγενόμενος ... Τιλλιβόρου γοῦν τοῦ λῃστοῦ κἀκεῖνος βίον ἀναγράψαι ἠξίωσεν.*

Eb. 55 p. 259 *τοῦ ἡγουμένου τῆς Καππαδοκίας φίλου ὄντος.*

Arrian war in der philosophie schüler des stoikers Epiktetos, der zu Rom und, von Domitian 94 ausgewiesen, zu Nikopolis lehrte. Von den dem gedächtnisse seines lehrers gewidmeten schriften sind erhalten die ersten vier bücher der *διατριβαὶ Ἐπικτήτου* und das *ἐγχειρίδιον Ἐπικτήτου* (mit dem commentare des Simplicius). Arrian wurde bürger von Athen und stand unter Hadrian als befehlshaber und als schriftsteller in hohen ehren.

Ephebeninschrift zu Athen aus dem j. 147/8 (oder 146/147) C. I. A. III nr. 1116 .. [*ἄρχοντος*] *Φλ⟨αυίου⟩ Ἀρριανοῦ Παιανιέος* [*κοσμητ*]*εύοντας Ἀθηναίου*; vgl. Neubauer comm. epigr. p. 96.

Über die fragmente der parthischen geschichte s. vGutschmid Philol. VIII 354. 1853 u. in Dierauers Trajan: Büdinger, unters. z. RKG. I 155[n]. 176[n]. Sie diente Dion als quelle.

Über Arrians *ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου* und die *Ἰνδική* s. o. I § 38 u. 36. Ferner sind erhalten:

Digitized by Google

1. *Κυνηγετικός* § 87.

c. 1, 1 *Ξενοφῶντι τῷ Γρύλλου λέλεκται ὅσα ἀγαθὰ ἀνθρώποις ἀπὸ κυνηγεσίων γίγνεται* .... § 4 *ὅσα δὲ ἐλλείπειν μοι δοκεῖ ἐν τῷ λόγῳ ... ταῦτα λέξω, ὁμώνυμός τε ὢν αὐτῷ καὶ πόλεως τῆς αὐτῆς καὶ ἀμφὶ ταὐτὰ ἀπὸ νέου ἐσπουδακώς, κυνηγέσια καὶ στρατηγίαν καὶ σοφίαν.*

2. Aus der *Ἀλανική* ist ein stück erhalten u. d. t. *Ἔκταξις κατ' Ἀλανῶν.*

3. *Περίπλους Πόντου Εὐξείνου.*

KMüller, geogr. gr. min. I p. CXI, text p. 370.

Ein bericht, welchen Arrian als legatus pro praetore von Kappadokien an den kaiser Hadrian erstattete, aus dem j. 131 oder 132, zugleich mit einem lateinisch abgefaszten amtlichen berichte, welcher nicht erhalten ist: s. cap. 7 (6, 1) *καὶ ἤλθομεν ... εἰς Ἄψαρον .... καὶ τὴν μισθοφορὰν τῇ στρατιᾷ ἔδωκα καὶ τὰ ὅπλα εἶδον καὶ τὸ τεῖχος καὶ τὴν τάφρον καὶ τοὺς κάμνοντας καὶ τοῦ σίτου τὴν παρασκευὴν τὴν ἐνοῦσαν. ἥντινα δὲ ὑπὲρ αὐτῶν τὴν γνώμην ἔσχον, ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς γράμμασι γέγραπται.* c. 13 (10, 1) *ἐς Χῶβον ποταμὸν εἰσεπλεύσαμεν ... ὧν δὲ ἕνεκα καὶ ὅσα ἐνταῦθα ἐπράξαμεν, δηλώσει σοι τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα.*

Über Arrians statthalterschaft s. Dion. ep. LXIX 15 *ὁ μὲν οὖν τῶν Ἰουδαίων πόλεμος ἐς τοῦτο ἐτελεύτησεν, ἕτερος δὲ ἐξ Ἀλβανῶν .... τῶν Ἀλβανῶν τὰ μὲν δώροις ὑπὸ τοῦ Οὐολογαίσου πεισθέντων, τὰ δὲ καὶ Φλαούιον Ἀρριανὸν τὸν τῆς Καππαδοκίας ἄρχοντα φοβηθέντων ἐπαύσατο* (136).

Inschrift vom j. 137: widmung zu ehren Hadrians *ἐπὶ Φ[λ.] Ἀρ[ρι]ανοῦ πρεσβευτοῦ καὶ ἀντισ[τ]ρατηγοῦ τοῦ Σεβαστοῦ Σεβαστοπολειτῶν τῶν καὶ Ἡρακλεοπολειτῶν ἄρχοντες βουλὴ δῆμος.* hgg. v. L. Renier Revue Archéol. 1877 p. 199ff. vgl. Borghesi Oeuvr. IV 103 ff.

4. *τέχνη τακτική*, deren anfang fehlt.

cap. 44, 3 *ἐς ταύτην τὴν παροῦσαν βασιλείαν, ἣν Ἁδριανὸς εἰκοστὸν τοῦτ' ἔτος βασιλεύει* (136/7).

Der schüler des Poseidonios Asklepiodotos verfaszte eine *τακτική*, zuerst hgg. von Herm. Köchly, gr. kriegsschriftst. II 1, 124. diese schrift wurde ausgeschrieben von Aelianos (nicht zu verwechseln mit Claudius Aelianus u. § 93), welcher unter Trajan die griechisch-makedonische taktik darstellte (herausg. ebend. s. 199). Aelian wiederum ward von Arrian benutzt. Über das verhältnis dieser drei

Digitized by Google

§ 87. schriftsteller handelte H. Köchly, de libris tacticis qui Arriani et Aeliani feruntur dissertatio. Zürich 1851. supplem. 1852. libri tactici duae — editiones — inter se collatae (abgedr. opusc. acad. I. Leipz. 1853). griech. kriegsschriftsteller. Leipz. 1855. II 1, 74 ff. Die behauptungen Köchly's über die composition der unter Arrians namen überlieferten taktik sind bestritten von R. Förster Hermes XII 426.

§ 88. 2) Phlegon von Tralles.

Müller FHG. III 602. Paradoxographi Graeci, ed. A. Westermann. Braunschw. 1839 p. XL. 117 ff. 197 ff.

Suidas: *Φλέγων Τραλλιανός, ἀπελεύθερος τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος (οἱ δὲ Ἀδριανοῦ φασίν), ἱστορικός. ἔγραψεν Ὀλυμπιάδας ἐν βιβλίοις ις΄· ἔστι δὲ μέχρι τῆς σκθ΄ ὀλυμπιάδος* (ol. 229 = 137 n. Chr.) *τὰ πραχθέντα πανταχοῦ (τὰ δὲ αὐτὰ ἐν βιβλίοις η΄)· Ἔκφρασιν Σικελίας, Περὶ μακροβίων καὶ θαυμασίων, Περὶ τῶν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἑορτῶν βιβλία γ΄, Περὶ τῶν ἐν Ῥώμῃ τόπων καὶ ὧν ἐπικέκληνται ὀνομάτων, Ἐπιτομὴν Ὀλυμπιονικῶν ἐν βιβλίοις β΄, καὶ ἄλλα.*

Phot. bibl. cod. 97 p. 83[b] *ἀνεγνώσθη Φλέγοντος Τραλλιανοῦ, ἀπελευθέρου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, Ὀλυμπιονικῶν καὶ χρονικῶν συναγωγή. προσφωνεῖ τὸ σύνταγμα πρὸς Ἀλκιβιάδην τινά, ὃς εἷς ἦν τῶν εἰς τὴν φυλακὴν τεταγμένων τοῦ Ἀδριανοῦ. ἄρχεται δὲ τῆς συναγωγῆς ἀπὸ τῆς α΄ ὀλυμπιάδος ....· κάτεισι δέ, ὡς αὐτός φησι, μέχρι τῶν Ἀδριανοῦ χρόνων. ἐμοὶ δὲ ἀνεγνώσθη μέχρι τῆς ροζ΄ ὀλυμπιάδος* (ol. 177 = 72 v. Chr.), *ἐν ᾗ ἐνίκα Ἑκατόμνως Μιλήσιος κτέ. ... Λεύκολλος δὲ Ἀμισὸν ἐπολιόρκει ... καὶ Ῥωμαίων τῷ τρίτῳ αὐτῆς ἔτει* (684/70) *ἀπετιμήθησαν μυριάδες ϙ καὶ α΄ ... καὶ Φαῖδρον τὸν Ἐπικούρειον διεδέξατο Πάτρων, καὶ Οὐεργίλιος Μάρων ὁ ποιητὴς ἐγεννήθη τούτου τοῦ ἔτους εἰδοῖς Ὀκτωβρίαις .... χρήσμοῖς δὲ παντοίοις ἐς ὑπερβολὴν ἐστι κεχρημένος.*

Euseb. chron. vers. Armen. I 265, 1 (*Romanorum tempora*) *... e XIV libris Phlegonis libertini Kaisaris, quibus in compendium reduxit olympiades CCXXIX ....*

Geo. Synkell. p. 614, 12 Df. *γράφει δὲ καὶ Φλέγων ὁ τὰς ὀλυμπιάδας ⟨ἀναγράφων⟩ περὶ τῶν αὐτῶν ἐν τῷ ιγ΄ ῥήμασιν αὐτοῖς τάδε· τῷ δ΄ ἔτει τῆς σβ΄ ὀλυμπιάδος* (32 n. Chr.) *ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωσμένων πρότερον .....· σεισμός τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν γενόμενος τὰ πολλὰ*

Digitized by Google

Νικαίας κατεστρέψατο = Euseb. Hieronym. a. 2047 *scribit vero super his et Phlegon, qui olympiadum egregius supputator est, in XIII libro ita dicens: quarto autem anno CCII olympiadis sqq.* § 88.

Steph. Byz. citiert Phlegons *ὀλυμπιάδες* (einmal unter *Κρέμη*: *χρονικά*) bis zum 15. buche.

Vopisc. Saturn. 7 (II 208 P.) *ne quis mihi Aegyptiorum irascatur et meum esse credat quod in litteras rettuli, Hadriani epistolam ponam ex libris Phlegontis liberti eius proditam, ex qua penitus Aegyptiorum vita detegitur* . . . vgl. o. § 97.

Von den schriften *περὶ θαυμασίων* (verfaszt nach 150. J. Klein, Rh. Mus. XXXIII 134 f.) und *περὶ μακροβίων* sind bruchstücke (cod. Palat.) erhalten.

§ 89. 3) Appianos von Alexandria.

Jo. Schweighäuser, exercitationes in App. rom. historias (1781) i. d. op. acad. II p. 3—134. Straszb. 1806. dess. ausgabe 3 voll. Leipz. 1785. I. Bekker. 2 voll. Leipz. 1852 f. Ludw. Mendelssohn. 2 voll. Leipz. 1879. 1881. Alex. Dominicus, de indole A. Graeci Romanarum rerum scriptoris. Cobl. 1844. 4. I. A. Wijnne, de fide et auctoritate A. in bellis Romanorum civilibus enarrandis. Groning. 1855. H. Nissen, qu. der IV und V dekade des Livius s. 114 ff. K. Peter, z. krit. der quellen der ält. röm. gesch. s. 127 ff.

Photios Bibl. Cod. 57. p. 15—17 *ἀνεγνώσθη Ἀππιανοῦ Ῥωμαϊκὴ ἱστορία, ἐν μὲν τεύχεσι τρισί, λόγοις δὲ κδ΄. ὧν ὁ μὲν α΄ τόμος τῶν ζ΄ βασιλέων . . . . ἔργα τε καὶ πράξεις περιέχει . . . . ἐπιγράφεται δὲ Ῥωμαϊκῶν βασιλική. ὁ δὲ β΄ τὰ εἰς τὴν ἄλλην Ἰταλίαν χωρὶς τῆς παρὰ τὸν κόλπον τὸν Ἰόνιον· οὗ ἡ ἐπιγραφὴ Ῥωμαϊκῶν Ἰταλική. ὁ δὲ ἑφεξῆς περιέχει τὸν πρὸς τοὺς Σαυνίτας Ῥωμαίων πόλεμον . . . ἐπιγράφεται δὲ Ῥωμαϊκῶν Σαυνιτική. ὁ δὲ δ΄, ἐπεὶ τὸν πρὸς Κελτοὺς περιέχει Ῥωμαίων πόλεμον, ἐπιγράφεται Ῥωμαϊκῶν Κελτική. καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὁ μὲν ε΄ Ῥωμαϊκῶν Σικελικὴ καὶ Νησιωτική, ἐπεὶ πρὸς Σικελοὺς καὶ νησιώτας, ὁ δὲ ς΄ Ῥωμαϊκῶν Ἰβηρική, ὁ δὲ ζ΄ Ῥωμαϊκῶν Ἀννιβαϊκή, ἐπεὶ τὸν πρὸς Ἀννίβαν τὸν Καρχηδόνιον περιέχει πόλεμον, ὁ η΄ Ῥωμαϊκῶν Λιβυκὴ Καρχηδονικὴ καὶ Νομαδική, ὁ δὲ θ΄ Ῥωμαϊκῶν Μακεδονική* (und *Ἰλλυρική* s. App. bürgerkr. V 145), *ὁ δὲ ι΄ Ῥωμαϊκῶν Ἑλληνικὴ καὶ Ἰωνική, ὁ δὲ ια΄ Ῥωμαϊκῶν Συριακὴ καὶ Παρθική, ὁ δὲ δωδέκατος Ῥωμαϊκῶν Μιθριδάτειος. καὶ τὰ μὲν πρὸς ἀλλοφύλους Ῥωμαίοις ἐπι-*

Digitized by Google

§ 89. *δεδειγμένα ἔργα τε καὶ οἱ πόλεμοι ἐν τούτοις καὶ οὕτω τυγχάνει τοῖς λόγοις ἐνταῦθα διῃρημένα· ὅσα δὲ αὐτοὶ Ῥωμαῖοι πρὸς ἀλλήλους ἐστασίασαν καὶ ἐπολέμησαν, αἱ ἐφεξῆς βίβλοι δηλοῦσιν, ἐπιγραφὴν δεξάμεναι Ἐμφυλίων πρώτη, Ἐμφυλίων δευτέρα, καὶ ἑξῆς μέχρι τῆς Ἐμφυλίων μὲν ϑ', τῆς δὲ ὅλης ἱστορίας κα'. ὁ δὲ κβ' λόγος ἐπιγράφεται Ἑκατονταετία, ὁ δὲ ἐφεξῆς Δακικὴ, καὶ ὁ κδ' Ἀράβιος .....*

ἄρχεται μὲν οὖν .. ἡ ἱστορία ἐν ἐπιδρομῇ ἀπὸ Αἰνείου ἄχρι τῶν παίδων· ἀπὸ δὲ Ῥωμύλου τοῦ οἰκιστοῦ λεπτομερῶς ἅπαντα διεξιοῦσα κάτεισι μέχρι τοῦ Σεβαστοῦ, σποράδην δὲ καὶ ἐξ ἐπιδρομῆς καὶ ἕως Τραϊανοῦ.

οὗτος δὲ ὁ Ἀππιανὸς τὸ μὲν γένος ἦν Ἀλεξανδρεύς, ἐν Ῥώμῃ δὲ τὰ πρῶτα δίκαις συνηγόρει, ἔπειτα δὲ καὶ βασιλέων ἐπιτροπεύειν ἠξιώθη. ἔστι δὲ τὴν φράσιν ἀπέριττος καὶ ἰσχνός, τὴν δὲ ἱστορίαν ὡς οἷόν τ' ἐστὶ φιλαλήϑης, καὶ στρατηγικῶν διὰ τῆς ἱστορίας μεϑόδων, εἰ καί τις ἄλλος, ὑποφήτης, ἐπᾶραί τε λόγοις τεταπεινωμένον φρόνημα στρατοῦ καὶ διαπρᾶῦναι φλεγμαῖνον καὶ πάϑος δηλῶσαι καὶ εἴ τι ἄλλο λόγοις ἐκμιμήσασϑαι ἄριστος. ἤκμασε δὲ ἐν τοῖς χρόνοις Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ.

Suidas: *Ἀππιανός .... ἔτι τοὺς πρὸς Κελτοὺς .... πολέμους καὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν, ὅσαι τε συνϑῆκαι καὶ συνϑηκῶν παραβάσεις ἢ ἐπαναστάσεις ἐγένοντο Κελτῶν ἕως ἐπὶ τοῦ Γαΐου, ἡ δ' βίβλος περιέχει συλλαβοῦσα ...*

Andere handschriftliche inhaltsangaben s. in Schweighäusers ausgabe III p. 10—12. L. Mendelssohn quaest. App. Rh. Mus. XXXI 201 ff. vgl. dess. praefatio I p. V—VII. vgl. App. prooem. c. 14.

Appian kam unter Hadrian nach Rom uud schrieb gegen 150 unter T. Antoninus Pius: prooem. c. 7 *καὶ ἔστι καὶ τοῖσδε τοῖς αὐτοκράτορσι* (von Caesar an) *ἐς τὸν παρόντα χρόνον ἐγγυτάτω διακοσίων ἐτῶν.* c. 9 *τῶν ἐνακοσίων ἐτῶν, ὅσα ἐστὶ Ῥωμαίοις ἐς τὸν παρόντα χρόνον.*

Anlage seines werkes ebendas. c. 12 *ἐντυγχάνοντά με καὶ τὴν ἀρετὴν αὐτῶν ἐντελῆ καϑ' ἕκαστον ἔϑνος ἰδεῖν ἐϑέλοντα ἀπέφερεν ἡ γραφὴ πολλάκις ἀπὸ Καρχηδόνος ἐπὶ Ἴβηρας καὶ ἐξ Ἰβήρων ἐπὶ Σικελίαν ἢ Μακεδονίαν ... ὥσπερ ἀλώμενον, καὶ πάλιν ἐκ τούτων ἀτελῶν ἔτι ὄντων μετέφερεν, ἕως οὗ τὰ μέρη συνήγαγον ἐμαυτῷ ... καὶ τόδε*

Digitized by Google

μοι κατ' ἔθνος ἕκαστον ἐπράχθη, βουλομένῳ τὰ ἐς ἑκάστους § 89.
ἔργα τῶν Ῥωμαίων καταμαθεῖν ... συγγράφω κατ' ἔθνος ἕκαστον· ὅσα δὲ ἐν μέσῳ πρὸς ἑτέρους αὐτοῖς ἐγένετο, ἐξαίρω καὶ ἐς τὰ ἐκείνων μετατίθημι. τοὺς δὲ χρόνους ἐπὶ μὲν πᾶσι περισσὸν ἡγούμην καταλέγειν, ἐπὶ δὲ τῶν ἐπιφανεστάτων ἐκ διαστήματος ὑπομνήσω ... c. 14 τέτακται δ' αὐτῶν (τῶν βίβλων) ἄλλη μετ' ἄλλην ὡς ἑκάστῳ πολέμῳ τὴν ἀρχὴν πρὸ ἑτέρου λαβεῖν συνέπεσεν, εἰ καὶ τὸ τέλος τῷ ἔθνει μετὰ πολλὰ ἕτερα γεγένηται.

Schlusz des prooem.: τίς δὲ ὢν ταῦτα συνέγραψα, πολλοὶ μὲν ἴσασι καὶ αὐτὸς προέφηνα, σαφέστερον δ' εἰπεῖν Ἀππιανὸς Ἀλεξανδρεύς, ἐς τὰ πρῶτα ἥκων ἐν τῇ πατρίδι, καὶ δίκαις ἐν Ῥώμῃ συναγορεύσας ἐπὶ τῶν βασιλέων, μέχρι με σφῶν ἐπιτροπεύειν ἠξίωσαν. καὶ εἴ τῳ σπουδὴ καὶ τὰ λοιπὰ μαθεῖν, ἔστι μοι καὶ περὶ τούτου συγγραφή.

Fronto ep. ad Antonin. 9 p. 170 N. erbittet für Appian eine procuratio: *supplicavi tibi iam per biennium pro Appiano amico meo, cum quo mihi et vetus consuetudo et studiorum usus prope quotidianus intercedit ... dignitatis enim suae in senectute ornandae causa, non ambitione aut procuratoris stipendii cupiditate optat adipisci hunc honorem .... ⟨ae⟩tas, orbitas, cui leniendae s⟨ola⟩ciis opus est. ausim dicere honestatem quoque et probitatem ..* Einen griechischen brief Appians an Fronto und dessen antwort s. eb. p. 244—251.

Von buch I—V sind nur bruchstücke auf uns gekommen. Erhalten sind buch VI, VII, VIII, die Λιβυκή bis zur zerstörung von Karthago, VIIII, XI—XVII, welches mit dem tode des Sex. Pompejus 719/35 schlieszt; buch X und XVIII—XXIV sind bis auf wenige vereinzelte fragmente verloren.

Der titel der von Photios als Ἐμφυλίων ς' bis θ' gezählten bücher (XVIII—XXI) war vielmehr Αἰγυπτιακῶν α'—δ' (ᾧ τινὶ τῶν Ἐμφυλίων ὕστερον λόγῳ τελευταίῳ καὶ Αἴγυπτος δηλοῦται ὡς ὑπὸ Ῥωμαίοις ἐγένετο καὶ τὰ Ῥωμαίων ἐς μοναρχίαν καὶ Αὔγουστον ἐπανέδραμεν. Phot. a. a. o. p. 16ª; 40).

App. bürgerkr. I 6 ὧδε μὲν ἐκ στάσεων ποικίλων ἡ πολιτεία Ῥωμαίοις ἐς ὁμόνοιαν καὶ μοναρχίαν περιέστη· ταῦτα δ' ὅπως ἐγένετο συνέγραψα καὶ συνήγαγον ... μάλιστα δ' ὅτι μοι τῆς Αἰγυπτίας συγγραφῆς τάδε προηγούμενα καὶ

Digitized by Google

§ 89. *τελευτήσαντα ἐς ἐκείνην ἀναγκαῖον ἦν προαναγράψασθαι . .* vgl. Mithrid. 114. bürgerkr. II 90.

Fragm. *περὶ Ἀράβων μαντείας* hgg. v. Eman. Miller. Rev. arch. 1869 p. 101 f. C. Müller FHG. V p. LXV: *Ἀππιανός φησι τῷ τέλει τοῦ κδ' βιβλίου· φεύγοντί μοί ποτε τοὺς Ἰουδαίους ἀνὰ τὸν πόλεμον τὸν ἐν Αἰγύπτῳ γενόμενον....* vgl. bürgerkr. II 90 (*τὸ Νεμέσεως τέμενος* bei Alexandria) *ὅπερ ἐπ' ἐμοῦ κατὰ Ῥωμαίων αὐτοκράτορα Τραϊανὸν ... ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐς τὰς τοῦ πολέμου χρείας κατηρείφθη* (117).

Appian verheiszt eine *Παρθυικὴ γραφή* bürgerkr. II 18. V 65. die diesen titel führende schrift ist aus Plutarchs biographien zusammengeschrieben und Appian untergeschoben. Schweighäuser III 905 ff.

§ 90. 4) Polyaenos.

Ausg. v. Is. Casaubonus. Leiden 1589. Pancr. Maasvik. eb. 1690. Ad. Koraïs. Paris 1809. Ed. Wölfflin. Leipz. 1860.

Erhalten sind *Στρατηγικά* in 8 bb., verfaszt im j. 162. B. VI ist lückenhaft und der schlusz von b. VIII fehlt.

Suidas: *Πολύαινος Μακεδών, ῥήτωρ. Περὶ Θηβῶν, Τακτικὰ βιβλία γ'.*

Prooem. I *τὴν μὲν κατὰ Περσῶν καὶ Παρθυαίων νίκην, ἱερώτατοι βασιλεῖς Ἀντωνῖνε καὶ Οὐῆρε, παρὰ τῶν θεῶν ἕξετε* (vgl. prooem. VI) *... ἐγὼ δὲ Μακεδὼν ἀνὴρ .. οὐκ ἀσύμβολος ὑμῖν ἐν τῷ παρόντι καιρῷ γενέσθαι βούλομαι ... ἐπεὶ δέ μοι προήκουσαν τὴν ἡλικίαν ὁρᾶτε, οὐ μὴν οὐδὲ νῦν ἀστράτευτος παντάπασιν ἀπολειφθήσομαι, ἀλλὰ τῆς στρατηγικῆς ἐπιστήμης ἐφόδια ταυτὶ προσφέρω, ὅσα τῶν πάλαι γέγονε στρατηγήματα ...*

Prooem. II *καὶ τόδε ὑμῖν δεύτερον βιβλίον, ἱερώτατοι βασιλεῖς Ἀντωνῖνε καὶ Οὐῆρε, προσφέρω τῶν Στρατηγημάτων, καὶ αὐτοῖς δήπου συνιέναι δυναμένοις, ἀφ' ὅσης ἱστορίας καὶ ὅσῳ πόνῳ τάδε συλλεξάμενος ὠφέλειαν σύντομον ὑμῖν δίδωμι, καὶ ταῦτα σχολὴν οὐκ ἄγων, ἀλλὰ καὶ δίκας ἐφ' ὑμῶν λέγων.*

Prooem. VIII .. *συντετελεσμένης τῆς συντάξεως ἦν ὑπεσχόμην ... ὅτι προαιρέσει βίου καὶ λόγου δικανικοῦ χρώμενος οὐκ ἀμελῶ συγγράφειν, ὅσα γένοιτ' ἂν ὠφέλιμα ὑμῖν τε αὐτοῖς καὶ τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ ...*

Digitized by Google

Prooem. IV *τέταρτον βιβλίον — ἐν ᾧ καταμάθοιτε ἂν* § 90. *τὰς ἀρετὰς τῶν ἡμετέρων προγόνων, οἳ τῆς Μακεδονίας ἐβασίλευσαν.*

Über die griechischen und römischen militärschriftsteller überhaupt vgl. Fr. Haase jhb. XIV 88. 1835 u. de militarium scriptorum Graecor. et Latinor. omnium editione instituenda. Berlin 1847.

§ 91. 5) Die geographen Marinus von Tyrus und Claudius Ptolemaeus.

a) Marinus von Tyrus.

F. A. Ukert, geogr. d. Gr. u. R. 1816. I 1, 227. 2, 194. Ders., üb. M. T. u. Ptolemaeus. Rh. Mus. VI 173. 313. 1839.

Ptolem. geogr. I 6, 1 *δοκεῖ δὴ Μαρῖνος ὁ Τύριος ὕστατός τε τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ μετὰ πάσης σπουδῆς ἐπιβαλεῖν τῷ μέρει τούτῳ· φαίνεται γὰρ καὶ πλείοσιν ἱστορίαις περιπεπτωκὼς παρὰ τὰς ἔτι ἄνωθεν εἰς γνῶσιν ἐλθούσας καὶ τὰς πάντων σχεδὸν τῶν πρὸ αὐτοῦ μετ' ἐπιμελείας διειληφὼς ἐπανορθώσεώς τε τῆς δεούσης ἀξιώσας, ὅσα μὴ προσηκόντως ἐτύγχανε πεπιστευμένα καὶ ὑπ' ἐκείνων καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ τὸ πρῶτον, ὡς ἐκ τῶν ἐκδόσεων αὐτοῦ τῆς τοῦ γεωγραφικοῦ πίνακος διορθώσεως πλειόνων οὐσῶν ἔνεστι σκοπεῖν ...*

b) Claudius Ptolemaeus von Alexandria.

Ausgaben der *μαθηματικὴ σύνταξις* (almagest) von Halma. 2 tomi. Paris 1813. 16. 4. *Κανὼν βασιλειῶν καὶ φάσεις ἀπλανῶν.* Paris 1820; Theon's comm. Paris 1821 ff.; der *γεωγραφικὴ ὑφήγησις* I 1828. fol. geogr. l. VIII ed. F. W. Wilberg et K. H. F. Grashof. fasc. I—VI (l. I—VI c. 17) Essen 1838—45. 4. K. A. Nobbe. Leipz. 1843—5. Heeren de font. geogr. Pt. comm. nov. Gotting. 1828 VI 59. Al. v. Humboldt, krit. untersuch. I 108 ff. E. Schönfeld in Pauly's Real-Encycl. I² 783.

Suidas: *Πτολεμαῖος ὁ Κλαύδιος χρηματίσας, Ἀλεξανδρεὺς φιλόσοφος, γεγονὼς ἐπὶ τῶν χρόνων Μάρκου τοῦ βασιλέως* (161—180). *οὗτος ἔγραψε μηχανικὰ βιβλία γ', περὶ φάσεων καὶ ἐπισημασιῶν ἀστέρων ἀπλανῶν βιβλία β', ἅπλωσιν ἐπιφανείας σφαίρας, κανόνα πρόχειρον, τὸν μέγαν ἀστρονόμον ἤτοι σύνταξιν καὶ ἄλλα.*

Marcian. Heracl. peripl. pont. Eux. I § 1. Müller Geogr. Gr. min. I p. 516 *τῶν — ὠκεανῶν ἑκατέρων τοῦ τε ἑῴου*

Digitized by Google

§ 91. *καὶ τοῦ ἑσπερίου .... ἐκ τῆς γεωγραφίας τοῦ θειοτάτου καὶ σοφωτάτου Πτολεμαίου .... τὸν περίπλουν ἀναγράψαι προειλόμεθα ...*

§ 92. 6) Pausanias der perieget. Dionysios von Byzantion.

a) Pausanias.

Ausg. v. W. Xylander und Fr. Sylburg. Frankf. 1583 fol. K. Gottfr. Siebelis. 5 tomi. Leipz. 1822 ff. I. Bekker. 2 vòll. Berl. 1826 f. J. H. Chr. Schubart und Chr. Walz. 3 voll. Leipz. 1838 f. Schubart. 2 voll. Leipz. 1853 f. ABoeckh, de Pausaniae stilo Asiano 1824. Op. IV 208. F. S. Chr. König, de Pausaniae fide et auctoritate. Berl. 1832. Gust. Krüger, theologumena Pausaniae. Leipz. 1860. O. Pfundtner, Pausanias imitator Herodoti. Königsb. 1866. dess. P. Lebens- und Glaubensanschauungen. Eb. 1868. 4. Dess. histor. quellen. jhb. 1869, 441. Ukert, Geogr. I 1, 232 ff. Nic. Ulrichs, reisen und forschungen II 148. C. Wachsmuth, Athen I 130. Paul Hirt, de fontib. P. in Eliacis. Greifsw. 1878.

Pausanias' heimat war Lydien, wahrscheinlich Magnesia am Sipylos. V 13, 7 *Πέλοπος δὲ καὶ Ταντάλου τῆς παρ' ἡμῖν ἐνοικήσεως σημεῖα ἔτι καὶ ἐς τόδε λείπεται* u. a. st. b. Boeckh a. a. o. s. 209, 4.

Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος in 10 büchern: I *Ἀττικά*. II *Κορινθιακά*. III *Λακωνικά*. IV *Μεσσηνιακά*. V. VI *Ἠλιακῶν α' β'*. VII *Ἀχαϊκά*. VIII *Ἀρκαδικά*. IX *Βοιωτικά*. X *Φωκικά*.

Die reisen des Pausanias erstreckten sich über Kleinasien, Syrien, Arabien, Aegypten, Libyen, Italien, nebst den inseln. Die in Griechenland gemachten aufzeichnungen redigierte Pausanias zum teil nach langem zwischenraume unter M. Aurelius.

Paus. I 5, 5 *κατ' ἐμὲ ἤδη βασιλέως Ἁδριανοῦ* . .

V 1, 2 (*Κορινθίοις*), *ἀφ' οὗ τὴν γῆν παρὰ βασιλέως ἔχουσιν κ' ἔτη καὶ σ' τριῶν δέοντα ἦν ἐς ἐμέ* (173).

VIII 43, 6 (*Ἀντωνῖνος ὁ εὐσεβὴς*) *ἀπέλιπε δὲ καὶ ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ παῖδα ὁμώνυμον· ὁ δὲ Ἀντωνῖνος οὗτος ὁ δεύτερος* [*καὶ*] *τούς τε Γερμανοὺς . . . καὶ ἔθνος τὸ Σαυροματῶν . . τιμωρούμενος ἐπεξῆλθεν.* vgl. X 34, 5.

Pausanias sah und beschrieb Athen, später als Herodes Atticus († 177; s. u. s. 168) das stadion erneuerte und schmückte, aber bevor dieser das odeion zu ehren seiner gattin Regilla erbaute (nach 161): VII 20, 6 *ἐμοὶ δὲ ἐν τῇ Ἀθήδι συγ-*

Digitized by Google

γραφῇ τὸ ἐς τοῦτο παρείθη τὸ ᾠδεῖον, ὅτι πρότερον ἔτι § 92.
ἐξείργαστό μοι τὰ ἐς Ἀθηναίους ἢ ὑπῆρκτο Ἡρῴδης τοῦ οἰκοδομήματος. Ebenso beschrieb er Olympia vor dem bau der wasserleitung und der exedra des Herodes.

VIII 8, 3 τούτοις Ἑλλήνων (Ἀρκάσιν) ἐγὼ τοῖς λόγοις ἀρχόμενος μὲν τῆς συγγραφῆς εὐηθείας ἔνεμον πλέον, ἐς δὲ τὰ Ἀρκάδων προελήλυθὼς πρόνοιαν περὶ αὐτῶν τοιάνδε ἐλάμβανον . . vgl. Lobeck, Aglaoph. I 151.

Zweck der beschreibung:

I 35, 5 ὁπόσα δὲ ἄξια ἐφαίνετο εἶναί μοι θέας, διηγήσομαι. 39, 3 τοσαῦτα κατὰ γνώμην τὴν ἐμὴν Ἀθηναίοις γνωριμώτατα ἦν ἔν τε λόγοις καὶ θεωρήμασιν. ἀπέκρινε δὲ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἐξ ἀρχῆς ὁ λόγος μοι τὰ ἐς συγγραφὴν ἀνήκοντα. vgl. III 11, 1. VIII 10, 1.

b) Dionysios von Byzantion.

Dionysios verfaszte die beschreibung des thrakischen Bosporos — ἀνάπλους Βοσπόρου — vor der zerstörung von Byzantion durch den kaiser Septimius Severus 196. Diese schrift fand Pierre Gilles (Petrus Gillius † 1555) um 1549 zu Constantinopel und nahm ansehnliche abschnitte daraus in lateinischer übersetzung in seine schriften auf: de topographia Constantinopoleos et de illius antiquitatibus l. IV. de Bosporo Thracio l. III. zuerst gedruckt Lyon 1561 und 1562. 4. vgl. DuCange Constantinopolis Christiana Paris 1680.

Diese auszüge sind (nebst einem griechischen fragmente) wieder hgg. v. O. Frick. Wesel 1860. 4. K. Müller, geogr. gr. min. II p. I. 1. ein ferneres fragment v. dems. FHG. V 188. Neue umfänglichere fragmente fand Ch. Wescher zu Paris und gab sie heraus in: D. B. de Bospori navigatione quae supersunt una c. supplem. in geogr. Gr. minores . . Paris 1874. vgl. KMüller, Phil. XXXVII 65.

§ 93. 7) Claudius Aelianus.

Ausg. der *natura animalium* von J. G. Schneider. 2 voll. Leipz. 1784. F. Jacobs. 2 voll. Jen. 1832; der *Varia historia* von Jac. Perizonius. 2 voll. Leiden 1701; v. K. Gottl. Kühn. 2 tom. Leipz. 1780. der werke v. R. Hercher. Paris 1858. Leipz. 1864. 66. Ders. de Aeliani varia historia. Rudolst. 1856. 4. Reinh. Schoener, de Claudio Aeliano. Bresl. 1873.

Digitized by Google

§ 93. Suidas: *Αἰλιανὸς ἀπὸ Πραινεστοῦ τῆς Ἰταλίας, ἀρχιερεὺς καὶ σοφιστής, ὁ χρηματίσας Κλαύδιος· ὃς ἐπεκλήθη μελίγλωσσος ἢ μελίφθογγος, καὶ ἐσοφίστευσεν ἐν Ῥώμῃ αὐτῇ ἐπὶ τῶν μετὰ Ἀδριανὸν χρόνων.*

Philostrat. leb. der soph. II 31 p. 624 f. *Αἰλιανὸς δὲ Ῥωμαῖος μὲν ἦν, ἠττίκιζε δὲ ὥσπερ οἱ ἐν τῇ μεσογείᾳ Ἀθηναῖοι. ἐπαίνου μοι δοκεῖ ἄξιος ὁ ἀνὴρ οὗτος, πρῶτον μὲν ἐπειδὴ καθαρὰν φωνὴν ἐξεπόνησε, πόλιν οἰκῶν ἑτέρᾳ φωνῇ χρωμένην· ἔπειθ' ὅτι προσρηθεὶς σοφιστὴς ὑπὸ τῶν χαριζομένων τὰ τοιαῦτα οὐκ ἐπίστευσεν οὐδὲ ἐκολάκευσε τὴν ἑαυτοῦ γνώμην οὐδὲ ἐπήρθη ὑπὸ τοῦ ὀνόματος οὕτω μεγάλου ὄντος, ἀλλ' ἑαυτὸν εὖ διασκεψάμενος ὡς μελέτῃ οὐκ ἐπιτήδειον τῷ ξυγγράφειν ἐπέθετο καὶ ἐθαυμάσθη ἐκ τούτου . . . ἔφασκε δὲ ὁ ἀνὴρ οὗτος μηδ' ἀποδεδημηκέναι ποι τῆς γῆς ὑπὲρ τὴν Ἰταλῶν χώραν μηδὲ ἐμβῆναι ναῦν μηδὲ γνῶναι θάλατταν, ὅθεν καὶ λόγου πλείονος κατὰ τὴν Ῥώμην ἠξιοῦτο ὡς τιμῶν τὰ ἤθη. Παυσανίου μὲν οὖν ἀκροατὴς ἐγένετο, ἐθαύμαζε δὲ τὸν Ἡρώδην ὡς ποικιλώτατον ῥητόρων.*

Aelian. de nat. anim. XI 40 *ἐγὼ δὲ καὶ . . ἐθεασάμην ἀνάθημα . . . ἐν τῇ πόλει τῇ Ἀλεξάνδρου τῇ μεγάλῃ . . . ἐγὼ δὲ ὅσα εἰς ἐμὴν ὄψιν τε καὶ ἀκοὴν ἀφίκετο εἶπον.*

Verm. gesch. XII 25 *εἴ γε Ῥωμαῖός εἰμι.* vgl. II 38. XIV 45.

Erhaltene schriften:

1. *ποικίλη ἱστορία* 14 bücher, um 230 verfaszt.
2. *περὶ ζῴων ἰδιότητος*, 17 bücher.

Beide werke sind vielfach verderbt, die 'vermischte geschichte' wenigstens von III c. 13 an (*ὅτι φιλοινότατον ἔθνος τὸ τῶν Ταπύρων ἔθνος . .*), auszer einigen bruchstücken, nur in einem auszuge erhalten.

Ob die *ἀγροικικαὶ ἐπιστολαί* von Aelian verfaszt sind, ist zweifelhaft.

§ 94. 8) Cassius Dio Coccejanus.

• Ausg. v. Rob. Stephanus. Paris 1548. fol. Io. Leunclavius. Frankf. 1592 (Hanau 1606) fol. Herm. Sam. Reimarus (comm. de vita et scriptis Dionis II 1533 ff.) 2 voll. Hamb. 1750—52. fol. F. W. Sturz. 9 voll. Leipz. 1824—43. I. Bekker. Eb. 1849. L. Dindorf. Eb. 1863—65. BGNiebuhr, vorles. üb. RG. I 61 ff. H. Nissen, krit. untersuch. s. 308 ff. K. Peter, quell. s. 138 ff. Rog. Wilmanns, de D. C. fontibus (libr. XXXVI—LII). Berl. 1835. Ad.

Digitized by Google

Baumgartner, üb. d. qu. des C. D. für die ältere RG. Tüb. 1880. § 94. Max Posner, quib. auctor. in bello Hannibalico enarrando usus sit D. C. Bonn 1874. Max Grasshof, de fontib. et auct. D. C. C. (libr. XXXVI—XXXX). Bonn 1867. W. Heimbach, quaeritur quid . . C. D. . . inde a l. XL usque ad l. XLVII e Livio desumpserit. Bonn 1878. Egger, hist. d'Auguste p. 280 ff. Heinr. Christensen, de fontib. a C. D. in vita Neronis enarranda adhibitis. Berl. 1871. W. Sickel, de fontib. a C. D. in conscrib. reb. inde a Tiberio usque ad mortem Vitellii adhibitis. Götting. 1876.

Suidas: *Δίων ὁ Κάσσιος χρηματίσας, ὁ ἐπίκλην Κοκκήιος (οἱ δὲ Κοκκηιανός), Νικαεύς, ἱστορικός, γεγονὼς ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας, ἔγραψε Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἐν βιβλίοις π΄ (διαιροῦνται δὲ κατὰ δεκάδας), Περσικά, [Γετικά,] Ἐνύδια, Τὰ κατὰ Τραϊανόν, Βίον Ἀρριανοῦ τοῦ φιλοσόφου.*

Photios bibl. cod. 71 p. 35 *ἀνεγνώσθη βιβλίον Κασσιανοῦ Κοκκιανοῦ ἢ Κοκκίου Δίωνος, ἐν λόγοις π΄. ἄρχεται μὲν ἀπὸ τῆς Αἰνείου ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἐκ Τροίας καθόδου καὶ τῆς κτίσεως Ἄλβης πόλεως καὶ Ῥώμης, διέρχεται δὲ καθεξῆς, ἀποπαυόμενος εἰς τὴν τοῦ Ἀντωνίνου, ὃν Ἐλαγάβαλον ἀπεκάλουν, σφαγήν . . . . οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν κάτεισιν Ἀλεξάνδρου, ὃς Ἀντωνίνου σφαγέντος (σὺν αὐτῷ γὰρ τὸ κράτος εἶχεν, ἀναληφθεὶς ὑπ' αὐτοῦ) μόνος τὸν ἐπ' αὐτῷ μελετηθέντα κίνδυνον φυγὼν τὴν βασιλείαν ἐκδέχεται. τοῦτόν φησι τὸν Ἀλέξανδρον καὶ συνυπατεῦσαι αὐτῷ ὁ συγγραφεὺς τὸ δεύτερον, καὶ τὸ ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς κατὰ τὸ προσῆκον ἀνάλωμα φιλοτιμίᾳ τῇ ἐς τὸν συνύπατον αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα ἀναλῶσαι. οὗτος δ' ὁ συγγραφεὺς Περγάμου μὲν καὶ Σμύρνης (Μακρῖνος αὐτῷ τὴν ἀρχὴν ὁ αὐτοκράτωρ ἐγχειρίζει) ἐπεστάτησεν, ἔπειτα τῆς Ἀφρικῆς ἡγεμόνευσεν, εἶτα Παννονίας ἦρξε, καὶ ὑπατεύσας τὸ δεύτερον, ὡς ἐρρήθη, οἴκαδε ἀπῆρε . . . . ἔσχε δὲ πατρίδα τὴν ἐν Βιθυνίᾳ Νίκαιαν, ἣν κατὰ μέρη ἡ καλουμένη λίμνη Ἀσκανία περιλιμνάζει. ἔστι δὲ τὴν φράσιν μεγαλοπρεπῶς τε καὶ ἐς ὄγκον διεσκευασμένος, ὅτι καὶ μεγάλων ἔργων ἐννοίας ἀπαγγέλλει. ἀρχαϊκῶν τε αὐτῷ συντάξεων ὁ λόγος μεστὸς καὶ λέξεων πρεπουσῶν μεγέθει . . . ἐν δέ γε ταῖς δημηγορίαις ἄριστος καὶ μιμητὴς Θουκυδίδου, πλὴν εἴ τι πρὸς τὸ σαφέστερον ἀφορᾷ, σχεδὸν δὲ κἀν τοῖς ἄλλοις Θουκυδίδης ἐστὶν αὐτῷ ὁ κανών.*

Ῥωμαϊκὴ ἱστορία in 80 bb.

Dion war geboren zu Nikaea um 155, sohn des Cassius

Digitized by Google

§ 94. Apronianus, welcher unter M. Aurelius kaiserlicher statthalter von Dalmatien und Kilikien war (XLIX 36, 4. ep. LXIX 1, 3. LXXII 7), verwandt mit Dion Chrysostomos.

Dio kam im todesjahre des M. Aurelius 180 nach Rom und wurde senator, durch Pertinax 193 zum praetor designiert, von Macrinus als kaiserlicher praefect zu Pergamon und Smyrna eingesetzt (cos. suff. unter Septimius Severus?), unter Severus Alexander proconsul von Africa, kaiserlicher legat von Dalmatien und Oberpannonien, trat 229 mit Severus Alexander als cos. ord. das zweite consulat an und starb in seiner heimat um 235.

Dion ep. LXXIII 12, 2 *ὑπὸ τοῦ Περτίνακος τά τε ἄλλα ἐτετιμήμην καὶ στρατηγὸς ἀπεδεδείγμην.* vgl. LXXIV 5. LX 2, 3 *ἡμεῖς οἱ ὑπατευκότες.* ep. LXXVI 16, 4 *ὑπατεύων.*

C. I. L. III 5587 IMP. DOMINO N SEVERO ALEXANDRO AVG III E CASSIO DIONe II COS. vgl. nr. 3510. 3511 (Henzen-Orelli III 5601. 5602. 6611).

Dion. ep. LXXII 4, 2 über die regierung des Commodus seit 180: *λέγω δὲ ταῦτά τε καὶ τὰ λοιπὰ οὐκ ἐξ ἀλλοτρίας ἔτι παραδόσεως ἀλλ' ἐξ οἰκείας ἤδη τηρήσεως.* 18, 3. 4. 20, 1 *ἡμεῖς οἱ βουλευταί.* c. 23 beim tode des Commodus 192: *. . βιβλίον τι περὶ τῶν ὀνειράτων καὶ τῶν σημείων, δι' ὧν ὁ Σευῆρος τὴν αὐτοκράτορα ἀρχὴν ἤλπισε, γράψας ἐδημοσίευσα· καὶ αὐτῷ καὶ ἐκεῖνος πεμφθέντι παρ' ἐμοῦ ἐντυχὼν πολλά μοι καὶ καλὰ ἀντεπέστειλε. ταῦτ' οὖν ἐγὼ τὰ γράμματα πρὸς ἑσπέραν ἤδη λαβὼν κατέδαρθον, καί μοι καθεύδοντι προσέταξε τὸ δαιμόνιον ἱστορίαν γράφειν. καὶ οὕτω δὴ ταῦτα περὶ ὧν νῦν καθίσταμαι ἔγραψα. καὶ ἐπειδή γε τοῖς τε ἄλλοις καὶ αὐτῷ τῷ Σευήρῳ μάλιστα ἤρεσε, τότε δὴ καὶ τἆλλα πάντα τὰ τοῖς Ῥωμαίοις προσήκοντα συνθεῖναι ἐπεθύμησα· καὶ διὰ τοῦτο οὐκέτι ἰδίᾳ ἐκεῖνο ὑπολιπεῖν, ἀλλ' ἐς τήνδε τὴν συγγραφὴν ἐμβαλεῖν ἔδοξέ μοι, ἵν' ἐν μιᾷ πραγματείᾳ ἀπ' ἀρχῆς πάντα, μέχρις ἂν καὶ Τύχῃ δόξῃ, γράψας καταλίπω . . . . συνέλεξα δὲ πάντα τὰ ἀπ' ἀρχῆς τοῖς Ῥωμαίοις μέχρι τῆς Σευήρου μεταλλαγῆς πραχθέντα ἐν ἔτεσι ι' (201—211), καὶ συνέγραψα ἐν ἄλλοις δώδεκα (211—222). τὰ γὰρ λοιπά, ὅπου ἂν καὶ προχωρήσῃ, γεγράψεται.* vgl. Dion ep. LXXVI 2, 1 *τὴν Καπύην, ἐν ᾗ, ὁσάκις ἂν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ οἰκῶ, διάγω . .· τοῦτο γὰρ τὸ χωρίον ἐξειλόμην τῶν τε ἄλλων ἕνεκα καὶ τῆς ἡσυχίας ὅτι μάλιστα,*

Digitized by Google

ἵνα σχολὴν ἀπὸ τῶν ἀστικῶν πραγμάτων ἄγων ταῦτα γράψαιμι. Dion LXXVIII 10, 1. 2. § 94.

Dion LXXIX 7, 4 (219, unter Elagabal) *τὸ δὲ δὴ κατὰ τὸν στόλον αὐτὸς ἐγγύθεν ἐκ τῆς Περγάμου ἀκριβώσας ἔγραψα, ἧς, ὥσπερ καὶ τῆς Σμύρνης, ταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Μακρίνου ἐπεστάτησα· ἀφ' οὗπερ οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδὲν ἄπιστόν μοι κατεφάνη.* ep. c. 18, 3.

ep. LXXX 1, 2 (nach dem regierungsantritte des kaisers Severus Alexander 222) *ταῦτα μὲν ἀκριβώσας, ὡς ἕκαστα ἠδυνήθην, συνέγραψα· τὰ δὲ δὴ λοιπὰ ἀκριβῶς ἐπεξελθεῖν οὐχ οἷός τε ἐγενόμην διὰ τὸ μὴ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῇ Ῥώμῃ διατρῖψαι. ἔκ τε γὰρ τῆς Ἀσίας ἐς τὴν Βιθυνίαν ἐλθὼν ἠρρώστησα, κἀκεῖθεν πρὸς τὴν ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἡγεμονίαν ἠπείχθην* (vgl. LXXV 13, 5), *ἐπανελθών τε ἐς τὴν Ἰταλίαν εὐθέως ὡς εἰπεῖν ἔς τε τὴν Δελματίαν κἀντεῦθεν ἐς τὴν Παννονίαν τὴν ἄνω ἄρξων ἐπέμφθην, καὶ μετὰ ταῦτ' ἐς τὴν Ῥώμην καὶ ἐς τὴν Καμπανίαν ἀφικόμενος παραχρῆμα οἴκαδε ἐξωρμήθην. διὰ μὲν οὖν ταῦτα οὐκ ἠδυνήθην ὁμοίως τοῖς πρόσθεν καὶ τὰ λοιπὰ συνθεῖναι, κεφαλαιώσας μέντοι ταῦτα, ὅσα γε μέχρι τῆς δευτέρας μου ὑπατείας* (229) *ἐπράχθη, διηγήσομαι.*

4, 2 . . *ὅτι τῶν ἐν τῇ Παννονίᾳ στρατιωτῶν ἐγκρατῶς ἦρξα.* 5 . . *ὁ Ἀλέξανδρος . . ἄλλως τε ἐσέμνυνέ με καὶ δεύτερον ὑπατεύσοντα σὺν αὐτῷ ἀπέδειξε . . . . ἐκέλευσεν ἔξω τῆς Ῥώμης ἐν τῇ Ἰταλίᾳ που διατρῖψαι τὸν τῆς ὑπατείας χρόνον. καὶ οὕτω μετὰ ταῦτα ἔς τε τὴν Ῥώμην καὶ ἐς τὴν Καμπανίαν πρὸς αὐτὸν ἦλθον καὶ . . . ἀπῆρα οἴκαδε παρέμενος ἐπὶ τῇ τῶν ποδῶν ἀρρωστίᾳ, ὥστε πάντα τὸν λοιπὸν τοῦ βίου χρόνον ἐν τῇ πατρίδι ζῆσαι . .* ep. LXXV 15, 3 *ἐν τῇ Νικαίᾳ τῇ πατρίδι μου.*

Dion prooem. fr. 1, 2 . . . *συνέγραψα δὲ οὐ πάντα, ἀλλ' ὅσα ἐξέκρινα, μὴ μέντοι μηδ' ὅτι κεκαλλιεπημένοις, ἐς ὅσον γε καὶ τὰ πράγματα ἐπέτρεψε, λόγοις κέχρημαι, ἐς τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν διὰ τοῦτό τις ὑποπτεύσῃ, ὅπερ ἐπ' ἄλλων τινῶν συμβέβηκεν· ἐγὼ γὰρ ἀμφότερα, ὡς οἷόν τε ἦν, ὁμοίως ἀκριβῶσαι ἐσπούδασα . .*

Dion rechnet nach der Varronischen aera (z. b. XL 1. LII 1) und bezeichnet in der kaiserzeit die jahre nach den *consules ordinarii:* XLIII 46, 6 *καὶ τὰ μὲν ἄλλα οὐδὲν διαφέρομεν ἀλλήλων, τὴν δὲ ἐξαρίθμησιν τῶν ἐτῶν οἱ κατὰ*

Digitized by Google

§ 94. *πρώτας αὐτῶν* (sc. *ἡμέρας*) *ὑπατεύοντες καρποῦνται. καὶ ἐγὼ οὖν τῶν μὲν ἄλλων τοὺς τοῖς πράγμασιν ἀναγκαίους ὀνομάσω, πρὸς δὲ δὴ τῶν ἀεὶ πραττομένων δήλωσιν τοὺς πρώτους ἄρξαντας . .*

Xiphilin. Aug. p. 41 St. (Dio C. ed. Dindorf V p. 51, 6) *τὰ μὲν οὖν πολλὰ τῶν σημείων τοῖς τερατολόγοις παρήσω, ἀμείνων δ' ἂν ἦν καὶ ὁ Δίων μὴ πέρα τοῦ δέοντος αὐτὰ τεθηπώς.* vgl. p. 58 (72, 29 D.) *εἰ μή τι γελοῖος ὁ Δίων κτέ.* ep. LXXI 9, 1 *ταῦτα μὲν περὶ τούτων ὁ Δίων φησίν, ἔοικε δὲ ψεύδεσθαι, εἴτε ἑκὼν εἴτε ἄκων* (über die *legio fulminatrix*). unmögliche finsternisse bei Dion: ep. LXV 8, 1. Zech, untersuch. üb. d. finsternisse des altertums. Leipz. 1853 s. 52.

Xiphilinus tadelt Dions verurteilung der mörder Caesars p. 26 (31, 3—22): . . . *ἀπέκτειναν, ὡς μὲν ὁ συγγραφεὺς λέγει* (XLIV 1), *δι' ἀλιτηριώδη τινὰ οἶστρον, τοὺς Καίσαρας δεδιώς που . . . . τὴν μοναρχίαν τῆς δημοκρατίας ὑπερτιθεὶς . . .*

Einteilung des werks: b. I—XL reichen bis zum beginn des bürgerkrieges zwischen Caesar und Pompejus: XLI—LX bis zum tode des kaisers Claudius; LXI—LXXX bis 229.

Von Dions römischer geschichte sind erhalten b. XXXVI (686/68 v. Ch.; der anfang des buches fehlt) bis LX 29 *ἐν δὲ* (*τῷ ἑξῆς ἔτει* 800/47 n. Ch.), von b. LV an vielfach verstümmelt. Von buch XXXVII—LVII. LVIIII. LXXVIIII sind inhaltsangaben vorhanden (vol. V XIII—XXVI Df.). B. LXXVIII 2, 2 *ἀλλ' ἀλήθεια* — LXXVIIII 8, 3 . . *ἡμέρᾳ* (217—219) sind nur in dem zerrütteten cod. Vat. 1288 erhalten.

Auszerdem haben wir 1) bruchstücke des ganzen werkes vornehmlich in den Constantinianischen excerpten (aus den früheren büchern von I. Bekker in capitel und paragraphen geteilt).

2) Die epitome der kaisergeschichte von Ioannes Xiphilinos: *ἐπιτομὴ τῆς Δίωνος τοῦ Νικαέως ῥωμαικῆς ἱστορίας, ἣν συνέτεμεν Ἰωάννης ὁ Ξιφιλῖνος, περιέχουσα μοναρχίας Καισάρων εἰκοσιπέντε, ἀπὸ Πομπηΐου Μάγνου μέχρι Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας.*

Der anfang von Pompeius fehlt.

Iulius p. 29 (V 35, 6 Df.) *ἐντεῦθεν δὲ ἐφεξῆς περὶ τῶν αὐτοκρατόρων διαληπτέον, εἰς τοσαῦτα μερίζοντες τὴν συγ-*

Digitized by Google

γραφὴν τμήματα, ὅσοι εἰσὶν καὶ οἱ μετὰ Ἰούλιον Καίσαρα § 94.
ἐν τῇ Ῥώμῃ ἄρξαντες αὐτοκράτορες.

August. p. 69 (87, 6 Df.) λέγω γὰρ τοῦτο οὐκέτι ὡς ὁ Δίων ὁ Προυσαεὺς . . . ἀλλ' ὡς Ἰωάννης ὁ Ξιφιλῖνος, ἀδελφόπαις ὢν Ἰωάννου τοῦ πατριάρχου, ἐπὶ δὲ Μιχαὴλ αὐτοκράτορος τοῦ Δούκα (1071—1078) τὴν ἐπιτομὴν ταύτην τῶν πολλῶν βιβλίων τοῦ Δίωνος συνταττόμενος.

Die geschichte des T. Antoninus Pius und M. Aurelius bis 172 fand Xiphilinus nicht mehr vor (eben so wenig Zonaras): ep. LXX 1 ἱστέον ὅτι τὰ περὶ τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς ἐν τοῖς ἀντιγράφοις τοῦ Δίωνος οὐχ εὑρίσκεται . . . c. 2 ταῦτα μόνα περὶ τοῦ Ἀντωνίνου ἐν τῷ Δίωνι σώζεται, καὶ ὅτι . . . οὐ σώζεται δὲ οὐδὲ τοῦ μετὰ Ἀντωνῖνον ἄρξαντος Μάρκου Οὐήρου τὰ πρῶτα τῶν ἱστορουμένων . . .

Die verteilung der auszüge auf buch LXI fgg. ist von Leunclavius willkürlich vorgenommen.

3) Ioannes Zonaras (Ζωναρᾶς) schrieb in der ersten hälfte des 12. jhdts. eine ἐπιτομὴ ἱστοριῶν von erschaffung der welt bis zum tode des kaisers Alexius Comnenus 1118 in zwei teilen. Die einteilung in 18 bücher rührt von Ducange her. Die römische geschichte erzählt Zonaras im ersten teile von dem schlusse des VI buches (c. 29 p. 312 P.) an im VII. VIII. VIIII büche bis zur zerstörung von Karthago und Korinth 608/146 v. Ch. nach Dion, unter mitbenutzung von Plutarchs leben des Romulus, Numa, Poplicola, Camillus und (IX 23 p. 459[b]) einer stelle aus dem leben des L. Aemilius.

Den zweiten teil, welcher die kaisergeschichte enthalten soll, beginnt Zonaras X 1—12 p. 472[a]—492[b] mit auszügen aus Plutarchs leben des Pompeius und Caesar, angeblich, weil ihm andere geschichtswerke nicht zugänglich waren: VIIII 31 p. 471[bcd]: τὰ μὲν οὖν μέχρι τοῦδε πεπραγμένα Ῥωμαίοις, βίβλων τυχὼν τῶν πάλαι ταῦτα ἱστορησάντων ἀρχαίων ἀνδρῶν, ἐκεῖθεν ἐξείληφα κατ' ἐπιτομὴν καὶ τῷ συγγράμματι τούτῳ ἐντέθεικα, ἐπὶ δὲ τοῖς ἑξῆς, ἃ τοῖς ὑπάτοις καὶ τοῖς δικτάτωρσιν ἐπράχθη . . . ἀπορίᾳ βίβλων αἷπερ αὐτὰ διεξίασιν . . . . αὐτὸς ὑπερόριος ὢν καὶ πόρρω τοῦ ἄστεος ἐν νησιδίῳ ἐνδιαιτώμενος . . . παρελθὼν οὖν αὐτὰ καὶ ἄκων τὰ τῶν αὐτοκρατόρων συγγράψομαι, μικρά τινα προδιηγησάμενος . . .

Digitized by Google

§ 94. Von Caesars tode bis zum triumphe Octavians 725/29 (X 12 p. 492c *καὶ ὁ μὲν οὕτω σφαγεὶς ἔκειτο* bis cap. 31 p. 531c) erzählt Zonaras aus Dion, mit zusätzen aus Plutarchs Brutus und Antonius. Dem ihm noch vollständig vorliegenden texte Dions folgt er auch fernerhin in der kaisergeschichte bis zu Severus Alexander XII 15 p. 619a, zum teil in ausführlicheren auszügen als sie Xiphilin bietet, den er namentlich in der lücke der geschichte von 138—172 neben Dions texte benutzt; zusätze entnimmt er aus Eusebios' kirchengeschichte, einzelnes aus Josephos.

Ausg. v. Ducange. 2 voll. Paris 1686. fol. Mor. Pinder. voll. I. II. (l. I—XII). Bonn 1841. 44. L. Dindorf. 6 voll. Leipz. 1868 ff. W. Ad. Schmidt, üb. d. quellen des Zonaras. zeitschr. f. d. AW. 1839 nr. 30—36, abgedruckt in Dindorfs ausg. des Zonaras. VI p. I—LX. Ferd. Hirsch, byzantin. studien. Leipz. 1876. s. 377 ff.

In den Constantinianischen sammlungen folgen in dem abschnitte *περὶ γνωμῶν* (cod. Vatic. rescr.) auf auszüge aus Dion bruchstücke eines ungenannten christlichen schriftstellers, von der regierung Valerians an, welche mit Constantinus abbrechen. Dieser sogenannte *continuator Dionis* wurde von Zonaras ausgeschrieben.

Ausg. v. Ang. Mai, vet. scr. coll. II 234 ff. K. Müller, FHG. IV 191 ff. Dio Cassius ed. L. Dindorf. V 218 (vgl. praef. p. IV ff.).

Über Ioannes Antiochenus vgl. Ad. Köcher, de Ioanne Antiocheno. Bonn 1871 p. 10 sqq. Über die C. D. beigelegten Planudeischen excerpte s. H. Haupt, Hermes XIV 36 ff. 441 ff.

§ 95. 9) Herodianos.

Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστοριῶν βιβλία η΄.

Ausg. von v. H. Stephanus. Paris 1581. 4. Sylburg i. d. scr. hist. rom. Tom. III. Frankf. 1591 f. Gottl. W. Irmisch. 5 tom. Leipz. 1789—1805. F. A. Wolf. Halle 1792. I. Bekker. Berl. 1826. Leipz. 1855. vgl. F. A. Wolf, kl. schriften I 425. Ed. Volckmann, de H. vita, scriptis fideque. Königsb. 1859. R. Sievers Philol. XXVI 29. 253. 1867. XXXI 631. 1872. Jo. Zürcher in Büdingers unters. I 221. J. J. Müller ebend. III 137 ff. 181 ff. K. Dändliker, die drei letzten bücher H.'s eb. III 203. 1868—70.

Photios bibl. cod. 99 p. 84b *ἀνεγνώσθησαν Ἡρωδιανοῦ ἱστορικοὶ λόγοι ὀκτώ. ἄρχεται ἐξ οὗ Μάρκος ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐτελεύτησε, καὶ διέξεισιν ὅπως τε Κόμοδος ὁ Μάρκου υἱὸς ἐβασίλευσεν .... οἱ στρατιῶται στασιάσαντες ἐξάγουσι*

Digitized by Google

τῶν βασιλείων Βαλβῖνον καὶ Μάξιμον, καὶ πᾶσαν αὐτοὺς αἰκίαν αἰκισάμενοι ἀναιροῦσι, μόνον ἀνειπόντες βασιλέα Γορδιανόν, περὶ ἔτη ιγ' γεγονότα· ἐν οἷς καὶ ὁ ὄγδοος τελειοῦται λόγος (180—238). ἔστι δὲ τὴν φράσιν σαφὴς καὶ λαμπρὸς καὶ ἡδύς, καὶ λέξει χρώμενος σώφρονι, μήτε ὑπεραττικιζούσῃ καὶ τὴν ἔμφυτον ἐξυβριζούσῃ χάριν τοῦ συνήθους, μήτε πρὸς τὸ ταπεινὸν ἐκλελυμένῃ καὶ τὴν ἔντεχνον ὑπερορώσῃ γνῶσιν. οὔτε δὲ περιττολογίαις ἐστὶ σεμνυνόμενος, οὔτε τι τῶν ἀναγκαίων παραλιμπάνων, καὶ ἁπλῶς ἐν πάσαις ταῖς κατὰ τὴν ἱστορίαν ἀρεταῖς οὐ πολλῶν ἐστὶ δεύτερος. § 95.

Herod. I 1 prooem. οἱ πλεῖστοι τῶν περὶ συγκομιδὴν ἱστορίας ἀσχοληθέντων . . .. τῆς μὲν ἀληθείας ἐν ταῖς ἀφηγήσεσιν ὠλιγώρησαν, οὐχ ἥκιστα δὲ ἐπεμελήθησαν φράσεώς τε καὶ εὐφωνίας . . . ἐγὼ δὲ ἱστορίαν οὐ παρ' ἄλλων ἀποδεξάμενος ἄγνωστόν τε καὶ ἀμάρτυρον, ὑπὸ νεαρᾷ δὲ τῇ τῶν ἐντευξομένων μνήμῃ, μετὰ πάσης ἀληθοῦς ἀκριβείας ἤθροισα ἐς συγγραφήν, οὐκ ἀτερπῆ τὴν γνῶσιν καὶ τοῖς ὕστερον ἔσεσθαι προσδοκήσας ἔργων μεγάλων τε καὶ πολλῶν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ γενομένων . . § 5 ἐν ἔτεσιν ἑξήκοντα (vgl. II 15, 7). c. 2, 5 ἃ δὲ μετὰ τὴν Μάρκου τελευτὴν παρὰ πάντα τὸν ἐμαυτοῦ βίον εἶδόν τε καὶ ἤκουσα, ἔστι δ' ὧν καὶ πείρᾳ μετέσχον ἐν βασιλικαῖς ἢ δημοσίαις ὑπηρεσίαις γενόμενος, ταῦτα συνέγραψα. c. 15, 5 τότε γοῦν εἴδομεν, ὅσα ἐν γραφαῖς ἐθαυμάζομεν (von den spielen des Commodus 192). III 8, 10 εἴδομεν δὲ ἐπ' αὐτοῦ (Σεβήρου im j. 204) καὶ θέας τινῶν παντοδαπῶν θεαμάτων ἐν πᾶσι θεάτροις ὁμοῦ . .

Herodian wurde benutzt von den *scriptores historiae Augustae,* von Ammianus und von Zosimus.

Capitol. Maximin. 13, 4 . . *ut Herodianus dicit* (VII 2 z. e.), *Graecus scriptor, qui ei* (*Maximino*), *quantum videmus, in Alexandri odium plurimum favit,* vgl. dess. Clodius Alb. 12, 14. Max. et Balb. 15, 5 *Herodianus, vitae suae temporum scriptor.* Lamprid. Alex. 52, 2 *ut Herodianus Graecus scriptor refert in libris temporum suorum.*

Die Inschrift zu Palermo. Or. Henzen nr. 3760. 5604: Ti. Claudio Herodiano, c(larissimo) v(iro), leg(ato) prov(inciae) Sicil(iae), iudici rarissimo, patrono col(oniae) Panhormit(anae), principales viri ex aere collato d(ono) d(ederunt), ist von Borghesi Oeuvres III 120 auf den geschichtschreiber bezogen worden. Sievers a. a. o. s. 30 bezweifelt mit recht die beziehung.

Digitized by Google

§ 96. 10) Asinius Quadratus.

Müller FHG III 659. K. Rübel, de fontib. IV prior. hist. Aug. scr. Bonn 1872 p. 32.

Suidas: *Κοδρᾶτος Ῥωμαῖος ἱστορικὸς ἔγραψεν Ἰάδι διαλέκτῳ ἱστορίαν Ῥωμαϊκὴν ἐν βιβλίοις ιε΄, ἐπιγραφὴν δὲ Χιλιετηρίδα, καὶ περιέχει ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης ἕως Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας υἱοῦ Καίσαρος.*

Quadratus schrieb *Παρθικά*, deren 9. buch bei Stephanos von Byzantion citiert wird.

Iul. Capit. Ver. 8, 4 *Quadratus belli Parthici scriptor.* Vulcac. Gall. Avid. 1, 2 *Quadratus in historiis.*

Die römische geschichte citiert Stephanos *Ῥωμαϊκὴ χιλιάς*; p. 493, 24 *Ὀξύβιοι . . . Κουαδρᾶτος τεσσαρεσκαιδεκάτῳ Ῥωμαϊκῆς χιλιαρχίας.*

Der kaiser Philippus feierte den *annus millesimus U. R.* mit saecularspielen 248.

A. Q. wird von Xiphilinus (Dion. ep. LXX 3) über T. Antoninus Pius angeführt, von Zosim. V 27 *ἐν τῇ κατὰ τὸν βασιλέα Μάρκον ἱστορίᾳ.*

Agathias I 6 p. 17[c] *οἱ δὲ Ἀλαμανοί, εἴ γε χρὴ Ἀσινίῳ Κουαδράτῳ ἕπεσθαι, ἀνδρὶ Ἰταλιώτῃ καὶ τὰ Γερμανικὰ ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀναγεγραμμένῳ, ξυνήλυθές εἰσιν ἄνθρωποι καὶ μιγάδες, καὶ τοῦτο δύναται αὐτοῖς ἡ ἐπωνυμία.*

§ 97. 11) P. Herennius Dexippus.

Corp. scr. hist. Byz. ex rec. B. G. Niebuhrii I p. XIV. 9. Bonn 1829. Müller FHG III 667. Histor. graeci minores ed. L. Dindorf. Leipz. 1870. I 191 (praef. p. LXXXII). W. Dittenberger in den Comment. Momms. s. 245 ff.

C. I. A. III 716=CIG. I 380 Boeckh . . . *τὸν ἄρξαντα τὴν τοῦ βασιλέως ἐν θεσμοθέταις ἀρχὴν καὶ ἄρξαντα τὴν ἐπώνυμον ἀρχὴν καὶ πανηγυριαρχήσαντα καὶ ἀγωνοθετήσαντα τῶν μεγάλων Παναθηναίων* (ol. 260, 2. 262/3 n. Ch. Dittenberger), *οἰκοθεν ἱερέα παναγῆ* (aus dem geschlechte der *Κήρυκες*), *Π(όπλιον) Ἐρέν(νιον) Δέξιππον Πτολεμαίου Ἑρμειον, τὸν ῥήτορα καὶ συνγραφέα, ἀρετῆς ἕνεκα οἱ παῖδες κτέ.* vgl. nr. 717 u. nr. 70a. add. p. 484).

Suidas: *Δέξιππος Δεξίππου, ὁ Ἐρέννιος χρηματίσας, Ἀθηναῖος, ῥήτωρ, γεγονὼς ἐπὶ Βαλεριανοῦ καὶ Γαλιήνου καὶ Κλαυδίου δευτέρου καὶ Αὐρηλιανοῦ τῶν βασιλέων Ῥωμαίων.*

Digitized by Google

Phot. bibl. cod. 82 p. 64 *ἀνεγνώσθη Δεξίππου τὰ μετὰ* § 97. *Ἀλέξανδρον, ἐν λόγοις τέσσαρσιν. ἀνεγνώσθη δὲ αὐτοῦ καὶ ἕτερον σύντομον ἱστορικόν, μέχρι τῆς Κλαυδίου ἐπιτρέχον τὰς κεφαλαιώδεις πράξεις βασιλείας. ἀνεγνώσθη δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ Σκυθικά, ἐν οἷς αἱ Ῥωμαίων αὐτῷ καὶ Σκυθῶν ἀναγράφονται πρὸς ἀλλήλους μάχαι τε καὶ ἀξιόλογοι πράξεις. ἔστι δὲ τὴν φράσιν ἀπέριττός τε καὶ ὄγκῳ καὶ ἀξιώματι χαίρων, καὶ (ὡς ἄν τις εἴποι) ἄλλος μετά τινος σαφηνείας Θουκυδίδης, μάλιστά γε ἐν ταῖς Σκυθικαῖς ἱστορίαις..*

ἄρχεται δὲ ἐν τοῖς μετὰ Ἀλέξανδρον ἀπ' αὐτῆς τῆς τοῦ βασιλέως τελευτῆς . . . . . Ἀρριανῷ κατὰ τὸ πλεῖστον σύμφωνα γράφων.

Eunapios soph. p. 11 Boiss. . . *Γαλλιηνὸν καὶ Κλαύδιον . . Τάκιτόν τε καὶ Αὐρηλιανὸν καὶ Πρόβον, καθ' οὓς (χρόνους) ἦν καὶ Δέξιππος ὁ τὴν χρονικὴν ἱστορίαν συγγράψας, ἀνὴρ ἁπάσης παιδείας τε καὶ δυνάμεως λογικῆς ἀνάπλεως.*

Trebell. Poll. Gallien. 13, 8 *Gothi . . Cyzicum et Asiam, deinceps Achaiam omnem vastaverunt, et ab Atheniensibus duce Dexippo, scriptore horum temporum, victi sunt.*

Über den kampf der Athener mit den Herulern (267) s. Curt Wachsmuth, die stadt Athen i. a. 1 707 f.

Dexippos schrieb:

1) *τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον* 4 bb.

2) *χρονικὴ ἱστορία* 12 bb. bis zum tode des kaisers Claudius 270 (Treb. Claudius 12, 6).

Treb. Poll. Gord. 2, 1 *Gordiani . . tres fuerunt, idque docente Arriano, scriptore Graecae historiae, docente item Dexippo, Graeco auctore . . . qui etiamsi breviter, ad fidem tamen omnia persecuti sunt.* vgl. c. 19, 9. Henzen-Orelli III 5529.

Euagr. kirchengesch. V 24 *καὶ Δεξίππῳ δὲ πλεῖστα περὶ τούτων πεπόνηται, ἀπὸ μυθικῶν ἀρξαμένῳ καὶ λήξαντι ἐς τὴν Κλαυδίου τοῦ μετὰ Γαλλιηνὸν βασιλείαν· ᾧ συναπείληπται καὶ περὶ ὧν Κάρποι καὶ ἕτερα βάρβαρα ἔθνη κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Θρᾴκην καὶ Ἰωνίαν διαπολεμοῦντες ἔπραξαν.*

Steph. Byz. p. 269, 11 Meineke (von den Herulern): *Ἕλουροι, Σκυθικὸν ἔθνος, περὶ ὧν Δέξιππος ἐν χρονικῶν ιβ'.*

Cramer anecd. Paris. II 153, 20 *τὴν χρονικὴν ἱστορίαν ὁ Δέξιππος μέχρι τῆς σξβ' ὀλυμπιάδος* (269) *συγγράψας Διονύσιον Ἀλεξανδρέα φησὶν ἐπὶ ταύτης νικῆσαι.*

Eunap. hist. prooem. IV 11 Müll. (I 207 Dindorf):

Digitized by Google

§ 97. *Δεξίππῳ τῷ Ἀθηναίῳ κατὰ τοὺς Ἀθήνησιν ἄρχοντας . . . ἱστορία συγγέγραπται, προσαριθμουμένων καὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν ὑπάτων, καὶ πρό γε αὐτῶν τῶν ὑπάτων τε καὶ ἀρχόντων ἀρξαμένης τῆς γραφῆς . . . . . πάντα δέ, ὅσα πρός τε τὸ κοινὸν ἁπάντων ἀνθρώπων ἀξιόλογα καὶ κατ' ἄνδρα δι' ἀρετὴν περιττοῦ τινὸς ὀνόματος τετυχηκότα, λάβρως ἐπιδραμὼν καὶ διαθέμενος τῷ λόγῳ, τελευτῶν ἐς Κλαύδιον καταλύει τὴν συγγραφήν* [. . . .]. *εἶτα ὀλυμπιάδας καταλογίζεται τόσας καὶ τόσας καὶ ὑπάτους καὶ ἄρχοντας ἐπὶ ταύταις, τὴν χιλιάδα τῶν ἐτῶν ὑποβαλών . . .*

3) *Σκυθικά*: fragmente von den Gothenkriegen der zeit der kaiser Philippus und Decius bis Aurelianus (etwa 244—271).

§ 98. 12) Eunapios von Sardes.

Eunapii vit. sophistarum et fragmenta historiar. rec. Io. Fr. Boissonade Amsterd. 1822 (vit. soph. it. ed. Boissonade im anh. zu Philostratus Paris 1849). Scr. hist. Byz. ed. Niebuhr I XVIII 477. Müller FHG IV 7. Hist. gr. min. ed. L. Dindorf. I 205.

Photios bibl. cod. 77 p. 53 *ἀνεγνώσθη Εὐναπίου χρονικῆς ἱστορίας τῆς μετὰ Δέξιππον νέας ἐκδόσεως ἐν βιβλίοις ιδ'. ἄρχεται μὲν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς Κλαυδίου βασιλείας, ἐς ὃν Δεξίππῳ ἡ ἱστορία καταλήγει, ἀποτελευτᾷ δὲ εἰς τὴν Ὀνωρίου καὶ Ἀρκαδίου τῶν Θεοδοσίου παίδων βασιλείαν . . .* (404). *οὗτος ὁ Εὐνάπιος Σαρδιανὸς μὲν γένος ἐστὶ (τὰς γὰρ ἐν Λυδίᾳ Σάρδεις ἔσχε πατρίδα), δυσσεβὴς δὲ τὴν θρησκείαν ὤν (τὰ Ἑλλήνων γὰρ ἐτίμα), τοὺς μὲν εὐσεβείᾳ τὴν βασιλείαν κοσμήσαντας παντὶ τρόπῳ καὶ ἀνέδην κακίζων διασύρει, καὶ μάλιστά γε τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον, ἐξαίρει δὲ τοὺς δυσσεβεῖς, καὶ τῶν ἄλλων πλέον Ἰουλιανὸν τὸν παραβάτην, καὶ σχεδόν τι τὸ τῆς ἱστορίας αὐτῷ εἰς τὸ ἐκείνου ἐγκώμιον συντεθὲν ἐξεπονήθη. ἔστι δὲ καλλιεπὴς τὴν φράσιν . . . .*

Δύο δὲ πραγματείας τὴν αὐτὴν περιεχούσας ἱστορίαν συνεγράψατο, πρώτην καὶ δευτέραν. καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ πολλὴν κατὰ τῆς καθαρᾶς ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν πίστεως κατασπείρει βλασφημίαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἀποσεμνύνει δεισιδαιμονίαν, πολλὰ τῶν εὐσεβῶν βασιλέων καθαπτόμενος· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ, ἣν καὶ νέαν ἔκδοσιν ἐπιγράφει, τὴν μὲν πολλὴν ὕβριν καὶ ἀσέλγειαν, ἣν κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐσκέδαζεν, ὑποτέμνεται, τὸ δὲ λοιπὸν τῆς συγγραφῆς σῶμα

Digitized by Google

§ 98. *συνείρας νέαν ἔκδοσιν, ὡς ἔφημεν, ἐπιγράφει, ἔτι πολλὰ τῆς ἐκεῖσε λύσσης ὑποφαίνουσαν. ἀμφοῖν δὲ ταῖς ἐκδόσεσιν ἐν παλαιοῖς ἐνετύχομεν βιβλίοις, ἰδίως ἑκατέρᾳ ἐν ἑτέρῳ τεύχει καὶ ἑτέρῳ συντεταγμένῃ· ἐξ ὧν αὐτῶν καὶ τὴν διαφορὰν ἀναλεξάμενοι ἔγνωμεν. συμβαίνει οὖν ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει πολλὰ τῶν χωρίων διὰ τὰς γεγενημένας τῶν ῥητῶν περικοπὰς ἀσαφῶς ἐκκεῖσθαι* ..... vgl. Niebuhr, a. a. o. s. XIX. Die verschnittene recension der geschichte ist nicht von Eunapios, sondern von einem christlichen censor gemacht.

Eunap. hist. prooem. IV 11 M. I 209 ff. Df. *προσελογιζόμην ὅτι τέλος ἱστορίας καὶ σκοπὸς ἄριστος τὰ πραχθέντα ὅτι μάλιστα δίχα τινὸς πάθους ἐς τὸ ἀληθὲς ἀναφέροντα γράφειν, οἱ δὲ ἀκριβεῖς λογισμοὶ τῶν χρόνων . . . ἐς ταῦτα ὠφελοῦσιν οὐδὲν . . ὅτι κενή τίς που καὶ ἀχρεῖος ἡ περὶ τοὺς χρόνους διατριβὴ καὶ σχολή . . . ἀναγνώσεται γοῦν τις ὅτι ταῦτα ἐπὶ τοῦδε τοῦ βασιλέως ἢ τοῦδ' ἐπράττετο· καθ' ὃν δὲ ἐνιαυτὸν καὶ ἡμέραν, ἕτερος ἐς τὴν ἀπάτην χορεύεταί † τις. ἐγὼ δὲ † καὶ τὸ πιστεύειν ἐμαυτῷ γράφω, ἀνδράσιν ἑπόμενος, οἳ τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου μακρῷ προεῖχον κατὰ παιδείαν καὶ διατεταμένως ἐνῆγον μὴ σιωπᾶν τὰ κοινὰ τῶν ἔργων καὶ ὅσα ὁ καθ' ἡμᾶς ἔφερε χρόνος καὶ τὰ πρὸ ἡμῶν μετὰ τὴν Δεξίππου γραφὴν οὔπω λόγου τε καὶ ἱστορίας ἐμφανοῦς τετυχηκότα. ἐγίγνετο δὲ ἐκείνοις τε κἀμοὶ κοινὸν τὸ ἔργον τόδε, καὶ πάντα γε ἐς τὸν Ἰουλιανὸν ἀναφέρειν ἐδόκει, ὃς ἐβασίλευσε μὲν ἐφ' ἡμῶν, τὸ δὲ ἀνθρώπινον αὐτὸν ὥσπερ τινὰ θεὸν προσεκύνουν ἅπαντες.*

προοιμ. τοῦ β' λόγου fr. 8. IV 15 M. I 215 D. *τὰ μὲν οὖν ἀπὸ τῆς Δεξίππου συγγραφῆς ἐς τοὺς Ἰουλιανοῦ καθήκοντα ⟨καιροὺς⟩ ὡς ἐνῆν μάλιστα διὰ τῶν ἀναγκαίων ἐπιτρέχουσιν ἱκανῶς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δεδήλωται· φέρεται δὲ ἐντεῦθεν ὁ λόγος ἐφ' ὅνπερ ἐφέρετο ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἀναγκάζει γε τοῖς ἔργοις ἐνδιατρίβειν ὥσπερ τι πρὸς αὐτὸν ἐρωτικὸν πεπονθότας, οὔτι μὰ Δία τεθεαμένους ἢ πεπειραμένους· κομιδῇ γὰρ ἦν ὁ γράφων τάδε παῖς, ἡνίκα ἐβασίλευσεν . . . . ἐνέκειντο παραθαρσύνοντες ὡς ⟨συν⟩επιληψόμενοι τοῦ πόνου. ὁ δὲ ἐς τὰ μάλιστα γεγονὼς αὐτῷ γνώριμος, ὁ Περγαμηνὸς ἀνὴρ Ὀρειβάσιος, ἐκ φυσικῆς φιλοσοφίας ἰατρικὴν ἐπιτάττειν ἄριστος καὶ δρᾶν ἔτι θειότερος, καὶ ἀσεβήσειν ἐβόα περιφανῶς, εἰ μὴ συγγράφοιμι· καὶ τῶν γε πράξεων (πάσας δὲ ἠπίστατο παρὼν ἁπάσαις) μάλα ἀκριβῶς ὑπόμνημα συνετέλει*

Digitized by Google

§ 98. *πρὸς τὴν γραφήν· ὥστε οὐκ ἦν ἀναβολὴ καὶ βουλομένῳ ῥᾳθυμεῖν.*

Über Oribasios Eunap. vit. soph. p. 104 Boiss. *Ἰουλιανὸς μὲν αὐτὸν ἐς τὸν Καίσαρα προϊὼν συνήρπασεν ἐπὶ τῇ τέχνῃ (τῇ ἰατρικῇ). ὁ δὲ τοσοῦτον ἐπλεονέκτει ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς, ὅτι καὶ βασιλέα τὸν Ἰουλιανὸν ἀπέδειξε· καὶ ταῦτά γε ἐν τοῖς κατ' ἐκεῖνον ἀκριβέστερον εἴρηται.* vgl. H. Haeser, gesch. d. medicin. 3. a. I 452 ff. H. Sudhaus, de ratione quae intercedat inter Zosimi et Ammiani de bello a Iuliano imp. c. Persis gesto relationes. Bonn 1870. p. 93—102.

Fr. 28 *περὶ μὲν οὖν τῶν παλαιοτέρων καὶ ὅσα πρὸ ἡμῶν ἀνάγκη συγχωρεῖν τοῖς γράψασιν ἢ τοῖς περὶ ἐκείνων λόγοις ἐς ἡμᾶς κατὰ μνήμην ἄγραφον ἐς διαδοχὴν περιφερομένοις καὶ καθήκουσιν· ὅσα δὲ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν γέγονεν, ἀλήθειαν τιμῶντι, καθά φησι Πλάτων, παραδοτέον τοῖς ἐντυγχάνουσιν.*

Fr. 56 von seiner zeit: *ὁ δὲ καθ' ἡμᾶς χρόνος ἐκινδύνευσεν ὄντως ἐπὶ τοῖς ὄνοις σαλεύειν.*

Eunapios, ca. 347 zu Sardes geboren, in Athen gebildet, lebte später in seiner heimat als rhetor und arzt. Sein geschichtswerk gab er abschnittsweise heraus bis zum tode des kaisers Theodosius. Hierauf schrieb er *βίοι φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν*, nach 396, und setzte später (nach 414, fr. 87) seine geschichte bis zum j. 404 fort.

Eunap. vit. soph. p. 52 *πολλῶν καὶ ἀδιηγήτων ἐπικλυσθέντων κακῶν, ὧν τὰ μὲν ἐν τοῖς διεξοδικοῖς τῆς ἱστορίας εἴρηται, τὰ δέ, ἐὰν ἐπιτρέπῃ τὸ θεῖον, λελέξεται.*

Fr. 41 kündigt er einen verbesserten bericht über die herkunft der Hunnen an: *ἐπιθήσομεν τοῖς εἰρημένοις τἀληθέστερα, κἀκεῖνα διὰ τὴν ἱστορικὴν δόξαν συγχωρήσαντες μένειν καὶ ταῦτα διὰ τὴν ἀλήθειαν ἐφελκυσάμενοι καὶ παραζεύξαντες.*

Eunapios ist von Zosimos ausgeschrieben worden (u. § 118) und auch von Ioannes von Antiochia benutzt.

3. Christliche schriftsteller und ihre gegner.

§ 99. 1) Sex. Iulius Africanus.

Suidas: *Ἀφρικανός, ὁ Σέξτος χρηματίσας, φιλόσοφος Λίβυς, ὁ τοὺς Κεστοὺς γεγραφὼς ἐν βιβλίοις κδ'. εἰσὶ δὲ οἱονεὶ φυσικά, ἔχοντα ἐκ λόγων τε καὶ ἐπαοιδῶν καὶ γραπτῶν τινῶν χαρακτήρων ἰάσεις τε καὶ ἀλλοίων ἐνεργειῶν.*

Digitized by Google

κατὰ τούτου ἔγραψεν Ὠριγένης, ἔνστασιν ποιησάμενος περὶ § 99.
τοῦ τῆς Σωσάννης βιβλίου τοῦ εἰς τὸν Δανιήλ.

Photios bibl. cod. 34 p. 7 *ἀνεγνώσθη Ἀφρικανοῦ ἱστορικόν· οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τοὺς λεγομένους Κεστοὺς ἐν λόγοις συντάξας ιδ'. ἔστι δὲ σύντομος μέν, ἀλλὰ μηδὲν τῶν ἀναγκαίων ἱστορηθῆναι παραλιμπάνων. ἄρχεται δὲ ἀπὸ τῆς Μωϋσαϊκῆς κοσμογενείας καὶ κάτεισιν ἕως τῆς Χριστοῦ παρουσίας. ἐπιτροχάδην δὲ διαλαμβάνει καὶ τὰ ἀπὸ Χριστοῦ μέχρι τῆς Μακρίνου τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως βασιλείας, ὅτε αὐτῷ, ἃς φησι, καὶ ἥδε ἡ συγγραφὴ συνετελεῖτο, ἐτῶν οὖσα ,εψκγ'. τεύχη δὲ τὸ βιβλίον πέντε. οὗτος καὶ πρὸς Ὠριγένην γράφει περὶ τοῦ κατὰ Σωσάνναν διηγήματος . . . ἃ καὶ ἐπιλυόμενος Ὠριγένης ἀντέγραψε. γράφει δὲ Ἀφρικανὸς καὶ πρὸς Ἀριστείδην . . .*

Euseb. a. 2237 (221) Hier. *in Palaestina Nicopolis quae prius Emmaus vocabatur urbs condita est, legationis industriam pro ea suscipiente Iulio Africano scriptore temporum.* vgl. Hieron. de vir. ill. 63. Chron. Pasch. p. 499, 5 *Παλαιστίνης Νικόπολις, ἡ πρότερον Ἐμμαοῦς, ἐκτίσθη πόλις, πρεσβεύοντος ὑπὲρ αὐτῆς καὶ προϊσταμένου Ἰουλίου Ἀφρικανοῦ τοῦ τὰ χρονικὰ συγγραψαμένου.*

In der *πενταβίβλος χρονολογικὴ* setzte Sextus Iulius Africanus Christi geburt in das 5500. jahr der welt, die auferstehung 5531 und schlosz mit dem j. 5723 = ol. 250, 1 = 974 d. st. (221 n. Chr.), dem consulate des Gratus und Seleucus. s. Jos. Just. Scaliger, animadv. in chronol. Euseb. p. 232. Vossius, de hist. gr. p. 280. W. Ideler, chr. II 456. 467. H. Gelzer, S. I. A. u. die byzantinische chronographie I. Leipz. 1880.

Euseb. chron. I p. 98, 39 . . *ὡς καὶ Ἀφρικανὸς ⟨ὁ⟩ πέντε χρονογραφιῶν συνάξας βιβλία τὰ μεγάλα μοι διαμαρτεῖν ἐν τοῖς προκειμένοις δοκεῖ . . . .*

Von Iulius Africanus hat Eusebios die *ὀλυμπιάδων ἀναγραφή* ol. 1—249 (217 n. Chr.) entlehnt. chron. I 193—220. vgl. o. I s. 7.

Die sogenannten *excerpta latina barbari* gehen auf Africanus zurück (nicht auf Eusebios): f. 31^{b} *filosofi autem cognoscebantur temporibus Artarxerxis Sofoclus . . . . . unde*

Digitized by Google

§ 99. *et Africanus sub Artaxerxe rege dinumerat filosofos.* f. 39b *Africanus quidem dixit . . .*

Erste ausgabe von Jos. Scaliger im thesaurus temporum II 58—85: '*excerpta utilissima . . latine conversa ab homine barbaro, inepto, Hellenismi et Latinitatis imperitissimo*'. Eusebi chron. rec. A. Schoene. I app. VI p. 175—239. vgl. Jac. Bernays, Scaliger s. 218—220. K. Frick, beiträge z. gr. chronol. Höxter 1880 p. 7 ff. Konr. Trieber Gött. nachr. 1880 p. 49 ff. Gelzer a. a. o. I 137 ff.

§ 100. 2) Porphyrios von Tyros.

Müller FHG. III 688. Jac. Bernays, Theophrastos' schrift über frömmigkeit s. I 133. Porphyrii . . philosophi Platonici opuscula tria rec. A. Nauck. Leipz. 1860.

Suidas: *Πορφύριος ὁ κατὰ Χριστιανῶν γράψας, ὃς κυρίως ἐκαλεῖτο Βασιλεύς, Τύριος φιλόσοφος, μαθητὴς Ἀμελίου τοῦ Πλωτίνου μαθητοῦ, διδάσκαλος δὲ Ἰαμβλίχου, γεγονὼς ἐπὶ τῶν χρόνων Αὐρηλιανοῦ καὶ παρατείνας ἕως Διοκλητιανοῦ τοῦ βασιλέως, ἔγραψε βιβλία πάμπλειστα, φιλόσοφά τε καὶ ῥητορικὰ καὶ γραμματικά . . . . . .*

Porphyrios schrieb u. a. *φιλόσοφος ἱστορία* in vier büchern (daraus erhalten *βίος Πυθαγόρου*), *φιλόλογος ἱστορία* in 5 bb., *κατὰ Χριστιανῶν* 15 bb.

Porphyrios ward von Eusebios ausgeschrieben. chronic. I p. 263 s. *Romanorum . . . reges . . . . . ex Porphyrio, nostrae aetatis philosopho, a capto Ilio usque ad Claudi regnum* (268—270).

Euseb. chron. I p. 190 *Πορφυρίου ἀπὸ τοῦ πρώτου λόγου τῆς φιλοσόφου ἱστορίας. ἀπὸ τῆς ἁλώσεως Ἰλίου ἐπὶ τὴν τῶν Ἡρακλειδῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον κάθοδον ἔτη π' φησὶν εἶναι ὁ Ἀπολλόδωρος . . . . .* vgl. o. I s. 107. 108.

Ebendas. p. 160 ff. *οἱ μετὰ Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξανδρείας βασιλεύσαντες, ἀπὸ τῆς Πορφυρίου γραφῆς . . .* vgl. B. G. Niebuhr, kl. schr. I 221 ff.

Ebendas. p. 230 ff. *⟨ἡ⟩ Μακεδονικὴ βασιλεία, ἀπὸ τῶν Πορφυρίου τοῦ καθ' ἡμῶν φιλοσόφου . . . . .*

Eunap. vit. soph. p. 2 Boiss. *τὴν φιλόσοφον ἱστορίαν καὶ τοὺς τῶν φιλοσόφων ἀνδρῶν βίους Πορφύριος καὶ Σωτίων ἀνελέξαντο. ἀλλ' ὁ μὲν Πορφύριος οὕτω συμβὰν εἰς Πλάτωνα ἐτελεύτα καὶ τοὺς ἐκείνου χρόνους.*

Digitized by Google

§ 101. 3) **L. Caecilius Lactantius Firmianus**, unter Diocletian lehrer der rhetorik zu Nikomedien (*'Cicero christianus'*).

'De mortibus persecutorum' verfaszt zu ende 313, ist nur in einer Pariser hdschr. erhalten (cod. Colbert.), zuerst herausgegeben von St. Baluze. Paris 1679.

Die schrift ist Lactantius abgesprochen von le Nourry app. ad bibl. patr. II diss. III p. 571 sqq., Paris 1715 u. a.; dagegen Lactantius zugesprochen von A. Ebert ber. d. Leipz. GdW. XXII 115, 1870. gesch. d. chr. lat. litt. s. 83. Jak. Burckhardt, die zeit Constantins. 2. a. 1880 s. 39, 4. vgl. s. 58. 289. vgl. O. Rothfuchs, qua historiae fide L. usus sit in l. d. m. p. Marburg 1862. O. Hunziker in Büdingers unters. I 117.

§ 102. 4) **Eusebios**, bischof von Caesarea.

Sophron. de vir. illustr. 81 (Hieron. ed. Vallarsi II 920) *Εὐσέβιος Καισαρείας Παλαιστίνης ἐπίσκοπος, ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς σπουδαῖος καὶ τῆς θείας βιβλιοθήκης ἅμα Παμφίλῳ τῷ μάρτυρι ἐπιμελέστατος ἀνιχνευτής. ἐξέδωκε πολλὰ τεύχη, ὧν εἰσὶ τάδε· Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως λόγοι κ'. Εὐαγγελικῆς προπαρασκευῆς λόγοι ιε'. Θεοφανείας λόγοι ε'. Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγοι ι'. Χρονικῶν κανόνων παντοδαπῆς ἱστορίας, καὶ τούτων ἐπιτομή. καὶ Περὶ τῆς τῶν Εὐαγγελίων διαφωνίας. Εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν λόγοι ι'. Κατὰ Πορφυρίου τοῦ τότε συγγράφοντος ἐν Σικελίᾳ, ὥς τινες οἴονται, λόγοι λ'. Τοπικῶν λόγος α'. Ἀπολογίας ὑπὲρ Ὠριγένους λόγοι ς'. Περὶ τοῦ βίου τοῦ Παμφίλου λόγοι γ'. Περὶ μαρτύρων ἕτερα συγγράμματα. καὶ εἰς τοὺς ρν' Ψαλμοὺς δεδοκιμασμένα ὑπομνήματα, καὶ ἕτερα πολλά. ἤνθησε μάλιστα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως καὶ Κωνσταντίου, καὶ διὰ τὴν φιλίαν τὴν πρὸς Πάμφιλον τὸν μάρτυρα τῆς ἐπωνυμίας αὐτοῦ ἠξιώθη.* Suidas: *Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, προσκείμενος τῇ Ἀρειανικῇ αἱρέσει, ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, σπ. ἐ. τ. θ. γρ.* u. s. w. aus Sophronios.

Photios bibl. cod. 13 p. 4 *ἀνεγνώσθη Εὐσεβίου ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας λόγοι δύο . . . τὴν δὲ φράσιν οὐκ ἔστιν οὐδαμοῦ οὔτε ἡδὺς οὔτε λαμπρότητι χαίρων. πολυμαθὴς δέ ἐστιν ὁ ἀνήρ, εἰ καὶ τὴν ἀγχίνοιαν καὶ τὸ σταθηρὸν τοῦ ἤθους, ὡς παρὰ τὴν ἀκρίβειαν τὴν ἐν τοῖς δόγμασιν, ἐνδεέστερος . . . δῆλον ὡς ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου οὗτος ἤνθησε.*

Digitized by Google

§ 102. *γέγονε δὲ καὶ τῆς Παμφίλου τοῦ ἱερομάρτυρος ἀρετῆς διάπυρος ἐραστής, δι' ἣν αἰτίαν φασί τινες αὐτὸν καὶ τῆς τοῦ Παμφίλου ἐπωνυμίας μετεσχηκέναι.*

Eusebii scr. historica ed. F. A. Heinichen. 3 tomi. Leipz. 1868. 70. Hist. eccles. in Eusebii opera ed. W. Dindorf. vol. IV. Leipz. 1871.

Eusebios war geboren um 270, ward bischof von Caesarea 314 und starb 340. Zu seinen schriften gehören:

1. *ἐκκλησιαστὴ ἱστορία* 10 bb. bis 324.

Diese ward von dem presbyter Rufinus zu Aquileja († 410) ins lateinische übertragen und bis 395 fortgesetzt (ausg. v. Vallarsi. Verona 1745. Migne patrol. XXI). Andere fortsetzungen s. u. § 130.

2. *Τετράβιβλος εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου.* vgl. Jak. Burckhardt, die zeit Constantins des groszen. (Basel 1853) 2. A. Leipz. 1880 s. 307. 331[n]. 334. 355.

3. *Χρονικὰ* 2 bb. (I *χρονογραφία*. II *χρονικοὶ κανόνες*) bis 324. Vom griechischen texte sind nur bruchstücke erhalten. Eine (kürzende) armenische übertragung ward publiciert mit lateinischer übersetzung von J. B. Aucher. Venedig 1818. 4. und von I. Zohrab und Angelo Mai. Mailand 1818. 4. Neue bearbeitung von H. Petermann in Schöne's ausgabe. vgl. das. II p. XLV ff. Berlin. ak. berichte. 1865, 457 ff. BGNiebuhr, hist. gewinn a. d. arm. übersetzung der chronik d. E. (1819) kl. schr. I 179. Ein syrischer auszug übersetzt von E. Rödiger in Schöne's ausgabe II 200—219.

Hieronymus übertrug und ergänzte die chronik und setzte sie fort bis zum j. 378.

Hieronymi praef. II 3 Schoene: *sciendum etenim est me et interpretis et scriptoris ex parte officio usum, quia et Graeca fidelissime expressi et nonnulla quae mihi intermissa videbantur adieci, in Romana maxime historia, quam Eusebius huius conditor libri non tam ignorasse ut eruditus, quam ut Graece scribens parum suis necessariam perstrinxisse mihi videtur.*

Itaque a Nino et Abraham usque ad Troiae captivitatem pura Graeca translatio est. a Troia autem usque ad XX Constantini annum (325) *nunc addita nunc mixta sunt plurima quae de Tranquillo et ceteris inlustribus in historicis curiosissime excerpsi. a Constantini autem supra dicto anno usque ad consulatum Augustorum Valentis sexies et Valentiniani iterum* (378) *totum meum est. quo fine contentus reliquum temporis Gratiani*

Digitized by Google

et Theodosii latioris historiae stilo reservavi, ... quoniam § 102.
debacchantibus adhuc in terra nostra barbaris incerta sunt omnia.

Ausgaben in Jos. Just. Scaliger thesaurus temporum Leiden 1606. ed. 2. Amsterd. 1658. fol. (vgl. Jac. Bernays, Scaliger s. 89—101. 217—227). Eusebi chronicor. libri II ed. Alfred Schoene. 2 voll. Berlin 1875. 1866. vgl. dess. quaestion. Hieronymianae. Leipz. 1864. Alfr. v. Gutschmid, de temporum notis quibus Eusebius utitur in chronicis canonibus. Kiel 1868. KFHermann, de scriptor. illustrib. quor. tempora Hieronymus ad Eus. chr. annotavit. Gött. 1848. Th. Mommsen, üb. d. qu. der chronik des H. Abh. der GdW. Leipz. II 669. 1850. Em. Lübeck, H. quos noverit scriptores et ex quibus hauserit. Leipz. 1872. O. Zöckler, H., sein leben und wirken aus seinen schriften dargestellt. Gotha 1865. Gesammtausgabe seiner schriften von Desid. Erasmus. 9 voll. Basel 1516. fol. Dom. Vallarsi. XI voll. (Veron. 1734—42.) Vened. 1766—72. fol.

Hieronymus war geboren zu Stridon in Pannonien um 340, † 420 zu Bethlehem.

H. adv. Rufin. III 6 *ego philosophus, rhetor, grammaticus, dialecticus, Hebraeus, Graecus, Latinus, trilinguis.*

Unter seinen schriften die übersetzung der bibel ins lateinische; commentarius in Danielem; de viris illustribus (d. i. de scriptoribus ecclesiasticis), verfaszt 392, (ed. Guil. Herding mit Gennadius de viris illustribus. Leipz. 1879) u. v. a.

§ 103. 5) Römische Juristen.

Iurisprudentiae anteiustinianae quae supersunt comp. Ph. Ed. Huschke. ed. IV. Leipz. 1879. suppl. 1880. Collectio libror. iuris anteiustiniani in usum scholar. ediderunt P. Krüger, Th. Mommsen, G. Studemund. Tom. I (Gaius). II (Ulpianus, Paulus al.) Berl. 1877 f.

Gaius (um 161).

Die fragmente der *institutiones* wurden in einem codex rescriptus zu Verona entdeckt von BGNiebuhr 1816, herausgegeben von J. F. L. Göschen zuerst Berlin 1820, von Ed. Böcking (1841) ed. V. Leipz. 1865. cod. Veronensis apographum ed. Guil. Studemund. Leipz. 1874. 4.

Aemilius Papinianus, † durch Caracalla 212.

Domitius Ulpianus, als praefectus praetorio ermordet unter Severus Alexander 228.

Ausg. d. fragmenta v. Ed. Böcking (1831) ed. V. Bonn 1855. J. Vahlen Bonn 1856.

Iulius Paulus, praefectus praetorio unter Severus Alexander.

Digitized by Google

§ 103.

4. Hilfszeugnisse.

§ 104. A. Griechische rhetoren und sophisten.

Ti. Claudius Atticus Herodes, geb. 101, archon von Athen wahrscheinlich 126. cos. ord. 143, † 177.

K. Keil in Pauly's RE. I². 2096. W. Dittenberger Hermes XIII 67. comm. Momms. s. 251. C. I. A. III 3. 664—675. 735. 736.

P. Aelius Aristides, geb. ca. 117, † ca. 189 zu Smyrna.

Ausg. v. W. Dindorf (m. d. scholien) 3 voll. Leipz. 1829. A. C. Dareste, quam utilitatem conferat ad historiam sui temporis illustrandam rhetor A. Paris 1844. Herm. Baumgart, A. als repräsentant der sophist. rhetorik des 2. jhts. der kaiserzeit. Leipz. 1874.

M. Aurelius schrieb als kaiser um 172 selbstbetrachtungen in zwölf büchern (*εἰς ἑαυτόν*) nach den grundsätzen der stoischen philosophie.

Ausg. v. I. M. Schultz. I. Schlesw. 1802.

Lukianos, geb. um 120 zu Samosata in Syrien, rhetor und sachwalter, weitgereist, als philosoph gegner der sophisten und der christen, † gegen 200.

Die schrift *Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν* verfaszte L. nach dem Partherkriege des L. Verus 162—165.

Ausg. v. I. M. Gesner, Ti. Hemsterhuis und J. F. Reitz. 4 voll. Amsterd. u. Utrecht. 1743—46. 4. K. Jacobitz. 4 voll. Leipz. 1836—41 (3 voll. zuletzt 1871—4). F. Volkm. Fritzsche I—III. 1. Rostock 1860—74. K. G. Jacob, charakteristik L.'s. Hamb. 1832. K. F. Hermann ges. abhandlungen. Gött. 1849 s. 201.

Iulius Pollux (*Πολυδεύκης*) von Naukratis.

Ὀνομαστικόν in 10 bb., dem kaiser Commodus gewidmet.

Ausg. c. annot. interpr. v. Wilh. Dindorf. 5 voll. Leipz. 1824. I. Bekker. Berl. 1846. K. Ferd. Ranke, de Polluce et Luciano. Quedlinb. 1831. 4. Fedor de Stojentin, de I. P. in publicis Atheniensium antiquitatib. enarrandis auctoritate. Bresl. 1875.

Diogenes Laertios.

Περὶ βίων, δογμάτων καὶ ἀποφθεγμάτων τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων βιβλία ι'. Φιλόσοφος ἱστορία Steph. B. u. *Ἔνετοι. φιλόσοφοι βίοι* Phot. bibl. cod. 161 p. 104ᵃ 2.

Ausg. v. H. G. Hübner. 2 voll. Leipz. 1828. 31 und commentarii (Is. Casauboni atque Aegid. Menagii) 1830. 33. M. Bonnet Rh. Mus. XXXII 583. 1877. H. Usener, ind. lect. hib. Bonn 1880. vgl. Fr. Nietzsche, de Laertii Diogenis fontibus. Rh. Mus. XXIII 632. XXIV 181. 1868 f. Diels doxogr. gr. p. 161.

Digitized by Google

Flavius Philostratos, sohn des sophisten gl. n. von Lemnos, lehrte zu Athen und Rom, nach Suidas *ἐπὶ Σεβήρου τοῦ βασιλέως* (193—211) *καὶ ἕως Φιλίππου* (244—249). Sein tochtersohn, der jüngere sophist Philostratos, † zu Lemnos in der 2. hälfte des 3. jhdts. § 104.

Der mittlere dieser drei schriftsteller verfaszte u. a.:

Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον, 8 bb., geschrieben auf befehl der kaiserin Iulia Domna († 217).

Βίοι σοφιστῶν, 2 bb., gewidmet dem proconsul Antonius Gordianus zwischen 230—234.

Γυμναστικός, aufgefunden von Minoïdes Mynas 1844, zuerst herausgegeben von diesem und gleichzeitig von Ch. Daremberg. Paris 1858.

Ausg. der werke der Philostrati v. F. Morel. Paris 1608. Gf. Olearius. Leipz. 1709 fol. K. Ludw. Kayser. Zürich 1844 (1853). 4. Leipz. 1870 f. (2 voll.).

Athenaeos von Naukratis.

Δειπνοσοφισταί, 15 bb., vom j. 228. Hiervon sind b. I. II und der anfang des III. buches nur in einem auszuge erhalten.

Ausg. v. Is. Casaubonus. III voll. Genf 1597. Leiden 1612. 57. fol. dess. animadversiones. ebend. 1600. 1621. 1664. J. Schweighäuser. 14 voll. Strassb. 1801—7. W. Dindorf. 3 voll. Leipz. 1827. A. Meineke. 4 voll. Leipz. 1858—67.

Himerios, ca. 315—386.

H. reden sind z. t. nur in auszügen bei Photios bibl. cod. 243 erhalten.

Ausg. v. Gottlieb Wernsdorf. Götting. 1790.

Iulianus, geb. 331, Caesar 355, Augustus 360, † 363 (*ὁ παραβάτης*).

Philosophische und satirische schriften (darunter die *Κρόνια ἢ Καίσαρες*, *Μισοπώγων*), reden und briefe.

Ausg. der werke v. Ez. Spanheim. Leipz. 1696. fol. Fr. K. Hertlein. 2 voll. Leipz. 1875 f.

Themistios, praefect von Constantinopel 362 und 378.

Ausg. der reden (XXXIV) v. W. Dindorf. Leipz. 1832.

Libanios, geb. zu Antiochia ca. 313, † daselbst nach 391.

Ausg. der reden u. declamationen v. J. J. Reiske. 4 voll. Altenburg 1791—97. der briefe v. J. Ch. Wolf. Amsterd. 1738. fol. G. R. Sievers, das leben des L. Berl. 1868.

Digitized by Google

§ 105. B. Lateinische redner, dichter, grammatiker.

Die Panegyriker Eumenius u. a.

Ausg. v. Wolfg. Jäger 2 tomi. Nürnb. 1779. H. J. Arntzen 2 voll. Utrecht 1790. 97. 4. E. Bährens. Leipz. 1874.

1. panegyricus Maximiano Augusto dictus 289. 2. genethliacus Maximiano Aug. d. 291. 3. Eumenii (aus Augustodunum) pro instaurandis scholis oratio 296. 4. desselben (?) panegyricus Constantio Caesari d. 297. 5. panegyricus Maximiano et Constantino d. 307. 6. Eumenii panegyricus Constantino Augusto d. 310. 7. desselben gratiarum actio Constantino Aug. 311. 8. panegyricus Constantino Aug. d. 313. 9. Nazarii panegyrici Constantino Aug. d. 321. 10. Claudii Mamertini pro consulatu gratiarum actio Iuliano Augusto 362. 11. Latini Drepanii Pacati panegyricus Theodosio Augusto d. 391.

Q. Aurelius Symmachus, praef. urbi 384, consul 391.

Fragmente der reden zuerst hgg. v. A. Mai 1815. 1821. O. Seeck comm. Momms. p. 595; laud. in Valentinianum seniorem Augustum (370) p. 607. epistular. l. X. ausg. v. Ph. Pareus. Neustadt a. d. H. 1617 u. ö. (Migne patrol. XVIII). Daraus die relationes rec. Wilh. Meyer. Leipz. 1872. vgl. o. § 85.

Publilius Optatianus Porphyrius, praef. urbi 329. 333.

Schrieb u. a. in versen einen *panegyricus Constantini.* Carmina rec. Luc. Müller. Leipz. 1877.

Hieron. a. 2345 (329): *Porfirius misso ad Constantinum insigni volumine exilio liberatur.*

D. Magnus Ausonius aus Burdigala, ca. 310 — ca. 390, lehrer des kaisers Gratianus, durch ihn cos. 379.

Unter seinen gedichten idyll. X *Mosella* (bearb. v. Ed. Böcking, jhbb. des vereins v. altertumsfreunden im Rheinlande VII. Bonn 1845), in prosa *gratiarum actio pro consulatu ad Gratianum imp.* 379.

Nonius Marcellus schrieb die *compendiosa doctrina per litteras* (um 300?).

Inschrift v. 323: Mommsen Hermes XIII 559.

Ausg. v. F. D. Gerlach u. K. L. Roth. Basel 1842. L. Quicherat. Paris 1872.

Marius (oder Maurus) Servius Honoratus, verfaszte in der zeit des Theodosius seine commentare zu Vergil.

Ausg. v. A. Lion. Gött. 1826. G. Thilo und Herm. Hagen. vol. I (Aeneid. l. I—V). Leipz. 1878—81.

Digitized by Google

VI. Vom tode des Theodosius bis zum tode Justinians 395—565.

§ 106. 1) Römische geschichtschreiber und geographen.

1) Sulpicius Severus.

Chronicorum ll. II (bis z. j. 400, verfaszt 403).

Ausg. S. S. libri qui supersunt rec. K. Halm. Wien 1866 (Corp. scr. eccles. Lat. I). Jac. Bernays, die chronik des S. S. Berl. 1861. O. Holder-Egger, üb. d. weltchronik des sog. S. S. und südgallische annalen. Gött. 1875. Zangemeister Rh. Mus. 33, 322 ff.

Chron. I 1, 1 *res a mundi exordio sacris litteris editas breviter constringere et cum distinctione temporum usque ad nostram memoriam carptim dicere aggressus sum . . .* § 4 *ceterum illud non pigebit fateri me, sicuti ratio exegit, ad distinguenda tempora continuandamque seriem usum esse historicis mundialibus* (vgl. o. § 57 s. 112).

§ 107. 2) Orosius, presbyter Hispanus.

Adversus paganos historiarum l. VII ad Aurelium Augustinum, verfaszt 417.

Ausg. v. Sigb. Havercamp. Leiden 1738 (1767). 4. Phil. Th. v. Mörner, de O. vita eiusque hist. l. Berl. 1844.

Prosper Aquit. ad a. 396 *Orosius vir eloquens et historiae cognitor* .. Gennad. catal. vir. ill. 40.

Oros. I praef. *praeceptis tuis parui, beatissime pater Augustine . . ., praeceperas mihi ut scriberem adversus vaniloquam pravitatem eorum, qui alieni a civitate dei . . pagani vocantur sive gentiles . . . . ut ex omnibus, qui haberi ad praesens possunt, historiarum atque annalium fastis, quaecumque aut bellis gravia aut corrupta morbis aut fame tristia aut terrarum motibus terribilia aut inundationibus aquarum insolita aut eruptionibus ignium metuenda aut ictibus fulminum plagisque grandinum saeva vel etiam parricidiis flagitiisque misera per transacta retro saecula reperissem ordinato breviter voluminis textu explicarem.*

Schlusz (VII 43 p. 587 H.): *explicui adiuvante Christo secundum tuum praeceptum, b. p. A., ab initio mundi usque in praesentem diem, hoc est per annos MMMMMDCXVII, cupidi-*

Digitized by Google

§ 107. *tates et punitiones hominum peccatorum, conflictationes saeculi et iudicia dei quam brevissime et quam simplicissime potui . . .*

I c. 2 p. 10—35 . . . *percensui breviter ut potui provincias et insulas orbis universi, nunc locales gentium singularum miserias, sicut ab initio incessabiliter exstiterunt et qualiter quibusque exortae sunt, in quantum suffecero proferam.*

K. Zangemeister, die chorographie des O. Comm. Momms. 1877 p. 715. K. Müllenhoff, weltkarte des K. Augustus. s. 15. F. Philippi, z. reconstruction der weltkarte des Agrippa. s. 14.

Die quellen des Orosius sind (auszer der heil. schrift und Augustinus) Eusebios' chronicon in der bearbeitung des Hieronymus, kirchengeschichte in der bearbeitung des Rufinus, Justinus, Livius, Caesars B. G., Tacitus' historien, Suetonius, Florus, Eutropius. eignes bietet O. VII 32 ff. vom regierungsantritte des kaisers Valentinian und Valens an, vornehmlich für die j. 378—417.

§ 108. 3) Fortsetzungen der chronik des Hieronymus.

Ausg. von Th. Roncalli, vetustorum Latinorum scriptorum chronica. voll. II. Padua 1787. 4. zusammengestellt von Chr. Fr. Rösler, chronica medii aevi Tom. I (—455). Tübingen 1798. vgl. W. Wattenbach, Deutschlands geschichtsquellen im MA. § 6. I⁴ s. 68.

a. Prosper Aquitanus († 463?).

Marcellin. a. 463 p. 295 Rom. Gennad. vir. ill. 85 *Prosper, homo Aquitanicae regionis, . . . multa composuisse dicitur, ex quibus ego Chronica illius nomine praetitulata legi, continentia a primi hominis conditione . . usque ad obitum Valentiniani Aug. et captivitatem urbis Romae a Genserico Vandalorum rege factam . . . . epistulae quoque papae Leonis adversus Eutychen . . . ab ipso dictatae dicuntur.*

Prosper schrieb die chronik des Hieronymus aus und setzte sie für die j. 379—455 fort. Pr. datiert nach den consulaten (*chronicon consulare*). das verzeichnisz der consuln (seit 29 n. Chr.) s. bei Mommsen, chronik des Cassiodor. Abh. d. Ges. d. W. Leipz. VIII 661. 1861.

Auf Prospers chronicon beruht in der hauptsache das sogenannte *chronicon imperatorum Prosperi Tironis*, 379—455, zuerst herausgegeben von P. Pithou, Paris 1588 (daher *chronicon Pithoeanum* genannt).

Digitized by Google

Die Zeitzer ostertafel v. j. 447 ist hgg. von Mommsen § 108.
ak. Abh. Berl. 1862 s. 539.

b. Idatius, ca. 395—470.

.. praef.: *Idatius, provinciae Gallaeciae natus in Lemica civitate, ... summi praesul creatus officii* (464) ... *partim ex studio scriptorum, partim ex certo aliquantorum relatu, partim ex cognitione, quam iam lacrimabile propriae vitae tempus ostendit, quae subsequuntur adiecimus.*

Fasti consulares (Hispani) vom j. 245 d. St./509 v. Chr. bis 468 n. Chr.

Vgl. G. Kaufmann, die fasten der späteren kaiserzeit. Philol. XXXIV 235. 385. 1876.

Reste Ravennatischer Annalen sind in den chroniken der j. 455—495 enthalten, s. G. Waitz Gött. Nachr. 1865, nr. 4, s. 81. vgl. u. § 109, 5.

c. Anonymus Cuspiniani (Jo. Cuspinianus † 1529 zu Wien).

Mommsen, chronogr. v. 354. Abh. d. Ges. d. W. Leipz. II 572 (nr. II). 585 (nr. VIII). 610. 656. G. Kaufmann a. a. O. s. 398. 729. vgl. o. § 79.

Eine chronik von 47 v. Chr. bis 539 n. Chr. in doppelter abfassung, die ausführlichere (VIII) von 47 v. Chr. bis 403 n. Chr. und von 455—496 (in diesem abschnitte von vorzüglichem gehalte, zu Ravenna geschrieben); die kürzere von geringerem werte (II) von 47 v. Chr. bis 45 n. Chr., 77—387, 438—455. 496—539 (in der Wiener handschrift des chronographen vom j. 354).

d. Cassiodorius Senator, verfaszte ein chronicon von Adam bis 519, dem consulate von Eutharich, dem schwiegersohne des königs Theodorich. vgl. u. § 111.

Die consulatstafel ist bis 31 n. Chr. entlehnt *ex T. Livio et Aufidio Basso;* die nachrichten von 455—495 aus den Ravennatischen annalen.

Ausg. v. Th. Mommsen, abhandl. d. Ges. d. W. Leipz. VIII 547. 1861.

Victorius Aquitanus, ostertafel (bis 532).

e. Marcellinus Comes, schrieb zuerst von 379—534. fortsetzungen von anderer hand reichen bis 547 und bis 566.

praef. ... *ego vero simplici duntaxat computatione orientale tantum secutus imperium per indictiones perque consules infra scriptos centum et XL annos — a septima videlicet indictione*

Digitized by Google

§ 108. *et a consulatu Ausonii et Olybrii* (379) *indictionis undecimae enumerans et usque in consulatum Magni* (518) . . *colligens eorundem auctorum* (*Eusebii et Hieronymi*) *operi subrogavi, itemque alios XVI annos, a consulatu Iustini Aug. primo usque in consulatum Iustiniani Aug. quartum suffeci* (519—534), *id sunt simul anni CLVI, et meum rusticum opus supposui.*

f. Das Kopenhagener Chronicon vom j. 641.

Prosperi Aquitani Chronici continuator Havniensis ed. Geo. Hille. Berl. 1866.

Enthält aufzeichnungen von den j. 455. 456. 457. 475—489 und in einer zweiten fassung für 474—489; in einer dritten kürzeren für 475—480. 490—641.

g. Victor, bischof von Tunnuna in Africa, erhalten für die j. 444—566.

Isidor. vir. ill. 38 *Victor Tunnunensis ecclesiae Africanae episcopus a principio mundi usque ad primum Iustini iunioris imperium brevem per consules annuos bellicarum ⟨et⟩ ecclesiasticarum rerum nobilissimam promulgavit historiam.* cf. Isid. chron. p. 419 Rom.

h. Ioannes Biclariensis, fortsetzung für die j. 566—590.

Ausg. b. Migne LXXII 683.

Isid. vir. ill. 31 *Ioannes Gerundensis ecclesiae episcopus* (591) *natione Gothus, provinciae Lusitaniae Scallabitanus* . . . gründete 586 das kloster Biclaro.

praef. Ioa. . . *post Eusebium* . . . *Hieronymum* . . *nec non et Prosperum* . . *atque Victorem* . . . *nos* .. *quae temporibus nostris acta sunt* . . . *studuimus ad posteros notescenda brevi stilo transmittere.*

i. Marius Aventicensis, bischof von Avenches 574—594, setzte Prospers chronik fort für die j. 455—581. Ausg. v. W. Arndt. Leipz. 1877. Über eine jüngere appendix s. G. Kaufmann, Forsch. zur DG. XIII 418. 1873.

§ 109. 4) Victor, bischof von Vita, schrieb um 488:

Historia persecutionis Africanae provinciae sub Geiserico († 477) *et Hunirico* († 484) *regibus Wandalorum.*

Ausg. v. K. Halm i. d. MGH. auct. antiqu. III 1. 1879. vgl. Mich. Petschenig, berichte der Wiener ak. XCVI 637. 1880.

Digitized by Google

I 1 *sexagensimus nunc .. agitur, annus, ex quo populus* § 109.
ille crudelis ac saevus Wandalicae gentis Africae miserabilis attigit fines.

5) Excerpta Valesiana.

Zuerst hgg. von Henri Valois im anhange zur ausgabe des Ammianus 1636; wiederholt in den ausgaben A.'s, von V. Gardthausen II 280. vgl. Fz. Rühl, act. soc. phil. Lips. 1875. IV 368. Frz. Görres jhb. 1875 s. 201. Zangemeister Rh. mus. XXX 309. 1875.

Die excerpte sind aus zwei verschiedenen schriftstellern entnommen:

1. *de Constantio, Constantino aliisque imperatoribus* bis 337.

2. *de Odoacre et Theodorico* 474—526, in Ravenna geschrieben; (vermutlich aus der chronik des Majorianus, bischofs von Ravenna 546, † 556 oder 557). s. O. Holder-Egger, vorr. zu Agnelli lib. Pontificalis eccl. Ravennatis M. G. H. Scriptores rer. Langob. et Ital. Hann. 1878 p. 272.

Agnell. c. 78 p. 331, 7 ... *haec pontificis (Maioriani) verba sunt. post beatum Ieronimum et Orosium vel alios historiographos iste in cronicis laboravit et ipsos secutus per diversos libros nobiliorum principum, non solum imperatorum, sed et regum et praefectorum, suam propriam chronicam exaravit.*

6) Eugippii vita S. Severini († 482), 511 verfaszt.

Ausg. v. H. Sauppe. Berl. 1877 (Mon. Germ. hist. auct. antiq. I 2). vgl. Büdinger, gesch. Österreichs 1858. I 47 ff. berichte der Wiener ak. LXXXXI 793. 1878. W. Wattenbach I⁴ 39.

§ 110. 7) Q. Aurelius Memmius Symmachus, cos. 485, praef. urbi unter Theodorich, hingerichtet 525.

H. Usener Anecdoton Holderi. Bonn 1877 s. 4, 7 *Symmachus patricius et consul ordinarius, vir philosophus .... parentesque suos imitatus historiam quoque Romanam septem libris edidit.* vgl. Usener s. 17 ff.

Iordanis de or. G. 15 *ut dicit Symmachus in quinto suae historiae libro. 'Alexandro', inquit, 'Caesare mortuo Maximinus ab exercitu factus est imperator ...'.*

§ 111. 8) Magnus Aurelius Cassiodorius Senator ca. 481—575. cos. 514.

Ausg. der werke v. Jo. Garetius. 2 voll. Rouen 1679 (Venet. 1729). Migne patrol. tom. LXIX. LXX. vgl. R. Köpke, königth. b. d.

Digitized by Google

§ 111. Gothen. Berl. 1859 s. Wattenbach l[4] § 4. 5. Aug. Thorbecke, C. S., ein beitrag z. gesch. d. völkerwanderung. Heidelb. 1867. H. Usener, a. a. o. 1877 s. 4. 66. u. comm. Mommsen. s. 765.

Die chronik s. o. s. 173.

Geschichte der Gothen, nur im auszuge des Iordanis erhalten.

Var. I praef. *duodecim libris Gothorum historiam defloratis prosperitatibus condidisti.*

Var. IX 25 (v. j. 534) schreiben Athalarichs über Cassiodor: *...iste reges Gothorum . . latibulo vetustatis eduxit, iste Amalos cum generis sui claritate restituit . . . . . originem Gothicam historiam fecit esset Romanam, colligens . . quod per librorum campos passim fuerat ante dispersum.*

Anecdoton Holderi p. 4 *Cassiodorus Senator vir eruditissimus et multis dignitatibus pollens . . . scripsit praecipiente Theodoricho rege historiam Gothicam, originem eorum et loca moresque XII libris annuntians.* Frz. Rühl, ein anekdoton zur goth. urgeschichte. jhb. 1880 s. 549.

Variarum l. XII. hgg. 538.

praef. *dicta(ta) mea quae in honoribus saepe positus pro explicanda negotiorum qualitate profuderam in unum corpus redigere suadebant (diserti) . . .*

§ 112. 9) Iordanis.

H. v. Sybel, de fontib. l. Iordanis de origine actuque Getarum. Berl. 1839. K. Schirren, de ratione quae inter Iordanem et Cassiodorium intercedat. Dorp. 1858. Gutschmid, jhb. 1862 s. 124. Waitz, Gött. nachr. 1865 s. 97. R. Köpke a. a. o. 1859 s. 44. Wattenbach I[4] § 5 s. 62. Mommsen n. archiv V 75.

I. schrieb 551 und 552 *de origine actibusque Getarum* aus Cassiodor und *de summa temporum vel de origine actibusque gentis Romanorum* aus Hieronymus und seinen fortsetzern, Florus, Eutropius, Rufus, Orosius.

Widmung der geschichte der Gothen:

Iordanis Castalio: . . . *relictoque opusculo, quod intra manus habeo, i. e. de abbreviatione chronicorum, suades, ut nostris verbis duodecim Senatoris volumina de origine actibusque Getarum ab olim ad usque nunc per generationes regesque descendentia, in uno et hoc parvo libello coartem . . . . ad triduanam lectionem dispensatoris eius beneficio libros ipsos antehoc relegi . . ad quos et ex nonnullis historiis Graecis ac Latinis addidi convenientia . .*

Digitized by Google

§ 113. 10) Gregorius, bischof von Tours.

Ausg. der werke v. Th. Ruinart. Paris 1699. fol. Migne LXXI.; der historia Francorum in Bouquet, recueil des hist. des Gaules. Tom. II. 75. Paris 1738. Übersetzung und Einleitung v. W. Giesebrecht. Berl. (1851) 1879. vgl. J. W. Löbell, Gregor v. Tours u. s. zeit. Bresl. 1839 (2. A. v. Th. Bernhardt. Leipz. 1869). R. Köpke, kl. schr. Berl. 1872 s. 289. G. Monod, études critiques s. l. sources de l'histoire Mérovingienne I p. 21. Paris 1872. (bibl. de l'école des hautes études.)

Gregor, geb. um 540 im lande der Arverner, bischof von Tours 573, † 594, schrieb (auszer theologischen schriften) *historiae Francorum l. X* (bis 591).

Praefatio: *decedente atque immo pereunte ab urbibus Gallicanis liberalium cultura litterarum, cum . . nec reperiri posset quisquam peritus in arte dialectica grammaticus, qui haec aut stilo prosaico aut metrico depingeret versu, ingemiscebant saepius plerique dicentes: vae diebus nostris, quia periit studium litterarum a nobis nec reperitur in populis qui gesta praesentia promulgare possit in paginis . . . quia philosophantem rhetorem intellegunt pauci, loquentem rusticum multi, libuit etiam . . .*

§ 114. 11) Isidorus, bischof von Sevilla ca. 570 bis ca. 640.

Ausg. der werke v. I. B. Perez u. J. Grial. Madrid 1599 fol. Faust. Arevalus. VII voll. Rom. 1797—1803. 4. Migne LXXXI—LXXXIV. vgl. H. Hertzberg, die historien des I. von S. Gött. 1874. Über die origines H. E. Dirksen schriften I 185. H. Dressel, de I. orig. fontibus. Rivista di filol. III 207. 1875.

Praenotatio librorum d. Isidori a Braulione Caesaraugustano episcopo edita: *Isidorus . . Hispalensis ecclesiae episcopus, Leandri episcopi successor et germanus, floruit a tempore Mauritii imperatoris* (582—602) *et Reccaredi regis* (586—601) *. . . vir in omni locutionis genere formatus . . . edidit . . . chronicorum a principio mundi usque ad tempus suum librum I . . . de viris illustribus librum I . . . de origine Gothorum et regno Suevorum et Wandalorum historia librum I . . etymologiarum codicem nimia magnitudine, distinctum ab eo titulis, non libris. quem quia rogatu meo fecit, quamvis imperfectum ipse reliquerit, ego in XX libros divisi . . . ibi redundans diversarum artium elegantia, ubi quaecunque fere sciri debentur restricta collegit . . .*

Digitized by Google

§ 114. *obiit temporibus Heraclii imperatoris* (610—641) *et christianissimi Chintilani regis* (636—640).

Das chronikon ist nach den sechs schöpfungstagen in sechs weltalter abgeteilt; vgl. M. Büdinger in Sybel's hist. z. VII 114. sowohl von der chronik als von der historia liegt eine doppelte recension vor, eine kürzere und eine erweiterte.

Die Origines oder Etymologiae enthalten auszüge aus Sueton, Plinius u. a.

§ 115. 12) Ausläufer geographischer kenntnisse.

Geographi latini minores rec. Al. Riese. Heilbr. 1878.

Die cosmographia des sogenannten Aethicus Ister (VII jahrhundert). K. Pertz, de cosmographia Ethici l. III. Berl. 1853. H. Wuttke, die kosmographie des Istriers Aithikos. Leipz. 1853; ders., die ächtheit des auszuges aus der kosmogr. des A. 1854.

Der kosmograph von Ravenna (ende des VII jhdts). Ravennatis anonymi cosmographia et Guidonis (1118) geographica ed. M. Pinder et G. Parthey. Berl. 1860. vgl. Th. Mommsen, ber. d. G. d. W. Leipz. II 80. 1851. v. Gutschmid, Rh. Mus. XII 438. 1857. Parthey, abh. d. Berl. Ak. 1858 s. 115. berichte der B. ak. 1859 s. 627.

Dicuil, l. de mensura orbis terrae a G. Parthey recognitus. Berl. 1870 (v. j. 825). vgl. Rud. Foss, Z. f. Gymn. XXXIV 289. Berlin 1880.

2. Hilfszeugnisse aus der römischen litteratur. grammatiker, rhetoren, dichter.

§ 116. Aurelius Ambrosius Theodosius Macrobius verfaszte im anfange des 5. jahrhunderts *commentarii in Ciceronis somnium Scipionis ll. II. Saturnaliorum conviviorum l. VII.*

Ausg. v. L. von Jan. 2 voll. Quedlinb. 1848. 52. Fr. Eyssenhardt. Leipz. 1868. Hug. Linke u. G. Wissowa, de M. Sat. fontib. Bresl. 1880.

Flavius Vegetius Renatus widmete die *epitomae rei militaris I. IV* dem kaiser Theodosius II (nach 425).

Digitized by Google

Ausgabe von L. Lang. Leipzig 1869. s. O. Seeck Hermes XI 60. § 116. M. Schanz eb. XVI 137. J. W. Förster, de fide Fl. V. R. Bonn 1879.

Claudius Claudianus aus Alexandria.

Ausg. v. Jos. Scaliger. Leiden 1603. fol. J. M. Gesner. Leipz. 1759. L. Jeep. 2 voll. Leipz. 1876. 79. vgl. Gibbon's hist. c. 29. 30. Edm. Vogt, Cl. Cl. carminum quae Stiliconem praedicant fides historica .. recensetur. Bonn 1863. Ders. die polit. bestrebungen Stilichos. I. Köln 1870. 4. J. G. Zeiss, Cl. Cl. u. das röm. reich von 394—408. I. II. Landshut 1863—65. 4. J. H. Ney, vindiciae Claudianeae. Meseritz 1865.

CIL. VI 1710 = CIG. III 6246 .. Cla*udio Claudiano V. C. tri*buno *et notario inter ceteras* decentes *artes praegloriosissimo* poetarum, *licet ad memoriam sempiternam carmina ab eodem scripta sufficiant, adtamen testimonii gratia ob iudicii sui fidem dd. nn. Arcadius et Honorius felicissimi ac doctissimi imperatores senatu petente statuam in foro divi Traiani erigi collocarique iusserunt* ...

August. de civ. dei V 26 *unde et poeta Claudianus, quamvis a Christi nomine alienus, in eius (Theodosii) tamen laudibus dixit.* vgl. Oros. VII 35 p. 561 *unus ex ipsis, poeta quidem eximius, sed paganus pervicacissimus* ..

Unter Claudians werken panegyrische gedichte und invectiven: 1. *in Probini et Olybrii fratrum consulatum* (395). 2. *in Rufinum l. II.* 3. *de tertio consulatu Honorii Augusti* (396). 4. *de quarto consulatu Honorii Aug.* (398). 5. *epithalamium Honorii Aug. et Mariae* (der tochter Stilicho's 398); auf dieselben *fescennina.* 6. bruchstücke *de bello Gildonico,* gegen den Maurenfürsten Gildo (398). 7. *in Flavii Mallii Theodori consulatum* (399). 8. *in Eutropium l. II* (399). 9. *in consulatum Stilichonis l. III* (400). 10. *de bello Getico* (403). 11. *in sextum consulatum Honorii Aug.* (404). 12. bruchstück der *laus Serenae Reginae,* der nichte von Theodosius und gemalin von Stilicho (getödtet 408). 13. *epithalamium dictum Palladio v. c. tribuno et notario et Celerinae.*

Flavius Merobaudes aus Hispanien.

Widmung auf einer basis am forum Ulpium v. j. 435: CIL. VI 1724 Fl. Mero*baudi v. s. com. sc. Fl. Merobaudi aeque forti et docto viro, tam facere laudanda quam aliorum facta laudare praecipuo, castrensi experientia claro, facundia vel otiosorum studia supergresso ..... remunerantes in viro*

Digitized by Google

§ 116. *antiquae nobilitatis, novae gloriae, vel industriam militarem vel carmen, cuius praeconio gloria triumfali crevit imperio.*

Carmen de Christo.

Fragmente panegyrischer gedichte (*carm. V. in tertium consulatum Aëtii* 446) entdeckte BGNiebuhr 1823 in einem codex rescriptus zu St. Gallen.

Fl. M. carminum orationisque reliquiae ed. a Niebuhrio. St. Gallen 1823. Bonn 1824. wieder hgg. v. I. Bekker im corp. scr. hist. Byz. 1836 (mit Corippus).

C. Lollius Apollinaris Modestus Sidonius, geb. zu Lugdunum ca. 430, schwiegersohn des Avitus (kaiser 455—456, † als bischof von Placentia), seit 472 bischof von Claramontium Arvernorum (Clermont i. d. Auvergne), † ca. 488.

Carmina (darunter lobgedichte auf die kaiser Avitus 456, Maiorianus 458, Anthemius 468). *Epistularum l. VIIII.*

G. Kaufmann, die werke des C. L. A. S. als eine quelle für die geschichte seiner zeit. Gött. 1864. Ders. N. schweiz. Mus. V 1 1865.

Ausg. v. Jac. Sirmond. Paris 1614. u. Sirmondi opera. Paris 1696. I Migne LVIII.

Magnus Felix Ennodius (473—521) aus Gallien, seit 511 bischof von Ticinum (Pavia); schrieb in versen und in prosa u. a. *vita B. Epiphanii episcopi Ticinensis* († 496) und *panegyricus regi Theodorico dictus* (507).

Ausg. der werke v. J. Sirmond. Paris 1611 u. Sirmondi opera I Paris 1696. Migne patrol. LXIII. des panegyricus s. o. s. 170 u. Manso, gesch. d. ostgoth. reichs. Bresl. 1821 s. 437. vgl. Rud. Köpke, königth. b. d. Gothen. Berl. 1859 s. 165 ff. H. Usener, anecd. Holderi p. 12.

Anicius Manlius Severinus Boethius.

Usener a. a. o. p. 4, 11: *Boethius dignitatibus summis excelluit. utraque lingua peritissimus orator fuit: qui regem Theodorichum in senatu pro consulatu filiorum* (522) *luculenta oratione laudavit . .*

Boethius, schwiegersohn des Q. Aurelius Symmachus, (cos. 485 o. s. 175) war consul 510. 523 verhaftet, verfaszte er während seiner gefangenschaft die schrift de *consolatione philosophiae* l. V und ward hingerichtet 524.

Priscianus aus Caesarea in Mauretanien, verfaszte zu Constantinopel *institutionum grammaticarum* l. XVIII

Digitized by Google

(hgg. v. M. Hertz, Leipz. 1855. 59. in H. Keil gr. lat. § 116. II. III).

Carmen de laudibus imp. Anastasii (491—518). hgg. von St. L. Endlicher. Wien 1828. Scr. hist. Byz. Bonn 1829 I 517.

Dem Symmachus widmete Pr. die schriften *de figuris numerorum, de metris Terentii, praeexercitamenta* (hgg. v. H. Keil III 403).

Über Pr.'s übertragung der periegesis des Dionysios vgl. o. § 59.

Alcimus Avitus, † nach 523 als bischof von Vienne, schrieb in versen und in prosa, u. a. briefe (87).

Ausg. seiner werke v. J. Sirmond. Paris 1643. 4. u. Sirmondi op. II. Migne LIX. vgl. K. Binding, das burgund.-roman. königreich. Leipz. 1868 I 168 ff.

Venantius Fortunatus, geb. zu Treviso ca. 535, † ca. 600 als bischof von Poitiers.

Ausg. der werke v. Mich. Aug. Luchi. 2 voll. Rom. 1786. 4. Migne LXXXVIII. opera poetica rec. F. Leo. Mon. G. hist. auct. antiq. IV 1. Berl. 1881. 4 vgl. Th. Bormann, üb. d. leb. des V. F. Fulda 1848. 4.

V. F. schrieb in prosa heiligenleben (darunter vita S. Radegundis) u. a. in versen *carminum epistularum expositionum* l. XI. andere gedichte bei Leo p. 271 ff. (darunter de excidio Thoringiae p. 271—275).

Flavius Cresconius Corippus.

Ausg. v. I. Bekker (mit Merobaudes), Corp. scr. h. Byz. Bonn 1836. Jos. Partsch, Mon. G. hist. auct. antiq. III 2. Berl. 1879. 4.

Fl. Cr. C. Africani grammatici Iohannidos s. de bellis Libycis (546—548) l. VIII: *in laudes Iustini Augusti* (565—578; um 568 geschrieben) l. IV; beide gedichte am schlusse verstümmelt.

3. Griechische geschichtschreiber.

§ 117. 1) Panodoros aus Aegypten, verfaszte ein *χρονογράφιον* bis 412, für welches er Iulius Africanus, Dexippos und Eusebios excerpierte. Aus ihm schöpfte Geo. Synkellos. A. v. Gutschmid in Schöne's Euseb. I app. 242[a].

Geo. Synk. p. 326[c] *Πανόδωρος δέ τις τῶν κατ' Αἴγυπτιον εἷς μόναχος ἱστορικὸς οὐκ ἄπειρος χρονικῆς ἀκριβείας,*

Digitized by Google

§ 117. *ἐν τοῖς χρόνοις ἀκμάσας Ἀρκαδίου βασιλέως καὶ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπισκόπου.*

2) Olympiodoros aus Theben in Aegypten.

Müller FHG. IV 57. Scr. h. Byz. Bonn I 446. L. Dindorf, hist. gr. min. I 450.

O.'s *λόγοι ἱστορικοί* umfaszten die jahre 407—425.

Olympiodor ist quelle des Zosimos von V 26 an und wird cap. 27 als gewährsmann genannt: *Ὀλυμπιόδωρος ὁ Θηβαῖος.* Auch der kirchenhistoriker Sozomenos hat ihn benutzt. vgl. J. Rosenstein, Forsch. z. DG. I 167. III 210.

Einen auszug giebt Phot. bibl. cod. 80 p. 56—63: *ἀνεγνώσθησαν Ὀλυμπιοδώρου ἱστορικοὶ λόγοι κβ'. ἄρχεται ἀπὸ τῆς Ὀνωρίου τοῦ βασιλέως Ῥώμης τῆς ὑπατείας τὸ ἕβδομον καὶ Θεοδοσίου τὸ δεύτερον, κατέρχεται δὲ μέχρις ὅτου Βαλεντινιανὸς ὁ Πλακιδίας καὶ Κωνσταντίου παῖς εἰς τὴν βασίλειον τῆς Ῥώμης ἀνερρήθη ἀρχήν. οὗτος ὁ συγγραφεὺς Θηβαῖος μέν ἐστιν, ἐκ τῶν πρὸς Αἴγυπτον Θηβῶν τὸ γένος ἔχων, ποιητής, ὡς αὐτός φησι, τὸ ἐπιτήδευμα, Ἕλλην τὴν θρησκείαν· σαφὴς μὲν τὴν φράσιν, ἄτονος δὲ καὶ ἐκλελυμένος καὶ πρὸς τὴν πεπατημένην κατενηνεγμένος χυδαιολογίαν, ὥστε μηδ' ἄξιος εἰς συγγραφὴν ἀναγράφεσθαι ὁ λόγος. ὃ καὶ αὐτὸς ἴσως συνιδὼν οὐ συγγραφὴν αὑτῷ ταῦτα κατασκευασθῆναι, ἀλλὰ ὕλην συγγραφῆς διαβεβαιοῦται· ... ὕλην δὲ αὐτὸς ἱστορίας ταῦτα καλῶν ὅμως καὶ λόγοις διαιρεῖ καὶ προοιμίοις πειρᾶται κοσμεῖν, καὶ πρὸς Θεοδόσιον τὸν βασιλέα* (408—450)*, ὃς ἀνεψιὸς ἐχρημάτιζεν Ὀνωρίου καὶ Πλακιδίας, Ἀρκαδίου δὲ παῖς, πρὸς τοῦτον τὴν ἱστορίαν ἀναφωνεῖ.*

Olympiodor schilderte seine gesandtschaft zu dem Hunnenfürsten Donatus ca. 412 (Phot. § 18 p. 58^{b} 35) und andere erlebnisse auf see- und landreisen (§ 32. 33. 36. 37).

§ 118. 3) Zosimos.

Ζωσίμου κόμητος καὶ ἀπὸ φισκοσυνηγόρου ἱστορία νέα. 6 bb.

Ausg. v. Jo. Fr. Reitemeier (disquis. in Zos. eiusque fidem p. XV—XXXV). Leipz. 1784. I. Bekker scr. hist. Byz. Bonn 1837. Über den cod. archet. Vatic. gr. 156 s. Ad. Kiessling, Rh. Mus. XVIII 135. 1863. Rud. K. Martin, de fontib. Zosimi. Berl. 1866.

Phot. bibl. cod. 98 p. 84 *ἀνεγνώσθη ἱστορικὸν (ἱστορία*

Digitized by Google

νέα?) λόγοις ἐξ Ζωσίμου κόμητος ἀπὸ φισκοσυνηγόρου. ἔστι § 118.
δὲ τὴν θρησκείαν ἀσεβὴς καὶ πολλάκις ἐν πολλοῖς ὑλακτῶν κατὰ τῶν εὐσεβῶν, σύντομος δὲ καὶ τὴν φράσιν εὐκρινής τε καὶ καθαρός, οὐδὲ τοῦ ἡδέος ἀπῳκισμένος .... εἴποι δ' ἄν τις οὐ γράψαι αὐτὸν ἱστορίαν, ἀλλὰ μεταγράψαι τὴν Εὐναπίου, τῷ συντόμῳ μόνον διαφέρουσαν, καὶ ὅτι οὐχ, ὥσπερ ἐκεῖνος, οὕτω καὶ οὗτος Στελίχωνα διασύρει· τὰ δ' ἄλλα κατὰ τὴν ἱστορίαν σχεδόν τι ὁ αὐτός, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς τῶν εὐσεβῶν βασιλέων διαβολαῖς. δοκεῖ δέ μοι καὶ οὗτος δύο ἐκδόσεις, ὥσπερ κἀκεῖνος, πεποιηκέναι. ἀλλὰ τούτου μὲν τὴν προτέραν οὐκ εἶδον· ἐξ ὧν δέ, ἣν ἀνέγνωμεν, ἐπέγραφε 'νέας ἐκδόσεως', συμβαλεῖν ἦν καὶ ἑτέραν αὐτῷ, ὥσπερ καὶ τῷ Εὐναπίῳ, ἐκδεδόσθαι.

Herm. Cardauns, diss. de reform. Bern. Bonn 1868. thes. V: *falso opinatur Photius a Zosimo — alteram operis editionem institutam esse.*

Zosimos entnahm die einleitung und die frühere kaiserzeit (I 1—46) aus der chronik des Dexippos (—270); die geschichte der jahre 270—404 (I 47 — V 25) aus Eunapios; 406 ff. aus Olympiodor. beziehung auf Polybios I 1. 27. V 20.

Verloren ist das ende des I. und der anfang des II. buchs (die geschichte der j. 282—305 z. a.), stücke aus den j. 401 und 405, V 22—23. 26; endlich der schlusz des werkes: VI 13 bricht ab im j. 410 bei den verhandlungen, welche der einnahme Roms durch Alarich vorausgingen.

Zosimos schrieb unter Theodosius II (408—450) gegen die mitte des V. jahrhunderts. vgl. Clinton FR. I 618.

Euagr. hist. eccl. III 40 εἴρηται Ζωσίμῳ, ἐνὶ τῶν τῆς ἐξαγίστου καὶ μιαρᾶς τῶν Ἑλλήνων θρησκείας .. c. 41 πολλοῖς ὕστερον χρόνοις ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου, μέχρις οὗ (ὧν?) γέγραφας ἢ καὶ μετ' αὐτοὺς γεγονώς. cf. V 24 Ζωσίμῳ ἱστόρηται μέχρις Ὀνωρίου καὶ Ἀρκαδίου· καὶ ὅσα μετ' αὐτοὺς συνείλεκται Πρίσκῳ τῷ ῥήτορι καὶ ἑτέροις.

Zos. I 58 (273) ἡ μὲν οὖν εἰς Ῥωμαίους εὐμένεια τοῦ θείου τῆς ἱερᾶς ἁγιστείας φυλαττομένης τοιαύτη. ἐπειδὰν δὲ εἰς ἐκείνους ἀφίκωμαι τοὺς χρόνους, ἐν οἷς ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ κατὰ βραχὺ βαρβαρωθεῖσα εἰς ὀλίγον τι, καὶ αὐτὸ διαφθαρέν, περιέστη, τηνικαῦτα καὶ τὰς αἰτίας παραστήσω τοῦ δυστυχήματος καὶ τοὺς χρησμοὺς ὡς ἂν οἷός τε ὦ παραθήσομαι τοὺς τὰ συνενεχθέντα μηνύσαντας.

Digitized by Google

§ 118. IV 21 (377) wird prophezeit: *ὅτι τε πληττόμενα καὶ μαστιγούμενα διατελέσει τὰ πράγματα, ψυχορραγοῦσιν ἐοικότα, μέχρις ἂν τῇ τῶν ἀρχόντων καὶ ἐπιτροπευόντων κακίᾳ τελέως φθαρείη . .*

IV 59 (394) *τοῦ θυηπολικοῦ θεσμοῦ λήξαντος καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τῆς πατρίου παραδόσεως ἦν ἐν ἀμελείᾳ κειμένων, ἡ Ῥωμαίων ἐπικράτεια κατὰ μέρος ἐλαττωθεῖσα βαρβάρων οἰκητήριον γέγονεν ἢ καὶ τέλεον ἐκπεσοῦσα τῶν οἰκητόρων εἰς τοῦτο κατέστη σχήματος, ὥστε μηδὲ τοὺς τόπους ἐν οἷς γεγόνασιν αἱ πόλεις ἐπιγινώσκειν* (vgl. von den östlichen grenzlanden III 32 z. e.). *ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοῦτο τ΄χης κατενεχθέντα δείξει σαφῶς ἡ κατὰ μέρος τῶν πραγμάτων ἀφήγησις.*

§ 119. 4) Priscus von Panion (in Thrakien an der Propontis).

Fragmente scr. h. Byz. ed. Niebuhr I p. XXVIII. 137. Müller FHG IV 69. V 24. L. Dindorf hist. Gr. m. I 275.

Suidas: *Πρίσκος Πανίτης σοφιστής, γεγονὼς ἐπὶ τῶν χρόνων Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ* (408—450)· *ἔγραψεν Ἱστορίαν Βυζαντιακὴν καὶ τὰ κατὰ Ἀττήλαν ἐν βιβλίοις η΄, Μελέτας τε ῥητορικὰς καὶ Ἐπιστολάς.*

Euagr. hist. eccl. I 17 *ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις ὁ πολὺς τῷ λόγῳ πόλεμος ἐκεκίνητο Ἀττίλα τοῦ τῶν Σκυθῶν βασιλέως, ὃν περιέργως καὶ ἐς τὰ μάλιστα λογίως Πρίσκος ὁ ῥήτωρ γράφει . .* vgl. II 16 z. a. Chronic. Pasch. a. 459 p. 588 Bonn. *περὶ οὗ πολέμου* (des Attila) *συνεγράψατο ὁ σοφώτατος Πρίσκος ὁ Θρᾷξ . .*

Priscus war begleiter des Maximinus, namentlich auf dessen gesandtschaft zu Attila 448 (fr. 8). Seine geschichte wird in den Constantinianischen excerpten als *ἱστορία Βυζαντική* und *Γοτθική* citiert. Sie umfaszt gleichmäszig die begebenheiten des ostens und des westens von ca. 433—474.

Priscus hatte auch Cassiodor als quelle gedient (*Priscus historicus* Iorn. c. 24. 34. 35. 42. 49) und ist von Eustathios und von Ioannes von Antiochia ausgezogen worden. Vgl. Ad. Köcher, de Ioanne Antioch. Bonn 1871. S. 34—38.

Niebuhr a. a. O. p. XXVIII *longe optimus omnium sequioris aevi historicorum; ingenio, fide, sapientia nulli vel optimorum temporum posthabendus.*

Digitized by Google

§ 120. 5) Malchos von Philadelpheia in Syrien.

Fragmente scr. hist. Byz. I p. XXX. 229. ed. Niebuhr. Müller FHG IV 111. Dindorf hist. Gr. m. I 383.

Suidas: *Μάλχος Βυζάντιος σοφιστής· ἔγραψεν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου καὶ ἕως Ἀνασταsίου* (491), *ἐν ᾗ τὰ κατὰ Ζήνωνα καὶ Βασιλίσκον, καὶ τὸν ἐμπρησμὸν τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης* (476) *καὶ τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Αὐγουστείου καὶ ἄλλα τινὰ διεξέρχεται μάλα σεμνῶς καὶ τραγῳδίας δίκην ἀποθρηνῶν αὐτά.*

Phot. bibl. cod. 78, p. 54 *ἀνεγνώσθη Μάλχου σοφιστοῦ Βυζαντιακὰ ἐν βιβλίοις ζ'. ἄρχεται μὲν ἐξ οὗ Λέοντα τὸν βασιλέα ἡ νόσος ἐπίεζε, τούτῳ δὲ τῆς βασιλείας ἔτος ἑπταικαιδέκατον* (473/4) *παρετείνετο· διέρχεται δὲ τήν τε Ζήνωνος ἀνάρρησιν καὶ . . . . . ταῦτα διεξιὼν διέξεισι καὶ τὰ ἐπὶ Ῥώμης καὶ τέλος τοῦ ἑβδόμου λόγου ποιεῖται τὸν Νέπωτος θάνατον* (480) *. . . οὗτοι οἱ ἑπτὰ τῆς ἱστορίας λόγοι καὶ προηγουμένους ὑποφαίνουσιν αὐτῷ λόγους ἄλλους διαπεπονῆσθαι· καὶ ἡ ἀπαρχὴ δὲ τῶν ἑπτὰ τοῦ πρώτου λόγου τοῦτο παραδηλοῖ· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἑπομένους, εἰ τὸ ζῆν προσῆν τῷ συγγραφεῖ, ὡς τοῦ ἑβδόμου λόγου τὸ πέρας ἐνδείκνυσιν.*

ἔστι δ' ὁ συγγραφεὺς Φιλαδελφεύς, εἴ τις ἄλλος, κατὰ συγγραφὴν ἱστορίας ἄριστος . . . . καὶ ὅλως κανών ἐστιν ἱστορικοῦ λόγου. σοφιστὴς δ' ἦν τὸ ἐπιτήδευμα καὶ ῥητορικῆς εἰς ἄκρον ἐληλακώς, καὶ τὴν θρησκείαν οὐκ ἔξω τοῦ χριστιανικοῦ θιάσου.

§ 121. 6) Candidus der Isaurier.

Fragmente scr. hist. Byz. I 472. Müller FHG IV 135. Dindorf hist. Gr. m. I 441.

Phot. bibl. cod. 79 p. 55 *ἀνεγνώσθησαν Κανδίδου ἱστορίας λόγοι γ'. ἄρχεται μὲν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς Λέοντος ἀναρρήσεως* (457) *. . . τελευτᾷ δ' εἰς τὴν ἀναγόρευσιν Ἀνασταsίου* (491). *ἔστι δὲ πατρίδος μὲν Ἰσαυρίας, ὡς αὐτός φησι, τῆς τραχείας· ἐπιτήδευμα δὲ ἔσχεν ὑπογραφεὺς τῶν ἐν Ἰσαύροις πλεῖστον ἰσχυσάντων. τὴν δὲ θρησκείαν Χριστιανὸς ἦν καὶ ὀρθόδοξος . .*

Auszüge aus Candidus in den fragmenten des Ioannes von Antiochien: Köcher a. a. o. s. 40. 63.

Digitized by Google

§ 122. 7) Eustathios von Epiphaneia in Syrien.

Fragmente Müller FHG IV 138. Dindorf hist. Gr. min. I 354.

Suidas: *Εὐστάθιος Ἐπιφανεὺς Χρονικὴν ἐπιτομὴν τῶν ἀπὸ Αἰνείου μέχρι Ἀναστασίου βασιλέως ἐν τόμοις Θ΄ (ἐν τόμοις εἴκοσι* Eudocia), *καὶ ἄλλα τινά.*

Eustathios war eine hauptquelle für Euagrios. s. dessen kirchengesch. V 24, nach aufzählung älterer geschichtschreiber von Moses bis Zosimos und Priscus: *ἅπερ ἅπαντα Εὐσταθίῳ τῷ Ἐπιφανεῖ ἐπιτέτμηται πανάριστα ἐν δύο τεύχεσιν, ἑνὶ μὲν ἕως ἁλώσεως Ἰλίου, τῷ δὲ ἑτέρῳ ἕως δωδεκάτου ἔτους τῆς Ἀναστασίου βασιλείας* (502).

Eustathios starb über der geschichte des 502 begonnenen Perserkrieges: Euagr. I 19 *Εὐσταθίῳ τῷ ἐξ Ἐπιφανείας τῷ Σύρῳ, ὃς καὶ τὴν ἅλωσιν Ἀμίδης συνεγράψατο.* III 37. Io. Malalas p. 399, 3 *περὶ οὗ πολέμου Εὐστάθιος ὁ σοφώτατος χρονογράφος συνεγράψατο, ὅστις καὶ εὐθέως ἐτελεύτησε μηδὲ εἰς τέλειον τὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ συντάξας.*

§ 123. 8) Hesychios von Milet.

Fragmente Müller FHG IV 143. Vgl. A. Daub jhb. suppl. XI 405.

Suidas: *Ἡσύχιος Μιλήσιος, υἱὸς Ἡσυχίου δικηγόρου καὶ Φιλοσοφίας, γεγονὼς ἐπὶ Ἀναστασίου βασιλέως, ἔγραψεν Ὀνοματολόγον ἢ πίνακα τῶν ἐν παιδείᾳ ὀνομαστῶν, οὗ ἐπιτομή ἐστι τοῦτο τὸ βιβλίον, καὶ Χρονικὴν ἱστορίαν, ἣν διεῖλεν εἰς ς΄ διαστήματα (οὕτω γὰρ καλεῖ ἕκαστον βιβλίον) . . ἕως τῆς βασιλείας Ἀναστασίου τοῦ ἐπονομαζομένου Δικόρου* († 518). . .

Photios cod. 69 p. 34 *ἀνεγνώσθη μοι βιβλίον ἱστορικὸν ὡς ἐν συνόψει κοσμικῆς ἱστορίας· ὁ δὲ συγγραφεὺς Ἡσύχιος ὁ Ἰλλούστριος, Μιλήσιος μὲν ἐκ πατρίδος, παῖς δὲ Ἡσυχίου καὶ Φιλοσοφίας, καθ' ὃ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλίου μετὰ τοῦ Ἱστορίας Ῥωμαϊκῆς τε καὶ παντοδαπῆς τυγχάνει. ἄρχεται μὲν οὖν ἀπὸ τῆς τοῦ Βήλου τοῦ Ἀσσυρίων βασιλέως βασιλείας, κάτεισι δὲ μέχρι τῆς τελευτῆς Ἀναστασίου . . διαιρεῖται δὲ αὐτῷ τὸ σπούδασμα εἰς τμήματα ς΄ . . . .*

ἀνεγνώσθη δέ μοι καὶ ἑτέρα τοῦ αὐτοῦ βίβλος, ἐν ᾗ περιείχετο τά τε Ἰουστίνῳ πραχθέντα (518—527), *ὅπως τε Ἀναστασίου τελευτήσαντος αὐτὸς ἀνερρήθη· εἶτα καὶ τὴν*

Digitized by Google

Ἰουστινιανοῦ τοῦ μετὰ Ἰουστῖνον ἔστιν ἀνάρρησιν κατιδεῖν § 123.
καὶ τὰς ἄλλας πράξεις μέχρις ἐτῶν τινῶν (τριῶν? IBekker)
τῆς αὐτοῦ βασιλείας . .

Aus dem VI. buche ist der abschnitt von der gründung des neuen Roms durch Constantin erhalten, mit dem excurs über die ältere geschichte von Byzantion: § 2 *λεκτέον δὲ ἡμῖν, ὅπως τε ἐξ ἀρχῆς γέγονε καὶ ὑπὸ τίνων ἀπῳκίσθη, ἐκ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων τὴν ὑπόθεσιν ποιουμένοις . .*

Eine fälschung neuerer zeit ist die schrift *περὶ τῶν ἐν παιδείᾳ διαλαμψάντων σοφῶν.* s. K. Lehrs Rh. Mus. XVII 453. 1862. die Pindarscholien Leipz. 1873 s. 158. ausg. v. Jo. Flach. Leipz. 1880.

§ 124. 9) Petrus Patricius.

Fragmente scr. h. Byz. ed. Niebuhr I p. XXI. 137. Müller FHG IV 181. Dindorf hist. Gr. min. I 425.

Petrus ward von Justinian 534 zu dem Ostgothenkönige Theodahat gesandt, 535—538 von den Ostgothen gefangen gehalten; wurde 538 zum magister officiorum, 550 zum patricius erhoben; war 550, 562, 563 als kaiserlicher gesandter bei dem Perserkönige Chosroës und starb bald darauf.

Suidas: *Πέτρος ὁ ῥήτωρ, ὁ καὶ Μάγιστρος, ἱστορικὸς . . . ἔγραψεν Ἱστορίας καὶ Περὶ πολιτικῆς κατασκάσεως.*

Ioa. Lyd. de mag. II 25. 26 über die magistri: *ἀρκέσει πρὸς διδασκαλίαν Πέτρος ὁ πάντα μεγαλόφρων καὶ τῆς καθόλου ἱστορίας ἀσφαλὴς διδάσκαλος, δι' ὧν αὐτὸς ἐπὶ τοῦ λεγομένου μαγιστερίου ἀνεγράψατο . . .*

Petrus schrieb *ἱστορίας* von Augustus ab, deren fragmente bis Julian reichen.

Ferner verfaszte Petrus einen bericht über seine gesandtschaft zu Chosroës, den Menandros benutzte: fr. 12 *εἰ δέ γε ἄρα βούλεταί τις τὰ ὅσα Περσῶν βασιλεὺς (Χοσρόης) καὶ Πέτρος τηνικαῦτα ἀκριβολογησαμένω ἤστην εἰδέναι, ἀναλεξάσθω ταῦτα ἐκ τῆς αὐτοῦ Πέτρου συναγωγῆς· ἅπαντα γὰρ αὐτῷ ἀναγέγραπται ἐς τὸ ἀκριβὲς . . .*

Prokop. goth. 1, 3 *ὁ βασιλεὺς Πέτρον, Ἰλλυριὸν τὸ γένος, ἐκ Θεσσαλονίκης ὁρμώμενον, ἐς τὴν Ἰταλίαν εὐθὺς ἔστελλεν, ἕνα μὲν ὄντα τῶν ἐν Βυζαντίῳ ῥητόρων . .* anecd. 24.

Digitized by Google

§ 125. 10) Prokopios von Caesarea.

Scr. hist. Byz. Paris. 1662. Bonn 1833—38 (voll. III, v. Wilh. Dindorf). vgl. W. S. Teuffel, Studien z. gr. u. röm. G. Leipz. 1871 s. 191. Fel. Dahn, Pr. v. Caes. Berlin 1865. Aug. Auler de fide Pr. Caes. in II bello Persico Iustiniani I imp. enarrando. Bonn 1876.

Suidas: *Προκόπιος Ἰλλούστριος Καισαρεὺς ἐκ Παλαιστίνης, ῥήτωρ καὶ σοφιστής, ἔγραψεν Ἱστορίαν Ῥωμαϊκὴν ἤγουν τοὺς πολέμους Βελισαρίου πατρικίου, τὰ κατὰ Ῥώμην καὶ Λιβύην πραχθέντα. γέγονεν ἐπὶ τῶν χρόνων Ἰουστινιανοῦ τοῦ βασιλέως* (527—565), *ὑπογραφεὺς χρηματίσας Βελισαρίου καὶ ἀκόλουθος κατὰ πάντας τοὺς συμβάντας πολέμους τε καὶ πράξεις τὰς ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείσας. ἔγραψε καὶ ἕτερον βιβλίον, τὰ καλούμενα Ἀνέκδοτα, τῶν αὐτῶν πράξεων, ὡς εἶναι ἀμφότερα βιβλία Θ'.*

Ὅτι τὸ βιβλίον Προκοπίου τὸ καλούμενον Ἀνέκδοτα ψόγους καὶ κωμῳδίαν Ἰουστινιανοῦ βασιλέως περιέχει καὶ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς Θεοδώρας, ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτοῦ Βελισαρίου καὶ τῆς γαμετῆς αὐτοῦ.

Prokopios schrieb 1. römische geschichte vornehmlich der Zeit Justinians I in acht büchern, und zwar b. I. II die Perserkriege. III. IV den Vandalenkrieg. V—VIII den Gothenkrieg (bis 553).

2. *περὶ τῶν Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων* 6 b., über die bauten Justinians.

3. *ἀνέκδοτα* 1 b., 558 herausgegeben.

Procop. bell. Pers. I 1 p. 5 P. *Προκόπιος Καισαρεὺς τοὺς πολέμους ξυνέγραψε, οὓς Ἰουστινιανὸς ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς πρὸς βαρβάρους διήνεγκε τούς τε ἑῴους καὶ ἑσπερίους, ὡς μὴ ἔργα ὑπερμεγέθη ὁ μέγας αἰὼν λόγου ἔρημα . . . ἐξίτηλα θῆται . .*

de aedif. I prooem. p. 2[d]. *ἐν χρόνῳ τῷ καθ' ἡμᾶς Ἰουστινιανὸς ὁ βασιλεὺς γέγονεν, ὃς τὴν πολιτείαν πλημμελῶς κινουμένην παραλαβὼν μεγέθει μὲν αὐτὴν μείζω τε καὶ πολλῷ ἐπιφανεστέραν εἰργάσατο, ἐξελάσας ἐνθένδε τοὺς ἐκ παλαιοῦ βιασαμένους αὐτὴν βαρβάρους, ὥσπερ μοι λεπτολογουμένῳ ἐν τοῖς ὑπὲρ τῶν πολέμων δεδήλωται λόγοις . . . τὰ νῦν δέ, ὥσπερ εἶπον, ἐπὶ τὰς οἰκοδομίας τούτου δὴ τοῦ βασιλέως ἰτέον, ὡς μὴ ἀπιστεῖν τῷ τε πλήθει καὶ τῷ μεγέθει*

Digitized by Google

ἐς τὸν ὄπισθεν χρόνον τοῖς αὐτὰ θεωμένοις ξυμβαίη, ὅτι δὴ § 125.
ἀνδρὸς ἑνὸς ἔργα τυγχάνει ὄντα.

Anekd. prooem. (III p. 2[a]) . . ἀλλὰ καὶ πολλῶν τῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγοις εἰρημένων ἀποκρύψασθαι τὰς αἰτίας ἠναγκάσθην. τὰ τότε δ' οὖν τέως ἄρρητα μείναντα καὶ τῶν ἔμπροσθεν δεδηλωμένων ἐνταῦθά μοι τοῦ λόγου τὰς αἰτίας σημῆναι δεήσει.

§ 126. 11) Agathias aus Myrina in Aeolis (ca. 536—582).

Ἱστορίαι 5 bb.

Ausg. scr. hist. Byz. Paris 1660. B. G. Niebuhr. Bonn 1828. L. Dindorf. hist. Gr. min. II 132. 1871. vgl. W. S. Teuffel a. a. o. S. 237.

Suidas: Ἀγαθίας σχολαστικὸς Μυριναῖος, ὁ γράψας τὴν μετὰ Προκόπιον ἱστορίαν τὸν Καισαρέα, τουτέστι τὰ κατὰ Ναρσῆν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τὰ ἐν Λαζικῇ καὶ Βυζαντίῳ. οὗτος συνέταξε καὶ ἕτερα βιβλία, ἔμμετρά τε καὶ καταλογάδην, τά τε καλούμενα Λαφνιακὰ καὶ τὸν Κύκλον τῶν νέων ἐπιγραμμάτων, ὧν αὐτὸς συνῆξεν ἐκ τῶν κατὰ καιρὸν ποιητῶν (Agath. hist. prooem. p. 3[c]. ἐπιγράμματα bei Dindorf p. 393—432). συνήκμασε δὲ Παύλῳ τῷ σιλεντιαρίῳ καὶ Μακεδονίῳ τῷ ὑπάτῳ καὶ Τριβουνιανῷ ἐπὶ τῶν Ἰουστιανοῦ χρόνων.

Agathias schrieb als fortsetzung der historien Prokops die geschichte der jahre 552—558.

Prooem. p. 5[c]. ἐμοὶ Ἀγαθίας μὲν ὄνομα, Μύρινα δὲ πατρίς, Μεμνόνιος δὲ πατήρ, τέχνη δὲ τὰ Ῥωμαίων νόμιμα καὶ οἱ τῶν δικαστηρίων ἀγῶνες.

p. 7[c]. μὴ πρότερον ἐς τὸ ξυγγράφειν προῆγμαι ἢ μόνον ἐξ ὅτου Ἰουστῖνος ὁ νέος τὴν αὐτοκράτορα μετῆλθεν ἀρχήν, Ἰουστινιανοῦ τεθνηκότος (565) . . . τὰ μὲν γὰρ πλεῖστα τῶν κατὰ τοὺς Ἰουστινιανοῦ χρόνους γεγενημένων ἐπειδὴ Προκοπίῳ τῷ ῥήτορι τῷ Καισαρείαθεν ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀναγέγραπται, παριτέον ἐκεῖνα ἔμοιγε . ., τὰ δὲ μετ' ἐκεῖνον ὡς οἷόν τε διεξιτέον. vgl. II 19. IV 15.

Agathias benutzte persische annalen: II 27. IV 24 ff. c. 30 p. 141[c] εἰ καὶ Προκοπίῳ τῷ ῥήτορι (Pers. l. I) ἔνια τῶν ἐπὶ Καβάδῃ ἀφηγηθέντων ἑτέρως ἀπήγγελται, ἀλλ' ἡμῖν ἀκολουθητέον τοῖς Περσικοῖς χρονογράφοις καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς φερομένων ὡς ἀληθεστέρων ἀντιληπτέον.

III 5 Στεφάνου τοῦ θεσπεσίου ἱερὸν . ., ὃν δὴ πρῶτον

Digitized by Google

§ 126. *πάλαι φασὶν ὑπὲρ τῶν Χριστιανοῖς ἄριστα δοκούντων ἐθελοντὴν διακινδυνεύσαντα ὑπὸ τῶν ἐναντίων καταλευσθῆναι.*

§ 127. 12) Menander Protector.

Fragmente scr. hist. Byz. I XXXII. 279. Bonn 1827. Müller FHG. IV 200. LDindorf a a. o. II 192.

Menander setzte die geschichte des Agathias fort bis zum tode des kaisers Tiberius, 558—582.

Suidas: *Μένανδρος Προτίκτωρ ἱστορικός, ὃς λέγει περὶ ἑαυτοῦ· ἐμοὶ πατὴρ Εὐφρατᾶς ἐκ Βυζαντίου ὁρμώμενος ἦν· οὗτος δὴ οὖν ἥκιστα τῆς τῶν λόγων μετειλήχει παιδείας . . . ὡρμήθην ἐπὶ τήνδε τὴν συγγραφήν, ἄρξασθαι μετὰ τὴν ἀποβίωσιν Ἀγαθίου καὶ τῆς ἱστορίας ποιήσασθαι τὴν ἀρχήν* (*διαδοχήν* I. Bekker).

Die historien des Menander wurden bald nach dem ende des kaisers Phokas 610 fortgesetzt von Theophylaktos *ὁ Σιμοκάττης* in acht büchern bis zum tode des kaisers Mauritius 602 (ausg. v. I. Bekker, Bonn 1834).

13) Theophanes von Byzantion schrieb die geschichte der unter den kaisern Justinus II und Tiberius von 566—581 geführten Perserkriege in 10 büchern, von denen nur der auszug in Photios bibl. cod. 64 s. 26 erhalten ist.

Vgl. Müller FHG. IV 270. LDindorf a. a. o. I 446.

§ 128. 14) Ioannes von Epiphaneia.

Müller FHG. IV 272.

Euagr. kirchengesch. V 24 *Προκοπίῳ δὲ τῷ ῥήτορι πεποίηται τὰ ἐξ ἐκείνου* (*Ἀναστασίου*) *ἕως τῶν Ἰουστινιανοῦ χρόνων· καὶ τὰ ἐχόμενα δὲ τούτων Ἀγαθίᾳ τῷ ῥήτορι καὶ Ἰωάννῃ ἐμῷ τε πολίτῃ καὶ συγγενεῖ καθ' εἱρμὸν ἱστόρηται μέχρι τῆς Χοσρόου τοῦ νέου πρὸς Ῥωμαίους φυγῆς* (590) *καὶ τῆς εἰς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἀποκαταστάσεως . . εἰ καὶ μήπω ἔτυχον ἐκδεδωκότες* (vgl. IV 24 *πέπρακται δὲ καὶ ἕτερα τῷ Ναρσῇ . . ἅπερ Ἀγαθίᾳ μὲν γέγραπται τῷ ῥήτορι, οὔπω δὲ ἐς ἡμᾶς ἀφῖκται*).

Das einzige im cod. Vatic. 1056 erhaltene fragment ist zuerst herausgegeben von K. Bened. Hase im anhang zu Leo Diaconus. Paris 1819. fol. p. 171. vgl. p. XIII.

Ἰωάννου σχολαστικοῦ καὶ ἀπὸ ἐπάρχων Ἐπιφανέως περὶ

Digitized by Google

τῆς τοῦ νέου Χοσρόου προσχωρησέως πρὸς Μαυρίκιον τὸν § 128.
Ῥωμαίων αὐτοκράτορα ἱστοριῶν τόμος α'.

§ 129. 15) Stephanos von Byzantion verfaszte *Ἐθνικά* in alphabetischer folge, von denen in der vollständigen fassung erhalten sind: *Δύμη—Δώτιον* p. 240, 1—258, 9 Meineke, das übrige meistens nur in dürftigem und lückenhaftem auszuge.

Ausg. v. Abr. Berkel. Leiden 1688 u. 1694. fol. c. annot. L. Holstenii, Abr. Berkelii et Th. de Pinedo ed. Guil. Dindorf. 4 voll. Leipzig 1825. Ant. Westermann eb. 1839. ex rec. Aug. Meinekii. Berlin 1849. vgl. Bened. Niese, de St. B. auctoribus. I. Kiel 1873.

p. 47, 19 M. *περὶ τοῦ Αἰθιόπισσα πλατύτερον ἐν τοῖς τῶν Ἐθνικῶν προτεχνολογήμασιν εἴρηται.*

Cod. S. p. 258, 9 adn. Mein.: *Στεφάνου γραμματικοῦ Κωνσταντινουπόλεως περὶ πόλεων νήσων τε καὶ ἐθνῶν, δήμων τε καὶ τόπων καὶ ὁμωνυμίας αὐτῶν καὶ μετωνομασίας καὶ τῶν ἐντεῦθεν παρηγμένων ἐθνικῶν τε καὶ τοπικῶν καὶ κτητικῶν ὀνομάτων βιβλίον ια'. οὗ τὰ κεφάλαια ταῦτα κτέ.*

Cod. R. p. 592, 17 vor *Συράκουσαι*: *βιβλίον να'.* p. 627, 6 vor *Τιτωνεύς· ἀρχὴ βιβλίου νβ'.*

Tzetzes Chil. III 100, 815 *τῷ περὶ νήσων, πόλεων καὶ δήμων τε βιβλίῳ | Στέφανος ὁ Βυζάντιος . . γράφει . .*

Eustath. z. Dionys. Perieg. 694 (II 341 M.) *ὁ τὰ Ἐθνικὰ γράψας.*

Suidas: *Ἑρμόλαος γραμματικὸς Κωνσταντινουπόλεως, γράψας τὴν ἐπιτομὴν τῶν Ἐθνικῶν Στεφάνου γραμματικοῦ, προσφωνηθεῖσαν Ἰουστινιανῷ τῷ βασιλεῖ.* vgl. Meineke zu p. 61, 4. 5. 93, 1—4.

§ 130. 16) Die fortsetzungen der kirchengeschichte des Eusebios (§ 102).

Ausg. v. Henr. Valesius. Paris 1668 und 1686. fol. Will. Reading. III voll. Cambr. 1720. fol.

Euagr. kirchengesch. V 24 *σὺν θεῷ δὲ ἡμῖν καὶ τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας εὐσυνόπτως ἀπόκειται διὰ τῶν ἱστορημένων μέχρι μὲν οὖν Κωνσταντίνου Εὐσεβίῳ τῷ Παμφίλου, ἐξ ἐκείνου δὲ μέχρι Θεοδοσίου τοῦ νέου Θεοδωρήτῳ Σωζομένῳ τε καὶ Σωκράτει καὶ ὧν ὁ παρὼν ἡμῖν ἐξέλεξε πόνος.*

Digitized by Google

§ 130. *a.* Sokrates scholasticus. 7 bb. von 306—439, schrieb unter Theodosius II.

Phot. bibl. cod. 28 p. 6ª *ἀνεγνώσθη Σωκράτους ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ἐφεξῆς οὖσα τῆς Εὐσεβίου . . . ἡ δὲ φράσις οὐθὲν ἔχει ἀξιόλογον· ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς δόγμασιν οὐ λίαν ἐστὶν ἀκριβής.*

b. Hermias Sozomenos widmete die kirchengeschichte von 324—415 in 9 bb. dem kaiser Theodosius II. 439. 443.

Phot. bibl. cod. 30 p. 6ª *ἀνεγνώσθη Σαλαμάνου Ἑρμείου Σωζομένου σχολαστικοῦ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. . . . . οὗτος δὲ δίκας ἦν λέγων ἐν Κωνσταντινουπόλει. ἔστι δὲ Σωκράτους ἐν τῇ φράσει βελτίων, διαφωνεῖ δὲ αὐτῷ καὶ κατά τινας ἱστορίας.*

Ausg. v. Hussey. London 1860. Migne patrol. gr. LXVII. Vgl. Rosenstein i. d. Forsch. z. DG I 167.

c. Theodoretos, bischof von Cyrus in Syrien, schrieb u. a. die kirchengeschichte in 5 b. von 325—429 in den jahren 443—450. Phot. bibl. cod. 31 p. 6ᵇ.

d. Philostorgios aus Kappadokien, arianischen bekenntnisses, schrieb ebenfalls unter Theodosius II die kirchengeschichte von 300—425 in 12 b. von dieser ist nur ein von dem patriarchen Photios († 891) angefertigter auszug erhalten (zuerst hgg. von Jac. Gothofredus. Genf 1643.)

Phot. bibl. cod. 40 p. 8 *ἀνεγνώσθη Φιλοστοργίου Ἀρειανοῦ τὴν θρησκείαν, ὡς δῆθεν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. ἱστορεῖ δὲ τἀναντία σχεδὸν ἅπαντα τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἱστορικοῖς.*

e. Euagrios. Migne patrol. gr. LXXXVI 2.

Photios bibl. cod. 29 p. 6ª *ἀνεγνώσθη Εὐαγρίου σχολαστικοῦ ἀπὸ ὑπάρχων, πόλεως δὲ Ἐπιφανείας τῆς κατὰ τὴν κοίλην Συρίαν, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἐν τόμοις ϛ′, ἀρχὴν ποιουμένη τὸ τέλος τῆς Σωκράτους καὶ Θεοδωρήτου ἱστορίας καὶ κατιοῦσα μέχρι τῆς βασιλείας Μαυρικίου, ἔτος δωδέκατον ἐν τῇ βασιλείᾳ διανύοντος* (431—593). *ἔστι δὲ τὴν φράσιν οὐκ ἄχαρις, εἰ καί πως περιττεύεσθαι ἐνίοτε δοκεῖ· ἐν τῇ δὲ δογμάτων ὀρθότητι ἀκριβὴς τῶν ἄλλων μᾶλλον ἱστορικῶν. ἔχει δὲ καὶ χρήσεις περὶ εἰκόνων.*

Euagrios, freund des patriarchen Gregorios (570—593),

Digitized by Google

schrieb zu Antiochia. vgl. AvGutschmid, grenzboten 1863 I 345. § 130.

Über die früheren kirchenhistoriker vgl. Nikephoros Kallisti I 1 p. 35 .... ὅ γε μὲν Εὐάγριος .. τῷ πλείστῳ μέρει πράξεσι διατρίβων ταῖς κοσμικαῖς, ἐκ τῶν Εὐσταθίου τοῦ Σύρου, Ζωσίμου τε καὶ Πρίσκου καὶ Ἰωάννου, Προκοπίου τε τοῦ Καισαρέως, ἔτι δὲ καὶ Ἀγαθίου (?), τῶν κατὰ τὴν τῶν χρόνων ἐκείνων διαδοχὴν ῥητόρων καὶ ἑτέρων ἄλλων οὐκ ἀγεννῶν συγγραφέων τὰς ὕλας τῆς ὑποθέσεως ποριζόμενος.

---

§ 131. Mit Theophylaktos endet die politische, mit Euagrios die kirchliche geschichtschreibung.

Die reihe der byzantinischen chroniken eröffnet die weltchronik (χρονογραφία) des Ioannes Malalas (bis 565), welcher unter Justinus II. (565—578) schrieb.

Vgl. L. Dindorf, praef. ed. Malalae Bonn. 1831 p. VI. Köcher, de Ioanne Ant. p. 6. Mommsen Hermes VI 381. vgl. Gutschmid a. a. o.

---

§ 132. Chronicon Paschale (auch fasti Siculi, chr. Alexandrinum, Antiochenum u. a. genannt) verfaszt im 20. jahre des kaisers Heraklios 629/630; am schlusse beim j. 628 verstümmelt.

Ausg. v. DuCange Paris 1688 fol. L. Dindorf. 2 voll. Bonn 1829. Vgl. Clinton FR. II 209. Ideler chronol. II 350. 462.

Über die den lateinischen fasten des Idatius entsprechenden consularfasten (o. s. 7. 173) s. Mommsen chron. 113. CIL I p. 484.

Angehängt ist ein verzeichnis der römischen kaiser bis 1042.

Georgios Syncellos stand in diensten des patriarchen Tarasios von Constantinopel. Er verfaszte um 808 ἐκλογὴ χρονογραφίας nach Anianos, Iulius Africanus, Panodoros u. a. bis 284 n. Chr.

Ausg. v. I. Goar. Paris 1652. fol. Wilh. Dindorf. 2 voll. Bonn 1829. vgl. Ideler a. a. o. II 452. 455. Clinton FR I 381. II 335.

Digitized by Google

§ 133. Bruchstücke älterer geschichtschreiber nahm der mönch Ioannes von Antiochia im 7. jhdt. in seine ἀρχαιολογία auf. Müller FHG IV 535. V 27. L. Dindorf, jhb. 1869 s. 119. Adolf Köcher, de Ioannis Antiocheni aetate fontibus auctoritate. Bonn 1871. Th. Mommsen Hermes VI 82. 324.

Der kaiser Constantinus VII Porphyrogennetos (913—959) liesz auszüge aus den griechischen historikern von Polybios bis Ioannes von Antiochia nach 53 rubriken anfertigen: κεφαλαιωδῶν ὑποθέσεων βιβλία νγ'. α' περὶ βασιλέων ἀναγορεύσεως. Von diesen excerpten sind z. t. erhalten die abschnitte 27, περὶ πρέσβεων (zuerst herausgegeben von Fulvius Ursinus. Antwerp. 1582 und Dav. Höschel. Augsb. 1603. 4). 50 περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας (Henr. Valesius. Paris 1634. 4) περὶ γνωμῶν (Ang. Mai scr. vet. n. coll. II. Rom 1827). περὶ ἐπιβουλῶν (Müller FHG II. IV. V. Aug. Feder. Darmst. 1848—55.) vgl. H. Nissen, untersuch. üb. d. qu. d. IV. u. V. dekade des Livius 1863 p. 3. Ernst Schulze de excerptis Constantinianis quaestiones criticae. Bonn 1866. prooem. cap. 27 p. 2 Hoeschel .... εἰσὶ δὲ (οἱ λόγοι) ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων χρονικῶν· α' Πέτρου πατρικίου καὶ μαγίστρου. β' Γεωργίου μοναχοῦ χρονικῆς. γ' Ἰωάννου Ἀντιοχέως. δ' Διονυσίου Ἁλικαρνασέως ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας. ε'. ς' Πολυβίου Μεγαλοπολίτου καὶ Ἀππιανοῦ. ζ' Ζωσίμου Ἀσκαλωνίτου. η' Ἰωσηποῦ ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας. θ' Διοδώρου Σικελιώτου. ι' Δίωνος Κοκκιανοῦ. ια' Προκοπίου Καισαρέως. ιβ' Πρίσκου ῥήτορος. ιγ' Μάλχου σοφιστοῦ. ιδ' Μενάνδρου Προτίκτορος. ιε' Θεοφυλάκτου ἀπὸ ἐπάρχων καὶ ἀντιγραφέως τοῦ Σιμοκάττου.

In dem prooemion b. Valesius p. 5 sind unter andern noch genannt: (γ) Ἰωάννου τοῦ ἐπίκλην Μαλέλα χρονικῆς. ς' Νικολάου Δαμασκηνοῦ καθολικῆς ἱστορίας.

An beiden stellen fehlen Dexippos und Eunapios. statt des letzteren ist fälschlich Zosimos von Askalon genannt.

Digitized by Google

§ 134. Schriften über reichsverfassung. Rechtsbücher.

Notitia dignitatum et administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus orientis et occidentis ed. Ed. Böcking. Tomi II. Bonn 1839—53. O. Seeck. Berl. 1876 (accedunt Notitia urbis Cpolitanae et laterculi provinciarum), verfaszt zwischen 411—413.

Ioannes Laurentius Lydus.

Ausg. I. L. L. de magist. reip. rom. l. III nunc primum in lucem editi a I. Dom. Fuss. praefatus est Car. Ben. Hase. Paris 1812. De ostentis una c. fragm. l. de mensibus ed. C. B. Hase. Paris 1824. De mensibus rec. W. Röther. Darmst. 1827. De ostentis ed. Curt Wachsmuth. Leipz. 1863. Ioa. Lyd. ex rec. I. Bekkeri. Bonn 1837 (scr. hist. Byz.). vgl. Hase comm. de I. L. L. (p. VI Bonn.). H. E. Dirksen, üb. d. hist. glaubwürdigkeit der berichte des I. L. verm. schr. Berlin 1841 I 50. I. F. Schultze, quaestiones Lydianae. Greifsw. 1862.

Ioannes Laurentius, zu Philadelphia in Lydien 490 geboren, in kaiserlichen diensten zu Constantinopel seit 511, 552 verabschiedet, schrieb nach dieser zeit:

1. *περὶ μηνῶν*, im auszuge und in fragmenten erhalten.

2. *περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας* 3 bb.

3. *περὶ διοσημείων*, vorn verstümmelt. vgl. OMüller, Etrusker III 2, 7 (s. 37 ff. Deecke).

Phot. bibl. cod. 180 p. 125ª *ἀνεγνώσθησαν Ἰωάννου Λαυρεντίου Φιλαδελφέως τοῦ Λυδοῦ πραγματεῖαι τρεῖς, Περὶ διοσημείων, Περὶ μηνῶν, Περὶ ἀρχῶν πολιτικῶν .... τὴν δὲ θρησκείαν ὁ ἀνὴρ ἔοικε δεισιδαίμων εἶναι· σέβεται μὲν γὰρ τὰ Ἑλλήνων καὶ θειάζει, θειάζει δὲ καὶ τὰ ἡμέτερα, μὴ διδοὺς τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἐκ τοῦ ῥᾴστου συμβαλεῖν πότερον οὕτω νομίζων θειάζει ἢ ὡς ἐπὶ σκηνῆς.*

Über seine lebensverhältnisse spricht Lydus de magistr. III 25—30.

Codex Theodosianus, publiciert von Theodosius II. 438; dazu novellae. ausg. von Jac. Gothofredus. 6 voll. Lyon 1655 fol. G. Hänel. Bonn. 1837—44.

Digitized by Google

§ 134. Das CORPVS IVRIS, bearbeitet unter Justinian I von Tribonianus († 545) und andern rechtsgelehrten enthält:

Codex Iustinianeus l. XII (529).

Digestorum iuris enucleati ex omni vetere iure collecti s. Pandectarum l. L.

Institutionum l. IV.

Novellae (*νεαραὶ διατάξεις*, authenticae).

Ausgaben von G. Haloander. 3 voll. Nürnb. 1529. 4. Dion. Gothofredus. Genf 1583. 4. Lyon 1590 u. durch Jac. Gothofredus 1624 fol. Digesta rec. adsumpto in operis soc. P. Krügero, Th. Mommsen. 2 voll. Berl. 1870. 4. Institutiones rec. P. Krüger. ed. 2ª. eb. 1867. Novellae ord. chron. dig. C. E. Zachariae a Lingenthal. Leipz. 1881. Corpus iuris civilis rec. P. Krüger et Th. Mommsen. ed. 2. Berl. 1877.

Digitized by Google

Register.

C. Acilius 17.
Acta diurna 3.
Acta triumphorum 7.
Aelianos 149.
L. Aelius Stilo 70.
Q. Aelius Tubero 49.
Aelius Spartianus 132.
M. Aemilius Scaurus 51.
Aethicus 178.
Agathias 189.
M. Agrippa 98.
Agrippina 101.
Ammianus Marcellinus 137.
L. Ampelius 128.
Annales maximi 7.
Anonymus Cuspiniani 172. Ravennas 178. Valesii 175.
L. Antistius Vetus 102.
Apollinaris Sidonius 180.
Appianos 143.
Arrianus 138.
Q. Asconius Pedianus 120.
Asellio 37.
Asinius Quadratus 158.
C. Asinius Pollio 102.
Athenaeos 169.
Atticus 61.
Atticus Herodes 168.
Aufidius Bassus 104.
Augustus 98.
M. Aurelius 168.
Sex. Aurelius Victor 133.
Ausonius 170.
Avienus 114. 136.
Avitus 181.

Bocchus 95.
Boethius 180.
M. Brutus 34. 37. 72.

Cassiodorius Senator 173. 175.
Chronicon Paschale 193.
Chronicon vom j. 641 174.
Chronograph v. j. 354 132. 173.
L. Calpurnius Bibulus 101.
L. Calpurnius Piso 30.
Candidus 185.
Capito 135.
Cassius Dio 150.
L. Cassius Hemina 23.
Castor 69.
M. Cato 20.
Catullus 73.
Censorinus 130.
L. Cincius Alimentus 15.
Claudianus 179.
Claudius der Kaiser 101.
Claudius Aelianos 149.
Claudius Ptolemaeos 147.
Q. Claudius Quadrigarius 42. 17.
C. Clodius Licinus 76.
M. Cluvius Rufus 105.
Codex Theodosianus 195.
L. Coelius Antipater 34.
Constantinus Porphyrogennetos 194.
Continuator Dionis 156.
Corippus 181.
Cornelia 64.
Cornelius Alexander Polyhistor 68.
Cornelius Bocchus 95.
M. Cornelius Fronto 127.
Cornelius Nepos 62.
P. Cornelius Scipio 16.
L. Cornelius Sisenna 40.
L. Cornelius Sulla 53.
Cornelius Tacitus 109.
Corpus Iuris 196.
A. Cremutius Cordus 103.
Q. Curtius Rufus 94.

Denkwürdigkeiten 50. 98.
Dexippos 158.
Dicuil 178.
Dio Cassius 150.
Dio Chrysostomus 122.
Diodor 82.
Diogenes Laertios 168.
Dionysios von Byzantion 149.
Dionysios von Halikarnass 73.
Dionysios periégeta 114.

Digitized by Google

Domitius Corbulo 102.
Elogia 10.
Q. Ennius 18.
Ennodius 180.
Euagrios 192.
Eugippius 175.
Eumenius 170.
Eunapios 160.
Eusebios 165.
Eustathios 186.
Eutropius 134.
Excerpta barbari 163. Valesiana 175.

Q. Fabius Pictor 11. 69.
M. Fabius Quintilianus 120.
Fabius Rusticus 105.
Fabulae praetextatae 18.
C. Fannius 33.
Fasti magistratuum 7. 9.
Fenestella 118.
Flavius Arrianus 138.
Flavius Iosephus 107.
Flavius Philostratus 169.
Florus 127.
Frontinus 96.
Fronto 127.
Furius Philocalus 132.

Gaius 167.
A. Gellius 128.
Cn. Gellius 39.
Georgius Syncellus 193.
Granius Licinianus 128.
Gregor von Tours 177.

Hadrianus 126.
Herodes Atticus 168.
Herodianos 156.
Hesychios 186.
Hieronymus 166. fortsetzungen der chronik 172.
Himerios 169.
A. Hirtius 55.
Horatius 123.
Hyginus 119.
Hyperochos 6.

Idatius 173.
Ioannes von Antiochia 194.
Ioannes Biclariensis 174.
Ioannes von Epiphaneia 190.
Ioannes Laurentius Lydus 195.
Ioannes Xiphilinos 154.
Ioannes Zonaras 155.
Iordanis 176.
Iosephus 107.
Isidorus von Sevilla 177.
Itineraria 135.
Iuba 88.

Iulianus 169.
Sex. Iulius Africanus 162.
C. Iulius Caesar 55.
Iulius Capitolinus 132.
Iulius Florus 127.
Sex. Iulius Frontinus 96.
C. Iulius Hyginus 119.
Iulius Obsequens 81. 126.
Iulius Paulus 168.
Iulius Pollux 168.
C. Iulius Solinus 130.
Iunius Cordus 131.
M. Iunius Gracchanus 70.
Iustinus 92.
Iustus von Tiberias 107.
Iuvenalis 125.

Kirchenhistoriker 166. 191.

Lactantius 165.
Lampridius 132.
Laudationes 10.
Libanios 169.
L. Licinius Lucullus 54.
C. Licinius Macer 40. 47.
C. Licinius Mucianus 102.
T. Livius 76.
Lucanus 124.
C. Lucilius 70.
Lukianos 168.
Q. Lutatius Catulus 53.

Macrobius 178.
Malalas 193.
Malchos 185.
Marcellinus Comes 173.
Marinos 147.
Marius Aventicensis 174.
Marius Maximus 130.
Martialis 124.
Memnon 97.
Menander Protector 190.
Merobaudes 179.
Messalla Corvinus 100.
Messalla, Vipstanus 102.
Monumentum Ancyranum 99.
P. Mucius Scaevola 7.

Cn. Naevius 18.
Nicomachi 78. 126.
Nikolaos von Damascus 87.
Nonius Marcellus 170.
Notitia dignitatum 194.

Olympiodoros 182.
Optatianus Porphyrius 170.
Orosius 112. 171.
Ostertafeln 173.
Ovidius 124.

Digitized by Google

Paianios 135.
Pamphila 121.
Panegyriker 170.
Panodoros 181.
Papinianus 167.
Paulus Claudius 44.
Pausanias 148.
Periochae Livii 81. 126.
Periplus 114.
Persius 124.
Petilius Cerealis 102.
Petronius 124.
Petrus Patricius 187.
Philostorgios 192.
Philostratos 169.
Phlegon 142.
Piso 30.
C. Plinius Secundus 105.
C. Plinius Caecilius Secundus 120.
Plutarch 114.
Polyaenos 146.
Polybios 24.
Pompeius Trogus 92.
T. Pomponius Atticus 61.
Pomponius Mela 96.
Pontificum libri 9.
M. Porcius Cato 20.
Porphyrios von Tyros 164.
Poseidonios 64.
A. Postumius Albinus 16.
Priscianus 114. 180.
Priscus 184.
Prokopios 188.
Prosper Aquitanus 172.
Ptolemaeus, Claudius 147.

Ravennatische annalen 173.
Rufius Festus Avienus 126.
Rufus Festus 135.
P. Rutilius Rufus 51.

C. Sallustius Crispus 56.
Scriptores historiae Augustae 131.
Sempronius Asellio 37.
C. Sempronius Tuditanus 32.
Seneca 124.
Septimius Severus 129.
Servilius Nonianus 104.
Servius 170.
Silius Italicus 124.
Sokrates schol. 192.
Sozomenos 192.
Spartianus 132.
Statius 124.
Stephanos von Byzantion 191.
Strabo 90.
C. Suetonius Tranquillus 125.
Suetonius Paullinus 102.
Sulpicius Severus 171. 112.
Symmachus 170.
Symmachus d. j. 175.

Tabula Peutingeriana 135.
M. Terentius Varro 71. 61.
Themistios 169.
Theodoretos 192.
Theophanes von Byzanz 190. von Mytilene 167.
Theophylaktos 190.
Tiberius 101.
Timogenes 85. 93. 95.
Titus 103.
Trebellius Pollio 132.
Trogus 92.
M. Tullius Cicero 72.
M. Tullius Tiro 73.

Valerius Antias 44.
Valerius Maximus 94.
M. Valerius Messala 100.
Vegetius 178.
Velleius Paterculus 81.
Venantius Fortunatus 181.
Vennonius 33.
Vergilius 123.
Verrius Flaccus 118.
Vespasianus 102.
Victor von Tunnuna 174.
Victor von Vita 174.
Vipstanus Messala 102.
Ulpianus 167.
L. Voltacilius Plotus 49.
P. Volumnius 101.
Vopiscus 132.
Vulcatius Gallicanus 132.

Xiphilinos 154.

Zonaras 155.
Zosimos 182.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

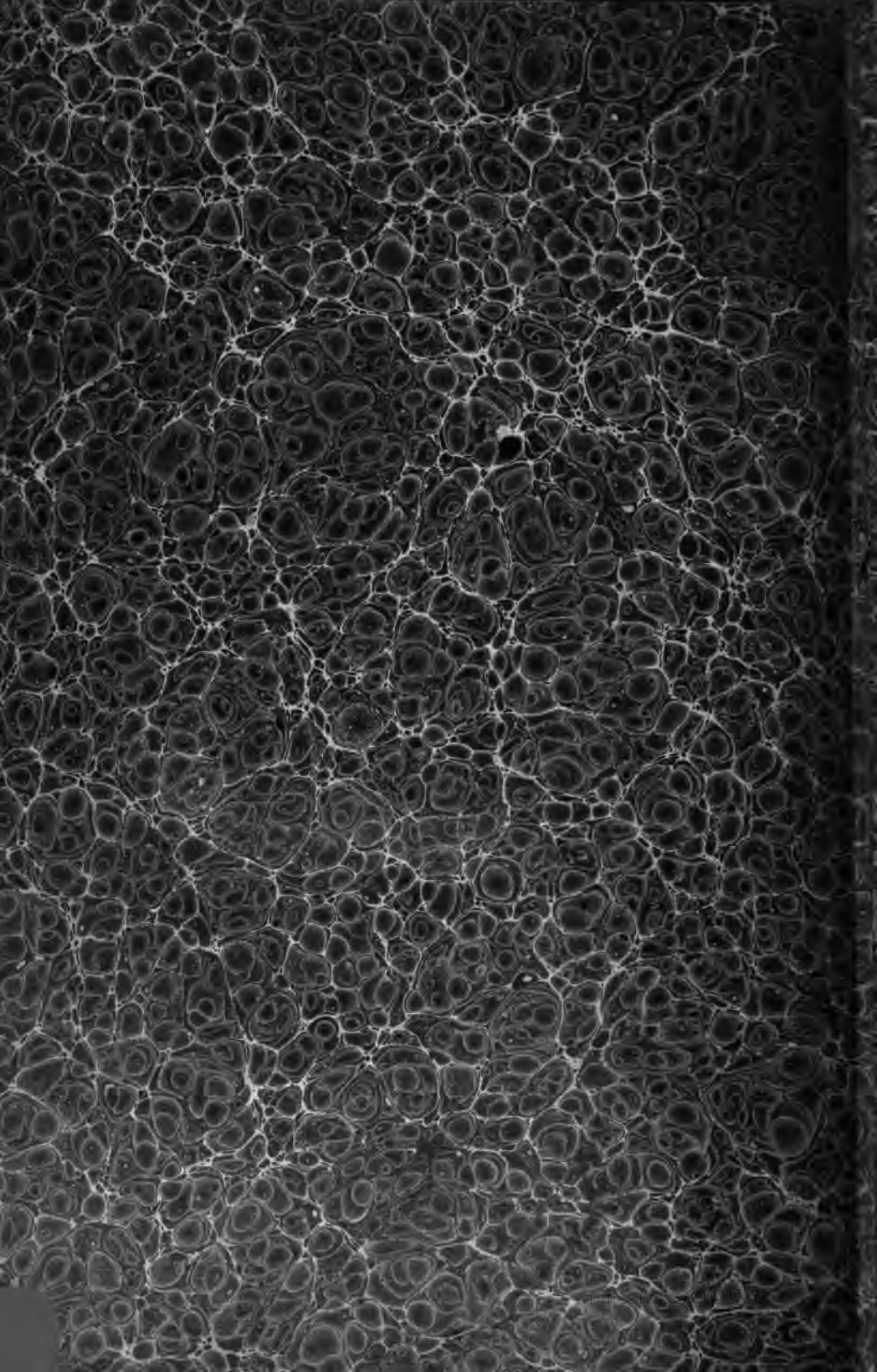

JUN 21 1900

NOV 13 1924

3 2044 098 158 215

Digitized by Google